This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

HN 2HX8 E

~~Lo 37.140.10~~
KF 24636 (2)

Harvard College Library

GIFT OF

JOHN STRACHAN LAWRENCE

(Class of 1871)

OF

GRAND RAPIDS, MICH.

William Craig

one of the Lords *of Council*

and Seſsion and

Lord Commiſsioner of Justiciary.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

Ex Editione

JOSEPHI OLIVETI.

TOMUS SECUNDUS,

Qui PHILOSOPHICORUM primus.

Editio Secunda, Emendatiſſima.

Proſtat AMSTELÆDAMI,

Apud J. WETSTENIUM,

MDCCXLV.

~~Lc 37.140.10~~
KF 24636

HARVARD COLLEGE LIBRARY
BEQUEST OF
JOHN STRACHAN LAWRENCE
AUGUST 6, 1924

3736
49-216
17

PHILOSOPHORUM,

De quibus Cicero in Philoſophicis mentionem facit,

INDEX CHRONOLOGICUS.

Olympiad.	*Æra Phil.*		*Romæ cond.*	*Ante Chriſt.*
49			172	582
		Thales, Mileſius, natus Olymp. 35. anno 1. appellatus eſt *Sapiens* Olymp. 49. anno 3. unde initium ducitur Æræ Philoſophicæ. Obiit ejuſdem Æræ anno 38.	173	581
	1		174	580
	2		175	579
50	3		176	578
	4		177	577
	5		178	576
	6		179	575
51	7	Pherecydes, Syrius, arcanis Phœnicum libris eruditus. Fuit regnante Servio Tullio. *Tuſc.* I. 16.	180	574
	8		181	573
	9		182	572
	10		183	571
52	11	Anaximander, Mileſius, natus Olymp. 42. anno 3. Thaletis diſcipulus, zodiaci primus (teſte Plinio, II. 6.) obliquitatem invenit, Olympiade 58.	184	570
	12		185	569
	13		186	568
	14		187	567
53	15	Xenophanes, Colophonius, ſectæ Eleaticæ auctor, Anaximandri quidem, ſi Laërtium audias, ætate vixit, ſed multò etiam longiùs.	188	566
	16		189	565
	17		190	564
	18		191	563
54	19		192	562
	20		193	561
	21		194	560
	22		195	559
55	23	Anaximenes, Mileſius, Anaximandri diſcipulus, & in ſchola Ionica ſucceſſor, Gnomonicen invenit, primúſque horologium ſciothericon oſtendit. *Plin.* II. 78.	196	558
	24		197	557
	25		198	556
	26		199	555
56	27		200	554
	28		201	553
	29		202	552
	30		203	551

Olympiad.	Æra Phil.		Rom. cond.	Ante Chriſt.
57	31	PYTHAGORAS, Samius, auctor Italicæ ſectæ. Pherecydem audiverat. Venit in Italiam regnante Tarquinio Superbo. Obiit anno 4. Olymp. 70.	204	550
	32		205	549
	33		206	548
	34		207	547
58	35		208	546
	36		209	545
	37		210	544
	38		211	543
59	39		212	542
	40		213	541
	41		214	540
	42		215	539
60	43		216	538
	44		217	537
	45		218	536
	46		219	535
61	47		220	534
	48		221	533
	49		222	532
	50		223	531
62	51		224	530
	52		225	529
	53		226	528
	54		227	527
63	55		228	526
	56		229	525
	57		230	524
	58		231	523
64	59		232	522
	60	ALCMÆO, Crotoniates, } Pythagoræ	233	521
	61	TIMÆUS, Locrus, ... } auditores	234	520
	62		235	519
65	63		236	518
	64		237	517
	65		238	516
	66		239	515
66	67		240	514
	68		241	513
	69		242	512
	70		243	511
67	71		244	510
	72		245	509
	73		246	508
	74		247	507
68	75		248	506
	76		249	505
	77		250	504
	78		251	503

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Chriſt.
69	79	HERACLITUS, Epheſius, ſectæ auctor, quæ *Heraclitea* dicta eſt. Xenophanem audiverat. Floruit, teſte Laërtio, circa Olymp. 69.	252	502
	80		253	501
	81		254	500
	82	PARMENIDES, Eleates, Xenophanis auditor, floruit auctore Laërtio, ipsâ Olymp. 69.	255	499
70	83		256	498
	84		257	497
	85		258	496
	86		259	495
71	87		260	494
	88		261	493
	89		262	492
	90		263	491
72	91		264	490
	92		265	489
	93		266	488
	94		267	487
73	95		268	486
	96		269	485
	97		270	484
	98		271	483
74	99	DIOGENES, Apolloniates, Phyſicus, Anaximenis auditor.	272	482
	100		273	481
	101		274	480
	102		275	479
75	103	ANAXAGORAS, Clazomenius, natus Olymp. 70. an. 1. Anaximenis diſcipulus, philoſophiam Athenis primus docuit: nam cæteri à Thalete in Ionia. Obiit anno Æræ Philoſ. 155.	276	478
	104		277	477
	105		278	476
	106		279	475
76	107		280	474
	108		281	473
	109		282	472
	110		283	471
77	111	MELISSUS, Samius, Parmenidis auditor, & in ſchola, ut quibuſdam placet, ſucceſſor.	284	470
	112		285	469
	113		286	468
	114		287	467
78	115		288	466
	116		289	465
	117		290	464
	118		291	463
79	119	ZENO, Eleates, Parmenidis auditor, & adoptione, filius. Hunc Dialectices fuiſſe inventorem Ariſtoteles tradit. Florebat Olymp. 79.	292	462
	120		293	461
	121		294	460
	122		295	459
80	123		296	458
	124		297	457
	125		298	456
	126		299	455

Olym-piad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
81	127		300	454
	128		301	453
	129		302	452
	130		303	451
82	131	Leucippus, aliis Eleates, aliis Abderita, aliis Me-	304	450
	132	lius, vel fortè Mileſius, Zenonis Eleatis auditor.	305	449
	133		306	448
	134		307	447
83	135		308	446
	136		309	445
	137		310	444
	138		311	443
84	139	Archelaus, vel Athenienſis, vel Mileſius, Anaxa-	312	442
	140	goræ diſcipulus, & Socratis magiſter : appellatus eſt	313	441
	141	*Phyſicus*, quòd in eo Phyſica deſierit, Morali à Socrate	314	440
	142	introductâ.	315	439
85	143	Empedocles, Agrigentinus, ſectæ Italicæ alumnus,	316	438
	144	natus Olymp. 76. anno 4.	317	437
	145		318	436
	146		319	435
86	147		320	434
	148	Lysis, Tarentinus, .. } Pythagorei.	321	433
	149	Hicetas, Syracuſius, }	322	432
	150		323	431
87	151		324	430
	152		325	429
	153		326	428
	154		327	427
88	155	Socrates, Athenienſis, Archelai auditor, natus	328	426
	156	Olymp. 77. anno 4. mortuus Olymp. 95. anno 1. ætatis	329	425
	157	ſuæ 70.	330	424
	158		331	423
89	159	Democritus, Abderita, natus Olymp. 80. anno 1.	332	422
	160	Pertinet ad ſectam Eleaticam. Centum & octo annos	333	421
	161	compleviſſe dicitur.	334	420
	162		335	419
90	163	Protagoras, Abderita, Democriti auditor, Athenis	336	418
	164	eſt exterminatus, libríque ejus in concione combuſti.	337	417
	165		338	416
	166		339	415
91	167	Diagoras, is qui ἄθεος dictus eſt, Melius, Demo-	340	414
	168	criti auditor, capitis ab Athenienſibus condemnatus O-	341	413
	169	lymp. 91. anno 1.	342	412
	170		343	411
92	171	Xenophon, Athenienſis, Socratis diſcipulus, Co-	344	410
	172	rinthi mortuus, anno 1. Olymp. 105. ætatis ſuæ 90.	345	409
	173		346	408
	174		347	407

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Chriſt.
93	175	Ariſtippus, Cyrenæus, Socratis diſcipulus, ſectæ	348	406
	176	auctor, quæ *Cyrenaica* dicta eſt ab illius patria.	349	405
	177		350	404
	178		351	403
94	179	Antiſthenes, Athenienſis, Socratis diſcipulus, eo-	352	402
	180	rum princeps qui *Cynici* dicti ſunt, quia in gymnaſio	353	401
	181	docebat, cui nomen κυνόσαργες.	354	400
	182		355	399
95	183	Plato, Athenienſis, Socratis diſcipulus, natus anno	356	398
	184	1. Olymp. 88. mortuus anno 1. Olymp. 108. Academiæ	357	397
	185	veteris pater.	358	396
	186		359	395
96	187	Euclides, Megaricus, Socratis diſcipulus, ſectæ	360	394
	188	auctor, quæ *Megarica* dicta eſt. Illum, cum Geometra	361	393
	189	cognomine & populari, ne confundas.	362	392
	190		363	391
97	191	Echecrates, } Locrenſes,	364	390
	192	Acrion, ... } Pythagorei.	365	389
	193		366	388
	194		367	387
98	195	Archytas, Tarentinus, Pythagoreus.	368	386
	196	Antipater, Cyrenæus, Ariſtippi diſcipulus.	369	385
	197		370	384
	198		371	383
99	199	Diogenes, Sinopenſis, Antiſthenis auditor, Cynicus	372	382
	200	nobilis, natus anno 3. Olymp. 91. mortuus an. 1.	373	381
	201	Olymp. 114. ætatis ſuæ 90.	374	380
	202		375	379
100	203		376	378
	204		377	377
	205		378	376
	206		379	375
101	207	Metrodorus, Chius, } Democriti	380	374
	208	Nauſiphanes, Teius, } auditores.	381	373
	209		382	372
	210		383	371
102	211		384	370
	212		385	369
	213		386	368
	214		387	367
103	215		388	366
	216		389	365
	217		390	364
	218		391	363
104	219		392	362
	220		393	361
	221		394	360
	222		395	359

Ariſto-

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Christ.
105	223		396	358
	224		397	357
	225		398	356
	226		399	355
106	227		400	354
	228		401	353
	229		402	352
	230		403	351
107	231	ARISTOTELES, Stagirita, Platonis auditor, ſectæ Peripateticæ conditor, natus Æræ Philoſ. anno 199. mortuus an. 261. Docere in Lyceo cœpit anno 248.	404	350
	232		405	349
	233		406	348
	234		407	347
108	235	SPEUSIPPUS, Athenienſis, matrem habuit Platonis ſororem: Platoni morienti ſucceſſit in Academia: & ipſe octavo poſt anno moritur.	408	346
	236		409	345
	237		410	344
	238		411	343
109	239	ANAXARCHUS, Abderita, Metrodori Chii auditor, vel fortè Democriti.	412	342
	240		413	341
	241	ANNICERIS, Cyrenæus, à quo profecti, qui *Anniceriï* dicuntur.	414	340
	242		415	339
110	243	XENOCRATES, Chalcedonius, Platonis auditor, natus Olymp. 95. anno 4. Academiæ poſt Speuſippum præfuit quinque & viginti annis.	416	338
	244		417	337
	245		418	336
	246		419	335
111	247	HERACLIDES, Ponticus, quem Cicero dicit Platonis auditorem; Laërtius, Speuſippi, vel etiam Ariſtotelis.	420	334
	248		421	333
	249		422	332
	250		423	331
112	251	PYRRHO, Eleus, Anaxarchi diſcipulus, ſectæ auctor, quæ *Scepticorum*, vel ab ejus nomine, *Pyrrhoniorum* dicta eſt.	424	330
	252		425	329
	253		426	328
	254		427	327
113	255	ARISTOXENUS, qui dicitur *Muſicus* } DICÆARCHUS, Meſſenius, ... } Ariſtotelis auditores.	428	326
	256		429	325
	257		430	324
	258		431	323
114	259	THEOPHRASTUS, Ereſius, Ariſtotelis auditor, quo mortuo ſcholam Peripateticam rexit. Moritur Olymp. 123. anno 3. ætatis ſuæ 85.	432	322
	260		433	321
	261		434	320
	262		435	319
115	263	DIODORUS, qui dicitur *Cronus*, Jaſſius, ſectæ Megaricæ, quæ & *Eretriaca* dicta eſt, alumnus.	436	318
	264		437	317
	265		438	316
	266		439	315
116	267	POLEMO, Athenienſis, Xenocratis diſcipulus, cui ſucceſſit in Academia, anno 1. Olymp. 116.	440	314
	268		441	313
	269	STILPO, Megaricus, ſcholæ *Megaricæ*, ſive Eretriacæ præfuit.	442	312
	270		443	311

CRATES,

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Chriſt.
117	271	CRATES, Athenienſis, } Polemonis	444	310
	272	CRANTOR, Solenſis... } auditores.	445	309
	273		446	308
	274		447	307
118	275	EPICURUS, Athenienſis, αὐτοδίδακτος, ut volunt, ce-	448	306
	276	leberrimæ ſectæ conditor, natus Olymp. 109. anno 3.	449	305
	277	mortuus Olymp. 127. an. 2. ætatis ſuæ 72.	450	304
	278		451	303
119	279	ZENO, Cittieus, Stoicorum princeps, Xenocratis, &	452	302
	280	Polemonis auditor, mortuus Olymp. 129. anno 1.	453	301
	281		454	300
	282		455	299
120	283	ARCESILAS, Pitanæus, Theophraſti primùm, ac dein-	456	298
	284	de Crantoris auditor, mediæ Academiæ parens, obiit	457	297
	285	anno 4. Olymp. 134. ætatis ſuæ 77.	458	296
	286		459	295
121	287	THEODORUS, primùm ἄθεος, deinde θεὸς dictus, An-	460	294
	288	niceridis auditor.	461	293
	289	ALEXINUS, Elienſis, ſectæ Megaricæ alumnus, acer	462	292
	290	Zenonis adverſarius.	463	291
122	291	HERILLUS, Carthaginenſis, Zenonis auditor, ſed	464	290
	292	qui ſectam condidit, quæ in ipſo auctore defecit.	465	289
	293		466	288
	294		467	287
123	295	STRATO, Lampſacenus, Theophraſti diſcipulus, e-	468	286
	296	juſque in Lyceo ſucceſſor, ibi docuit ab anno 297. Æ-	469	285
	297	ræ Philoſ. ad 315.	470	284
	298		471	283
124	299		472	282
	300		473	281
	301		474.	280
	302		475	279
125	303	ARISTO, Chius, Zenonis auditor, ſed ab eo diſceſ-	476	278
	304	ſit, novámque ipſe ſectam condidit, quæ *Ariſtonia* dicta	477	277
	305	eſt, nec diù floruit.	478	276
	306		479	275
126	307	DIONYSIUS, Heracleotes, Zenonis primùm diſcipu-	480	274
	308	lus, & Stoicus, deinde in Cyrenaicorum ſententiam	481	273
	309	tranſiit.	482	272
	310		483	271
127	311	PERSEUS, Cittieus, . . . } Zenonis	484	270
	312	SPHÆRUS, Boſporanus, } auditores.	485	269
	313		486	268
	314		487	267
128	315	LYCON, Troas, Stratonis diſcipulus, ejúſque in Ly-	488	266
	316	ceo ſucceſſor, ubi docuit annos 42.	489	265
	317	HIERONYMUS, Rhodius, Peripateticus, Lyconi, teſte	490	264
	318	Laërtio, æqualis.	491	263

Olympiad.	*Æra Phil.*		*Romæ cond.*	*Ante Christ.*
129	319	Cleanthes, Aſſius, Zenonis Stoici diſcipulus, primúſque in magiſterio ſucceſſor. Ad nonageſimum annum vixiſſe dicitur.	492	262
	320		493	261
	321		494	260
	322		495	259
130	323	Hegesias, Cyrenaïcæ ſectæ primùm alumnus, ſed cujus diſcipuli *Hegeſiaci* dicti ſunt.	496	258
	324		497	257
	325	Menedemus, Eretrius, ſectæ *Megaricæ*, quæ ab illo *Eretriaca* dicta eſt.	498	256
	326		499	255
131	327		500	254
	328		501	253
	329		502	252
	330		503	251
132	331		504	250
	332		505	249
	333		506	248
	334		507	247
133	335		508	246
	336		509	245
	337		510	244
	338		511	243
134	339	Lacydes, Cyrenæus, Arceſilæ defuncto ſucceſſit anno 4. Olymp. 134. & in Academia docuit annos 26.	512	242
	340		513	241
	341		514	240
	342		515	239
135	343		516	238
	344		517	237
	345		518	236
	346		519	235
136	347	Chrysippus, Solenſis, Cleanthis auditor, & in ſchola regenda ſucceſſor, moritur Olymp. 143. annos natus 73.	520	234
	348		521	233
	349		522	232
	350		523	231
137	351		524	230
	352		525	229
	353		526	228
	354		527	227
138	355	Aristo, Ceus, Lyconis diſcipulus, eíque in regenda ſchola Peripatetica ſucceſſor.	528	226
	356		529	225
	357		530	224
	358		531	223
139	359		532	222
	360		533	221
	361		534	220
	362		535	219
140	363		536	218
	364		537	217
	365		538	216
	366		539	215

Olympiad.	Æra Phil.		Rom. cond.	Ante Chriſt.
141	367	Evander, Phocenſis, Lacydis auditor, & unà cum Telecle in Academiæ magiſterio ſucceſſor.	540	214
	368		541	213
	369		542	212
	370		543	211
142	371		544	210
	372		545	209
	373		546	208
	374		547	207
143	375		548	206
	376		549	205
	377		550	204
	378		551	203
144	379		552	202
	380		553	201
	381		554	200
	382		555	199
145	383		556	198
	384		557	197
	385		558	196
	386		559	195
146	387	Hegesinus, Pergamenus, Evandri diſcipulus, & in ſchola Academica ſucceſſor.	560	194
	388		561	193
	389		562	192
	390		563	191
147	391	Diogenes, Babylonius, Chryſippi auditor, Romam legatus Athenis miſſus anno U. C. *599*. Ad ſummam vixit ſenectutem.	564	190
	392		565	189
	393		566	188
	394		567	187
148	395		568	186
	396		569	185
	397		570	184
	398		571	183
149	399		572	182
	400		573	181
	401		574	180
	402		575	179
150	403		576	178
	404		577	177
	405		578	176
	406		579	175
151	407	Critolaus, quem Phaſelitem dicunt, Peripateticus Ariſtonis auditor, ejúſque in Lyceo ſucceſſor, Romam miſſus cum Diogene & Carneade legatus.	580	174
	408		581	173
	409		582	172
	410		583	171
152	411	Carneades, Cyrenæus, Hegeſini diſcipulus, Academiæ, quam appellant novam, auctor. Nonaginta vixit annos. *Cic.* in Lucullo, cap. *6*.	584	170
	412		585	169
	413		586	168
	414		587	167

Olympiad.	*Æra Phil.*		*Romæ cond.*	*Ante Chriſt.*
153	415		588	166
	416		589	165
	417		590	164
	418		591	163
154	419		592	162
	420		593	161
	421		594	160
	422		595	159
155	423	METRODORUS, Scepſius, Carneadis auditor.	596	158
	424		597	157
	425		598	156
	426		599	155
156	427		600	154
	428		601	153
	429		602	152
	430		603	151
157	431	DIODORUS, Critolai diſcipulus, & in magiſterio ſucceſſor. Hactenus Peripateticorum non interrupta ſucceſſio.	604	150
	432		605	149
	433		606	148
	434		607	147
158	435		608	146
	436		609	145
	437		610	144
	438		611	143
159	439	ANTIPATER, Tarſenſis, Diogenis Babylonii auditor, quo defuncto in Stoa docuit.	612	142
	440		613	141
	441		614	140
	442		615	139
160	443		616	138
	444		617	137
	445		618	136
	446		619	135
161	447	ARCHIDEMUS, Athenienſis …… } Stoici.	620	134
	448	DIO, de quo Cic. *Leg.* III. 5. }	621	133
	449		622	132
	450		623	131
162	451	CLITOMACHUS, Carthaginenſis, Carneadis auditor, ejuſdémque in Academia ſucceſſor, per annos triginta circiter docuit.	624	130
	452		625	129
	453		626	128
	454		627	127
163	455		628	126
	456		629	125
	457		630	124
	458		631	123
164	459		632	122
	460		633	121
	461		634	120
	462		635	119

PANÆTIUS,

Olympiad.	Æra Phil.		Romæ cond.	Ante Chriſt.
165	463		636	118
	464		637	117
	465		638	116
	466		639	115
166	467	Panætius, Rhodius, Stoicus, Antipatri Tarſenſis	640	114
	468	diſcipulus, Poſidonii magiſter.	641	113
	469	Heraclitus, Tyrius, Clitomachi auditor.	642	112
	470		643	111
167	471		644	110
	472		645	109
	473		646	108
	474		647	107
168	475	Antipater, Tyrius, } Stoici.	648	106
	476	Hecato, Rhodius... }	649	105
	477		650	104
	478		651	103
169	479	Charmadas, ſive Charmidas, Philonis condiſcipu-	652	102
	480	lus, atque, ut quibuſdam placet, collega in magiſterio.	653	101
	481		654	100
	482		655	99
170	483	Philo, Lariſſæus, Clitomachi diſcipulus, & ſucceſ-	656	98
	484	ſor, quem Athenis profugum Cicero audivit Romæ, an-	657	97
	485	no U. C. 665.	658	96
	486		659	95
171	487	Mnesarchus } Stoici.	660	94
	488	Dardanus... }	661	93
	489		662	92
	490		663	91
172	491	Diodotus, Stoicus, qui apud Ciceronem habitabat,	664	90
	492	domíque illius mortuus eſt anno U. C. 694.	665	89
	493		666	88
	494		667	87
173	495	Antiochus, Aſcalonita, Philonis diſcipulus, & in	668	86
	496	Academia ſucceſſor. Athenis hunc audivit Cicero anno	669	85
	497	U. C. 674.	670	84
	498	Zeno, Sidonius, & Phædrus Athenienſis, Epicurei,	671	83
174	499	quos Athenis Cicero audivit, anno U. C. 674.	672	82
	500	Posidonius, Apamienſis, Stoicus, quem Rhodi audi-	673	81
	501	vit anno U. C. 675.	674	80
	502		675	79

PHILOSOPHORUM

INDEX ALTER.

Ordine, qui dicitur alphabeticus, appellantur ſinguli ; & quo Æra philoſophica anno floruerint, declaratur.

Acrion, ... 192
Alcmæo, 60
Alexinus, 289
Anaxagoras, 103
Anaxarchus, 239
Anaximander, 11
Anaximenes, 23
Anniceris, 241
Antiochus, 495
Antipater *Cyrenæus*, 196
Tarſenſis, 439
Tyrius, 475
Antiſthenes, 179
Arceſilas, ... 283
Archelaus, 139
Archidemus, 447
Archytas, 195
Ariſtippus, 175
Ariſto *Chius*, 303
Ceus, 356
Ariſtoteles, 231
Ariſtoxenus, 255

Carneades, ... 411
Charmadas, 479
Chryſippus, 347
Cleanthes, 319
Clitomachus, 451
Crantor, 271
Crates, 271
Critolaus, 407

Dardanus, ... 487
Democritus, 159
Diagoras, 167
Dicæarchus, 256
Dio, 448
Diodorus, *alius*, 163
Peripateticus, 431
Diogenes, *Apolloniates*, 99
Babylonius, 391
Sinopenſis, 199
Dionyſius, 307
Diodorus, 491

Echecrates, ... 291
Empedocles, 143
Epicurus, 275
Evander, 367

Hecato, ... 476
Hegeſias, 323
Hegeſinus, 387
Heraclides, 247
Heraclitus, *Epheſius*, 79
Tyrius, 468
Herillus, 291
Hicetas, 148
Hieronymus, 317

Lacydes, ... 339
Leucippus, 131
Lycon, 315
Lyſis, 147

Meliſſus, ... 111
Menedemus, 325
Metrodorus, *Chius*, 207
Scepſius, 425
Mneſarchus, 487

Nauſiphanes, 208

Panætius, ... 467
Parmenides, 82
Perſeus, 311
Phædrus, 499
Pherecydes, 7
Philo, 483
Plato, 183
Polemo, 267
Poſidonius,
Protagoras, 163
Pyrrho, 251
Pythagoras, 31

Socrates, ... 155
Speuſippus, 235
Sphærus, 312
Stilpo, 269
Strato, 295

Thales, ... 1
Theodorus, 287
Theophraſtus, 259
Timæus, 61

Xenocrates, ... 243
Xenophanes, 15
Xenophon, 171

Zeno, *Citieus*, ... 279
Eleates, 119
Sidonius, 499

M. TULLII
CICERONIS
LUCULLUS,
SIVE
ACADEMICORUM

(editionis primæ)

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Poſtea quàm Cicero in Hortenſio Philoſophiam veriſſimis, atque ampliſſimis ornavit laudibus, ſtatuit, cùm multa philoſophandi tum genera colerentur, Platonicorum, Peripateticorum, Stoicorum, Academicorum, Epicureorum, quod ipſe maximè omnium approbaret, oſtendere. Ea verò fuit Academiæ novæ ratio. Hoc autem fecit ſcriptis primùm libris duobus Academicis, quorum unum CA-

TULUM, LUCULLUM *alterum appellavit. Poſt mutato conſilio, ac ea re, ac quaſtione copioſiùs, atque accuratiùs tractatâ, libris Academicis alteris quatuor, quos ad Varronem emiſit. Ex priore ſcriptione Lucullum habemus; ex poſteriore duntaxat primi libri particulam. Reliqua vis vetuſtatis conſumpſit.* SIGONIUS, in Fragm. *Tomo noſtro III.*

In hoc libro poſt prafationem de laudibus Luculli, & de inſtituto ſuo, occaſionéque diſputationis, Lucullus ingreditur diſputationem contra Academicos. Cujus ſumma hac eſt: eſſe καταληπτὰ, quæ comprehendi poſſint, *hoc eſt è definitione Zenonis, quam rejiciebat Philo*, talia viſa (φαντασίαι) impreſſa effiƈta ex eo unde eſſent, qualia eſſe non poſſent ex eo, unde non eſſent, *in quo tota controverſia agitur. Initio facto à ſenſibus, oſtendit ſenſuum judicia vera & certa eſſe, ſi ſani ſint & valentes, & omnia removeantur, qua obſtent & impediant, in primis ſi exercitatio & ars adhibeatur. Qualia autem ſint, qua ſenſibus percipiantur, talia eſſe etiam, qua ſenſibus quidem non percipiantur ipſis, ſed quodammodo tamen, nempe genera & formas. Ex his oriri* ἐννοίας *notitias, qua ſi falſa aut incerta eſſent, neque uti iis, neque repugnans à conſentaneo diſcernere poſſemus; memoriam, omnes artes, virtutéſque tolli, ſapientiam, rationem, decreta philoſophia, qua non modò falſa, ſed fixa & rata eſſe debeant, omnia menti humana attributa vita cùm inſtrumenta & adjumenta, tum ornamenta*; cap. 7. 10. *Rejicit deinde cùm hos, qui* certum *negabant*, veriſimile *concedebant, quòd ſublatâ veri & falſi notione, & conſtitutâ communitate veri cum falſo, ſimilitudo veri judicari non poſſet: tum eos, qui* percepta *cùm negent*, perſpicua *largiuntur; neque enim perſpicuum eſſe aliquid poſſe, v. g. avem albam eſſe, quamdiu accidere poſſet, ut ea nigra ſit*, cap. 10. 11. *Quoniam autem perceptio cum aſſenſione conjuncta ſit, de ejus firmitate pauciſſima dicit*, cap. 12. *His diſputatis ad objectiones Academicorum reſpondet, & expoſitis* (cap. 13.) *totius rationis eorum fundamentis, oſtendit, aut eorum ratiocinationes, quibus nihil comprehendi pugnent, incertas eſſe, aut falſum id, quod diſputent*, cap. 14. *Sed ut pares eſſe Academicis poſſimus, neque à veritate deſciſcamus; opus eſſe primò, ut qua pro perſpicuitate reſponderi poſſint, teneamus; deinde captioſis eorum interrogationibus*

nibus occurrere poſſimus, cap. 15. *Itaque explicatis, tribus Academicorum argumentis, (quorum primum & ultimum eſt genus illud interrogandi, quod ſoriten veteres vocabant) quibus contendunt, nihil inter viſa falſa & vera intereſſe, iis*, cap. 16. 17. 18. *reſpondet, & totum illud genus interrogandi rejicit, & vitioſum putat. His ſingulis deinde reſpondet Cicero, poſteaquam primò ſe Lucullo excuſaverat de philoſophia Academica ſtudio, confeſſúſque erat, ſe magnum eſſe opinatorem, hoc eſt ſæpe aſſentiri etiam non perceptis; negare autem ſapientis eſſe, vel ex ipſa Stoica diſciplina, aſſentiri incertis, quoniam, qui aſſentiatur, non poſſit non interdum falſis aſſentiri, atque adeo opinari tantùm, quod eſſet à ſapientis gravitate disjunctiſſimum*, cap. 20. 21. *deinde verò de Antiochi in deſerenda Philonis diſciplina levitate pauca dixerat*, cap. 22. *Adductis ergo ſummorum hominum auctoritatibus, qui nihil certi eſſe contenderint*, cap. 23. 24. *ſenſuum veritatem impugnat. Aut cum Epicuro dicendum eſſe, ſenſus nunquam fallere hominem, & ſi ſemel mentiti ſint, nunquam iis credendum; quod eſſet abſurdum, cùm propter hebetudinem oculorum multa non videamus, multa aliter ac ſint, & ipſius Stoicorum cauſæ periculoſum: aut cum Lucullo, alia ſenſuum viſa eſſe vera, alia falſa; quo ſumpto, nullam verorum à falſis diſcernendorum notam relinqui*, cap. 25. 26. *Malè autem objici, artificiis adhibitis & cogitatione effici poſſe, ut intelligamus, aliter res eſſe ac videantur, ſomnia ubi evigilaverimus falſa putari, & viſa vinolentorum & furioſorum, ubi ſe receperint. Nam de hoc non diſputari, ſed* qualia hæc videantur, cùm videntur, *id quæri. Non enim eſſe dubium, quin, cùm videntur, probentur; ex quo efficiatur, inter viſa vera & falſa* ad animi aſſenſum *nihil intereſſe*, cap. 25. 28. *Neque rationem magis quicquam ac ſenſus percipere. Nam quòd Dialectica multùm Stoici tribuant, primò Dialecticum non poſſe de rebus v. g. Geometricis judicare, niſi Geometriam didicerit; deinde non poſſe ſolvere ſoritas, propterea quòd natura rerum nullam nobis dederit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus*, quatenus; *idque magno argumento eſſe, falſam eſſe illam definitionem*, effatum eſſe id, quod aut verum, aut falſum ſit, cap. 28. 30. *Quòd ſublata perceptione, quamvis relicta probabilitate, vitam omnem, ſenſum, memoriam, artem, &c. tolli putet, in eo valde erra-*

errare. Nam in pleriſque actionibus, vel Stoicis conſentientibus; tanquàm in navigando probabilitate homines duci, eámque ad actiones ſufficere; eadem ſentire Academicum, quæ Stoicum, nihil mutari, judicio tantùm utrumque diſcrepare, quòd in ipſos ſenſus nullam vim habeat: memoriâ etiam errores, non tantùm comprehenſa, teneri: in artibus autem pleriſque nos probabilitate duci, nihil Dialecticâ opus eſſe, cap. 30-34. *Neque repugnantia dicere, ex Antiochi mente, qui concedat, viſa eſſe vel vera, vel falſa, & contendat tamen ea nihil inter ſe differre. Neque enim* verum *ab Academicis omnino tolli, ſed tantùm* recipiendi ſignum, *cap.* 34. à cap. 35. *Deinde uſque ad* 47. *addit longam & jucundam diſputationem de diſſenſionibus* Philoſophorum *ſummorum in omnibus philoſophiæ partibus, ex quo intelligatur, nihil exploratum eſſe, ſed in omnibus probabilitatem eſſe ſequendam, adeò, id quod omnes, præter Stoicos, concedant*, ſapientem opinari poſſe. JOAN. AUG. ERNESTUS.

LUCULLUS, ſive ACADEMICORUM *liber* II. *Hunc indicem libro præfiximus, cùm vulgò detur* Academicarum quæſtionum liber ſecundus, ſeu potiùs, ut eum numerat *Nonius*, *IV.* qui inſcribitur Lucullus. *Abſurdè: nam Academicorum librorum duæ fuerunt ἐκδόσεις. Prior duobus libris fuit comprehenſa, quos* Catulum *vocavit Tullius &* Lucullum: *adeo ut Lucullus hicce, ſi modò prologum demas, fuerit editionis primæ liber ſecundus. Poſtea mutato conſilio hæc Academica refinxit ſcriptor, & ex duobus quatuor libros fecit, quos ad Varronem miſit. Ex his primi tantùm pars jam ſupereſt; licet Nonius eos legerat integros, ut ex fragmentis liquebit. Rem totam luculenter narrat Cic.* lib. XIII. *ad Att. Vide ſis* ep. 16. 19. *&c.* DAVISIUS.

MA-

DELECTUS COMMENTARIORUM.

1. *Caruit omnino rebus urbanis*] Gruterus reſcripſit, *humanis*, & ſtolidum eſſe ait illud prius. Sed rejectâ Gruteri emendatione, nihil mutandum. Stat enim ſententia, eámque Cicero explicat, ubi hæc ſubjungit: *Diutius, quàm vellem, tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata abfuit ab oculis & fori, & curiæ.* ANONYMUS. Res urbanas aliquando *ruſticis* opponebant Romani. Sic apud Plautum, *Caſin. Act. I. Sc. I.* ſervus quidam ruſticus à rebus urbanis abſtinere jubetur. At eo ſenſu vox illa in hoc Tullii loco accipi nequit. Sæpius res urbanæ à *bellicis* diſtinguebantur: nec ſanè dubitari poteſt, quin in eadem ſignificatione rerum urbanarum mentio facta fuerit in

eo,

MAGNUM ingenium L. Luculli, magnúmque optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino rebus urbanis [1]. Ut enim admodum adoleſcens cum fratre, pari pietate & induſtriâ prædito, paternas inimicitias [2] magna cum gloria eſt perſecutus, in Aſiam quæſtor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde abſens [3] factus ædilis, continuò prætor: (licebat enim celeriùs legis [4] præmio) pòſt in Africam: inde ad conſulatum, quem ita geſſit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoſcerent: pòſt ad Mithridaticum bellum miſſus à ſenatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, ſed etiam gloriam ſuperiorum. Idque eo fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum exſpectabatur, qui adoleſcentiam in forenſi opera, quæſturæ diuturnum tempus, Murenâ bellum in Ponto gerente, in Aſiæ pace conſumpſerat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non deſide-

 ravit

eo, de quo agitur, loco. Juvenis enim adhuc Lucullus ædilis factus eſt anno U. C. DCLXXIV. & prætor urbanus ann. DCLXXVI. ac tandem conſul anno DCLXXIX. Ita ut per omnes urbanorum magiſtratuum gradus ad ſupremum uſque fuerit evectus, & ætatis annum quadrageſimum tertium impleverit, antequam res bellicas attigiſſet. Cùm igitur falſiſſimum ſit, in ætatis flore Lucullum rebus *urbanis* omnino caruiſſe, neceſſe eſt in mendo cubare ea Ciceronis verba, de quibus agitur; quæ tamen unius literulæ reſtitutione facilè ſanari poſſunt. Legendum enim ſuſpicor: *Claruit omnino rebus urbanis.* Senſus eſt, Lucullum, quo tempore licuit ei per publica negotia in urbe verſari, non in foro ſolùm, ſed etiam in magiſtratibus gerendis maximam gloriam eſſe conſecutum. Quod ex ſequentibus patet, & à Plutarcho abundè confirmatur. BUHERIUS.

2. *Paternas inimicitias*] Luculli pater ἑάλω κλοπῆς, accuſatore Servilio augure. Hic à Lucullo peculatûs inſimulabatur; at incolumis evaſit. Vide Plutarchum in Lucullo. DAVISIUS.

3. *Abſens factus ædilis, continuò prætor; licebat enim celeriùs legis præmio*] Ædilitatem prætura biennio pòſt conſequebatur; quod ſæpe jam, &, opinor, primi olim docuimus. Lucullus autem, Syllanarum partium adjutor, cùm ædilis fuiſſet, continuò prætor factus eſt beneficio legis, ut opinor, à Sylla dictatore latæ, ut iis, qui partes ejus in civili bello ſecuti eſſent, honores ante tempus capere liceret. Nam apud Appianum lib. I. ſcriptum eſt, lege Syllæ cautum, ne quis, omiſsâ præturâ, conſul fieri poſſet. Quod Cicero etiam ſignificat XI. in Antonium, his verbis: *Vopiſcus ex ædilitate conſulatum petit: ſolvatur legibus.* Veriſimile autem additum in ea

lege

ravit indocilem [5] uſûs diſciplinam. Itaque cùm totum iter & navigationem conſumpſiſſet, partim in percontando à peritis, partim in rebus geſtis legendis, in Aſiam factus imperator venit, cùm eſſet Romà profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum; verborum majorem Hortenſius. Sed, quò plus in negotiis gerendis res quàm verba proſunt, hoc erat memoria illa præſtantior: quam fuiſſe in Themiſtocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, ſingularem ferunt. Qui quidem etiam pollicenti cuidam ſe artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurum, reſpondiſſe dicitur, *oblivisci ſe malle diſcere:* credo, quòd hærebant in memoria quæcumque audierat aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themiſtocles ſpreverat, diſciplinam. Itaque, ut literis conſignamus, quæ monumentis mandare volumus: ſic ille in animo res inſculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiúſque belli inſtrumentis & apparatu [6], ut ille rex poſt Alexandrum maximus hunc à ſe majorem ducem cognitum, quàm quemquam eorum, quos legiſſet, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis temperandíſque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie ſtet Aſia Luculli inſtitutis ſervandis, & quaſi veſtigiis perſequendis. Sed, etſi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutiùs quàm vellem tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata abfuit ab oculis & fori & curiæ. Quin etiam, cùm victor à Mithridatico bello revertiſſet, inimicorum calumniâ triennio

---

lege de magiſtratuum intervallo, ſed exceptos eſſe eos, quorum operâ in bello uſus eſſet: itaque *præmium legis* hîc appellat Cicero. Quod autem ait, *licebat*: non ideo abrogatam poſtea legem Syllæ ſignificat, (nam eam valere locus ex XI. Philippica proximè recitatus indicat) ſed neminem jam uti ejus legis beneficio: cùm ii, qui pro Sylla contra Marium pugnaverant, aut honores, ipſo vivente Syllâ, jam cepiſſent, aut vitâ exceſſiſſent, aut certè ita ſenes eſſent, ut de petenda ædilitate aut prætura minimè jam cogitarent. P. MANUTIUS.

4. *Legis præmio*] Intelligere videtur legem Corneliam; qua licebat iis qui Syllæ partes eſſent ſecuti, magiſtratus ante tempus capere. Vide *Paulum Merulam* de Leg. Rom. cap. 24. §. 36. DAVIS.

5. *Indocilem uſûs diſciplinam*] *Indocilis* eſt, qui non docetur. Propertius, lib. I. Eleg. II. 12.

Et ſciat indociles *currere lympha vias.*

Ovidius Faſt. III. 119.

Ergo animi indociles, *& adhuc ratione carentes.*

Indocilis autem dicitur *uſûs diſciplina*, quia quod docetur, opponitur experientiæ. Apuleius

nio tardiùs, quàm debuerat, triumphavit. Nos enim conſules introduximus pænè in urbem currum clariſſimi viri: cujus mihi conſilium & auctoritas quid tum in maximis rebus profuiſſet dicerem, niſi de me ipſo dicendum eſſet; quod hoc tempore non eſt neceſſe. Itaque privabo illum potiùs debito teſtimonio, quàm id cum mea laude communicem.

Sed, quæ populari gloriâ decorari in Lucullo debuerunt, ea
ferè ſunt & Græcis literis & Latinis celebrata. 2
Nos autem illa externa cum multis: hæc interiora cum paucis ex ipſo ſæpe cognovimus. Majore enim ſtudio Lucullus cùm omni literarum generi, tum philoſophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur. Nec verò ineunte ætate ſolùm, ſed & quæſtor aliquot annos, & ipſo in bello: in quo ita magna rei militaris eſſe occupatio ſolet, ut non multùm imperatori ſub ipſis pellibus [7] otii relinquatur. Cùm autem è philoſophis, ingenio ſcientiáque putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere, eum ſecum & quæſtor habuit, & poſt aliquot annos imperator: cúmque eſſet eâ memoriâ, quam antè dixi, ea ſæpe audiendo facilè cognovit, quæ vel ſemel audita meminiſſe potuiſſet. Delectabatur autem mirificè lectione librorum, de quibus audiebat.

Ac vereor interdum, ne talium perſonarum, cùm amplificare velim, minuam etiam gloriam. Sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas: plures, qui philoſophiam: reliqui, qui, etiamſi hæc non improbent, tamen earum rerum diſputationem principibus civitatis non ita decoram putent. Ego autem, cùm Græcas literas M. Catonem in ſenectute didiciſſe acceperim; Publii autem Africani, hiſtoriæ loquantur [8], in legatione illa nobili

puleius de Habit. Doctr. Platon. lib. II. *Juſtitiam artem vivendi ac diſciplinam putat, & nunc docilem eſſe, nunc* uſu *&* experiendo *provenire. Indocilis* igitur ἄτεχνον, aut *inartificialem*, denotat. IDEM.

6. *Totiúſque belli inſtrumentis & apparatu*] In libris Victorianis erat *inſtrumento & apparatu*; quæ ſcriptura longè commodior profectò eſt. Nam erit illa uſitata Ciceroni ἐπεξήγησις commodiſſima, in qua, ſi *inſtrumentis* diceretur, *apparatibus* item dicendum fuerat: neque aliud eſt hîc *inſtrumento* unitatis appellatione, quàm in libro primo de Finibus, ubi dicitur, *Quid enim opus tanto* inſtrumento *in optimis artibus comparandis?* FABER.

7. *Sub ipſis pellibus*] Tentoria videlicet ex pellibus erant confecta. Vide Juſt. Lipſium Mil. Rom. lib. V. Dial. 5. & Fr. Hotomanum ad *Cæſaris* lib. III. B. G. cap. 29. IDEM.

8. *In legatione illa nobili*] Vide ſis Athenæum, lib. VI. pag. 273. Juſtinum, lib. XXXVIII. cap. 8. Val. Max. lib. IV. cap. 3. 13. Strabonem, lib. XIV. p. 985. Plutarchum in Apophthegm. & Ant. Bendinellum, Loc. Controv. §. 15. IDEM.

bili, quam ante cenſuram obiit, Panætium unum omnino comitem fuiſſe: nec literarum Græcarum, nec philoſophiæ jam ullum auctorem requiro.

Reſtat, ut iis reſpondeam, qui ſermonibus ejuſmodi nolint perſonas tam graves illigari. Quaſi verò clarorum virorum aut tacitos congreſſus eſſe oporteat, aut ludicros ſermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, ſi quodam in libro [9] verè eſt à nobis philoſophia laudata, profectò ejus tractatio optimo atque ampliſſimo quoque digniſſima eſt: nec quidquam aliud videndum eſt nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, niſi ne quid privatis ſtudiis de opera publica detrahamus. Quòd ſi, cùm [10] fungi munere debeamus, non modò operam noſtram nunquam à populari cœtu removemus, ſed ne literam quidem ullam facimus, niſi forenſem; quis reprehendet noſtrum otium, qui in eo non modò noſmetipſos hebeſcere & languere nolumus, ſed etiam ut plurimis proſimus enitimur? Gloriam verò non modò non minui, ſed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illuſtréſque laudes has etiam minùs notas minúſque pervulgatas adjungimus.

Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in noſtris libris diſputent, fuiſſe earum rerum, de quibus diſputatur, ſcientiam. Qui mihi videntur non ſolùm vivis, ſed etiam mortuis invidere.

3 Reſtat unum genus reprehenſorum, quibus Academiæ ratio non probatur. Quod graviùs ferremus, ſi quiſquam ullam diſciplinam philoſophiæ probaret, præter eam, quam ipſe ſequeretur. Nos autem, quoniam [11] contra omnes dicere, qui ſcire ſibi videntur, ſolemus; non poſſumus, quin alii à nobis diſſentiant, recuſare. Quanquam noſtra quidem cauſa facilis eſt, qui verum invenire ſine ulla contentione volumus: idque ſummâ curâ ſtudióque conquirimus. Etſi enim omnis cognitio multis eſt obſtructa

---

9. *In libro*] Hortenſio.

10. *Cùm fungi munere debeamus*] Fortaſſe, *Cùm fungi munere debebamus ... removimus ... fecimus.* PASSERAT.

11. *Contra omnes dicere, qui ſcire ſibi videntur, ſolemus*] Academici percipi nihil poſſe dicebant præter unum illud, nihil poſſe percipi. In hac autem hæreſi Cicero cùm eſſet; non erat cur alios à ſe diſſentire moleſtè ferret: id enim ab iis ſolet fieri, qui ſcire ſibi videntur; contra quos Academici ſolent dicere. Sunt qui legant, *contra omnes dicere, quæ videntur:* quos ſecuti non ſumus. Non enim contra omnes dicere, quæ videbantur, ſoli Academici ſolebant; quod commune omnium erat: ſed

ſtructa difficultatibus, eáque eſt & in ipſis rebus obſcuritas, & in judiciis noſtris infirmitas, ut non ſine cauſa & doctiſſimi & antiquiſſimi invenire ſe poſſe, quod cuperent, diffiſi ſint; tamen nec illi defecerunt, neque nos ſtudium exquirendi defatigati relinquemus, neque noſtræ diſputationes quidquam aliud agunt, niſi ut in utramque partem dicendo & audiendo eliciant, & tanquam exprimant aliquid, quod aut verum ſit, aut ad id quàm proximè accedat.

Neque inter nos & eos, qui ſe ſcire arbitrantur, quidquam intereſt, niſi quòd illi non dubitant, quin ea vera ſint, quæ defendunt: nos probabilia multa habemus, quæ ſequi facilè, affirmare vix poſſumus. Hoc autem liberiores & ſolutiores ſumus, quòd integra nobis eſt judicandi poteſtas: nec, ut omnia, quæ perſcripta & quaſi imperata ſint, defendamus, neceſſitate ulla cogimur. Nam cæteri primùm antè tenentur adſtricti, quàm, quid eſſet optimum, judicare potuerunt. Deinde infirmiſſimo tempore ætatis aut obſecuti amico cuidam, aut unâ alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, &, ad quamcumque ſunt diſciplinam quaſi tempeſtate delati, ad eam, tanquam ad ſaxum, adhæreſcunt. Nam, quòd dicunt omnia ſe credere ei, quem judicent fuiſſe ſapientem: probarem, ſi id ipſum rudes & indocti judicare potuiſſent. Statuere enim, qui ſit ſapiens, vel maximè videtur eſſe ſapientis. Sed [12], ut potuerint, potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum ſententiis. Judicaverunt autem re ſemel audita, atque ad unius ſe auctoritatem contulerunt. Sed neſcio quo modo plerique errare malunt, eámque ſententiam, quam adamaverunt, pugnaciſſimè defendere, quàm ſine pertinacia, quid conſtantiſſimè dicatur, exquirere.

Quibus de rebus & aliàs ſæpe nobis multa quæſita & diſputata ſunt, & quondam in Hortenſii villa, quæ eſt ad Baulos, cum eò

ſed contra omnes qui ſcire videbantur; quod proprium erat Academicorum, negantium quidquam ſciri & affirmari poſſe. P. MANUTIUS.

12. *Sed, ut potuerint*] Vulgò, *Sed ut potuerunt omnibus rebus*, &c. Omittamus Manutii, Fabri, ac Daviſii conjecturas. Videndus tamen Muretus, Var. Lect. VII. 18. Quanquam facit ſatis Lambini, quam repræſentamus, lectio: nihil enim, ut ipſe ait, neque ad Ciceronis ſenſum accommodatius, neque ſcripturæ receptæ affinius excogitari poteſt. OLIVETUS.

Catulus & Lucullus nóſque ipſi poſtridiè veniſſemus, quàm apud Catulum fuiſſemus. Quò quidem etiam maturiùs venimus, quòd erat conſtitutum, ſi ventus eſſet, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum navigare. Cùm igitur pauca in xyſto [13] locuti eſſemus, tum eodem in ſpatio conſedimus.

4 Hîc Catulus, Etſi heri, inquit, id, quod quærebatur, pænè explicatum eſt, ut tota ferè quæſtio tractata videatur: tamen exſpecto ea, quæ te pollicitus es, Lucullé, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortenſius, feci plus quàm vellem. Totam enim rem Lucullo integram ſervari oportuit. Et tamen fortaſſe ſervata eſt. A me enim ea, quæ in promptu erant, dicta ſunt: à Lucullo autem reconditiora deſidero.

Tum ille, Non ſanè, inquit, Hortenſi, conturbat me exſpectatio tua; etſi nihil eſt iis, qui placere volunt, tam adverſarium: ſed quia non laboro quàm valde ea, quæ dico, probaturus ſim, eò minùs conturbor. Dicam enim, nec mea, nec ea, in quibus, ſi non fuerint, non vinci me malim quàm vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc ſe cauſa habet, etſi heſterno ſermone labefacta eſt, mihi tamen videtur eſſe veriſſima. Agam igitur ſicut Antiochus agebat. Nota enim mihi res eſt. Nam & vacuo animo illum audiebam, & magno ſtudio eâdem de re etiam ſæpius: ut etiam majorem exſpectationem mei faciam, quàm modò fecit Hortenſius.

Cùm ita eſſet exorſus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cùm Alexandriæ quæſtor, inquit, eſſem, fuit Antiochus mecum: & erat jam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos & Philonem audierat, homo ſanè in iſta philoſophia, quæ nunc propè dimiſſa revocatur, probatus & nobilis: cum quo & Antiochum ſæpe diſputantem audiebam: ſed utrumque leniter. Et quidem iſti libri duo Philonis, de quibus heri dictum à Catulo eſt, tum erant

13. *In xyſto*] Xyſtus videtur locus ſubdialis, ante domum poſitus, & pro vario dominorum ingenio variis modis ornatus. Vide ſis J. Fr. Gronovium ad Senecæ de Ira lib. III. cap. 18. & Aug. Buchnerum ad Plinii lib. IX. epiſt. 7. DAVISIUS.

14. *Soſus*] Aſcalonita, Stoicus inſignis, de quo Stephanus Byz. in Ἀσκαλῶν. Vide J. F. Fabricii Bibl. Gr. lib. 3. cap. 25. OLIVETUS.

15. *Tamen eſt adverſarius* lenior] Lambino placuit *levior*; & cum eo faciunt Elienſ.

erant allati Alexandriam, túmque primùm in Antiochi manus venerant: & homo naturâ leniſſimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) ſtomachari tamen cœpit. Mirabar: neque enim unquam antea videram. At ille, Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, viderentúrne illa Philonis? aut ea num vel è Philone, vel ex ullo Academico audiviſſet aliquando? Negabat: Philonis tamen ſcriptum agnoſcebat: nec id quidem dubitari poterat. Nam aderant mei familiares & docti homines, P. & C. Selii, & Tetrilius Rogus: qui ſe illa audiſſe Romæ de Philone, & ab eo ipſo illos duos libros dicerent deſcripſiſſe. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemoravit à patre ſuo dicta Philoni, & alia plura: nec ſe tenuit, quin contra ſuum doctorem librum etiam ederet, qui SOSUS [14] inſcribitur. Tum igitur & cùm Heraclitum ſtudioſè audirem contra Antiochum diſſerentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentiùs, ut cauſam ex eo totam cognoſcerem. Itaque complures dies, adhibito Heraclito doctiſque compluribus, & in his Antiochi fratre Ariſto, & præterea Ariſtone & Dione, quibus ille ſecundùm fratrem plurimùm tribuebat, multùm temporis in iſta una diſputatione conſumpſimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda eſt: minùs enim acer eſt adverſarius is, qui iſta, quæ ſunt heri defenſa, negat Academicos omnino dicere. Etſi enim mentitur, tamen [15] eſt adverſarius lenior. Ad Arceſilam, Carneadémque veniamus.

Quæ cùm dixiſſet, ſic rurſus exorſus eſt: Primùm mihi videmini, (me autem nomine appellabat) cùm veteres phyſicos 5
nominatis, facere idem, quod ſeditioſi cives ſolent, cùm aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuiſſe populares, ut eorum ipſi ſimiles eſſe videantur. Repetunt jam à P. Valerio, qui, exactis regibus, primo anno conſul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus tulerint, cùm conſules eſſent: tum [16] ad hos notiores, C. Flaminium,

lienſ. ac *Pariſ.* 4. 5. DAVISIUS.

16. *Tum ad hos notiores*] Vulgatorum librorum peſſimam interpunctionem nos ex re ipſa, veteribúſque libris ſic mutamus: *Tum ad hos notiores, C. Flaminium, (qui legem agrariam aliquot annis ante ſecundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito Senatu, & poſtea bis conſul factus ſit) L. Caſſium, Q. Pompeium. Illi quidem etiam P. Africanum* &c. IDEM.

minium, qui legem agrariam aliquot annis ante ſecundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito ſenatu, & poſtea bis conſul factus ſit. L. Caſſium, Q. Pompeium illi quidem, etiam P. Africanum referre in eundem numerum ſolent. Duos [17] verò ſapientiſſimos & clariſſimos fratres, P. Craſſum & P. Scævolam, aiunt Tib. Graccho auctores legum fuiſſe, alterum quidem, ut videmus, palàm: alterum, ut ſuſpicamur, obſcuriùs. Addunt etiam C. Marium; & de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus tot virorum atque tantorum expoſitis, eorum ſe inſtitutum ſequi dicunt. Similiter vos cùm perturbare, ut illi rempublicam, ſic vos philoſophiam bene jam conſtitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut noſtrum inimicum potiſſimùm nominem) ſimile quidquam habuit veterum illorum, nec Arceſilæ calumnia conferenda eſt cum Democriti verecundia. Et tamen iſti phyſici raró admodum, cùm hærent aliquo loco, exclamant quaſi mente incitati: Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur: abſtruſa eſſe omnia, nihil [18] nos ſentire, nihil cernere: nihil omnino, quale ſit, poſſe reperire. Majorem autem partem mihi quidem omnes iſti videntur nimis etiam quædam affirmare, plúſque profiteri ſe ſcire, quàm ſciant.

Quòd ſi illi tum in novis rebus, quaſi modò naſcentes, hæſitaverunt, nihilne tot ſeculis, ſummis ingeniis, maximis ſtudiis, explicatum putamus? Nonne, cùm jam philoſophorum diſciplinæ graviſſimæ conſtitiſſent, tum exortus eſt, ut in optima republi-

17. *Duos... fratres*] Quòd *fratres* hìc Lambinus tollit, nihil neceſſe eſt. Fuiſſe enim hos fratres ſcribunt nominatim Cicero, & Gellius, & Pomponius juriſconſultus. Ad rem verò quod attinet, Craſſum faviſſe Graccho ſuſpicari licet ex Plutarcho, qui de Scævola dicit apertè, ut hìc Cicero, cùm inducit Naſicam dicentem in Gracchis p. 833. Ἐπεὶ τοίνυν, ἔφη, προδίδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν &c. FABER.

18. *Nihil nos ſentire, nihil cernere, nihil omnino quale ſit poſſe reperire*] Reſpicit ad hos Empedoclis verſiculos,

. . . . Τὸ δὲ ὅλον εὔχεται εὑρεῖν
Οὕτως, οὔτ' ἐπιδερκτὰ τάδ' ἀνδράσιν, οὔτ' ἐπακουστὰ,
Οὔτε νόῳ περιληπτὰ, ...

Ubi tamen, niſi fallor, ſententia poſtulat ut reſcribatur

. . . . Τὸ δὴ ὅλον εὔχεται εὑρεῖν.
Αὔτως. Οὔτ' ἐπιδερκτὰ &c.

Αὔτως eſt ματαίως, ut interpretatur Suidas, & in eo ſenſu legitur apud Homerum. Empedoclis locus extat apud Sextum Empiricum adverſ. Mathem. lib. VII. §. 123. alióſque. Vide Iſaac. Caſaubonum ad Laer-

tii

pública Tib. Gracchus, qui otium perturbaret, ſic Arceſilas, qui conſtitutam philoſophiam everteret, & in eorum auctoritate deliteſceret, qui negaſſent quidquam ſciri aut percipi poſſe? Quorum è numero tollendus eſt & Plato & Socrates: alter, quia reliquit perfectiſſimam diſciplinam, Peripateticos & Academicos, nominibus differentes, re congruentes: à quibus Stoici ipſi verbis magis quàm ſententiis diſſenſerunt. Socrates autem de ſe ipſe detrahens in diſputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita cùm aliud diceret atque ſentiret, libenter uti ſolitus eſt ea diſſimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant: quam ait etiam in [19] Africano fuiſſe Fannius: idque propterea vitioſum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.

[20] Sed fuerint illa vetera, ſi vultis, incognita. Nihil eſt igi- 6
tur actum, quòd inveſtigata ſunt, poſteaquam Arceſilas Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil novi reperienti, ſed emendanti ſuperiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus eſt clariſſimis rebus tenebras obducere? Cujus primò non admodum probata ratio, quanquam floruit cùm acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proximè à Lacyde ſolo retenta eſt: pòſt autem * confecta [21] à Carneade, qui eſt quartus ab Arceſila. Audivit enim Hegeſinum, qui Evandrum audierat, Lacydis diſcipulum, cùm Arceſilæ Lacydes fuiſſet. Sed ipſe Carneades diù tenuit: nam nonaginta vixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt. E quibus induſtriæ plurimùm in Clitomacho fuit: de-

tii X. 73. Davisius. Plutarchus, libro *de audiendis poëtis*, eoſdem laudat verſus.

19. *In Africano*] Vide lib. III. de Orat. cap. 67.

20. *Sed fuerint illa* vetera, *ſi vultis*, *incognita. Nihilne eſt igitur actum*, *quòd* inveſtigata ſunt, poſtea quàm *Arceſilas Zenoni*] Levi mutatione verborúmque trajectione legerim, *ſed fuerint illa* veteribus, *ſi vultis*, *incognita*. Inveſtigata ſunt poſtea. *Nihilne eſt igitur actum*, *quod Arceſilas Zenoni* &c. His dudum ſcriptis, Cl. Walkerum repoſuiſſe video, *ſed fuerint illa* veteribus *incognita*. *Nihilne eſt ergo actum*, *quòd inveſtigata ſunt poſtea?* Nam *Arceſilas* ... *obducere*. Davisius.

* Vict. Man. Grut. *conficta*

21. *Confecta à Carneade*] Optimè correxit Lambinus. Nam quî poſſit intelligi Arceſilæ ratio *conficta* à Carneade, qui fuit, ut hîc dicitur, quartus ab Arceſilà? Potuit etiam confirmare ex his verbis lib. I. de Nat. Deorum, *Hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi*, *profecta a Socrate*, *repetita ab Arceſila*, confirmata *à Carneade* &c. Convenit cum *confecta*. Id autem valebat idem quod *abſoluta*. Faber.

clarat multitudo librorum. Ingenii non minùs in hoc [22], quàm in Charmada [23] eloquentiæ, in Melanthio Rhodio ſuavitatis. Bene autem noſſe Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam Clitomacho Philo veſter operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.

Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos diſſeramus: id quidam è philoſophis, & ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec [24] verò eſſe ullam rationem diſputare cum iis, qui nihil probarent: Antipatrúmque Stoicum, qui multus in eo fuiſſet, reprehendebant. Nec definiri aiebant neceſſe eſſe, quid eſſet cognitio, aut perceptio, aut, ſi verbum è verbo volumus, comprehenſio, quam κατάληψιν illi vocant: eóſque, qui perſuadere vellent, eſſe aliquid, quod comprehendi & percipi poſſet, inſcienter facere dicebant, propterea quòd nihil eſſet clarius ἐναργείᾳ, ut Græci: perſpicuitatem, aut evidentiam nos, ſi placet, nominemus; fabricemúrque, ſi opus erit, verba, ne hic ſibi (me appellabat jocans) hoc licere putet ſoli. Sed tamen orationem nullam putabant

22. *In hoc*] Non de Clitomacho, ſed de alio quodam Carneadis diſcipulo videtur hîc agi. Quam ob cauſam *Gulielmius* voluit, *ingenii non minùs in Æmone*, *in* Charmida *eloquentiæ*, Aſt *Æmonem* ἐν Καρνεάδου μαθηταῖς numeratum fuiſſe non conſtat. Eo quidem magiſtro *Mentor* eſt uſus, de quo lepidam fabulam videas licet apud Euſebium Præp. Evang. lib. xiv. cap. 8. p. 738. & apud Laërtium IV. 63. Verùm is εἰς ἀκροατὰς ἀντισοφιστεύει. Quid igitur? Liber S. Victoris, *Pariſ.* 4. & *Reg.* à prima manu repræſentant, *ingenii non minùs in* hac nonne, *in* &c. Legerim *ingenii non minùs in* Æſchine, *in Charmada eloquentiæ.* Æſchinem dico Neapolitanum, philoſophum Academicum, quem, licet Μελανθίου Ῥοδίου μαθητὴν prodat Diogenes II. 64. à Carneade tamen inſtitutum fuiſſe docet Plutarchus in libro *an ſeni ſit gerenda Reſp.* Tom. II. pag. 791. Id etiam patet ex Noſtro de Orat. lib. I. cap. 11. DAVISIUS.

23. *In Charmada eloquentiæ*] Vulgò *in Carneade.* Quaſi Carneades ſui fuiſſet diſcipulus? Igitur ſtatim vidi reſcribendum *in Charmada.* Et ſic olim repoſuit Petrus Faber. Hinc, ut idem vir doctiſſimus optimè monuit, apud Suidam in Πλάτων, non Ἀρμάδας, ſed Χαρμάδας legi debet: quod obſervare neglexit Lud. Kuſterus. Alii porrò reponunt *in Charmida*: præſtantiſſimus autem Fabricius ad Sexti Empirici Pyrrhon. Hypot. I. 33. *in Charmide.* Nihil intereſt; ſiquidem non modò Χαρμίδας ac Χαρμίδης, ſed etiam Charmadas, hîc Carneadis diſcipulus nominetur. Vide Curium Fortunatianum Rhet. Schol. lib. III. p. 75. IDEM. Vide Commentarium in lib. I. de Orat. cap. 11.

24. *Nec* verò *eſſe ullam rationem diſputare cum iis*] Sic Paulus Manutius ex codice Maffæano reponit, *nec* verò *eſſe ullam rationem diſputare cum iis*: Lambinus autem, deletis duabus vocibus, unáque additâ, legit, *nec* enim *verum eſſe diſputare cum iis.* Lego: *nec enim verum eſſe* ulla ratione *diſputare cum iis*; ac ita ferè conjecit J. M. Brutus. *Verum*, eſt *æquum.* Apud optimos

tabant illuſtriorem ipsâ evidentiâ reperiri poſſe, nec ea, quæ tam clara eſſent, definienda cenſebant. Alii autem negabant ſe pro hac evidentia quidquam priores fuiſſe dicturos: ſed ad ea, quæ contrà dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipſarum etiam evidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quæratur, & homines dignos, quibuſcum diſſeratur, putant.

Philo autem, dum nova quædam commovet, quòd ea ſuſtinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & apertè mentitur, ut eſt reprehenſus à patre Catulo, &, ut docuit Antiochus, in id ipſum ſe induit, quod timebat. Cùm enim ita negaret quidquam eſſe, quod comprehendi poſſet, (id enim volumus eſſe ἀκατάληπτον) ſi illud eſſet, ſicut Zeno definiret, tale viſum (jam enim hoc pro φαντασίᾳ verbum ſatis heſterno ſermone trivimus) viſum [25] igitur impreſſum effictúmque ex eo, unde eſſet, quale eſſe non poſſet, ex eo, unde non eſſet: id nos à Zenone definitum rectiſſimè dicimus. Quî enim poteſt quidquam comprehendi, ut planè confidas, id perceptum cognitúmque eſſe, quod eſt tale, quale vel falſum

optimos auctores paſſim reperitur hic loquendi modus: quare *verum pro juſto frequenter poni* rectè notavit Priſcianus, lib. XVIII. col. 1180. Idem.

25. *Viſum igitur impreſſum effictúmque ex eo unde eſſet, quale eſſe non poſſet ex eo unde non eſſet*] Lambinus, aſſentiente *Fabro*, dedit: *viſum igitur impreſſum effictúmque ex eo* quod *eſſet, quale eſſe non poſſet ex eo* quod *non eſſet.* Favent quidem ea quæ leguntur infrà cap. 24. Favet etiam definitio Græca φαντασίας, quam ſuppeditat Laërtius VII. 50. & ex eo Suidas in φαντασία. Νοεῖται δὲ, inquiunt, ἡ φαντασία ἡ ἀπὸ ὑπάρχοντος κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη, καὶ ἐναποτετυπωμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος. Vide & Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypot. lib. II. §. 4. & adverſ. Mathem. lib. VII. §. 248, 402, 426. Mſſ. tamen adverſantibus haud quicquam mutatum, cùm res eodem ferè redeat: ac noſtram lectionem ſuis in codicibus reperit *Auguſtinus*, ut liquet ex lib. II. contra Academ. cap. 5. Idem. Sed Lambinum audiamus. Hic locus, inquit, reſtitutus eſt ex ipſo Cicerone infrà cap. 24. Ibi: *Quale igitur viſum? Tum illum ita definiviſſe; ex eo quod eſſet, ſicut eſſet, impreſſum & ſignatum & effictum.* Sequitur paulò pòſt: *Hic Zenonem vidiſſe acutè, nullum eſſe viſum quod percipi poſſet, ſi id tale eſſet ab eo quod eſt, ut ejuſmodi ab eo, quod non eſt, poſſet eſſe.* Ut igitur hunc locum aliquantò obſcuriorem declaremus, hoc dicebat Philo: Si Zeno rectè definivit viſum quod percipi poſſit; (ſic autem definivit: Viſum quod percipi poſſit, eſt quod impreſſum ac ſignatum eſt ex eo quod eſt, quale eſſe non poteſt ex eo quod non eſt) verum eſt nihil comprehendi, nihílque percipi poſſe. At Zeno viſum definivit non rectè. Aliquid igitur comprehendi poteſt. *Effictum* autem edendum curavimus, Manutianam editionem ſecuti; quamvis in omnibus libris *effectum* ſcriptum inveneri mus. Lambinus.

ſum eſſe poſſit? Hoc cùm infirmat tollitque Philo, judicium tollit incogniti & cogniti. Ex quo efficitur nihil poſſe comprehendi. Ita imprudens eò, quò minimè vult, revolvitur. Quare omnis oratio contra Academiam ſuſcipitur à nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere. Quam niſi obtinemus, percipi nihil poſſe concedimus.

7 Ordiamur igitur à ſenſibus: quorum ita clara judicia & certa ſunt, ut ſi optio naturæ noſtræ detur, & ab ea deus[26] aliqui requirat, contentáne ſit ſuis integris incorruptíſque ſenſibus, an poſtulet melius aliquid: non videam, quid quærat ampliùs. Neque verò hoc loco exſpectandum eſt, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ reſpondeam. Non enim is ſum, qui, quidquid videtur, tale dicam eſſe, quale videatur. Epicurus hoc viderit, & multa alia. Meo autem judicio ita eſt maxima in ſenſibus veritas, ſi & ſani ſunt, & valentes, & omnia removentur, quæ obſtant & impediunt. Itaque & lumen mutari ſæpe volumus, & ſitus earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus: multáque facimus uſque eò, dum adſpectus ipſe fidem faciat ſui judicii. Quod idem fit in vocibus, in odore, in ſapore: ut nemo ſit noſtrûm, qui non in ſenſibus ſui cujuſque generis judicium requirat acrius. Adhibitâ verò exercitatione & arte, ut oculi picturâ teneantur & aures,

26. *Deus aliqui requirat*] Sic habet Victoriana editio, quam expreſſit Gronoviana. In aliis eſt, *aliquis*. Porrò *qui*, *quiqui*, *aliqui* occurrunt apud bonos auctores pro *quis*, *quiſquis*, *aliquis*. Plaut. Amph. I. 1. 1. *Qui me alter eſt audacior homo?* Aulul. IV. 10. 45. *Ab eo, quiqui eſt, inde poſces.* Cœlius, famil. VIII. 8. *Cum qua ſit aliqui deprehenſus.* Vide Oberti Giſanii Collectanea in Lucretium, v. *qui* pro *quis*. Cæterùm, ut hîc, *deus aliqui*, pro *aliquis*, ſic infrà cap. 34. *Herculi quendam laborem*, pro *Herculis*. Olivetus.

27. *In quo Cyrenaïci ſolo putant veri eſſe judicium, quia ſentiatur*] Hunc tactum Lucretius in libro II. *tactum animi*; Plutarchus initio lib. V. συμποσιακῶν, etiam διάνοιαν appellavit. *Sentiat* igitur hîc aliquis, potiùs quàm *ſentiatur*; putet eſſe legendum: cur enim tactus, ut cæteri quoque ſenſus quos hîc enumerat, quos ſentire dicit, non item dicatur *ſentire* probabiliùs, quàm *ſentiri*? Et ſanè quæ ſentiuntur, è ſententia Cyrenaïcorum ſunt permotiones animi duæ, & quidem ſolæ, dolor & voluptas. Diogenes in Ariſtippo, Δύο πάθη ὑφίστατο, πόνον καὶ ἡδονήν. Et Ariſtocles apud Euſebium ait illis eſſe μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Et de Ariſtippo nominatim, Τούτων ἔφασκε τῶν παθῶν μόνων ἡμᾶς τὴν αἴσθησιν ἔχειν. Id eſt, opinor, has permotiones aiebat ſolùm ſentire nos. Niſi etiam intelligi poteſt paſſivè dictum *Tactus doloris & voluptatis* pro *voluptate ac dolore quibus afficimur*; ut in Orat. pro Cœlio. *Si quem fortè inveneritis, qui aſpernetur pulchritudinem, non odore, non tactu, non ſapore capiatur*, & quæ ſunt his ſimilia, ut & ſentire, & ſentiri ſigni-

res cantibus, quis eſt, quin cernat, quanta vis ſit in ſenſibus? Quàm multa vident pictores in umbris & in eminentia, quæ nos non videmus? Quàm multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in hoc genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam eſſe aiunt, aut Andromacham, cùm id nos ne ſuſpicemur quidem. Nihil neceſſe eſt de guſtatu & odoratu loqui; in quibus intelligentia, etſi vitioſa, eſt quædam tamen.

Quid de tactu, & eo quidem, quem philoſophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis, in quo [27] Cyrenaici ſolo putant veri eſſe judicium, quia ſentiatur. Poteſtne igitur quiſquam dicere, inter eum qui doleat, & inter eum qui in voluptate ſit, nihil intereſſe? aut, ita qui ſentiat, non apertiſſimè inſaniat?

Atqui qualia ſunt hæc, quæ ſenſibus percipi dicimus; talia ſequuntur ea, quæ non ſenſibus ipſis percipi dicuntur, ſed quodam modo ſenſibus; ut hoc: Illud eſt album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc aſperum. Animo jam hæc tenemus comprehenſa, non ſenſibus. Ille [28] deinceps equus eſt, ille canis. Cætera ſeries deinde ſequitur, majora nectens; ut hæc, quæ quaſi expletam rerum comprehenſionem amplectuntur: Si homo eſt, animal eſt, mortale, rationis particeps. Quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: ſine quibus nec in-

ſignificet. Faber.

28. *Ille deinceps equus eſt, ille canis*] Lucullus è ratione Stoicorum primùm poſuit ea, quæ ſinguli ſenſus percipiant, quæ propria eorum cujuſque judicii ſunt, ut album ſenſus videndi; ſonus, aurium; & ita deinceps. Sequuntur quæ jam tenere nos animo dicit. Φαντασία efficit, quæ etiam αἴσθησις vocatur à Stoicis, ut Plutarchus quoque nos monet in lib. IV. de Placitis philoſophorum. Φαντασία ergo illa ab iis definitur apud eundem Plutarchum & alios, τύπωσις ἐν ψυχῇ. Alexander Aphrodiſienſis in lib. I. de Animo, illa impreſſio in animo ut fiat, exponit his verbis: Ἀνθρωπος κινεῖ τὰς αἰσθήσεις ἐνεργῶν φαντασίας λαμβάνειν, & quæ ſequuntur. Ubi ille oſtendit, ut hìc Cicero, ex pluribus in animo impreſſis, & cuſtoditis, exempli gratiâ, albis, genus ipſum poſſe nos cognoſcere: ac viſo aliquo albo ſingulari dicere, hoc eſt album. Hic vocatur à Plutarcho primus modus illius impreſſionis. Huic igitur ſecundus erit, Ciceroni tertius, quem adverbio *deinceps* intelligit; non de iis dicetur, quæ ſint propria ſenſuum ſingulorum, ſed de iis quæ vocant Græci κοινὰ αἰσθητὰ, quæ communiter percipiuntur. Velut cùm Socratem, aut Cleonem venientem, ut eſt apud Ariſtotelem, cernimus; non ſolùm de colore judicat viſus, ſed etiam de magnitudine, cujus judicium eſt illi commune cum tactu; tum de motu, de ſtatu, de forma, de numero, quæ communia eidem cum cæteris ſenſibus. His igitur conjungendis fiunt enuntiationes, è quibus rationis concluſio componitur; ut hìc ſubjungit, *Si homo eſt*; & quæ ſequuntur. Idem.

telligi quidquam, nec quæri aut diſputari poteſt.

Quòd ſi eſſent falſæ notitiæ, (ἐννοίας enim notitias appellare tu videbare) ſi igitur eſſent hæ falſæ, aut ejuſmodi viſis impreſſæ, qualia viſa à falſis diſcerni non poſſent: quo tandem his modo uteremur? Quomodo autem, quid cuique rei conſentaneum eſſet, quid repugnaret, videremus? Memoriæ quidem certè, quæ non modò philoſophiam, ſed omnis vitæ uſum omnéſque artes una maximè continet, nihil omnino loci relinquitur. Quæ poteſt enim eſſe memoria falſorum? aut quid quiſquam meminit, quod non animo comprehendit & tenet? Ars verò quæ poteſt eſſe, niſi quæ non ex una, aut ex duabus, ſed [29] ex multis animi perceptionibus conſtat? Quam [30] ſi ſubtraxeris, quî diſtingues artificem ab inſcio? Non enim fortuitò hunc artificem dicemus eſſe, illum negabimus: ſed cùm alterum percepta & comprehenſa tenere videmus, alterum non item. Cúmque [31] artium aliud ejuſmodi genus ſit, ut tantummodò animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid & faciat: quomodo aut geometres cernere ea poteſt, quæ aut nulla ſunt, aut internoſci à falſis non poſſunt? aut is, qui fidibus utitur, explere numeros & conficere verſus? Quod idem in ſimilibus quoque artibus continget: quarum omne opus eſt in faciendo atque agendo. Quid enim eſt, quod arte effici poſſit, niſi is, qui artem tractabit, multa perceperit?

8 Maximè verò virtutum cognitio confirmat, percipi & comprehendi multa poſſe. In quibus ſolis ineſſe ſcientiam dicimus; quam nos non comprehenſionem modò rerum, ſed eam ſtabilem quoque atque immutabilem eſſe cenſemus: itémque ſapientiam, artem vivendi, quæ ipſa ex ſeſe habeat conſtantiam. Ea autem

29. *Sed ex multis animi perceptionibus conſtat*] Nihil quidem eſt hîc mutandum. Non poſſum tamen quin te moneam hæc ſumpta eſſe ex illa nota definitione artis; cujus auctores vetus interpres Hermogenis Stoicos eſſe teſtatus eſt. Τέχνη ἐςὶ σύςημα ἐκ καταλήψεων ἐγγεγυμνασμένων πρός τι τέλος εὔχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ. Multò minùs celem te tam ſtudioſum, ut Cicero illam definitionem in Latinum verterit neſcio quo in libro. Diomedes conſervavit initio lib. II. de Grammatica, ubi *artem Tullius*, inquit ille, *hoc modo definivit: Ars eſt præceptionum exercitatarum collectio, ad unum exitum vitæ utilem pertinentium.* Apud interpretem Hermogenis tamen eſt, Ἐκ καταλήψεων συγγεγυμνασμένων, ut apud Quintilianum, lib. II. cap. 17. *Ex perceptionibus coëxercitatis.* Idem.

30. *Quam ſi ſubtraxeris*] Lege *quas*, nempe

autem conſtantia ſi nihil habeat percepti & cogniti, quæro, unde nata ſit & quomodo? Quæro etiam, ille vir bonus, qui ſtatuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari, potiùs quàm aut officium prodat, aut fidem, cur has ſibi tam graves leges impoſuerit, cùm, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehenſi, percepti, cogniti, conſtituti? Nullo igitur modo fieri poteſt, ut quiſquam tanti æſtimet æquitatem & fidem, ut ejus conſervandæ causâ nullum ſupplicium recuſet, niſi iis rebus aſſenſus ſit, quæ falſæ eſſe non poſſunt.

Ipſa verò ſapientia, ſi ſe ignorabit, ſapientia ſit, nécne: quo modo primùm obtinebit nomen ſapientiæ? Deinde quo modo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cùm certi nihil erit, quod ſequatur? Cùm verò dubitabit, quid ſit extremum & ultimum bonorum, ignorans quò omnia referantur, quî poterit eſſe ſapientia?

Atque etiam illud perſpicuum eſt, conſtitui neceſſe eſſe initium, quod ſapientia, cùm quid agere incipiat, ſequatur; idque initium eſſe naturæ accommodatum. Nam aliter appetitio (eam enim eſſe volumus ὁρμὴν) quâ ad agendum impellimur, & id appetimus quod eſt viſum, moveri non poteſt. Illud autem, quod movet, prius oportet videri, eique credi: quod fieri non poteſt, ſi id, quod viſum erit, diſcerni non poterit à falſo. Quomodo autem moveri animus ad appetendum poteſt, ſi id, quod videtur, non percipitur, accommodatúmne naturæ ſit, an alienum? Itémque, ſi, quid officii ſui ſit, non occurrit animo, nihil unquam omnino aget, ad nullam rem unquam impelletur, nunquam movebitur. Quòd ſi aliquid aliquando acturus eſt, neceſſe eſt id ei verum, quod occurrit, videri.

pe perceptiones animi; quod etiam Cl. Walkerus vidit. DAVISIUS.

31. *Cùmque artium aliud ejuſmodi genus ſit* &c.] Audi Quintilianum, Inſt. Orat. lib. II. cap. 18. *Artium aliæ poſitæ in inſpectione, id eſt, cognitione & æſtimatione rerum; qualis eſt Aſtrologia, nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cujus ſtudium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ vocatur: aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu perficitur, nihilque poſt actum operis relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur; qualis eſt ſaltatio: aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis ſubjicitur, conſummatione finem accipiunt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura.* Vide & Joan. Woyerium Polym. cap. 3. IDEM.

Quid? quòd, ſi iſta vera ſunt, ratio omnis tollitur, quaſi quædam lux, luménque vitæ; tamenne in iſta pravitate perſtabitis? Nam quærendi initium ratio attulit, quæ perfecit virtutem, cùm eſſet ipſa ratio confirmata quærendo. Quæſtio autem eſt appetitio cognitionis: quæſtioníſque finis, inventio. At nemo invenit falſa: nec ea, quæ incerta permanent, inventa eſſe poſſunt: ſed, cùm ea, quæ quaſi involuta fuerunt, aperta ſunt, tum inventa dicuntur. Sic [32] & initium quærendi, & exitum percipiendi & comprehendendi tenet. Itaque argumenti concluſio, quæ eſt Græcè *ἀπόδειξις*, ita definitur: Ratio [33], quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit.

9 Quòd ſi omnia viſa ejuſmodi eſſent, qualia iſti dicunt, ut ea vel falſa eſſe poſſent, neque ea poſſet ulla notio diſcernere: quo modo quempiam aut concluſiſſe aliquid, aut inveniſſe diceremus? aut quæ eſſet concluſi argumenti fides? Ipſa autem philoſophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiæ verò quid futurum eſt? quæ neque de ſe ipſa dubitare debet, neque de ſuis decretis, quæ philoſophi vocant *δόγματα*: quorum nullum ſine ſcelere prodi poterit. Cùm enim decretum proditur, lex veri rectíque proditur. Quo è vitio & amicitiarum proditiones & rerum publicarum naſci ſolent. Non poteſt igitur dubitari, quin decretum nullum falſum poſſit eſſe; ſapientíque ſatis non ſit, non eſſe falſum, ſed etiam ſtabile, fixum, ratum eſſe debeat: quod movere nulla ratio queat. Talia autem neque eſſe, neque videri poſſunt eorum ratione, qui illa viſa, è quibus omnia decreta ſunt nata, negant quidquam à falſis intereſſe.

Ex hoc illud eſt natum, quod poſtulabat Hortenſius, ut id ipſum ſaltem perceptum à ſapiente diceretis, nihil poſſe percipi. Sed Antipatro hoc idem poſtulanti cùm diceret, ei, qui affirmaret nihil poſſe percipi, conſentaneum eſſe unum tamen illud dicere percipi poſſe, ut alia non poſſent, Carneades acutiùs

32. *Sic & initium quærendi*] Lege cum Walkero noſtro, *ſic* ratio *& initium* &c. Nam vox illa nec ſubintelligi, nec ex ſuperioribus repeti commodè poteſt. Deinde, ubi *exitus*, malim *exitum*. Idem.

33. *Ratio, quæ ex rebus perceptis* &c.] Vide Laërtium, VII. 45. Idem.

34. *Sit, ut opinor*] Vel ſequenda eſt MS. Cantab. fides, *ſicut opinor*, quod nos fecimus: vel deleta prima voculâ reſcribendum,

tiùs reſiſtebat. Nam tantùm abeſſe dicebat, ut id conſentaneum eſſet, ut maximè etiam repugnaret. Qui enim negaret quidquam eſſe, quod perciperetur, eum nihil excipere. Ita neceſſe eſſe, ne id ipſum quidem, quod exceptum non eſſet, comprehendi & percipi ullo modo poſſe.

Antiochus ad iſtum locum preſſiùs videbatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum (ſentitis enim jam hoc me δόγμα dicere) nihil poſſe percipi; non debere eos in ſuo decreto, ſicut in cæteris rebus, fluctuare, præſertim cùm in eo ſumma conſiſteret. Hanc enim eſſe regulam totius philoſophiæ, conſtitutionem veri, falſi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniam ſuſciperent, doceréque vellent, quæ à quovis accipi oporteret, & quæ repudiari, certè hoc ipſum, ex quo omne veri falſique judicium eſſet, percipere eos debuiſſe. Etenim duo eſſe hæc maxima in philoſophia, judicium veri, & finem bonorum: nec ſapientem poſſe eſſe, qui aut cognoſcendi initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiſcatur, aut quò perveniendum ſit, neſciat. Hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non poſſint, abhorrere à ſapientia plurimùm.

Hoc igitur modo potiùs erat ab his poſtulandum, ut hoc unum ſaltem, percipi nihil poſſe, perceptum eſſe dicerent. Sed de inconſtantia totius illorum ſententiæ, ſi ulla ſententia cujuſquam eſſe poteſt nihil approbantis, ſit[34], ut opinor, dictum ſatis.

Sequitur diſputatio copioſa illa quidem, ſed paulò abſtruſior. 1(
Habet enim aliquantùm à phyſicis: ut verear, ne majorem largiar ei, qui contrà dicturus eſt, libertatem & licentiam. Nam quid[35] eum facturum putem de abditis rebus & obſcuris, qui lucem eripere conetur? Sed diſputari poterat ſubtiliter, quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primùm animal omne: deinde hominem maximè: quæ vis eſſet in ſenſibus: quemadmodum[36] prima viſa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulſa ſeque-

dum, *ut opinor*. Et ita ſanè dat codex regius. IDEM.

35. *Quid eum facturum putem de abditis rebus & obſcuris, qui lucem eripere conetur*] Prætermiſſam hìc eſſe vocem *clariſſimis* arbitror à properante librario, ut ferè fit. PASSERAT.

36. *Quemadmodum* prima *viſa* &c.] Legendum

quaſi deſperatos aliquos relinquamus. Volunt enim (& hoc quidem vel maximè animadvertebam vos moveri) probabile aliquid eſſe & quaſi veriſimile, eáque ſe uti regulâ & in agenda vita, & in quærendo ac diſſerendo.

11 [40] Quæ iſta regula eſt veri & falſi, ſi notionem veri & falſi, propterea quòd ea non poſſunt internoſci, nullam habemus? Nam, ſi habemus, intereſſe oportet, ut inter rectum & pravum, ſic inter verum & falſum. Si nihil intereſt, nulla regula eſt: nec poteſt is, cui eſt viſio veri falsíque communis, ullum habere judicium, aut ullam omninò veritatis notam. Nam, cùm dicunt, hoc ſe unum tollere, ut quidquam poſſit ita videri, ut non eodem modo falſum etiam poſſit ita videri, cætera autem concedere: faciunt pueriliter. Quo enim omnia judicantur, ſublato, reliqua ſe negant tollere: ut, ſi quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni poſſent, non ſe ei ademiſſe. Ut enim illa oculis modò cognoſcuntur, ſic reliqua viſis: ſed propriâ

---

critus, penitus abſtruſerit] Reſpicit ad illius effatum, quo pronuntiavit ἐν βυθῷ εἶναι ἀλήθειαν. Vide Laërtium, lib. IX. §. 72. Lactantius Epit. cap. 40. *Democritus in profundo quodam puteo demerſam veritatem jacere teſtatur.* Vide ſis & Inſt. Div. lib. III. cap. 28. 13. & cap. 30. *6.* DAVISIUS.

40. *Quæ iſta regula eſt veri & falſi*] Ego hoc totum *veri & falſi*, tanquam à librario errante temerè poſitum, funditus delevi. Namque hæc regula, quam dicit, non intelligitur regula veri & falſi; ſed regula, qua certum ab incerto, cognitum ab incognito diſtinguitur, id eſt regula cognitionis. LAMBINUS. Mihi ſimul ac Lambino librariorum videntur adſumenta hæ voces. Regula, quam dicit, eſt ea πιθανότητος, ſeu veriſimilitudinis, quâ ſe uti dicunt Academici. DAVISIUS.

a Lamb. *ſive tu probabilem viſionem, & quæ non impediatur; ſive improbabilem, & quæ impediatur, ut Carneades*

b Man. Lamb. *judicio veritatis*

41. *Sive tu probabilem viſionem, ſive improbabilem & quæ non impediatur*] Ut ad hujus philoſophiæ rationem, & ad verba Græca & Latina minùs trita aliquot, egregius erat hic locus: ita malè à librariis, aut à lectoribus, aut à correctoribus acceptus eſt. Non hîc diviſio eſt illa viſionis in probabilem & improbabilem, quomodo Lambinus accepit; ſed illius altera pars, id eſt, viſio probabilis dividitur in eam quæ ſit probabilis tantùm; quam exponit ipſe paulò inferiùs, *Viſum, quod cuique occurrit, & primo quaſi aſpectu probabile videtur;* & eam quæ ſit probabilis ſimul & quæ non impediatur, quam inferiùs item exponit ſic, *Quod ex circumſpectione aliqua, & accurata conſideratione viſum ſit.* Hoc ita eſſe doceant etiam Pyrrhoneorum Philoſophiæ quaſi rudera illa, quæ reſtant apud Græcos. Galenus in lib. IX. de Decretis Hippocratis & Platonis hanc eam ipſam diviſionem novorum Academicorum ſic refert: Ἀνάγεται δὴ ἡ τούτων κρίσις εἰς φαντασίαν, ὥς οἱ νεώτεροι τῶν Ἀκαδημαϊκῶν λέγουσιν, οὐ μόνον πιθανὴν, ἀλλὰ καὶ περιωδευμένην καὶ ἀπερίσπαστον. Sextus Empiricus, lib. I. Pyrrhonearum hypotypoſεων paulò ſecus diſtinguit, & verbis tamen utitur eiſdem, quibus Græcè Galenus; & quibus Latinè Cicero. Ille igitur ut quidem eſt interpretatus Henricus Stephanus (Græcum enim adhuc mihi videre

priâ veri, non communi veri & falſi notâ. Quamobrem, [a] ſive
41 tu probabilem viſionem, ſive improbabilem & quæ non impediatur, ut Carneades volebat, ſive aliud quid proferes, quod ſequare: ad viſum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. In eo autem, ſi erit communitas cum falſo, nullum erit judicium, quia proprium in communi ſigno notari non poteſt. Sin autem commune nihil erit, habeo, quod volo. Id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, ut non poſſit idem falſum videri.

Simili in errore verſantur, cùm convicti, ac vi [b] veritatis coacti, perſpicua à perceptis volunt diſtinguere, & conantur oſtendere, eſſe aliquid perſpicui; verum illud quidem impreſſum in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendi poſſe. Quo enim modo perſpicuè dixeris album eſſe aliquid, cùm poſſit accidere, ut id, quod nigrum ſit, album eſſe videatur? aut quo modo iſta aut perſpicua dicemus, aut im-

re non licuit:) *Præferunt igitur novi Academici ei phantaſiæ, quæ ſimpliciter eſt veriſimilis, eam, quæ eſt veriſimilis, & περιωδευμένη. Utrique autem harum eam, quæ eſt veriſimilis, & περιωδευμένη, & ἀπερίσπαστος.* Vides eadem verba. Stephanus ipſe vir de Græcis literis & Latinis tam bene meritus, credo, ſi illi verborum Ciceronis veniſſet in mentem, maluiſſet hîc *viſionem probabilem*, quàm *phantaſiam veriſimilem*, etſi res erat eadem, Latinè dicere; neque tantillùm hæſiſſet in verbis περιωδευμένη, & ἀπερίσπαστος: potiùs ea ex hoc loco in ſuum Ciceronianum Lexicon retuliſſet. Quid enim aut potuit φαντασίαν πιθανὴν magis reddere, quàm *viſionem probabilem*, aut μόνον, quod illi addunt, magis explicare, quàm quod hic dicit, cùm repetit, *Quod cuique occurrit, & primo quaſi adſpectu probabile videtur?* Deinde *probabilem, & quæ non impediatur* cùm dicit; vertit πιθανὴν καὶ ἀπερίσπαστον: reliquit περιωδευμένην; quod poſtea cùm repetit, reddit, ut jam diximus, *quod ex circumſpectione aliqua, & accurata conſideratione viſum ſit,* ἀπερίσπαστον reliquit; ut intelligatur ipſum utrumque pro eodem accipere: ut Galenus etiam περιωδευμένην & ἀπερίσπαστον conjunctè poſuit: ἀπερίσπαστον igitur eſt hîc ἀνεμπόδιστον, ut Suidas etiam addita præpoſitione contrariæ ſignificationis ἀντιπερίσπασμα exponit ἐμπόδιον. Et Plutarchus in lib. περὶ φυγῆς, cùm dicit τὸν μόνιμον, καὶ σχολαῖον, καὶ ἀπερίσπαστον βίον, ut aliis pleriſque in locis, hoc nomine non aliter utitur. At περισπᾶν eſt in gloſſis veteribus *diſtrahere*; & quidem *diſtrahere* & *impedire* dici promiſcuè unus locus apud Cæſarem primo libro de Bello Civili, quem tu attentè legiſti, ſatis docere poterit: *Subjicitur Metellus tribunus plebis ab inimicis Cæſaris, qui hanc rem* diſtrahat, *reliquáſque res, quas agere inſtituerat*, impediat. Ut nihil ſit apertius, quàm ἀπερισπάστως in epiſt. ad Corinth. I. c. 7. veterem interpretem, cùm vertit *ſine impedimento*, optimè atque eruditiſſimè vertiſſe. Περιωδευμένη ut minùs etiam dubites, redditum ſic eſſe veriſſimè, atque ego te hîc quaſi Græcè doceam; περίοδος eſt præter cætera ἡ τῆς γῆς περιήγησις, ut interpretantur veteres. Cicero lib. II. de Finibus *regionum hiſtoriam* dixit; verbum ſcilicet geographis in uſu frequens, ut περίοδοι Eudoxi, Hecatæi, aliorum. Iidem verbo quoque περιοδεύειν utuntur pro περιηγεῖσθαι.

preſſa ſubtiliter [42], cùm ſit incertum, verè inanitérne mens moveatur? Ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec ſenſus, neque perſpicuum ullum relinquitur.

Ex hoc illud his uſu venire ſolet, ut, quidquid dixerint, à quibuſdam interrogentur: Ergo iſtuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his irridentur. Non enim urgent, ut coarguant, neminem ulla de re poſſe contendere, neque aſſeverare, ſine aliqua ejus rei, quam ſibi quiſque placere dicit, certa & propria nota.

Quod eſt igitur iſtuc veſtrum probabile? Nam ſi, quod cuique occurrit, & primo quaſi adſpectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? Sin ex circumſpectione aliqua & accurata conſideratione, quod viſum ſit, id ſe dicent ſequi, tamen exitum non habebunt. Primùm, quia his viſis, inter quæ nihil intereſt, æqualiter omnibus abrogatur fides: deinde, cùm dicant poſſe accidere ſapienti, ut, cùm omnia fecerit, diligentiſſiméque circumſpexerit, exſiſtat aliquid, quod & veriſimile videatur, & abſit longiſſimè à vero: quomodo, ſi [43] magna parte quidem (ut ſolent dicere) ad verum ipſum, aut quàm proximè accedant, confidere ſibi poterunt? Ut enim confidant, notum his eſſe debebit inſigne veri: quo obſcuro & oppreſſo, quod tandem verum ſibi videbuntur attingere? Quid autem tam abſurdè dici poteſt, quàm cùm ita loquuntur, Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum, & ea re id ſequor: ſed fieri poteſt, ut id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino?

12 Sed de perceptione hactenus. Si quis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare volet, facilè, etiam abſentibus nobis, veritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis, quæ jam explicata ſunt, nunc de aſſenſione atque approbatione, quàm Græci *συγκατάθεσιν* vocant,

---

γεῖσθαι. Docet Euſtathius præfatione commentariorum in Dionyſium, id eſſe non modò καταγράφεσθαι & ἀναμετρεῖσθαι, *deſcribere ac metiri regiones*; ſed accipi etiam pro κατὰ λεπτὸν ἀφηγεῖσθαι *ſingula accuratius exponere*: ut Cicero vertat *circumſpicere & accuratè conſiderare*, eodem pertinet; & tu vides profectò jam pridem ſic debere ſcribi, *ſive probabilem & quæ non impediatur*. FABER.

42. *Subtiliter*] Id eſt, κατὰ λεπτὸν, exactè, ἀκριβῶς. Impreſſa ſubtiliter animo oportet eſſe viſa, ut ſint perſpicua, ex illorum ſententia. GUIETUS.

43. *Si magna parte*] Lambinus, *magnam partem*. Bene: & multa exempla Budæus

cant, pauca dicemus: non quò non latus locus ſit; ſed paulò antè jacta ſunt fundamenta. Nam cùm vim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi ſenſibus: quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. Deinde cùm inter inanimum & animal hoc maximè interſit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid; (nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt quale ſit) aut ei ſenſus adimendus eſt: aut [44] ea, quæ eſt in noſtrâ poteſtate ſita, reddenda aſſenſio. At verò animus quodam modo eripitur his, quos neque ſentire, neque aſſentiri volunt. Ut enim neceſſe eſt, lancem in libra, ponderibus impoſitis, deprimi; ſic animum perſpicuis cedere. Nam, quo modo non poteſt animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Græci id οἰκεῖον appellant) ſic non poteſt objectam rem perſpicuam non approbare.

Quanquam, ſi illa, de quibus diſputatum eſt, vera ſunt, nihil attinet de aſſenſione omnino loqui. Qui enim quid percipit, aſſentitur ſtatim. Sed hæc etiam ſequuntur, nec memoriam ſine aſſenſione poſſe conſtare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum eſt, ut ſit aliquid in noſtra poteſtate, in eo, qui rei nulli aſſentietur, non erit. Ubi igitur virtus, ſi nihil ſitum eſt in ipſis nobis? Maximè autem abſurdum, vitia in ipſorum eſſe poteſtate, neque peccare quemquam, niſi aſſenſione: hoc idem in virtute non eſſe, cujus omnis conſtantia & firmitas ex his rebus conſtat, quibus aſſenſa eſt, & quas approbavit: omninóque antè videri aliquid, quàm agamus, neceſſe eſt: eique, quod viſum ſit, aſſentiatur *. Quare qui aut viſum, aut aſſenſum tollit, is omnem actionem tollit è vita.

Nunc ea videamus, quæ contrà ab his diſputari ſolent. Sed 13

Budæus in ſuis commentariis linguæ Græcæ è libris Ciceronis collegerat. Bene etiam legit idem Lambinus *obſcurato*; ſic enim recitat Capella in libro primo, & cum ſequenti participio *oppreſſo* magis id convenit. FABER. Falſus eſt Pet. Faber, qui Martianum Capellam ita recitare tradit. Legerem *obruto & oppreſſo*. Certè *obrui* & *opprimi* paſſim jungit Cicero. DAVISIUS.

44. *Aut ea, quæ eſt in noſtrâ ſita poteſtate*] Cl. Walkerus, addita negatione, legit, *quæ* non *eſt in noſtrâ ſita poteſtate*; quia paulò pòſt noſter ait *neceſſe eſſe animum perſpicuis cedere*, & *non poſſe objectam rem perſpicuam non approbare*. DAVISIUS.

* *Aſſentiatur*] Legit, *aſſentiri*, LAMBINUS: *aſſentiamur*, GUIETUS.

priùs poteſtis totius eorum rationis quaſi fundamenta cognoſcere. Componunt igitur primùm artem quandam de his, quæ viſa dicimus: eorúmque & vim & genera definiunt: in his, quale ſit id, quod percipi & comprehendi poſſit: totidem verbis, quot Stoici. Deinde illa exponunt duo, quæ quaſi contineant omnem hanc quæſtionem: quæ ita videantur, ut etiam alia multa eodem modo videri poſſint, nec in his quidquam interſit, non poſſe eorum alia percipi, alia non percipi: nihil intereſſe autem, non modò ſi ex omni parte ejuſdem modi ſint, ſed etiam ſi diſcerni non poſſint. Quibus poſitis, unius argumenti concluſione tota ab his cauſa comprehenditur. Compoſita autem ea concluſio ſic eſt: Eorum, quæ videntur, alia vera ſunt, alia falſa: & quod falſum eſt, id percipi non poteſt: quod autem verum viſum eſt, id omne tale eſt, ut ejuſdem modi falſum etiam poſſit videri. Et, quæ viſa ſunt ejuſmodi, ut in iis nihil interſit, non poteſt accidere, ut eorum alia percipi poſſint, alia non poſſint. Nullum igitur eſt viſum, quod percipi poſſit. Quæ autem ſumunt, ut concludant id quod volunt: ex his duo ſibi putant concedi: neque enim quiſquam repugnat. Ea ſunt hæc: *Quæ viſa falſa ſint, ea percipi non poſſe*: & alterum, *Inter quæ viſa nihil interſit, ex his non poſſe alia talia eſſe, ut percipi poſſint, alia ut non poſſint.*

Reliqua verò multâ & variâ oratione defendunt. Quæ ſunt item duo: unum, Eorum, quæ videantur, alia vera eſſe, alia falſa: alterum, Omne viſum, quod ſit à vero, tale eſſe, quale etiam à falſo poſſit eſſe. Hæc duo propoſita non prætervolant, ſed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant & diligentiam. Dividunt enim in partes, & eas quidem magnas: primùm in ſenſus: deinde in ea, quæ ducuntur à ſenſibus, & ab omni conſuetudine, quam obſcurari [45] volunt: tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & conjecturâ ulla res percipi poſſit.

Hæc autem univerſa concidunt etiam minutiùs. Ut enim de ſen-

45. *Quam obſcurari volunt*] Hanc lectionem pertinaciter exhibent noſtri; nec tamen ex ea ſenſum commodum exſculpere queo. Si aliis idem contingat; legant illi mecum, *quæ obſcurare volunt.* Nimirum ſtatuebant Academici, ſenſus reliquáque, quæ

ſenſibus heſterno ſermone vidiſtis, item faciunt de reliquis: in ſingulíſque rebus, quas in minima diſpertiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ viſa ſint, veris adjuncta eſſe falſa, quæ à veris nihil differant: ea cùm talia ſint, nihil poſſe comprehendi.

Hanc ego ſubtilitatem philoſophiâ quidem digniſſimam judico, ſed ab eorum cauſa, qui ita diſſerunt, remotiſſimam. De- 14
finitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum ſimilitudines, diſſimilitudinéſque, & earum tenuis & acuta diſtinctio, fidentium eſt hominum, illa vera & firma & certa eſſe, quæ tutentur: non eorum, qui clament, nihilo magis vera illa eſſe, quàm falſa. Quid enim agant, ſi, cùm aliquid definierint, roget eos quiſpiam, num illa definitio poſſit in aliam rem transferri quamlibet. Si poſſe dixerint: quid tum dicere habeant, cur illa vera definitio ſit? Si negaverint: fatendum ſit, quoniam illa vera definitio transferri non poſſit in falſum, quod ea definitione explicetur, id percipi poſſe: quod minimè illi volunt.

Eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus diſſerent, ſe dilucidè perſpicere, nec ulla communione viſorum impediri: comprehendere ea ſe poſſe fatebuntur. Sin autem negabunt vera viſa à falſis poſſe diſtingui, quî poterunt longiùs progredi? Occurretur enim, ſicut occurſum eſt. Nam concludi argumentum non poteſt, niſi his, quæ ad concludendum ſumpta erunt, ita probatis, ut falſa ejuſdem modi nulla poſſint eſſe. Ergo ſi, rebus comprehenſis & perceptis, niſa & progreſſa ratio hoc efficiet, nihil poſſe comprehendi: quid poteſt reperiri, quod ipſum ſibi repugnet magis? Cúmque [46] ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, ſe aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quò id faciliùs aſſequatur, adhibituram & ſenſus, & ea quæ perſpicua ſint: qualis eſt iſtorum oratio, qui omnia non tam eſſe, quàm videri volunt?

Maximè autem convincuntur, cùm hæc duo pro congruentibus ſumunt, tam vehementer repugnantia: primùm, eſſe quæ-

quæ memorat Cicero, rebus percipiendis eſſe parum idonea. Id quibus rationibus effecerint, docebit Sextus Empiricus Pyrrhoniarum Hypotypoſ. lib. I. cap. 14. DAV.

46. *Cúmque ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur*] Legendum videtur potiùs, *rationis*.

dam falſâ viſa, quod cùm volunt, declarant quædam eſſe vera: deinde, inter falſa viſa & vera nihil intereſſe. At primùm ſumpſeras, tanquam intereſſet. Ita priori poſterius, poſteriori ſuperius non jungitur.

Sed progrediamur longiùs, & ita agamus, ut nihil nobis aſſentati eſſe videamur: quǽque ab his dicuntur, ſic perſequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primùm igitur perſpicuitas illa, quam diximus, ſatis magnam habet vim, ut ipſa per ſeſe ea, quæ ſint, nobis, ita ut ſint, indicet. Sed tamen, ut maneamus in perſpicuis firmiùs & conſtantiùs, majore quadam opus eſt vel arte vel diligentiâ, ne ab iis, quæ clara ſint ipſa per ſeſe, quaſi præſtigiis quibuſdam & captionibus depellamur. Nam, qui voluit ſubvenire erroribus Epicurus, iis, qui videntur conturbare veri cognitionem, dixítque ſapientis eſſe opinionem[47] à perſpicuitate ſejungere: nihil fecit. Ipſius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit.

— 15 Quamobrem cùm duæ cauſæ perſpicuis & evidentibus rebus adverſentur: auxilia totidem ſunt contrà comparanda. Adverſatur enim primùm, quòd parum defigunt animos & intendunt in ea, quæ perſpicua ſunt, ut, quantâ luce ea circumfuſa ſunt, poſſint agnoſcere: alterum eſt, quòd fallacibus & captioſis interrogationibus circumſcripti atque decepti quidam, cùm eas diſſolvere non poſſunt, deſciſcunt à veritate. Oportet igitur & ea, quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſunt, in promptu habere, de quibus jam diximus: & eſſe armatos, ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum, captionéſque diſcutere. Quod deinceps facere conſtitui.

Expo-

---

rationis. Vocavit enim paulò antè *argumentum*: nec ullus eſt qui neſciat, *rationem* à Cicerone ſæpe uſurpari pro argumento. PASSERAT. Neque hîc mutandum eſt quicquam; eſt enim hæc *oratio* nihil quàm συλλογισμὸς, ut ab Ariſtotele definitur, & explicatur etiam à Gellio in lib. xv. cap. 26. *Ariſtoteles*, inquit ille, *quid Syllogiſmus eſſet his verbis definivit:* Λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν κειμένων. *Ejus definitionis non videbatur habere incommodè interpretatio facta hoc modo: Syllogiſmus eſt oratio, in qua conſenſis quibuſdam & conceſſis, aliud quid, quàm quæ conceſſa ſunt, per ea, quæ conceſſa ſunt, neceſſariò conficitur.* Sic Gellius hîc vertit λόγος: & ſic Apuleius, etiam cùm eandem illam definitionem exponeret: rectè ſcilicet, ut hîc Cicero. Quam enim in aliam rem definitio hîc à Cicerone facta conveniat? FABER.

Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipſi etiam illa ſolent non confusè loqui. Primùm conantur oſtendere, multa poſſe videri eſſe, quæ omnino nulla ſunt, cùm animi [48] inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ ſint, ut iis, quæ ſint. Nam cùm dicatis, inquiunt, viſa quædam mitti à deo, velut ea, quæ in ſomniis videantur, quæque oraculis, auſpiciis, extis declarentur: (hæc enim aiunt probari à Stoicis, quos contra diſputant) quærunt, quonam modo, falſa viſa quæ ſint, ea deus efficere poſſit probabilia: quæ autem planè proximè ad verum accedant, efficere non poſſit? aut, ſi ea quoque poſſit, cur illa non poſſit, quæ perdifficiliter, internoſcantur tamen? &, ſi hæc, cur non inter quæ nihil ſit omnino?

Deinde, cùm mens moveatur ipſa per ſeſe, ut & ea declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ vel furioſis, vel dormientibus videntur; nonne, inquiunt, veriſimile ſit, ſic etiam mentem moveri, ut non modò non internoſcat, vera illa viſa ſint, ánne falſa, ſed ut in his nihil interſit omnino? ut, ſi qui tremerent & exalbeſcerent, vel ipſi per ſe motu mentis aliquo, vel objectâ terribili re extrinſecus, nihil ut eſſet quî diſtingueretur tremor ille & pallor, neque ut quidquam intereſſet inter inteſtinum & oblatum.

Poſtremò, ſi nulla viſa ſunt probabilia, quæ falſa ſint, alia ratio eſt. Sin autem ſunt: cur non etiam quæ non facilè internoſcantur? cur [49] non ut planè nihil interſit? præſertim cùm ipſi dicatis, ſapientem in furore ſuſtinere ſe ab omni aſſenſu, quia nulla in viſis diſtinctio appareat.

Ad

---

47. *Opinionem à perſpicuitate ſejungere*] Cenſuit Epicurus, ſenſus nunquam non veraces eſſe, cùm perſpicuitate nitantur; opiniones verò, quæ ſunt noſtra de viſis judicia, nonnunquam veras, nonnunquam falſas ſtatuit. Sextus Empiricus adverſ. Mathem. lib. VII. §. 203. & 210. Vide & Laërtium, lib. X. §. 31. 34. DAVISIUS.

48. *Animi* inaniter *moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ ſint, ut iis quæ ſint*] Walkero noſtro delenda videtur vox *inaniter*; ut enim animi *inaniter* moveantur rebus iis, quæ nullæ ſint; *verè* tamen moventur iis rebus, quæ ſint. Suprà cap. 11. *Cùm ſit incertum*, verè inanitérne *moveantur*. Vide ſis & cap. 16. ac lib. I. N. D. cap. 38. Et rectè quidem vir eruditus illi voci litem movet. Neſcio tamen an non mutanda potiùs quàm delenda ſit: ad me enim quod attinet, legerim, *animi* frequenter *moveantur* &c. IDEM.

49. *Cur non ut planè nihil interſit*] Locus

16 Ad has omnes viſiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei diſputatio. Mihi autem non idem faciendum puto: ſed ipſa capita dicenda. Et primùm quidem hoc reprehendendum, quòd captioſiſſimo genere interrogationis utuntur: quod genus minimè in philoſophia probari ſolet. Cùm aliquid minutatim & gradatim additur aut demitur, *ſoritas* hos vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano. Vitioſum ſanè & captioſum genus. Sic enim aſcenditis: Si tale viſum objectum eſt à deo dormienti, ut probabile ſit, cur non etiam ut valde veriſimile? cur deinde non, ut difficiliter à vero internoſcatur? deinde, ut ne internoſcatur quidem? poſtremò ut nihil inter hoc & illud interſit? Huc ſi perveneris, me tibi primum quidque concedente, meum vitium fuerit. Sin ipſe tua ſponte proceſſeris, tuum.

Quis enim tibi dederit, aut omnia deum poſſe; aut ita facturum eſſe, ſi poſſit? Quomodo autem ſumis, ut, ſi quid cui ſimile eſſe poſſit, ſequatur, ut etiam internoſci difficiliter poſſit? deinde, ut ne internoſci quidem? poſtremò, ut idem ſit? Ut, ſi lupi canibus ſimiles: eoſdem dices ad extremum. Et quidem honeſtis ſimilia ſunt quædam non honeſta, & bonis non bona, & artificioſis minimè artificioſa. Quid dubitamus igitur affirmare nihil inter hæc intereſſe? Ne repugnantia quidem videmus? Nihil eſt enim, quod de ſuo genere in aliud genus transferri poſſit. At ſi efficeretur, ut inter viſa differentium generum nihil intereſſet: reperirentur quæ & in ſuo genere eſſent, & in alieno. Quod fieri quì poteſt?

Omnium deinde inanium viſorum una depulſio eſt, ſive illa cogitatione informantur, quod fieri ſolere concedimus; ſive in quiete, ſive per vinum, ſive per inſaniam. Nam ab omnibus ejuſdem modi viſis perſpicuitatem, quam mordicùs tenere debemus,

obſcurior non attendenti ob particulam *ut*. Cujus tamen in ea ſignificatione Ciceroni uſus eſt frequentiſſimus. *Ut nihil interſit*, valet *etiamſi nihil interſit*. Dicatur pleniùs, *ut concedamus nihil intereſſe*. Confer ſequentia; & quæ annoto ad illa verba, *Ut ſibi ſint & ova ovorum, & apes apum ſimillimæ*, qui locus item immeritò correctus eſt. Faber.

50. *Simul ac ſe ipſe commovit*] Proverbium tritum ſermone ipſe in lib. III. de Oratore ſic extulit, *Facilius eſt currentem incitare, quàm commovere languentem.* Ductum etiam videri poteſt ex ritu commovendi

mus, abeſſe dicemus. Quis enim, cùm ſibi fingit aliquid & cogitatione depingit, non, ſimul [50] ac ſe ipſe commovit atque ad ſe revocavit, ſentit quid interſit inter perſpicua & inania? Eadem ratio eſt ſomniorum. Num cenſes Ennium, cùm in hortis cum Ser. Galba, vicino ſuo, ambulaviſſet, dixiſſe, Viſus ſum mihi cum Galba ambulare? At, cùm ſomniavit, ita narravit:

[51] *Viſus Homerus adeſſe poëta.*

Idémque in Epicharmo:

Nam videbar ſomniare med ego eſſe mortuum.

Itaque, ſimul ut experrecti ſumus, viſa illa contemnimus: neque ita habemus, ut ea, quæ in foro geſſimus.

At enim dum videntur, eadem eſt in ſomniis ſpecies [52] eo-
rum, quæ vigilantes videmus. Plurimùm intereſt. Sed id omit- 17
tamus. Illud enim dicimus, non eandem eſſe vim neque integritatem dormientium & vigilantium, nec mente, nec ſenſu. Ne vinolenti quidem quæ faciunt, eâdem approbatione faciunt, qua ſobrii: dubitant, hæſitant, revocant ſe interdum, iiſque, quæ videntur, imbecilliùs aſſentiuntur: cúmque edormiverunt, illa viſa quàm levia fuerint intelligunt. Quod idem contingit inſanis; ut & incipientes furere ſentiant, & dicant, aliquid, quod non ſit, id videri ſibi: &, cùm relaxentur, ſentiant, atque illa dicant Alcmæonis:

Sed mihi neutiquam cor conſentit cum oculorum adſpectu.

At enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore, ne approbet falſa pro veris. Et aliàs quidem ſæpe, ſi aut in ſenſibus ipſius eſt aliqua fortè gravitas, aut tarditas, aut obſcuriora ſunt quæ videntur, aut à perſpiciendo temporis brevitate excluditur. Quanquam totum hoc, ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem, contra vos eſt. Si enim inter viſa nihil intereſſet, aut ſemper ſuſtineret, aut nunquam. Sed ex hoc genere toto perſpici poteſt

vendi ſacra bellis indicendis, de quo legendus tibi Servius ad illud Maronis, Æneid. VII. *Cùm prima movent in prælia Martem.* IDEM.

51. *Viſus Homerus adeſſe poëta*] Lucretius L. I21.

Etſi præterea tamen eſſe Acheruſia templa
Ennius æternis exponit verſibus, edens;
Unde ſibi exortam ſemper florentis Homeri
Commemorat ſpeciem &c.

Vide & Somn. Scip. cap. I. DAVISIUS.

52. *Species* ac *eorum*] Senſui prorſus neceſſaria eſt vox media; quam nos ea de cauſa repoſuimus. IDEM.

levitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, conſtantiæ, firmitatis, ſapientiæ judicium: utimur exemplis ſomniantium, furioſorum, ebrioſorum. Illud attendamus in hoc omni genere, quàm inconſtanter loquamur. Non enim proferremus vino aut ſomno oppreſſos, aut mente captos, tam abſurdè, ut tum diceremus intereſſe inter vigilantium viſa, & ſobriorum, & ſanorum, & eorum, qui eſſent aliter affecti: tum nihil intereſſe.

Ne hoc quidem cernunt, omnia ſe reddere incerta, quod nolunt. Ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. Si enim res ſe ita habeant, ut nihil interſit, utrùm ita cui videatur, ut inſano, an ſano: cui poſſit exploratum eſſe de ſua ſanitate? Quod velle efficere, non mediocris inſaniæ eſt.

Similitudines verò aut geminorum, aut ſignorum annulis impreſſorum, pueriliter conſectantur. Quis enim noſtrûm ſimilitudines negat eſſe, cùm eæ plurimis in rebus appareant? Sed, ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem, ſimilia eſſe multa multorum: cur eo non eſtis contenti, præſertim concedentibus nobis? & cur id potiùs contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non ſuo quidque genere ſit tale, quale eſt? nec ſit in duobus aut pluribus nullâ re differens ulla communitas? ut ſibi ſint & ova ovorum, & apes apium ſimillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim ſimiles eſſe: quo contentus eſſe potueras. Tu autem vis eoſdem planè eſſe; non ſimiles: quod fieri nullo modo poteſt.

Dein confugis ad phyſicos eos, qui maximè in Academia irridentur: à quibus ne tu quidem jam te abſtinebis: & ais Democritum [53] dicere, innumerabiles eſſe mundos, & quidem ſic quoſdam inter ſe non ſolùm ſimiles, ſed undique perfectè & abſolutè ita pares, ut inter eos nihil prorſus interſit, & eos quidem innumerabiles: itémque homines. Deinde poſtulas, ut, ſi mun-

53. *Democritum dicere, innumerabiles eſſe mundos*] De hac Democriti ſententia videri poſſint Æg. Menagius ad Laërtii, IX. 44. & Jac. Perizonius ad Æliani Var. Hiſt. IV. 29. IDEM.

* Lamb. *internoſcere licere. At enim nihilo minùs aſſentiri potes*

54. *Nihil enim magis aſſentiri poteſt hoc illud eſſe, quàm ſi inter illa omnino nihil intereſſet. Habeo enim regulam*] Verba inculcare aut mutare, ut mutavit hîc Lambinus, ſatis tutum non arbitror. Si quid auſim affir-

mundus ita ſit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem interſit, concedatur tibi, ut in hoc quoque noſtro mundo aliquid alicui ſic par ſit, ut nihil differat, nihil interſit. Cur enim, inquies, cùm ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modò poſſint eſſe, ſed etiam ſint, in hoc tanto mundo Catulus alter non poſſit effici?

Primùm quidem me ad Democritum vocas, cui non aſſentior: potiúſque refellam, propter id, quòd dilucidè docetur à 18
politioribus phyſicis, ſingularum rerum ſingulas proprietates eſſe. Fac enim antiquos illos Servilios, qui gemini fuerunt, tam ſimiles quàm dicuntur: num cenſes etiam eoſdem fuiſſe? Non cognoſcebantur foris, at domi: non ab alienis, at à ſuis. An non videmus, hoc uſu venire, ut quos nunquam putaſſemus à nobis internoſci poſſe, eos, conſuetudine adhibita, tam facilè internoſceremus, utì ne minimùm quidem ſimiles eſſe viderentur?

Hîc pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipſum ſapientem, de quo omnis hic ſermo eſt, cùm ei res ſimiles occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum aſſenſum; nec unquam ulli viſo aſſenſurum, niſi quod tale fuerit, quale falſum eſſe non poſſit. Sed ad cæteras res habet quandam artem, quâ vera à falſis poſſit diſtinguere: & ad ſimilitudines iſtas uſus adhibendus eſt. Ut mater geminos internoſcit conſuetudine oculorum: ſic tu internoſces, ſi aſſueveris. Videſne, ut in proverbio ſit ovorum inter ſe ſimilitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuiſſe complures (ſalvis rebus illis) qui gallinas alere permultas quæſtûs causâ ſolerent: hi cùm ovum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet, dicere ſolebant. Neque id eſt contra nos: nam nobis ſatis eſt ova illa * internoſcere. Nihil enim [54] magis aſſentiri poteſt hoc illud eſſe, quàm ſi inter illa omni-

affirmare, tantùm pro *poteſt* legam *potes*; & diſtinguam ſic, *Nihil enim magis aſſentiri potes, hoc illud eſſe, quàm ſi inter illa omnino nihil intereſſet? Habeo enim* &c. quia ſentio dialogiſmum eſſe, in quo reſponſio illa, *Habeo enim regulam*, poſtulat, ut in priore parte legatur *potes*. Academicus inducitur qui Lucullo hæc dicenti, *Nobis ſatis eſt ova illa internoſcere*, referat *Nihil enim*: quaſi reſponderet *Nihil eſt*, aut nihil eſt

omnino nihil intereſſet. Habeo enim regulam, ut talia viſa vera judicem, qualia falſa eſſe non poſſint. Ab hac mihi non licet tranſverſum, ut aiunt, digitum diſcedere, ne confundam omnia. Veri enim & falſi non modò cognitio, ſed & natura tolletur, ſi nihil erit, quod interſit. Ut etiam illud abſurdum ſit, quod interdum ſoletis dicere, cùm viſa in animos imprimantur, non vos id dicere, inter ipſas impreſſiones nihil intereſſe, ſed inter ſpecies & quaſdam formas eorum. Quaſi verò non ſpecie viſa judicentur: quæ fidem nullam habebunt, ſublatâ veri & falſi notâ.

Illud verò perabſurdum, quòd dicitis probabilia vos ſequi, ſi re nulla impediamini. Primùm quî poteſtis non impediri, cùm à veris falſa non diſtent? Deinde quod judicium eſt veri, cùm ſit commune falſi? Ex his illa neceſſariò nata eſt ἐποχὴ, id eſt aſſenſionis retentio: in qua meliùs ſibi conſtitit Arceſilas, ſi vera ſunt quæ de Carneade nonnulli exiſtimant. Si enim percipi nihil poteſt, quod utrique viſum eſt: tollendus aſſenſus eſt. Quid enim eſt tam futile, quàm quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, ſolitum eſſe delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id eſt, peccaturum eſſe ſapientem. Mihi porrò non tam certum eſt, eſſe aliquid, quod comprehendi poſſit, de quo jam nimiùm etiam diù diſputo, quàm ſapientem nihil opinari, id eſt, nunquam aſſentiri rei vel falſæ vel incognitæ.

Reſtat illud, quod dicunt, veri inveniendi causâ contra omnia dici oportere & pro omnibus. Volo igitur videre, quid invenerint. Non ſolemus[55], inquit, oſtendere. Quæ ſunt tandem iſta myſteria? aut cur celatis, quaſi turpe aliquid, ſententiam veſtram? Ut, qui audient, inquit, ratione potiùs quàm auctoritate ducantur. Quid ſi utrumque? num pejus eſt? Unum tamen

eſt profectò: quomodo ille apud Terentium in Adelphis, *Quid aiunt? quid cenſes? nihil enim.* Deinde item ſibi Lucullus objicit etiam, quod Academicum quæſiturum ſciat, *Magis aſſentiri potes* &c. Ipſe reſpondet, *Habeo enim regulam.* Significare autem vult ejuſmodi anthypophorâ non magis aſſentiri poſſe Lucullum hoc ovum ſcilicet eſſe illud ovum quod ſe dicat noſſe, quàm ſi inter illa omnino nihil intereſſet. FABER.

55. *Non ſolemus, inquit, oſtendere*] Auguſtinus contra Acad. lib. III. cap. 20. *Cicero ait illis* (Academicis) *morem fuiſſe occultandi ſententiam ſuam, nec eam cuiquam niſi qui ſecum ad ſenectutem uſque vixiſſet, aperi-*

men illud non celant, nihil eſſe, quod percipi poſſit. An in eo auctoritas nihil obeſt? mihi quidem videtur vel plurimùm. Quis enim iſta tam apertè perſpicuéque & perverſa, & falſa ſecutus eſſet, niſi tanta in Arceſila, multò etiam major in Carneade & copia rerum & dicendi vis fuiſſet?

Hæc Antiochus ferè & Alexandriæ tum, & multis annis pòſt, 19
multò etiam aſſeverantiùs in Syria, cùm eſſet mecum, paulò antè quàm eſſet mortuus. Sed jam confirmatâ causâ, te, hominem amiciſſimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tune, cùm tantis laudibus philoſophiam extuleris, Hortenſiúmque noſtrum diſſentientem commoveris, eam philoſophiam ſequêre, quæ confundit vera cum falſis, ſpoliat nos judicio, privat approbatione, omnibus orbat ſenſibus? Et Cimmeriis [56] quidem, quibus adſpectum ſolis ſive deus aliquis, ſive natura ademerat, ſive ejus loci, quem incolebant, ſitus, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat. Iſti autem, quos tu probas, tantis offuſis tenebris, ne ſcintillam quidem ullam nobis ad adſpiciendum reliquerunt. Quos ſi ſequamur, iis vinculis ſimus adſtricti, ut nos commovere nequeamus: ſublata enim aſſenſione omnem & motum animorum, & actionem rerum ſuſtulerunt: quod non modò rectè fieri, ſed omnino fieri non poteſt. Provide etiam, ne uni tibi iſtam ſententiam minimè liceat defendere. An tu, cùm res occultiſſimas aperueris, in lucémque protuleris, juratúſque dixeris, ea [57] te comperiſſe: quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram: negabis eſſe ullam rem, quæ cognoſci, comprehendi, percipi poſſit? Vide, quæſo, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum à te ipſo minuatur auctoritas.

Quæ cùm dixiſſet ille, finem fecit. Hortenſius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat,

aperiri conſueviſſe. Vide & cap. 17. & lib. II. cap. 13. Attamen Carneades καίτοι ὑπὸ Στωικῆς φιλονεικίας εἰς τὸ φανερὸν κυκῶν, πρὸς γε τοὺς ἑαυτοῦ ἑταίρους δι᾽ ἀπορρήτων ὡμολόγει τε καὶ ἠλήθευε καὶ ἀπεφαίνετο, ἃ κἂν ἄλλος τῶν ἐπιτυχόντων. Hoc teſtatur Numenius apud Euſebium Præp. Evang. lib. XIV. cap. 8. DAVISIUS.

56. *Et Cimmeriis quidem, quibus adſpectum ſolis &c.*] Eſt ab Homero Odyſſ. Λ. 14. Hinc in proverbio feruntur *Cimmeriæ tenebræ*; de quibus vide Deſ. Eraſmum in Adag. IDEM.

57. *Ea te comperiſſe*] Te comperiſſe conjurationem Catilinariam. LAMBIN.

cerat, ut etiam manus ſæpe tolleret: nec mirum; nam nunquam arbitror contra Academiam dictum eſſe ſubtiliùs: me quoque, jocánſne, an ita ſentiens (non enim ſatis intelligebam) cœpit hortari, ut ſententiâ deſiſterem.

Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ eſt habita memoriter, accuratè, copiosè, taceo; neque te, quò minùs, ſi tibi ita videatur, ſententiam mutes, deterrendum puto. Illud verò non cenſuerim, ut ejus auctoritate moveare. Tantùm enim te non monuit, inquit arridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus plebis, quorum vides quanta copia ſemper futura ſit, arriperet te, & in concione quæreret, quî tibi conſtares, cùm idem negares quidquam certi poſſe reperiri, idem te comperiſſe dixiſſes. Hoc, quæſo, ne te terreat. De cauſa autem ipſa malim quidem te ab hoc diſſentire. Sin ceſſeris, non magnopere mirabor. Memini enim Antiochum ipſum, cùm annos multos talia ſenſiſſet, ſimul ac viſum ſit, ſententiâ deſtitiſſe. Hæc cùm dixiſſet Catulus: me omnes intueri.

Tum ego non minùs commotus, quàm ſoleo in cauſis majo-
20 ribus, hujuſmodi quadam oratione ſum exorſus: Me, Catule, oratio Luculli de ipſa re ita movit, ut docti hominis, & copioſi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa cauſa dici poſſent; non tamen ut ei reſpondere poſſe diffiderem. Auctoritas autem tanta planè me movebat, niſi tu oppoſuiſſes non minorem tuam. Aggrediar igitur, ſi pauca antè quaſi de fama mea dixero.

Ego enim, ſi aut oſtentatione aliqua adductus, aut ſtudio certandi, ad hanc potiſſimùm philoſophiam me applicavi; non modò ſtultitiam meam, ſed etiam mores & naturam condemnandam puto. Nam, ſi in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coërcetur: ego de omni ſtatu conſilióque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut fruſtrari cùm alios, tum etiam me ipſum velim? Itaque, niſi ineptum putarem, in tali diſputatione id facere, quod, cùm [58] de republica

58. *Cùm de Rep. diſceptatur, fieri interdum ſolet*] Reſpicere videtur ad id jusjurandum, quo poſt ſententias dictas interdum adigebantur ſenatores: jurabant enim, E REPUBLICA ESSE QUOD CENSUISSENT. Vide Briſſonium Form. lib. II. pag. 226. DAVISIUS.

59. *Carneades nonnunquam ſecundum illud*

blica diſceptatur, fieri interdum ſolet: jurarem per Jovem deóſque penates, me & ardere ſtudio veri reperiendi, & ea ſentire, quæ dicerem. Quî enim poſſum non cupere verum invenire, cùm gaudeam, ſi ſimile veri quid invenerim? Sed, ut hoc pulcherrimum eſſe judicem, vera videre, ſic, pro veris probare falſa, turpiſſimum eſt. Nec tamen ego is ſum, qui nihil unquam falſi approbem, qui nunquam aſſentiar, qui nihil opiner: ſed quærimus de ſapiente. Ego verò ipſe & magnus quidem ſum opinator, (non enim ſum ſapiens) & meas cogitationes ſic dirigo, non ad illam parvulam Cynoſuram,

Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus, eóque directiùs gubernant, quòd eam tenent,

Quæ curſu interiore brevi convertitur orbe:

ſed ad Helicen & clariſſimos Septentriones, id eſt, rationes has, latiore ſpecie, non ad tenue elimatas. Eo fit, ut errem & vager latiùs. Sed non de me, ut dixi, ſed de ſapiente quæritur. Viſa enim iſta cùm acriter mentem ſenſúmve pepulerunt, accipio, híſque interdum etiam aſſentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror poſſe percipi. Non ſum ſapiens: itaque viſis cedo, neque poſſum reſiſtere. Sapientis autem hanc cenſet Arceſilas vim eſſe maximam, Zenoni aſſentiens, cavere ne capiatur: ne fallatur, videre. Nihil eſt enim ab ea cogitatione, quam habemus de gravitate ſapientis, errore, levitate, temeritate disjunctius.

Quid igitur loquar de firmitate ſapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. Quod quoniam à te probatur, (ut præpoſterè tecum agam, mox referam me ad ordinem) hæc primùm concluſio quam habeat vim, conſidera.

Si ulli rei ſapiens aſſentietur unquam, aliquando etiam opinabitur: nulli igitur rei aſſentietur. Hanc concluſionem Arceſilas probat: confirmabat enim & primum, & ſecundum. Carneades [59] nonnunquam ſecundum illud dabat, aſſentiri aliquando. 21

lud dabat] Secundus concluſionis modus, ut vidiſti deſcriptum in Topicis, hîc plenus eſt: *Si ulli rei ſapiens aſſentietur unquam, aliquando etiam opinabitur: nunquam autem opinabitur: nulli igitur rei aſſentietur.* His verbis porrò *primum* & *ſecundum* Stoici ſolent uti in his concluſionum modis, quos in eodem libro illo exponit tam accuratè Cicero, & Chryſippus apud Diogenem in Zenone, & alii multi.

do. Ita ſequebatur etiam opinari: quod tu non vis, & rectè, ut mihi videris. Sed illud primum, ſapientem, ſi aſſenſurus eſſet, etiam opinaturum, falſum eſſe & Stoici dicunt, & eorum adſtipulator Antiochus. Poſſe enim eum falſa à veris, & quæ non poſſunt percipi, ab iis, quæ poſſint, diſtinguere. Nobis autem primum, etiam ſi quid percipi poſſit, tamen ipſa conſuetudo aſſentiendi periculoſa eſſe videtur & lubrica.

Quamobrem cùm tam vitioſum eſſe conſtet, aſſentiri quidquam aut falſum aut incognitum, ſuſtinenda eſt potiùs omnis aſſenſio, ne præcipitet, ſi temerè proceſſerit. Ita enim finitima ſunt falſa veris, eáque quæ percipi [a] poſſunt, (ſi modò ea ſunt quædam: jam enim videbimus) ut tamen [60] in præcipitem locum non debeat ſe ſapiens committere. Sin autem [61], omnino nihil eſſe quod percipi poſſit, à me ſumpſero, &, quod tu mihi das, accepero, ſapientem nihil opinari: effectum illud erit, ſapientem aſſenſus omnes cohibiturum: ut tibi videndum ſit, ídne malis, an aliquid opinaturum eſſe ſapientem. Neutrum, inquies, illorum. Nitamur igitur, nihil poſſe percipi. Etenim de eo omnis eſt controverſia.

Sed priùs pauca cum Antiocho, qui hæc ipſa, quæ à me
22 defenduntur, & didicit apud Philonem tam diù, ut conſtaret diu-

---

ti. Græci vocant ἡγούμενον & πρῶτον primam partem connexi, ut ſecundam δεύτερον aut λῆγον, aut ἑπόμενον, quæ Cicero nunc *antecedens & conſequens*, nunc *primum & ſecundum*, nunc *primum & extremum*, eiſdem quibus illi verbis exprimit. Hîc tamen vocat *primum*, primam ſumptionem, id eſt totum connexum, ut etiam paulò pòſt, cùm dicit, *Sed illud primum, ſapientem, ſi aſſenſurus eſſet, etiam opinaturum: ſecundum* autem ut Græci, quod erat poſtremum in connexo, *Nunquam autem opinabitur*: quæ eſt etiam ſecunda ſumptio in hac concluſione rationis. Jam Arceſilæ ratio tota eſt perfacilis. Is probabat concluſionem, id eſt συμπέρασμα, ut etiam in lib. III. de Finibus concluſionis rationis poſtremam partem illam ſic vocat: *Duorum autem*, inquit, *è quibus effecta concluſio eſt*. (Hoc dixi quod ſæpiſſime concluſionem rationis vocat, quam Græci συλλογισμὸν, aut ἀπόδειξιν) Concluſionem igitur hanc probat hoc ipſo quòd ſumptiones duas, ex quibus ea efficitur, cònfirmat, id eſt, quaſi συγκυρεῖ, ſuâ ſententiâ comprobat, aut adeo confirmat rationibus allatis. In hoc autem convenit Arceſilæ cum Zenone, qui primus omnium philoſophorum ſtatuit ſapientem nihil opinaturum. De Carneade res eſt item facillima; *nonnunquam probabat ſecundum*: id erat, *Sapiens autem nunquam opinabitur*. *Nonnunquam* dicit, quia nonnunquam contrariam ſententiam probabat, ut ſuprà dixit: *Carneadem autem etiam heri audiebamus ſolitum eſſe delabi interdum, ut diceret opinaturum eſſe ſapientem*. Et paulò ante eum locum de aſſenſione. *In qua meliùs*, inquit, *ſibi conſtitit Arceſilas, ſi vera ſunt quæ de Carneade nonnulli exiſtimant*. Vides igitur Carneades quid hîc probaret, & quomodo: vel potiùs quid ſimularet ſe probare. Id enim dicit infrà Cice-

diutius didiciſſe neminem, & ſcripſit de his rebus acutiſſimè, & idem hæc non acriùs accuſavit in ſenectute, quàm antea defenſitaverat. Quamvis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconſtantiâ levatur auctoritas. Quis enim iſte dies illuxerit, quæro, qui illi oſtenderit eam, quam multos annos eſſe negaviſſet, veri & falſi notam. Excogitavit aliquid? eadem dicit, quæ Stoici. Pœnituit eum illa ſenſiſſe? cur non ſe tranſtulit ad alios, & maximè ad Stoicos? eorum enim erat propria iſta [b] diſſenſio. Quid? eum Mneſarchi pœnitebat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. Nunquam à Philone diſceſſit, niſi poſteaquàm ipſe cœpit, qui ſe audirent, habere.

Unde autem ſubitò vetus Academia revocata eſt? Nominis dignitatem videtur, cùm à re ipſa deſciſceret, retinere voluiſſe. Quod erant qui illum gloriæ causâ facere dicerent: ſperare etiam fore, ut ii, qui ſe ſequerentur, Antiochii vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuiſſe ſuſtinere concurſum omnium philoſophorum. Etenim de cæteris ſunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum eſt una ſententia, quam reliquorum philoſophorum nemo probet. Itaque ceſſit: & ut ii, qui niſi ſub nube ſolem non ferunt; item ille, cùm æſtuaret, veterum, ut Mænianorum [62], ſic Academicorum umbram ſecutus eſt.

Cicero ſe putare magis ab illo diſputatum, quàm probatum, atque in eo ſe Clitomachum auctorem ſequi. FABER.

a Lamb. *non poſſunt, iis quæ percipi poſſunt*

b. Man. Lamb. *defenſio*

60. *Ut tamen in præcipitem locum*] Legendum eſt, *ut in tam præcipitem locum.* Atque hanc emendationem & adjuvant codices Mſſ. & libentiùs amplector, quòd Guidoni Fabro Pibracio, patrono regio, venerat etiam antè in mentem. LAMB.

61. *Sin autem omnino nihil eſſe quod percipi* &c.] Nam ſi nihil percipi poteſt, non poteſt ſapiens aſſentiri rei incognitæ, quin uno tempore opinetur: at ſapiens non opinatur: ergo ſapiens aſſenſus omnes cohibere debet. IDEM.

62. *Mænianorum*] Nonius in *Mæniana*: *Mæniana ab inventore eorum Manio dicta ſunt: unde &* columna Mæniana. Cicero Academ. lib. IV. *Interim ille, cùm æſtuaret, veterum, ut Mænianorum, ſic Academicorum viam ſecutus eſt.* Ex noſtro corrigendi ſunt Marcelli codices. Pravam tamen illam rationem non evitavit G. J. Voſſius in Etymologico; qui, ſimul ac Briſſonius, Martinius, & Interpretes ad *Feſtum*, de *Mænianis* plura congeſſit. Adjiciam tamen *Aſconii* verba: *Mænius*, inquit, *cùm domum ſuàm venderet Catoni & Flacco cenſoribus, ut ibi baſilica ædificaretur, exceperat jus ſibi unius columnæ: ſuper quam tectum projiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipſi & poſteri ejus ſpectare munus gladiatorum poſſent, quod etiam tum in foro dabatur.* Extant ad Divin. in Cæcilium cap. 16. De Mænianorum verò etymologia diverſus abit à veteribus Cl. Salmaſius ad Spartianum p. 155. edit. Pariſ. quem, ſi lubet, vide. DAVISIUS.

qui negant eſſe quidquam, quod percipi poſſit extrinſecus: ea ſe ſola percipere, quæ tactu intimo ſentiant, ut dolorem, ut voluptatem: neque ſe, quo quid colore aut quo ſono ſit, ſcire, ſed tantùm ſentire, affici ſe quodam modo.

Satis multa de auctoribus. Quanquam ex me quæſieras, nónne putarem poſt illos veteres, tot ſeculis, inveniri verum potuiſſe, tot ingeniis, tantíſque ſtudiis quærentibus. Quid inventum ſit, paulò pòſt videro, te ipſo quoque judice. Arceſilam verò non obtrectandi causâ cum Zenone pugnaviſſe, ſed verum invenire voluiſſe, ſic intelligitur.

" Nemo, inquam, ſuperiorum non modò expreſſerat, ſed ne dixerat quidem, poſſe hominem nihil opinari: nec ſolùm poſſe, ſed ita neceſſe eſſe ſapienti. Viſa eſt Arceſilæ cùm vera ſententia, tum honeſta & digna ſapiente. Quæſivit de Zenone fortaſſe, quid futurum eſſet, ſi nec percipere quidquam poſſet ſapiens, nec opinari ſapientis eſſet. Ille credo [67], Nihil opinatur: quoniam eſſet quod percipi poſſet. Quid ergo id eſſet? Viſum, credo. Quale igitur *viſum?* Tum illum ita definiviſſe, *ex eo, quod eſſet, ſicut eſſet, impreſſum, & ſignatum, & effictum.* Pòſt requiſitum, etiámne, ſi ejuſmodi eſſet viſum verum, quale falſum. Hìc Zenonem vidiſſe acutè, nullum eſſe viſum, quod percipi poſſet, ſi id tale eſſet ab eo, quod eſt, ut ejuſmodi ab eo, quod non eſt, poſſet eſſe. Rectè conſenſit Arceſilas ad definitionem additum: neque enim falſum percipi poſſe, neque verum, ſi eſſet tale, quale vel falſum.

Incu-

66. *Nemo, inquam*] Legit, *nemo unquam*, LAMBINUS.

67. *Ille credo, Nihil opinatur*] Alii *opinaturum* legi volunt. Ego nihil muto. Vel facilius eſt intelligi verbum *inquit*, aut *reſpondet*, aut aliud ſimile. In definitione autem *viſi* bene *effictum* pro *effectum* reponit Lambinus. Eſt enim expreſſum è Græco ἀπομεμαγμένον, quod verbum in hac definitione poſuerat Zeno. FABER.

68. *Quod ne id facere poſſes*] Manutius delet *id*. Lambinus autem legit, *quod ne tu facere poſſes*. Petrus Faber ſtatuit, *id* ornatûs causâ hìc adjici. Revera *quod*, ut ſolet, περίλλει. Vide J. Fr. Gronovium ad Livii XXVII. 7. DAVIS.

69. *Remo*] Suprà, cap. 7.

70. *Maneant illa omnia, lacerat iſta cauſa; veraces ſuos ſenſus eſſe dicit. Igitur*] Hîc de doctorum hominum conjectura nihil dicam. Mihi error omnis videtur eſſe in uno verbo *lacerat*; iſque natus è ſimilitudine literæ *i.* cum litera *l.* quas plerumque vix liceat internoſcere, & literarum B. & R. quarum item magna ſimilitudo eſt in libris qui majoribus his, id eſt Latinis, literis ſcripti etiam hoc tempore reperiuntur. Pro illis igitur L. & R. reſcribam I. & B. & erit *Jacebat*

Incubuit autem in eas diſputationes, ut doceret, nullum tale eſſe viſum à vero, ut non ejuſdem modi etiam à falſo poſſit eſſe. Hæc autem eſt una contentio, quæ adhuc permanſerit. Nam illud, nulli rei aſſenſurum eſſe ſapientem, nihil ad hanc controverſiam pertinebat. Licebat enim nihil percipere, & tamen opinari: quod à Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo diſputatum quàm probatum puto.

Sed id omittamus. Illud certè, opinatione & perceptione ſublata, ſequitur omnium aſſenſionum retentio: ut, ſi oſtendero 25
nihil poſſe percipi, tu concedas nunquam aſſenſurum eſſe. Quid ergo eſt, quod percipi poſſit, ſi ne ſenſus quidem vera nuntiant? quos tu, Luculle, communi loco defendis. Quod [68] ne id facere poſſes, idcirco heri non neceſſario loco contra ſenſus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remo [69], neque columbæ collo commoveri. Primùm cur? nam & in remo ſentio non eſſe id, quod videatur: & in columba plures videri colores, nec eſſe plus uno. Deinde nihilne præterea diximus? Maneant [70] illa omnia: lacerat iſta cauſa; veraces [71] ſuos eſſe ſenſus dicit. Igitur ſemper auctorem habes, & eum, qui magno ſuo periculo cauſam agat. Eò enim rem dimittit Epicurus, ſi unus ſenſus *ſemel* in vita mentitus ſit, nulli unquam eſſe credendum. Hoc eſt [72] verum eſſe, confidere ſuis teſtibus, & importunè inſiſtere. Itaque Timagoras Epicureus negat ſibi unquam, cùm oculum torſiſſet, duas ex lucerna flammulas eſſe

 viſas:

---

cebat iſta cauſa. Si, inquit, hoc teneo, ut maneant & fixa ſint omnia illa, quæ heri diximus, videbas ipſe jacere iſtam cauſam. Verbum *maneant* in ejuſmodi re admodum frequens: quomodo apud Græcos Plato in Sophiſta dicit, *Μενέτω ὡμολογημένα.* Sic ſæpe alias; nihil opus exemplis. Verbi item *jacère* uſus in hac re frequentiſſimus. *Jacebat iſta cauſa*, hic valet, afflicta iſta erat & labefactata defenſio. Sic infrà dicet in hoc libro, *Vides profectò iacère illud perſpicuitatis patrocinium.* Faber. Legerim, *Manent illa omnia.* Blaterat iſte tamen, & *veraces ſuos eſſe ſenſus dicit*, vel, blatero iſte tamen veraces &c. Davisius.

71. *Veraces ſuos ſenſus eſſe dicit: igitur ſemper auctorem habes*] Rectum ſic eſt. Eſt enim anthypophora, qualis infrà erit, *Cautum eſt, inquit.* Hic ergo quaſi alius quis, qui id pro Lucullo dicat, inducitur. Reſpondet Cicero, atque addit illi ſocium Epicurum, ut auctore tam levi vel magis ei ſententiæ fidem deroget. Faber.

72. *Hoc eſt verum eſſe, confidere ſuis teſtibus, & importunè inſiſtere?*] Sic lego cum interrogatione. Negat verum eſſe docere ſuis modò teſtibus. Paulus Juriſconſ. in lege 24. De teſtibus, cùm dicit, *Teſtes eos, quos*

accu-

viſas: opinionis [73] enim eſſe mendacium, non oculorum. Quaſi quæratur, quid ſit, non quid videatur. Sed hic quidem majorum ſimilis.

Tu verò, qui viſa ſenſibus alia vera dicas eſſe, alia falſa: quî ea diſtinguis? Deſine, quæſo, communibus locis: domi nobis iſta naſcuntur. [a] Si quis deus te interroget, ſanis modò & integris ſenſibus, num ampliùs quid deſideras; quid reſpondeas? Utinam quidem roget! Audiat quàm nobiſcum malè agatur. Ut enim vera videamus, quàm longè videbimus? Ego [74] Catuli Cumanam ex hoc loco regionem video, Pompeianum non cerno: neque quidquam interjectum eſt, quod obſtet: ſed intendi longiùs acies non poteſt. O præclarum proſpectum! Puteolos videmus: at familiarem noſtrum Avianum, fortaſſe in porticu Neptuni ambulantem, non videmus. At ille neſcio qui, qui in ſcholis nominari ſolet, mille [75] & octingenta ſtadia quod abeſſet videbat: quædam volucres longiùs. Reſponderem igitur audacter iſti veſtro deo, me planè his oculis non eſſe contentum. Dicet me acriùs videre quàm ullos piſces fortaſſe: qui neque videntur à nobis, & nunc quidem ſub oculis ſunt: neque ipſi nos ſuſpicere poſſunt. Ergo ut illis aqua, ſic nobis aër craſſus offunditur. At ampliùs non deſideramus. Quid? [76] talpam num deſiderare lumen putas? Neque [77] tam quererer cum deo, quòd parum longè, quàm quòd falſum viderem. Videſne navem illam? Stare nobis videtur: at iis, qui in navi ſunt, moveri hæc villa. Quære rationem cur ita videatur: quam ut maximè inveneris, (quod haud ſcio, an non poſſis) non tu verum teſtem

---

accuſator de domo produxerit, interrogari non placuit, oſtendit quid hîc licuerit antiquo jure. *Suos* autem *teſtes* eo magis appellare ſenſus, eóſque improbare, hîc videtur, quòd eos Heraclitus apud Sextum ſic & appellat, & vituperat. *Κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὀφθαλμοὶ* &c. IDEM.

73. *Opinionis enim eſſe mendacium, non oculorum*] Ita dicere ſolebant Epicurei. Vide Lucretium IV. 464. Ac, ne plures memorem, Sextum Empiricum adverſ. Mathem. lib. VII. §. 203. & lib. VIII. §. 9. DAVISIUS.

a Vict. *Si, inquis, deus*

74. *Ego Catuli* Cumanum *ex hoc lcco video, Pompeianum non cerno*] Sic rectè liber *Urſini.* Vulgò, *Ego Catuli* Cumanam *ex hoc loco* regionem *video, Pompeianum non cerno*: unde Lipſius epiſt. Quæſt. V. 17. emendabat, *Ego Catuli* Cumanum *ex hoc loco* è regione *video*: quòd hæc diſputatio Baulis fuit habita, & è regione oppoſitum erat *Catuli* Cumanum. IDEM.

75. *Mille & octingenta ſtadia*] Plinius, VII. 21. *Tradidit Cicero, fuiſſe qui pervideret* CXXXV. M. *paſſuum. Huic &* nomen *M.*

Varro

ſtem habere, ſed eum non ſine cauſa falſum teſtimonium dicere oſtenderis.

Quid ego de navi? vidi enim à te remum contemni: majo- 26
ra fortaſſe quæris. Quid poteſt eſſe ſole majus? quem mathematici ampliùs duodeviginti partibus confirmant majorem eſſe quàm terram. Quantulus nobis videtur? mihi quidem quaſi pedalis. Epicurus autem poſſe putat etiam minorem eſſe eum, quàm videatur, ſed non multò: ne majorem quidem multò putat eſſe: vel tantum eſſe, quantus videatur: ut oculi aut nihil, aut non multùm mentiantur. Ubi [78] igitur illud eſt, *ſemel*? Sed ab hoc credulo, qui nunquam ſenſus mentiri putat, diſcedamus: qui ne nunc quidem putat, cùm ille ſol, qui tanta incitatione fertur, ut celeritas ejus quanta ſit ne cogitari quidem poſſit, tamen nobis ſtare videatur.

Sed, ut minuam controverſiam: videte, quæſo, quàm in parvulis [b] ſitis. Quatuor ſunt capita, quæ concludunt, nihil eſſe, quod noſci, percipi, comprehendi poſſit; de quo hæc tota quæſtio eſt. E quibus primum eſt, eſſe aliquod viſum falſum: ſecundum, non poſſe id percipi: tertium, inter quæ viſa nihil interſit, fieri non poſſe, ut eorum alia percipi poſſint, alia non poſſint: quartum, nullum eſſe viſum verum à ſenſu profectum, cui non appoſitum ſit viſum [c] aliud, quod ab eo nihil interſit, quódque percipi non poſſit.

Horum quatuor capitum ſecundum & tertium omnes concedunt. Primum Epicurus non dat. Vos, quibuſcum res eſt, id quoque conceditis. Omnis pugna de quarto eſt.

Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, ſi Quintum ſe videre

Varro reddidit, Strabonem vocatum. Itaque ex Plinio Cicero emendandus: ſcribendúmque, *mille & octoginta*, quæ planè efficiunt, CXXXV. M. paſſuum, ut habent Pliniani libri omnes, tum manu exarati, tum etiam impreſſi. HARDUINUS, *Not. & Emend.* ad lib. VII. n. 75.

76. *Quid? talpam* non *deſiderare lumen putas?*] Vulgò, *quid talpam! num deſiderare lumen putas?* Nos verò tam interpunctionem, quàm lectionem Mſ. *Cantabrigienſis* exhibuimus: id quod loci mens omnino poſtulat. DAVISIUS.

77. *Neque tam quererer*] Victorius, & Gruterus: *Neque tam* quereretur *cum deo, quòd parum longè, quàm quòd falſum* videret. Ad talpam ſcilicet referunt: quod viderint eruditi.

78. *Ubi igitur illud eſt* ſemel?] Pertinet hic locus ad illum capitis 25. *Eò rem dimittit Epicurus, ſi unus ſenſus ſemel in vita mentitus eſt* &c. LAMB.

b Lamb. *ſita ſit*

c Idem. *aliud falſum, quod*

dere putabat, incidebat in ejuſmodi viſum, quod percipi non poſſet: quia nullâ notâ verum diſtinguebatur à falſo: qua diſtinctione ſublata, quam haberet M. Cotta [79], qui bis cum Gemino conſul fuit, * agnoſcendo ejuſmodi notam, quæ falſa eſſe non poſſit? Negas tantam ſimilitudinem in rerum natura eſſe. Pugnas omnino, ſed cum adverſario facili. Ne ſit ſanè. Videri certè poteſt. Fallet igitur ſenſum: & ſi una fefellerit ſimilitudo, dubia omnia reddiderit. Sublato enim judicio illo, quo oportet agnoſci: etiam ſi ipſe erit, quem videris, qui tibi videbitur, tamen non eâ notâ judicabis, quâ dicis oportere, ut non poſſit eſſe ejuſdem modi falſa. Quando igitur poteſt tibi P. Geminus, Quintus videri; quid habes explorati, cur non poſſit tibi Cotta videri, qui non ſit, quoniam aliquid videtur eſſe, quod non eſt?

Omnia dicis ſui generis eſſe; nihil eſſe idem, quod ſit aliud. Stoicum eſt quidem, nec admodum incredibile; nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis ſit pilus alius, nullum granum. Hæc refelli poſſunt: ſed pugnare nolo. Ad id enim, quod agitur, nihil intereſt, omnibúſne partibus viſa res nihil differat, an internoſci non poſſit, etiam ſi differat. Sed, ſi hominum ſimilitudo tanta eſſe non poteſt, ne ſignorum quidem? Dic mihi, Lyſippus [80] eodem ære, eâdem temperatione, eodem cælo, aquâ, cæteris omnibus, centum Alexandros ejuſdem modi facere non poſſet? quâ igitur notione diſcerneres? Quid ſi in ejuſmodi cerâ centum ſigilla hoc annulo impreſſero? ecqua poterit in agnoſcendo eſſe diſtinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniam gallinarium inveniſti, Deliacum illum, qui ova cognoſceret?

Sed

79. *M. Cotta*] Opinor ſcribendum ut eſt in Mſſ. *C. Cotta.* Fuit enim Caius Aurelius Cotta bis conſul cum P. Servilio Gemino anno poſt Urbem conditam DI. & DV. Ursinus.

* Lamb. *ad noſcendum*

80. *Lyſippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cælo, aquâ*] Bene Lambinus hîc nos admonet, ut quæramus, quid *aquæ* nomen valeat. Unus tamen Plutarchi locus è libro de defectu oraculorum ſatis docere id potuit in diſputatione de nobilitata ſede illa Crateræ, quæ haberet, inquit ille, αἰτίας ὑλικὰς πῦρ, καὶ σίδηρον, καὶ μάλαξιν διὰ πυρὸς, καὶ δι' ὕδατος βαφήν. Idem paulò pòſt illa verba etiam quid ignis, quid aqua hîc afferat, exponit pluribus. Nec refert quod illud ferreum, hoc autem æneum eſt opus, de quo Cicero loquitur: ut enim ferri, ſic æris βαφὴν, ſive

Sed adhibes artem advocatam etiam ſenſibus. Pictor videt, 27 quæ nos non videmus: &, ſimul inflavit tibicen, à perito carmen agnoſcitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, ſi ſine magnis artificiis, ad quæ pauci accedunt noſtri quidem generis admodum, nec videre, nec audire poſſumus? Jam illa præclara, quanto artificio eſſet ſenſus noſtros mentémque & totam conſtructionem hominis fabricata natura; cur non extimeſcam opinandi temeritatem? Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, eſſe aliquam vim, cum prudentia & conſilio ſcilicet, quæ finxerit, vel, ut tuo verbo utar, quæ fabricata ſit hominem? Qualis iſta fabrica eſt? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? Tractantur iſta ingeniosè: diſputantur etiam eleganter. Denique [81] videantur ſanè, ne affirmentur modò. Sed de phyſicis mox, & quidem ob eam cauſam, ne tu, qui idem me facturum paulò antè dixeris, videare mentitus. Sed ut ad ea, quæ clariora ſunt, veniam: res [82] jam univerſas profundam; de quibus volumina impleta ſunt non à noſtris ſolùm, ſed etiam à Chryſippo. De quo queri ſolent Stoici, dum ſtudiosè omnia conquiſierit contra ſenſus & perſpicuitatem, contráque omnem conſuetudinem, contráque rationem, ipſum ſibi reſpondentem, inferiorem fuiſſe: itaque ab eo armatum eſſe Carneadem.

Ea ſunt ejuſmodi, quæ à te diligentiſſimè tractata ſunt. Dormientium, & vinolentorum, & furioſorum viſa imbecilliora eſſe dicebas, quàm vigilantium, ſiccorum [83], ſanorum: quo modo? quia cùm experrectus eſſet Ennius, non diceret ſe vidiſſe Homerum, ſed viſum eſſe: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam cor conſentit....

Similia de vinolentis. Quaſi quiſquam neget, & qui experrectus ſit, eum ſomniaſſe; &, cujus furor conſederit, putare non fuiſ-

---

ſive βάψιν etiam Pollux eſſe docet in lib. VII. *Cœlum*, id eſt aër. Faber.

81. *Denique* videantur] Lego, *denique* probentur; quod, niſi fallor, poſtulat ſententia. Daviſius.

82. *Res jam univerſas profundam*] Credo reſcribendum, *res jam univerſas* non *profundam;* additâ particulâ negante. Idem. Particula, quam addit Daviſius, Ciceroni adverſatur: qui ait, *Profundam*, id eſt acervatim proponam, *res univerſas*, id eſt principia unde ortam dicunt rerum univerſitatem. Anonymus.

83. *Siccorum*] Id eſt, ſobriorum, non vinolentorum. *Ah! ſceleſta ego, præter alios meum virum fui rata* ſiccum, *frugi, continentem, amantem uxoris maximè.* Plautus in Aſinaria. Idem.

ſe ea vera, quæ eſſent ſibi viſa in furore. Sed non id agitur: tum, cùm videntur, quo modo videantur, id quæritur. Niſi verò Ennium non putamus ita totum illud audiviſſe,

O pietas animi....

(ſi modò id ſomniavit) ut ſi vigilans audiret. Experrectus enim potuit illa viſa [84] putare, ut erant, & ſomnia: dormienti [85] verò æquè ac vigilanti probantur. Quid? Iliona ſomno illo,

[86] *Mater, te appello....*

nonne [87] illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? Unde enim illa?

Age adſta: mane: audi: iteradum eademmet iſta mihi:

num videtur minorem habere viſis, quàm vigilantes, fidem?

28 Quid loquar de inſanis? Qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? Quiſquam ſaniſſimus tam certa putat, quæ videt, quàm is putabat, quæ videbantur? Quid? ille, qui,

Video, video te vivum, Ulyſſes, dum licet:

nonne etiam bis exclamavit ſe videre, cùm omnino non videret? Quid? apud [88] Euripidem Hercules, cùm ut Euryſthei filios, ita ſuos configebat ſagittis; cùm uxorem interimebat; cùm conabatur etiam patrem; non perinde movebatur falſis, ut veris moveretur? Quid? ipſe Alcmæo tuus, qui negat cor ſibi cum oculis conſentire, nonne [89] ibidem incitato furore:

Unde hæc flamma oritur?

& illa deinceps,

[90] *Incede, incede: adſunt, adſunt: me, me expetunt.*

Quid, cùm virginis fidem implorat?

Fer mî auxilium: peſtem abige à me,
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.

Caru-

84. *Illa viſa putare, ut erant, & ſomnia*] Siquidem viſa ſunt vel vera, vel falſa; fuit cùm legendum cenſerem, *illa viſa* falſa *putare, ut erant, & ſomnia.* Jam verò mihi venit in mentem conjectura, quæ longè videtur præferenda. Ea ſic ſe habet: *experrectus enim potuit illa viſa putare, ut erant,* eſſe *ſomnia.* DAVISIUS.

85. *Dormienti verò æquè ac* vigilanti *probantur*] Si non plus probarentur illa viſa dormienti quàm vigilanti, etiam dormiens ea ſomnia fuiſſe cenſeret. Itaque reſcribendum, *dormienti verò æquè ac* vigilantis *probantur.* Subintellige *viſa.* IDEM.

86. *Mater te appello*] Ilionam ſic alloqui fingitur umbra Polydori. Sed & hic & illa, liberi fuêre Hecubes & Priami. Quî fit igitur, ut Polydorus Ilionam *matrem* dixerit? Lambinus ad Horatii lib. II. Sat. III. 60. hoc ideo putat eveniſſe, quòd Hecuba, Iliona quoque fuit nominata. At id commentum nullis veterum teſtimoniis fulci-

Cærulea incinctæ igni incedunt:
Circumſtant cum ardentibus tædis.

Num dubitas, quin ſibi hæc videre videatur? itémque cætera:

Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum lunâ innixus.
Diana facem jacit à læva.

Quî magis hæc crederet, ſi eſſent, quàm credebat, quia videbantur? Apparet enim jam cor cum oculis conſentire. Omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil poteſt eſſe: inter viſa vera & falſa ad animi aſſenſum nihil intereſſe. Vos autem nihil agitis, cùm falſa illa vel furioſorum, vel ſomniantium, recordatione ipſorum refellitis. Non enim id quæritur, qualis recordatio fieri ſoleat eorum, qui experrecti ſunt; aut eorum, qui furere deſtiterunt: ſed qualis viſio fuerit aut furentium, aut ſomniantium tum, cùm commovebantur. Sed abeo à ſenſibus.

Quid eſt, quod ratione percipi poſſit? Dialecticam inventam eſſe dicitis, veri & falſi quaſi diſceptatricem & judicem. Cujus veri & falſi? & in qua re? In geometriáne quid ſit verum vel falſum dialecticus judicabit, an in literis? an in muſicis? At ea non novit. In philoſophia igitur? Sol quantus ſit, quid ad illum? Quod ſit ſummum bonum, quid habet, ut queat judicare? Quid igitur judicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera ſit, quid ambiguè dictum ſit, quid ſequatur quamque rem, quid repugnet? Si hæc & horum ſimilia judicat, de ſe ipſa judicat. Plus autem pollicebatur. Nam hæc quidem judicare, ad cæteras res, quæ ſunt in philoſophia multæ atque magnæ, non eſt ſatis. Sed quoniam tantùm in ea arte ponitis: videte, ne

fulcitur. Verius igitur eſt, Ilionam à Polydoro *matrem* vocatam; quia Priamus & Hecuba *Ilionæ filiæ ſuæ dederunt eum educandum, quæ Polymneſtori regi Thracum erat nupta, quem illa pro filio ſuo educavit.* Verba ſunt *Hygini* Fab. 109. Eadem eſt Hieronymi Columnæ ſententia ad Ennii Fragmenta. Fabulam ſat notam fecit Euripides in Hecuba verſ. 3. & ſeq. Vide & Virgilium Æn. III. 49. Ab iis tamen diverſus abit is, quem modò dixi, mythologus. Idem.

87. *Nonne illa credit*] Forſan, *nonne ita credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet?* Idem.

88. *Apud Euripidem Hercules*] Herc. Fur. verſ. 969. Idem.

89. *Nonne ibidem* incitato *furore*] Omnino legerim, *nonne ibidem* incitatus *furore*, ſcilicet *dicit*. Idem.

90. *Incede, incede*] Manutius & Lambinus, *incende, incende*, quod Fabro ac Daviſio minùs placet.

ne contra vos tota nata ſit. Quæ primo progreſſu feſtivè tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad ſoritas, lubricum ſanè & periculoſum locum: quod tu modò dicebas eſſe vitioſum interrogandi genus.

29 Quid ergo? iſtius vitii num noſtra culpa eſt? Rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus, quatenus. Nec hoc in acervo tritici ſolùm, unde nomen eſt, ſed nulla omnino in re minutatim interroganti: dives, pauper: clarus, obſcurus ſit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, anguſta: quanto aut addito, aut dempto, certum reſpondeamus, non habemus.

At vitioſi ſunt ſoritæ. Frangite igitur eos, ſi poteſtis, ne moleſti ſint. Erunt enim, niſi cavetis. Cautum eſt, inquit. Placet enim Chryſippo, cùm gradatim interrogetur, verbi causâ, tria, pauca ſint, ánne multa: aliquantò priùs, quàm ad multa perveniat, quieſcere, id eſt, quod ab iis dicitur, ἡσυχάζειν. Per me vel ſtertas licet, inquit Carneades, non modò quieſcas. Sed [91] quid proficit? ſequitur enim qui te ex ſomno excitet, & eodem modo interroget. Quo in numero conticuiſti: ſi ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Progrediere rurſus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris: neque ultimum te paucorum, neque primum multorum reſpondere poſſe. Cujus generis error ita manat, ut non videam, quò non poſſit accedere.

Nihil me lædit, inquit. Ego [92] enim, ut agitator callidus, priùs quàm ad finem veniam, equos ſuſtinebo: eóque magis, ſi locus is, quò ferentur equi, præceps erit: ſic me, inquit, antè ſuſtinebo, nec diutius captioſè interroganti reſpondebo. Si habes, quod liqueat, neque reſpondes, ſuperbis: ſi non habes, ne tu quidem perſpicis [93]. Si, quia obſcura, concedo: ſed negas te uſque ad obſcura progredi. Illuſtribus igitur rebus inſiſtis. Si

91. *Sed quid* proficit?] Patet ſecundam requiri perſonam, ſi modò Tullius imperſonale verbum non poſuerit. Legas igitur, *ſed quid proficis?* Nihilominus cùm terminationem alteram retineant omnes libri; à Ciceronis manu fuiſſe crediderim, *ſed quid* profit? DAVIS.

92. *Ego enim* .... *ſuſtinebo*] Locus hic mihi parum ſanus videtur; nec tamen quicquam juvant codices. Forſan reponendum; *Ego*

Si id tantummodò, ut taceas; nihil aſſequeris. Quid enim ad illum, qui te captare vult, utrùm tacentem irretiat te, an loquentem? Sin autem uſque ad novem, verbi gratiâ, ſine dubitatione reſpondes pauca eſſe, in decimo inſiſtis: etiam à certis & illuſtrioribus cohibes aſſenſum. Hoc idem me in obſcuris facere non ſinis? Nihil igitur te contra ſoritas ars iſta adjuvat: quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut primum ſit, aut poſtremum, docet.

Quid, quòd eadem illa ars, quaſi Penelope telam retexens, tollit ad extremum ſuperiora? utrùm ea veſtra, an noſtra culpa eſt? Nempe fundamentum dialecticæ eſt, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod eſt quaſi effatum) aut verum eſſe, aut falſum. Quid igitur? hæc vera, an falſa ſunt? Si te mentiri dicis: ídque verum dicis: mentiri, verum dicis. Hæc ſcilicet inexplicabilia [94] eſſe dicitis: quod eſt odioſius quàm illa, quæ nos incomprehenſa & non percepta dicimus.

Sed hæc omitto. Illud quæro, ſi iſta explicari non poſſunt, 30
nec eorum ullum judicium invenitur, ut reſpondere poſſitis, verâne an falſa ſint: ubi eſt illa definitio, *Effatum eſſe id, quod aut verum, aut falſum ſit*? Rebus ſumptis, adjungam, ex his ſequendas eſſe alias, alias improbandas, quæ ſint in genere contrario. Quo modo igitur hoc concluſum eſſe judicas? Si dicis nunc lucere, & verum dicis: lucet. Dicis autem lucere, & verum dicis. Lucet igitur. Probatis certè genus, & rectiſſimè concluſum dicitis. Itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis; aut ars iſta nulla eſt. Vide ergo, hanc concluſionem probaturúſne ſis: Si dicis te mentiri, verúmque dicis: mentiris. Dicis autem te mentiri, verúmque dicis. Mentiris igitur. Quî potes hanc non probare, cùm probaveris ejuſdem generis ſuperiorem?

Hæc Chryſippea ſunt, ne ab ipſo quidem diſſoluta. Quid enim faceret huic concluſioni? *Si lucet, lucet. Lucet autem. Lu-*

Ego enim, ut agitator callidus, priuſquàm ad finem veniat, *equos* ſuſtinebit . . . *ſic me* &c. IDEM.

93. *Perſpicis*] Victorius, *percipis*. Quod placet Daviſio: & rectè quidem.

94. *Inexplicabilia*] Ἄπορα. Vide Diogenem Laërtium VII. 82. & Gellium V. 10. IX. 15. XIV. 2. XX. 1.

cet igitur. Cederet ſcilicet. Ipſa enim ratio connexi, cùm conceſſeris ſuperius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa concluſione differt? *Si mentiris, mentiris. Mentiris autem. Mentiris igitur.* Hoc negas te poſſe nec approbare, nec improbare. Quî igitur magis illud? Si ars, ſi ratio, ſi via, ſi vis denique concluſionis valet: eadem eſt in utroque.

Sed hoc extremum eorum eſt. Poſtulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem cenſeo videant: à me iſtam exceptionem nunquam impetrabunt. Etenim cùm ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit & irridet, non impetrent, ut verum eſſe concedat, quod ita effabimur, *Aut vivet cras Hermachus, aut non vivet:* cùm dialectici ſic ſtatuant, omne quod ita disjunctum ſit, quaſi, *aut etiam, aut non*, non modò verum eſſe, ſed etiam neceſſarium: vide quàm ſit cautus is, quem iſti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum conceſſero: neceſſarium eſſe neceſſe erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere. Nulla autem eſt in natura rerum talis neceſſitas. Cum hoc igitur dialectici pugnent, id eſt, Antiochus & Stoici. Totam enim evertit dialecticam. Nam ſi è contrariis disjunctio (contraria autem ea dico, cùm alterum ait, alterum negat) ſi talis disjunctio falſa poteſt eſſe, nulla vera eſt. Mecum verò quid habent litium, qui ipſorum diſciplinam ſequor?

Cùm aliquid hujuſmodi inciderat, ſic ludere Carneades ſolebat: *Si rectè concluſi: teneo. Sin vitioſè, minam Diogenes reddat.* Ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. Sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo judicem, *Si lucet, lucet*, verum eſſe, ob eam cauſam, quòd ita didici, omne, quod ipſum ex ſe connexum ſit, verum eſſe: non judicem, *Si mentiris, mentiris*, eodem modo eſſe connexum. Aut igitur hoc & illud: aut niſi hoc, ne illud quidem judicabo.

31 Sed, ut omnes iſtos aculeos & totum tortuoſum genus diſputandi

95. *Alia viſa eſſe quæ percipi poſſint, alia quæ non poſſint*] Quoniam hæc diviſio Stoicorum eſt, ut in Zenone Diogenes teſtatur, & Galenus in lib. IX. de Decretis Hippocratis & Platonis; Carneadi autem ſunt incomprehenſa omnia, id eſt, ἀκατάληπτα ἅπαντα, ut ait Ariſtocles apud Euſebium, & ſæpius idem hoc libro à Cicerone dicitur, facilè ſuſpicetur quis hîc aliquid eſſe mendi. Nihil eſt. Suprà dixit Lucullus cùm Acado-

putandi relinquamus, oſtendamúſque, qui ſimus: jam, explicatâ totâ Carneadis ſententiâ, Antiochi iſta corruent univerſa. Nec verò quidquam ita dicam, ut quiſquam id fingi ſuſpicetur: à Clitomacho ſumam, qui uſque ad ſenectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & valde ſtudioſus ac diligens. Et quatuor ejus libri ſunt de ſuſtinendis aſſenſionibus. Hæc autem, quæ jam dicam, ſunt ſumpta de primo. Duo placet eſſe Carneadi genera viſorum: in uno hanc diviſionem, Alia
95 viſa eſſe, quæ percipi poſſint, alia quæ non poſſint: in altero autem, Alia viſa eſſe probabilia, alia non probabilia. Itaque, quæ contra ſenſus contráque perſpicuitatem dicantur, ea pertinere ad ſuperiorem diviſionem: contra poſteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere, tale viſum nullum eſſe, ut perceptio conſequeretur: ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam eſſet, ſi probabile nihil eſſet; & ſequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, everſio. Itaque & ſenſibus probanda multa ſunt: teneatur modò illud, non ineſſe in his quidquam tale, quale non etiam falſum nihil ab eo differens eſſe poſſit. Sic, quidquid acciderit ſpecie probabile, ſi nihil ſe offeret, quod ſit probabilitati illi contrarium, utetur eo ſapiens: ac ſic omnis ratio vitæ gubernabitur. Etenim is quoque, qui à vobis ſapiens inducitur, multa ſequitur probabilia, non comprehenſa, neque percepta, neque aſſenſa, ſed ſimilia veri: quæ niſi probet, omnis vita tollatur.

Quid enim? conſcendens navem ſapiens, num comprehenſum animo habet atque perceptum, ſe ex ſententia navigaturum? quî poteſt? Sed ſi jam ex hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta, probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile videatur, ſe illuc venturum eſſe ſalvum. Hujuſmodi igitur viſis conſilia capiet, & agendi, & non agendi: faciliórque erit, ut albam eſſe nivem probet, quàm erat Anaxagoras; qui id non modò ita eſſe negabat, ſed ſibi, quia ſciret aquam

Academicos refelleret, illos etiam componere artem quandam, & *viſorum*, inquit, *& vim & genera definiunt, in his quale ſit id, quod percipi & comprehendi poſſit, totidem verbis quot Stoici.* Deinde verbum *eſſe* uſitatum pro *dici* monuit etiam Priſcianus in lib. XVIII. Et Donatus eodem penè verbo apud Terentium in illis, *Quem ſemper te* eſſe *dictitaſti, nominari* interpretatur, ídque moris antiquorum eſſe dicit. FABER.

aquam nigram eſſe, unde illa concreta eſſet, albam ipſam eſſe ne videri quidem. Et quæcumque res eum ſic attinget, ut ſit viſum illud probabile, neque ulla re impeditum, movebitur. Non enim eſt è ſaxo [96] ſculptus, aut è robore dolatus. Habet corpus: habet animum: movetur mente: movetur ſenſibus: ut ei multa vera videantur, neque tamen habere inſignem illam & propriam percipiendi notam: eóque ſapientem non aſſentiri, quia poſſit ejuſdem modi exiſtere falſum aliquod, cujuſmodi hoc verum. Neque nos contra ſenſus aliter dicimus ac Stoici; qui multa falſa eſſe dicunt, longéque aliter ſe habere, ac ſenſibus videantur.

32 Hoc autem ſi ita ſit, ut unum modò ſenſibus falſum videatur: præſtò eſt, qui neget, rem ullam percipi poſſe ſenſibus. Ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero veſtro, perceptio & comprehenſio tollitur. Quod eſt caput Epicuri? Si ullum ſenſibus viſum falſum eſt: nihil percipi poteſt. Quod veſtrum? Sunt falſa ſenſus viſa. Quid ſequitur? ut taceam; concluſio ipſa loquitur, nihil poſſe percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui à te totus diverſus eſt: noli mecum, qui hoc quidem certè, falſi eſſe aliquid in ſenſibus, tibi aſſentior.

Quanquam nihil mihi tam mirum videtur, quàm iſta dici, ab Antiocho quidem maximè, cui erant, quæ paulò antè dixi, notiſſima. Licet enim hæc quivis arbitratu ſuo reprehendat, quòd negemus rem ullam percipi poſſe; certè levior reprehenſio eſt. Quòd tamen dicimus eſſe quædam probabilia; non videtur hoc ſatis eſſe vobis. Ne ſit [97]. Illa certè debemus effugere, quæ à te vel maximè agitata ſunt: *Nihil igitur cernis? nihil audis? nihil eſt tibi perſpicuum?* Explicavi paulò antè, Clitomacho auctore, quo modo iſta Carneades diceret: accipe quemadmodum ea dicantur à Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium ſcripſit

96. *E ſaxo ſculptus*] Reſpexit ad Homeri verſum, Odyſſ. T. 163.

97. *Ne ſit*] Pariſ. 5. *ne ſic*: editio Victorii, *nec ſic*. Lego *næ ſic*, aut *vel ſic illa certè* &c. DAVISIUS.

98. *Academicis placere, eſſe rerum ejuſmodi diſſimilitudines*] Detritâ ſyllabâ magis probo, *ſimilitudines*. Errorem peperit poſtrema ſyllaba vocis ſuperioris, *ejuſmodi*, temerè geminata. Sermonem autem eſſe conſtat de hac Academicorum ſententia: Non eſt in viſis quicquam tale, quale non etiam falſum, nihil ab eo differens eſſe poſſit. PASSERATIUS. Eam Paſſeratii conjecturam vete-

pſit poëtam, cùm ſcripſiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum, qui conſul cum M'. Manilio fuit. Scripſit igitur his ferè verbis. Sunt enim mihi nota, propterea quòd earum ipſarum rerum, de quibus agimus, prima inſtitutio & quaſi diſciplina illo libro continetur; ſed ſcriptum eſt ita: „ Academicis [98] pla„ cere, eſſe rerum ejuſmodi diſſimilitudines, ut aliæ probabiles „ videantur, aliæ contrà: id autem non eſſe ſatis, cur alia per„ cipi poſſe dicas, alia non poſſe: propterea quòd multa falſa „ probabilia ſint: nihil autem falſi perceptum, & cognitum poſſit eſſe. Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia ſenſus eripi, à quibus nunquam dictum ſit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonum nullum eſſe: illud ſit diſputatum, non ineſſe in his propriam, quæ nuſquam alibi eſſet, veri & certi notam.

Quæ cùm expoſuiſſet, adjungit, dupliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientem: uno modo, cùm hoc intelligatur, omnino eum rei nulli aſſentiri: altero, cùm ſe à reſpondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat; ut neque neget aliquid, neque aiat. Id cùm ita ſit: alterum placere, ut nunquam aſſentiatur; alterum tenere, ut ſequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut *etiam*, aut *non* reſpondere poſſit. Nam cùm placeat, eum, qui de omnibus rebus contineat ſe ab aſſentiendo, moveri tamen & agere aliquid, reliquit ejuſmodi viſa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem reſpondere poſſumus, ſequentes tantummodò quod ita viſum ſit, dum ſine aſſenſu: neque tamen omnia ejuſmodi viſa approbari, ſed ea, quæ nulla re impedirentur. Hæc ſi vobis non probamus, ſint falſa ſanè: invidioſa certè non ſunt. Non enim lucem eripimus: ſed ea, quæ vos percipi comprehendique, eadem nos, ſi modò probabilia ſint, videri dicimus.

veterum librorum auctoritate munivit *Urſinus*: quibus etiam *Pet. Faber* aſſenſus eſt. Sed, ut verum fatear, illa correctio minimè placet; nec placeret, licet omnes codices ei ſuffragarentur. Nam ſi rerum eſſent *diſſimilitudines*, non erat cur aliæ probabiles viderentur, aliæ contrà. Certè *diſſimilitudo* mater eſt diſcriminis; *ſimilitudo* verò talem pariat ἀπαραλλαξίαν, ut una res ab altera diſtingui non poſſit; adeóque hæc illâ nec probabilior evadat, nec improbabilior. DAVIS.

Sic igitur inducto & conſtituto probabili, & eo quidem ex-
33 pedito, ſoluto, libero, nulla re implicato, vides profectò, Luculle, jacere jam illud tuum perſpicuitatis patrocinium. Iiſdem enim hic ſapiens, de quo loquor, oculis, quibus iſte veſter, cælum, terram, mare intuebitur: iiſdem ſenſibus reliqua, quæ ſub quemque ſenſum cadunt, ſentiet. Mare illud, quod nunc favonio naſcente purpureum videtur, idem huic noſtro videbitur, nec tamen aſſentietur; quia nobiſmetipſis modò cæruleum videbatur, manè [a] flavum; quódque nunc, quia à ſole collucet, albeſcit & vibrat, diſſimiléque eſt [b] proximo ei continenti: ut, etiam ſi poſſis rationem reddere, cur id eveniat, tamen non poſſis id verum eſſe, quod videbatur oculis, defendere.

Unde memoria, ſi nihil percipimus, (ſic enim quærebas) quòd meminiſſe viſa, niſi comprehenſa non poſſumus? Quid? Polyænus [99], qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur, is poſteaquàm Epicuro aſſentiens, totam geometriam eſſe falſam credidit, num illa etiam, quæ ſciebat, oblitus eſt? Atqui, falſum quod eſt, id percipi non poteſt, ut nobiſmetipſis placet. Si igitur memoria perceptarum comprehenſarúmque rerum eſt: omnia, quæ quiſque meminit, habet ea comprehenſa atque percepta. Falſi autem comprehendi nihil poteſt: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata. Vera igitur illa ſunt nunc omnia. Hoc per me licet: ſed tibi aut concedendum eſt ita eſſe, quod minimè vis: aut memoriam mihi remittas, oportet, & facilè eſſe ei locum, etiam ſi comprehenſio perceptióque nulla ſit.

Quid fiet artibus? quibus? iiſne, quæ ipſæ fatentur conjecturâ ſe plus uti quàm ſcientiâ: an iis, quæ tantùm id, quod videtur, ſequuntur, nec habent iſtam artem veſtram, quâ vera & falſa dijudicent. Sed illa [1] ſunt lumina duo, quæ maximè cauſam iſtam continent. Primum enim negatis fieri poſſe, ut quiſquam nulli rei aſſentiatur. At id quidem perſpicuum eſt: cùm Panæ-

a Lamb. *ravum*

b Idem. *proximo & continenti*

99. *Polyænus, qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur*] Cicero Fin. lib. I. cap. 6. *Si à Polyæno familiari ſuo geometriam diſcere maluiſſet Epicurus, quàm illam etiam ipſum dedocere.* Fuit autem Lampſacenus, Athenodori filius, ut diſcimus ex Laërtii X. 24. Ejus etiam meminit Plutarchus adverſ. Colotem. IDEM.

Panætius, princeps propè, meo quidem judicio, Stoicorum, ea de re dubitare ſe dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certiſſimam putant, vera eſſe haruſpicum auſpicia, oracula, ſomnia, vaticinationes, ſéque ab aſſenſu ſuſtineat. Quod is poteſt facere de iis rebus, quas illi, à quibus ipſe didicit, certas habuerint; cur id ſapiens de reliquis facere non poſſit? An eſt aliquid, quod poſitum vel improbare, vel approbare poſſit, dubitari non poſſit? an tu in ſoritis poteris hoc, cùm voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo inſiſtere, præſertim cùm poſſit ſine aſſenſione ipſam veriſimilitudinem non impeditam ſequi?

Alterum eſt, quòd negatis actionem ullius rei poſſe in eo eſſe, qui nullam rem aſſenſu ſuo comprobet. Primùm enim videri oportet, in quo ſit etiam aſſenſus. Dicunt enim Stoici, ſenſus ipſos aſſenſus eſſe: quos quoniam appetitio conſequatur, actionem ſequi. Tolli autem omnia, ſi viſa tollantur.

Hac de re in utramque partem & dicta ſunt, & ſcripta mul-
ta: ſed brevi res poteſt tota confici. Ego enim etſi maximam 34
actionem puto, repugnare viſis, obſiſtere opinionibus, aſſenſus lubricos ſuſtinere, credóque Clitomacho ita ſcribenti, Herculi[2] quendam laborem exantlatum à Carneade, quòd, ut feram & immanem belluam, ſic ex animis noſtris aſſenſionem, id eſt, opinationem & temeritatem extraxiſſet: tamen, ut ea pars defenſionis relinquatur, quid impediet actionem ejus, qui probabilia ſequitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipſum impediet, quòd ſtatuet, ne id quidem, quod probet, poſſe percipi. Jam iſtud te quoque impediet in navigando, in conſerendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimiſque in rebus, in quibus nihil ſequêre, præter probabile.

Et tamen illud uſitatum & ſæpe repudiatum refers, non ut Antipater, ſed, ut ais, preſſiùs. Nam Antipatrum[3] reprehenſum quòd diceret, conſentaneum eſſe ei, qui affirmaret, nihil poſſe compre-

---

1. *Sed illa ſunt* lumina *duo*] Quid huc faciant *lumina*, vel quam cauſam poſſint continere, non adſequor. Pariſ. 5. *limina*. Forſean Cicero reliquit *vimina*, vel *vincula*. Id.

2. *Herculi*] Pro *Herculis*. Vide ſuprà, pag. 15. not. 25.

3. *Antipatrum reprehenſum*] A Carneade. Vide ſuprà, cap. 9.

comprehendi, id ipſum ſaltem dicere poſſe comprehendi: quod ipſi Antiocho pingue [4] videbatur, & ſibi contrarium. Non enim poteſt convenienter dici, nihil comprehendi poſſe, ſi ipſum comprehendi poſſe dicatur. Illo modo potiùs putat urgendum fuiſſe Carneadem: cùm ſapientis nullum decretum eſſe poſſit, niſi comprehenſum, perceptum, cognitum: ut hoc ipſum decretum, quod ſapientis eſſet, nihil poſſe percipi, fateretur eſſe perceptum. Proinde [5] quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat, & ſine decretis vitam agere poſſit.

Sed ut illa habet probabilia, non percepta, ſic hoc ipſum, nihil poſſe percipi. Nam ſi in hoc haberet cognitionis notam, eâdem uteretur in cæteris. Quam quoniam non habet, utitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. Non enim, quemadmodum, ſi quæſitum ex eo ſit, ſtellarum numerus par an impar ſit: item, ſi de officio multiſque aliis de rebus, in quibus verſatur, exercitatúſque ſit, neſcire ſe dicat. In incertis enim nihil eſt probabile: in quibus autem eſt, in his non deerit ſapienti, nec quid faciat, nec quid reſpondeat.

Ne illam quidem prætermiſiſti, Luculle, reprehenſionem Antiochi, (nec mirum: in primis enim eſt nobilis) quâ ſolebat dicere Antiochus, Philonem maximè perturbatum. Cùm enim ſumeretur unum, Eſſe quædam falſa viſa: alterum, Nihil ea differre à veris; non attendere, ſuperius illud ea re à ſe eſſe conceſſum, quòd videretur eſſe quædam in viſis differentia: eam tolli altero, quo neget viſa à falſis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita eſſet, ſi nos verum omnino tolleremus. Non facimus. Nam tam vera, quàm falſa, cernimus. Sed probandi ſpecies eſt: percipiendi ſignum nullum habemus.

4. *Pingue*] Craſſum, hebes. *Turneb.* in lib. de Fato, cap. 4.

5. *Proinde quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat, & ſine decretis vitam agere poſſit*] Hic locus correctus eſt, & quidem variè. Nequicquam. Erat enim integer, & apertus: repetenda tantùm negatio poſt copulam *&*. Similis ellipſis ſuprà cap. 9. in illis verbis, *Sapientique ſatis ſit.* Res eſt etiam confirmata exemplis pluribus. Ciceronis ſunt hæc, leviter Antiochum reprehendentis, quòd is diceret novos Academicos hoc unum decretum habere, cùm haberent multa alia, ſed ea probabilia modò, non etiam percepta. FABER.

6. *Sed nihilo minor*] Veram lectionem, *ſed qui minor eſt*, mihi præbuerunt *Cantab.* & *Reg.* pro varia lectione. Turnebi quidem

35 Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejunè. Cùm ſit enim campus, in quo poſſit exſultare oratio: cur eam in tantas anguſtias, & in Stoicorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res eſſet, qui id percipi poſſe diceret, *quod impreſſum eſſet è vero*: neque adhiberet illam magnam acceſſionem, *quo modo imprimi non poſſet à falſo*: cum ſimplici homine ſimpliciter agerem; nec magnopere contenderem; atque etiam, ſi, cùm ego nihil dicerem poſſe comprehendi, diceret ille ſapientem interdum opinari, non repugnarem; præſertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere poſſum?

Quæro enim, quid ſit, quod comprehendi poſſit. Reſpondet mihi non Ariſtoteles, aut Theophraſtus; ne Xenocrates quidem, aut Polemo; [6] ſed nihilo minor [a]; quòd tale verum, quale falſum, eſſe non poſſit. Nihil ejuſmodi invenio. Itaque [b] incognito nimirum aſſentiar, id eſt, opinabor. Hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis, qui me valde movet; vel quòd amavi hominem, ſicut ille me; vel quòd ita judico, politiſſimum & acutiſſimum omnium noſtræ memoriæ philoſophorum. A quo primùm quæro, quo tandem modo ſit ejus Academiæ, cujus ſe eſſe profiteatur? Ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum? vel id ſolum percipi poſſe, quod eſſet verum tale, quale falſum eſſe non poſſet: vel ſapientem nihil opinari? Certè nemo. Horum neutrum ante Zenonem magnopere defenſum eſt. Ego tamen utrumque verum puto: nec dico temporis causâ: ſed ita planè probo.

36 Illud ferre non poſſum. Tu, cùm me incognito aſſentiri vetes,

dem conjecturam, quam protulit Adverſ. lib. XVI. cap. 18. ſatis confutavit Lambinus; nec tamen melius quiddam commentus eſt ipſe, dum reponit *ſed* nihilo *minor*, *eſſe tale verum* &c. Acutiorem multò ſe præſtitit vir eruditiſſimus Joan. Clericus; cui placet, *ſed* qui his *minor eſt*. Præponderant autem ii quos dixi codices. Cave verò putes *minorem* vocari Zenonem, habito ad ætatem reſpectu; quod voluerunt *Adr. Turnebus* & *Petrus Faber*. Acuminis tantùm & eruditionis rationem Tullius habuit. DAVISIUS.

a Vict. Grut. *ſed mihi minor eſt: tale*

b Vict. Man. Grut. *in cognitione*

tes, ídque turpiſſimum eſſe dicas, & pleniſſimum temeritatis; tantùm tibi arroges, ut exponas diſciplinam ſapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorúmque conſtituas, officia deſcribas, quam vitam ingrediar definias, idémque etiam diſputandi & intelligendi judicium dicas te & artificium traditurum: perficies, ut ego, iſta innumerabilia complectens, nuſquam labar? nihil opiner? Quæ tandem ea eſt diſciplina, ad quam me deducas, ſi ab hac abſtraxeris? Vereor, ne ſubarroganter facias, ſi dixeris tuam. Atqui ita dicas neceſſe eſt. Neque verò tu ſolus, ſed me ad ſuam quiſque rapiet.

Age, reſtitero Peripateticis, qui ſibi cum òratoribus cognationem eſſe, qui claros viros à ſe inſtructos dicant rempublicam ſæpe rexiſſe: ſuſtinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter ſe amantes viros: Diodoto quid faciam Stoico, quem à puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui iſta Antiochea contemnit?

Noſtra, inquies, ſola vera ſunt. Certè ſola, ſi vera. Plura enim vera diſcrepantia eſſe non poſſunt. Utrùm igitur nos impudentes, qui labi nolumus: an illi arrogantes, qui ſibi perſuaſerint, ſcire ſe ſolos omnia? Non me quidem, inquit, ſed ſapientem dico ſcire. Optimè: nempe iſta ſcire, quæ ſunt in tua diſciplina. Hoc primùm quale eſt, à non ſapiente explicari ſapientiam? Sed diſcedamus à nobiſmetipſis: de ſapiente loquamur: de quo (ut ſæpe jam dixi) omnis hæc quæſtio eſt.

In tres igitur partes & à pleriſque & à nobiſmetipſis diſtributa

---

7. *Velut illud antè*] Non muto. *Antè* ſignificat illa *antè* eſſe quæſita. FABER. Locus Lambino ſuſpectus eſt: & certè mendo quodam laborat. Mecum legas, *verùm illud antè*; niſi melius quid inveneris. DAVIS.

8. *Priuſquàm Archimedes*] Quærit an ſapiens juraturus ſit ſolem majorem eſſe quàm terram, etiam *priuſquàm* rationes illas geometricas, quibus id efficitur, audiverit. Id autem vix inſanus fecerit; potiùs quæſierit ex Archimede ipſo non ſtultiſſimus aliquis, cùm ex eo rationes eas audiverit, idem quod Diogenes ex illo, qui de rebus ſuperis ac cœleſtibus diſſereret, Πο[illegible]αῖος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ; quod etiam quàm ſit incertum, doctiſſimus Philo Judæus, ſi quis id quærit, exequitur pluribus in libro qui eſt inſcriptus περὶ ὀνείρων. Sed huc revertamur. *Poſtquàm* igitur hìc à Cicerone ſcriptum eſſe, non *priuſquàm*, ne ſapiens ipſe jam, opinor, jurare dubitet. Hoc enim ait, ſapientem non juraturum ſolem multis partibus majorem eſſe quàm terram, ne tum quidem cùm Archimedes rationes eas, qui-

ta ſapientia eſt. Primùm ergo, ſi placet, quæ de natura rerum ſunt quæſita, videamus: velut [7] illud antè. Eſtne quiſquam tanto inflatus errore, ut ſibi ſe illa ſcire perſuaſerit? Non quæro rationes eas, quæ ex conjectura pendent, quæ diſputationibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent perſuadendi neceſſitatem. Geometræ provideant, qui ſe profitentur non perſuadere, ſed cogere: & qui omnia vobis, quæ deſcribunt, probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum: quibus non conceſſis, digitum progredi non poſſunt. *Punctum* eſſe, quod magnitudinem nullam habeat: *Extremitatem*, & quaſi libramentum, in quo nulla omnino craſſitudo ſit: *Lineam* autem, longitudinem latitudine carentem. Hæc cùm vera eſſe conceſſero: ſi adigam jusjurandum, ſapientémne priùs, quàm [8] Archimedes eo inſpectante rationes omnes deſcripſerit eas, quibus efficitur, multis partibus ſolem majorem eſſe quàm terram, juraturum putas? Si fecerit: ſolem ipſum, quem deum cenſet eſſe, contempſerit.

Quòd ſi geometricis rationibus non eſt crediturus, quæ vim afferunt in dicendo, vos ipſi ut dicitis: næ ille longè aberit, ut argumentis credat philoſophorum: aut, ſi eſt crediturus, quorum potiſſimùm? Omnia phyſicorum licet explicare. Sed longum eſt. Quæro tamen, quem ſequatur. Finge aliquem nunc fieri ſapientem, nondum eſſe: quâ [9] potiſſimùm ſententiâ meliùs eliget? Diſciplinam etſi quamcumque eliget, inſipiens eliget. Sed ſit ingenio divino, quem unum è phyſicis potiſſimùm probabit? Nec plus uno poterit. Non perſequor quæſtiones infinitas: tantùm de principiis rerum, è quibus omnia conſtant, videamus quem probet. Eſt enim inter magnos homines ſumma diſſenſio.

Prin-

quibus id efficitur, inſpectante eo, deſcripſerit. Hoc ita eſſe hæc verba quæ ſequuntur, *Quòd ſi rationibus geometricis non eſt crediturus*, ita planum faciunt, ut ſtultè faciam, ſi coner pluribus oſtendere. Addam hîc tamen; Idem error, æquè gravis, atque æquè apertus, nec magis à doctiſſimis hominibus notatus, quod ſciam, hæſit in lib. II. de Legibus non longè ab initio, *Ut veſtri Attici*, inquit, *priuſquam Theſeus eos demigrare ex agris, & in aſtu ſè conferre juſſit, & Sunii erant iidem, & Attici.* Id vel ex hiſtoria Thucydidis apparet eſſe planè falſum. Ex illis notis librariorum, & compendio ſcribendi, qui p' aut p variè acciperent, videtur hiç eſſe error: ut Manutius notavit. FABER.

9. *Quâ potiſſimùm ſententiâ meliùs eliget? Diſciplinam*] Alii: *quam potiſſimùm ſententiam meliùs eliget, aut diſciplinam?* Alii, *quâ potiſſimùm ſententiâ meliùs eliget diſciplinam? Etſi* &c.

— [10] Princeps Thales, unus è ſeptem, cui ſex reliquos [a] conſen-
37 ſiſſe primos ferunt, ex aqua dixit conſtare omnia. At hoc Anaximandro, populari & ſodali ſuo, non perſuaſit. Is enim infinitatem naturæ dixit eſſe, à qua omnia gignerentur. Pòſt ejus auditor Anaximenes, infinitum aëra: ſed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam: ſed [11] ex ea particulas ſimiles inter ſe, minutas; eas primùm confuſas, poſtea in ordinem adductas à mente divina. Xenophanes paulò etiam antiquior, unum eſſe omnia, neque id eſſe mutabile, & id eſſe deum, neque natum [b] unquam, & ſempiternum, conglobatâ figurâ. Parmenides, ignem, qui moveat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, plenum & inane. Democritus huic in hoc ſimilis, uberior in cæteris. Empedocles, hæc pervulgata & nota quatuor. Heraclitus, ignem. Meliſſus, hoc, quod eſſet, infinitum & immutabile, & fuiſſe ſemper & fore. Plato ex materia, in ſe omnia recipiente, mundum eſſe factum cenſet à Deo ſempiternum. Pythagorei ex numeris, & mathematicorum [12] initiis proficiſci volunt omnia. Ex his eliget veſter ſapiens unum aliquem, credo, quem ſequatur: cæteri, tot viri & tanti, repudiati ab eo condemnatique diſcedent.

Quamcumque verò ſententiam probaverit, eam ſic animo comprehenſam habebit, ut ea quæ ſenſibus: nec magis approbabit nunc lucere, quàm, quoniam Stoicus eſt, hunc mundum eſſe ſapientem, habere mentem, quæ & ſe & ipſum fabricata ſit,

&

a Lamb. *conceſſiſſe primas*

b Vict. *uſquam quidquam*,

10. *Princeps Thales unus è ſeptem, cui ſex reliquos conſenſiſſe primos ferunt*] Hunc locum haud ſatis cautè Lambinus ex Paulo Manutio caſtigatum voluit. Ubi enim omnes legunt, *conſenſiſſe primos*, jubet legi, *conceſſiſſe primas*: Latinè quidem; ſed ſcribentis ad ſenſum minùs aptè. Nam qui totam ſententiam paulò attentiùs legerit, non de conceſſione primarum partium; ſed de conſenſione in eandem ſententiam hîc agi certiſſimè deprehendet. Quod liquidò conſtat ex his verbis: *At hoc Anaximandro populari, & ſodali ſuo non perſuaſit*: quaſi dicat: Perſuaſit ſex reliquis ſapientibus ex aqua conſtare omnia: at hoc Anaximandro non perſuaſit: vel, quod eodem redit, ſex alii primi ſapientes Thaleti conſenſerunt, at Anaximander non conſenſit. Eſto igitur, ſex reliqui ſapientes Thaleti, velut omnium ſapientiſſimo, primas conceſſerint: at hoc modò non agitur, ut dixi: agitur, quid de rerum principio ſenſerint, & an conſenſerint Thaleti; ac illi quidem conſenſiſſe dicuntur. Quid autem incommodi ſit in vulgato contextu, planè non video. Niſi fortè diſplicet dici ſex reliquos primos, cùm unus fuerit ſeptem inter ſapientes primus; non omnes primi

eſſe

& omnia moderetur, moveat, regat. Erit perſuaſum etiam, ſolem, lunam, ſtellas omnes, terram, mare, deos eſſe, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & tranſeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret.

Sint iſta vera: vides enim jam me fateri aliquid eſſe veri: com-
prehendi ea tamen & percipi nego. Cùm enim tuus iſte Stoi- 38
cus ſapiens ſyllabatim tibi iſta dixerit, veniet flumen orationis aureum fundens Ariſtoteles, qui illum deſipere dicat: neque enim ortum eſſe unquam mundum, quòd nulla fuerit novo conſilio inito tam præclari operis inceptio, & ita eum eſſe undique aptum, ut nulla vis tantos queat motus mutationémque moliri, nulla ſenectus diuturnitate temporum exſiſtere [13], ut hic ornatus unquam dilapſus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem ſuperius, ſicut caput & famam tuam, defendere neceſſe erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur?

Ut omittam levitatem temerè aſſentientium, quanti libertas iſta æſtimanda eſt, non mihi neceſſe eſſe, quod tibi eſt? Cur deus, omnia noſtri causâ cùm faceret, (ſic enim vultis) tantam vim natricum viperarúmque fecerit? cur mortifera tam multa pernicioſa [14] terrâ maríque diſperſerit? Negatis hæc tam politè támque ſubtiliter effici potuiſſe ſine divina aliqua ſolertia: cujus quidem vos majeſtatem deducitis uſque ad apium formicarúmque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides [15] aliquis,

eſſe potuerint. At dicuntur primi non inter ſe collati; ſed cum cæteris, qui deinde conſecuti ſunt, ſapientibus comparati. Lescaloperius, *in I. de Nat. D. cap.* 10. Hujus loci emendatio debetur *Joanni Scalæ*, qui primus pro *conſenſiſſe primos* correxit *conceſſiſſe primas*; eámque correctionem *Callimachi* auctoritate confirmavit ex Diogene Laërtio. Ursinus. Præterquàm quòd hoc modo *primos* abundare patet; reliquos iſtos ſapientes rebus phyſicis operam dediſſe nulla eſt memoria. Dedi igitur, auctore Manutio, *conceſſiſſe primas.* Davisius.

11. *Sex ex ea particulas*] Manutius, *ſed eas particulas.* Lamb. *id eſt, particulas.* Davisius, *ſed ex ea particulas ſimiles inter ſe, & minutas eas, primùm* &c.

12. *Mathematicorum initiis*] Initia mathematicorum, quæ memorat Noſter, puncta ſunt & lineæ: ex his enim planæ ſolidæque naſcuntur figuræ, quæ pro Pythagoræ mente ſolidorum corporum ſunt parentes. Davisius.

13. *Exſiſtere*] Rectè Walkerus noſter legit *efficere.* Idem.

14. *Pernicioſa*] Fortaſſe additum fuerit ex ejus notatione, qui velut συνώνυμον adſcripſerat. Faber.

15. *Myrmecides*] De quo Plinius, lib. VII. cap. 21. & XXXVI. 5.

quis, minutorum opuſculorum fabricator, fuiſſe videatur.

Negas ſine deo poſſe quidquam. Ecce tibi è tranſverſo Lampſacenus Strato, qui det iſti deo immunitatem magni quidem muneris. Sed cùm ſacerdotes deorum vacationem habeant, quantò eſt æquius habere ipſos deos? Negat operâ deorum ſe uti ad fabricandum mundum. Quæcumque ſint, docet omnia eſſe effecta naturâ: nec, ut ille, qui aſperis, & lævibus, & hamatis uncinatiſque corporibus concreta hæc eſſe dicat, interjecto inani. Somnia cenſet hæc eſſe Democriti, non docentis, ſed optantis. Ipſe autem ſingulas mundi partes perſequens, quidquid aut ſit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum eſſe docet ponderibus & motibus. Sic ille & deum opere magno liberat, & me timore. Quis enim poteſt (cùm exiſtimet à deo ſe curari) non & dies & noctes divinum numen horrere? &, ſi quid adverſi acciderit, (quod cui non accidit?) extimeſcere, ne id jure evenerit?

Nec Stratoni tamen aſſentior: nec verò tibi. Modò hoc, modò illud probabilius videtur.

— Latent iſta omnia, Luculle, craſſis occultata & circumfuſa te-
39 nebris, ut nulla acies humani ingenii tanta ſit, quæ penetrare in cælum, terram intrare poſſit. Corpora noſtra non novimus: qui ſint ſitus partium; quam vim quæque pars habeat, ignoramus. Itaque medici ipſi, quorum intererat ea noſſe, aperuerunt, ut viderentur. Nec eo tamen aiunt empirici notiora eſſe illa: quia poſſit fieri, ut patefacta & detecta mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſecare, aperire, dividere poſſumus, ut videamus, terra penitúſne defixa ſit & quaſi radicibus ſuis hæreat, an media pendeat?

Habitari ait Xenophanes in luna, eámque eſſe terram multarum urbium & montium. Portenta videntur: ſed tamen neque ille, qui dixit, jurare poſſet ita ſe rem habere, neque ego. Nonne etiam dicitis, eſſe è regione nobis, è contraria parte terræ, qui

---

16. *Hicetas*] Vulgò *Nicetas*, ſed malè. Nicolaus autem Copernicus in ſua Præfat. ad Paulum III. *Reperi*, inquit, *apud Ciceronem, primum Nicetam ſenſiſſe terram moveri..... Inde igitur occaſionem nactus, cœpi & ego de terræ mobilitate cogitare.* ANONYMUS.

17. *Quaſi*] Lego, *quæ ſi*. PASSER.

18. *Egóne? Ne bis quidem*] Ita Lambinus, cùm vulgò ſit, *Ego ne vobis quidem*. Petrus Faber minore mutatione legit, *Egóne?*

qui adverſis veſtigiis ſtent contra noſtra veſtigia, quos antipodas vocatis? Cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor, quàm eis, qui, cùm audiunt, deſipere vos arbitrantur? Hicetas [16] Syracuſius, ut ait Theophraſtus, cælum, ſolem, lunam, ſtellas, ſupera denique omnia, ſtare cenſet: neque præter terram rem ullam in mundo moveri: quæ cùm circum axem ſe ſummâ celeritate convertat & torqueat, eadem effici omnia, quaſi [17] ſtante terrâ cælum moveretur. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, ſed paulò obſcuriùs. Quid tu, Epicure? loquere. Putas ſolem eſſe tantulum? Egone [18]? ne bis quidem tantum. Sed & vos ab illo irridemini: & ipſi illum viciſſim eluditis. Liber igitur à tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius, qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe.

Sed redeo ad animum & corpus. Satiſne tandem ea nota ſunt nobis, quæ nervorum natura ſit, quæ venarum? Tenemuſne quid animus ſit? ubi ſit? denique, ſítne, an, ut Dicæarcho viſum eſt, ne ſit quidem ullus? Si eſt: tréſne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis: an ſimplex unúſque ſit? Si ſimplex, utrùm ſit ignis, an anima, an ſanguis? an [19], ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale ſit, vix poteſt. Et, quidquid eſt, mortale ſit, an æternum? Nam utramque in partem multa dicuntur.

Horum aliquid veſtro ſapienti certum videtur: noſtro, ne
quid maximè quidem probabile ſit, occurrit. Ita ſunt in pleriſ- 40
que contrariarum rationum paria momenta.

Sin agis verecundiùs, & me accuſas, non quòd tuis rationibus non aſſentiar, ſed quòd nullis: vincam animum: cuíque aſſentiar, deligam. Quem potiſſimùm? quem? Democritum? ſemper enim (ut ſcitis) ſtudioſus nobilitatis fui. Urgebor jam omnium veſtrûm convicio. Tune aut inane quidquam putes eſſe, cùm ita completa & conferta ſint omnia, ut & quod movebitur corporum cedat, & quà quidque ceſſerit, aliud illico ſubſe-

ne? Nobis quidem &c.

19. *An, ut Xenocrates* mens *nullo corpore*] Animus pro mente Xenocratis erat ἀριθμὸς ἑαυτὸν κινῶν. Sed ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ poſuit. Itaque nihil refert, num *numerus*, an *mens* dicatur animus. Vide Tuſcul. I. 10. DAVISIUS.

ſubſequatur? aut atomos ullas, è quibus quidquid efficiatur, illarum ſit diſſimillimum? aut ſine aliqua mente rem ullam effici poſſe præclaram? &, cùm in uno mundo ornatus hic tam ſit mirabilis, innumerabiles, ſuprà, infrà, dextrà, ſiniſtrà, antè, pòſt, alios diſſimiles, alios ejuſdem modi mundos eſſe? &, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteolóſque videmus; ſic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingeniis, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputantes? &, ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo videre videamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere?

Tu verò iſta ne adſciveris, néve fueris commentitiis rebus aſſenſus. Nihil ſentire eſt melius, quàm tam prava ſentire. Non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem. Quæ tu vide, ne impudenter etiam poſtules, non ſolùm arroganter, præſertim cùm iſta tua mihi ne probabilia quidem videantur. Nec enim divinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror: fatúmque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. Ne exædificatum quidem hunc mundum divino conſilio exiſtimo; atque haud ſcio an ita ſit.

Sed cur rapior in invidiam? Licetne per vos neſcire, quod
41 neſcio? An Stoicis ipſis inter ſe diſceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther videtur ſummus deus, mente præditus, quâ omnia regantur. Cleanthes, qui quaſi majorum eſt gentium Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari & rerum potiri putat. Itaque cogimur diſſenſione ſapientum dominum noſtrum ignorare: quippe qui neſciamus, ſoli an ætheri ſerviamus. Solis autem magnitudo (ipſe enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebrò faciam mentionem ſui. Vos ergo hujus magnitudinem quaſi decempedâ permenſi refertis. Huic me menſuræ veſtræ, & vobis, quaſi malis architectis, nego ego credere. Dubium eſt, uter noſtrûm ſit, leviter ut dicam, verecundior?

Neque tamen iſtas quæſtiones phyſicorum exterminandas puto. Eſt enim animorum ingeniorúmque naturale quoddam quaſi pabulum, conſideratio contemplatióque naturæ. Erigimur; elatiores fieri videmur; humana deſpicimus: cogitantéſque ſupera

atque

atque cæleſtia, hæc noſtra, ut exigua & minima, contemnimus. Indagatio ipſa rerum tum maximarum, tum etiam occultiſſimarum, habet oblectationem. Si verò aliquid occurret, quod veriſimile videatur, humaniſſima completur animus voluptate.

Quæret igitur hæc & veſter ſapiens, & hic noſter: ſed veſter, ut aſſentiatur, credat, affirmet: noſter, ut vereatur temerè opinari, præclaréque agi ſecum putet, ſi in ejuſmodi rebus, veriſimile quod ſit, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorúmque notionem. Sed paululùm antè dicendum eſt. Non mihi videntur conſiderare, cùm phyſici iſta valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, ſi quæ illuſtriores videantur, amittere. Non enim magis aſſentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm, cùm cornix cecinerit, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, ſignum illud, ſi erunt menſi, ſex pedum eſſe, quàm ſolem, quem metiri non poſſunt, plus quàm duodeviginti partibus majorem eſſe quàm terram. Ex quo illa concluſio naſcitur: Si, ſol quantus ſit, percipi non poteſt; qui cæteras res eodem modo, quo magnitudinem ſolis, approbat, is eas res non percipit. Magnitudo autem ſolis percipi non poteſt. Qui igitur id approbat, quaſi percipiat, nullam rem percipit. Reſponderint, poſſe percipi quantus ſol ſit. Non repugnabo, dummodò eodem pacto cætera percipi comprehendíque dicant. Nec enim poſſunt dicere, aliud alio magis minúſve comprehendi: quoniam omnium rerum una eſt definitio comprehendendi.

Sed, quod cœperam: Quid habemus in rebus bonis & ma-
lis explorati? Nempe fines conſtituendi ſunt, ad quos & bo- 42
norum & malorum ſumma referatur. Qua de re eſt igitur inter ſummos viros major diſſenſio? Omitto illa, quæ relicta jam videntur, & Herillum, qui in cognitione & ſcientia ſummum bonum ponit. Qui cùm Zenonis auditor eſſet, vides quantùm ab eo diſſenſerit, & quàm non multùm à Platone Megarici[20], quorum fuit nobilis diſciplina: cujus, ut ſcriptum video, princeps Xenophanes, quem modò nominavi: deinde eum ſecuti, Parmeni-

20. *Megarici, quorum*] Sic legas & diſtinguas velim, *quam non multùm à Platone.* *Megaricorum fuit nobilis* &c. Idem.

menides & Zeno. Itaque ab his Eleatici philoſophi nominabantur. Pòſt Euclides, Socratis diſcipulus, Megareus: à quo iidem illi Megarici dicti: qui id bonum ſolum eſſe dicebant, quod eſſet unum & ſimile, & idem ſemper. Hi quoque multa à Platone. A Menedemo autem, quòd is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente poſitum & mentis acie, qua verum cerneretur. Illis ſimilia, ſed, opinor, explicata uberiùs & ornatiùs.

Hos ſi contemnimus, & jam abjectos putamus; illos certè minùs deſpicere debemus, Ariſtonem, qui, cùm Zenonis fuiſſet auditor, re probavit ea, quæ ille verbis, nihil eſſe bonum, niſi virtutem; neque malum, niſi quod virtuti eſſet contrarium: in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla eſſe cenſuit. Huic ſummum bonum eſt, in his rebus neutram in partem moveri: quæ ἀδιαφορία ab ipſo dicitur. Pyrrho autem, ea ne ſentire quidem ſapientem: quæ [21] ἀπαθῆ nominantur. Has igitur tot ſententias ut omittamus, hæc nunc videamus, quæ diù multúmque defenſa ſunt.

Alii voluptatem finem eſſe voluerunt: quorum princeps Ariſtippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici. Pòſt Epicurus: cujus eſt diſciplina nunc notior: neque tamen cum Cyrenaicis de ipſa voluptate conſentiens. Voluptatem autem & honeſtatem finem eſſe Callipho cenſuit: vacare omni moleſtiâ Hieronymus: hoc idem cum honeſtate Diodorus. Ambo hi Peripatetici. Honeſtè autem vivere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura

---

21. *Quæ ἀπαθῆ nominantur*] Ἀπάθεια quod legiſſe teſtatur in libro ſcripto Lambinus, rectum eſt. Atque in hoc conveniebat Pyrrhoni cum Stoicis, qui ut illud uſurparint ſatis docet unus Gellius in lib. XII. cap. 10. Hoc tamen inter illos differebat, quòd Pyrrho hunc bonorum finem eſſe volebat, Stoici non item. De quo Pyrrhonis fine pluribus diſſerunt in Pyrrhone Diogenes & Sextus. FABER.

22. *Nunc proximè*] Urſini codices, quos probat Faber, exhibent *huc proximè*. Si libri tales uſquam exitérunt, eos equidem non ſequerer; nam *nunc* dicit, ne Peripatetici temporis illius, quo vivebat Tullius, à magiſtro ſuo deſciviſſe viderentur. DAVISIUS.

23. *Carneades*] Vide lib. II. de Finib. cap. 11. 12. 13. & lib. V. c. 7. IDEM.

24. *Hic igitur neutri aſſentiens: ſi nunquam, uter eſt prudentior*] Senſum non video, neque videt quiſquam, ut opinor, tam obſcuro in loco: obſcuritatis autem cauſa, depravatio eſt; quam judicio meo tollet, qui ita leget: *Hîc igitur neutri aſſentietis: ſin utrique, uter eſt prudentior?* Quorum verborum non abſurda ſententia eſt: dicit enim hoc: In hac controverſia neutri

tura conciliet, & vetus Academia cenſuit, (ut indicant ſcripta Polemonis, quem Antiochus probat maximè) & Ariſtoteles: ejúſque amici nunc proximè [22] videntur accedere. Introducebat etiam Carneades [23], non quò probaret, ſed ut opponeret Stoicis, ſummum bonum eſſe, frui iis rebus, quas primas natura conciliaviſſet. Honeſtum autem, quod ducatur à conciliatione naturæ, Zeno ſtatuit finem eſſe bonorum: qui inventor & princeps Stoicorum fuit.

45 Jam illud perſpicuum eſt, omnibus iis finibus bonorum, quos expoſui, malorum fines eſſe contrarios. Ad vos nunc refero, quem ſequar? modò ne quis illud tam ineruditum abſurdúmque reſpondeat: Quemlibet, modò aliquem. Nihil poteſt dici inconſideratius. Cupio ſequi Stoicos. Licetne (omitto, per Ariſtotelem, meo judicio in philoſophia propè ſingularem) per ipſum Antiochum? qui appellabatur Academicus: erat quidem, ſi perpauca mutaviſſet, germaniſſimus * Stoicus. Erit igitur res jam in diſcrimine. Nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens, aut veteris Academiæ. Utrumque non poteſt. Eſt enim inter eos non de terminis, ſed de tota poſſeſſione contentio. Nam omnis ratio vitæ definitione ſummi boni continetur: de qua qui diſſident, de omni ratione vitæ diſſident. Non poteſt igitur uterque eſſe ſapiens, quoniam tantopere diſſentiunt, ſed alter. Si Polemoneus; peccat Stoicus, rei falſæ aſſentiens. Vos quidem nihil dicitis à ſapiente tam alienum eſſe. Sin vera ſunt Zenonis; eadem in veteres Academicos, Peripateticóſque dicenda. Hic igitur [24] neutri aſſentiens, ſi nunquam, uter eſt prudentior?

Quid,

neutri aſſentietis, id eſt, neque Stoicum neque Academicum dicetis eſſe ſapientem: ſin utrumque: uter eſt prudentior? *Aſſentietis* autem refero ad illud ſuprà poſitum, *ad vos nunc refero*. *Utrique* videtur eſſe neceſſarium propter inſequens verbum *uter*. Sed hæc qui & acumine & judicio præſtant, dijudicabunt. P. Manut. Reſtituo, *ſi nunquam*, *uter* ſit ſapiens, apparebit; nonne utroque *eſt prudentior*? Lambinus. Sic ſcriptum hîc fuiſſe non dubitem. *Hic igitur neutri aſſentiens num, quàm uter, eſt prudentior*? *Uter* erit ſimplex pro compoſito *uterque*, aut *utervis*; non aliter ac citat ex edicto prætoris Verris in lib. I. Accuſationis, *Inter aratorem & decumanum ſi uter velit, edicit ſe recuperatores daturum*. Et pòſt paulò, *Si uter volet, recuperatores dabo*. Et paulò etiam pòſt, *Sed utrum ita ſcripſit: Si uter volet, an ſi decumanus volet*? Faber. Legendum ſuſpicor, *Hic igitur neutri adſentiens, ſi uſquam, utroque eſt prudentior*. Non magna quidem fit mutatio, ſenſúſque commodus videtur. Davisius.

* Vict. Grut. *Stoicis*

Quid, cùm ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat non [25] poſſe illa probanda eſſe ſapienti? Placet Stoicis, omnia peccata eſſe paria. At hoc Antiocho vehementiſſimè diſplicet. Liceat tandem mihi conſiderare, utram ſententiam ſequar. Præcide, inquit: ſtatue aliquando quidlibet. Quid? quæ dicuntur quidem, & acuta mihi videntur in utramque partem, & paria; nonne caveam, ne ſcelus faciam? Scelus enim dicebas eſſe, Luculle, dogma prodere. Contineo igitur me, ne incognito aſſentiar: quod mihi tecum eſt dogma commune.

Ecce multò major etiam diſſenſio. Zeno in una virtute poſitam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit: beatam, ſed non beatiſſimam. Deus ille, qui nihil cenſuit deeſſe virtuti: homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara eſſe, partim etiam neceſſaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat quàm natura patiatur, præſertim Theophraſto [26] multa * diſertè copioſéque dicente. Et hic metuo, ne vix ſibi conſtet: qui cùm dicat eſſe quædam & corporis & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus ſit, beatum fore cenſet, ſi ſapiens ſit. Diſtrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, niſi alterutrum ſit, virtutem jacere planè puto.

Verùm in his diſcrepant. Quid illud? in quibus conſentiunt, num pro veris probare poſſumus? Sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec lætitiâ efferri.

Age, hæc probabilia ſanè ſint: num etiam illa? nunquam ti-
44 mere, nunquam dolere. Sapienſne non timeat? nec, ſi patria [27] deleatur, non doleat? Satis durum: ſed Zenoni neceſſarium, cui, præter honeſtum, nihil eſt in bonis: tibi verò, Antioche, minimè, cui, præter honeſtatem, multa bona; præter turpitudinem, multa mala videntur, quæ & venientia metuat ſapiens neceſſe eſt, & veniſſe doleat. Sed quæro, quando iſta fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum ſapientis commoveri &

contur-

25. *Non poſſe illa probanda eſſe*] Manutius legit, *probabilia*. Lambinus delet *poſſe*. Daviſius Lambinum ſequitur.

26. *Theophraſto*] Vide Tuſc. v. 9. & de Finibus v. 5.

* Lamb. *multa contra diſertè*

27. *Nec ſi patria deleatur, non doleat*] Grammaticorum decretum eſt, duas nega-

tiones

conturbari negarent? Mediocritates illi probabant, & in omni permotione naturalem volebant eſſe quendam modum. Legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu; eſt enim non magnus, verùm aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediſcendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter à natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas: metum, cavendi causâ: miſericordiam ægritudinémque, clementiæ: ipſam iracundiam, fortitudinis quaſi cotem eſſe dicebant: rectè, ſecúſne, aliàs viderimus. Atrocitas quidem iſta tua quo modo in veterem Academiam irruperit, neſcio.

Illa verò ferre non poſſum, non quò mihi diſpliceant: ſunt enim Socratica pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur: ſed ubi Xenocrates, ubi Ariſtoteles iſta tetigit? hos enim quaſi eoſdem eſſe vultis. Illi unquam dicerent, ſapientes ſolos reges? ſolos divites? ſolos formoſos? omnia, quæ ubique eſſent, ſapientis eſſe? neminem conſulem, prætorem, imperatorem, neſcio an ne quinquevirum quidem quemquam, niſi ſapientem? poſtremò, ſolum civem, ſolum liberum? inſipientes omnes, peregrinos, exules, ſervos, furioſos? denique ſcripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas noſtras, non eſſe leges? ne urbes denique aut civitates, niſi quæ eſſent ſapientium? Hæc tibi, Luculle, ſi es aſſenſus Antiocho, familiari tuo, tam ſunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem, bono modo; tantùm, quantùm videbitur.

Legi apud Clitomachum, cùm Carneades & Stoicus Diogenes ad ſenatum in Capitolio ſtarent, A. Albinum, qui tum, P. 45
Scipione & M. Marcello conſulibus, prætor eſſet, eum, qui cum avo tuo, Luculle, conſul fuit, doctum ſanè hominem, ut indicat ipſius hiſtoria, ſcripta Græcè, jocantem dixiſſe Carneadi: *Ego tibi, Carneade, prætor eſſe non videor, quia ſapiens non ſum: nec hæc urbs, nec in ea civitas.* Tum ille, *Huic Stoico non videris.* Ariſtoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus ſequi volebat, non dubitaviſſet, quin & prætor ille eſſet, & Roma urbs,

tiones affirmare in lingua Latina. Hoc ſemper verum non eſſe docuit etiam Nonius ex Varrone; & Budæus noſter in ſuis commentariis linguæ Græcæ exemplis è Cicerone pluribus, quibus addi poſſunt infinita alia; quare nihil hîc muto. Faber.

& eam civitas incoleret. Sed ille [28] noſter eſt planè, ut ſuprà dixi, Stoicus, perpauca balbutiens.

Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam, & comprobem incognitum: quod minimè vultis. Quid conſilii datis? Teſtatur ſæpe Chryſippus, tres ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint, de finibus bonorum: circumcidit & amputat multitudinem. Aut enim honeſtatem eſſe finem, aut voluptatem, aut utrumque. Nam qui ſummum bonum dicant id eſſe, ſi vacemus omni moleſtiâ, eos invidioſum nomen voluptatis fugere; ſed in vicinitate verſari. Quod facere eos etiam, qui illud idem cum honeſtate conjungerent: nec multò ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adjungerent. Ita tres reliquit ſententias, quas putet probabiliter poſſe defendi. Sit ſanè ita. Quanquam à Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facilè divellor: neque quidquam habeo adhuc probabilius. Verumtamen video, quàm ſuaviter voluptas ſenſibus noſtris blandiatur. Labor, ut aſſentiar Epicuro, aut Ariſtippo. Revocat virtus; vel potiùs reprehendit manu: pecudum illos motus eſſe dicit: hominem jungit deo. Poſſum eſſe medius: ut, quoniam Ariſtippus, quaſi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur; Zeno, quaſi corporis ſimus expertes, animum ſolum complectitur: ut [29] Calliphontem ſequar, cujus quidem ſententiam Carneades ita ſtudioſè defenſitabat, ut eam probare etiam videretur. Quanquam Clitomachus affirmabat, nunquam ſe intelligere potuiſſe, quid Carneadi probaretur. Sed ſi [a] ipſum finem velim ſequi, nonne ipſa [b] veritas, & gravis, & recta ratio mihi obverſetur? Tu, cùm honeſtas in voluptate contemnenda conſiſtat, honeſtatem cum voluptate, tanquam hominem

28. *Sed ille noſter*] Lego, *veſter*. Emendationem noſtram planè flagitat auctoris mens: Antiochus enim intelligitur, quem Lucullus ſequebatur. DAVISIUS.

29. *Ut Calliphontem ſequar*] Meritò, opinor, viſa Lambino eſt inanis particula *ut* antè *Calliphontem*. FABER. Lego, *aut Calliphontem*. Itaque unius literulæ additione redintegravi locum ſatis luxatum, fide Palatini tertii, ſententiâ tam clarâ, ut vel ipſius unius teſtimonio ſtari poſſe videretur. Lambinus, qui hîc eam particulam delere cupiebat ceu ſupervacuam, non videtur aſſecutus mentem auctoris. GRUTERUS. Abundare, *ut*, qui totum ambitum verborum attendet, ſtatim intelliget: &, ut dicam quod ſentio, ſuſpicor ipſum ita ſcripſiſſe Ciceronem, rem potiùs, quàm verba ſpectantem. Idem enim alibi quoque vitium deprehendi, ut lib. III. de Finib. *Ne*

illud

minem cum bellua, copulabis?

Unum igitur par, quod depugnet, reliquum eſt, voluptas cum honeſtate. De quo Chryſippo fuit, quantùm ego ſentio, 46
non magna contentio. Alterum ſi ſequare, multa ruunt, & maximè communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, juſtitia, reliquæ virtutes: quarum eſſe nulla poteſt, niſi erit gratuita. Nam quæ voluptate, quaſi mercede aliquâ, ad officium impellitur, ea non eſt virtus, ſed fallax imitatio ſimulatióque virtutis. Audi [30] contrà illos, qui nomen honeſtatis à ſe ne intelligi quidem dicant, niſi fortè quod glorioſum ſit in vulgus, id honeſtum velimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore eſſe: hanc normam, hanc regulam, hanc præſcriptionem eſſe naturæ: à qua qui aberraviſſet, eum nunquam, quid in vita ſequeretur, habiturum.

Nihil igitur me putatis, hæc & alia innumerabilia cùm audiam, moveri? Tam moveor, quàm tu, Luculle: neque me minùs hominem, quàm te, putaveris. Tantùm intereſt, quòd ut, cùm es commotus, acquieſcis, aſſentiris, approbas; verum illud, certum, comprehenſum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuiſſe vis: déque eo nulla ratione neque pelli, neque moveri potes: ego nihil ejuſmodi eſſe arbitror, cui ſi aſſenſus ſim, non aſſentiar ſæpe falſo; quoniam vera à falſis nullo diſcrimine ſeparantur, præſertim cùm judicia iſta dialecticæ nulla ſint.

Venio enim jam ad tertiam partem philoſophiæ. Aliud judicium Protagoræ eſt, qui putet [31] id cuique verum eſſe, quod cuique videatur: aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones [32] intimas, nihil putant eſſe judicii: aliud Epicuri, qui omne judicium in ſenſibus, & in rerum notitiis, & in voluptate conſtituit.

illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi cùm tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt P.ripateticorum, eo beatior quiſque ſit, quò ſit corporis aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum ſit nobis. Et lib. I. ep. 1. ad Quintum fratrem, *Ut te ante compares; cùm jam dixeris ut ſi hoc planè* &c. P. MANUTIUS.

a Lamb. *ipſius*

b Man. Lamb. Grut. *ſeveritas*

30. *Audi contrà illos*] Epicureos. Vide Tuſc. v. 26. & 41.

31. *Qui putet id cuique verum eſſe quod cuique videatur*] Vide Menagium ad Laërtii IX. 51. & Fabricium ad Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypoty. lib. I. cap. 32. §. 216. DAVISIUS.

32. *Permotiones intimas*] Dolorem, & voluptatem. Vide ſuprà cap. 7.

tuit. Plato autem omne judicium veritatis, veritatémque ipſam, abductam ab opinionibus & à ſenſibus, cogitationis ipſius & mentis eſſe voluit. Numquid horum probat noſter [33] Antiochus? ille verò ne majorum quidem ſuorum. Ubi enim aut Xenocratem ſequitur, cujus libri ſunt de ratione loquendi multi & multùm probati? aut ipſum Ariſtotelem, quo profectò nihil eſt acutius, nihil politius? à Chryſippo pedem nunquam.

47 Quî ergo Academici appellamur? an abutimur gloriâ nominis? aut cur cogimur eos ſequi, qui inter ſe diſſident? In hoc ipſo, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat, verum falſúmne ſit, ſi quid ita connexum eſt, ut hoc: *Si dies eſt, lucet*: quanta contentio eſt? Aliter Diodoto [34], aliter Philoni, Chryſippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore ſuo, quàm multis rebus Chryſippus diſſidet? Quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater & Archidemus, opinioſiſſimi homines, nonne multis in rebus diſſentiunt?

Quid me igitur, Luculle, in invidiam & tanquam in concionem vocas? & quidem, ut ſeditioſi tribuni ſolent, occludi tabernas jubes? Quò enim ſpectat illud, cùm artificia tolli quereris à nobis, niſi ut opifices concitentur? qui ſi undique omnes convenerint, facilè contra vos incitabuntur. Expromam primùm illa invidioſa, quòd eos omnes, qui in concione ſtabunt, exules, ſervos, inſanos eſſe dicatis: deinde ad illa veniam, quæ jam non ad multitudinem, ſed ad voſmetipſos, qui adeſtis, pertinent. Negat enim vos Zeno, negat Antiochus ſcire quidquam. Quomodo? inquies. Nos enim defendimus, etiam inſipientem multa comprehendere.

At ſcire negatis quemquam rem ullam, niſi ſapientem: & hoc quidem Zeno geſtu conficiebat. Nam, cùm extenſis digitis adverſam manum oſtenderat, *Viſum*, inquiebat, hujuſmodi eſt. Dein-

33. *Noſter Antiochus*] Ut legatur, *veſter*, res ipſa poſtulat. IDEM.

34. *Aliter Diodoto*] Sanè nulli non notus eſt Diodotus Stoicus, Ciceroni perfamiliaris; quod in cauſa, credo, fuit cur illum huc intulerint Lambinus & Gruterus. Sed Diodorus is intelligendus eſt, qui Κρόνος appellabatur; ut ex ſequentibus patebit. Quin etiam Philonem, Antiochi magiſtrum non vult Cicero, ſed Diodori Croni diſcipulum, contra cujus περὶ σημαινομένων libros ſcripſit Chryſippus: ut teſtatur Laërtius VII. 191. De Philone illo dialectico plura Joan. Jonſius de Scriptor. Hiſt. Philoſ. lib. II. cap.

Deinde, cùm paulùm digitos conſtrinxerat, *aſſenſus* hujuſmodi. Tum cùm planè compreſſerat, pugnúmque fecerat, *comprehenſionem* illam eſſe dicebat. Qua ex ſimilitudine etiam nomen ei rei, quod antè non fuerat, *κατάληψιν* impoſuit. Cùm autem lævam [a] manum admoverat, & illum pugnum arctè vehementérque compreſſerat, *ſcientiam* talem eſſe dicebat: cujus compotem, niſi ſapientem, eſſe neminem. Sed, qui ſapiens ſit, aut fuerit, ne ipſi quidem ſolent dicere. Ita tu nunc, Catule, lucere neſcis: nec tu, Hortenſi, in tua villa nos eſſe. Num minùs hæc invidioſè dicuntur? [b] nec tamen nimis eleganter: illa ſubtiliùs.

Sed quo modo tu, ſi nihil comprehendi poſſet, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile eſſet, ſatis magnam vim habere ad artes: ſic ego nunc tibi refero, artem ſine ſcientia eſſe non poſſe. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil ſe ſcire, cùm in his eſſet tanta ſolertia? Quòd ſi eos docuiſſet aliquis, quam vim habere diceretur ſcientia, deſinerent iraſci: ne nobis quidem ſuccenſerent, cùm didiciſſent id tollere nos, quod nuſquam eſſet, quod autem ſatis eſſet ipſis, relinquere. Quam rationem majorum etiam comprobat diligentia: qui primùm jurare *ex ſui animi ſententia* quemque voluerunt: deinde ita teneri, *ſi ſciens falleret*, quòd inſcientia multa verſaretur in vita: tum, qui teſtimonium diceret, ut *arbitrari* ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet: quæque jurati judices cognoviſſent, ut ea non eſſe facta, ſed ut *videri* pronuntiarent [35].

Verùm, quoniam non ſolùm nauta ſignificat, ſed etiam favonius ipſe inſuſurrat, navigandi nobis, Luculle, tempus eſſe, 48
& quoniam ſatis multa dixi, eſt mihi perorandum. Poſthac tamen, cùm hæc quæremus, potiùs de diſſenſionibus tantis ſummorum

cap. 1. Inter eundem hunc Diodorum & Chryſippum magna fuit etiam *περὶ ἀδυνάτων* contentio; quod memoriæ tradidit Cicero de Fato cap. 7. In aliis etiam nonnullis diſſentiebant, quod patet ex A. Gellii Noct. Attic. lib. XI. cap. 12. IDEM.

a Lamb. *manum pugno*

b Man. Lamb. *hæc tamen minùs*

35. *Jurare ex ſui animi ſententia ... videri pronuntiarent*] De iis, quas *Cicero* memorat, formulis vide Cujacium Obſerv. lib. I. cap. 21. & lib. III. cap. 26. ac Briſſonium Form. lib. V. & VIII. IDEM.

morum virorum diſſeramus, de obſcuritate naturæ, déque errore tot philoſophorum, qui de bonis contrariiſque rebus tantopere diſcrepant, ut, cùm plus uno verum eſſe non poſſit, jacere neceſſe ſit tot tam nobiles diſciplinas; quàm de oculorum ſenſuúmque reliquorum mendaciis, & de ſorite, aut pſeudomeno: quas plagas ipſi contra ſe Stoici texuerunt.

Tum Lucullus, Non moleſtè, inquit, fero, nos hæc contuliſſe. Sæpius enim congredientes nos, & maximè in Tuſculanis noſtris, ſi qua videbuntur, requiremus. Optimè, inquam: ſed quid Catulus ſentit? quid Hortenſius? Tum Catulus, Egone, inquit? ad patris revolvor ſententiam, quam quidem ille Carneadeam eſſe dicebat, ut percipi nihil putem poſſe; aſſenſurum autem non percepto, id eſt, opinaturum ſapientem exiſtimem: ſed ita, ut intelligat ſe opinari, ſciátque nihil eſſe, quod comprehendi & percipi poſſit. Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans[36], illi alteri ſententiæ, nihil eſſe, quod percipi poſſit, vehementer aſſentior.

Habeo,

36. *Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans*] Prurginoſum quiddam, ut ita dicam, & ſcabioſum videtur ineſſe in peroratione Luculli, cùm causâ Academiæ in utramque partem diſputatâ, ſententia tandem dicitur. Cùm autem velle videatur dicere retinendam eſſe ἀκαταληψίαν, præſertim cùm percipi & comprehendi nihil poſſit: tollendam tamen ἐποχὴν, cùm de omni re aſſenſio ſuſtineri non poſſit: particulam *per*, veluti ſcabiem quandam exterens, & in ejus locum, veluti floridam autem, particulam *nec* inducens, lego, *nec ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans*. Quo quidem in loco Carneadem ſequitur, qui aſſenſionem relinquebat ſublatâ comprehenſione: ſapientem enim aſſentiri & opinari, nihil tamen percipere dicebat. TURNEB. *Adverſ.* XVI. 18. Nihil eſſe mutandum arbitror; ſed vocem *per* ſic intelligendam, ut, *ad Attic.* I. 15. *Per mihi, per, inquam, mihi gratum feceris.* Et Gell. XVIII. 4. *Per, inquit, magiſter optime, exoptatus venis.* Quibus, aliíſque pluribus locis, *per* ſignificat *valdè*, *magnopere*. Itaque *perexoptatus*, valdè exoptatus; *percomprobans*, magnopere comprobans. Neque *per* hîc præpoſitio eſt, ſed adverbium ejuſdem formæ ac *pol.* Nam quemadmodum *pol* ſyllaba eſt reſidua ex integra phraſi: *Juro per ædem Pollucis*, cujus formulæ vim totam hæc ſyllaba continet: ſic in adverbio *per* ineſt vis tota vocum duarum: *magno opere*, ex quibus conciſis remanſit hæc una duntaxat ſyllaba. Videat, ſi quis vult, G. J. Voſſii *Etymologicon*, V. *Nuper*, & V. *Cur.* FRANC. ODINUS.

37. *Tum ille ridens, Tollendum*] Ut Dogmaticorum eſt *ponere* decreta; ſic *tollere*, Academicorum. Quocirca, cùm hoc tantùm dixiſſet Hortenſius, *Tollendum*, hoc eſt, Cenſeo tollendum eſſe, vel tolli oportere; viſus eſt Ciceroni in Academicorum tranſiſſe partes. *Teneo te*: jam noſter es: *nam iſtius Academiæ eſt propria ſententia.* Poterat aliud velle Hortenſius, nam *tollere* eſt abſiſtere; & qui cenſet *tollendum* eſſe, cenſet de re propoſita dictum eſſe ſatis. Atque haud ſcio an vox illa *ridens* indicet, in iſtâ *tollendum* latere quidpiam joci & ambiguitatis. ANONYMUS. Ex ſequentibus manifeſtè

patet

Habeo, inquam, ſententiam tuam, nec eam admodum aſpernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortenſi? Tum ille ridens, Tollendum [17]. Teneo te, inquam. Nam iſta Academiæ eſt propria ſententia. Ita ſermone confecto, Catulus remanſit: nos ad naviculas noſtras deſcendimus.

patet, in illo verbo, *Tollendum*, quærendum eſſe præcipuum quoddam Academicorum effatum. A quo tamen mirum quantùm aberrant omnes, quos hactenus vidi, Ciceronis interpretes. Horum autem error, ni fallor, procedit ab ignoratione ſingularis, & parum uſitatæ, ſignificationis verbi, *tollo*; quam tamen patefecit talium rerum non incurioſus grammaticus, Nonius Marcellus. *Tollere*, inquit, *eſt & differre*. Quod probat eo Plauti verſu, *Pœnul. Act. II. Sc. I. v. 52.*

Res ſerias
Omnes extollo ex hoc die in alium diem.

Alia idem affert exempla in *extollere*; & *protollere*. Itaque, cùm ridens Hortenſius ea voce, *Tollendum*, uſus eſt, in ambigua illius ſignificatione ludendo, dicere voluit, de hac diſputatione ampliùs eſſe deliberandum. Quæ verè, ut ait Cicero, *Academiæ propria fuit ſententia*. Illius enim ſectæ diſciplina, inquirendum eſſe potiùs quàm decernendum docebat teſte Phavorino, apud A. Gellium, XX. I. Sic igitur Hortenſius, verbum uſurpans forſan comicum, & vulgare, ſeriam nimis diſputationem in riſum convertit. BUHERIUS.

ACADEMICORUM

(*editionis ſecundæ*)

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Quatuor omnino libros Academicarum diſputationum ſcripſit Cicero, in quibus omnem philoſophiam Academiæ cùm veteris tum novæ explicavit, ſed ita, ut facilè intelligeretur, ſe novam veteri præferre. Itaque induxit Varronem Antiochi veterem Academiam inſtaurare cupientis, ſe autem Philonis partes ſuſcipientem, qui novæ Academiæ placita tenuerat, ſed ita, ut nihil inter veterem & novam intereſſe diſputaret; quod Antiochus libro, quem Soſus *inſcripſerat, negabat. Horum quatuor librorum primi tantùm fragmen-*

fragmentum hoc reſtat, in quo poſt præfationem, qua de inſtituto Philoſophiæ Latinis literis illuſtrandæ agit, & occaſionem ſermonis demonſtrat, cap. 1. 3. *Varro primùm, inde à Socrate repetens uſque ad Arceſilam, Philoſophiæ rationem exponit:* cap. 4. 13. *Deinde Cicero ab Arceſila incipit, & in Carneade deſinit. Summa ſermonis Varroniani hæc eſt: Socratem primùm cœpiſſe de moribus magis, quàm de rerum natura diſputare, in qua unicè ſuperiores philoſophi verſati erant, atque in omnibus ſermonibus uſum eſſe illâ εἰρωνείᾳ, quâ nihil ſe ſcire diceret, niſi idipſum, quod nihil ſciret. Hujus diſcipuli Platonis auctoritate unam & conſentientem duobus vocabulis Philoſophiæ formam inſtitutam eſſe, Academicorum & Peripateticorum, qui certam & completam philoſophiæ formulam compoſuerint, ſed Socraticam dubitationem, & de omnibus rebus ſine aſſenſione diſputandi conſuetudinem reliquiſſe, atque ita artem philoſophiæ effeciſſe:* cap. 4. *Triplicem autem fuiſſe philoſophandi rationem,* unam de vita & moribus, *quæ à natura peteretur, cui parendum, in qua ſummum bonum quærendum dicerent;* cap. 5. 6. Alteram de natura, *quæ contineretur effectione, & materiâ, quam fingit & format effectio:* cap. 7. 8. Tertiam, *quæ* in ratione & diſſerendo *verſetur, ductam illam quidem à ſenſibus, ſed ita, ut judicium veritatis non ſenſibus fallentibus, ſed menti tribueretur, quæ ſola cerneret quod ſemper eſſet ſimplex, & unius modi, & tale, quale eſſet, quam ideam appellaviſſent. Omnem à ſenſibus ductam cognitionem opinabilem tantùm eſſe, ſcientiam tantùm in animi motionibus & rationibus eſſe:* cap. 9. *Ariſtotelem deinde primum ideas labefactaſſe, Theophraſtum negaſſe in virtute ſola poſitum eſſe beatè vivere, Stratonem totum ſe ad naturæ obſcuritatem contuliſſe:* cap. 10. *Zenonem autem in primis diſciplinam corrigere conatum eſſe, & plurima in triplici illa ratione novaſſe:* cap. 11. 12. *Zenoni deinde ſe oppoſuiſſe Arceſilam, non pertinaciâ, ſed obſcuritate rerum commotum, & revocaſſe illam veteribus omnibus uſurpatam de rebus omnibus dubitandi conſuetudinem, nihilque dixiſſe ſciri poſſe, ne idipſum quidem, quod Socrates excepiſſet. Hanc eſſe Academiam novam appellatam, & ad Carneadem perductam.* ERNESTUS.

IN

IN Cumano[1] nuper cùm mecum Atticus noſter eſſet, nuntiatum eſt nobis à M. Varrone, veniſſe eum Româ pridie veſperi, & niſi de via feſſus eſſet, continuò ad nos venturum fuiſſe. Quod cùm audiſſemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiſcum & ſtudiis eiſdem, & vetuſtate amicitiæ conjunctum. Itaque confeſtim ad eum ire perreximus: paulùmque cùm ejus villâ abeſſemus, ipſum ad nos venientem vidimus: atque illum complexi, ut mos amicorum eſt, ſatis eum longo intervallo ad ſuam villam reduximus. I

Hìc pauca primò, atque ea percontantibus nobis, ecquid fortè Roma novi. Atticus, Omitte iſta, quæ nec percontari, nec audire ſine moleſtia poſſumus, quæſo, inquit: & quære potiùs ecquid ipſe novi. Silent enim diutius Muſæ Varronis, quàm ſolebant: nec tamen iſtum ceſſare, ſed celare quæ ſcribat, exiſtimo. Minimè verò, inquit ille. Intemperantis enim eſſe arbitror ſcribere, quod occultari velit. Sed habeo opus magnum in manibus, quòd jam pridem ad hunc eum ipſum (me autem dicebat) quædam inſtitui, quæ & ſunt magna ſanè, & limantur à me politiùs. Et ego, Iſta quidem, inquam, Varro, jam diù exſpectans, non audeo tamen flagitare: audivi enim è Libone[2] noſtro, cujus noſti ſtudium, (nihil enim ejuſmodi celare poſſumus) non te ea intermittere, ſed accuratiùs tractare, nec de manibus unquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus nunquam in mentem venit à te requirere: ſed nunc poſteaquàm ſum ingreſſus res eas, quas tecum ſimul didici, mandare monumentis, philoſophiámque veterem illam, à Socrate ortam, Latinis literis illuſtrare; quæro, quid ſit, cur, cùm multa ſcribas, genus hoc prætermittas, præſertim cùm & ipſe

1. *In Cumano*] Rure vel prædio, inter Gaurum montem & oppidum Puteolos. Ciceronis fuit villa in litore, quod ille Puteolanum ſuum appellavit, & poſtea Academiam: cùm aliam villam, ad Lucrinum lacum in collibus ſitam, vocaret Cumanum ſuum. CLUVERIUS, *Ital. Ant.* lib. IV. cap. 2.

2 *Libone*] Scribonius Libo Varroni perneceſſarius erat, vir ſanè doctus & hiſtoriæ ſcriptor: Liburnicæ autem & Achaicæ claſſi in bello civili præfuit. Ei libros nuncuparat Varro: citatur enim à Macrobio Varro ad Libonem. TURNEB.

in eo excellas, & id ſtudium totáque ea res longè cæteris & ſtudiis & artibus antecedat.

Tum ille, Rem à me ſæpe deliberatam & multùm agitatam
2 requiris. Itaque non hæſitans reſpondebo: ſed ea dicam, quæ mihi ſunt in promptu; quòd iſta ipſa de re multùm, ut dixi, & diù cogitavi. Nam, cùm philoſophiam viderem diligentiſſimè Græcis literis explicatam, exiſtimavi, ſi qui de noſtris ejus ſtudio tenerentur, ſi eſſent Græcis doctrinis eruditi, Græca potiùs quàm noſtra lecturos: ſin à Græcorum artibus & diſciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ ſine eruditione Græca intelligi non poſſunt. Itaque ea nolui ſcribere, quæ nec indocti intelligere poſſent, nec docti legere curarent.

Vides autem eadem ipſe. Didiciſti enim non poſſe nos Amafanii aut Rabirii ſimiles eſſe, qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos poſitis vulgari ſermone diſputant: nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil apta [3] interrogatione concludunt, nullam denique artem eſſe nec dicendi, nec diſſerendi putant. Nos autem præceptis dialecticorum & oratorum etiam (quoniam [4] utramque vim virtutem eſſe noſtri putant) ſic parentes, ut legibus; verbis [5], quanquam novis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) à Græcis petere malunt, indocti ne à nobis quidem accipiunt: ut fruſtra omnis ſuſcipiatur labor.

Jam verò phyſica, ſi Epicurum, id eſt, ſi Democritum probarem, poſſem ſcribere ita planè, ut Amafanius. Quid eſt [6] enim

3. *Nihil apta interrogatione concludunt*] *Interrogatio* hìc de mera concluſione rationis, nulla nec interrogatione adhibita, nec reſponſione, intelligitur. Fortaſſe ſumptum eſt è conſuetudine Stoicorum, qui Dialectici per excellentiam appellati ſunt. Cicero quidem interrogatiunculas illorum ſæpe ſolet in ea ſignificatione dicere, ut verbum *interrogare*, ſicut illi ἐρωτᾷν, pro *rationem concludere*. Clarum exemplum eſt in libro de fato ex Stoicis, cap. 12. *Sic enim interrogant, Si fatum tibi eſt* &c. ubi etiam ἀργὸν λόγον interpretatur *interrogationem ignavam*. FABER.

4. *Utramque vim, virtutem eſſe noſtri putant*] Scientias quidem virtutes eſſe poſt Academicos docuerunt Stoici. Quintilianus Inſt. Orat. lib. II. cap. 20. hanc rem fusè tractat. Vide Ciceronem de Orat. I. 18. III. 18. de Fin. III. 21. 22. denique Laërtium, VII. 46. DAVISIUS.

5. *Verbis, quanquam novis*] Pro *quanquam*, legit Lambinus, *aliquando*. Faber, *quàm jam*. Daviſius, *nonnunquam*.

6. *Quid eſt enim magnum, cùm cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum* &c.] Obſcuritatem, ſi qua eſt, offundit vocum uſurpatio à vulgari uſu remota. *Res efficientes* appellat Cicero quas vulgò dicimus *cauſas*. Infrà cap. 6. *De natura autem... ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera eſſet efficiens. Cauſas* appellat,

enim magnum, cùm cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum (ita enim appellat atomos) concurſione fortuitâ loqui? Noſtra tu phyſica noſti, quæ contineantur ex effectione [7] & ex materia ea, quam fingit & format effectio. Adhibenda [8] enim geometria eſt: quoniam quibuſnam quiſquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere hæc ipſa de vita & moribus, & de expetendis fugiendiſque rebus? Illi enim ſimpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe cenſent. Apud noſtros autem, non ignoras, quæ ſit & quanta ſubtilitas. Sive enim Zenonem ſequare: magnum eſt efficere, ut quis intelligat, quid ſit illud verum & ſimplex [9] bonum, quod non poſſit ab honeſtate ſejungi. Quod bonum quale ſit, negat ſe omnino Epicurus ſine voluptatibus ſenſum moventibus vel ſuſpicari. Si verò Academiam veterem perſequamur, quam nos, ut ſcis, probamus: quàm erit illa acutè explicanda nobis? quàm argutè, quàm obſcurè etiam contra Stoicos diſſerendum?

Totum igitur illud philoſophiæ ſtudium mihi quidem ipſe ſumo, & ad vitæ conſtantiam, quantam poſſum, & ad delectationem animi: nec ullum arbitror, ut apud Platonem eſt, majus aut melius à diis datum munus homini. Sed meos amicos, in quibus eſt ſtudium, in Græciam mitto, id eſt, ad Græcos ire jubeo, ut ea à fontibus potiùs hauriant, quàm rivulos conſectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde ſtudioſi ſcire poſſent, ea, quantùm potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut eſſent nota noſtris. A Græcis enim

lar, quas vulgò dicimus fines, vel *cauſas propter quas* agunt cauſæ, quæ appellantur efficientes. Porrò Epicurei cùm effici omnia corpuſculorum fortuitâ concurſione dicerent, cauſis finalibus locum nullum relinquebant. ANONYMUS.

7. *Effectione*] Cauſâ efficiente. TURNEB.

8. *Adhibenda enim geometria eſt* &c.] Locus eſt admodum corruptus, ad quem tamen emendandum aliquantùm nos libri veteres adjuverunt; in quorum nonnullis ſcriptum eſt *materia* pro *geometria*. Omnino vox *geometria* nihil hîc loci habet. Cætera, quæ perverſo ordine erant collocata, eâdem operâ & in ſuum locum reſtituta, & perpurgata ſunt. LAMBINUS. Nimirum vir ille doctus totum locum ſic ediderat, *effectio: (adhibenda enim ea materiæ eſt:) hæc ipſa de vita & moribus, de expetendis fugiendiſque rebus. Illi ſimpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe cenſent: apud noſtros autem non ignoras, quæ ſit & quanta ſubtilitas: quam quibuſnam quiſquam queat enuntiare verbis? aut quem ad intelligendum poterit adducere? Sive enim Zenonem* &c. Sed nimis audacem ſe præſtitit. DAVISIUS.

9. *Simplex*] Non è tribus conflatum generibus, animi, corporis, & fortunæ, ſed in ſola virtute poſitum. TURNEB.

peti non poterant, ac poſt L. Ælii [10] noſtri occaſum ne à Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus noſtris, quæ, Menippum [11] imitati, non interpretati, quadam hilaritate conſperſimus, multa admiſta ex intima philoſophia, multa dicta dialecticè: quæ quò faciliùs minùs docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati; in laudationibus [12], in iis ipſis antiquitatum [13] procemiis, philoſophicè ſcribere voluimus, ſi modò conſecuti ſumus.

3 Tum ego, Sunt, inquam, iſta, Varro. Nam nos in noſtra urbe peregrinantes errantéſque, tanquam hoſpites, tui libri quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui & ubi eſſemus, agnoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum jura, tu ſacerdotum; tu domeſticam, tu bellicam diſciplinam; tu ſedem [14] regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarúmque rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti: plurimúmque poëtis noſtris, omninóque Latinis & literis luminis attuliſti, & verbis: atque ipſe varium & elegans omni ferè [15] numero poëma feciſti, philoſophiámque multis locis inchoaſti, ad impellendum ſatis, ad edocendum parum.

Cauſam autem probabilem tu quidem affers. Aut enim Græca legere mallent, qui erunt eruditi: aut ne hæc quidem, qui illa neſciunt. Sed da mihi nunc, ſatiſne probas? Immò verò & hæc, qui illa non poterunt; & qui Græca poterunt, non contemnent ſua. Quid enim cauſæ eſt, cur poëtas Latinos Græcis literis eruditi legant, philoſophos non legant? An quia delectat Ennius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, ſed vim Græcorum expreſſerunt poëtarum? Quantò magis philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum? Oratores quidem

10. *L. Ælii*] De quo in Bruto, cap. 56.

11. *Menippum*] Gellius lib. XIII. cap. 39. Probus in Virgilii Eclog. VI. 40. Macrobius lib. I. cap. 7. 11. & lib. II. c. 7. *Varro*, inquit, *in illa lepidiſſima ſatyra Menippea, quæ inſcribitur*, NESCIS QUID VESPER VEHAT. Et Chariſius lib. I. Vide apud Laërtium Menippi vitam; cujus libri multo riſu referti. P. MANUTIUS.

12. *In laudationibus*] Λόγους, ut videtur, ἐπιταφίους intelligit; hi enim *laudationes* paſſim vocantur. DAVISIUS.

13. *Antiquitatum*] Quadraginta & uno libris conſtabant. De iis vide Auguſtinum C. D. lib. VI. cap. 3. IDEM.

14. *Sedem regionum*] Nam Roma in regio-

dem laudari video, ſi qui è noſtris Hyperidem ſint, aut Demoſthenem imitati. Ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum reipublicæ non ſolùm cura, ſed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum & conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam; &, ne obſoleſcerent, renovabam, cùm licebat, legendo. Nunc verò & fortunæ graviſſimo percuſſus vulnere, & adminiſtratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam à philoſophia peto, & otii oblectationem hanc honeſtiſſimam judico. Aut enim huic ætati hoc maximè aptum eſt: aut iis rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis conſentaneum: aut etiam ad noſtros cives erudiendos nihil utilius: aut, ſi hæc ita non ſunt, nihil aliud video, quod agere poſſimus. Brutus quidem noſter, excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam Latinis literis perſequitur, nihil ut iiſdem [16] de rebus Græcia deſideret: & eandem quidem ſententiam ſequitur, quam tu. Nam Ariſtum Athenis audivit aliquamdiu, cujus tu fratrem Antiochum. Quamobrem, da, quæſo, te huic etiam generi literarum.

Tum ille, Iſtud quidem conſiderabo, nec verò ſine te. Sed
de te ipſo quid eſt, inquit, quod audio? Quanam, inquam, 4
de re? Relictam à te veterem jam, inquit: tractari autem novam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, noſtro familiari, remigrare in domum veterem [17] è nova, quàm nobis in novam è vetere? Certè enim recentiſſima quæque ſunt correcta & emendata maximè. Quanquam Antiochi magiſter Philo, magnus vir, ut tu exiſtimas ipſe, negaret in libris (quod coràm etiam ex ipſo audiebamus) duas Academias eſſe; errorémque eorum, qui ita putarunt, coarguit. Eſt, inquit, ut dicis: ſed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus ſcripſerit.

regiones quatuordecim diviſa erat. Tacitus lib. XV. 40. *Quippe in regiones* XIV. *Roma dividitur*. TURNEBUS.

15. *Omni ferè numero*] Omni ferè genere verſus: nam mixtum erat carminum varietate, ut Quintilianus ait. IDEM.

16. *Nihil ut iiſdem de rebus* Græcia deſideret] Variis modis hunc locum fatigarunt eruditi. Nam Turnebus repoſuit *à Græcia deſideres*. Aldus Nepos edidit, *Græca deſideres*. Grutero denique placuit, *Græca deſideret*. Vide num præſtet ea conjectura quæ mihi nuper incidit, *nihil ut iiſdem de rebus Græcia* deſideretur. DAVIS.

17. *Veterem*] Academiam. TURNEB.

Immò [18] verò & iſtam, & totam veterem Academiam, [a] aquâ abſumptam diù, renovari à te, niſi moleſtum eſt, velim: & ſimul, aſſidamus, inquam, ſi videtur. Sanè iſtud quidem, inquit: ſum enim admodum infirmus. Sed videamus, idémne Attico placeat fieri à me, quod te velle video. Mihi verò, ille. Quid eſt enim, quod malim, quàm ex Antiocho jam pridem audita recordari, & ſimul videre, ſatiſne ea commodè dici poſſint Latinè? Quæ cùm ſunt dicta, in conſpectu conſedimus omnes.

Tum Varro ita exorſus eſt. Socrates mihi videtur, id quod conſtat inter omnes, primus à rebus occultis & ab ipſa natura involutis, in quibus omnes ante eum philoſophi occupati fuerunt, avocaviſſe philoſophiam, & ad vitam communem adduxiſſe: ut de virtutibus & vitiis, omninóque de bonis rebus & malis quæreret: cæleſtia autem vel procul eſſe à noſtra cognitione cenſeret, vel, ſi maximè cognita eſſent, nihil tamen ad bene vivendum. Hic in omnibus ferè ſermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perſcripti variè, copiosè ſunt, ita diſputat, ut nihil affirmet ipſe, refellat alios: nihil ſe ſcire dicat, niſi id ipſum: eóque præſtare cæteris, quòd illi, quæ neſciant, ſcire ſe putent: ipſe ſe nihil ſcire, id unum ſciat: ob eámque rem ſe arbitrari ab Apolline omnium ſapientiſſimum eſſe dictum, quòd hæc eſſet [b] una hominis ſapientia, non arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat. Quæ cùm diceret conſtanter, & in ea ſententia permaneret, omnis ejus oratio tum [19] in virtute laudanda, & in omnibus hominibus ad virtutis ſtudium cohortandis conſumebatur, ut è Socraticorum [20] libris, maximéque Platonis, intelligi poteſt.

Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex, & copioſus fuit, una & conſentiens duobus vocabulis philoſophiæ forma inſtituta eſt, Academicorum & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. Nam, cùm Speuſippum,

18. *Immo verò & iſtam*] Lego *iſta*; nempe quæ contra Philonem diſputarat Antiochus. Et ita dant, Urſino teſte, libri veteres, DAVIS.

a Lamb. *à quâ abſum tam diu*

b Vict. Man. Grut. *una* omnis *ſapientia*

19. *Tum*] Lege, *tantùm*, DAVIS.

20. *Ut è Socraticorum libris, maximéque* Platonis, *intelligi poteſt*] Non equidem capio, quî hoc ex *Platonis maximè libris* poſſit intelligi, cùm apud eum *Socrates phyſica & muſica & geometrica diſſerat*. Jamdiu legendum dixi, *maximéque* Xenophontis

pum, ſororis filium, Plato philoſophiæ quaſi heredem reliquiſſet: duos autem præſtantiſſimos ſtudio atque doctrinâ, Xenocratem Chalcedonium & Ariſtotelem Stagiritem: qui erant cum Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium, cœtus erant & ſermones habere ſoliti, è loci vocabulo nomen habuerunt. Sed utrique Platonis ubertate completi certam quandam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eam quidem plenam ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nullâ affirmatione adhibitâ conſuetudinem diſſerendi reliquerunt.

Ita [21] facta eſt diſſerendi, quod minimè Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ. Quæ quidem erat primò duobus, ut dixi, nominibus una. Nihil enim inter Peripateticos & illam veterem Academiam differebat. Abundantiâ quadam ingenii præſtabat, ut mihi videtur quidem, Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſque, & eadem rerum expetendarum fugiendarúmque partitio. Sed quid ago? inquit: aut ſumne ſanus, qui hæc vos doceo? nam etſi non ſus Minervam, ut aiunt; tamen ineptè, quiſquis Minervam docet.

Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro: valde enim amo noſtra, atque noſtros: méque iſta delectant, cùm Latinè dicuntur, & iſto modo. Quid me, inquam, putas, qui philoſophiam jam profeſſus ſim populo noſtro exhibiturum? Pergamus, igitur, inquit, quoniam placet.

Fuit ergo jam accepta à Platone philoſophandi ratio triplex:
una de vita & moribus: altera de natura & rebus occultis: ter- 5
tia de diſſerendo, & quid verum, & quid falſum; quid rectum in oratione, pravúmve; quid conſentiens, quid repugnans, judicando.

Ac

tis *intelligi poteſt*: nam Xenophon *negat Socratem de cœli atque naturæ cauſis rationibúſque unquam diſputaviſſe, ac ne diſciplinas quidem cæteras, quæ* μαθήματα *Græci appellant, quæ ad bene beaéque vivendum non pergerent, aut attigiſſe, aut comprobaſſe.* Verba ſunt Gellii XIV. 3. IDEM.

21. *Ita facta eſt* diſſerendi, *quod minimè Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ*]: Eruditiſſimi viri magno conſenſu verbum *diſſerendi* hîc cenſent eſſe delendum, neque video qui ferri poſſit. FABER.

Ac primam illam partem bene vivendi à natura petebant, eique parendum eſſe dicebant: neque ulla alia in re, niſi in natura, quærendum eſſe illud ſummum bonum, quò omnia referrentur: conſtituebántque, extremum eſſe rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum [22] eſſe omnia è natura & animo, & corpore, & vitâ. Corporis autem alia ponebant eſſe in toto, alia in partibus. Valetudinem, vires, pulchritudinem, in toto: in partibus autem, ſenſus integros, & præſtantiam aliquam partium ſingularum; ut in pedibus celeritatem, vim in manibus, claritatem in voce, in lingua etiam explanatam vocum impreſſionem.

Animi autem, quæ eſſent ad comprehendendam [23] ingeniis virtutem idonea: eáque ab iis in naturam & mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad diſcendum & memoriam dabant: quorum utrumque mentis eſſet proprium, & ingenii. Morum autem putabant ſtudia eſſe & quaſi conſuetudinem: quam partim exercitationis aſſiduitate, partim ratione formabant; in quibus erat philoſophia ipſa. In qua quod inchoatum eſt, neque abſolutum, progreſſio [24] quædam ad virtutem appellatur: quod autem abſolutum, id eſt virtus, quaſi perfectio naturæ, omniúmque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo hæc animorum.

Vitæ autem (id enim erat tertium) adjuncta eſſe dicebant, quæ ad virtutis uſum valerent. Jam virtus animi [25] bonis & corporis cernitur in quibuſdam, quæ non tam naturæ, quàm beatæ vitæ, adjuncta ſunt. Hominem eſſe cenſebant quaſi partem quandam civitatis, & univerſi generis humani, eúmque eſſe conjunctum cum hominibus humanâ quadam ſocietate. Ac de ſummo quidem atque naturali bono ſic agunt. Cætera autem pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum; ut divi-

22. *Adeptum eſſe omnia è natura*] Secundùm naturam. Noſter de Finib. lib. v, cap. 17. *Hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maximè è natura.* Sic & alibi. DAVISIUS.

23. *Ad comprehendendam ingeniis virtutem*] Sive cum veteribus editis legas *ingenii virtutem*, ſive cum Lambino, Gruteróque malis *ad comprehendendam* ingeniis *virtutem*; menti Ciceronis adverſatur vox penultima. Nam virtutes propriè dictæ, non ſolùm *ingeniis comprehendendæ*, ſed multò magis vitâ ſunt exprimendæ. Quòd ſi *virtutes ingenii* pro docilitate & memoria

diviтias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum.

Atque hæc illa ſunt tria genera, quæ putant plerique Peripa-
teticos dicere. Id quidem non falsò: eſt enim hæc partitio illo- 6
rum: illud imprudenter, ſi alios eſſe Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos, arbitrantur. Communis hæc ratio, & utriſque hic bonorum finis videbatur, adipiſci quæ eſſent prima in natura, quæque ipſa per ſeſe expetenda, aut omnia, aut maxima. Ea ſunt autem maxima, quæ in ipſo animo atque in ipſa virtute verſantur. Itaque omnis illa antiqua philoſophia ſenſit in una virtute eſſe poſitam beatam vitam: nec tamen beatiſſimam, niſi adjungerentur & corporis, & cætera, quæ ſuprà dicta ſunt, ad virtutis uſum idonea.

Ex hac deſcriptione, agendi quoque aliquid in vita & officii ipſius initium reperiebatur: quod erat in conſervatione earum rerum, quas natura præſcriberet. Hinc gignebatur fuga deſidiæ, voluptatúmque contemptio: ex quo laborum dolorúmque ſuſceptio multorum, magnorum, recti honeſtique causâ; & earum rerum, quæ erant congruentes cum deſcriptione naturæ. Unde amicitia exſiſtebat, & juſtitia, atque æquitas: hæque & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum inſtitutio, & ejus artis, quam primam poſui, forma atque deſcriptio.

De natura autem (id enim ſequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas: ut altera eſſet efficiens, altera autem, quaſi huic ſe præbens, ea, quæ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim eſſe cenſebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam: in utroque tamen utrumque. Neque enim materiam ipſam cohærere potuiſſe, ſi nulla vi contineretur, neque vim ſine aliqua materia. Nihil eſt enim, quod non alicubi eſſe cogatur. Sed quod ex utroque, id jam corpus & quaſi *qua-*

riâ poſitas arbitreris; hæ non à moribus, ſed à natura pendent, adeóque *in naturam & mores* dividi nequeunt. Non igitur mihi dubium videtur, quin nomen id ſit à librariis additum. Hoc olim ſuſpicati ſunt etiam Paulus Manutius & Petrus Faber. De re ipſa vide Cic. Fin. lib. v. 13. IDEM.

24. *Progreſſio*] Προκοπὴ, qua de re extat libellus Plutarchi. TURNEB.

25. *Animi bonis & corporis*] Haſce voces ex margine profectas, adeóque delendas eſſe cenſet doctiſſimus Walkerus. DAVIS.

eandem, Neceſſitatem appellant, quia nihil aliter eſſe poſſit, atque ab ea conſtitutum ſit: interdum quaſi fatalem & immutabilem continuationem ordinis ſempiterni: nonnunquam quidem eandem Fortunam [36], quòd efficiat multa improviſa hæc, nec opinata nobis propter obſcuritatem ignorationémque cauſarum.

8 Tertia deinde philoſophiæ pars, quæ erat in ratione [37] & in diſſerendo, ſic tractabatur ab utriſque. [a] Quanquam [38] oriretur [39] à ſenſibus, tamen non eſſe judicium veritatis in ſenſibus. Mentem volebant rerum eſſe judicem: ſolam cenſebant idoneam, cui crederetur; quia ſola cerneret id, quod [40] ſemper eſſet, ſimplex, & uniuſmodi, & tale, quale eſſet. Hanc illi *ideam* appellabant, jam à Platone ita nominatam: nos rectè *ſpeciem* poſſumus dicere.

Senſus autem omnes hebetes & tardos eſſe arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ ſubjectæ ſenſibus viderentur; quæ eſſent aut ita parvæ, ut ſub ſenſum cadere non poſſent; aut ita mobiles [41] & concitatæ, ut nihil unquam unum eſſet conſtans; ne idem quidem, quia continenter laberentur [42] & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem [43] appellabant.

Scien-

---

36. *Fortunam*] Cicero in Topicis cap. 17. *Cùm enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt fortunæ eventus, obſcura cauſa, quæ latenter efficit.* Sed neſcio quo modo vis affertur vocabulis, & eorum notiones conturbantur: Ita enim efficitur, ut cùm fatum & fortuna plurimùm differant, unum tamen idémque eſſe videantur. IDEM.

37. *In ratione*] *In oratione* legendum fortaſſis eſſe videatur. IDEM.

a Lamb. *Quanquam judicium oriretur*

38. *Quanquam*] Veri diſceptatio & dijudicatio dialectices propria eſt: ad veri autem notionem duo comparata ſunt, quæ *κριτήρια* dicuntur, ſenſus & mens. Plato tamen ſenſui quàm minimùm tribuit, ac prope nihil: plurimùm menti. IDEM.

39. *Oriretur*] Nam quamdiu in hoc corpore incluſus eſt animus, ſenſuum miniſterio & ſervitio utitur ad rerum cognitionem, qui tamen ea tantùm percipiunt quæ nunquam verè ſunt, ſed eſſe videntur. IDEM.

40. *Id quod ſemper*] Plato in Timæo: *Quid eſt quod ſemper ſit, neque ullum habeat ortum: & quod gignatur, nec unquam ſit? quorum alterum intelligentiâ & ratione comprehenditur; quod unum atque idem ſemper eſt: alterum quod affert opinionem, per ſenſus, rationis expers; quod totum opinabile eſt, id gignitur & interit, nec unquam eſſe verè poteſt. Mens igitur rerum ſpecies quæ ſimplices ſunt & uniuſmodi (nihil enim in eis compoſitum, multiplex, varium, ut in iis quæ creata ſunt) percipit.* ID.

41. *Ita mobiles*] In Theæteto & Timæo id à Platone pluribus tractatur: atque hac in re, ut Laërtius ait, Heracliti ſententiam ſequebatur, omnia mobilia & fluxa eſſe profluentis more cenſentis. IDEM.

42. *Laberentur*] Cicero in Oratore ad Brutum cap. 3. *Has rerum formas appellat ideas... Plato; eáſque gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentiâ contineri: cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutiùs eſſe uno & eodem ſtatu.* IDEM.

Scientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi [b] motionibus [44], atque rationibus. Qua de cauſa definitiones [45] rerum probabant, & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant. Verborum [46] etiam explicatio probabatur, id eſt, qua de cauſa quæque eſſent ita nominata; quam etymologiam appellabant. Poſt argumentis, & quaſi rerum notis [47] ducibus, utebantur ad probandum & ad concludendum id, quod explanari volebant. In qua [48] tradebatur omnis dialecticæ diſciplina, id eſt, orationis ratione [49] concluſæ. Huic quaſi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad perſuadendum accommodatæ.

Hæc erat illis prima [50] à Platone tradita: cujus [51] quas acce- 9
perim diſputationes, ſi vultis, exponam. Nos verò volumus, inquam, ut pro Attico etiam reſpondeam. Et rectè, inquit, reſpondes. Præclarè enim explicatur Peripateticorum & Academiæ veteris auctoritas.

Ariſtoteles [52] primus ſpecies, quas paulò antè dixi, labefactavit: quas mirificè Plato erat amplexatus: ut in his quiddam divinum eſſe diceret.

Theophraſtus autem, vir & oratione ſuavis, & ita moratus, ut

43. *Opinabilem*] Quod enim rationis eſt expers, quôdque in ſenſu confidit, opinabile eſt, ut ait Plato: opinionem enim creat, non firmam ſcientiam. Idem.

b Lamb. *notionibus*

44. *Motionibus*] Animi agitationibus: nam in cogitando animus Platoni movetur. Alii *notionibus* legunt, quæ explicantur definitionibus & etymologiis, ut rationes argumentatione. Idem.

45. *Definitiones*] Semper enim Platoni in omni inſtitutione proficiſci placet à definitione. Idem.

46. *Verborum*] Qua de re plurima Plato diſſerit in Cratylo. Notatio autem vim & notionem verbi declarat. Idem.

47. *Rerum notis*] Quaſi ſignis & indiciis. Metaphora eſt. Idem.

48. *In qua*] Non eſt quò pronomen fœmininum referatur. Forſan reſcribendum, *ibique*. Davisius. Refertur ad id quod ſuprà, *Tertia philoſophiæ pars*. Anonym.

49. *Ratione*] Ratiocinatione: nam συλλογισμὸν Stoici λόγον vocare ſolebant, & eorum more alii. Dialectica autem poſita eſt in probationibus & concluſionibus: illæ argumenta habent, hæ argumenta in ratiocinationes includunt. Turn.

50. *Prima*] Ratio, in qua poſteriores aliquid mutaverunt, ut mox dicet. Idem.

51. *Cujus quas acceperim* diſputationes] Per *diſputationes* Turnebus intelligit ea quæ in diſputationem vocata ſunt, ſeu de quibus fuit contentio. Sed ei voci talem vim competere non crediderim. Verumtamen illa quidem Tullii mens eſt, ut forſan verba mendo quodam laborent. Lego, *cujus quas acceperim* mutationes, *vel* immutationes. Davisius.

52. *Ariſtoteles*] In his quæ inſcripſit μετὰ τὰ φυσικά. Plato autem ſpecies induxerat ad diſputationum definitiones, ut ait Ariſtoteles. Itaque ea de cauſa à Cicerone ideæ dialecticæ hîc attributa eſt. Turneb.

ut præ ſe probitatem quandam & ingenuitatem ferat, vehementiùs etiam fregit [53] quodam modo auctoritatem veteris diſciplinæ: ſpoliavit enim virtutem ſuo decore, imbecillámque reddidit, quòd negavit in ea ſola poſitum eſſe beatè vivere.

Nam Strato, ejus auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamen ab ea diſciplina omnino ſemovendus eſt: qui cùm maximè neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in virtute & in moribus, reliquiſſet, totúmque ſe ad inveſtigationem naturæ contuliſſet, in ea ipſa plurimùm diſſedit à ſuis.

Speuſippus autem & Xenocrates, qui primi Platonis rationem auctoritatémque ſuſceperant; & poſt hos Polemo & Crates, unáque Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quæ à ſuperioribus acceperant, tuebantur.

Jam Polemonem audiverant aſſiduè Zeno & Arceſilas. Sed Zeno cùm Arceſilam anteiret ætate, valdéque ſubtiliter diſſereret, & peracutè [54] moveretur; corrigere conatus eſt diſciplinam. Eam quoque, ſi videtur, correctionem explicabo, ſicut ſolebat Antiochus. Mihi verò, inquam, videtur: quod vides idem ſignificare Pomponium.

Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophraſtus, ner-
10 vos virtutis inciderit: ſed contrà, qui omnia, quæ ad beatam vitam

53. *Fregit*] In lib. de beata vita, ut Cicero ait Tuſcul. V. 9. & in Calliſthene, in quo illam laudavit ſententiam, *Vitam regit fortuna, non ſapientia.* Idem.

54. *Peracutè moveretur*] Acutiſſimi eſſet ingenii. Noſter de Leg. lib. II. cap. 18. *Qui modò ingenio poſſit moveri.* Vide de Orat. I. 25. Davisius.

55. *Rejecta autem quæ minoris*] Attende ſis orationis ſeriem. Quæ ſecundùm naturam ſunt, ea ſumenda. Ex ſumendis alia pluris ſunt æſtimanda, minoris alia. Quæ pluris, præpoſita: quæ minoris, rejecta. Ergo, ſi diis placet, *rejecta* ſunt *ſumenda*; quod prorſus repugnat. Quin & hæc rejecta (qualia ſunt dolor, morbus, & ſimilia) non κατὰ φύσιν, ſed παρὰ φύσιν dicebant Stoici. Vide Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. p. 173. & Ciceronem Tuſc. II. 7. Quæ cùm ita ſint, hunc locum vel vitioſum, vel mutilum putat Juſt. Lipſius Manud. ad Phil. Stoic. lib. II. Diſſert. 23. Nec aliter ſanè fieri poteſt. Certè rejecta, ſive *ἀποπροηγμένα*, *nulla æſtimatione digna eſſe*, *καὶ πολλὴν ἔχειν ἀπαξίαν* ſtatuerunt. Vide Tullium de Finib. lib. III. cap. 15. 16. & Stobæum Eclog. Ethic. p. 173. Auctore quidem Sexto Pyrrhon. Hypot. lib. III. c. 24. §. 191. tradunt Stoici eſſe *προηγμένα μὲν τὰ ἱκανὴν ἀξίαν ἔχοντα ὡς ὑγίειαν, πλοῦτον: ἀποπροηγμένα δὲ τὰ μὴ ἱκανὴν ἔχοντα ἀξίαν*, ut noſtro favere videatur. At ibi legerim *τὰ ἱκανὴν ἔχοντα* ἈΠΑΞΙΑΝ. Sic certè loquitur adverſ. Mathem. lib. xi. §. 62. Quid igitur? Lego *ſed quæ eſſent* media, *ex iis alia pluris* &c. Noſter de Finib. lib. iv. cap. 25. *Media illa, inquit*, Zeno, *inter quæ nihil intereſt, tamen ejuſmodi ſunt, ut eorum alia eligenda ſint, alia rejicienda, alia omnino negligenda* &c. Vide ſis & lib. v. c. 30. Idem.

56. *Officia autem, & ſervata, prætermiſſáque*

vitam pertinerent, in una virtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis, idque appellaret honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & unum bonum. Cætera autem etſi nec bona, nec mala eſſent; tamen alia ſecundùm naturam dicebat, alia naturæ eſſe contraria. Iis ipſis alia interjecta & media numerabat. Quæ autem ſecundùm naturam eſſent, ea ſumenda & quadam æſtimatione dignanda docebat: contráque contraria: neutra autem in mediis relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti. Sed quæ eſſent ſumenda, ex iis alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris: quæ pluris, ea *præpoſita* appellabat: *rejecta* [55] autem, quæ minoris. Atque ut hæc non tam rebus, quàm vocabulis commutaverat: ſic inter rectè factum atque peccatum, officium & contra officium *media* locabat quædam: rectè facta ſola in bonis actionibus ponens; pravè, id eſt, peccata, in malis. Officia [56] autem, & ſervata, prætermiſſáque, media putabat, ut dixi.

Cúmque ſuperiores non omnem virtutem in ratione eſſe dicerent, ſed quaſdam virtutes naturâ [57] aut more perfectas: hic omnes in ratione [58] ponebat. Cúmque illi ea genera virtutum, quæ ſuprà dixi, ſejungi poſſe [59] arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri poſſe diſſerebat: nec virtutis uſum modò, ut ſuperiores,

ſáque, media putabat] Ornamenti cauſâ *&* iterari notum eſt: inferri autem *que* poſt *&*, quod hîc Cicero facit, minùs tritum eſt in conſuetudine Latinæ linguæ. Itaque, ne mendoſus locus putetur, exempla ſubjungam. Lib. IV. de Finib. *Omne animal ipſum ſibi commendatum, ut ſe & ſalvum in ſuo genere*, incolumémque *vellet*. Et lib. V. cap. 22. *Quis eſt qui non intelligat* & *eos*... nóſque *cum ea* &c. MANUT. De re ipſa vide lib. III. de Finib. cap. 17. & 18.

57. *Naturâ aut more*] Quæ enim naturâ perfectæ ſunt, ab illis in ratione ponuntur, ut docilitas, memoria: quæ more, ferè in ea animi parte quæ per ſe rationis eſt expers, perturbationibúſque agitatur: quanquam rationi paret. TURNEB.

58. *In ratione*] Nam Zenoni virtus nihil aliud eſt quàm perfecta ratio, vel quàm conſtans & perpetua ratio vitæ. Has definitiones à Stoicis lib. I. Legum Cicero mutuatus eſt. Quin etiam Zeno perturbationes in opinione & judicio poſuit. IDEM.

59. *Poſſe arbitrarentur*] Neque enim quiſquam Academicorum & Peripateticorum, ut cenſet Cicero, affirmavit, qui virtutem unam haberet, eum omnes habere. Id adeò vitæ docent exempla. Nam ferè prudentia timidior eſt, & philoſophi libentiùs in lectulo quàm prælio moriuntur: multóſque abſtinentiſſimos & innocentiſſimos videmus, qui ut injuriam non faciunt, ita, cùm infertur aliis, minimè propulſant. Stoici non putant ſejungi poſſe. Laërtius: Τὰς ἀρετάς φασιν ἀντακολουθεῖν ἀλλήλαις, καὶ τὸν μίαν ἔχοντα, πάσας ἔχειν. Id eſt, *Virtutes aiunt ſeipſas mutuò ſequi, ut qui unam habeat, omnes habeat*. Eorum ſententiæ etiam aſtipulatur Alexander Ariſtotelis interpres, diſſeritque ἀρετὰς ἀντακολουθεῖν ἀλλήλαις, libro ſecundo de Animo. IDEM.

riores, ſed ipſum habitum per ſeſe eſſe præclarum, nec tamen virtutem cuiquam adeſſe, quin eâ ſemper uteretur. Cúmque perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturáque & condoleſcere, & concupiſcere, & extimeſcere, & efferri lætitiâ dicerent, ſed ea contraherent [60], in anguſtúmque deducerent: hic omnibus his quaſi morbis voluit carere ſapientem. Cúmque eas perturbationes antiqui naturales eſſe dicerent & rationis expertes, aliáque in parte animi cupiditatem, aliâ rationem collocarent, ne his quidem aſſentiebatur. Nam & perturbationes voluntarias eſſe putabat, opinioníſque judicio ſuſcipi, & omnium perturbationum arbitrabatur matrem eſſe immoderatam quandam intemperantiam. Hæc ferè de moribus.

11 De naturis autem ſic ſentiebat: primùm, ut in quatuor initiis rerum illis quintam [61] hanc naturam, ex qua ſuperiores ſenſus & mentem effici rebantur, non adhiberet. Statuebat enim ignem eſſe ipſam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque ſenſus. Diſcrepabat etiam ab iiſdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici poſſe ab ea, quæ expers [62] eſſet corporis: (cujus generis Xenocrates, & ſuperiores etiam animum eſſe dixerunt) nec verò, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, poſſe eſſe non corpus.

Plurima autem in illa tertia philoſophiæ parte mutavit. In qua primùm de ſenſibus [63] ipſis quædam dixit nova: quos junctos [64] eſſe cenſuit è quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus: quam ille φαντασίαν, nos *viſum* appeilemus licet: & teneamus hoc

60. *Contraherent*] Vide Tuſc. IV.

61. *Quintam*] Quatuor tantùm elementa Zeno ponit, quintam autem naturam non agnoſcit: cælum enim igneum eſſe putat. TURNEB.

62. *Ab ea quæ expers eſſet*] Natura ſcilicet. Aliis natura, quæ vis eſt efficiens, corpore vacat. Zenoni corporata eſt, ignis ſcilicet: proinde & animus qui ex ea gignitur: nec ſolùm natura, ſed qualitates etiam omnes illis corporatæ ſunt, extátque in Stoicos hac de re libellus *Galeno* adſcriptus, & hi ab Alexandro graviter oppugnantur. Quò autem proceſſerint eorum nugæ, ex Plutarcho operæ pretium eſt cognoſcere. IDEM.

63. *Senſibus*] In quibus judicium veri veteres eſſe nolebant, ſed in mente: cùm Zeno judicium veri in eorum comprehenſionibus poſuerit. IDEM.

64. *Junctos*] Actio ſentiendi, quam etiam ſenſum Stoici dicunt, ex quadam impulſione viſorum conſtat & componitur, ut cenſet Zeno. Sic alio loco, *Junctum ex multis partibus* Cicero dicit. TURNEBUS. Legendum ſortaſſe, *punctos*, νυγέντας, vel *ictos*, τυπέντας. DAVISIUS.

65. *In nobis poſitam*] Veteres enim nonnulli, ut Cicero docet in libro de Fato, cenſuerant aſſenſiones vi & neceſſitate fieri. TURNE-

hoc verbum quidem; erit enim utendum in reliquo ſermone ſæpius. Sed ad hæc, quæ viſa ſunt & quaſi accepta ſenſibus, aſſenſionem adjungit animorum: quam eſſe vult in nobis [65] poſitam, & voluntariam.

Viſis non omnibus adjungebat fidem, ſed iis ſolùm, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur. Id autem viſum, cùm ipſum per ſe cerneretur, *comprehenſibile*. Feretis hæc? Nos verò, inquit: quonam enim modo *καταληπτὸν* diceres? Sed, cùm acceptum jam & approbatum eſſet, *comprehenſionem* appellabat, ſimilem iis rebus, quæ manu prenderentur [66]: ex quo etiam nomen hoc duxerat, cùm eo verbo antè nemo tali in re uſus eſſet: plurimiſque idem novis verbis (nova enim dicebat) uſus eſt. Quod autem erat ſenſu comprehenſum, id ipſum *ſenſum* [67] appellabat; &, ſi ita erat comprehenſum, ut convelli ratione non poſſet, *ſcientiam:* ſin aliter, *inſcientiam* nominabat: ex qua exſiſteret etiam *opinio*, quæ eſſet imbecilla, & cum falſo [68] incognitóque communis.

Sed inter ſcientiam & inſcientiam, comprehenſionem illam, quam dixi, collocabat; eámque neque in rectis [69], neque in pravis numerabat, ſed ſoli credendum eſſe dicebat. E quo ſenſibus [70] etiam fidem tribuebat, quòd, ut ſuprà dixi, comprehenſio facta ſenſibus & vera eſſe illi & fidelis videbatur: non quòd omnia, quæ eſſent in re [71], comprehenderet: ſed quia nihil, quod cadere in eam [72] poſſet, relinqueret, quódque natura qua-

TURNEBUS.

66. *Prenderentur*] Nam manûs proprium eſt comprehendere, à cujus comprehenſione vocabulum duxerat Zeno, quòd ſenſibus percepta ſic tenerentur, ut quæ manu prehenſa ſunt. IDEM.

67. *Senſum*] Stoicis ſenſus eſt ſpiritus à parte animi, in qua principatus eſt, ad ſenſus perveniens; & ſenſuum comprehenſio, quam hic Cicero *ſenſum* in neutro genere dicit, eſt ſenſuum actio. Auctor Laërtius. IDEM.

68. *Cum falſo*] Opinamur enim in falſis & iis quæ non ſunt nobis cognita. Itaque ſapiens Zenoni non opinatur, & ab eo in rebus malis opinio numeratur. IDEM.

69. *In rectis*] Scientiam enim Zeno in laude ponit: opinionem & inſcientiam in vitio: comprehenſionem inter utramque collocat, neque in rebus bonis aut malis numerat. IDEM.

70. *Senſibus fidem*] Cùm veteres menti tribuerent. IDEM.

71. *In re, comprehenderet*] Non enim ſenſuum comprehenſio vim totam rei ſine prætermiſſione complectitur, cùm exteriora tantùm lineamenta attingat, eáque quæ ſub ſenſum quemque cadunt, ut ſub aſpectum colores, ſub auditum ſoni. IDEM.

72. *In eam*] Comprehenſionem.

ſi normam ſcientiæ & principium [73] ſui dediſſet, unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur; è quibus non principia [74] ſolùm, ſed latiores [75] quædam ad rationem inveniendam viæ reperiuntur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & ſuſpicionem, & uno nomine omnia, quæ eſſent aliena firmæ & conſtantis aſſenſionis, à virtute ſapientiáque removebat. Atque in iis ferè commutatio conſiſtit omnis, diſſenſióque Zenonis à ſuperioribus.

12 Quæ cùm dixiſſet: Et breviter ſanè, miniméque obſcurè expoſita eſt, inquam, à te, Varro, & veteris Academiæ ratio & Stoicorum. Verum eſſe autem arbitror, ut Antiocho, noſtro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potiùs quàm aliquam novam diſciplinam putandam.

Tunc Varro, Tuæ ſunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc deſciſcis, & ea, quæ ab Arceſila novata ſunt, probas, docere quod & qua de cauſa diſcidium factum ſit; ut videamus, ſatíſne iſta ſit juſta defectio.

Tum ego, Cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit, non pertinaciâ, aut ſtudio vincendi, ut mihi quidem videtur, ſed earum rerum obſcuritate, quæ ad confeſſionem ignorationis adduxerant Socratem, & veluti amantes [76] Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pænè veteres: qui nihil cognoſci, nihil percipi, nihil ſciri poſſe dixerunt; anguſtos ſenſus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ, & (ut Democritus) in profundo veritatem eſſe demer-

73. *Principium ſui*] Comprehenſionem ſenſibus factam. IDEM. Aliquis deeſſe putet, *eam*. Plenior quidem eo addito locutio futura ſit. FABER. Ipſe legerim, *quámque natura* &c. DAVISIUS.

74. *Non principia*] Quæ comprehenſiones ſunt. TURNEB.

75. *Sed latiores*] Notitiæ quædam ex comprehenſionibus oriuntur: ſunt enim hæ intelligentiæ fundamenta quædam ſcientiæ. Ἐννοίας καὶ προλήψεις Stoici vocant. ID.

76. *Veluti amantes Socratem*] Locus eſt corruptus: nam non amore Socratis, ſed *obſcuritate rerum*, Democritus, Empedocles, & Anaxagoras ad ignorantiæ confeſſionem ſunt adducti. Quapropter viri docti reponunt *& velut jam ante Socratem*. Sed illud *velut* hìc importunum eſt, ac omnino legendum, *&, jam ante Socratem, Democritum*, &c. Priùs enim ii, quàm Socrates, hunc philoſophandi modum ſequebantur. Olim videlicet in hoc loco varia fuit lectio, nonnullíque codices *& jam ante*, reliqui, *ut jam ante* præferebant. Annis autem volventibus, hæc ſcripturæ diverſitas, ad oram libri vel inter lineas notata, in orationis invaſit ſeriem; unde factum *& vel ut jam ante Socratem*: tandem verò vocabulis malè conjunctis literáque perperam repetita *& veluti*:

demerſam; opinionibus & inſtitutis omnia teneri; nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfuſa eſſe dixerunt. Itaque Arceſilas negabat eſſe quidquam, quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum, quod Socrates ſibi reliquiſſet. Sic omnia latere [a] cenſebant in occulto: neque eſſe quidquam, quod cerni aut intelligi poſſit: quibus de cauſis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque aſſertione approbare: cohiberéque ſemper, & ab omni lapſu continere temeritatem: quæ tum eſſet inſignis, cùm aut falſa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam eſſe turpius, quàm cognitioni & perceptioni aſſertionem approbationémque præcurrere.

Huic rationi quod erat conſentaneum, faciebat, ut contra omnium ſententias dies jam pleroſque [b] deduceret: ut, cùm in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, faciliùs ab utraque parte aſſertio ſuſtineretur. Hanc Academiam novam appellant: quæ mihi vetus videtur: ſi quidem Platonem ex illa vetere numeramus. Cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa diſſeruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam expoſui, vetus; hæc nova nominetur: quæ uſque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arceſila fuit, in eadem Arceſilæ ratione permanſit. Carneades autem nullius philoſophiæ partis ignarus, &, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximéque ex Epicureo Zenone, qui cùm ab eo plurimùm diſſentiret, unum tamen præter cæteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate *** *Reliqua deſiderantur.*

N 2 DE

luti amantes Socratem. Hæc origo mendi, quod homines doctos habuit exercitos. Muretus quidem Var. Lect. IX. 14. reponit *adduxerant Socratem, velut jam ante Socratem.* Sed commodior videtur ea, quam inſiſtimus, via: quámque prior iniit vir ille doctus XV. 16. Addit autem Muretus *Democritum, Anaxagoram, Empedoclem antè, ut opinatur, mortuos fuiſſe, quàm avia Socratis naſceretur.* Quod omnino falſum: nam Democritus unico duntaxat anno natus eſt ante Socratem, eíque fuit ſuperſtes. Anaxagoras autem XI. tantùm annos major fuit quàm Socrates. Nec Empedocles eum longè videtur ætate præceſſiſſe, ſiquidem inſignis fuerit A. P. J. 4270. cùm Socrates inter vivos eſſe cœperit ejuſdem Periodi A. 4245. Hic eſt accuratiſſimi chronologi D. Petavii calculus. Rogat autem Petrus Faber, cur Apollo Socratem ſapientiſſimum Græciæ dixerit, quòd is profiteatur ſe nihil ſcire: ſiquidem veteres idem antea dixerant. Hoc nimirum conſtanter dicebat Socrates, & in ea ſententia permanebat; cùm *omnes iſti nimis etiam quædam affirment, pluſque profiteantur ſe ſcire quàm ſciant.* Vide Acad. II. 6. & Sextum Empiricum Pyrrhon. Hypoty. lib. I. cap. 30. DAVISIUS.

a Lamb. *cenſebat*

b Idem. *diſſereret*

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

His quinque de Finibus bonorum & malorum libris excuſſæ ſunt veterum Philoſophorum, ſed præcipuè Epicuri, Stoicorum, & Peripateticorum de ſummo bono & malo *ſententiæ: is eſt enim, quem* Finem Bonorum & Malorum *imitatus Græcos, dixit, qui τέλος, quod eſt in quaque re ſummum, appellant;* cap. 12. *Et prima quidem diſputatio, quæ in Epicuri ſententiâ verſatur & explicandâ & rejiciendâ, duobus primis libris continetur. Ea fingitur habita eſſe in Cumano Ciceronis, cùm eò* L. *Torquatus &* C. *Triarius ſalutandi Ciceronis causâ veniſſent. Torquatus Epicurei partes ſuſcipit, & libro I. explicat Epicuri ſententiam. Hujus diſputationi præmittitur à Cicerone reprehenſio philoſophiæ Epicureæ in univerſum omnis:* cap. 6. 7. *Ipſius autem, quæ Torquato tribuitur, diſputationis hæc eſt ſumma: Epicurum ſummum bonum poſuiſſe in voluptate, ſummum malum in dolore, quòd omne animal ſimul atque natum ſit, voluptate gaudeat, dolorem aſpernetur & repellat, quantùm poſſit: ex quo intelligatur, naturâ id omnibus inſitum eſſe, ut voluptatem ſummum bonum putent: neque tam argumentatione hîc opus eſſe, quàm mediocri admonitione & animadverſione: ſed rectiùs agere tamen eos, qui, quòd multa contra voluptatem dicantur, rationibus conquiſitis de ea re diſputandum putent:* cap. 9. *Qui accuſent voluptatem, dolorémque laudent, non ipſam voluptatem, ſed eos potiùs accuſare, qui blanditiis præſentium voluptatum corrupti, futuros dolores non provideant, aut perferendis doloribus parvis majores non repellant:*

cap. 10.

cap. 10. *Neque verò voluptatem intelligi eam ſolam, quæ ſuavitate aliqua naturam ipſam moveat, ſed eam potiſſimùm, quæ percipiatur omni dolore detracto; quòd ipſa illa moleſtia detractio, conſecutionem voluptatis afferat:* cap. 11. *Voluptatem autem eſſe ſummum bonum, dolorem ſummum malum, ex eo intelligi, quòd nihil beatius eſſe poſſit eo, qui perpetuis fruatur animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente; nil contrà miſerius eo qui maximis confectus ſit animi corporiſque doloribus, nulla ſpe propoſita, fore melius aliquando, nulla neque præſente, neque expectata voluptate:* cap. 12. *Qui in una virtute, nominis ſplendore capti, ſummum bonum ponant, non videre, eam ne expetendam quidem videri, niſi voluptatem efficeret, & eſſet omnium virtutum quidam ad voluptatem curſus:* cap. 13. 16. *Nullum igitur eſſe errorem in ipſis finibus, ſed in his rebus, è quibus efficiantur. Fateri autem ſe, animi voluptatem & dolorem è corpore naſci; ſed eſſe tamen animi voluptatem & dolorem majorem eo, qui in corpore ſit, quòd corpore præſentia tantùm ſentiamus, animo præterita etiam & futura, quorum magna vis ſit ad voluptatem & dolorem augendum, prout ſapiens quiſque aut ſtultus ſit. Itaque Epicurum etiam, nemini niſi ſapienti voluptatem illam, nemini niſi ſtulto dolorem tribuere;* cap. 17. *&c. Neque tandem amicitiam, iſto ſummo bono conſtituto, tolli, quòd omnium rerum, quas ad ſuaviter vivendum ſapientia comparaverit, nihil majus amicitiâ, nihil jucundius ſit.* ERNESTUS.

Vide Mureti Var. Lect. lib. XVII. *cap.* I. *cui titulus:* Rectène inſcripti libri M. Tullii; *De Finibus bonorum & malorum.*

NON eram neſcius, Brute, cùm, quæ ſum-
mis ingeniis exquiſitâque doctrinâ philo- 1
ſophi Græco ſermone tractaviſſent, ea La-
tinis literis mandaremus [1], fore, ut hic
noſter labor in varias reprehenſiones in-
curreret. Nam quibuſdam, & iis quidem
non admodum indoctis, totum hoc diſ-
plicet philoſophari. Quidam autem non

1. *Mandaremus*] Ego & tu. Nam Brutus quoque in hanc exercitationem ſtudioſè incumbebat. Liber ejus de virtute: cùm alibi, tum hoc ipſo in procemio à Cice-

id tam reprehendunt, ſi remiſſiùs agatur: ſed tantum ſtudium, támque multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi Græcis literis, contemnentes Latinas, qui ſe dicant in Græcis legendis operam malle conſumere. Poſtremò aliquos futuros ſuſpicor, qui me ad alias literas vocent: genus hoc ſcribendi, etſi ſit elegans, perſonæ tamen & dignitatis eſſe negent. Contra quos omnes dicendum breviter exiſtimo.

Quanquam philoſophiæ quidem vituperatoribus ſatis reſponſum eſt eo libro, quo à nobis philoſophia defenſa & collaudata eſt, cùm eſſet accuſata & vituperata ab Hortenſio [2]. Qui liber cùm & tibi probatus videretur, & iis, quos ego poſſe judicare arbitrarer; plura ſuſcepi, veritus ne movere hominum ſtudia viderer, retinere non poſſe.

Qui autem, ſi maximè hoc placeat, moderatiùs tamen id volunt fieri, difficilem quandam temperantiam poſtulant in eo, quod ſemel jam miſſum [3], coërceri, reprimíque non poteſt: ut propemodum juſtioribus [4] utamur illis, qui omnino avocent à philoſophía, quàm iis, qui rebus infinitis modum conſtituant; in réque eo meliore, quò major ſit, mediocritatem deſiderent. Sive enim ad ſapientiam perveniri poteſt: non paranda nobis ſolùm ea, ſed fruenda etiam ſapientia eſt. Sive hoc difficile eſt: tamen nec modus eſt ullus inveſtigandi veri, niſi inveneris: & quærendi defatigatio turpis eſt, cùm id, quod quæritur, ſit pulcherrimum. Etenim ſi delectamur, cùm ſcribimus; quis eſt tam invidus, qui ab eo nos abducat? ſin laboramus; quis eſt qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique:

non enim illum ab induſtria, ſed ab illiberali labore deterret: ſic iſti curioſi, quos offendit noſter minimè nobis injucundus labor.

His

Cicerone laudatur. Veteres grammatici citant librum ejuſdem de officio, ſive περὶ καθήκοντος, ut eum vocat Seneca, lib. XIV. epiſtolarum. Cic. lib. II. Acad. cap. 3. *Brutus quidem*, inquit, *noſter, excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam latinis literis perſequitur, nihil ut iiſdem de rebus græca deſideres.* MURETUS.

2. *Ab Hortenſio*]. Hortenſium abhorruiſſe à philoſophia, vel hinc colligi poteſt. Neque ſanè mirum eſt, piſcinario illi philoſophiam parum probatam fuiſſe. Lege, quæ

His igitur eſt difficilius ſatisfacere, qui ſe Latina ſcripta dicunt contemnere. In quibus hoc primum eſt, in quo admirer; 2
cur in graviſſimis rebus non delectet eos patrius ſermo, cùm iidem fabellas Latinas, ad verbum de Græcis expreſſas, non inviti legant. Quis enim tam inimicus pænè nomini Romano eſt, qui Ennii Medeam, aut Antiopam Pacuvii ſpernat aut rejiciat? qui ſe iiſdem Euripidis fabulis delectari dicat, Latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potiùs Cæcilii, aut Andriam Terentii, quàm utramque Menandri legam? A quibus tantùm diſſentio, ut, cùm Sophocles vel optimè ſcripſerit Electram, tamen malè converſam Attilii mihi legendam putem. De quo Licinius,

Ferreum ſcriptorem: verùm, opinor, ſcriptorem tamen,

ut legendus ſit. Rudem enim eſſe omnino in noſtris poëtis, aut inertiſſimæ ſegnitiæ eſt, aut faſtidii delicatiſſimi. Mihi quidem nulli ſatis eruditi videntur, quibus noſtra ignota ſunt. An,

Utinam ne in nemore....

nihilo minùs legimus, quàm hoc idem Græcum: quæ autem de benè beatéque vivendo à Platone diſputata ſunt, hæc explicari non placebit Latinè?

Quòd ſi nos non interpretum fungimur munere, ſed tuemur ea, quæ dicta ſunt ab iis, quos probamus, eiſque noſtrum judicium & noſtrum ſcribendi ordinem adjungimus: quid habent, cur Græca anteponant iis, quæ & ſplendidè dicta ſint, neque ſint converſa de Græcis? Nam ſi dicerent, ab illis has res eſſe tractatas: ne ipſos quidem Græcos eſt cur tam multos legant, quàm legendi ſunt. Quid enim eſt à Chryſippo prætermiſſum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mneſarchum, Panætium, multos alios, in primiſque familiarem noſtrum Poſidonium. Quid Theophraſtus? mediocritérne delectat, cùm tractat locos ab Ariſtotele antè tractatos? Quid Epicurei? num de-

quæ de eo narrat Macrobius lib. III. Saturnaliorum: non quæres, cur ejuſmodi homini philoſophia ſorduerit. IDEM.

3. *Miſſum*] Ut eò reſpexiſſe videatur Cicero, quod dici ſolet, telum emiſſum revocari non poſſe. MORELIUS. Lego, *admiſſum*, id eſt, incitatum. Metaphora ab equis: in qua perſiſtit etiam, cùm addit, *coërceri* ac reprimi. MURET.

4. *Juſtioribus utamur illis*] Juſtiores in nos ſint illi. IDEM.

deſiſtunt de iiſdem, de quibus & ab Epicuro ſcriptum eſt, & ab antiquis, ad arbitrium ſuum ſcribere? Quòd ſi Græci leguntur à Græcis iiſdem de rebus aliâ ratione compoſitis: quid eſt, cur noſtri à noſtris non legantur?

Quanquam ſi planè ſic verterem Platonem, aut Ariſtotelem,
3 ut verterunt noſtri poëtæ fabulas; malè [5], credo, mererer de meis civibus, ſi ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. Sed id [6] neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto. Locos quidem quoſdam, ſi videbitur, transferam, & maximè ab iis, quos modò nominavi, cùm inciderit, ut id aptè fieri poſſit: ut ab Homero Ennius, Afranius à Menandro ſolet.

Nec verò, ut noſter Lucilius, recuſabo, quò minùs omnes mea legant. Utinam [7] eſſet ille Perſius! Scipio verò & Rutilius multò etiam magis! quorum ille judicium reformidans, Tarentinis ait ſe, & Conſentinis, & Siculis ſcribere. Facetè is quidem, ſicut aliàs: ſed nec tam docti tunc erant, ad quorum judicium elaboraret, & ſunt illius ſcripta leviora; ut urbanitas ſumma appareat, doctrina mediocris.

Ego autem quem timeam lectorem, cùm ad te, ne Græcis quidem cedentem in philoſophia, audeam ſcribere? Quanquam à te ipſo, id quidem facio, provocatus gratiſſimo mihi libro, quem ad me *De virtute* miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam uſu venire, ut abhorreant à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam & horrida, de malis Græcis Latinè ſcripta deteriùs. Quibus ego aſſentior, dummodò de iiſdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. Res verò bonas, verbis electis, graviter ornatéque dictatas, quis non legat? niſi qui ſe planè Græcum dici velit: ut à Scævola eſt prætore ſalutatus Athenis Albucius.

Quem

5. *Malè, credo, mererer*] Vel hæc *εἰρωνικῶς* ſunt intelligenda, vel legendum *non malè, credo, mererer*, prout exhibent Mſſ. Scalig. & Elienſ. ſec. DAVIS.

6. *Sed id neque feci adhuc*] Verterat tamen adoleſcens aliquot Platonis dialogos. MURET.

7. *Utinam eſſet ille Perſius*] Vide lib. de Orat. II. cap. 6.

8. *Quem quidem locum*] Urſinus, *quem quidem jocum*. Daviſius, *quem quidem luſit.* Vide lib. de Orat. II. 45.

9. *Ponti, Tritanni*] De T. Pontio centurione, vide Cic. de Senectute, cap. 10. De Tritanno, ſive Tritannio, Plinius VII. 19.

10. *Lictores*] Quæ proximè antecedunt verba ex perſona Scævolæ ſunt: hæc autem, *Lictores* &c. ab ipſo Lucilio pronuntian-

Quem [8] quidem locum cum multa venuſtate & omni ſale idem Lucilius: apud quem præclarè Scævola,

Græcum te, Albuci, quàm Romanum, atque Sabinum,
Municipem Ponti [9], Tritanni, centurionum,
Præclarorum hominum, ac primorum, ſigniferúmque,
Maluiſti dici. Græcè ergo prætor Athenis,
Id quod maluiſti, te, cùm ad me accedis, ſaluto:
Χαῖρε, *inquam, Tite: lictores [10], turma omnis, cohórſque,*
Χαῖρε, *Tite: hinc hoſtis mi Albucius, hinc inimicus.*

Sed jure Mucius. Ego autem ſatis mirari non queo, unde hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. Non eſt omnino hîc docendi locus: ſed ita ſentio & ſæpe diſſerui, Latinam linguam non modò non inopem, ut vulgò putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe quàm Græcam. Quando enim, ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, poſteà quidem quàm fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copioſæ, vel elegantis ornatus defuit?

Ego verò, cùm forenſibus operis, laboribus, periculis, non
deſeruiſſe mihi videor præſidium, in quo à populo Romano 4
locatus ſum: debeo profectò, quantùmcumque poſſim, in eo quoque elaborare, ut ſint operâ, ſtudio, labore meo doctiores cives mei, nec cum iſtis tantopere pugnare, qui Græca legere malint: (modò legant illa ipſa, nec ſimulent) & iis ſervire, qui vel utriſque literis uti velint, vel, ſi ſuas habent, illas non magnopere deſiderent.

Qui autem alia malunt ſcribi à nobis, æqui eſſe debent, quòd & ſcripta multa ſunt, ſic ut plura nemini è noſtris; & ſcribentur fortaſſe plura, ſi vita ſuppetet: & tamen qui diligenter hæc, quæ de philoſophia literis mandamus, legere aſſueverit, judicabit nulla ad legendum his eſſe potiora. Quid eſt enim in vi-

tiantur; cùm dicat, poſt Scævolæ verba lictores ejuſdem cohortémque prætoriam, quò magis Græca ſalutatione Albucius eluderetur, exclamaſſe ſimul omnes, prætoris exemplo, Χαῖρε. Erat autem hoc tempore adoleſcens Albucius. De quo in Bruto cap. 35. & in Oratione de Provinciis conſ. cap. 7. Scævola hic eſt Q. Mucius augur, gener C. Lælii, ſocer L. Craſſi oratoris, accuſatus poſtea repetundarum ab hoc Albucio, ut legitur in Bruto, cap. 26. Quam accuſationem ſpectavit Lucilius poëta in illo verſu,

Hinc hoſtis Muci Albucius, hinc inimicus. Manutius.

ta tantopere quærendum, quàm cùm omnia in philoſophia, tum id, quod his libris quæritur, quid ſit finis, quid extremum, quid ultimum, quò ſint omnia bene vivendi rectéque faciendi conſilia referenda? quid ſequatur natura, ut ſummum ex rebus expetendis? quid fugiat, ut extremum malorum? Qua de re cùm ſit inter doctiſſimos magna diſſenſio, quis alienum putet ejus eſſe dignitatis, quam mihi quiſque tribuit, quid in omni munere vitæ optimum & veriſſimum ſit exquirere?

An, *Partus ancillæ*[11] *sítne in fructu habendus*, diſſeretur inter principes civitatis, P. Scævolam, M'. Manilium, ab hiſque M. Brutus diſſentiet: quod & acutum genus eſt, & ad uſus civium non inutile: nóſque ea ſcripta reliquáque ejuſdem generis & legimus libenter, & legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negligentur? Nam, ut ſint illa vendibiliora, hæc uberiora certè ſunt. Quanquam id quidem licebit iis exiſtimare, qui legerint.

Nos autem hanc omnem quæſtionem de finibus bonorum & malorum ferè à nobis explicatam eſſe iis literis arbitramur, in quibus, quantùm potuimus, non modò quid nobis probaretur, ſed etiam quid à ſingulis philoſophiæ diſciplinis diceretur, perſecuti ſumus.

5 Ut autem à facillimis ordiamur, prima veniat in medium Epicuri ratio, quæ pleriſque notiſſima eſt: quam à nobis ſic intelliges expoſitam, ut ab ipſis, qui eam diſciplinam probant, non ſoleat accuratiùs explicari. Verum enim invenire volumus, non tanquam adverſarium aliquem convincere. Accuratè autem quondam à L. Torquato[12], homine omni doctrinâ erudito, defenſa eſt Epicuri ſententia de voluptate; à méque ei reſponſum, cùm C. Triarius[13], in primis gravis & doctus adoleſcens, ei diſputationi intereſſet. Nam cùm ad me in Cumanum[14] ſalutandi causâ uterque veniſſet, pauca primò inter nos de literis, quarum

---

11. *Partus ancillæ sítne in fructu habendus*] Ulpianus Dig. lib. VII. Tit. I. leg. 68. *Vetus fuit queſtio*, an partus ad fructuarium pertineret? *Sed Bruti ſententia obtinuit, fructuarium in eo locum non habere.* Vide ſis & Juſtinianum Inſt. lib. II. Tit. I. leg. 37. DAVISIUS.

12. L. *Torquato*] Filio L. Manlii Torquati, qui conſul fuit cum L. Aurelio Cotta, altero anno ante Ciceronem conſulem. Hic bis accuſavit P. Syllam; ſemel ambitûs, & condemnavit: deinde majeſtatis, quòd

rum ſummum erat in utroque ſtudium; deinde Torquatus: Quoniam nacti te, inquit, ſumus aliquando otioſum, certè audiam, quid ſit, quòd Epicurum noſtrum non tu quidem oderis, ut ferè faciunt, qui ab eo diſſentiunt, ſed certè non probes, eum, quem ego arbitror unum vidiſſe verum, maximiſque erroribus hominum animos liberaviſſe, & omnia tradidiſſe, quæ pertinerent ad bene beatéque vivendum. Sed exiſtimo, te, ſicut noſtrum Triarium, minùs eo delectari, quòd iſta Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti orationis ornamenta neglexerit. Nam illuc quidem adduci vix poſſum, ut ea, quæ ſenſerit ille, tibi non vera videantur.

Vide quantùm, inquam, fallare, Torquate. Oratio me iſtius philoſophi non offendit. Nam & complectitur verbis, quod vult; & dicit planè, quod intelligam: & tamen à philoſopho, ſi afferat eloquentiam, non aſperner; ſi non habeat, non admodum flagitem. Re mihi non æquè ſatisfacit, & quidem locis pluribus. Sed quot homines, tot ſententiæ. Falli igitur poſſumus. Quamobrem tandem, inquit, non ſatisfacit? te enim judicem æquum puto: modò, quæ dicat ille, bene noris. Niſi mihi Phædrum, inquam, mentitum aut Zenonem putas, (quorum utrumque audivi, cùm mihi nihil ſanè præter ſedulitatem probarent) omnes mihi Epicuri ſententiæ ſatis notæ ſunt. Atque eos, quos nominavi, cum Attico noſtro frequenter audivi; cùm miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidiéque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat unquam controverſia, quid ego intelligerem, ſed quid probarem.

Quid igitur eſt, inquit? Audire enim cupio, quid non pro- 6
bes. Principio, inquam, in phyſicis, quibus maximè gloriatur, primùm totus eſt alienus. Democrito adjicit perpauca mutans,

quòd Catilinariæ conjurationis particeps fuiſſet; qua in cauſa Syllam Cicero defendit. Muretus.

13. *Triarius* [In quo errat Seb. Corradus (in Bruto, cap. 76.) qui, quòd plena ſenectutis fuiſſe dicitur illius oratio, ſenem ex eo ſignificari putat: ideóque non eſſe eundem, qui hîc adoleſcens vocetur. Cùm revera hoc Cicero, tanquam admirabile, proponat, fuiſſe Triarii in illa ætate, nempe in adoleſcentia, plenam ſenectutis, id eſt, ſenilis gravitatis orationem. Idem.

14. *In Cumanum*] Acad. I. 1.

ſed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos, quas appellat, id eſt, corpora individua, propter ſoliditatem cenſet in infinito inani, in quo nihil nec ſummum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum ſit, ita ferri, ut concurſionibus inter ſe cohæreſcant: ex quo efficiantur ea, quæ ſint, quǽque cernantur, omnia: eúmque motum atomorum nullo à principio, ſed ex æterno tempore intelligi convenire. Epicurus autem, in quibus ſequitur Democritum, non ferè labitur. Quanquam utriuſque cùm multa non probo, tum illud in primis, quòd, cùm in rerum natura duo quærenda ſint, unum, quæ materia ſit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis ſit, quæ quidque efficiat: de materia diſſeruerunt, vim & cauſam efficiendi reliquerunt. Sed hoc commune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ. Cenſet enim, eadem illa individua & ſolida corpora ferri ſuo deorſum pondere ad lineam: hunc naturalem eſſe omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cùm illud occurreret, ſi omnia deorſum è regione ferrentur, &, ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram poſſet attingere: itaque attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaulùm: quo nihil poſſet fieri minùs. Ita effici complexiones, & copulationes, & adhæſitationes atomorum inter ſe: ex quo efficeretur mundus, omnéſque partes mundi, quǽque in eo eſſent. Quæ cùm res tota ficta ſit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. Nam & ipſa declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim declinare atomum ſine cauſa: quo nihil turpius phyſico, quàm fieri ſine cauſa quidquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipſe conſtituit, è regione inferiorem locum petentium, ſine cauſa eripuit atomis: nec tamen id, cujus cauſâ hæc finxerat, aſſecutus eſt. Nam ſi omnes atomi declinabunt, nùllæ unquam cohæreſcent: ſive aliæ declinabunt, aliæ ſuo nutu rectè ferentur: primùm erit hoc quaſi provincias atomis dare,

---

15. *In tertia verò parte* &c.] Hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis, ab hoc loco *In tertia verò parte* &c. uſque ad *confirmat* &c. non reperi in libris noſtris manuſcriptis; quæ credibile eſt à docto aliquo eſſe aſſuta. Nam cùm certum ſit, hîc aliquid deeſſe in libris manuſcriptis, neque difficile admodum ſit, quid deſit, conjicere; hoc totum ille, quiſquis fuit, non ineptè ſupplevit: niſi fortè in alio meliore

re, quæ rectè, quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concurſio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem phyſici eſt, credere aliquid eſſe minimum. Quod profectò nunquam putaviſſet, ſi à Polyæno, familiari ſuo, geometriam diſcere maluiſſet, quàm illam etiam ipſum dedocere. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriáque perfecto. Huic bipedalis fortaſſe: tantum enim eſſe cenſet, quantus videtur, vel paulò aut majorem, aut minorem. Ita quæ mutat, ea corrumpit: quæ ſequitur, ſunt tota Democriti. Atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, quorum incurſione non ſolùm videamus, ſed etiam cogitemus: infinitio ipſa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo eſt: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. Quæ etſi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum laudatum à cæteris, ab hoc, qui eum unum ſecutus eſt, nollem vituperatum.

Jam in altera philoſophiæ parte, quæ eſt quærendi ac diſſerendi, quæ λογικὴ dicitur, iſte veſter planè, ut mihi quidem 7
videtur, inermis ac nudus eſt. Tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludatúrque ratio, tradit: non, quâ viâ captioſa ſolvantur, ambigua diſtinguantur, oſtendit. Judicia rerum in ſenſibus ponit: quibus ſi ſemel aliquid falſi pro vero probatum ſit, ſublatum eſſe omne judicium veri & falſi putat.

In tertia[15] *verò parte, quæ eſt de vita & moribus, in conſtitutione finis, nil generoſum ſapit atque magnificum.* Confirmat illud vel maximè, quòd ipſa natura, ut ait ille, adſciſcat & reprobet, id eſt, voluptatem & dolorem. Ad hæc, & quæ ſequamur, & quæ fugiamus, refert omnia. Quod quanquam Ariſtippi eſt, à Cyrenaiciſque meliùs liberiúſque defenditur: tamen ejuſmodi eſſe judico, ut nihil homine videatur indignius. Ad majora enim quædam nos natura genuit & conformavit, ut mihi quidem videtur.

meliore exemplari reperitur. Ego in noſtris libris manuſcriptis non reperi, neque ullam reperi lacunam. LAMBIN. Vetus exemplar quo uſi ſumus, ea verba non habebat : vera tamen eſſe videntur. Sed adhuc quædam deſiderari, verba quæ ſequuntur ſatis indicant : ea enim aptè cum illis non cohærent. MORELIUS.

detur. Ac fieri poteſt, ut errem: ſed ita prorſus exiſtimo, neque eum Torquatum [16], qui hoc primus cognomen invenerit, aut torquem illum hoſti detraxiſſe, ut aliquam ex eo perciperet corpore voluptatem, aut cum Latinis tertio conſulatu conflixiſſe apud Veſerim propter voluptatem. Quòd verò ſecuri filium percuſſerit, privaviſſe ſe etiam videtur multis voluptatibus, cùm ipſi naturæ patrióque amori prætulerit jus majeſtatis atque imperii.

Quid? L. Torquatus [17], is, qui conſul cum Cn. Octavio fuit, cùm illam ſeveritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legatis accuſantibus, quòd pecunias prætorem in provincia cepiſſe arguerent, cauſam apud ſe dicere juberet, réque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuiſſe in imperio, quales ejus majores fuiſſent: & in conſpectum ſuum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus ſuis cogitaviſſe? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quiſque pro patria & pro ſuis ſuſcipit, ut non modò nullam captet, ſed etiam prætereat omnes voluptates; dolores denique quoſvis ſuſcipere malit, quàm deſerere ullam officii partem: ad ea, quæ hoc non minùs declarant, ſed videntur leviora, veniamus.

Quid tibi, Torquate? quid huic Triario literæ, quid hiſtoriæ cognitióque rerum, quid poëtarum evolutio, quid tanta tot verſuum memoria voluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: Hæc enim ipſa mihi ſunt voluptati; & erant illa Torquatis. Nunquam hoc ita defendit Epicurus: neque verò tu, aut quiſquam eorum, qui aut ſaperet aliquid, aut iſta didiciſſet. Et, quod quæritur ſæpe, cur tam multi ſunt Epicurei: ſunt aliæ quoque cauſæ: ſed multitudinem hoc maximè allicit, quòd ita putat dici ab illo, recta & honeſta quæ ſint, ea facere ipſa per ſe lætitiam, id eſt, voluptatem. Homines optimi non intelligunt totam rationem

16. *Eum Torquatum*] Q. Claudius Quadrigarius, cujus verba, quibus hanc hiſtoriam retulit in literas, leguntur apud Gellium cap. 13. lib. IX. putavit hoc contigiſſe anno ab U. C. CCCLXXXVI. M. Furio Camillo quintùm dictatore: ut teſtis eſt Livius lib. VI. extremo. Ipſe autem lib. VII. Livius decem haud minùs poſt annos, Idem tamen

tionem everti, ſi ita ſe res habeat. Nam ſi concederetur, etiam ſi ad corpus nihil referatur, iſta ſua ſponte & per ſe eſſe jucunda; per ſe eſſet & virtus, & cognitio rerum, quod minimè ille vult, expetenda. Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. De cætero, vellem equidem aut ipſe doctrinis fuiſſet inſtructior, (eſt enim, quod ita tibi videri neceſſe eſt, non ſatis politus iis artibus, quas qui tenent eruditi appellantur) aut ne deterruiſſet alios à ſtudio. Quanquam te quidem video minimè eſſe deterritum.

Quæ cùm dixiſſem, magis ut illum provocarem, quàm ut 8
ipſe loquerer, tum Triarius leniter arridens, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pænè è philoſophorum choro ſuſtuliſti. Quid ei reliquiſti, niſi te, quoquo modo loqueretur, intelligere, quid diceret? Aliena dicit in phyſicis, nec ea ipſa, quæ tibi probarentur. Si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit. Diſſerendi artem nullam habuit. Voluptatem cùm ſummum bonum diceret, primùm in eo ipſo parum vidit: deinde hoc quoque alienum: nam antè Ariſtippus; & ille meliùs. Addidiſti ad extremum, etiam indoctum fuiſſe.

Fieri, inquam, ô Triari, nullo pacto poteſt, ut non dicas, quid non probes ejus, à quo diſſentias. Quid enim me prohiberet Epicureum eſſe, ſi probarem quæ ille diceret? cùm præſertim illa perdiſcere ludus eſſet. Quamobrem diſſentientium inter ſe reprehenſiones non ſunt vituperandæ. Maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones, concertationéſque in diſputando pertinaces, indignæ mihi philoſophiâ videri ſolent.

Tunc Torquatus, Prorſus, inquit, aſſentior. Neque enim diſputari ſine reprehenſione, nec cum iracundia aut pertinacia rectè diſputari poteſt. Sed ad hæc, niſi moleſtum eſt, habeo quæ velim. At me, inquam, niſi te audire vellem, cenſes hæc dicturum fuiſſe? Utrùm igitur percurri omnem Epicuri diſciplinam placet: an de una voluptate quæri, de qua omne certamen

tamen narrat id factum C. Sulpitio & C. Licinio Calvo coſſ. dictatore T. Quintio Penno: id eſt, ſex annis poſteriùs. Conſidera per otium. MURET.

17. *L. Torquatus*] Lego *T. Torquatus* ex lapidibus Capitolinis, è Valerio lib. V. cap. 8. è libro LIV. epit. Livii. IDEM. Vide & Val. Max. lib. VI. cap. 3.

men eſt? Tuo verò id quidem, inquam, arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eámque maximam. De phyſicis aliàs: & quidem tibi & declinationem iſtam atomorum, & magnitudinem ſolis probabo, & Democriti errata, ab Epicuro reprehenſa & correcta permulta. Nunc dicam de voluptate; nihil ſcilicet novi, ea tamen, quæ te ipſum probaturum eſſe confidam. Certè, inquam, pertinax non ero: tibique, ſi mihi probabis ea, quæ dices, libenter aſſentiar. Probabo, inquit: modò iſta ſis æquitate, quam oſtendis. Sed uti oratione perpetuâ malo, quàm interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exorſus eſt.

— 9 Primùm igitur, inquit, ſic agam, ut ipſi auctori hujus diſciplinæ placet: conſtituam, quid & quale ſit id, de quo quærimus: non quòd ignorare vos arbitrer; ſed ut ratione & viâ procedat oratio. Quærimus igitur, quid ſit extremum, quid ultimum bonorum. Quod omnium philoſophorum ſententiâ tale debet eſſe, ut ad id omnia referri oporteat: ipſum autem nuſquam. Hoc Epicurus in voluptate ponit, quod ſummum bonum eſſe vult; ſummúmque malum, dolorem: ídque inſtituit docere ſic: „ Omne animal, ſimul atque natum ſit, voluptatem „ appetere, eáque gaudere ut ſummo bono: dolorem aſpernari, ut ſummum malum, &, quantùm poſſit, à ſe repellere: „ ídque facere nondum depravatum, ipsâ naturâ incorruptè at- „ que integrè judicante. Itaque negat opus eſſe ratione, neque diſputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor ſit. Sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem eſſe albam, dulce mel: quorum nihil oporteret exquiſitis rationibus confirmare: tantùm ſatis eſſe admonere. Intereſſe enim inter argumentum concluſionémque rationis, & inter mediocrem animadverſionem atque admonitionem: alterâ occulta quædam & quaſi involuta aperiri: alterâ prompta & aperta judicari. Etenim quoniam, detractis de homine ſenſibus, reliqui nihil eſt: neceſſe

18. *Quid aut ad naturam, aut contrà ſit*] Rectiùs (ut puto) legendum eſt, *quid aut ad naturam* aptum, *aut contrà ſit*: nullis enim exemplis adductis probant interpretes voces, *ad naturam*, ſignificare *ſecundùm naturam*, licèt eas ita interpretentur. PEARC. Præclarum enim ab eo munus accepi, *Conjecturales in Ciceronis Philoſophica Emendationes*, hactenus ineditas. Pro quibus magnas ipſi gratias ago, literati habebunt immor-

ſe eſt, quid [11] aut ad naturam aut contra ſit, à natura ipſa judicari. Ea quid percipit, aut quid judicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter voluptatem & dolorem?

Sunt autem quidam è noſtris, qui hæc ſubtiliùs velint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bonum ſit, aut quid malum, ſenſu judicari: ſed animo etiam ac ratione intelligi poſſe, & voluptatem ipſam per ſe eſſe expetendam, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. Itaque aiunt hanc quaſi naturalem atque inſitam in animis noſtris ineſſe notionem, ut alterum eſſe appetendum, alterum aſpernandum ſentiamus. Alii autem (quibus ego aſſentior) cùm à philoſophis compluribus permulta dicantur, cur nec voluptas in bonis ſit numeranda, nec in malis dolor, non exiſtimant oportere nimiùm nos cauſæ confidere, ſed & argumentandum, & accuratè diſſerendum, & rationibus conquiſitis de voluptate & dolore diſputandum putant.

10 Sed ut perſpiciatis, unde omnis iſte natus ſit error voluptatem accuſantium, dolorémque laudantium, totam rem aperiam: eáque ipſa, quæ ab illo inventore veritatis & quaſi architecto beatæ vitæ dicta ſunt, explicabo. Nemo enim ipſam voluptatem, quia voluptas ſit, aſpernatur, aut odit, aut fugit; ſed quia conſequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem ſequi neſciunt. Neque porrò quiſquam eſt, qui dolorem ipſum, quia dolor ſit, amet, conſectetur, adipiſci velit; ſed quia nonnunquam ejuſmodi tempora incidunt, ut labore & dolore magnam aliquam quærat voluptatem.

Ut enim ad minima veniam, quis noſtrûm exercitationem ullam corporis ſuſcipit laborioſam, niſi ut aliquid ex ea commodi conſequatur? Quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit eſſe, quam nihil moleſtiæ conſequatur; vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo voluptas nulla pariatur? At verò eos & accuſamus, & juſto odio digniſſimos ducimus, qui, blanditiis præſentium voluptatum deliniti atque cor-

immortales: adeò in illis multa ſunt animadverſa ſolerter, & nitidè explicata, quibus ægrè caruit hactenus Cicero, & hæc abundabit editio, doctiſſimi Pearcii opibus locupletata. Agnoſcent ſanè lectores non fruſtrà eſſe, quæ de illius eruditione ac judicio in Præfatione poſui. OLIVETUS.

ptas bonum. Hoc ne ſtatuam quidem dicturam pater aiebat, ſi loqui poſſet. Concluſum [19] eſt enim contra Cyrenaicos ſatis acutè: nihil ad Epicurum. Nam ſi ea ſola voluptas eſſet, quæ quaſi titillaret ſenſus, ut ita dicam, & ad eos cum ſuavitate afflueret & illaberetur: nec manus eſſe contenta poſſet ulla vacuitate doloris, ſine jucundo motu voluptatis. Sin autem ſumma voluptas eſt, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi rectè, Chryſippe, conceſſum eſt, nihil deſiderare manum, cùm ita eſſet affecta: ſecundum non rectè, ſi voluptas eſſet bonum, fuiſſe deſideraturam. Idcirco enim non deſideraret, quia, quod dolore caret, id in voluptate eſt.

12 Extremum autem eſſe bonorum voluptatem ex hoc facilè perſpici poteſt. Conſtituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo & corpore voluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc ſtatu præſtabiliorem aut magis expetendum poſſumus dicere? Ineſſe enim neceſſe eſt in eo, qui ita ſit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis, quòd mors ſenſu careat: dolor in longinquitate levis: in gravitate brevis ſoleat eſſe: ut ejus magnitudinem celeritas, diuturnitatem allevatio conſoletur. Ad ea cùm accedit, ut neque divinum numen horreat, nec præteritas voluptates effluere patiatur, earúmque aſſidua recordatione lætetur: quid eſt, quod [a] huc poſſit, quod melius ſit, accedere? Statue contrà aliquem confectum tantis animi corporíſque doloribus, quanti in hominem maximi cadere poſſunt, nullâ ſpe propoſitâ, fore levius aliquando, nulla [b] præterea nec præſenti, nec exſpectata voluptate: quid eo miſerius dici aut fingi poteſt?

Quòd ſi vita doloribus referta maximè fugienda eſt, ſummum profectò malum eſt vivere cum dolore. Cui ſententiæ conſentaneum eſt, ultimum eſſe bonorum cum voluptate vivere. Nec enim habet noſtra mens aliud quidquam, ubi conſiſtat, tanquam in extremo: omnéſque & metus, & ægritudines ad dolorem referuntur: nec præterea eſt res ulla, quæ ſuâ naturâ aut ſollicitare

19. *Concluſum eſt*] Chryſippi rogatiunculam, quæ contra Epicuri ſententiam facere videbatur, artificiosè rejicit in Cyrenaicos, qui ſolùm, ut dixit, motum illum jucun-

tare poſſit, aut angere. Præterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiſcuntur aut à voluptate, aut à dolore. Quod cùm ita ſit, perſpicuum eſt omnes rectas res atque laudabiles eò referri, ut cum voluptate vivatur. Quoniam autem id eſt vel ſummum bonorum, vel ultimum, vel extremum, quod Græci τέλος nominant, quod ipſum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum eſt, ſummum eſſe bonum jucundè vivere.

Id qui in una virtute ponunt, & ſplendore nominis capti, 13
quid natura poſtulet non intelligunt; errore maximo, ſi Epicurum audire voluerint, liberabuntur. Iſtæ enim veſtræ eximiæ pulchræque virtutes niſi voluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? Ut enim medicorum ſcientiam non ipſius artis, ſed bonæ valetudinis causâ probamus: & gubernatoris ars, quia bene navigandi rationem habet, utilitate, non arte laudatur: ſic ſapientia, quæ ars vivendi putanda eſt, non expeteretur, ſi nihil efficeret; nunc expetitur, quòd eſt tanquam artifex conquirendæ & comparandæ voluptatis.

Quam autem dicam voluptatem jam videtis, ne invidiâ verbi labefactetur oratio mea. Nam cùm ignoratione rerum bonarum & malarum maximè hominum vita vexetur, ob eúmque errorem & voluptatibus maximis ſæpe priventur, & praviſſimis animi doloribus torqueantur; ſapientia eſt adhibenda, quæ & terroribus cupiditatibúſque detractis, & omnium falſarum opinionum temeritate direpta, certiſſimam ſe nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia enim eſt una, quæ mœſtitiam pellat ex animis, quæ nos exhorreſcere metu non ſinat: qua præceptrice in tranquillitate vivi poteſt, omnium cupiditatum ardore reſtincto. Cupiditates enim ſunt inſatiabiles: quæ non modò ſingulos homines, ſed univerſas familias evertunt; totam etiam labefactant ſæpe rempublicam. Ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiæ, ſeditiones, bella naſcuntur. Nec hæ ſeſe foris ſolùm jactant, nec tantùm in alios cæco impetu incurrunt, ſed intus etiam in animis incluſæ inter ſeſe diſſident atque diſcordant. Ex

P 3 quo

jucundum & ſuavem nomine voluptatis intelligebant. Morellius.

a Man. Lamb. *huic . . . accidere*
b Vict. Lamb. *præteritâ*

quo vitam amariſſimam neceſſe eſt effici : ut ſapiens ſolùm , amputata circumciſâque inanitate omni & errore, naturæ finibus contentus , ſine ægritudine poſſit, & ſine metu vivere.

Quæ eſt enim aut utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quàm illa, qua eſt uſus Epicurus? qui unum genus poſuit earum cupiditatum, quæ eſſent & naturales [20] & neceſſariæ: alterum, quæ naturales eſſent, nec tamen neceſſariæ: tertium, quæ nec naturales, nec neceſſariæ. Quarum ea ratio eſt, ut neceſſariæ nec operâ multâ , nec impensâ expleantur. Ne naturales quidem multa deſiderant, propterea quòd ipſa natura divitias, quibus contenta ſit, & parabiles, & terminatas habet. Inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inveniri poteſt.

14 Quòd ſi vitam omnem perturbari videmus errore & inſcientiâ : ſapientiámque eſſe ſolam, quæ nos à libidinum impetu & formidinum terrore vindicet , & ipſius fortunæ modicè ferre doceat injurias, & omnes monſtret vias, quæ ad quietem & tranquillitatem ferant: quid eſt, cur dubitemus dicere, & ſapientiam propter voluptatem expetendam, & inſipientiam propter moleſtias eſſe fugiendam? Eadémque ratione ne temperantiam quidem propter ſe expetendam eſſe dicemus, ſed quia pacem animis afferat, & eos quaſi concordiâ quadam placet ac leniat. Temperantia eſt enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut ſequamur monet. Nec enim ſatis eſt judicare, quid faciendum , non faciendúmve ſit: ſed ſtare etiam oportet in eo, quod ſit judicatum. Plerique autem, quòd tenere atque ſervare id, quod ſtatuerunt, non poſſunt, victi & debilitati, objecta ſpecie voluptatis, tradunt ſe libidinibus conſtringendos, nec, quid eventurum ſit, provident, ob eámque cauſam propter voluptatem & parvam & non neceſſariam, & quæ vel aliter pararetur, & qua etiam carere poſſent ſine dolore, tum in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt: ſæpe etiam legum judiciorúmque pœnis obligantur.

20. *Naturales*] Epicurus : *Si ad naturam vives, nunquam eris pauper : ſi ad opinionem, nunquam dives. Exiguum natura deſiderat : opinio immenſum. Naturalia deſide-*

tur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores conſequantur: & qui ſuum judicium retinent, ne voluptate victi faciant id, quod ſentiunt non eſſe faciendum: hi voluptatem maximam adipiſcuntur, prætermittenda voluptate. Iidem etiam dolorem ſæpe perpetiuntur, ne, ſi id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter ſe fugiendam eſſe: temperantiámque expetendam, non quia voluptates fugiat, ſed quia majores conſequatur.

Eadem fortitudinis ratio reperietur. Nam neque laborum per-
functio, neque perpeſſio dolorum, per ſe ipſa allicit: nec pa- 15
tientia, nec aſſiduitates, nec vigiliæ, nec ea ipſa, quæ laudatur, induſtria, ne fortitudo quidem: ſed iſta ſequimur, ut ſine cura metúque vivamus: animúmque & corpus, quantùm efficere poſſimus, moleſtiâ liberemus. Ut enim mortis metu omnis quietæ vitæ ſtatus perturbatur: &, ut ſuccumbere doloribus, eóſque humili animo imbecillóque ferre, miſerum eſt; ob eámque debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, nonnulli patriam, plerique autem ſe ipſos penitus perdiderunt: ſic robuſtus animus & excelſus omni eſt liber curâ & angore, cùm & mortem contemnit, quâ qui affecti ſunt, in eadem cauſa ſunt, quâ antequam nati: & ad dolores ita paratus eſt, ut meminerit, maximos morte finiri, parvos multa habere intervalla requietis, mediocrium nos eſſe dominos: ut, ſi tolerabiles ſint, feramus: ſin minùs, æquo animo è vita, cùm ea non placeat, tanquam è theatro, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviámque vituperari, nec fortitudinem patientiámque laudari ſuo nomine: ſed illas rejici, quia dolorem pariant: has optari, quia voluptatem.

Juſtitia reſtat, ut de omni virtute ſit dictum; ſed ſimilia fe-
rè dici poſſunt. Ut enim ſapientiam, temperantiam, fortitudi- 16
nem, copulatas eſſe docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec diſtrahi poſſint, ſic de juſtitia judicandum eſt: quæ non modò nunquam nocet cuiquam, ſed contrà ſemper alit aliquid tum vi ſua atque naturâ, quod tranquillet animos:

deſideria finita ſunt: ex falſa opinione naſcentia ubi deſinant, non habent: nullus enim terminus falſo eſt. Seneca lib. II. epiſt. MURETUS.

mos: tum ſpe, nihil earum rerum defuturum, quas natura [21] non depravata deſideret. Quemadmodum temeritas, & libido, & ignavia ſemper animum excruciant, & ſemper ſollicitant, turbulentæque ſunt: ſic [a] cujus [22] in mente conſedit, hoc ipſo, quòd adeſt, turbulenta [b] non poteſt fieri: & ſi verò molita quippiam eſt, quamvis occultè fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum. Plerumque improborum facta primò ſuſpicio inſequitur: deinde ſermo atque fama, tum accuſator, tum judex: multi etiam, ut te conſule, ipſi ſe indicaverunt.

Quòd ſi qui ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe & muniti videntur, deorum tamen horrent, eáſque ipſas ſollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, à diis immortalibus ſupplicii causâ importari putant. Quæ autem tanta ex improbis factis ad minuendas vitæ moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augendas, cùm conſcientiâ factorum, tum pœnâ legum, odióque civium? Et tamen in quibuſdam neque pecuniæ modus eſt, neque honoris, neque imperii, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla præda unquam improbè parta minuit, ſed auget potiùs, atque inflammat: ut coërcendi magis, quàm dedocendi eſſe videantur.

Invitat igitur vera ratio bene ſanos ad juſtitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti [23] atque impotenti injuſtè facta conducunt; qui nec facilè efficere poſſit, quod conetur, nec obtinere, ſi effecerit: & opes vel fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt; qua qui utuntur, benevolentiam ſibi conciliant, &, quod aptiſſimum eſt ád quietè vivendum, caritatem; præſertim cùm omnino nulla ſit cauſa peccandi. Quæ enim cupidita-

21. *Natura depravata deſideret*] Illud *depravata*, ſcriptum erat in margine, quo ſignificaretur depravata eſſe, quæ ſtatim ſequuntur. Inde per errorem tranſlatum eſt in contextum. Lambinus, *Non depravata*, ſed ex conjectura. IDEM.

a Man. *cujus in mente impietas* (Lamb. *injuſtitia*) *conſedit*

b Man. *non poteſt non eſſe*, Lamb. *non poteſt non fieri*,

22. *Sic cujus in mente conſedit*, &c.] Locus eſt à librariis peſſimè habitus, eúmque conjecturis ſuis tentarunt eruditi. Fred. Gronovius repoſuit, *ſic* cùm vis *in mente conſedit, hoc ipſo quòd adeſt, turbulenta non poteſt* non *fieri*. Ubi *vim* pro *injuſtitia* poſitam cenſet. *Tullius* tamen ambiguæ ſaltem ſignificationis vocem hoc in loco vix, ut opinor, adhiberet. Gruterus urit ſecátque, totum locum ſic conſtituens, *quemadmo-*

piditates à natura proficiſcuntur, facilè explentur ſine ulla injuria: quæ autem inanes ſunt, his parendum non eſt. Nihil enim deſiderabile concupiſcunt, plúſque in ipſa injuria detrimenti eſt, quàm in iis rebus emolumenti, quæ pariuntur injuriâ. Itaque ne juſtitiam quidem rectè quis dixerit per ſe ipſam optabilem, ſed quia jucunditatis vel plurimùm afferat: nam diligi & carum eſſe jucundum eſt, propterea quia tutiorem vitam & voluptatem efficit pleniorem. Itaque non ob ea ſolùm incommoda, quæ eveniunt improbis, fugiendam improbitatem putamus, ſed multò etiam magis, quòd cujus in animo verſatur, nunquam ſinit eum reſpirare, nunquam acquieſcere.

Quòd ſi ne ipſarum quidem virtutum laus, in qua maximè cæterorum philoſophorum exultat oratio, reperire poteſt exitum, niſi dirigatur ad voluptatem; voluptas autem eſt ſola, quæ nos vocet ad ſe & alliciat ſuapte naturâ: non poteſt eſſe dubium, quin id ſit ſummum atque extremum bonorum omnium; beatéque vivere nihil aliud ſit, niſi cum voluptate vivere.

Huic certæ ſtabilíque ſententiæ quæ ſint conjuncta, explicabo brevi. Nullus in ipſis error eſt finibus bonorum & malorum, 17
id eſt, in voluptate, aut in dolore: ſed in his rebus peccant, cùm, è quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem voluptates & dolores naſci fatemur è corporis voluptatibus & doloribus. Itaque concedo quod modò dicebas, cadere causâ, ſi qui è noſtris aliter exiſtimant: quos quidem video eſſe multos, ſed imperitos. Quanquam autem & lætitiam nobis voluptas animi, & moleſtiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum eſſe è corpore, & ad corpus referri: nec ob eam cauſam non multò majores eſſe & voluptates, & dolores animi, quàm

almodum temeritas & libido & ignavia, ſi cujus in mente conſedit, hoc ipſo quòd adeſt, turbulenta eſt: ſi verò molita quippiam &c. Denique Cl. Clericus Art. Crit. P. III. §. 1. c. 16. 10. vitii nihil in his verbis ineſſe cenſet. Mihi verò fidem non facit vir doctiſſimus, licet prioris membri ſenſum videatur aſſecutus. Nunc varias lectiones videamus. Elienſ. ſec. dat *ſic cujus in mente conſedit* juſtitia, *hoc ipſo* &c. Idem codex, Pariſ. unus, & alter P. Manutii repræſentant, *etſi verò* impietas *molita quippiam eſt*. Itaque, non ſpreta Mſſ. ope, legerim, *ſic* ſi *cujus in mente conſedit* juſtitia, *hoc ipſo quòd adeſt, turbulenta non poteſt* ea *fieri: ſi verò* impietas *molita quippiam eſt, quamvis occultè fecerit, nunquam tamen confidet id fore ſemper occultum.* Dav.

23. *Infanti*] Lego, *neque homini infami, aut impotenti.* Idem.

corporis. Nam corpore nihil, niſi præſens & quod adeſt, ſentire poſſumus: animo autem & præterita, & futura. Ut enim æquè doleamus animo, cùm corpore dolemus: fieri tamen permagna acceſſio poteſt, ſi aliquod æternum & infinitum impendere malum nobis opinemur. Quod idem licet transferre in voluptatem, ut ea major ſit, ſi nihil tale metuamus.

Jam illud quidem perſpicuum eſt, maximam animi aut voluptatem, aut moleſtiam plus aut ad beatam, aut ad miſeram vitam afferre momenti, quàm eorum utrumvis, ſi æquè diù ſit in corpore. Non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem ſtatim conſequi, niſi in voluptatis locum dolor fortè ſucceſſerit: at contrà, gaudere noſmet omittendis doloribus, etiam ſi voluptas ea, quæ ſenſum moveat, nulla ſucceſſerit: eóque intelligi poteſt, quanta voluptas ſit non dolere. Sed ut iis bonis erigimur, quæ exſpectamus: ſic lætamur iis, quæ recordamur. Stulti autem malorum memoriâ torquentur: ſapientes bona præterita gratâ recordatione renovata delectant. Eſt autem ſitum in nobis, ut & adverſa quaſi perpetuâ oblivione obruamus, & ſecunda jucundè ac ſuaviter meminerimus. Sed cùm ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo ſequatur, ſi illa mala ſint; lætitia, ſi bona.

18 O præclaram beatè vivendi, & apertam, & ſimplicem, & directam viam! Cùm enim certè nihil homini poſſit melius eſſe, quàm vacare omni dolore & moleſtiâ, perfruíque maximis & animi & corporis voluptatibus: videtíſne, quàm nihil prætermittatur, quod vitam adjuvet, quò faciliùs id, quod propoſitum eſt, ſummum bonum conſequamur? Clamat Epicurus, is, quem vos nimis voluptatibus eſſe deditum dicitis, non poſſe jucundè vivi, niſi ſapienter, honeſtè, juſtéque vivatur: nec ſapienter, honeſtè, juſtè, niſi jucundè. Neque enim civitas in ſeditione beata eſſe poteſt, nec in diſcordia dominorum domus: quo minùs animus, à ſe ipſe diſſidens ſecúmque diſcordans, guſtare partem ullam liquidæ voluptatis & liberæ poteſt. Atqui pugnantibus & contrariis ſtudiis conſiliiſque ſemper utens, nihil quieti videre, nihil tranquilli poteſt.

Quòd ſi corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur: quantò magis animi morbis impediri neceſſe eſt? Animi autem

autem morbi ſunt cupiditates immenſæ & inanes, divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinoſarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, moleſtiæ, mœrores, qui animos exedunt conficiúntque curis, hominum non intelligentium, nihil dolendum eſſe animo, quod ſit à dolore corporis præſenti futuróve ſejunctum. Nec verò quiſquam ſtultus non horum morborum aliquo laborat. Nemo igitur eſt non miſer.

Accedit etiam mors, quæ, quaſi ſaxum Tantalo, ſemper impendet: tum ſuperſtitio; quâ qui eſt imbutus, quietus eſſe nunquam poteſt. Præterea bona præterita non meminerunt, præſentibus non fruuntur, futura modò exſpectant: quæ quia certa eſſe non poſſunt, conficiuntur & angore, & metu: maximéque cruciantur, cùm ſerò ſentiunt, fruſtra ſe aut pecuniæ ſtuduiſſe, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. Nullas enim conſequuntur voluptates, quarum potiendi ſpe inflammati, multos labores magnóſque ſuſceperant.

Ecce autem alii minuti & anguſti, aut omnia ſemper deſperantes, aut malevoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monſtroſi[24]: alii autem etiam amatoriis levitatibus dediti, alii petulantes, alii audaces, protervi, iidem intemperantes & ignavi, nunquam in ſententia permanentes. Quas ob cauſas in eorum vita nulla eſt intercapedo moleſtiæ. Igitur neque ſtultorum quiſquam beatus, neque ſapientum non beatus. Multóque hoc melius nos veriúſque quàm Stoici. Illi enim negant bonum quidquam eſſe, niſi neſcio quam illam umbram, quod appellant honeſtum, non tam ſolido quàm ſplendido nomine: virtutem autem, nixam hoc honeſto, nullam requirere voluptatem, atque ad beatè vivendum ſeipsâ eſſe contentam.

Sed poſſunt hæc quadam ratione dici, non modò non repugnantibus, verùm etiam approbantibus nobis. Sic enim ab Epi- 19
curo ſapiens ſemper beatus inducitur. Finitas habet cupiditates; negligit mortem; de diis immortalibus ſine ullo metu vera ſentit;

24. *Monſtroſi*] Lambinus, conjecturam ſuam ſecutus, edidit *moroſi*. Nulla verò mutandi fuit cauſa; nam receptam lectionem ſervat etiam *Nonius* in *minutum*; niſi quòd ille *monſtruoſi*, prout etiam nonnulli Mſſ. Nec refert utrùm *monſtroſi* legas, an *monſtruoſi*. IDEM.

tit; non dubitat, ſi ita melius ſit, migrare de vita. His rebus inſtructus ſemper eſt in voluptate. Neque enim tempus eſt ullum, quo non plus habeat voluptatum, quàm dolorum. Nam & præterita gratè meminit, & præſentibus ita potitur, ut animadvertat quanta ſint ea, quámque jucunda: neque pendet ex futuris, ſed exſpectat illa, fruitur præſentibus: ab iiſque vitiis, quæ paulò antè collegi, abeſt plurimùm: &, cùm ſtultorum vitam cum ſua comparat, magna afficitur voluptate. Dolores autem, ſi qui incurrunt, nunquam vim tantam habent, ut non plus habeat ſapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur.

Optimè verò Epicurus, quòd *exiguam* dicit *fortunam intervenire ſapienti: maximáſque*[25] *ab eo, & graviſſimas res conſilio ipſius & ratione adminiſtrari: neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi poſſe, quàm ex hoc percipiatur, quod videamus eſſe finitum.* In dialectica autem veſtra nullam vim exiſtimavit eſſe nec ad meliùs vivendum, nec ad commodiùs diſſerendum. In phyſicis plurimùm poſuit. Eâ ſcientiâ, & verborum vis[26], & natura orationis, & conſequentium repugnantiúmve ratio poteſt perſpici: omnium autem rerum naturâ cognitâ, levamur ſuperſtitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, è qua ipſa horribiles exſiſtunt ſæpe formidines. Denique etiam morati meliùs erimus, cùm didicerimus, quæ natura deſideret. Tum verò, ſi ſtabilem ſcientiam rerum tenebimus, ſervatâ illâ (quæ quaſi delapſa de cælo eſt ad cognitionem omnium) regulâ, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, nunquam ullius oratione victi ſententiâ deſiſtemus. Niſi autem rerum natura perſpecta erit, nullo modo poterimus ſenſuum judicia defendere. Quidquid porrò animo cernimus, id omne oritur à ſenſibus. Qui ſi omnes erunt veri, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognoſci & percipi. Quos qui tollunt, & nihil poſſe percipi dicunt, ii, remotis

25. *Maximáſque* ab eo, *& graviſſimas*] Duo verba, *ab eo*, in veteri codice non ſunt, nec in Græco Epicuri. Ideo expungenda, cùm ad ſententiam nihil faciant. Morelius.

26. *Verborum vis*] Nam verba non hominum inſtituto, ſed naturâ conſtare dicebat. Muretus. Vim verborum & naturam orationis ex naturæ cognitione percipi cenſuit. Ideò crebrò dicebat diligenter oportere exprimi, quæ res ſubjecta eſſet vocibus, ut extaret quò diſputationem omnem

motis ſenſibus, ne id ipſum quidem expedire poſſunt, quod differunt. Præterea, ſublatâ cognitione & ſcientiâ, tollitur omnis ratio & vitæ degendæ, & rerum gerendarum. Sic è phyſicis & fortitudo ſumitur contra mortis timorem; & conſtantia contra metum religionis; & ſedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione ſublatâ; & moderatio, naturâ cupiditatum generibúſque earum explicatis; & (ut modò docui) cognitionis regulâ & judicio ab eadem illa conſtituto, veri a falſo diſtinctio traditur.

Reſtat locus huic diſputationi vel maximè neceſſarius de amicitia, quam, ſi voluptas ſummum ſit bonum, affirmatis nullam omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit: *omnium rerum, quas ad beatè vivendum ſapientia comparaverit, nihil eſſe majus amicitiâ, nihil uberius, nihil jucundius.* Neque verò hoc oratione ſolùm, ſed multò magis vitâ, & factis, & moribus comprobavit. Quod quàm magnum ſit, fictæ veterum fabulæ declarant: in quibus tam multis támque variis, ab ultima antiquitate repetitis, vix tria amicorum paria reperiuntur, ut ad Oreſtem pervenias, profectus à Theſeo. At verò Epicurus unâ in domo, & eâ quidem anguſtâ, quàm magnos, quantáque amoris conſpiratione conſentientes tenuit amicorum greges? Quod fit etiam nunc ab Epicureis.

Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non neceſſe eſt. Tribus igitur modis video eſſe à noſtris de amicitia diſputatum. Alii, cùm eas voluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent eſſe per ſe ipſas tam expetendas, quàm noſtras expeteremus: quo loco videtur quibuſdam ſtabilitas amicitiæ vacillare. Tuentur tamen eum locum, ſéque facilè, ut mihi videtur, expediunt. Ut enim virtutes, de quibus antè dictum eſt, ſic amicitiam negant poſſe à voluptate diſcedere. Nam cùm ſolitudo & vita ſine amicis inſidiarum & metûs plena ſit, ratio ipſa monet amicitias comparare: quibus partis confirmatur animus, & à

nem referre liceret. Imò docebat voces ipſas hominum inſtituto poſitas non fuiſſe, ſed naturam ipſam rerum id docuiſſe: nimirum eam ſuis permotionibus homines incitaſſe, ut peculiarem & rebus accommodatum ſpiritum efflârent. MOREL. Patet igitur ſuperiora verba, *eâ ſcientiâ*, intelligenda eſſe de Phyſica, ut Guieto placuit: non de Logica, ut affirmat Daviſius. OLIV.

à ſpe pariendarum voluptatum ſejungi non poteſt. Atque ut odia, invidiæ, deſpicationes, adverſantur voluptatibus: ſic amicitiæ non modò fautrices fideliſſimæ, ſed etiam effectrices ſunt voluptatum, tam amicis, quàm ſibi. Quibus non ſolùm præſentibus fruuntur, ſed etiam ſpe eriguntur conſequentis ac poſteri temporis.

Quod [27] quia nullo modo ſine amicitia firmam & perpetuam jucunditatem vitæ tenere poſſumus; neque verò ipſam amicitiam tueri, niſi æquè amicos & noſmetipſos diligamus: idcirco & hoc ipſum efficitur in amicitia, & amicitia cum voluptate connectitur. Nam & lætamur amicorum lætitiâ æquè atque noſtrâ, & pariter dolemus angoribus. Quocirca eodem modo ſapiens erit affectus erga amicum, quo in ſeipſum: quóſque labores propter ſuam voluptatem ſuſciperet, eoſdem ſuſcipiet propter amici voluptatem: quæque de virtutibus dicta ſunt, quemadmodum hæ ſemper voluptatibus inhærent, eadem de amicitiâ dicenda ſunt. Præclarè enim Epicurus his pænè verbis: *Eadem*, inquit, *ſcientia confirmavit animum, ne quod aut ſempiternum, aut diuturnum timeret malum; quæ perſpexit, in hoc ipſo vitæ ſpatio amicitiæ præſidium eſſe firmiſſimum.*

Sunt autem quidam Epicurei timidiores paulò contra veſtra convicia, ſed tamen ſatis acuti, qui verentur, ne, ſi amicitiam propter noſtram voluptatem expetendam putemus, tota amicitia quaſi claudicare videatur. Itaque primos congreſſus copulationéſque & conſuetudinum inſtituendarum voluntates fieri propter voluptatem: cùm autem uſus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorеſcere tantùm, ut, etiam ſi nulla ſit utilitas ex amicitia, tamen ipſi amici propter ſe ipſos amentur. Etenim ſi loca, ſi fana, ſi urbes, ſi gymnaſia, ſi campum, ſi canes, ſi equos, ſi ludicras [28] exercendi, aut venandi conſuetudines adamare ſolemus, quantò id in hominum conſuetudine faciliùs fieri poterit & juſtiùs?

Sunt

27. *Quod quia nullo*] Aliqui ſatis otioſè, ut videtur, primam vocem onerant apice gravi, perinde ac ſi conjunctio ſit. Atqui pronomen eſt quarti casûs. Ellipſis detraxit præpoſitionem *propter*. Ut in his Terentii, Andr. IV. 3. 23. *Si quid eſt, quod mea opera opus ſit.* Eun. III. 5. 10. *Quid eſt quod ſic geſtis?* Heaut, IV. 7. 6. *Nihil eſt, illic quod moremur diutius.* Phorm. II. 3. 14. *Adoleſcenti nihil eſt quod ſuccenſeam....* Hoc itaque loco *quod* eſt, *propter quod*, *quamobrem*, ut monet Horat. Turſellin. de *Parti-*

Sunt autem qui dicunt fœdus quoddam eſſe ſapientum, ut ne minùs quidem amicos, quàm ſe ipſos, diligant. Quod & fieri poſſe intelligimus, & ſæpe id videmus: & perſpicuum eſt, nihil ad jucundè vivendum reperiri poſſe, quod conjunctione tali ſit aptius. Quibus ex omnibus judicari poteſt, non modò non impediri rationem amicitiæ, ſi ſummum bonum in voluptate ponatur, ſed ſine hoc inſtitutionem omnino amicitiæ non poſſe reperiri.

Quapropter ſi ea, quæ dixi, ſole ipſo illuſtriora & clariora
ſunt: ſi omnia dixi hauſta è fonte naturæ: ſi tota oratio no- 21
ſtra omnem ſibi fidem ſenſibus confirmat, id eſt, incorruptis atque integris teſtibus: ſi infantes pueri, ſi mutæ etiam beſtiæ pænè loquuntur, magiſtrâ ac duce naturâ, nihil eſſe proſperum niſi voluptatem, nihil aſperum niſi dolorem; de quibus neque depravatè judicant, neque corruptè; nónne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quaſi voce naturæ, ſic eam firmè graviterque comprehenderit, ut omnes bene ſanos in viam pacatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? qui quòd tibi parum videtur eruditus, ea cauſa eſt, quòd nullam eruditionem eſſe duxit, niſi quæ beatæ vitæ diſciplinam juvaret. An ille tempus aut in poëtis evolvendis, ut ego & Triarius, te hortatore, facimus, conſumeret? in quibus nulla ſolida utilitas, omníſque puerilis eſt delectatio: aut ſe, ut Plato, in muſicis, geometria, numeris, aſtris contereret? quæ & à falſis initiis profecta, vera eſſe non poſſunt: &, ſi eſſent vera, nihil afferrent, quo jucundiùs, id eſt, quo meliùs viveremus. Eas ergo artes perſequeretur; vivendi artem tantam, támque operoſam, & perinde fructuoſam relinqueret? Non ergo Epicurus ineruditus; ſed ii indocti, qui, quæ pueros non didiciſſe turpe eſt, ea putent uſque ad ſenectutem eſſe diſcenda. Quæ cùm dixiſſet, Explicavi, inquit, ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuum judicium ut cognoſcerem. Quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus nunquam eſt data.

DE

Particul. Aliter explicat Obert. Giſanius, Conlectan. in Lucr. V. *Quod nunc*; & putat *quod* eſſe pro *autem*. ANONYM.

28. *Si ludicras*] Victorius: *Si ludicra exercendi aut venandi, conſuetudine adamare ſolemus.* Quæ lectio ut à nobis reduceretur, fecit ipſe loci ſenſus. Nam fieri contendit noſter, ut homines loca, fana, cæteráque, quorum meminit, *conſuetudine ſoleant adamare.* DAVISIUS.

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

Liber secundus.

ARGUMENTUM.

Hic liber in refutanda Torquati diſputatione atque univerſa Epicuri ratione conſumitur. Initium facit ab ipſo voluptatis vocabulo, quod negat rectè ab Epicuro definiri, qui ei non modò quæ in motu ſit, hoc eſt corpoream, ſed etiam, quæ in ſtabilitate ſit, hoc eſt vacuitatem à dolore, ſive indolentiam ſubjiciat: quæ res cùm ſint naturâ diverſæ, uno vocabulo nequeant comprehendi, adverſante in primis lingua Græca Latinæque ratione, quarum neque illa ἡδονὴν, neque hæc voluptatem *appellet indolentiam, cùm Hieronymus, qui ſummum bonum in indolentia ponat, manifeſtè diſputet contra Ariſtippum, qui voluptati ſummi boni vim tribuat:* cap. 1-10. *Ad evertenda deinde ipſius opinionis Epicureæ fundamenta accedit, & oſtendit, neque ab animantium ortu rectè repeti originem ſummi boni, nec propterea, quòd appetant voluptatem infantes, aſpernentur dolorem, voluptatem pro ſummo bono habendam, cùm non tam ad voluptatem appetendam moveantur à natura infantes, quàm ut ſeipſi diligant, & integros ſe ſalvóſque velint; neque à ſenſibus, quorum judicii non ſit de bono & malo judicare, ſed de coloribus, ſonis, figuris, motu, intervallis, & reliquis hujuſmodi ſenſui ſubjectis rebus:* cap. 10-12. *Unam ergo rationem audiendam eſſe, quæ doceat, nihil eſſe voluptati loci, non modò ut ſola in ſummi boni ſede ponatur, ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſtatem applicetur; nullámque eſſe de ſummo bono ſenten-*

ſententiam probandam, niſi quæ aut ſolam honeſtatem probet, aut eam initiis naturæ & totius perfectione vitæ locupletet. Totam autem ſententiam Epicuream hoc uno everti poſſe, ſi honeſtum aliquid oſtendatur, quod ſit ipſum ſua vi, propter ſeque expetendum: hoc eſt, quod detracta omni utilitate, ſine ullis præmiis fructibúſque per ſeipſum poſſit laudari, & quatuor virtutibus illis Stoicis contineatur. Eo conſtituto, cap. 14. *accedit ad omnia ea, quæ à Torquato diſputata pro Epicuri ſententia erant, eáque ita refellit, ut, imprimis, neque virtutibus neque amicitiæ uſquam locum eſſe oſtendat, ſi ad voluptatem omnia referantur:* cap. 15-27. *Deinde verò reliqua etiam perſequatur.* ERNESTUS.

HIC cùm uterque me intueretur, ſeſéque ad audiendum ſignificarent paratos: Primùm, I
inquam, deprecor, ne me, tanquam philoſophum, putetis ſcholam [1] vobis aliquam explicaturum: quod ne in ipſis quidem philoſophis magnopere unquam probavi. Quando enim Socrates, qui parens philoſophiæ jure dici poteſt, quidquam tale fecit? Eorum erat iſte mos, qui tum ſophiſtæ nominabantur: quorum è numero primus eſt auſus Leontinus Gorgias in conventu poſcere quæſtionem, id eſt, jubere dicere, qua de re quis vellet audire. Audax negotium; dicerem impudens, niſi hoc inſtitutum poſtea tranſlatum ad philoſophos noſtros eſſet. Sed & illum, quem nominavi, & cæteros ſophiſtas, ut è Platone intelligi poteſt, luſos videmus à Socrate. Is enim percontando atque interrogando elicere ſolebat eorum opiniones, quibuſcum diſſerebat, ut ad ea, quæ ii reſpondiſſent, ſi quid videretur, diceret. Qui mos cùm à poſterioribus non eſſet retentus, Arceſilas eum revocavit; inſtituitque, ut ii, qui ſe audire vellent, non de ſe quærerent, ſed ipſi dicerent, quid ſentirent. Quod

1. *Scholam*] Diſputationes, quibus, perpetua oratione, una aliqua de re philoſophi in cœtu hominum explicabant, ſcholæ dicebantur. Cicer. I. Tuſcul. *Dierum quinque ſcholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli.* Idem lib. III. *Separatim autem certè ſcholæ ſunt de exilio* &c. MURET.

bonum, quò putet omnia referri oportere? Teneo, inquit; finem illi videri, nihil dolere. Quid? idem iſte de voluptate quid ſentit? Negat eſſe eam, inquit, propter ſeipſam expetendam. Aliud igitur eſſe cenſet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, vehementer errat: nam, ut paulò antè docui, augendæ voluptatis finis eſt doloris omnis amotio.

Non dolere, inquam, iſtud quam vim habeat, poſtea videro: aliam verò vim voluptatis eſſe, aliam nihil dolendi, niſi valde pertinax fueris, concedas neceſſe eſt. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem: dici enim nihil poteſt verius. Eſtne quæſo, inquam, ſitienti in bibendo voluptas? Quis iſtud, inquit, poſſet negare? Eadémne, inquam, quæ reſtinctâ ſiti? Immò alio genere. Reſtincta enim ſitis ſtabilitatem voluptatis habet, inquit: illa autem voluptas ipſius reſtinctionis in motu eſt. Cur igitur, inquam, res tam diſſimiles eodem nomine appellas?

Quid paulò antè, inquit, dixerim, nónne meminiſti, cùm omnis dolor detractus eſſet, variari, non augeri voluptatem? Memini verò, inquam. Sed tu iſtuc dixti bene Latinè, parum planè. Varietas enim Latinum verbum eſt, ídque propriè quidem in diſparibus coloribus dicitur: ſed transfertur in multa diſparia. Varium poëma, varia oratio, varii mores, varia fortuna. Voluptas varia etiam dici ſolet, cùm percipitur ex multis diſſimilibus rebus, diſſimiles efficientibus voluptates. Eam ſi varietatem diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo. Iſta varietas quæ ſit non ſatis perſpicio, quod ais, cùm dolore careamus, tum in ſumma voluptate nos eſſe: cùm autem veſcamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant ſenſibus, tum eſſe in motu voluptatem, quæ faciat varietatem voluptatum: ſed non augeri illam non dolendi voluptatem. Quam cur voluptatem appelles, neſcio.

An poteſt, inquit ille, quidquam eſſe ſuavius, quàm nihil
4 dolere? Immò ſit ſanè nihil melius, inquam: nondum enim id quæro: num propterea idem voluptas eſt, quod (ut ita dicam) indolentia? Planè idem, inquit, & maxima quidem, quâ fieri nulla

2. *De Pelaſgis*] Id eſt, De ruſticis. Muret. Vide Victorii Var. Lect. I. 10. Turnebi Adverſ. IV. 8.

3. *Non pereruditos*] Eraſmus in Adagio, More

nulla major poteſt. Quid dubitas igitur, inquam, ſummo bono à te ita conſtituto, ut id totum in non dolendo ſit, id tenere unum, id tueri, id defendere? Quid enim neceſſe eſt, tanquam meretricem in matronarum cœtum, ſic voluptatem in virtutum concilium adducere? Invidioſum nomen eſt, & infamiæ ſubjectum.

Itaque hoc frequenter dici ſolet à vobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi ſi quando dictum eſt: eſt autem dictum non parum ſæpe: etſi ſatis clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci. Egóne non intelligo, quid ſit ἡδονὴ Græcè, Latinè voluptas? utram tandem linguam neſcio? deinde, quî fit, ut ego neſciam, ſciant omnes quicumque Epicurei eſſe voluerunt? Quod veſtri quidem vel optimè diſputant, nihil opus eſſe, eum, qui philoſophus futurus ſit, ſcire literas. Itaque, ut majores noſtri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut dictator eſſet: ſic vos de Pelaſgis [2] omnibus colligitis bonos illos quidem viros, ſed certè non pereruditos [3]. Ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo?

Ut ſcias me intelligere, primùm idem eſſe voluptatem dico, quod ille ἡδονήν. Et quidem ſæpe quærimus verbum Latinum par Græco, & quod idem valeat: hîc nihil fuit, quod quæreremus. Nullum inveniri poteſt, quod magis idem declaret Latinè, quod Græcè, quàm declarat voluptas. Huic verbo omnes, qui ubique ſunt, qui Latinè ſciunt, duas res ſubjiciunt, lætitiam in animo, commotionem ſuavem jucunditatis in corpore. Nam & ille apud Trabeam, voluptatem animi [4] nimiam, *lætitiam* dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui *omnibus lætitiis lætum eſſe ſe* narrat. Sed hoc intereſt, quòd voluptas dicitur etiam in animo vitioſa res, ut Stoici putant; qui eam ſic definiunt: *Sublationem animi ſine ratione, opinantis ſe magno bono frui*: non dicitur lætitia, nec gaudium in corpore.

In eo autem voluptas, omnium Latinè loquentium more, po-

More Romano, legit hîc, *non ſemper eruditos*: ineptè, ut ſolet. Muretus.

4. *Voluptatem animi nimiam, lætitiam*] Interpunge; *voluptatem, animi nimiam lætitiam*. Idem.

nitur, cùm percipitur ea quæ ſenſum aliquem moveat, jucunditas. Hanc quoque jucunditatem, ſi vis, transfer in animum: *juvare* enim in utroque dicitur, ex eóque *jucundum*: modò intelligas, inter illum, qui dicat,

Tantâ[5] *lætitiâ auctus ſum, ut mihi non conſtem:*

& eum, qui,

Nunc demum[6] *mihi animus ardet:*

quorum alter lætitiâ geſtiat, alter dolore crucietur; eſſe illum medium,

Quanquam[7] *hæc inter nos nuper notitia admodum eſt,*

qui nec lætetur, nec angatur: itémque inter eum, qui potiatur expetitis corporis voluptatibus, & eum, qui crucietur ſummis doloribus, eſſe eum, qui utroque careat.

5 Satiſne igitur videor vim verborum tenere: an ſum etiam nunc vel Græcè loqui, vel Latinè docendus? Et tamen vide, ne, ſi ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cùm Græcè, ut videor, luculenter ſciam: ſit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur, ut non intelligatur. Quod duobus modis ſine reprehenſione fit: ſi aut de induſtria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obſcurè memoravit: aut cùm rerum obſcuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis eſt in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult, ſi poſſit, planè & apertè loqui: nec de re obſcurâ, ut phyſici; aut artificioſâ, ut mathematici; ſed de illuſtri & facili, etiam in vulgus pervulgatâ, loquitur. Quanquam non negatis nos intelligere, quid ſit voluptas, ſed quid ille dicat. E quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quæ vis ſit iſtius verbi, ſed ut ille ſuo more loquatur, noſtrum negligat.

Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui cenſet ſummum bonum eſſe, ſine ulla moleſtia vivere; cur mavult dicere voluptatem, quàm vacuitatem doloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit? Sin autem voluptatem putat adjungendam eam, quæ

5. *Tantâ lætitiâ*] Vide Tuſcul. IV.

6. *Nunc demum*] In Orat. pro Cælio, c. 16. *Sed dubito*, inquit, *quem patrem potiſſimum ſumam. Cæcilianúmne aliquem vehementem atque durum?*

7. *Quanquam hæc inter nos*] Terent. Heaut. Act. I. Sc. I.

quæ in motu ſit: ſic enim appellat hanc dulcem, in motu; illam nihil dolentis, in ſtabilitate; quid tendit, cùm efficere non poſſit, ut cuiquam, qui ipſe notus ſibi ſit, hoc eſt, qui ſuam naturam ſenſúmque perſpexerit, vacuitas doloris & voluptas idem eſſe videatur? Hoc eſt vim afferre, Torquate, ſenſibus: extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti ſumus. Quis enim eſt, qui non videat, hæc eſſe in natura rerum tria: unum, cùm in voluptate ſumus; alterum, cùm in dolore; tertium hoc, in quo nunc quidem ſumus? Credo quidem vos nec in dolore, nec in voluptate eſſe; ut in voluptate ſit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc tantam multitudinem hominum interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non, prorſus, inquit: omnéſque, qui ſine dolore ſint, in voluptate, & eâ quidem ſummâ, eſſe dico. Ergo in eadem voluptate eum, qui alteri miſceat mulſum, ipſe non ſitiens, & eum, qui illud ſitiens bibat?

Tum ille, Finem, inquit, interrogandi, ſi videtur: quod 6
quidem ego à principio ita me malle dixeram, hoc ipſum providens, dialecticas captiones. Rhetoricè igitur, inquam, nos mavis quàm dialecticè diſputare? Quaſi verò, inquit, perpetua oratio rhetorum ſolùm, non etiam philoſophorum ſit. Zenonis eſt, inquam, hoc Stoici, omnem vim loquendi, ut jam antè Ariſtoteles, in duas tributam eſſe partes: rhetoricam palmæ, dialecticam pugno ſimilem eſſe dicebat, quòd latiùs loquerentur rhetores, dialectici autem compreſſiùs. Obſequar igitur voluntati tuæ: dicámque, ſi potero, rhetoricè, ſed hac rhetoricâ philoſophorum, non noſtrâ illâ forenſi: quam neceſſe eſt, cùm populariter loquatur, eſſe interdum paulò hebetiorem.

Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem & perſpiciendi, quid in quaque re ſit, ſcientiam, & judicandi, quale quidque ſit, & ratione ac viâ diſputandi: ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, ullâ arte diſtinguit: ut hæc ipſa, quæ modò loquebamur. Summum à vobis bonum voluptas dicitur: aperiendum eſt igitur, quid ſit voluptas: aliter enim explicari, quod quæritur, non poteſt. Quam ſi explicaviſſet, non tam hæſitaret. Aut enim eam voluptatem tueretur, quam Ariſtip-

pus,

pus, id eſt, quâ ſenſus dulciter ac jucundè movetur: quam etiam pecudes, ſi loqui poſſent, appellarent voluptatem: aut, ſi magis placeret ſuo more loqui, quàm ut

Omnes Danai[8] *atque Mycenenſes, Attica pubes*,

reliquíque Græci, qui hoc anapæſto[9] citantur, hoc, non dolere, ſolum voluptatis nomine appellaret, illud Ariſtippeum contemneret: aut, ſi utrumque probaret, ut probat, conjungeret doloris vacuitatem cum voluptate, & duobus ultimis uteretur.

Multi enim & magni philoſophi hæc ultima bonorum juncta fecerunt, ut Ariſtoteles, qui virtutis uſum cum vitæ perfectæ proſperitate conjunxit. Callipho adjunxit ad honeſtatem voluptatem: Diodorus ad eandem honeſtatem addidit vacuitatem doloris. Idem feciſſet Epicurus, ſi ſententiam hanc, quæ nunc Hieronymi eſt, conjunxiſſet cum Ariſtippi vetere ſententia. Illi enim inter ſe diſſentiunt; propterea ſingulis finibus utuntur: &, cùm uterque Græcè egregiè loquatur; nec Ariſtippus, qui voluptatem ſummum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus, qui ſummum bonum ſtatuit non dolere, voluptatis nomine unquam utitur pro illa indolentia, quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret voluptatem.

7 Duæ ſunt enim res quoque, ne tu verba ſolùm putes. Unum eſt, ſine dolore eſſe: alterum, cum voluptate. Vos ex his tam diſſimilibus rebus, non modò nomen unum (nam id faciliùs paterer) ſed etiam rem unam ex duabus facere conamini. Quod fieri nullo modo poteſt. Hic, qui utramque probat, ambobus debuit

8. *Omnes Danäi*] Verſus eſt anapæſticus, qui ſpeciem habet proverbii, ad ſignificandum univerſum genus: ut dicimus, *cælo, terrâ, marique*, cùm ubique deſignare volumus. MORELIUS.

9. *Anapæſto*] Nos anapæſtum intelligimus totam eam quam appellant Græci ἀναπαιστικὴν θέσιν, quæ eſt μέτρων συναγωγὴ ἤτοι δύο ἢ πλειόνων, ἢ ὁμοίων ἢ ἀνομοίων, quæ etiam alio nomine σύστημα appellatur. Ita anapæſti, vel ut alii legunt, anapæſtici nomine, multos inter ſe conjunctos verſus intelligimus. Sic nuncupat Cicero Tuſcul. 3. verſus quoſdam, qui in Iphigenia Aulidenſi expoſiti ſunt, anapæſtum. *Nec ſiletur*, inquit, *illud potentiſſimi regis anapæſtum, qui laudat* &c. IDEM.

10. *Id eſt, quaſi maximè ratas*] Has voces alienas eſſe ſuſpicatur Lambinus. Ego verò (quæ Gruteri quoque, & Guieti mens eſt) nullus dubito quin hoc totum, *id eſt, quaſi maximè ratas: quia graviſſimæ ſunt ad beatè vivendum breviter enuntiatæ ſententiæ*, ab homine ſtolido barbaróque ſit profectum. Nam præterquàm quòd Tullius jam ſcripſerat *in quo* (libro) *breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur*, adeóque nihil aliud ſit quàm futilis & inepta ταυτολογίας; vix eſt ut ab ejus manu fuerit inelegans illud

debuit uti, ſicut facit re, neque tamen dividit verbis. Cùm enim eam ipſam voluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne ſuſpicari quidem ſe ullum bonum ſejunctum ab illo Ariſtippeo genere voluptatis: atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus eſt oratio de ſummo bono. In alio verò libro, in quo breviter comprehenſis graviſſimis ſententiis, quaſi oracula ediddiſſe ſapientiæ dicitur, ſcribit his verbis: quæ nota tibi profectò, Torquate, ſunt. Quis enim veſtrûm non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id eſt, quaſi [10] maximè ratas, quia graviſſimæ ſint ad beatè vivendum breviter enuntiatæ ſententiæ? Animadverte igitur, recténe hanc ſententiam interpreter. *Si ea* [11], *quæ ſunt luxurioſis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentque, qui eſſent fines cupiditatum: nihil* [12] *hæreremus: cùm undique complerentur voluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id eſt, aut malum.*

Hoc loco ſe tenere Triarius non potuit. Obſecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus? Quod mihi quidem viſus eſt, cùm ſciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, ſanéque fidenter, Iſtis quidem ipſis verbis, inquit: ſed quid ſentiat, non videtis. Si alia ſentit, inquam, alia loquitur; nunquam intelligam quid ſentiat: ſed planè dicit quod intelligam. Idque ſi ita dicit, non eſſe reprehendendos luxurioſos, ſi ſapientes ſint, dicit abſurdè: ſimiliter [13] & ſi dicat, non

 repre-

illud *ad beatè vivendum breviter enuntiatæ.* Davisius.

11. *Si ea quæ ſunt luxurioſis*] Græca ſe ſic habent apud Diogenem Laërtium X. 142. Εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν &c. In editione Weſteniana locum corrupit M. Meibomius, ut erraſſe Ciceronem longa verborum ambage fruſtrà contenderet. Idem.

12. *Nihil hæreremus*] At Pall. tres & Balliol. *nihil haberemus*. Exciderunt autem propter ὁμοιοτέλευτον voces *quod reprehenderemus*, ut apertè docent Græca, Οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ, τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς. Hoc etiam vir doctus ad editionis Stephanicæ marginem notavit, ac Fr. Guietus & M. Meibomius animadverterunt. Lambinus, Aldus nepos, aliique plures edidêre *nihil haberem quod reprehenderem.* Sed Epicurus hæc *pluraliter* extulit, eodémque numero Tullium uſum fuiſſe docet illud *haberemus*, quod eſt in Mſſ. Itaque lego, *nihil haberemus, quod reprehenderemus.* Idem.

13. *Similiter &*] Aut *ſimiliter ut* legendum videtur, aut veteres *ſimiliter* ita cum *&* junxiſſe, ut cum *ac*, *atque*, *ut* putandum eſt, quod interdum ſuſpicor, ut pote cùm ſæpe animadverterim *æquè &* ſcriptum in antiquis libris, ubi eſt in recentioribus *æquè ut.* P. Manutius.

reprehendendos parricidas, ſi nec [14] cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. Et tamen, quid attinet luxurioſis ullam exceptionem dare, aut fingere aliquos, qui, cùm luxurioſè viverent, à ſummo philoſopho non reprehenderentur eo nomine, duntaxat cætera caverent?

Sed tamen nónne reprehenderes, Epicure, luxurioſos ob eam ipſam cauſam, quòd ita viverent, ut perſequerentur cujuſque modi voluptates; cùm eſſet præſertim, ut ais tu, ſumma voluptas nihil dolere? Atqui reperiemus aſotos primùm ita non religioſos, ut edant [15] de patella: deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide [16],

Mihi ſex menſes ſatis ſunt vitæ: ſeptimum Orco ſpondeo.

Jam doloris medicamenta illa Epicurea, tanquam de narthecio [17] promant: *Si gravis, brevis: ſi longus, levis.* Unum neſcio, quo modo poſſit, ſi luxurioſus ſit, finitas cupiditates habere.

8 Quid ergo attinet dicere, *Nihil haberem, quod reprehenderem, ſi finitas cupiditates haberent?* Hoc eſt dicere, *non reprehenderem aſotos, ſi non eſſent aſoti.* Iſto modo, ne improbos quidem,

---

14. *Si nec cupidi ſint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem*] Totus hic locus præpoſtero verborum ordine ita perturbatus eſt, ut elicere ſententiam nullo modo liceat; & ne lectorem multis morer, verba recitabo, non ut leguntur in omnibus libris, ſed ut videtur ſententia poſtulare: „Si ita dicit, non eſſe reprehendendos lu„xurioſos, ſi nec cupidi ſint, nec deos „metuant, nec mortem, nec dolorem; di„cit, abſurdè; ſimiliter & ſi dicat non re„prehendendos parricidas, ſi ſapientes ſint. „Etenim quid attinet luxurioſis ullam ex„ceptionem dare? aut fingere aliquos, „qui, cùm luxurioſè viverent, cætera ca„verent, à ſummo philoſopho non repre„henderentur eo nomine duntaxat? Sed „tamen nonne &c.„ Lego autem, nec dubitanter quin rectè, *etenim quid attinet*, ubi eſt in omnibus libris *& tamen quid attinet.* Davisius.

15. *Ut edant de patella*] Patellis ſacrificio vaſa accommoda ſignificari indicat Cælius; unde illud Ovidii in Faſtis: *Fert miſſos Veſtæ pura patella cibos.* Inde appellari *patellarios* deos, qui patellis placarentur. Ex quo illud Plauti, *Dii me omnes magni, minutique, & patellarii.* Eos ergo profert luxurioſos contra Epicurum Cicero, qui neque mortem metuant, cùm parati ſint paulò pòſt expleta voluptate de vita decedere: nec deos ita revereantur, quò minùs è ſacrificiis ſecuri abripiant quod libeat. Morel.

16. *Ex Hymnide*] Cæcilii fabula, quam plus vice ſimplici laudat Nonius. Hunc verſum imitatus eſt Lucilius Satyr. lib. XXVI.

Qui ſex menſes vitam ducunt, Orco ſpondent ſeptimum.

Extat apud eundem Nonium in *duci* & in *annos.* Davisius.

17. *Narthecio*] Narthecium appellat thecam medicamentorum: Martialis:

Artis ebur medicæ narthecia cernis: habebis
Munera, quæ cuperet Pactius eſſe ſua.

Eſt autem νάρθηξ ferula, cujus ſemen ait Plinius morbis quibuſdam ſuccurrere, & ejus lignum ſervandis medicamentis accommodatum eſt. Morelius.

dem, ſi eſſent boni viri. Hic homo ſeverus luxuriam per ſe ipſam reprehendendam non putat. Et hercule, Torquate, ut verum loquamur, ſi voluptas ſummum bonum eſt, rectiſſimè non putat. Nolim enim mihi fingere aſotos, ut ſoletis, qui in menſam vomant, & qui de conviviis auferantur, crudíque poſtridie ſe rurſus ingurgitent: qui ſolem, ut aiunt, nec occidentem unquam viderent [18], nec orientem: qui, conſumptis patrimoniis, egeant. Nemo noſtrûm iſtius generis aſotos jucundè putat vivere. Mundos, elegantes, optimis cocis, piſtoribus, piſcatu, aucupio, venatione, his omnibus exquiſitis, vitantes cruditatem; *quibus* [19] *vinum defuſum è pleno ſit; hir, ſiphon*, ut ait Lucilius, *cui nihil dempſit; jus* [20] *& ſacculus abſtulerit: adhibentes ludos*, & quæ ſequuntur illa, quibus detractis, clamat Epicurus ſe neſcire, quid ſit bonum. Adſint etiam formoſi pueri, qui miniſtrent: reſpondeat his veſtis, argentum, Corinthium, locus ipſe, ædificium. Hos ego aſotos bene quidem vivere, aut beatè nunquam dixerim. Ex quo efficitur, non ut voluptas ne ſit voluptas, ſed ut voluptas non ſit ſummum bonum. Nec il-

 le,

18. *Viderent*, Lege *viderint*] Hoc de luxurioſis hominibus & abdomini vinóque natis dicitur. Id quidem Sybaritis fuit ſolenne. Vide Athenæum, lib. VI. pag. 273. & lib. XII. pag. 520. Iterum de Colophoniis pag. 526. Inter Romanos id primus uſurpaſſe videtur M. Cato. Vide Senec. ep. 122. DAVISIUS.

19. *Quibus vinum defuſum è pleno ſit; hir, ſiphon, ut ait Lucilius, cui nihil demſit*] Græci τῷ σίφωνι ad guſtandum in caupona vinum utebantur. Inde σιφωνίζειν eſt furtim vinum pitiſſare. Vinum *cui ſiphon aliquid dempſerit*, ſi ita diu *deintegratum* maneat, ut loquebantur veteres, aceſcit. Propterea Lucilius, ex cujus verbis hæc ſcribit Cicero, proponit vinum integerrimum, & nulla parte periclitans aceſcere; id quod ſiphone depletum non eſt, neque volâ manûs pitiſſatum. Nam *hir* eſt vola manûs, & qui vinum furtim deplent ut guſtent, ſolent id volâ manus haurire. Hæc ſanè eſt vera ſententia Lucilii, quæ elegantiſſima eſt; quam Ciceronis præpoſteri æmuli cur mutarent, cauſa non erat. Si enim Ciceroni putabant injuriam fieri, quòd priſco verbo *hir* uteretur; ſaltem hoc cogitare debebant, ipſum Ciceronem verbis Lucilii, non ſuis, loqui. Quod ſequitur apud eundem Ciceronem, *vis & ſacculos abſtulerit* (nam ita habebant antiquæ editiones) legò *vires ſacculus abſtulerit*. Firmiſſima vina olim ſacculis vinariis caſtrari ſolita notiſſimum eſt ex Plinio. Itaque delicatiſſimum vinum eſſe proponit Lucilius, tum quod de pleno defuſum ſit (nam quod de deminuto & σεσιφωνισμένῳ hauſtum eſt, id aceſcit) tum quod *ſacco caſtratum contumaciam illam*, ut ita loquar poſt Plinium, *exuit*. JOS. SCALIGER. *in Append. Conject. ad Varronem.*

20. *Jus & ſacculus abſtulerit*] Ob. Giſanius Syll. Burmann. Tom. II. pag. 308. reponit *cui nihildum nix & ſacculus abſtulerit*. Lævinus autem Torrentius ad Horatii lib. I. Od. XI. 6. legit *cui nihil dempſerit* nix *& ſacculus abſtulerit*. Ei præivere P. Man. & D. Lamb. DAVISIUS.

le, qui Diogenem Stoicum adoleſcens, pòſt autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus eſt ſapiens, quòd non intelligeret quid ſuaviſſimum eſſet: (nec enim ſequitur, ut cui cor ſapiat, ei non ſapiat [21] palatus) ſed quia parvi id duceret.

O lapathe, ut jactere neceſſe eſt, cognitu' cui ſis.
In quo Læliu' clamores ſophos ille ſolebat
Edere, compellans gumias ex ordine noſtros.
Læliu' [22] *præclarè & rectè ſophos, illúdque verè:*
O Publi, ô gurges, Galloni, es homo miſer, inquit:
Cœnaſti in vita nunquam bene, cùm omnia in iſta
Conſumis ſquilla, atque acipenſere cum decumano.

Is hæc loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat eum bene cœnare, qui omnia ponat in voluptate: & tamen non negat libenter unquam cœnaſſe Gallonium, (mentiretur enim) ſed bene. Ita graviter & ſeverè voluptatem ſecernit à bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omnes libenter cœnare: qui libenter, non continuò bene. Semper Lælius bene.

Quid bene? Dicet Lucilius, *cocto*, *condito*. Sed cedò caput cœnæ: *ſermone bono*. Quid ex eo? *Si* [23] *quærî*, *libenter*. Veniebat enim ad cœnam, ut animo quieto ſatiaret deſideria naturæ. Rectè ergo is negat, unquam bene cœnaſſe Gallonium; rectè, miſerum: cùm præſertim in eo omne ſtudium conſumeret. Quem libenter cœnaſſe nemo negat. Cur igitur non benè? Quia quod bene, id rectè, frugaliter, honeſtè: ille porrò malè, pravè, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec lapathi ſuavitatem acipenſeri Gallonii Lælius anteponebat, ſed ſuavitatem ipſam negligebat. Quod non faceret, ſi in voluptate ſummum bonum poneret.

Semovenda eſt igitur voluptas, non ſolùm ut recta ſequami-
9 ni, ſed etiam ut loqui [24] deceat frugaliter. Poſſumúſne igitur in vita

21. *Ei non ſapiat* palatum.] Sic rectè Pariſ. pr. ſec. Vulgò *palatus*, quam vocem lingua Latina non agnoſcit. Idem.

22. *Lælius præclarè & rectè ſophos, illúdque verè*] Verſum putant Lucilii, qui ne pedibus claudis incederet, Urſinus reſcribit *illáque verè*, Lambinus autem *illéque verè*. Sed renituntur Mſ. quémque dedimus ordinem præſtant. Revera, quod Fr. Guietus & Th. Bentleius cenſuere, verba ſunt Tullii, quibus Lælii dictum, quod expreſſerat Lucilius, comprobavit. Idem.

23. *Quærî*] Pro *quæris*, ut conſtet metrum. Verſus enim Lucilii erat hujuſmodi:

Quid

vita ſummum bonum dicere, cùm id ne in cœna quidem poſſe videamur? Quo modo autem philoſophus loquitur tria genera cupiditatum? naturales & neceſſarias: naturales, non neceſſarias: nec naturales, nec neceſſarias? Primùm diviſit ineleganter: duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc eſt non dividere, ſed frangere rem. Qui ſi diceret, cupiditatum eſſe duo genera, naturales & inanes: naturalium quoque item duo, neceſſarias & non neceſſarias: confecta res * eſſet. Vitioſum eſt enim in dividendo partem in genere numerare. Sed hoc ſanè concedamus. Contemnit enim diſſerendi elegantiam: confusè loquitur. Gerendus eſt mos, modò rectè ſentiat. Et quidem illud ipſum non nimiùm probo, (& tamen patior) philoſophum loqui de cupiditatibus finiendis. An poteſt cupiditas finiri? tollenda eſt atque extrahenda radicitus. Quis eſt enim, in quo ſit cupiditas, quin rectè cupidus dici poſſit? Ergo & avarus erit, ſed finitè: & adulter, verùm habebit modum: & luxurioſus eodem modo. Qualis iſta philoſophia eſt, quæ non interitum afferat pravitati: ſed ſit contenta mediocritate vitiorum? Quanquam in hac diviſione rem ipſam prorſus probo: elegantiam deſidero. Appellet hæc deſideria naturæ: cupiditatis nomen ſervet aliò, ut cùm de avaritia, cùm de intemperantia, cùm de maximis vitiis loquetur, eam tanquam capitis accuſet.

Sed hæc quidem liberiùs ab eo dicuntur & ſæpius. Quod equidem non reprehendo. Eſt enim tanti philoſophi támque nobilis, audacter ſua decreta defendere. Sed tamen ex eo, quòd eam voluptatem (quam omnes gentes hoc nomine appellant) videtur amplexari ſæpe vehementiùs, in magnis interdum verſatur anguſtiis, ut, hominum conſcientiâ remotâ, nihil tam turpe ſit, quod voluptatis causâ non videatur eſſe facturus. Deinde, ubi erubuit (vis enim eſt permagna naturæ) confugit illuc,

Quid bene? coctо,
Condito, ſermone bono, ſi quæri, libenter. MANUTIUS.

24. *Ut loqui deceat frugaliter*] Neque vacare mendo locum hunc exiſtimo; (quid enim ſibi vult *loqui frugaliter*? cùm hîc frugalis cœna potiùs quàm ſermo laudetur) neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam ſuccurrit. In quo quia meliore forſitan eventu aliorum exercebitur induſtria, notandum putavi. IDEM.

* Grut. *eſſet. Qui hæc didicerunt, quæ ille contemnit, ſic ſolent. Vitioſum.*

luc, ut neget accedere quidquam poſſe ad voluptatem nihil dolentis. At iſte non dolendi ſtatus non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quòd res alia tota eſt? Reperiam multos, vel innumerabiles potiùs, non tam curioſos, nec tam moleſtos, quàm vos eſtis: quibus, quidquid velim, facilè perſuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, ſi non dolere voluptas ſit ſumma, non eſſe in voluptate dolor ſit maximus? Cur id non ita ſit? Quia dolori non voluptas contraria eſt, ſed doloris privatio.

— Hoc verò non videre, maximo argumento [25], eſſe volupta-
10 tem illam; quâ ſublatâ, neget ſe intelligere omnino, quid ſit bonum. Eam autem ita perſequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cætera addit, quæ ſi appelles, honos præfandus ſit. Hoc igitur quod ſolum bonum ſeverus & gravis philoſophus novit, idem non videt ne expetendum quidem eſſe, quòd eam voluptatem hoc eodem auctore non deſideremus, cùm dolore careamus: quanquam [26] hæc ſunt contraria.

Hic ſi definire & dividere didiciſſet, ſi loquendi vim, ſi denique conſuetudinem verborum teneret, nunquam in tantas ſalebras incidiſſet. Nunc vides, quid faciat. Quam [27] nemo unquam voluptatem appellat, & hanc in motu voluptatem, quæ duo ſunt, unum facit. Sic enim has ſuaves & quaſi dulces voluptates appellat. Interdum ita extenuat, ut M'. Curium [28] putes loqui: interdum ita laudat, ut, quid præterea ſit bonum, neget ſe poſſe ne ſuſpicari quidem. Quæ jam oratio non à philoſopho aliquo, ſed à cenſore opprimenda eſt. Non eſt enim vitium in oratione ſolùm, ſed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modò ſit vacua infinitâ cupiditate & timore.

Hoc loco diſcipulos quærere videtur, ut, qui aſoti eſſe velint, philoſophi antè fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu

25. *Argumento, eſſe*] Sic Gruterus: alii aliter. *Argumento eſſe voluptatem ullam*, VICTORIUS. *Eſt argumento, voluptatem illam eſſe nullam*, LAMBINUS. Locus eſt corruptus. Forſitan haud malè reſcripſeris, *Hoc viro* (ſcilicet Epicuro) *non videri*, *maximo argumento* eſt, *eſſe voluptatem illam, qua ſublata* &c. Nam ſi dolori ſola privatio doloris contraria videretur; non eſſe poſſet voluptas; qua ſublatâ, bonum tolleretur. De voluptate quam dicit, vide ſuprà cap. 3. Emendatio Lambini nullam reddit Ciceronis argumentationem. DAVIS.

26. *Quanquam hæc ſunt contraria*] P. Faber ad Acad. I. 2. legendum ſtatuit: *Quàm hæc ſunt contraria!*

ortu petitur origo ſummi boni. Simul atque natum animal eſt, gaudet voluptate, & eam appetit, ut bonum: aſpernatur dolorem, ut malum. De malis autem & bonis ab iis animalibus, quæ nondum depravata ſint, ait optimè judicari. Hæc & tu ita poſuiſti, & verba veſtra ſunt. Quàm multa vitioſa? Summum enim bonum & malum vagiens puer utra voluptate dijudicabit, ſtante, an movente? quoniam, ſi diis placet, ab Epicuro loqui diſcimus. Si ſtante, hoc natura videlicet vult, ſalvam eſſe ſe, quod concedimus: ſi movente, quod tamen dicitis, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda ſit. Et ſimul non proficiſcitur animal illud modò natum à ſumma voluptate: quæ eſt à te poſita in non dolendo.

Nec tamen argumentum hoc Epicurus à parvis petivit, aut etiam à beſtiis: quæ putat eſſe ſpecula naturæ: ut diceret, ab his, duce naturâ, hanc voluptatem expeti nihil dolendi. Neque enim hæc movere poteſt appetitum animi: nec ullum [29] habet ictum, quò pellat animum, ſtatus hic non dolendi. Itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. At ille pellit, qui permulcet ſenſum voluptate. Itaque Epicurus ſemper hoc utitur, ut probet, voluptatem naturâ expeti: quòd ea voluptas, quæ in motu ſit, & parvos ad ſe alliciat & beſtias; non illa ſtabilis, in qua tantùm ineſt nihil dolere. Quî igitur convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficiſci, in alia ſummum bonum ponere?

Beſtiarum verò nullum judicium puto. Quamvis enim depravatæ non ſint, pravæ tamen eſſe poſſunt. Ut bacillum aliud 11
eſt inflexum & incurvatum de induſtria, aliud ita natum: ſic ferarum natura non eſt illa quidem depravata malâ diſciplinâ, ſed naturâ ſuâ. Nec verò, ut voluptatem expetat, natura movet infantem: ſed tantùm ut ſe ipſe diligat, ut integrum ſe ſalvúm-

---

27. *Quam nemo unquam voluptatem appellat*] In vetuſto codice ita ſcriptum eſt, *quam nemo unquam voluptatem* appellavit, *appellat.* MORELIUS.

28. *M'. Curium*] M'. Curius Dentatus vir inſignis frugalitatis fuit & modeſtiæ; qui aliquando legatis Samnitum auri pondus offerentibus, cùm ipſe rapam in foco torreret, *Malo*, inquit, *hanc in fictilibus meis edere, & aurum habentibus imperare.* IDEM.

29. *Nec* ullum *habet ictum*, *quò* (accentu perperàm notatur) *pellat animum*] Meliùs alii libri habent, *nec* illum *habet ictum, quo pellat* &c. IDEM.

vúmque velit. Omne enim animal, ſimul ut ortum eſt, & ſeipſum & omnes partes ſuas diligit: duáſque, quæ maximæ ſunt, in primis amplectitur, animum & corpus: deinde utriuſque partes. Nam ſunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cùm leviter agnovit, tunc diſcernere incipit, ut ea, quæ prima data ſunt naturâ, appetat, aſpernetúrque contraria. In his primis naturalibus voluptas inſit nécne, magna quæſtio eſt. Nihil verò putare eſſe, præter voluptatem, non membra, non ſenſus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non valetudinem, ſummæ mihi videtur inſcitiæ.

Atque ab iſto capite fluere neceſſe eſt omnem rationem bonorum & malorum. Polemoni, etiam antè Ariſtoteli, ea prima viſa ſunt, quæ paulò antè dixi. Ergo nata eſt ſententia veterum Academicorum & Peripateticorum, ut finem bonorum dicerent, ſecundùm naturam vivere, id eſt, virtute adhibita frui primis à natura datis. Callipho ad virtutem nihil adjunxit niſi voluptatem: Diodorus, niſi vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, conſequentes ſunt fines bonorum. Ariſtippo ſimplex voluptas: Stoicis conſentire naturæ; quod eſſe volunt è virtute, id eſt, honeſtè vivere: quod ita interpretantur, vivere cum intelligentia earum rerum, quæ naturâ evenirent, eligente [30] ea, quæ eſſent ſecundùm naturam, rejicientéque contraria. Ita tres ſunt fines expertes honeſtatis, unus Ariſtippi vel Epicuri, alter Hieronymi, Carneadis tertius: tres, in quibus honeſtas cum aliqua acceſſione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. Una ſimplex, cujus Zeno auctor, poſita in decore tota, id eſt, in honeſtate. Nam Pyrrho, Ariſto, Herillus jam diù abjecti. Reliqui ſibi conſtiterunt, ut extrema cum initiis convenirent; ut Ariſtippo voluptas: Hieronymo doloris vacuitas, Carneadi frui principiis naturalibus, eſſet extremum.

Epicu-

30. *Eligente ea*] In veteri codice eſt, *eligentem* ea quæ eſſent.... *rejicientémque*... Qua formâ loquendi uſus eſt quoque Cic. lib. IV. *Vivere adhibentem ſcientiam earum rerum, quæ naturâ evenirent.* Et paulò pòſt eodem libro, *officia omnia media aut pleraque* ſervantem *vivere, & iis quæ ſecundùm naturam ſint* facientem *vivere*. Quod à Græcis loquendi genus ſumpſit. Sic enim dicunt, πάντα τὰ καθήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν. IDEM.

31. *Ut voluptatem illam* non *Ariſtippi*] Sic Elienſ. ſec. & optimè quidem. Vulgò deeſt particula negans; quo modo fit ut exſurgat ſenſus

Epicurus autem, cùm in prima commendatione voluptatem
dixiſſet; ſi eam, quam Ariſtippus, idem tenere debuit ultimum 12
bonorum, quod ille: ſin eam, quam Hieronymus, feciſſet
idem, ut voluptatem illam[31] Ariſtippi in prima commendatione poneret. Nam, quod ait, ſenſibus ipſis judicari, voluptatem bonum eſſe; dolorem malum: plus tribuit ſenſibus, quàm nobis leges permittunt. Privatarum litium judices ſumus: nihil enim poſſumus judicare, niſi quod eſt noſtri judicii. In quo fruſtra judices ſolent, cùm ſententiam pronuntiant, addere, *Si quid mei judicii eſt.* Si enim non fuit eorum judicii, nihilo magis, hoc non addito, illud eſt judicatum[32], quod judicat ſenſus: dulce, amarum: lene, aſperum: propè, longè: ſtare, movere: quadratum, rotundum.

Quam igitur pronuntiabit ſententiam ratio? Adhibitâ primùm divinarum humanarúmque rerum ſcientiâ, quæ poteſt appellari rite ſapientia; deinde adjunctis virtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu voluptatum ſatellites & miniſtras eſſe voluiſti; quarum adeò omnium ſententiâ pronuntiabit, primùm de voluptate, nihil eſſe ei loci, non modò ut ſola ponatur in ſummi boni ſede, quam quærimus, ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſtatem applicetur. De vacuitate doloris eadem ſententia eſt. Rejicietur etiam Carneades. Nec illa[33] de ſummo bono ratio aut voluptatis, non dolendíve particeps, aut honeſtatis expers, probabitur. Ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam conſideret. Aut enim ſtatuet, nihil eſſe bonum, niſi honeſtum: nihil malum, niſi turpe: cætera aut omnino nihil habere momenti, aut tantùm, ut nec expetenda, nec fugienda, ſed eligenda modò aut rejicienda ſint: aut anteponet eam, quam cùm honeſtate ornatiſſimam, tum etiam ipſis initiis naturæ & totius perfectione vitæ locupletatam videbit. Quod eò liquidiùs

ſenſus à mente Ciceronis alienus. DAVISIUS.

32. *Illud eſt judicatum, quod judicat ſenſus*] Senſu quidem nullo; prout Lambinus etiam vidit. Itaque doctiſſimus ille vir edidit *illud eſt judicatum. Quid* judicat *ſenſus?* Non malè; ſed meliùs eſſet *judicant.* Cùm tamen Elienſ. pr. haberet *quod judicat ſenſibus*, ſtatim legendum ſuccurrebat, *Quid judicatur ſenſibus?* Eámque conjecturam, quoniam certa videbatur, recepi. ID.

33. *Nec* ulla *de ſummo bono*] Vulgò *illa.* Sed recta prorſus eſt hæc Palatinorum pr. tert. & Med. ſcriptura, quæ Grutero ferè allubeſcebat. IDEM.

faciet, ſi perſpexerit, rerum inter eas verborúmne ſit controverſia.

Hujus ego nunc auctoritatem ſequens idem faciam. Quan-
13 tùm enim potero, minuam contentiones: omnéſque ſimplices ſententias eorum, in quibus nulla ineſt virtutis adjunctio, omnino à philoſophia ſemovendas putabo. Primùm Ariſtippi Cyrenaicorúmque omnium; quos non eſt veritum, in ea voluptate, quæ maxima dulcedine ſenſum moveret, ſummum bonum ponere, contemnentes iſtam vacuitatem doloris. Hi non viderunt, ut ad curſum equum, ad arandum bovem, ad indagandum canem, ſic hominem ad duas res, ut ait Ariſtoteles, intelligendum & agendum eſſe natum, quaſi mortalem deum: contráque, ut tardam aliquam & languidam pecudem, ad paſtum & ad procreandi voluptatem, hoc divinum animal ortum eſſe voluerunt. Quo nihil mihi videtur abſurdius. Atque hæc contra Ariſtippum, qui eam voluptatem non modò ſummam, ſed ſolam etiam ducit: quam omnes unam appellamus voluptatem. Aliter autem vobis placet. Sed ille, ut dixi, vitioſè. Nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani ſignificat, ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur voluptatibus.

Nec verò audiendus Hieronymus: cui ſummum bonum eſt idem, quod vos interdum, vel potiùs nimiùm ſæpe dicitis, nihil dolere. Non enim, ſi malum dolor eſt, carere eo malo ſatis eſt ad bene vivendum. Hoc dixerit potiùs Ennius,

Nimiùm boni eſt, cui nihil eſt mali.

Nos beatam vitam non depulſione mali, ſed adeptione boni judicemus: nec eam ceſſando, ſive gaudentem, ut Ariſtippus, ſive non dolentem, ut hic; ſed agendo aliquid, conſiderandóve quæramus.

Quæ poſſunt eadem contra Carneadeum illud ſummum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit; quàm ut Stoicis, quibuſcum bellum gerebat, opponeret. Id autem ejuſmodi eſt, ut additum ad virtutem, auctoritatem videatur habiturum, & expleturum cumulatè vitam beatam: de quo omnis hæc quæſtio eſt. Nam qui ad virtutem adjungunt vel voluptatem, quam unam virtus minimi facit: vel vacuitatem doloris,

loris, quæ etiam ſi malo caret, tamen non eſt ſummum bonum: acceſſione utuntur non ita probabili, nec tamen, cur id tam parcè támque reſtrictè faciant, intelligo. Quaſi enim emendum eis ſit, quod addant ad virtutem, primùm viliſſimas res addunt: deinde ſingulas potiùs, quàm omnia [a] quæ prima natura approbaviſſet, ea cum voluptate conjungerent. Quæ cùm Ariſtoni & Pyrrhoni omnino viſa ſunt pro nihilo, ut inter optimè valere & graviſſimè ægrotare nihil prorſus dicerent intereſſe, rectè jam pridem contra eos deſitum eſt diſputari. Dum enim in una virtute ſic omnia eſſe voluerunt, ut eam rerum ſelectione exſpoliarent: nec ei quidquam aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: virtutem ipſam, quam amplexabantur, ſuſtulerunt.

Herillus autem, ad ſcientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit: ſed nec optimum, nec quo vita gubernari poſſit. Itaque hic ipſe jam pridem eſt rejectus. Poſt enim Chryſippum non ſanè eſt diſputatum.

Reſtatis igitur vos. Nam cum Academicis incerta luctatio eſt:
qui nihil affirmant, & quaſi deſperata cognitione certi id ſequi 14
volunt, quodcumque veriſimile videatur. Cum Epicuro autem hoc eſt plus negotii, quod è duplici genere voluptatis conjunctus eſt: quódque & ipſe, & amici ejus, & multi poſtea defenſores ejus ſententiæ fuerunt: & neſcio quomodo (is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim) populus cum illis facit. Quos niſi arguimus, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus deſerenda eſt. Ita cæterorum ſententiis ſemotis, relinquitur non mihi cum Torquato, ſed virtuti cum voluptate certatio. Quam quidem certationem, homo & acutus & diligens, Chryſippus non contemnit, totúmque diſcrimen ſummi boni in eadem comparatione poſitum putat. Ego autem exiſtimo, ſi honeſtum aliquid oſtendero, quod ſit ipſum vi ſua propter ſéque expetendum, jacêre veſtra omnia. Itaque eo, quale ſit, breviter, ut tempus poſtulat, conſtituto, accedam ad omnia tua, Torquate, [b] niſi memoria fortè defecerit.

a Lamb. *quæ prima, natura approbaſſet. Quæ cùm*

b. Vict. Man. Lamb. *ubi ſi memoria fortè defecerit, tuum eſt ut ſuggeras.*

Honeſtum igitur id intelligimus, quod tale eſt, ut detracta omni utilitate, ſine ullis præmiis fructibúſve, per ſe ipſum poſſit jure laudari. Quod quale ſit, non tam definitione, qua ſum uſus, intelligi poteſt, (quanquam aliquantùm poteſt) quàm communi omnium judicio, & optimi cujuſque ſtudiis atque factis: qui permulta ob eam unam cauſam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honeſtum eſt; etſi nullum conſecuturum emolumentum vident. Homines enim, etſi aliis multis, tamen hoc uno à beſtiis plurimùm differunt, quòd rationem habeant à natura datam, mentémque & acrem, & vigentem, celerriméque multa ſimul agitantem, &, ut ita dicam, ſagacem: quæ & cauſas rerum, & conſecutiones videat, & ſimilitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præſentibus futura copulet, omnémque complectatur vitæ conſequentis ſtatum. Eadémque ratio fecit hominem hominum appetentem, cúmque his naturâ, & ſermone, & uſu congruentem, ut profectus à caritate domeſticorum ac ſuorum ſerpat longiùs, & ſe implicet primùm civium, deinde omnium mortalium ſocietate: atque, ut ad Archytam ſcripſit Plato, *non ſibi ſe ſoli natum meminerit, ſed patriæ, ſed ſuis*, ut perexigua pars ipſi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini veri inveniendi, quod facillimè apparet, cùm vacui curis, etiam quid in cælo fiat, ſcire avemus: his initiis inducti omnia vera diligimus, id eſt, fidelia, ſimplicia, conſtantia: tum vana, falſa, fallentia odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam, injuriam. Eadem ratio habet in ſe quiddam amplum atque magnificum, ad imperandum magis quàm ad parendum accommodatum: omnia humana non tolerabilia ſolùm, ſed etiam levia ducens: altum quiddam & excelſum, nihil timens, nemini cedens, ſemper invictum.

Atque his tribus generibus honeſtorum notatis, quartum ſequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo ineſt ordo & moderatio. Cujus ſimilitudine perſpecta in forma-

34. *Ergo ita, non poſſe* honeſtè *vivi, niſi* honeſtè *vivatur: an* niſi *populari famâ?*] Lambinus pro *niſi* legit *ſine*, Daviſius verò *eum*. At neuter eorum duplicem (nam duplex eſt) hujus loci mendam mihi videtur abſtuliſſe. Si fortè mentem Ciceronis ſatis feliciter aſſecutus ſim, ſic ſcripſit, *Ergo ita* (ſcilicet dicit) *non poſſe* jucundè *vivi; niſi* jucundè *vivatur: an* (ſcilicet honeſtè vivere dicit idem, quod vivere);

formarum ſpecie ac dignitate, tranſitum eſt ad honeſtatem dictorum atque factorum. Nam ex his tribus laudibus, quas antè dixi, & temeritatem reformidat, & non audet cuiquam aut dicto protervo, aut facto nocere, veretúrque quidquam aut facere, aut loqui, quod parum virile videatur.

Habes undique expletam & perfectam, Torquate, formam
honeſtatis: quæ tota his quatuor virtutibus, quæ à te quoque 15
commemoratæ ſunt, continetur. Hanc ſe tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam aut qualem eſſe velint, qui honeſtate ſummum bonum metiantur. Si enim ad honeſtatem omnia referantur, neque in ea voluptatem dicant ineſſe; ait eos inani voce ſonare, (his enim ipſis verbis utitur) neque intelligere, neque videre, ſub hac voce honeſtatis, quæ ſit ſubjicienda ſententia. Ut enim conſuetudo loquitur, id ſolum dicitur honeſtum, quod eſt populari famâ glorioſum. Quod, inquit, quanquam voluptatibus quibuſdam eſt ſæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem.

Vidéſne quàm ſit magna diſſenſio? Philoſophus nobilis, à quo non ſolùm Græcia & Italia, ſed etiam omnis barbaria commota eſt, honeſtum quid ſit, ſi id non eſt in voluptate, negat ſe intelligere: niſi fortè illud, quod multitudinis rumore laudetur. Ego autem hoc etiam turpe eſſe ſæpe judico: &, ſi quando turpe non ſit, tamen non eſſe non turpe, cùm id à multitudine laudetur. Quod ſi ſit ipſum per ſe rectum atque laudabile, non ob eam cauſam tamen illud dici honeſtum eſſet, quia laudetur à multis, ſed quia tale ſit, ut (vel ſi ignorarent id homines, vel ſi obmutuiſſent) ſua tamen pulchritudine eſſet ſpeciéque laudabile. Itaque idem naturâ victus, cui obſiſti non poteſt, dicit alio loco id, quod à te etiam paulò antè dictum eſt, non poſſe jucundè vivi, niſi etiam honeſtè.

Quid nunc, *honeſtè*, dicit? Idémne, quod *jucundè*? Ergo 34
ita, non poſſe honeſtè vivi, niſi honeſtè vivatur. At niſi po-

vivere) *populari famâ?* Quæſtio fuit de ſenſu horum verborum Epicuri, *non poteſt jucundè vivi, niſi etiam honeſtè.* Quærit igitur Cicero, quid Epicurus velit per vocem *honeſtè*: ſi idem (inquit) quod *jucundè*, tum nihil aliud quàm hoc dicit; *non poteſt jucundè vivi, niſi jucundè vivatur*: quod qui dicit nugatur, non argumentatur. Sed ſi per vocem *honeſtè*, Epicurus vult *populari famâ*, tum ille (ut ait Noſter)

pulari famâ? Sine ea igitur jucundè negat poſſe vivere? Quid turpius, quàm ſapientis vitam ex inſipientium ſermone pendere? Quid ergo hoc loco intelligit honeſtum? Certè nihil, niſi quod poſſit ipſum propter ſe jure laudari. Nam ſi propter voluptatem: quæ eſt iſta laus, quæ poſſit è macello peti? Non is vir eſt, ut, cùm honeſtatem eo loco habeat, ut ſine ea jucundè neget poſſe vivi, illud honeſtum, quod populare ſit, ſentiat, & ſine eo jucundè neget vivi poſſe: aut quidquam aliud honeſtum intelligat, niſi quod ſit rectum, ipſúmque per ſe, ſua vi, ſua ſponte, ſua naturâ laudabile.

16 Itaque, Torquate, cùm diceres, clamare Epicurum, non poſſe jucundè vivi, niſi honeſtè, & ſapienter, & juſtè viveretur, tu ipſi mihi gloriari videbare. Tanta vis inerat in verbis, propter earum rerum, quæ ſignificabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum inſiſteres, ut nos intuens, quaſi teſtificarere laudari honeſtatem & juſtitiam aliquando ab Epicuro. Quàm te decebat iis verbis uti, quibus ſi philoſophi non uterentur, philoſophiâ omnino non egeremus? Iſtorum enim verborum amore, quæ perrarò appellantur ab Epicuro, ſapientiæ, fortitudinis, juſtitiæ, temperantiæ, præſtantiſſimis ingeniis homines ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt.

Oculorum, inquit Plato [35], *eſt in nobis ſenſus acerrimus: quibus ſapientiam non cernimus. Quàm illa ardentes amores excitaret ſui, ſi videretur*! Cur tandem? an quòd ita callida eſt, ut optimè poſſit architectari voluptates? Cur juſtitia laudatur? aut unde eſt hoc contritum vetuſtate proverbium? *Quicum* [36] *in tenebris*. Hoc dictum in una re latiſſimè patet: ut in omnibus factis re, non teſte moveamur.

Sunt

Noſter) facit id quod turpe eſt, *negando ſine populari famâ ſapientem jucundè poſſe vivere*. Hinc bene concludit Cicero, Epicurum non aliud *honeſtum* intelligere, niſi quod *rectum ſit, ac ſuâ naturâ laudabile*. En ſenſum loci, ni fallor, Ciceronémque jam ſuo more pulchrè rectéque argumentantem! Quòd ſi cum vulgatis codicibus legamus *honeſtè vivi, niſi honeſtè vivatur*, non video hoc eſſe conſequens eorum quæ antè dixerat, *Quid nunc honeſtè dicit? idémne quod jucundè?* PEARCIUS.

35. *Plato*] In Phædro. Vide Cic. de Offic. I. 5.

36. *Quicum in tenebris*] Deeſt verbum, *mices*. Certè in ejuſmodi proverbiis, mos eſt Ciceroni prima tantùm verba proferre, quòd ſtatim reliqua facilè tum intelligerentur. Erat autem illa digitorum micatio ludi genus, quod digitorum citiſſima erectione

Sunt enim levia & perinfirma, quæ dicebantur à te, cùm animi conſcientiâ improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore; quâ aut afficiuntur, aut ſemper ſunt in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipſe ſe cruciet, omniáque formidet: ſed omnia callidè referentem ad utilitatem, acutum, verſutum, veteratorem, facilè ut excogitet, quo modo occultè, ſine teſte, ſine ullo conſcio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cùm prætor quæſtionem inter ſicarios exercuiſſet, ita apertè cepit pecunias ob rem judicandam, ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad plebem, *Velléntne de ea re quæri.* Quo plebiſcito decreta à ſenatu eſt conſuli quæſtio Cn. Cæpioni. Profectus in exilium Tubulus ſtatim, nec reſpondere auſus. Erat enim res aperta.

Non igitur de improbo, ſed callidè improbo quærimus, (qualis — 17
Q. Pompeius [37] in fœdere Numantino infitiando fuit) nec verò omnia timente, ſed primùm qui animi conſcientiam non curet; quam ſcilicet comprimere nihil eſt negotii. Is enim, qui occultus & tectus dicitur, tantùm abeſt, ut ſe indicet, perficiet etiam, ut dolere alterius improbè facto videatur: quid eſt enim aliud, eſſe verſutum? Memini me adeſſe P. Sextilio Rufo, cùm is ad amicos rem ita deferret, ſe eſſe heredem Q. Fadio Gallo: cujus in teſtamento ſcriptum eſſet, ſe ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. Is Sextilius factum negabat. Poterat autem impunè: quis enim redargueret [38]? Nemo noſtrûm negabat: erátque veriſimilius, hunc mentiri, cujus intereſſet, quàm illum, qui id ſe rogaſſe ſcripſiſſet, quod debuiſſet rogare. Addebat etiam, ſe in legem Voconiam juratum contra eam facere

ctione fiebat, & divinatione quot erecti eſſent. Propterea acri aſpectu opus erat, & ſumma fide. MORELIUS.

37. *Q. Pompeius*] De quo in Bruto, cap. 25.

38. *Quis enim redargueret? Nemo noſtrûm negabat: erátque* &c.] Corruptus certè eſt hic locus; quis enim diceret amicos Sextilii non negaſſe, cùm ideo, quòd rei non interfuerint, non potuerint vel negare vel affirmare? Daviſius & alii, hac (ut opinor) ratione adducti, ex duobus tribúſve Mſſ. protulerunt *credebat*, vice *negabat*; ut ſit *nemo noſtrûm credebat.* Sed cùm cæteri Mſ. uno ore habeant *negabat*, ſic ope interpunctionis locus emendari poſſit, *Quis enim redargueret? nemo noſtrûm: negabat, erátque veriſimilius* &c. *Nemo noſtrûm* ſcilicet redargueret: *negabat* ſcilicet Sextilius. PEARCIUS.

cere non audere, niſi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adoleſcentes, ſed & multi ampliſſimi viri: quorum nemo cenſuit plus Fadiæ dandum, quàm poſſet ad eam lege Voconia pervenire. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem: unde, ſi ſecutus eſſet eorum ſententiam, qui honeſta & recta emolumentis omnibus & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigiſſet. Num igitur eum poſtea cenſes anxio animo aut ſollicito fuiſſe? Nihil minùs: contráque, illa hereditate dives: ob eámque rem lætus. Magni enim æſtimabat pecuniam, non modò non contra leges, ſed etiam legibus partam. Quæ quidem vel cum periculo eſt quærenda vobis. Eſt enim effectrix multarum & magnarum voluptatum.

Ut igitur illis, qui, recta & honeſta quæ ſunt, ea ſtatuunt per ſe expetenda, adeunda ſunt quævis pericula decoris honeſtatiſque causâ: ſic veſtris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda ſunt, ut adipiſcantur magnas voluptates; ſi magna res, magna hereditas agetur, cùm pecuniâ voluptates pariantur plurimæ. Idémque erit Epicuro veſtro faciendum, ſi ſuum finem bonorum ſequi volet, quod Scipioni magnâ gloriâ propoſitâ, ſi Annibalem in Africam retraxiſſet. Itaque quantum adiit periculum? ad honeſtatem enim ille omnem conatum ſuum referebat, non ad voluptatem. Sic veſter ſapiens magno aliquo emolumento commotus, animi causâ [39], ſi opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus eſſe potuerit: gaudebit. Deprehenſus, omnem pœnam contemnet. Erit enim inſtructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipſum etiam dolorem. Quem quidem vos, cùm improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis: cùm ſapientem ſemper boni plus habere vultis, tolerabilem.

18 Sed finge non ſolùm callidum eum, qui aliquid improbè faciat, verùm etiam præpotentem: ut M. Craſſus fuit, qui tamen [40] ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompeius, cui rectè facienti gratia eſt habenda; eſſe enim quamvis vellet juſtus, iniquus

39. *Animi causâ*] Lambinus maluit *cum casu*, Daviſius *ſuâ causâ*, ſed omnes codices ſcripti, *cum cauſa*, & rectè: nam *cum cauſa dimicare* idem eſt quod rationem habere dimicandi. Sic Cicero de Orat. II, 60. *quod nos* eum cauſa *dicimus*, *ut proficiamus aliquid, illi totum diem & ſine cauſa.* Idem.

40. *Qui tamen ſolebat uti ſuo bono*] Id eſt, eâ poteſtate, quam divitiæ ipſi & honores dederant. Ironicè hîc potentia nimia Craſſi

iniquus poterat impunè. Quàm multa verò injuſtè fieri poſſunt, quæ nemo poſſit reprehendere? Si te amicus tuus moriens rogaverit, ut hereditatem reddas filiæ ſuæ, nec uſquam [41] id ſcripſerit, ut ſcripſit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? Tu quidem reddes: ipſe Epicurus fortaſſe redderet: ut Sex. Peducæus, Sex. filius, is, qui hunc noſtrum reliquit, effigiem & humanitatis & probitatis ſuæ filium, tum doctus, tum omnium vir optimus & juſtiſſimus, cùm ſciret nemo, eum rogatum à C. Plotio, equite Romano ſplendido, Nurſino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum expoſuit, hereditatémque reddidit. Sed ego ex te quæro (quoniam idem tu certè feciſſes) nónne intelligas, eo majorem vim eſſe naturæ; quòd ipſi vos, qui omnia ad veſtrum commodum, &, ut ipſi dicitis ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat, non voluptatem vos, ſed officium ſequi? plúſque rectam naturam, quàm rationem pravam valere?

Si ſcieris, inquit Carneades, aſpidem occultè latere uſpiam, & velle aliquem imprudentem ſuper eam aſſidere, cujus mors tibi emolumentum futura ſit: improbè feceris, niſi monueris, ne aſſideat: ſed impunè tamen, ſciſſe enim te quis coarguere poſſit? Sed nimis multa: perſpicuum eſt enim, niſi æquitas, fides, juſtitia proficiſcantur à natura, & ſi omnia hæc ad utilitatem referantur, virum bonum non poſſe reperiri: déque his rebus ſatis multa in noſtris de Republica libris ſunt dicta à Lælio.

Transfer idem ad modeſtiam, vel temperantiam, quæ eſt moderatio cupiditatum, rationi obediens. Satíſne ergo pudori con- 19
ſulat, ſi quis ſine teſte libidini pareat? An eſt aliquid per ſe ipſum flagitioſum, etiam ſi nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatúmne calculis ſubductis prælium ineunt, ſanguinem pro patria profundunt: an quodam animi ardore atque impetu concitati? Utrum tandem cenſes, Torquate, Imperioſum [42] illum, ſi noſtra verba audiret, tuámne de ſe orationem liben-

Craſſi dicitur ejus *bonum*: non opus igitur eſt, ut legamus *bene uti ſuo bono*, quod doctus vir quidam ſe probaturum dicit. Id.

41. *Nec uſquam id ſcripſerit, ut ſcripſit Fabius*] Vetus codex habet, *nec uſquam id ſcripſerit fœdus, nec cuiquam* &c. Judicent eruditiores: mihi ſat eſt, quod repeti, bona fide indicaſſe. Morelius.

42. *Imperioſum illum*] Cognomen T. Manlii Torquati, ejus, à quo *Manliana* imperia dicuntur infrà, cap. 32. Solo *Imperioſi* nomine ipſum deſignat Plinius, lib. XXII. cap. 5.

libentiùs auditurum fuiſſe, an meam; cùm ego dicerem, nihil eum feciſſe ſuâ causâ, omniáque reipublicæ; tu contrà nihil, niſi ſuâ? Si verò id etiam explanare velles, apertiúſque diceres, nihil eum feciſſe, niſi voluptatis causâ, quo modo eum tandem laturum fuiſſe exiſtimes?

Eſto: fecerit, ſi ita vis, Torquatus propter ſuas utilitates: malo enim dicere, quàm voluptates, in tanto præſertim viro: num etiam ejus collega P. Decius, princeps in ea familia conſulatûs, cùm ſe devoveret, & equo admiſſo in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus ſuis cogitabat? Nam [43] ubi eam caperet, aut quando, cùm ſciret confeſtim eſſe moriendum; eámque mortem ardentiore ſtudio peteret, quàm Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem ejus factum niſi eſſet jure laudatum, non eſſet imitatus quarto conſulatu ſuo filius: neque porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, conſul cecidiſſet in prælio, ſéque è continenti genere tertiam victimam reipublicæ præbuiſſet.

Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum eſt: Leonidas, Epaminondas, tres aliqui, aut quatuor. Ego, ſi noſtros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut ſe virtuti tradat conſtringendam voluptas. Sed dies me deficiet: &, ut A. Varius, qui eſt habitus judex durior, dicere conſeſſori ſolebat, cùm, datis teſtibus, alii tamen citarentur, Aut hoc teſtium ſatis eſt, aut neſcio, quid ſatis ſit: ſic à me ſatis datum eſt teſtium. Quid enim? te ipſum, digniſſimum majoribus tuis, voluptáſne induxit, ut adoleſcentulus eriperes P. Syllæ conſulatum? quem cùm ad patrem tuum retuliſſes, fortiſſimum virum, qualis ille vel conſul, vel civis cùm ſemper, tum poſt conſulatum fuit? quo quidem auctore nos ipſi ea geſſimus, ut omnibus potiùs quàm ipſis nobis conſuluerimus.

At quàm pulchrè dicere videbare, cùm ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis & maximis voluptatibus, nullo

43. *Nam ubi eam caperet*] Pariſ. pr. tert. *niſi ut eam*. Pal. pr. *ubi ut eam*. Forſan *ubi autem caperet*. Alioquin *eas* potiùs ſcripſiſſet Cicero. DAVISIUS.

44. *Thorius Balbus fuit Lanuvinus*] Extat L. Thorii hujus Balbi denarius argenteus; in quo Junonis Soſpitæ ſimulacrum, quale Lanuvii colebatur, cum pelle caprina ſignatum eſt, adjecta inſcriptione, L. THORIUS BALBUS I. S. M. R. hoc eſt, *Juno Soſpi-*

nullo nec præſenti, nec futuro dolore: ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec ſperata voluptate: & quærebas, quis aut hoc miſerior, aut ſuperiore illo beatior foret? deinde concludebas, ſummum malum eſſe dolorem, ſummum bonum voluptatem?

Thorius Balbus [44] fuit, Lanuvinus; quem meminiſſe tu non 20
potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquiſita poſſet inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat & cupidus voluptatum, & cujuſvis generis ejus intelligens, & copioſus: ita non ſuperſtitioſus, ut illa plurima in ſua patria ſacrificia & fana contemneret: ita non timidus ad mortem, ut in acie ſit ob rempublicam interfectus. Cupiditates non Epicuri diviſione finiebat, ſed ſua ſatietate. Habebat tamen rationem valetudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cœnam & eſuriens & ſitiens veniret: eo cibo, qui & ſuaviſſimus eſſet, & idem facillimus ad concoquendum: vino, & ad voluptatem, & ne noceret. Cætera illa adhibebat, quibus demptis negat ſe Epicurus intelligere, quid ſit bonum. Aberat omnis dolor: qui ſi adeſſet, nec molliter ferret; & tamen medicis plus, quàm philoſophis uteretur. Color egregius, integra valetudo, ſumma gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate.

Hunc verò beatum [45] oratio quidem veſtra ſic cogitat. Ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipſa virtus: nec dubitabit iſti veſtro beato M. Regulum anteponere. Quem quidem, cùm ſua voluntate, nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hoſti, ex patria Carthaginem revertiſſet, tum ipſum, cùm vigiliis & fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuiſſe, quàm potantem in roſa Thorium. Bella is magna geſſerat; bis conſul fuerat; triumpharat: nec tamen ſua illa ſuperiora tam magna, neque tam præclara ducebat, quàm illum ultimum caſum, quem propter fidem, conſtantiámque ſuſceperat: qui nobis miſerabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluntarius [46]. Non enim hilaritate, nec laſciviâ,

 nec

Soſpita, maxima Regina. URSINUS.

45. *Hunc verò beatum*] Lege, *Hunc vos beatum: ratio quidem veſtra ſic cogit. At ego &c.* T. BENTLEIUS.

46. *Voluntarius*] Nos, *v luptarius*, quam lectionem præſtant C. C. C. & vetuſtiores editi, quámque loci mens omnino flagitat. DAVISIUS.

nec riſu, aut joco, comite levitatis, ſed ſæpe etiam triſtes firmitate, & conſtantiâ ſunt beati.

Stuprata per vim Lucretia à regis filio, teſtata cives, ſe ipſa interemit. Hic dolor populi Romani, duce & auctore Bruto, cauſa civitati libertatis fuit: ob ejúſque mulieris memoriam primo anno & vir, & pater ejus, conſul eſt factus. Tenuis L. Virginius, unúſque de multis, ſexageſimo anno poſt libertatem receptam, virginem filiam ſua manu occidit, potiùs quàm ea App. Claudii libidini, qui tum erat ſummo in imperio, dederetur.

— Aut hæc tibi, Torquate, ſunt vituperanda, aut patrocinium
21 voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ iſta cauſa eſt voluptatis, quæ nec teſtes ullos è claris viris, nec laudatores poterit adhibere? Ut enim nos ex annalium monumentis teſtes excitamus eos, quorum omnis vita conſumpta eſt in laboribus glorioſis, qui voluptatis nomen audire non poſſent: ſic in veſtris diſputationibus hiſtoria muta eſt. Nunquam audivi in Epicuri ſchola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themiſtoclem, Epaminondam nominari: qui in ore ſunt cæterorum omnium philoſophorum. Nunc verò, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, ſuppeditabit nobis Atticus noſter è theſauris ſuis, quos & quantos viros habere teſtium ſat eſt. Nónne melius eſt de his aliquid, quàm tantis voluminibus de Themiſta [47] loqui? Sint iſta Græcorum: quanquam ab his philoſophiam & omnes ingenuas diſciplinas habemus: ſed tamen eſt aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis.

Pugnant Stoici cum Peripateticis. Alteri negant quidquam eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit. Alteri, plurimùm ſe, & longè, longéque plurimùm tribuere honeſtati, ſed tamen & in corpore, & extrà, eſſe quædam bona. Et certamen honeſtum, & diſpu-

---

47. *Themiſta*] Vide Menagium in Hiſt. Mulierum Philoſ.

48. *Tabulæ, quam Cleanthes*] Tabellæ hujus & picturæ meminit D. Auguſtinus lib. v. de Civ. Dei, cap. 20. cujus verba hunc locum explicant. Morelius.

49. *Cur Chius*] Appoſui notam, quam ad mendas indicandas conſuetudo jam recepit. Antiquus liber nihil mutat; hiſtoria nihil, equidem quod meminerim, ſuppeditat. Quatuor puto colligi Epicureos, L. Thorium Balbum Lanuvinum, de quo proximè mentio facta eſt; Poſtumium, quem ignoramus; Curium tertio loco ſi ponar

diſputatio ſplendida: omnis eſt enim de virtutis dignitate contentio. At cum tuis cùm diſſeras, multa ſunt audienda etiam de obſcœnis voluptatibus, de quibus ab Epicuro ſæpiſſime dicitur. Non potes ergo iſta tueri, Torquate, mihi crede, ſi te ipſe, & tuas cogitationes, & ſtudia perſpexeris. Pudebit te, inquam, illius tabulæ [48], quam Cleanthes, ſanè commodè, verbis pingere ſolebat. Jubebat eos, qui audiebant, ſecum ipſos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo in veſtitu & ornatu regali, in ſolio ſedentem: præſtò eſſe virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum ſuum officium ducerent, niſi ut voluptati miniſtrarent, & eam tantùm ad aurem admonerent, (ſi modò id picturâ intelligi poſſet) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum, aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes, ſic natæ ſumus, ut tibi ſerviremus: aliud negotii nihil habemus.

At negat Epicurus (hoc enim veſtrum lumen eſt) quemquam, qui honeſtè non vivat, jucundè poſſe vivere. Quaſi 22
ego id curem, quid ille aiat, aut neget. Illud quæro, quid ei, qui in voluptate ſummum bonum putat, conſentaneum ſit dicere. Quid affers, cur Thorius, cur Poſtumius, cur Chius [49], cur omnium horum magiſter, Orata, non jucundiſſimè vixerit? Ipſe negat, ut antè dixi, luxurioſorum vitam reprehendendam, niſi planè fatui ſint, id eſt, niſi aut cupiant, aut metuant. Quarum ambarum rerum cùm medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur. His enim rebus detractis, negat ſe reperire in aſotorum vita quod reprehendat. Non igitur poteſtis, voluptate omnia dirigentes, aut tueri, aut retinere virtutem. Nam nec vir bonus ac juſtus haberi debet, qui, ne malum habeat, abſtinet ſe ab injuria. Noſti credo illud:

Nemo pius eſt, qui pietatem...

 Cave

ponamus, (nec tamen *Curius* à *cur Chius* longè diſtat) eum eſſe dicemus de quo legimus in Pediano verſiculum iſtum Calvi,

Et talis Curius pereruditus.

C. verò Sergius Orata nominatur à Cicerone lib. III. Offic. cap. 16. & Valerio lib. IX. cap. I. MANUTIUS. Quod legitur, *Chius*, arbitror, mendum eſſe. Cur autem arbitrer, facit locus Plinii, lib. IX. cap. 55. ubi ait, *muranarum* vivarium ante alios excogitaſſe C. Hirium. Itaque forſan pro *Chius*, legendum C. *Hirius*. MOREL.

Cave quidquam putes eſſe verius. Nec enim, dum metuit, juſtus eſt: & certè, ſi metuere deſtiterit, non erit. Non metuet autem, ſive celare poterit, ſive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certéque malet [50] exiſtimari bonus vir, ut non ſit, quàm eſſe, ut non putetur. Ita, quod certiſſimum eſt, pro vera certâque juſtitia ſimulationem nobis juſtitiæ traditis; præcipitiſque quodam modo, ut noſtram ſtabilem conſcientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quæ dici eadem de cæteris virtutibus poſſunt: quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tanquam in aqua ponitis.

Quid enim? fortémne poſſumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquam te non poſſum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familiâ veſtrâ, & nomine. Et hercule mihi vir optimus noſtrique amantiſſimus, A. Torquatus, verſatur ante oculos: cujus quantum ſtudium & quàm inſigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota ſunt omnibus, ſcire neceſſe eſt utrumque veſtrûm. Quæ mihi ipſi, qui volo & eſſe & haberi gratus, grata non eſſent, niſi eum perſpicerem meâ causâ mihi amicum fuiſſe, non ſuâ: niſi hoc dicis, ſuâ, quòd intereſt omnium rectè facere. Si id dicis, vicimus. Id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus ſit ipſum officium. Hoc ille tuus non vult, omnibúſque ex rebus voluptatem, quaſi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis causâ cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, & ex ejus ſpoliis ſibi & torquem & cognomen induit, nullam aliam ob cauſam, niſi quòd ei talia facta digna viro videbantur; fortem non puto. Jam ſi pudor, ſi modeſtia, ſi pudicitia, ſi, uno verbo, temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coërcebuntur, non ſanctitate ſua ſe tuebuntur: quod adulterium [51], quod ſtuprum, quæ libido non ſe proripiet ac projiciet aut occultatione propoſitâ, aut impunitate, aut licentiâ?

Quid? illud, Torquate, quale tandem videtur? te iſto nomine, ingenio, gloriâ, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis,

50. *Malet exiſtimari bonus vir, ut non ſit; quàm eſſe, ut non putetur*] Probitatis famam probitati anteponet. *Malet exiſtimari bonus vir*, quamvis *non ſit; quàm eſſe* talis, eo modo, eo pacto, eâ conditione, *ut non putetur* eſſe vir bonus. PASSERAT.

dis, quò referas, cujus rei causâ perficere, quæ conaris, velis, quod optimum denique in vita judices, non audere in conventu dicere? Quid enim mereri velis jam, cùm magiſtratum inieris, & in concionem adſcenderis, (eſt enim tibi edicendum, quæ ſis obſervaturus in jure dicendo: & fortaſſe etiam, ſi tibi erit viſum, aliquid de majoribus tuis, & de te ipſo dices, more majorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magiſtratu omnia voluptatis causâ facturum eſſe? téque nihil feciſſe in vita, niſi voluptatis causâ? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos iſto modo loquar? At tu eadem iſta dic in judicio, aut, ſi coronam times, dic in ſenatu. Nunquam facies. Cur, niſi quod turpis eſt oratio? Méne ergo & Triarium dignos exiſtimas, apud quos turpiter loquare?

Verùm, eſto: verbum ipſum voluptatis non habet dignita-
tem: nec nos fortaſſe intelligimus. Hoc enim identidem dici- 23
tis, non intelligere nos voluptatem quam dicatis. Rem vides difficilem & obſcuram. Individua cùm dicitis, & intermundia, quæ nec ſunt ulla, nec poſſunt eſſe, intelligimus: voluptas, quæ paſſeribus nota eſt omnibus, à nobis intelligi non poteſt? Quid, ſi efficio, ut fateare, me non modò, quid ſit voluptas, ſcire, (eſt enim jucundus motus in ſenſu) ſed etiam, quid eam tu velis eſſe? Tum enim eam ipſam vis, quam modò ego dixi: & nomen imponis, in motu ut ſit, & faciat aliquam varietatem; tum aliam quandam ſummam voluptatem, cui addi nihil poſſit: eam tum adeſſe, cùm dolor omnis abſit, eámque ſtabilem appellas.

Sit ſanè iſta voluptas. Dic in quovis conventu, te omnia dicere, ne doleas. Si ne hoc quidem ſatis amplè, ſatis honeſtè dici putas; dic te omnia & in iſto magiſtratu, & in omni vita, utilitatis tuæ causâ facturum, nihil niſi quod expediat, nihil denique niſi tuâ causâ: quem clamorem concionis, aut quam ſpem conſulatûs ejus, qui tibi paratiſſimus eſt, futuram putes? Eámne rationem ſequare, qua tecum ipſe & cum tuis utare, profi-

51. Quod *adulterium*, quod *ſtuprum*, quæ *libido non ſe proripiet*] Opinor legendum, *quò adulterium*, *quò ſtuprum*, *quò libido non ſe proripiet*. Virgilius Eclog. III. 19. *Et cùm clamarem*, Quò *nunc* ſe proripit *ille*? DAVISIUS.

profiteri autem & in medium proferre non audeas? At verò illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, ſemper tibi in ore ſunt, in judiciis, in ſenatu, *officium, æquitatem, dignitatem, fidem, recta, honeſta, digna imperio, digna populo Romano, omnia pericula pro republica, mori pro patria.* Hæc cùm loqueris, nos barones ſtupemus: ut videlicet tecum ipſe rides. Nam inter iſta tam magnifica verba támque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modò illa, quam in motu eſſe dicitis, quam omnes urbani, ruſtici, omnes, inquam, qui Latinè loquuntur, voluptatem vocant: ſed ne hæc quidem ſtabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem.

24 Vide, ne non debeas verbis noſtris uti, ſententiis tuis. Quòd ſi vultum tibi, ſi inceſſum fingeres, quo gravior viderere, non eſſes tui ſimilis: verba tu fingas, & ea dicas, quæ non ſentias, aut etiam, ut veſtitum, ſic ſententiam habeas aliam domeſticam, aliam forenſem, ut in fronte oſtentatio ſit, intus veritas occultetur, vide, quæſo, rectúmne ſit. Mihi quidem eæ veræ videntur opiniones, quæ honeſtæ, quæ laudabiles, quæ glorioſæ, quæ in ſenatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu concilióque proferendæ ſint: ne id non pudeat ſentire, quod pudeat dicere.

Amicitiæ verò locus ubi eſſe poteſt, aut quis amicus eſſe cuiquam, quem non ipſum amet propter ipſum? Quid autem eſt amare, è quo nomen amicitiæ ductum eſt, niſi velle bonis aliquem affici quàm maximis, etiam ſi ad ſe ex iis nihil redeat? Et quidem prodeſt, inquit, mihi eo eſſe animo. Immò videri fortaſſe. Eſſe enim, niſi eris, non potes. Quî autem eſſe poteris, niſi te amor ipſe ceperit? quod non, ſubductâ utilitatis ratione, effici ſolet, ſed ipſum ex ſe oritur, & ſua ſponte naſcitur. At enim ſequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diù, quàm diù ſequetur utilitas: &, ſi utilitas amicitiam conſtituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, ſi utilitas ab amicitia (ut fit ſæpe) defecerit? Relinquéſne? quæ iſta amicitia eſt? Retinebis? quì convenit? quid enim de amicitia ſtatueris, vides. Ne in odium veniam, ſi amicum deſtitero tueri. Primùm cur iſta res digna odio eſt, niſi quòd eſt turpis? Quòd ſi, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne ſine fructu

fructu alligatus ſis, ut moriatur, optabis. Quòd ſi non modò utilitatem tibi nullam afferet, ſed jacturæ rei familiaris erunt faciendæ, labores ſuſcipiendi, adeundum vitæ periculum: ne tum quidem te reſpicies, & cogitabis ſibi quemque natum eſſe & ſuis voluptatibus? vadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus [52] ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cùm ſis, dices te eſſe Oreſtem, ut moriare pro amico? aut, ſi eſſes Oreſtes, Pyladem refelleres, te indicares? &, ſi id non probares, quo minùs ambo unà necaremini non precarere?

Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. Nihil enim arbi-
tror magna laude dignum, quod te prætermiſſurum credam aut 25
mortis aut doloris metu. Non quæritur autem, quid naturæ tuæ conſentaneum ſit, ſed quid diſciplinæ. Ratio iſta, quam defendis; præcepta, quæ didiciſti, quæ probas, funditus evertunt amicitiam: quamvis eam Epicurus, ut facit, in cælum efferat laudibus. At coluit ipſe amicitias. Quaſi quis illum neget & bonum virum, & comem, & humanum fuiſſe. De ingenio ejus in his diſputationibus, non de moribus quæritur. Sit iſta in Græcorum levitate perverſitas, qui maledictis inſectantur eos, à quibus de veritate diſſentiunt. Sed quamvis comis in amicitiis tuendis fuerit, tamen ſi hæc vera ſunt, (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit.

At multis ſe probavit: & quidem jure fortaſſe: ſed tamen non graviſſimum eſt teſtimonium multitudinis. In omni enim arte, vel ſtudio, vel quavis ſcientiâ, vel in ipſa virtute, optimum quidque rariſſimum eſt. Ac mihi quidem, quòd & ipſe bonus vir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie ſunt, & in amicitiis fideles, & in omni vita conſtantes, & graves, nec voluptate, ſed officio conſilia moderantes, hoc videtur major vis honeſtatis & minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam, ut eorum vitâ refellatur oratio; atque ut cæteri exiſtimantur dicere meliùs, quàm facere, ſic hi mihi videntur facere meliùs, quàm dicere.

Sed hæc nihil ſanè ad rem. Illa videamus, quæ à te de ami-
citia dicta ſunt. E quibus unum mihi videbar ab ipſo Epicuro 26
dictum cognoſcere: amicitiam à voluptate non poſſe divelli, ob

52. *Pythagoreus*] Vide Tuſcul. v. 22. & Offic. III. 10.

eámque rem colendam eſſe, quòd ſine ea tutò & ſine metu vivi non poſſet, nec jucundè quidem poſſet. Satis eſt ad hoc reſponſum. Attuliſti aliud humanius horum recentiorum, nunquam dictum ab ipſo illo, quod ſciam: primò utilitatis causâ amicum expeti: cùm autem uſus acceſſiſſet, tum ipſum amari propter ſe, etiam omiſſa ſpe voluptatis. Hoc etſi multis modis reprehendi poteſt, tamen accipio quod dant. Mihi enim ſatis eſt, ipſis non ſatis: nam aliquando poſſe rectè fieri dicunt, nullâ exſpectatâ nec quæſitâ voluptate.

Poſuiſti etiam, dicere alios, fœdus quoddam inter ſe facere ſapientes, ut quemadmodum ſint in ſe ipſos animati, eodem modo ſint erga amicos: id & fieri poſſe, & ſæpe eſſe factum, & ad voluptates percipiendas maximè pertinere. Hoc fœdus facere ſi potuerunt, faciant etiam illud, ut æquitatem, modeſtiam, virtutes omnes per ſe ipſas gratis diligant. At verò, ſi fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, ſi nulla caritas erit, quæ faciat amicitiam ipſam ſua ſponte, vi ſua, ex ſe & propter ſe expetendam, dubium eſt, quin fundos & inſulas amicis anteponamus?

Licet hìc rurſus ea commemores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta ſunt. Non quæro, quid dicat, ſed quid convenienter rationi poſſit & ſententiæ ſuæ dicere. Utilitatis causâ amicitia eſt quæſita. Num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas eſſe poſſe, quàm tua ſint Puteolis granaria? Collige omnia, quæ ſoletis: præſidium amicorum. Satis eſt tibi in te, ſatis in legibus, ſatis & in mediocribus amicitiis præſidii: jam contemni non poteris. Odium autem & invidiam facilè vitabis. Ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. Et tamen tantis vectigalibus ad liberalitatem utens, etiam ſine hac Pyladea amicitia, multorum te benevolentiâ præclarè & tuebere, & munies. At quicum joca, ſeria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? Tecum optimè: deinde etiam cum mediocri amico. Sed fac iſta eſſe non inopportuna: quid ad utilitatem tantæ

53. *Etenim quemadmodum*]. Non reddit rationem ſuperioris ſententiæ, quòd beatam appellari vitam perpetuitate temporis dixerat; ſed apponit Epicuri opinionem, negantis diuturnitate temporis augeri beatam vitam: quod refellit infrà in eo loco, *Hæc dicun-*

tæ pecuniæ? Vides igitur, ſi amicitiam ſua caritate metiare, nihil eſſe præſtantius: ſin emolumento, ſummas familiaritates prædiorum pretioſorum mercede ſuperari. Me igitur ipſum ames oportet, non mea, ſi veri amici futuri ſumus.

Sed in rebus apertiſſimis nimiùm longi ſumus. Perfecto enim 27
& concluſo, neque virtutibus, neque amicitiis uſquam locum eſſe, ſi ad voluptatem omnia referantur: nihil præterea magnopere dicendum. Attamen, ne cui loco non videatur eſſe reſponſum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis ſumma philoſophiæ ad beatè vivendum refertur, idque unum expetentes homines ſe ad hoc ſtudium contulerunt: beatè autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis, item contrà, omnem infelicitatem in dolore: id primùm videamus, beatè vivere veſtrum quale ſit. Atque hoc dabitis, ut opinor, ſi modò ſit aliquid, eſſe beatum, id oportere totum poni in poteſtate ſapientis. Nam, ſi amitti vita beata poteſt, beata eſſe non poteſt. Quis enim confidit ſemper ſibi illud ſtabile & firmum permanſurum, quod fragile & caducum ſit? Qui autem diffidet perpetuitati bonorum ſuorum, timeat neceſſe eſt, ne aliquando, amiſſis illis, ſit miſer. Beatus autem eſſe in maximarum rerum timore nemo poteſt.

Nemo igitur beatus eſſe poteſt. Neque enim in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis vita beata duci ſolet: neque appellatur omnino vita beata, niſi confecta atque abſoluta: nec poteſt quiſquam aliàs beatus eſſe, aliàs miſer. Qui enim exiſtimabit poſſe ſe miſerum eſſe, beatus non erit. Nam cùm ſemel eſt ſuſcepta beata vita, tam permanet, quàm ipſa illa effectrix beatæ vitæ ſapientia: neque exſpectat ultimum tempus ætatis: quod Crœſo ſcribit Herodotus præceptum à Solone. Etenim [53], quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beatè vivendum aliquid afferre, nec minorem voluptatem percipi in brevitate temporis, quàm ſi illa ſit ſempiterna.

dicuntur inconſtantiſſimè. Videant igitur eruditi, an ſit aptius, quod mihi quidem videtur, *at enim* pro *etenim*, verecundâ, ut ita dicam, correctione, quæ unam modò literam mutet. P. Manutius.

Hæc dicuntur inconſtantiſſimè. Cùm enim ſummum bonum in voluptate ponat, negat infinito tempore ætatis voluptatem fieri majorem, quàm finito atque modico. Qui bonum omne in virtute ponit, is poteſt dicere perfici beatam vitam perfectione virtutis: negat enim ſummo bono afferre incrementum diem. Qui autem voluptate vitam effici beatam putabit, qui ſibi is conveniet, ſi negabit voluptatem creſcere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. An dolor longiſſimus quiſque miſerrimus: voluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? Quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus *beatum & æternum?* Dempta enim æternitate nihilo beatior Jupiter, quàm Epicurus. Uterque enim ſummo bono fruitur, id eſt, voluptate. At enim [54] hic etiam dolore. At eum nihili facit: ait enim ſe, ſi uratur, *Quàm hoc ſuave!* dicturum. Qua igitur re à deo vincitur, ſi æternitate non vincitur? in qua [55] quid eſt boni præter ſummam voluptatem, & eam ſempiternam? Quid ergo attinet glorioſè loqui, niſi conſtanter loquare? In voluptate corporis (addam, ſi vis, animi, dum ea ipſa, ut vultis, ſit quoque in corpore) ſitum eſt vivere beatè. Quid? iſtam voluptatem perpetuam quis poteſt præſtare ſapienti? Nam quibus rebus efficiuntur voluptates, hæ non ſunt in poteſtate ſapientis. Non enim in ipſa ſapientia poſitum eſt beatum eſſe, ſed in iis rebus, quas ſapientia comparat ad voluptatem. Totum autem id externum: &, quod externum, id in caſu eſt. Ita fit beatæ vitæ domina fortuna. Quam Epicurus ait *exiguam intervenire ſapienti.*

28 Age, inquies, iſta parva ſunt. *Sapientem locupletat ipſa natura:* cujus divitias Epicurus ipſe parabiles eſſe docuit. Hæc bene dicuntur: nec ego repugno: ſed inter ſeſe ipſa pugnant. Negat enim tenuiſſimo victu, id eſt, contemptiſſimis eſcis & potioni-

54. At enim *hic etiam dolore*] Duas priores voces delendas eſſe cenſeo, ut poſte ex ſequentibus verbis *ait enim* natas. Procul dubio nullus hîc locus eſt voci *enim.* Ecce totam ſententiam, *Uterque enim ſummo bono fruitur: hic etiam dolore* (fruitur) *at eum nihili facit; ait enim* &c. Verum eſt (quod dixit Servius ad Virg. Æn. VII. 90.) *frui* de rebus tantùm bonis dici: hinc minimè propriâ locutione Epicurus hîc dicitur *frui dolore*, pro *habere dolorem.* At rectè notavit Daviſius ſæpius apud bonos ſcriptores verbum uni rei proprium pluribus adhiberi. Exempli loco ſit illud Virg. Æn. II.

tionibus, minorem voluptatem percipi, quàm rebus exquiſitiſſimis ad epulandum. Huic ego, ſi negaret quidquam intereſſe ad beatè vivendum, quali uteretur victu, concederem; laudarem etiam: verum enim diceret: idque Socratem, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, *cibi condimentum eſſe famem, potionis ſitim.* Sed qui, ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius, loquitur ut frugi ille Piſo, non audio. Nec enim eum, quod ſentiat, dicere exiſtimo.

Naturales divitias dixit parabiles eſſe, quòd parvo eſſet natura contenta. Certè, niſi voluptatem tanti æſtimaretis. *Non minor*, inquit, *voluptas percipitur ex viliſſimis rebus, quàm ex pretioſiſſimis.* Hoc eſt non modò cor non habere, ſed ne palatum quidem. Qui enim voluptatem ipſam contemnunt, iis licet dicere, ſe acipenſerem menæ non anteponere: cui verò in voluptate ſummum bonum, huic omnia ſenſu, non ratione ſunt judicanda; eáque dicenda optima, quæ ſunt ſuaviſſima.

Verùm eſto: conſequatur ſummas voluptates, non modò parvo, ſed per me nihilo, ſi poteſt: ſit voluptas non minor in naſturtio illo, quo veſci Perſas eſſe ſolitos ſcribit Xenophon, quàm in Syracuſanis menſis, quæ à Platone graviter vituperantur: ſit, inquam, tam facilis, quàm vultis, voluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta ſunt, ut in his beata vita, ſi modò dolor ſummum malum eſt, eſſe non poſſit. Ipſe enim Metrodorus, pænè alter Epicurus, beatum eſſe deſcribit his ferè verbis: *cùm corpus bene conſtitutum ſit, & ſit exploratum, ita futurum.* An id exploratum cuiquam poteſt eſſe, quo modo ſeſe habiturum ſit corpus non dico ad annum, ſed ad veſperam? Dolor igitur, id eſt ſummum malum, metuetur ſemper, etiam ſi non aderit. Jam enim adeſſe poterit. Quî poteſt igitur habitare in beata vita ſummi mali metus?

Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Jam ipſum abſurdum, maximum malum negligi. Sed quæ tandem

II. 320.

Sacra manu, victóſque deos, parvúmque nepotem
Ipſe trahit.

Ubi *trahit nepotem* propriè dicitur: impropriè verò *trahit ſacra manu*, cùm potiùs dicatur quis ea *portare*. Pearcius.

55. *In qua quid eſt boni*] Pronomen ad *deum*, non ad *æternitatem* ſpectat; ideóque legas oportet, *in quo quid eſt boni*. Hoc olim vidit Joan. Walkerus. Idem.

iſta ratio eſt? Maximus dolor, inquit, brevis eſt. Primùm, quid tu dicis, breve? deinde dolorem quem maximum? Quid enim? ſummus dolor plures dies manere non poteſt? Vide ne etiam menſes: niſi fortè eum dicis, qui ſimul atque arripuit, interficit. Quis iſtum dolorem timet? Illum mallem levares, quo optimum atque humaniſſimum virum, Cn. Octavium, M. filium, familiarem meum, confici vidi: nec verò ſemel, nec ad breve tempus, ſed & ſæpe planè, & diù. Quos, dii immortales! ille cùm omnes artus ardere viderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miſer eſſe, quia ſummum id malum non erat: tantummodò laborioſus videbatur. At miſer, ſi in vitioſa & flagitioſa vita afflueret voluptatibus.

29 Quòd autem magnum dolorem brevem, longinquum levem eſſe dicitis, id non intelligo quale ſit. Video enim & magnos & eoſdem bene longinquos dolores: quorum alia toleratio eſt verior: qua uti vos non poteſtis, qui honeſtatem ipſam per ſe non amatis. Fortitudinis quædam præcepta ſunt, ac pænè leges, quæ effœminari virum vetant in dolore. Quamobrem turpe putandum eſt, non dico dolere, (nam id quidem eſt interdum neceſſe) ſed ſaxum illud Lemnium clamore Philoctetæo funeſtare:

Quod ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus
Reſonando [56], *mutum flebiles voces refert.*

Huic Epicurus comparet ſe, ſi poteſt:

Cui viperino morſu vena viſcerum
Veneno imbuta tetros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta: *Si gravis dolor, brevis.* At jam decimum annum in ſpelunca jacet. *Si longus, levis:* dat enim intervalla & relaxat. Primùm non ſæpe: deinde quæ eſt iſta relaxatio, cùm & præteriti doloris memoria recens eſt; & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortaſſe id optimum, ſed ubi illud, *Plus ſemper voluptatis?* Si enim ita eſt; vide, ne facinus facias, cùm mori ſuadeas. Potiùs ergo illa dicantur, turpe

56. *Reſonando* mutum] Vulgò *multùm*, ſenſu vix ullo. Sed elegantiſſimus eſt ille, quem præbet lectio nobis recepta, & Victorio. Vide Tuſc. II. 13. & Joſ. Scaligerum ad Varronis lib. VI. L. L. p. 102. Id.

57. *Debilitari, dolore frangi*] Alii ſic diſtin-

pe eſſe viro debilitari [57], dolore frangi, ſuccumbere. Nam iſta veſtra, *Si gravis, brevis; ſi longus, levis*, dictata [58] ſunt. Virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari ſolet.

Audi, ne longè abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige, facta ejus cum dictis diſcrepare. EPICURUS HERMACHO S. *Cùm ageremus*, inquit, *vitæ beatum & eundem ſupremum diem, ſcribebamus hæc. Tanti autem morbi aderant veſicæ & viſcerum, ut nihil ad eorum magnitudinem poſſit accedere.* Ecce miſerum hominem, ſi dolor ſummum malum eſt. Dici aliter non poteſt. Sed audiamus ipſum. *Compenſabatur tamen*, inquit, *cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam memoriâ rationum inventorúmque noſtrorum. Sed tu, ut dignum eſt tua erga me & erga philoſophiam voluntate, ab adoleſcentulo ſuſceptâ, fac ut Metrodori tueare liberos.* 30

Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter cùm viciſſet Lacedæmonios apud Mantineam, ſimúlque ipſe gravi vulnere exanimari ſe videret; ut primùm deſpexit, quæſivit, ſalvúſne eſſet clypeus? cùm ſalvum eſſe flentes ſui reſpondiſſent, rogavit, eſséntne fuſi hoſtes? cúmque id quoque, ut cupiebat, audiviſſet, evelli juſſit eam, quâ erat transfixus, haſtam. Ita multo ſanguine profuſo in lætitia & in victoria eſt mortuus. Leonidas autem, rex Lacedæmoniorum, ſe in Thermopylis, trecentóſque eos, quos eduxerat Spartâ, cùm eſſet propoſita aut fuga turpis, aut glorioſa mors, oppoſuit hoſtibus. Præclaræ mortes ſunt imperatoriæ. Philoſophi autem in ſuis lectulis plerumque moriuntur.

Refert tamen, quod ſibi videtur eſſe morienti magna laus. *Compenſabatur*, inquit, *cum ſummis doloribus lætitia.* Audio equidem philoſophi vocem, Epicure. Sed, quid tibi dicendum ſit, oblitus es. Primùm enim, ſi vera ſunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc eſt, ſi vera ſunt tua ſcripta & inventa, gaudere non potes. Nihil enim jam habes, quod ad cor-

---

diſtinguunt: *debilitari dolore, frangi*, &c. Victorius; *debilitari, dolere, frangi.*

58. *Dictata ſunt*] Id eſt, dictari poſſunt; atque ut dicitur lib. I. de Orat. cap. 23. *loquacitas ſine uſu, cantilena ex ſcholis.* ANONYMUS.

corpus referas. Eſt autem à te ſemper dictum, nec gaudere quemquam, niſi propter corpus: nec dolere. *Præteritis*, inquit, *gaudeo*. Quibuſnam præteritis? ſi ad corpus pertinentibus; rationes tuas te video compenſare cum iſtis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. Si autem ad animum; falſum eſt, quòd negas animi ullum eſſe gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex iſto tuo egregio officio & tanta fide (ſic enim exiſtimo) ad corpus refers?

31 Huc & illuc, Torquate, vos verſetis licet: nihil in hac præclara epiſtola ſcriptum ab Epicuro congruens & conveniens decretis ejus reperietis. Ita redarguitur ipſe à ſeſe, veneúntque [59] ſcripta ejus probitate ipſius ac moribus. Nam iſta commendatio puerorum, memoria & caritas amicitiæ, ſummorum officiorum in extremo ſpiritu conſervatio, indicat innatam eſſe homini probitatem gratuitam, non invitatam voluptatibus, nec præmiorum mercedibus evocatam. Quod enim teſtimonium majus quærimus, quæ honeſta & recta ſint, ipſa eſſe optabilia per ſeſe: cùm videamus tanta officia morientis? Sed, ut epiſtolam laudandam arbitror eam, quam modò totidem ferè verbis interpretatus ſum, (quanquam ea cum ſumma ejus philoſophi nullo modo congruebat) ſic ejuſdem teſtamentum non ſolùm à philoſophi gravitate, ſed etiam ab ipſius ſententia judico diſcrepare. Scripſit enim, & multis ſæpe verbis, & breviter aptéque, in eo libro, quem modò nominavi, *mortem nihil ad nos pertinere. Quod enim diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu: quod autem ſine ſenſu ſit, id nihil omnino ad nos pertinere*. Hoc ipſum elegantiùs poni meliúſque potuit. Nam quod ita poſitum eſt, Quod diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu, id ejuſmodi eſt, ut non ſatis planè dicat, quid ſit diſſolutum. Sed tamen intelligo, quid velit. Quæro autem, quid ſit, quòd, cùm diſſolutione, id eſt, morte ſenſus omnis exſtinguatur; & cùm reliqui nihil ſit omnino, quod pertineat ad nos; tam accuratè támque diligenter caveat & ſanciat, *ut Amynomachus & Timocrates, here-*

59. *Veneúntque ſcripta ejus*] Quidam legi volunt *vincuntúrque*. LAMBINUS. Putidiſſimè, *veneunt*. Elienſis ſec. Med. & Pal. pr. *vincuntúrque*. Malim tamen *convincun-*

heredes ſui, de Hermachi ſententia dent, quod ſatis ſit ad diem agendum natalem ſuum quotannis, menſe Gamelione: itémque omnibus menſibus, viceſimo die lunæ, dent ad eorum epulas, qui unà ſecum philoſophati ſunt, ut & ſui & Metrodori memoria colatur.

Hæc ego non poſſum dicere non eſſe hominis & belli & humani; ſapientis verò nullo modo, phyſici præſertim, quem ſe ille eſſe vult, putare ullum eſſe cujuſquam diem natalem. Quid? verène poteſt eſſe dies ſæpiùs, qui ſemel fuit? certè non poteſt. An ejuſdem modi? ne id quidem, niſi cùm multa annorum interceſſerint millia, ut omnium ſiderum eodem, unde profecta ſint, fiat ad unum tempus reverſio: nullus eſt igitur cujuſquam dies natalis. At habetur. Et ego id ſcilicet neſciebam. Sed, ut ſit, etiámne poſt mortem coletur: ídque teſtamento cavebit is, qui vobis quaſi oraculum ediderit, nihil poſt mortem ad nos pertinere? Hæc non erant ejus, qui innumerabiles mundos infinitáſque regiones, quarum nulla eſſet ora, nulla extremitas, mente peragraviſſet. Numquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum ſecutus eſt.

Quòd ſi dies notandus fuit, eúmne potiùs, quo natus, an eum, quo ſapiens factus eſt? Non potuit, inquies, fieri ſapiens, niſi natus eſſet. Et iſto modo ne ſi avia quidem ejus nata non eſſet. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, velle poſt mortem epulis celebrari memoriam ſui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus eſt litibus. Tantùm dico, magis fuiſſe veſtrûm agere Epicuri diem natalem, quàm illius, teſtamento cavere ut ageretur.

Sed, ut ad propoſitum revertamur, (de dolore enim cùm diceremus, ad iſtam epiſtolam delati ſumus) nunc totum illud 32
concludi ſic licet. Qui in ſummo malo eſt, is tum, cùm in eo eſt, non eſt beatus. Sapiens autem ſemper beatus eſt, & eſt aliquando in dolore. Non eſt igitur ſummum malum dolor. Jam illud quale tandem eſt? *Bona præterita non effluere ſapienti, mala*

---

vincantúrque, hoc eſt, refelluntur, redarguuntur, confutantur. Suprà cap. 25. In- *enim vivunt quidam, ut eorum vitâ* refellatur *oratio*. DAVISIUS.

cum labore; ut in gignendo, in educando perfacilè appareat, aliud quiddam iis propoſitum, non voluptatem: partim curſu & peregrinatione lætantur; congregatione aliæ cœtum quodam modo civitatis imitantur. Videmus in quodam volucrium genere nonnulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam: in multis etiam * diſciplinam. Ergo in beſtiis erunt ſecreta à voluptate humanarum quædam ſimulacra virtutum: in ipſis hominibus virtus, niſi voluptatis causâ, nulla erit? & homini, qui cæteris animantibus plurimùm præſtat, præcipui à natura nihil datum eſſe dicemus?

34 Nos verò, ſi quidem in voluptate ſint omnia, longè multúmque ſuperamur à beſtiis: quibus ipſa terra fundit ex ſeſe paſtus varios, variéque abundantes, nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem, ſuppetunt multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo ſummum pecudis bonum & hominis idem mihi videri poteſt. Quid enim tanto opus eſt inſtrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concurſu honeſtiſſimorum ſtudiorum, tanto virtutum comitatu, ſi ea nullam ad aliam rem niſi ad voluptatem conquiruntur? Ut, ſi Xerxes, cùm tantis claſſibus, tantiſque equeſtribus & pedeſtribus copiis, Helleſponto juncto, Athone perfoſſo, maria ambulaviſſet, terrámque navigaſſet, ſi cùm tanto impetu in Græciam veniſſet, cauſam ejus quis ex eo quæreret tantarum copiarum tantique belli, mel ſe auferre ex Hymetto voluiſſe diceret, certè ſine causâ videretur tanta conatus: ſic nos ſapientem, plurimis & graviſſimis artibus atque virtutibus inſtructum & ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, claſſibus montes, ſed omne cælum totámque cum univerſo mari terram mente complexum, voluptatem petere ſi dicemus, mellis causâ dicemus tanta molitum.

Ad altiora quædam & magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati ſumus: nec id ex animi ſolùm partibus, in quibus ineſt

---

dulgenter, vel cum labore. Annon opus eſt verbo quodam, cùm proximè ſequatur *partim lætantur?* Equidem ſuſpicor Ciceronem ſcripſiſſe, *Quid, ſi etiam beſtiæ multa faciunt, duce ſuâ quæque naturâ? partim* indulgent labori *in gignendo*, vel (ſive *&*) *in educando, ut perfacilè appareat.... non voluptatem.* Tum demum voces, *indulgenis labo-*

ineſt memoria rerum innumerabilium, & ea quidèm infinita; ineſt conjectura conſequentium, non multùm à divinatione differens; ineſt moderator cupiditatis pudor; ineſt ad humanam ſocietatem juſtitiæ fida cuſtodia; ineſt in perpetiendis laboribus adeundiſque periculis firma & ſtabilis doloris mortiſque contemptio. Ergo hæc in animis. Tu autem etiam membra ipſa ſenſuſque conſidera: qui tibi, ut reliquæ corporis partes, non comites ſolùm virtutum, ſed miniſtri etiam videbuntur. Quid, ſi in ipſo corpore multa voluptati præponenda ſunt, ut vires, valetudo, velocitas, pulchritudo? Quid tandem in animis cenſes? in quibus doctiſſimi illi veteres ineſſe quiddam cæleſte & divinum putaverunt.

Quòd ſi eſſet in voluptate ſummum bonum, ut dicitis; optabile eſſet, in voluptate maxima, nullo intervallo interjecto, dies noctéſque verſari, cùm omnes ſenſus dulcedine omni quaſi perfuſi moverentur. Quis eſt autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit eſſe in iſto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recuſant. Veſtri hæc verecundiùs: illi fortaſſe conſtantiùs. Sed luſtremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes à majoribus nominabantur: ſed quæro, num exiſtimes non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, ſed Phidiam, Polycletum, Zeuxin, ad voluptates artes ſuas direxiſſe? Ergo opifex plus ſibi proponet ad formarum, quàm civis excellens ad factorum pulchritudinem?

Quæ autem eſt alia cauſa erroris tanti, tam longè latéque diffuſi, niſi quòd is, qui voluptatem ſummum bonum eſſe decernit, non cum ea parte animi, in qua ineſt ratio atque conſilium, ſed cum cupiditate, id eſt, cum animi leviſſima parte deliberat? Quæro enim de te: ſi ſunt dii, ut vos etiam putatis, quî poſſunt eſſe beati, cùm voluptates corpore percipere non poſſint? aut ſi ſine eo genere voluptatis beati ſunt, cur ſimilem animi uſum in ſapiente eſſe nolitis?

labori, reſpondebunt ſequentibus, *partim curſu & peregrinatione lætantur.* Et per phraſin *indulgent labori* lector intelligat, multùm laborant: cui ſimile eſt illud Virg. Æn. II. 776.

Quid tantùm inſano juvat indulgere labori? Pearcius.

Vict. Grut. *deſideria videmus*

35 Lege laudationes, Torquate, non eorum, qui ſunt ab Homero laudati, non Cyri, non Ageſilai, non Ariſtidis, non Themiſtoclis, non Philippi, non Alexandri: lege noſtrorum hominum, lege veſtræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. Non elogia monumentorum id ſignificant, velùt hoc [63] ad portam: *Uno ore, cui plurimæ conſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe virum.* Idne conſenſiſſe de Calatino [64] plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuiſſe, quòd præſtantiſſimus fuiſſet in conficiendis voluptatibus? Ergo in iis adoleſcentibus bonam ſpem eſſe dicemus & magnam indolem, quos ſuis commodis inſervituros, & quidquid ipſis expediat facturos arbitramur? Nónne videmus, quanta perturbatio rerum omnium conſequatur? quanta confuſio? Tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ ſunt vincula concordiæ. Nec enim, ſi tuam ob cauſam cuiquam commodes, beneficium illud habendum eſt, ſed fœneratio: nec gratia deberi videtur ei, qui ſuam ob cauſam commodaverit. Maximas verò virtutes jacère omnes neceſſe eſt, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, niſi honeſtas naturâ plurimùm valeat, cur non cadant in ſapientem non eſt facile defendere.

Ac, ne plura complectar, (ſunt enim innumerabilia) bene laudata virtus voluptatis aditus intercludat neceſſe eſt. Quod jam à me exſpectare noli. Tute introſpice in mentem tuam ipſe: eámque omni cogitatione pertractans, percontare ipſe te, perpetuíſne malis voluptatibus perfruens, in ea, quam ſæpe uſurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem ſine dolore; aſſumpto etiam illo, quod vos quidem adjungere ſoletis, ſed fieri non poteſt, ſine doloris metu: an, cùm de omnibus gentibus optimè mererere, cùm opem indigentibus ſalutémque ferres, vel

63. *Velut hoc ad portam*, uno ore cui *plurimæ &c.*] Cùm codices habeant *uno cum*, vel *uno cui*, rectè Daviſius aliíque legunt *velut hoc ad portam unicum: plurimæ &c.* Cicero de Leg, II, 23, dicit, antiquitus aram fuiſſe extra portam Collinam cum hac inſcriptione, *Domina Honoris*, *eámque cauſam fuiſſe ædis honoris* poſteà *dedicandæ: ſed cùm multa in eo loco ſepulcra fuiſſent*, à pontificibus *exarata ſunt; ſtatuit enim Collegium locum publicum non potuiſſe privatâ religione obligari.* Hoc igitur Cicero in eo, quem excutimus, loco videtur innuere, ſepulcrum ſolius Atilii Calatini ibi à

vel Herculis perpeti ærumnas. Sic enim majores noſtri labores non fugiendos, triſtiſſimo tamen verbo ærumnas etiam in deo nominaverunt. Exigerem ex te, cogerémque ut reſponderes, niſi vererer, ne Herculem ipſum ea, quæ pro ſalute gentium ſummo labore geſſiſſet, voluptatis causâ geſſiſſe diceres.

Quæ cùm dixiſſem, Habeo, inquit Torquatus, ad quos iſta referam: &, quanquam aliquid ipſe poteram, tamen invenire malo paratiores familiares noſtros. Credo, Syronem dicis & Philodemum, cùm optimos viros, tum doctiſſimos homines. Rectè, inquit, intelligis. Age ſanè, inquam. Sed erat æquius, Triarium aliquid de noſtra diſſenſione judicare. Immò, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. Tu enim iſta leniùs: hic Stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Poſthac quidem, inquit, audaciùs. Nam hæc ipſa mihi erunt in promptu, quæ modò audivi; nec antè aggrediar, quàm te ab iſtis, quos dicis, inſtructum videro. Quæ cùm eſſent dicta, finem fecimus & ambulandi, & diſputandi.

à pontificibus intactum relictum fuiſſe: inde verè dici potuit hoc *unicum* fuiſſe *elogium*, cùm ne monumenta quidem elogiis cæterorum extarent. Nec aliter Noſter dicit in Seneſt. c. 17. *Quanta in Atilio Calatino! in quem illud elogium unicum;* Plurima &c. Idem.

64. *De Calatino*] Anno 495. A. Atilius Calatinus Ennâ, Drepano, Lilybæo hoſtilia præſidia dejecit, Panormum cepit totámque Siciliam pervagatus, paucis navibus magnam hoſtium claſſem duce Amilcare ſuperavit. Muretus.

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Liber hic cum quarto continet in Luculli Tuſculano inter Catonem & Ciceronem habitam de fine bonorum & malorum diſputationem,

tionem, in qua Catoni Stoicæ, Ciceroni verò Peripateticæ partes tribuuntur. Præmiſſo brevi de ratione Stoica & Peripatetica ſermone, utrùm verbis an re diſcrepent, quorum illud Cicero contendebat, hoc Cato pugnabat, cap. 3. 4. fit ad ipſam diſputationem acceſſio, & Cato totam Stoicam rationem explicat. Ejus diſputationis hæc ſumma eſt: ſimul ac natus eſt homo, ipſe ſibi commendatur & conciliatur à natura ad ſe conſervandum, & ab interitu alienatur. Hæc prima appetitio ubi conſecuta eſt id quod quærebat, accedit voluptas, quæ perperàm pro ipſa prima appetitione habetur ab Epicuro, & in primis naturalibus, ſcilicet initiis naturæ ponitur. Sed ad hæc initia propter ſe appetenda ponendæ etiam ſunt rerum cognitiones (καταλήψεις) & artes ipſæ, quòd pueri gaudent, ſi quid ipſi invenere, etſi nihil inde ad ſe commodi perveniat; & dignæ ſunt artes aſſumptione, cùm & cognitiones contineant, & viâ ſint ac ratione conſtitutæ, cap. 15. His initiis poſitis, ſequitur prima diviſio hæc: aliud eſſe æſtimabile, quod ſecundùm naturam ſit, aut efficiat aliquid per ſe ſelectione dignum; aliud inæſtimabile, quod ſit illi contrarium. Conſtituto hoc, ut quæ ſecundùm naturam ſint, propter ſe ſumantur, primum eſt officium (καθῆκον) ut ſe conſervet homo in naturæ ſtatu; deinceps ut ea teneat, quæ ſecundùm naturam ſunt, pellátque contraria. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potiùs (ἔννοιαν) & vidit rerum agendarum ordinem, plus eum diligit, quàm ipſa illa initia, atque colligit, in eo poſitum eſſe ſummum bonum, quod in convenientia (ὁμολογίᾳ) verſetur, quod per ſe expetatur, cùm nihil ex initiis naturæ propter ſe appetatur, ſed tantùm ſeligatur: cap. 6. Cùm autem omnia officia à primis naturæ oriantur, etiam ſapientia inde proficiſcatur neceſſe eſt. Ea autem & animi magnitudinem complectitur, & juſtitiam, quas virtutes nemo tenere poteſt, niſi ſtatuerit, nihil eſſe quod interſit aut differat aliud ab alio, præter honeſta & turpia, cap. 6. 7. Ex his autem conſequuntur duo, primum, ut cùm extremum ſit, naturæ congruenter vivere, ſapiens ſemper feliciter vivat; alterum, ut quod honeſtum ſit, id ſolum bonum judicemus; quod turpe, ſolum malum, cap. 8. Bonum eſt id, quod eſt naturâ abſolutum; utile autem (ὠφέλημα) motus aut ſtatus è natura abſoluta. Atque id bonum non acceſſione, neque creſcendo, aut cum cæteris comparando, ſed propriâ vi

ſuâ

ſuâ ſentimus, & appellamus bonum, ejúſque æſtimatio (ἀξία) *genere valet, non magnitudine. Nec verò perturbationes* (πάθη) *vi aliqua naturali moventur, ſed ſunt opiniones levitatis, atque in ſapientem non cadunt:* cap. 10. *Solum autem honeſtum eſſe bonum, cùm à multis aliis præter Stoicos, tum etiam facilè defenditur; quòd omnes malunt ſine ſcelere, quæ volunt, conſequi, & ad res dignas cognitione cognoſcendas etiam ſine voluptate aut utilitate aliqua feruntur; gaudent præterea commemoratione præclarè factorum, nec vel ſine teſte ſcelus admittere ſuſtinent:* cap. 11. *Jam in hac re diſcrepare re, non verbis, Peripateticos & Stoicos, ex eo intelligitur, quòd illi omnia, quæ ipſi bona dicunt, pertinere putant ad beatè vivendum; hi verò, quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit, complecti vitam beatam putant: quòd illi dolorem in malis ponunt, & cum multitudine bonorum augeri beatitatem putant, aliámque actionem magis expetendam aliâ, ut quæ ſit ſine dolore, magis eâ, quæ ſit cum dolore; quæ omnia ſecùs ſunt apud Stoicos:* cap. 13. 14. *Quanquam autem nec virtutes, nec vitia creſcunt, funduntur tamen quodammodo, & quaſi dilatantur; alia enim virtus integras provincias complectitur, alia paupertatis tanquam termino circumſcribitur, ut ſe eodem modo diffundere non poſſit. Voluptas & valetudo non eſt inter bona numeranda, quòd ad eam ducunt, eámque continent divitiæ; ex quo efficeretur, ut ipſæ divitiæ in bonis eſſent:* cap. 15. *Sed ne omnis vita confundatur, alio etiam modo res diſtinguendæ ſunt. Quæ itaque nil valent ad beatè miſerève vivendum, &* media *dicuntur, alia ſunt* æſtimabilia, *alia contrà, alia neutrum. In æſtimabilium quibuſdam ſatis eſt cauſæ, quare aliis anteponantur, in quibuſdam non item, & ſic etiam in non æſtimabilibus. Hinc orta ſunt Zenonis* προηγμένα, producta, præpoſita, præcipua, promota; ἀποπροηγμένα, rejecta, remota, *quorum alia ſunt per ſe præpoſita, alia quòd aliquid efficiunt, alia, quòd utrumque: ſed quoniam æſtimabile nec bonum, nec malum eſt, ideò* ἀδιάφορον, indifferens *dicitur:* c. 15-17. *Bona porrò ſunt vel* τελικὰ, ad finem pertinentia, *alia* ποιητικὰ, efficientia: *ad illud genus actiones honeſtè referuntur, ad hoc nil præter amicum, ſapientia ad utrumque:* c. 17. Officia *nec in bonis, nec in malis ſunt; eſt tamen iis fungendum, quòd in iis eſt aliquid probabile, cujus ratio reddi poteſt. In iis verſatur ſapiens, judicando, quid officii ſit,*

 nécne:

tione: cap. 18. *Pertinet autem ad rem, ut intelligatur, naturâ liberos à parentibus amari, & communem eſſe hominum inter homines & naturalem commendationem, quâ ducti ſocietatem appetamus, cujúſque hæc vis ſit, ut communi utilitati ſtudeamus, rempublicam adminiſtremus, liberos quæramus, decorum ſequamur, amicitiam adhibeamus, & juſtitiam, neque utilitatis causâ, ſed per ſe. Ad has virtutes etiam Dialectica & Phyſica cognitio adjicienda, quæ ipſæ virtutes ſunt:* cap. 19. 22. *Ex quibus intelligitur, quæ à Stoicis ſapienti tribuantur, ea verè tribui.* Ernestus.

Occurrent ſanè in tertio hoc libro multa, opinor item in quarto, quæ homines, cæteroqui non indoctos, impediant ac morentur: tricæ videlicet Stoicorum; vocabula, vel nata in Porticu, vel, ſi minùs nova ipſa, novum certè pravúmque in uſum detorta. Ubi ego, ſi Morelianas, quas in Præfatione indicavi, obſervationes ad hæc explicanda ſæpius adhiberem, illudere huic ætati ac ſtudiorum uſitatæ rationi exiſtimarer voluiſſe. Hanc enim explicandi viam inſtitit Morelius, ut varios è Plutarcho, Laërtio, atque aliis ejuſdem linguæ ſcriptoribus, locos afferat longiuſculos, quibus illuſtrat ea ſcilicet, quæ obſcura quidem per ſe, tamen Cicero dixit planiùs, quàm à Græcis dicebantur. Neque hæc τεχνικὰ dilucidiora faciunt, vel Juſtus Lipſius, vel Gaſpar Scioppius. Mihi quidem, præter illam Zenonicæ doctrinæ partem, quæ eſt de judicio veritatis, *à Petro Valentia, peculiari opuſculo, diligentiſſimè pertractata, cæteræ omnes videntur jacere adhuc in tenebris, & lucem expectare. Spoponderat verò hic ipſe Valentia in* Academicis, *eandem ſe Stoicæ de moribus doctrinæ impenſurum eſſe operam. Ego, etſi vix dubitabam, quin illi id eveniſſet, quod pleriſque ſcriptoribus, cùm præſertim ejus operis nullam viderem, neque in Hiſpana Nic. Antonii Bibliotheca, neque in aliis mentionem eſſe; tamen ne quid omitterem inquirendo, datis in Hiſpaniam literis, imploravi fidem amici ſummi ac popularis mei, Jacobi Antonii Fabri, qui illic nunc degit Regiorum liberûm præfectus; oravi, videret etiam atque etiam, num quod in Laurentianæ regali bibliothecæ veſtigium ejus libri eſſet, cujus potiundi tanta me cupiditas tenebat. Reſpondit vir oppidò eruditus ac diligens: perluſtratis curioſè ſcriniis omnibus, inventum prorſus nihil. Idoneo itaque artifici non deerit in explicatione*

tione Stoicæ doctrinæ labor, cui hactenus defuit idoneus artifex. OLIVETUS.

VOLUPTATEM equidem, Brute, ſi ipſa pro ſe loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, conceſſuram arbitror, convictam ſuperiore libro, dignitati. Etenim ſit impudens, ſi virtuti diutiùs repugnet, aut ſi honeſtis jucunda anteponat, aut pluris eſſe contendat dulcedinem corporis titillantem, ex eáve natam lætitiam, quàm gravitatem animi, atque conſtantiam. Quare illam quidem dimittamus, & ſuis ſe finibus tenere jubeamus, ne blanditiis ejus illecebríſque impediatur diſputandi ſeveritas. 1

Quærendum eſt enim, ubi ſit illud ſummum bonum, quod reperire volumus, quoniam & voluptas ab eo remota eſt, & eadem ferè contra eos dici poſſunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum eſſe voluerunt. Nec verò ita ullum probetur ſummum bonum, ut virtute careat: quâ nihil poteſt eſſe præſtantius.

Itaque quanquam in eo ſermone, qui cum Torquato eſt habitus, non remiſſi fuimus: tamen hæc acrior eſt cum Stoicis parata contentio. Quæ enim de voluptate dicuntur, ea nec acutiſſimè, nec abſconditè diſſeruntur. Neque enim qui defendunt eam, verſuti in diſſerendo ſunt; nec qui contrà dicunt, cauſam difficilem repellunt. Ipſe etiam dicit Epicurus, ne argumentandum quidem eſſe de voluptate, quòd ſit poſitum ejus judicium in ſenſibus, ut commoneri nos ſatis ſit, nihil attineat doceri. Quare illa nobis ſimplex fuit in utramque partem diſputatio. Nec enim in Torquati ſermone quidquam implicatum aut tortuoſum fuit; noſtráque, ut mihi videtur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quàm ſit ſubtile, vel ſpinoſum potiùs, diſſerendi genus: idque cùm Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba parienda ſunt, imponendáque nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cujus uſus vulgaris communíſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe, cùm conſtituantur earum rerum vocabu-

la, quæ in quaque arte verſentur. Itaque & dialectici & phyſici verbis utuntur iis, quæ ipſi Græciæ nota non ſunt. Geometræ verò, muſici, grammatici, etiam more quodam loquuntur ſuo. Item ipſæ rhetorum artes, quæ ſunt totæ forenſes atque populares, verbis tamen in docendo quaſi privatis utuntur ac ſuis.

2 Atque, ut omittam has artes elegantes & ingenuas, ne opifices quidem tueri ſua artificia poſſent, niſi vocabulis uterentur nobis incognitis, uſitatis ſibi. Quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus verſatur, nominibus notavit novis. Quo magis hoc philoſopho faciendum eſt. Ars eſt enim philoſophia vitæ: de qua diſſerens arripere verba de foro non poteſt. Quanquam ex omnibus philoſophis Stoici plurima novaverunt. Zeno quoque, eorum princeps, non tam rerum inventor fuit, quàm novorum verborum. Quòd ſi in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, conceſſum à Græcia eſt, ut doctiſſimi homines, de rebus non pervagatis, inuſitatis verbis uterentur: quantò id nobis magis concedendum, qui ea nunc primùm audemus attingere? Etſi, quod ſæpe diximus, & quidem cum aliqua querela, non Græcorum modò, ſed etiam eorum, qui ſe Græcos magis quàm noſtros haberi volunt, nos non modò non vinci à Græcis verborum copiâ, ſed eſſe in ea etiam ſuperiores: elaborandum eſt, ut hoc non in noſtris ſolùm artibus, ſed etiam in illorum ipſorum conſequamur. Quanquam ea verba, quibus ex inſtituto veterum utimur pro Latinis, ut ipſa *philoſophia*, ut *rhetorica*, *dialectica*, *grammatica*, *geometria*, *muſica*, quanquam Latinè ea dici poterant, tamen, quoniam uſu recepta ſunt, noſtra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus.

De ipſis rebus autem ſæpenumerò, Brute, vereor, ne reprehendar, cùm hæc ad te ſcribam, qui cùm in philoſophia, tum in optimo genere philoſophiæ tantùm proceſſeris. Quod ſi facerem quaſi te erudiens, jure reprehenderer. Sed ab eo plurimùm abſum: neque, ut ea cognoſcas, quæ tibi notiſſima ſunt, ad te mitto, ſed quia facillimè in nomine tuo acquieſco, & quia te habeo æquiſſimum eorum ſtudiorum, quæ mihi communia tecum ſunt, exiſtimatorem & judicem. Attendes igitur,

ut

ut ſoles, diligenter, eámque controverſiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum avunculo tuo, divino ac ſingulari viro. Nam, in Tuſculano cùm eſſem, vellémque è bibliotheca pueri Luculli quibuſdam libris uti, veni in ejus villam, ut eos ipſe (ut ſolebam) inde promerem. Quò cùm veniſſem, M. Catonem, quem ibi eſſe neſcieram, vidi in bibliotheca ſedentem, multis circumfuſum Stoicorum libris. Erat enim, ut ſcis, in eo inexhauſta aviditas legendi, nec ſatiari poterat: quippe qui ne reprehenſionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipſa curia ſoleret legere ſæpe, dum ſenatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens; quo magis tum in ſummo otio, maximâque copiâ, quaſi heluari libris, ſi hoc verbo in tam clara re utendum eſt, videbatur.

Quod cùm accidiſſet, ut alter alterum nec-opinatò videremus, ſurrexit ſtatim. Deinde prima illa, quæ in congreſſu ſolemus: Quid tu, inquit, huc? è villa enim, credo: &, ſi ibi te eſſe ſciſſem, ad te ipſe veniſſem. Heri, inquam, ludis commiſſis, ex urbe profectus veni ad veſperum. Cauſa autem fuit huc veniendi, ut quoſdam hinc libros promerem. Et quidem, Cato, totam hanc copiam jam Lucullo noſtro notam eſſe oportebit. Nam his libris eum malo, quàm reliquo ornatu villæ delectari. Eſt enim mihi magnæ curæ: quanquam hoc quidem proprium tuum munus eſt, ut ita erudiatur, ut & patri, & Cæpioni noſtro, & tibi tam propinquo reſpondeat. Laboro autem non ſine cauſa. Nam & avi ejus memoriâ moveor, (nec enim ignoras, quanti fecerim Cæpionem: qui, ut opinio mea fert, in principibus jam eſſet, ſi viveret) & Lucullus mihi verſatur ante oculos, vir cùm omnibus excellens, tum mecum & amicitiâ & omni voluntate ſententiáque conjunctus.

Præclarè, inquit, facis, cùm & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi teſtamento liberos ſuos commendavit, & puerum diligis. Quòd autem meum munus dicis, non equidem recuſo: ſed te adjungo ſocium. Addo etiam illud, multa jam mihi dare ſigna puerum & pudoris, & ingenii. Sed ætatem vides. Video equidem, inquam: ſed tamen jam inſici debet iis artibus, quas ſi, dum eſt tener, combiberit, ad majora veniet paratior. Sic, & quidem diligentiùs ſæpiúſque, iſta loquemur

inter nos, agemúſque communiter. Sed reſideamus, inquit, ſi placet. Itáque fecimus.

3 Tum ille: Tu autem, cùm ipſe tantùm librorum habeas, quos hîc tandem requiris? Commentarios quoſdam, inquam, Ariſtotelios, quos hic ſciebam eſſe, veni ut auferrem, quos legerem, dum eſſem otioſus: quod quidem nobis (ut ſcis) non ſæpe contingit. Quàm vellem, inquit, te ad Stoicos inclinaviſſes! Erat enim, ſi cujuſquam, certè tuum, nihil præter virtutem in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cùm re idem tibi quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere. Ratio enim noſtra conſentit, oratio pugnat. Minimè verò, inquit ille, conſentit. Quidquid enim præter id, quod honeſtum ſit, expetendum eſſe dixeris, in boniſque numeraveris; & honeſtum ipſum, quaſi virtutis lumen, exſtinxeris, & virtutem penitùs everteris.

Dicuntur iſta, Cato, magnificè, inquam: ſed vidéſne verborum gloriam tibi cum Pyrrhone & Ariſtone, qui omnia exæquent, eſſe communem? de quibus cupio ſcire quid ſentias. Egóne, quæris, inquit, ſcire quid ſentiam? quos bonos viros, fortes, juſtos, moderatos aut audivimus in república fuiſſe, aut ipſi vidimus: qui, ſine ulla doctrina naturam ipſam ſecuti, multa laudabilia fecerunt; eos meliùs à natura inſtitutos fuiſſe, quàm inſtitui potuiſſent à philoſophia, ſi ullam aliam probaviſſent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, niſi honeſtum: nihil, niſi turpe, in malis. Cæteræ philoſophorum diſciplinæ, omnino alia magis aliâ, ſed tamen omnes, quæ rem ullam virtutis expertem aut in bonis aut in malis numerent; eas non modò nihil adjuvare arbitror, neque afferre quo meliores ſimus, ſed ipſam depravare naturam. Nam ſi hoc non obtineatur, id ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit: nullo modo probari poſſit, beatam vitam virtute effici. Quòd ſi ita ſit; cur opera philoſophiæ ſit danda neſcio. Si enim ſapiens aliquis miſer eſſe poſſit, næ ego iſtam glorioſam memorabilémque virtutem non magno æſtimandam putem.

4 Quæ adhuc, Cato, à te dicta ſunt, eadem, inquam, dicere poſſes, ſi ſequerere Pyrrhonem, aut Ariſtonem. Nec enim ignoras, his iſtud honeſtum, non ſummum modò, ſed etiam

(ut

(ut tu vis) ſolum bonum videri. Quod ſi ita eſt, ſequitur id ipſum, quod te velle video, omnes ſemper beatos eſſe ſapientes. Hóſne igitur laudas, & hanc eorum ſententiam ſequi nos cenſes oportere?

Minimè verò iſtorum quidem, inquit. Cùm enim virtutis hoc proprium ſit, earum rerum, quæ ſecundùm naturam ſint, habere delectum; qui omnia ſic exæquaverunt, ut in utramque partem ita paria redderent, utì nulla ſelectione uterentur, virtutem ipſam ſuſtulerunt.

Iſtud quidem, inquam, optimè dicis: ſed quæro, nónne tibi faciendum idem ſit, nihil dicenti bonum, quod non rectum honeſtúmque ſit, reliquarum rerum diſcrimen omne tollenti? Si quidem, inquit, tollerem: ſed relinquo. Quónam modo, inquam, ſi una virtus, unum iſtud, quod honeſtum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius quale ſit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, ſi ſolum eſt bonum, quid habebis præterea, quod ſequare? aut, ſi nihil malum, niſi quod turpe, inhoneſtum, indecorum, pravum, flagitioſum, fœdum, (ut hoc quoque pluribus nominibus inſigne faciamus) quid præterea dices eſſe fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid ſim dicturus, ſed aliquid, ut ego ſuſpicor, ex mea brevi reſponſione arripere cupienti, non reſpondebo ad ſingula: explicabo potiùs, quoniam otioſi ſumus, niſi alienum putas, totam Zenonis Stoicorúmque ſententiam. Minimè id quidem, inquam, alienum: multúmque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua iſta profecerit. Experiamur igitur, inquit, etſi habet hæc Stoicorum ratio difficilius quiddam & obſcurius. Nam cùm in Græco ſermone hæc ipſa quondam rerum nomina novarum nova videbantur, quæ nunc conſuetudo diuturna trivit: quid cenſes in Latino fore?

Facillimum id quidem eſt, inquam. Si enim Zenoni licuit, cùm rem aliquam inveniſſet inuſitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni? Nec tamen exprimi verbum è verbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent, cùm ſit verbum, quod idem declaret, magis uſitatum. Equidem ſoleo etiam, quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere,

oportere, ut Græco verbo utamur, ſi quando minùs occurret Latinum, ne hoc ephippiis [1] & acratophoris potiùs, quàm proegmenis & apoproegmenis concedatur. Quanquam hæc quidem *præpoſita* rectè & *rejecta* dicere licebit. Bene facis, inquit, quòd me adjuvas: & iſtis quidem, quæ modò dixiſti, utar potiùs Latinis. In cæteris ſubvenies, ſi me hærentem videbis. Sedulò, inquam, faciam. Sed *Fortuna* [2] *fortes*. Quare conare, quæſo. Quid enim hoc poſſumus agere divinius?

5 Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, ſimul atque natum ſit animal, (hinc enim eſt ordiendum) ipſum ſibi conciliari & commendari ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quæ conſervantia ſunt ejus ſtatûs, diligenda: alienari autem ab interitu, iiſque rebus, quæ interitum videantur afferre. Id ita eſſe ſic probant, quòd, antequàm voluptas aut dolor attigerit, ſalutaria appetant parvi, aſpernentúrque contraria. Quod non fieret, niſi ſtatum ſuum diligerent, interitum timerent. Fieri autem non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberent ſui, eóque ſe & ſua diligerent. Ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe à ſe [3] diligendi.

In principiis autem naturalibus diligendi ſui, plerique Stoici non putant voluptatem eſſe ponendam. Quibus ego vehementer aſſentior: ne, ſi voluptatem natura poſuiſſe in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia ſequantur. Satis eſſe autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ naturâ prima ſunt adſcita, naturâ diligamus; quòd eſt nemo, quin, cùm utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quàm eodem [4] uſu imminutas aut detortas habere.

Rerum autem cognitiones; vel, ſi hæc verba aut minùs placent,

---

1. *Ephippiis*] Ephippiorum nomine utimur, pro equi tegmine ad mollem vecturam parato, ut ait Nonius. Cato de liberis educandis, *Mihi puero modica fuit una tunica & toga, ſine faſcils calceamentum, equus ſine ephippio.* Et notus eſt verſiculus,

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Vocabulo *acratophori* Varro utitur de Re ruſt. lib. I. *Ea minùs ſumptuoſa vinea, quæ ſine jugo miniſtrat* acratophoro *vinum.* ἀκρατοφορὸν Julius Pollux in catalogo poculorum ait eſſe, quod alii ψυκτῆρα, alii δῖνον ἐν ᾧ ἦν ὁ ἄκρατος, nominant, ubi vinum merum ſervabatur. MORELIUS.

2. *Fortuna fortes*] Subaudi, adjuvat. Proverbium eſt, cujus in Tuſcul. II. 4. mentio fit. *Fortes enim non modò fortuna adjuvat, ut eſt in vetere proverbio, ſed multò magis ratio, quæ quibuſdam quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis.* Admonet adagium, ait Eraſmus, fortiter periclitandam eſſe

cent, aut minùs intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet: eas igitur ipſas propter ſe adſciſcendas arbitramur, quòd habeant quiddam in ſe quaſi complexum & continens veritatem. Id autem in parvis intelligi poteſt; quos delectari videamus, etiam ſi eorum nihil interſit, ſi quid ratione per ſe ipſi invenerunt. Artes etiam ipſas propter ſe aſſumendas putamus; tum quia ſit in his aliquid dignum aſſumptione, tum quòd conſtent ex cognitionibus, & contineant quiddam in ſe ratione conſtitutum & viâ. A falſa autem aſſenſione magis nos alienatos eſſe, quàm à cæteris rebus, quæ ſunt contra naturam, arbitrantur [5]. Jam membrorum, id eſt partium corporis, alia videntur propter eorum uſum à naturâ eſſe donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ ſunt intus in corpore, quorum utilitas quanta ſit à medicis etiam diſputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quaſi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ verſicolores columbis, viris mammæ, atque barba.

Hæc dicuntur fortaſſe jejuniùs: ſunt enim quaſi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix poteſt, nec equidem eam cogito conſectari. Verumtamen cùm de rebus grandioribus dicas, ipſæ [6] res verba rapiunt. Ita fit cùm gravior, tum etiam ſplendidior oratio. Eſt ut dicis, inquam. Sed tamen omne, quod de re bona dilucidè dicitur, mihi præclarè dici videtur. Iſtius modi autem res dicere ornatè velle, puerile eſt: planè autem & perſpicuè expedire poſſe, docti & intelligentis viri.

Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principiis na-
turæ diſceſſimus: quibus congruere debent, quæ ſequuntur. Se- 6
quitur autem prima diviſio hæc. Æſtimabile eſſe dicitur: ſic enim,
ut opinor, appellamus [7] id, quod aut ipſum ſecundùm naturam

 ſit,

eſſe fortunam; nam his plerumque res proſperè cedere. Idem.

3. *A ſe diligendi*] In antiquo exemplari eſt, *à ſe diligendo*. Idem.

4. *Quàm eodem uſu imminutas*] Fortè, *eaſdem*, ſcilicet partes corporis. Pearcius.

5. *Arbitrantur*] Cùm nullus ſit caſus nominativus, qui præcedat aut ſequatur hoc verbum, malim legere *arbitramur*; ut paulò antè dictum eſt *putamus* & *arbitramur*. Idem. *Arbitramur*, habet liber MS. Vasdius.

6. *Ipſæ res verba rapiunt*] Eorum probo conjecturam qui reponunt, *ipſæ res verba pariunt*. Sic certè locutus eſt noſter lib. II. de Orat. cap. 34. Davisius.

7. *Appellamus*] Legendum *appellemus*; quod etiam Th. Bentleio placuit. Poſt eam verò vocem in editione Victoriana ponitur hiatûs indicium, Paulúſque Manutius & D. Lambinus locum ſupplemento carere judicantes reponunt, *æſtimabile eſſe dicitur* (*ſic enim, ut opinor, appellamus ἀξιωτὸν*) *id*

ſit; aut tale quid efficiat, ut ſelectione dignum propterea ſit; quòd aliquod pondus habeat dignum æſtimatione; quam [8] ille ἀξίαν vocat: contráque inæſtimabile, quod ſit ſuperiori contrarium. Initiis igitur ita conſtitutis, ut ea, quæ ſecundùm naturam ſunt, ipſa propter ſe ſumenda ſint, contrariáque item rejicienda; primum eſt officium (id enim appello καθῆκον) ut ſe conſervet in naturæ ſtatu: deinceps ut ea teneat, quæ ſecundùm naturam ſint, pellátque [a] contraria. Quâ inventa ſelectione & item rejectione, ſequitur deinceps [b] cum officio ſelectio. Deinde ea perpetua, tum ad extremum conſtans conſentaneáque naturæ: in qua [9] primùm ineſſe incipit [c] & intelligi, quid ſit, quod verè bonum poſſit dici.

Prima eſt enim conciliatio hominis ad ea, quæ ſunt ſecundùm naturam. Simul autem cepit intelligentiam, vel notionem potiùs, quam appellant ἔννοιαν illi, viditque rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multò eam pluris æſtimavit, quàm omnia illa, quæ primùm dilexerat: atque ita cognitione & ratione collegit, ut ſtatueret, in eo collocatum ſummum illud hominis

---

id quod &c. At ἀξιωτὸν Græcæ linguæ non eſt cognitum, Stoicique hac in re ἀξίαν ἔχον adhibent. Vide Plutarchum adverſ. Stoic. p. 1072. Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. p. 173. 174. & Laërtium lib. VII. §. 105. 106. Revera nihil deeſt, Tulliúſque ſubjicit, *ſic enim, ut opinor, appellemus;* quoniam vocabulum *æſtimabile* primus ipſe finxit. IDEM.

8. *Quam* ille ἀξίαν vocat] Si hæc eſt vera loci lectio, ſubintelligendus eſt Zeno; quem tamen Cato ex eo, quo in hanc diſputationem ingreſſus eſt, ne ſemel quidem nominavit. Opinor igitur legendum eſſe *quam* illi ἀξίαν vocant, ſcilicet Stoici, quos Cato memoravit modò, & quorum dogmata hîc explicaturus eſt. Huic verò conjecturæ favet id, quod infrà in hoc ipſo capite occurrit, *quam appellant* ἔννοιαν *iſti.* PEARCIUS.

a Vict. Grut. *contraria: quæ, inventa ſelectione & item rejectione, ſequuntur: deinceps*

b Lamb. *deinceps officiorum ſelectio.*

c Vict. *& intelligit.*

9. *In qua primum ineſſe* incipit & intelligi quid ſit *quod verè bonum poſſit dici*] Vel auctoris mentem non aſſequor, vel hæc à ſciolis corrupta ſunt. Omnes Pall. Pariſ. pr. tert. Elienſ. uterque, Med. C. C. C. Balliol. & editio Victoriana, *incipit & intelligit.* Ciceronem ſcripſiſſe ſuſpicor, *in qua primum ineſſe* concipit & intelligit id *quod verè bonum poſſit dici.* Nam *ſimul vidit rerum agendarum ordinem; ſtatuit in eo collocatum ſummum illud hominis per ſe laudandum & expetendum bonum,* ſicut noſter paulò pòſt loquitur. Περὶ τῆς ὁμολογίας, ſive τοῦ ὁμολογουμένως ζῆν, qui Zenoni finis fuit, agit noſter. DAVISIUS.

10. *Ut enim, ſi cui propoſitum ſit collimare* &c.] In omnibus his de philoſophia libris nullus eſt forſitan hoc vel obſcurior, vel corruptior locus. Multi igitur editores multa ad eum ſanandum & illuſtrandum excogitârunt: nec ita mihi mea placent, ut iis, quæ de hac re dicturus ſum, ſatis expurgari locum credam.

Antè verò, quàm doceam quomodo locum legendum eſſe cenſeam, quatuor neg-

minis per ſe laudandum & expetendum bonum. Quod cùm poſitum ſit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus *convenientiam*, ſi placet: cùm igitur in eo ſit id bonum, quò referenda ſunt omnia honeſtè facta, ipſúmque honeſtum, quod in bonis ducitur, quanquam pòſt oritur, tamen id ſolum vi ſua & dignitate expetendum eſt: eorum autem, quæ ſunt prima naturæ, propter ſe nihil eſt expetendum.

Cùm verò illa, quæ officia eſſe dixi, proficiſcantur ab initiis naturæ: ea ad hæc referri neceſſe eſt: ut rectè dici poſſit, omnia officia eò referri, ut adipiſcamur principia naturæ: nec tamen ut hoc ſit bonorum ultimum, propterea quòd non ineſt in primis naturæ conciliationibus honeſta actio. Conſequens enim eſt, & pòſt oritur, ut dixi. Eſt tamen ea ſecundùm naturam, multóque nos ad ſe expetendam magis hortatur, quàm ſuperiora omnia. Sed ex hoc primùm error tollendus eſt, ne quis ſequi exiſtimet, ut duo ſint ultima bonorum. Ut enim [1°], ſi cui ſit propoſitum collineare haſtam aliquò, aut ſagittam, ſicut nos ultimum in

dignæ notatu memorandæ ſunt. 1°. Cato hæc è mediâ Stoicorum philoſophiâ depromit: ſi qua igitur in his inſit obſcuritas, non ea Ciceronis verbis tribuenda eſt, ſed rebus ipſis de quibus Cato Stoicè agit. 2°. *Collimare* & *collineare* inter ſe differunt: nam *collimare haſtam* idem ſignificat quod dirigere haſtam ad aliquem locum; *collineare* verò, idem quod locum ferire. 3°. Aliud eſt ſecundùm Stoicos *ultimum*, *finis*, *expetendum* (nam idem hæc tria valent) aliud *ſeligendum*, cùm hoc de eo dicitur, quod non propter ſe, ſed rei aliùs gratiâ fiat. 4°. Stoici docuerunt, alium eſſe finem, aliò tamen actiones eſſe referendas. Exempli gratiâ; dixerunt omnia officia eò referri, ut adipiſcamur principia naturæ, hoc tamen non eſſe bonorum ultimum: ſic Cato paulò ſuprà in hoc ipſo capite. Docuerunt (notante Plutarcho in libro *adverſ. Stoicos*) ei, qui ſuum corpus ambulando exercet, aut medicinâ utitur, non finem eſſe ut ſanus ſit; ſed huic exercitationem & medicinam finem eſſe ſanitatis. Dixerunt etiam (ſecundùm eundem Plutarchum) *eum, qui ſagittet, non omnia, quæ poſſit, facere, ut ſcopum attingat; ſed ut omnia, quæ poſſit, faciat.*

His igitur præcognitis, ita locum legendum eſſe arbitror, *Etenim, ſi cui propoſitum ſit collimare haſtam aliquò aut ſagittam, huic omnia ſunt facienda ut collineet: & tamen, ut omnia faciat quò propoſitum aſſequatur, hoc quaſi ultimum dicimus; illud autem, ut feriat, quaſi ſeligendum, non expetendum.* Cato hæc dicit, ut probet non eſſe Stoicis *duo ultima bonorum*: & ad hanc rem probandam profert exemplum collimantis haſtam. Non eſt huic (inquit) finis, ut feriat; ſed ut omnia faciat, quò propoſitum ſuum collimandi aliquò haſtam aſſequatur: illud, ut collineet ſive feriat, eſt *ſeligendum*: hoc verò propriè *ultimum* jaculatoris dicitur. Ridicula hæc ſunt (fateor) ſed Stoicorum ridicula; quapropter non eſt Ciceroni vitio dandum, ſi quid ſolito obſcurius in his inſit. Interim MſS. ex ſcriptoribus vitio dandum ſit, obſcura multò obſcuriora facta eſſe; multáque in textum recepta eſſe, quæ inter lineas olim interpretamenti loco extarent. PEARCIUS.

in bonis diximus: ſic illi facere omnia, quæ poſſit, ut collineet: huic in ejus ſimilitudine omnia ſint facienda, ut collineet: & tamen ut omnia faciat, quò propoſitum aſſequatur: ſed hoc, quaſi ultimum, quale nos ſummum in vita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quaſi ſeligendum, non expetendum.

Cùm autem omnia officia à principiis naturæ proficiſcantur,
7 ab iiſdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. Sed quemadmodum ſæpe fit, ut is, qui commendatus ſit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus ſit, quàm illum, à quo; ſic minimè mirum eſt, primò nos ſapientiæ commendari ab initiis naturæ, pòſt autem ipſam ſapientiam nobis cariorem fieri quàm illa ſint, à quibus ad hanc venerimus. Atque ut membra nobis ita data ſunt, ut ad quandam rationem vivendi data eſſe appareant: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ Græcè vocatur, non ad quodvis genus vitæ, ſed ad quandam formam vivendi videtur data: itémque & ratio, & perfecta ratio.

Ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori motus, non quivis, ſed certus quidam eſt datus: ſic vita agenda eſt certo genere quodam, non quolibet: quod genus conveniens conſentaneúmque dicimus. Nec enim [11] gubernationi aut medicinæ ſimilem ſapientiam eſſe arbitramur, ſed actioni illi potiùs, quam modò dixi, & ſaltationi, ut in ipſa arte inſit, non foris petatur extremum, id eſt artis effectio. Et tamen eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiæ diſſimilitudo; propterea quòd in illis, quæ rectè facta ſunt, non continentur tamen omnes partes, è quibus conſtant. Quæ autem nos aut *recta*, aut *rectè facta* dicamus, ſi placet, illi autem appellant κατορθώματα, omnes numeros virtutis continent. Sola enim ſapientia in ſe tota converſa eſt: quod idem in cæteris artibus non fit.

Inſcitè autem medicinæ & gubernationis ultimum cum ultimo

11. *Nec enim gubernationi*] Artium ultimum cum ſapientiæ ultimo non aptè comparari poſſe docet: diſſimilitudinem explicans. In artibus eſt & artificis habitus, & artis effectio. Cum habitu, ſapientiæ nihil eſt commercii. Otioſus eſt enim habitus ille, niſi materiam in qua verſetur, habeat. At ſapientia in ſe tota converſa eſt: nihil ad ſe tuendam eorum quæ ſunt externa, requirit. Eſt enim in animi cura & cogitatione poſita, non in fortunæ temeritate: & non minùs exercetur in rerum omnium penuria, quàm in abundantia. Eſt quoque ſapientia diſſimilis artis effectioni. Cùm enim ſuum munus ars efficit, & prodiit opus, jam ab arte ipſum alie-

mo ſapientiæ comparatur. Sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & juſtitiam, & ut omnia, quæ homini accidant, infra ſe eſſe judicet: quod idem in cæteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipſas, quarum modò mentionem feci, nemo poterit, niſi ſtatuerit, nihil eſſe [12], quod interſit aut differat aliud ab alio, præter honeſta & turpia. Videamus nunc, quàm ſint præclarè illa iis, quæ jam poſui, conſequentia.

Cùm enim hoc ſit extremum, (ſentis enim, credo, me jam diù, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum ſummum: licebit etiam finem pro extremo aut ultimo dicere) cùm ergo hoc ſit extremum, congruenter naturæ convenientérque vivere; neceſſariò ſequitur, omnes ſapientes ſemper feliciter, abſolutè, fortunatè vivere, nulla re impediri, nullâ prohiberi, nullâ egere. Quod autem continet non magis eam diſciplinam, de qua loquor, quàm vitam fortunáſque noſtras, id eſt, ut, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum judicemus; poteſt id quidem fuſè, & copioſè, & omnibus electiſſimis verbis, graviſſimíſque ſententiis rhetoricè & augeri & ornari: ſed conſectaria me Stoicorum brevia & acuta delectant.

Concluduntur igitur eorum argumenta ſic: Quod eſt bonum,
omne laudabile eſt. Quod autem laudabile eſt, omne honeſtum 8
eſt. Bonum igitur quod eſt, honeſtum eſt. Satiſne hoc concluſum videtur? Certè. Quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant ſumpta, in eo vides eſſe concluſum. Duorum autem, è quibus effecta concluſio eſt, contra ſuperius dici ſolet, non omne bonum eſſe laudabile: nam quod laudabile ſit, honeſtum eſſe conceditur. Illud autem perabſurdum, bonum eſſe aliquid, quod non expetendum ſit: aut expetendum, quod non placens: aut, ſi id, non etiam diligendum. Ergo & probandum.

 dum.

alienum eſt: nec artis dignitatem amplectitur. At ſapientiæ effectio, quæ eſt illa συλλογιστικὴ, in ſe omnes retinet ſapientiæ numeros: imò ne nomen quidem ſapientiæ amittit. Qui enim ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῇν didicit, is ſapiens eſt, prudens, juſtus, fortis, & temperans, quæ ſunt ſapientiæ propria officia: imò ipſam conſtituunt tuentúrque ſapientiam: & ea rectè facta, ſive κατορθώματα dicuntur. MORELIUS.

12. *Nihil eſſe, quod interſit, aut differat aliud ab alio*] Legerim *nihil eſſe quod interſit, aut* quo *differat aliud ab alio.* Vide Tuſcul. lib. I. cap. 11. & infrà III. 15. DAVISIUS.

dum. Ita etiam laudabile. Id autem honeſtum. Ita ſit, ut, quod bonum ſit, id etiam honeſtum ſit.

Deinde quæro, quis aut de miſera vita poſſit gloriari, aut non de beata? De ſola igitur beata. Ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam eſſe beatam vitam: quod non poſſit quidem niſi honeſtæ vitæ contingere. Ita fit, ut honeſta vita vita beata ſit. Et quoniam is, cui contingit, ut jure laudetur, habet inſigne quiddam ad decus & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta ſint, beatus dici jure poſſit: idem de vita talis viri rectiſſimè dicitur. Ita, ſi beata vita honeſtate cernitur: quod honeſtum eſt, id bonum ſolum habendum eſt.

Quod verò negari nullo modo poſſit, quem unquam ſtabili, & firmo, & magno animo, quem fortem virum dicimus effici poſſe, niſi conſtitutum ſit, non eſſe malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non poteſt eam non timere: ſic nemo ulla in re poteſt id, quod malum eſſe decernit, non curare, idque contemnere. Quo poſito & omnium aſſenſu approbato, illud aſſumitur, eum, qui magno ſit animo atque forti, omnia, quæ cadere in hominem poſſint, deſpicere, & pro nihilo putare. Quæ cùm ita ſint, effectum eſt, nihil eſſe malum, quod turpe non ſit. Atque iſte vir altus & excellens, magno animo, verè fortis, infra ſe omnia humana ducens, is inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certè, & confidere ſibi debet, & ſuæ vitæ & actæ & conſequenti, & bene de ſe judicare, ſtatuens nihil mali poſſe incidere ſapienti. Ex quo intelligitur idem illud, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit; idque eſſe beatè vivere & honeſtè, id eſt cum virtute vivere.

Nec

13. *Singulis ſingulas*] Si legamus *ſinguli*; & ſententia erit planior, & explicatio facilior: ſinguli enim intelligentur Ariſtoteles ſeu Peripatetici, Callipho, Diodorus, qui virtuti res ſingulas ex illis tribus addiderunt. Sic igitur legendum arbitror, *ſinguli ſingulas addiderunt* &c. LAMBINUS.

14. *Tollatur omnis ea*] Nihil obſcuritatis in ſententia; in elocutione fortaſſe aliquid deſiderarem: hoc enim, *quid apertius quàm tollatur omnis prudentia*, recedere videtur ab uſu Latinæ linguæ. Uſitatum autem erat, *quid apertius quàm tolli omnem prudentiam*. Conſului veteres libros; nihil adjumenti. MANUTIUS.

15. *Sed in cæteris artibus cùm dicitur artificiosè*] Effectorum quæ ab artibus & quæ à ſapientia in convenienter naturæ vivendo poſità proficiſcuntur, diſcrimen aperit.

Quòd

Nec verò ignoro varias philoſophorum fuiſſe ſententias, eorum dico, qui ſummum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. Quas quanquam vitiosè quidam ſecuti ſunt, tamen non modò his tribus, qui virtutem à ſummo bono ſegregaverunt, cùm aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in ſummis bonis ponerent, ſed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt, ſine aliqua acceſſione, virtutem, ob eámque rem trium earum rerum, quas ſuprà dixi, ſingulis [13] ſingulas addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cujuſmodi ſunt, qui ſummum bonum in animo atque in virtute poſuerunt.

Sed ſunt tamen perabſurdi & ii, qui, cum ſcientia vivere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam eſſe dixerunt, atque ita ſapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo anteponentem: ut quidam Academici conſtituiſſe dicuntur, extremum bonorum & ſummum munus eſſe ſapientis, obſiſtere viſis, aſſenſúſque ſuos firmè ſuſtinere. His ſingulis copiosè reſponderi ſolet. Sed quæ perſpicua ſunt, longa eſſe non debent. Quid autem apertius, quàm, ſi ſelectio nulla ſit ab iis rebus, quæ contra naturam ſint, earum rerum, quæ ſint ſecundùm naturam, tollatur [14] omnis ea, quæ quæratur laudetúrque prudentia? Circumſcriptis igitur iis ſententiis, quas poſui, & iis, quæ ſimiles earum ſunt, relinquitur, ut ſummum bonum ſit, vivere, ſcientiam adhibentem earum rerum, quæ naturâ eveniant; ſeligentem, quæ ſecundùm naturam; &, ſi quæ contra naturam ſunt, rejicientem: id eſt, convenienter congruentérque naturæ vivere.

[15] Sed in cæteris artibus cùm dicitur *artificiosè*, poſterum quodam modo & conſequens putandum eſt: quod illi ἐπιγεννηματικὸν

Quòd artis effectum, arte ipſa poſterius ſit & inferius: at quod ſapiens ſapienter efficit, non poſterius gignatur, quàm ipſa unde proficiſcitur ſapientia: quódque virtutis munus, id virtutis omnibus partibus ſit abſolutum & perfectum. Nam ut non ad perfectionem progrediatur ſapientia, tamen ubi ſtatim προαίρεσις munus ſuum præſtitit, in convenienter naturæ ſeligendo, appetendo, &c. jam ſapientiæ eſt effectio. Eam enim foras, ut perficiatur, non eſt neceſſe exire, ſed apud ſe ipſa manens, etiam recta efficit, dum εὐλόγως propria inſtituit & proponit munera. At artis non extat munus ullum, quod non extrinſecus fiat, quod non artem relinquat. MORELIUS.

ματικὸν appellant. Quod autem in quo *ſapienter* dicimus, id adprimò [16] rectiſſimè dicitur. Quidquid enim à ſapiente proficiſcitur, id continuò debet expletum eſſe omnibus ſuis partibus. In eo enim poſitum eſt id, quod dicimus eſſe expetendum. Nam ut peccatum eſt, patriam prodere, parentes violare, fana depeculari, quæ ſunt in effectu: ſic timere, ſic mœrere, ſic in libidine eſſe, peccatum eſt, etiam ſine effectu. Verùm ut hæc non in poſteris & in conſequentibus, ſed in primis continuò peccata ſunt: ſic ea, quæ proficiſcuntur à virtute, ſuſceptione primâ, non perfectione, recta ſunt judicanda.

10 Bonum autem, quod in hoc ſermone toties uſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. Sed eorum definitiones paulùm oppidò inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. Ego aſſentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod eſſet naturâ abſolutum. Id autem ſequens, illud etiam quod prodeſſe (*ὠφέλημα* enim ſic appellemus) motum [17] aut ſtatum eſſe dixit, è natura abſoluta. Cúmque rerum notiones in animis fiant, ſi aut uſu aliquid cognitum ſit, aut conjunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis; hoc quarto [18], quod extremum poſui, bonorum notitia facta eſt. Cùm enim ab iis rebus, quæ ſunt ſecundùm naturam, adſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni pervenit.

Hoc autem ipſum bonum, non acceſſione [19], neque creſcendo, aut cum cæteris comparando, ſed propria vi ſua & ſentimus & appellamus bonum. Ut enim mel, etſi dulciſſimum eſt, ſuo tamen proprio genere ſaporis, non comparatione cum aliis, dulce eſſe ſentitur: ſic bonum hoc, de quo agimus, eſt illud quidem plurimi æſtimandum, ſed ea æſtimatio genere valet, non magni-

16. *Adprimò*] Originem hujus adverbii, quod ejuſdem formæ, & ſignificationis eſt, ac *profectò*, Gellius oſtendit, *Noct. Att.* VII. 7. Videri autem poteſt Cicero id prætuliſſe, quod, ut antiquum, Catonis erat conſuetudini atque ingenio magis conſentaneum. Victorius, Manutius, Lambinus, non *adprimò*, ſed *apprimè* ediderunt. Olivetus.

17. *Motum aut ſtatum eſſe dixit è naturâ abſolutâ*] Non invitus fateor me nihil ſenſûs ex his verbis poſſe elicere. Arbitror ſanè Ciceronem ſic ſcripſiſſe, *motum aut ſtatum eſſe dixit* naturâ abſoluti, id eſt, ejus quod eſt abſolutum naturâ. Diogenes (ut paulò antè dicitur) definivit *bonum id quod eſſet naturâ abſolutum*: hujus igitur eſt conſequens, ut idem definiendo diceret *illud, quod prodeſſet, motum aut ſtatum eſſe naturâ abſoluti*. Pearcius.

18. *Hoc quarto, quod extremum poſui bonum,*

magnitudine. Nam cùm æſtimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata ſit, neque rurſus in malis: quantumcumque eò addideris, in ſuo genere manebit. Alia eſt igitur propria æſtimatio virtutis: quæ genere, non creſcendo, valet.

Nec verò perturbationes animorum, quæ vitam inſipientium miſeram acerbámque reddunt, (quas Græci πάθη appellant: poteram ego verbum ipſum interpretans, morbos appellare: ſed non conveniret ad omnia: quis enim miſericordiam, aut ipſam iracundiam, morbum ſolet dicere? at illi dicunt πάθος. Sit igitur *perturbatio*, quæ nomine ipſo vitioſa declarari videtur:) nec hæ perturbationes vi aliqua naturali moventur: omnéſque hæ ſunt genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido, quámque Stoici communi nomine corporis & animi ἡδονὴν appellant, ego malo lætitiam appellare, quaſi geſtientis animi elationem voluptariam. Perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur: omniáque ea ſunt opiniones ac judicia levitatis. Itaque his ſapiens ſemper vacabit.

Omne autem, quod honeſtum ſit, id eſſe propter ſe expe-
tendum, commune nobis eſt cum multorum aliorum philoſo- 11
phorum ſententiis. Præter enim tres diſciplinas, quæ virtutem à ſummo bono excludunt, cæteris omnibus philoſophis hæc eſt tuenda ſententia, maximè tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, niſi honeſtum, eſſe voluerunt. Sed hæc quidem eſt perfacilis & perexpedita defenſio. Quis eſt enim, aut quis unquam fuit aut avaritiâ tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipiſci ſcelere quovis velit, non multis partibus malit ad ſeſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quàm illo modo pervenire?

num, *notitia facta eſt*] Sic Victorius & Gruterus ediderunt, nec aliter omnes ferè codices. Quid autem ſibi velint hæc verba, pluſquàm Œdipus ſit oportet, qui dixerit. Quid autem in mente noſter habuerit, docet cùm paulò pòſt ait *animum collatione rationis ad notionem* boni *pervenire*. Mſ. Scaligeranus & Elienſ. pr. *quod extremum poſui* bonum boni *notitia* factum *eſt*. Lego *hoc quarto, quod extremum poſui* horum boni *notitia facta eſt*. Quin & Lambinus exhibuit, *quod extremum poſui*, boni *notitia facta eſt*: idque non malè. Alii, *bonorum notitia*: parum rectè. DAVISIUS.

19. *Non acceſſione neque creſcendo*] Hoc ex eo ſequitur, quòd Stoicis omnia bona ſint æqualia. Diogenes Laërtius VII. 101. Vide ſis & infrà cap. 14. ac Senecam epiſt. 76. IDEM.

Quam verò utilitatem, aut quem fructum petentes, ſcire cupimus, illa, quæ occulta nobis ſunt, quî moveantur, quibúſque de cauſis ea verſentur in cælo? Quis autem tam agreſtibus inſtitutis vivit, aut quis contra ſtudia naturæ tam vehementer obduruit, ut à rebus cognitu dignis abhorreat, eáſque ſine voluptate aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis eſt, qui majorum [20], aut Africanorum, aut ejus, quem tu in ore ſemper habes, proavi mei [21], cæterorúmque virorum fortium atque omni virtute præſtantium, facta, dicta, conſilia cognoſcens, nulla animo afficiatur voluptate?

Quis autem honeſta in familia inſtitutus & educatus ingenuè, non ipſa turpitudine, etiam ſi eum læſura non ſit, offenditur? quis animo æquo videt eum, quem impurè ac flagitiosè putet vivere? quis non odit ſordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici poterit, ſi turpitudinem non ipſam per ſe fugiendam eſſe ſtatuerimus, quò minùs homines tenebras & ſolitudinem nacti, nullo dedecore ſe abſtineant, niſi eos per ſe fœditate ſuâ turpitudo ipſa deterreat? Innumerabilia dici poſſunt in hanc ſententiam: ſed non neceſſe eſt. Nihil eſt enim, de quo minùs dubitari poſſit, quàm & honeſta expetenda per ſe, & eodem modo turpia per ſe eſſe fugienda.

Conſtituto autem illo, de quo antè diximus, quod honeſtum ſit, id eſſe ſolum bonum: intelligi neceſſe eſt, pluris id, quod honeſtum ſit, æſtimandum eſſe, quàm illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, & temeritatem, & injuſtitiam, & intemperantiam cùm dicimus eſſe fugienda propter eas res, quæ ex ipſis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod poſitum eſt, ſolum id eſſe malum, quod turpe ſit, hæc pugnare videatur oratio: propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur, ſed ad turpes actiones, quæ oriuntur è vitiis. Quas enim Græci *κακίας* appellant, vitia malo, quàm malitias, nominare.

Næ

20. *Qui* majorum *aut Africanorum*] Legendum *qui* Manliorum *aut Africanorum*; ut rectè conjecit eruditiſſimus vir Joan. Clericus: nam, niſi fallor, illud *majorum* lectori ſemel monito non poteſt non incommodum videri. De Manliis Torquatis habuimus ſuprà lib. I. cap. 7. & II. 19. IDEM.

21. *Proavi mei*] Ne quis ideò mendum ſubeſſe ſuſpicetur, quia Cato Cenſorius, quem Cicero ſignificat, multò antiquior fuerit quàm proavus: nam eſt hoc familiare Ciceroni, ut *proavos* appellet ab ejus

ætate

Næ tu, inquam, Cato, verbis illuſtribus & id, quod vis, declarantibus. 12 Itaque mihi videris Latinè docere philoſophiam, & ei quaſi civitatem dare: quæ quidem adhuc peregrinari Romæ videbatur, nec offerre ſeſe noſtris ſermonibus: & iſta maximè propter limatam quandam & rerum & verborum tenuitatem. Scio [22] enim eſſe quoſdam, qui quâvis linguâ philoſophari poſſint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur: ipſique dicunt, ea ſe modò probare, quibus natura tacita aſſentiatur. Itaque in rebus minimè obſcuris non multus eſt apud eos diſſerendi labor. Quare attendo te ſtudiosè, &, quæcumque rebus iis, de quibus hic ſermo eſt, nomina imponis, memoriæ mando. Mihi enim erit iiſdem iſtis fortaſſe jam utendum. Virtutibus igitur rectiſſimè mihi videris, & ad conſuetudinem noſtræ orationis, vitia poſuiſſe contraria. Quod enim vituperabile eſt per ſe ipſum, id eo ipſo vitium nominatum puto, vel etiam à vitio dictum vituperari. Sin *κακίαν* malitiam dixiſſes, ad aliud nos unum certum vitium conſuetudo Latina traduceret. Nunc omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

Tum ille: His igitur ita poſitis, inquit, ſequitur magna contentio: quæ pertractata eſt à Peripateticis molliùs. Eſt enim eorum conſuetudo dicendi non ſatis acuta, propter ignorationem dialecticæ. Carneades tuus, egregiâ quadam exercitatione in dialecticis, ſummâque eloquentiâ, rem in ſummum diſcrimen adduxit: propterea quòd pugnare non deſtitit, in omni hac quæſtione, quæ de bonis & malis appelletur, non eſſe rerum Stoicis cum Peripateticis controverſiam, ſed nominum. Mihi autem nihil tam perſpicuum videtur, quàm has ſententias eorum philoſophorum re inter ſe magis, quàm verbis, diſſidere. Majorem multò inter Stoicos & Peripateticos rerum eſſe aio diſcre-

ætate longiſſimè remotos; ut in epiſtola ad Appium, lib. III. Fam. ep. 11. *Si cenſor es, de proavo multùm cogitato tuo*: cùm de Appio Cæco, qui Pyrrhi pacem diſſuaſit, eum loqui conſtet. P. MANUTIUS.

22. *Scio enim eſſe quoſdam, qui quavis linguâ philoſophari poſſunt; nullis tamen partitionibus*] Nihil eſt apertius quàm legi debere, mutatis particularum ſedibus, *Scio tamen eſſe quoſdam, qui quavis linguâ philoſophari poſſint; nullis* enim *partitionibus, nullis definitionibus utuntur*. Ad Epicureos reſpicit. Vide ſuprà lib. II. cap. 2. 9. 10. DAVISIUS.

pantiam quàm verborum: quippe, cùm Peripatetici omnia, quæ ipſi bona appellant, pertinere dicant ad beatè vivendum: noſtri verò, quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit, complecti [23] beatam vitam putent.

13 An verò certius quidquam poteſt eſſe, quàm illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non poſſe ſapientem beatum eſſe, cùm eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certè cogit, utì in omnibus tormentis conſervetur beata vita ſapienti. Etenim ſi dolores eoſdem tolerabiliùs patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui leviore de cauſa: opinio facit, non natura, vim doloris aut majorem, aut minorem.

Ne illud quidem eſt conſentaneum, ut, ſi, cùm tria genera bonorum ſint, quæ ſententia eſt Peripateticorum, eò beatior quiſque ſit, quò ſit corporis aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum ſit nobis, ut, qui plura habeat ea, quæ in corpore magni æſtimantur, ſit beatior. Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant: noſtri nihil minùs. Nam cùm ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentiâ beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æſtimandam; certè minùs ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum.

[24] Etenim ſi & ſapere expetendum ſit, & valere; conjunctum utrumque magis expetendum ſit, quàm ſapere ſolum: neque tamen, ſi utrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum,

23. *Complecti*] Pall. noſtríque Pariſ. pr. tert. C. C. C. Med. & Elienſ. *compleri beatam vitam.* Rectè ſine dubio; quod etiam Gruterus ſtatuit. Id arripiens Guietus reponit, *noſtri* eo, *quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit*, compleri *vitam beatam putent.* Sed hæc emendatio, non minùs ac vulgata ſcriptura, Stoicorum ſententiæ prorſus adverſatur; nam, cùm Peripatetici bona tripartitò diviſerint, nec ſine corporis firmitate fortunæque ſtabilitate compleri vitam beatam poſſe cenſuerint, *honeſtum* Stoicis ſolum bonum videbatur, eóque vitam beatiſſimam putabant effici; nec in alio loco τὸ ἀξίαν ἔχοντα, quæ Cicero vocavit *æſtimabilia*, quàm ἐν ἀδιαφόροις, *in indifferentibus*, ponebant. Vide modò noſtrum infrà cap. 15. 16. Laërtium VII. 105. & Stobæum Eclog. Ethic. lib. II. pag. 172. ſeq. Hoc quod fugit interpretes, nonnullis librariis fuit cognitum: quapropter Elienſ. ſec. habet *complecti beatam vitam* non *putent.* Sed ineunda eſt alia corrigendi ratio. Pariſ. pr. ſec. *noſtri* non *quod æſtimatione omnino aliqua dignum ſit.* Pal. pr. *noſtri* non *quod* ex omni *æſtimatione aliqua dignum ſit.* Legas oportet, *noſtri* non ex omni, *quod æſtimatione aliqua dignum ſit*, compleri *beatam vitam putent.* Adi cap. 13. Tuſc. V. 14. 16. & Agellium XVIII.

ctum, quàm ſapere ipſum ſeparatum. Nam qui valetudinem æſtimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem cenſemus nullam eſſe tantam æſtimationem, ut ea virtuti anteponatur. Quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum eſt, quæ & honeſta actio ſit, & ſine dolore, eam magis eſſe expetendam, quàm ſi eſſet eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur: rectè, ſecúſne, poſtea. Sed poteſtne rerum major eſſe diſſenſio?

Ut enim obſcuratur & offunditur luce ſolis lumen lucernæ;
& ut interit magnitudine maris Ægæi ſtilla muriæ: & ut in di- 14
vitiis Crœſi teruncii acceſſio; & gradus unus in ea via, quæ
eſt hinc in Indiam: ſic, cùm ſit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis iſta rerum in corpore ſitarum æſtimatio ſplendore virtutis & magnitudine obſcuretur & obruatur atque intereat neceſſe eſt. Et quemadmodum opportunitas (ſic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit major productione temporis, (habent enim ſuum modum quæcumque opportuna dicuntur) ſic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item convenientia, denique ipſum bonum, quod in eo poſitum eſt, ut naturæ conſentiat, creſcendi acceſſionem nullam habet.

Ut enim opportunitas illa, ſic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eámque cauſam Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda beata vita, ſi ſit longa,

XVIII. I. IDEM.

24. *Etenim ſi valere & ſapere magis expetendum ſit, quàm ſapere ſolum*] Hic locus variè legitur. In nonnullis codicibus in hunc modum, *Etenim ſi valere & ſapere magis expetendum ſit, quàm ſapere ſolum; neque tamen ſi utrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum, quàm ſapere ipſum ſeparatim. Nam* &c. In veteri codice ſic legitur, *Etenim ſi & ſapere expetendum ſit & valere, conjunctum utrumque magis expetendum ſit, quàm ſapere ipſum ſeparatim. Nam qui valetudinem æſtimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen* &c. Alii codices plura habent, in hunc modum; *Etenim ſi & ſapere expetendum ſit, & valere; conjunctum utrumque magis expetendum ſit, quàm ſapere ſolùm: neque tamen ſi utrumque ſit æſtimatione dignum, pluris ſit conjunctum, quàm ſapere ipſum ſeparatum. Nam qui valetudinem æſtimatione aliqua dignam videamus, neque tamen eam*, &c. MORELIUS. Hoc modo tamen aliquid manifeſtè deeſt. Ut autem locum rectè capiamus, reminiſcamur oportet virtutes ſolas Stoicis αἱρετὰς *expetendas* videri; cùm res ἀδιάφοροι *indifferentes*, & quæ nec bonæ nec malæ ſunt, ἀξίαν ἔχουσι, ληπταὶ δὲ καὶ ἐκλέγονται *æſtimatione dignæ, ſumendæ ſint & eligendæ*. Vide noſtrum IV. 8. Stobæum Ecl. Ethic. p. 170. & Plutarchum de Repugn. Stoic. pag. 1042. DAVISIUS.

ga, quàm ſi brevis: utuntúrque ſimili. Ut ſi cothurni laus illa eſſet, ad pedem aptè convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: ſic quorum omne bonum convenientiâ atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponentur.

Nec verò ſatis acutè dicunt: Si bona valetudo pluris æſtimanda ſit longa quàm brevis, ſapientiæ quoque uſus longiſſimus quiſque ſit plurimi. Non intelligunt, valetudinis æſtimationem ſpatio judicari: virtutis, opportunitate: ut videantur qui illud dicant, iidem hoc eſſe dicturi, bonam mortem & bonum partum meliorem longum eſſe quàm brevem. Non vident, alia brevitate pluris æſtimari; alia diuturnitate.

Itaque conſentaneum eſt his, quæ dicta ſunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, creſcere putent poſſe, iiſdem placere, eſſe alium alio etiam ſapientiorem, itémque alium magis alio vel peccare, vel rectè facere. Quod nobis non licet dicere: qui creſcere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demerſi ſunt in aqua, nihilo magis reſpirare poſſunt, ſi non longè abſunt à ſummo, ut jam jámque poſſint emergere, quàm ſi etiam tum eſſent in profundo: nec catulus ille, qui jam appropinquat ut videat, plus cernit quàm is, qui modò eſt natus: ita qui proceſſit aliquantùm ad virtutis aditum, nihilo minùs in miſeria eſt quàm ille, qui nihil proceſſit.

Hæc mirabilia videri intelligo. Sed cùm certè ſuperiora fir-
15 ma, ac vera ſint, his autem ea conſentanea & conſequentia: ne de eorum quidem veritate eſt dubitandum. Sed quanquam negent, nec virtutes, nec vitia creſcere: attamen utrumque eorum [25] fundi quodam modo & quaſi dilatari putant. Divitias autem

---

25. *Utrumque eorum fundi*] Seneca epiſt. 74. *Quod rectum eſt, nec magnitudine æſtimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quàm contrahi poteſt. Honeſtam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, & in unum diem coge; æquè honeſta eſt. Modò latiùs virtus* funditur; *regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberóſque diſpenſat officia: modò arcto fine circumdatur paupertatis, exilii, orbitatis: non tamen minor eſt, ſi ex altiore faſtigio in privatum, ex regio in humilem ſubducitur*, &c. Forſan *in privatum* ſtatum, *ex regio in humilem ſubducitur*. Vide Lipſium Manud. ad Philoſ. Stoic. III. 3. Id.

26. *Divitias autem Diogenes*] Diogenem intellige Babylonium, Chryſippi audito-

tem Diogenes [26] cenſet non eam modò vim habere, ut quaſi duces ſint ad voluptatem & ad valetudinem bonam, ſed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in virtute, neque in cæteris artibus, ad quas eſſe dux pecunia poteſt, continere autem non poteſt. Itaque ſi voluptas, aut ſi bona valetudo ſit in bonis, divitias quoque in bonis eſſe ponendas: at, ſi ſapientia bonum ſit, non ſequi, ut etiam divitias bonum eſſe dicamus. Nec ab ulla re, quæ non ſit in bonis, id, quod ſit in bonis, contineri poteſt: ob eámque cauſam, quia cognitiones comprehenſionéſque rerum, è quibus efficiuntur artes, appetitionem movent; cùm divitiæ non ſint in bonis, nulla ars divitiis contineri poteſt.

Quod ſi de artibus concedamus, virtutis tamen non ſit eadem ratio; propterea quòd hæc plurimæ commentationis & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non ſit: & quòd virtus ſtabilitatem, firmitatem, conſtantiam totius vitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus eſſe videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam ſi non ullam eſſe diceremus, confunderetur omnis vita, ut ab Ariſtone: nec ullum ſapientiæ munus aut opus inveniretur, cùm inter res eas, quæ ad vitam degendam pertinerent, nihil omnino intereſſet, neque ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque cùm ſatis eſſet conſtitutum, id ſolum eſſe bonum, quod eſſet honeſtum, & id malum ſolum, quod turpe: tum inter hæc, & illa quæ nihil valerent ad beatè miſeréve vivendum, aliquid tamen, quo differrent, eſſe voluerunt, ut eſſent eorum alia æſtimabilia, alia contrà, alia neutrum.

Quæ autem æſtimanda eſſent, eórum in aliis ſatis eſſe cauſæ, quamobrem quibuſdam anteponerentur, ut in valetudine, ut in inte-

ditorem, & Antipatri magiſtrum, magnum & gravem Stoicum, qui aliquando Romam ab Athenienſibus cum Carneade legatus miſſus eſt, adoleſcentibus Scipione & Lælio, ut eſt in Tuſcul. à Cicerone ſcriptum. Ejus ſententiam de divitiis ad voluptatem & valetudinem gignendam non modò valentibus, ſed etiam ut retineantur & ſerventur vim habentibus, non rectè accommodari poſſe ad virtutem & artes, diſſimilitudine oſtendit. Dictum eſt anteà quæ Stoicis τὰ μέσα dicuntur, ἀρχὰς εἶναι τῶν καθηκόντων: in officiis verò & rectè factis neminem ea continere poſſunt. Addit rationem, Bonum non niſi à bono contineri poſſe. Ea verò media neque in bonis eſſe, neque in malis. MORELIUS.

integritate ſenſuum, ut in doloris vacuitate, ut in gloria, divitiis, ſimilibus rebus: alia autem non eſſe ejuſmodi. Itémque eorum, quæ nulla æſtimatione digna eſſent, partim ſatis habere cauſæ, quamobrem rejicerentur, ut dolorem, morbum, ſenſuum amiſſionem, paupertatem, ignominiam, ſimilia horum: partim non. Itémque hinc eſſe illud exortum, quod Zeno προηγμένον, contráque quod ἀποπροηγμένον nominavit, cùm uteretur in lingua copioſa factis tamen nominibus ac novis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. Quanquam tu hanc copioſiorem etiam dicere ſoles. Sed non alienum eſt, quò faciliùs vis verbi intelligatur, rationem hujus verbi faciendi Zenonis exponere.

16 Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipſum quaſi productum eſſe ad dignitatem, (id enim eſt προηγμένον) ſed eos, qui in aliquo honore ſint, quorum ordo proximè accedit, ut ſecundus ſit ad regium principatum: ſic in vitâ non ea, quæ primario loco ſunt, ſed ea, quæ ſecundum locum obtinent, προηγμένα, id eſt producta, nominentur. Quæ vel ita appellemus (id erit verbum è verbo) vel [27] promota & remota, vel, ut dudum diximus, præpoſita, vel præcipua, & illa rejecta. Re enim intellecta in verborum uſu faciles eſſe debemus.

Quoniam autem omne, quod eſt bonum, primum locum tenere dicimus, neceſſe eſt, nec bonum eſſe, nec malum hoc, quod præpoſitum, vel præcipuum nominamus. Itaque id definimus, quod ſit indifferens, cum æſtimatione mediocri. Quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem. Neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut ſecundùm naturam eſſet, aut contrà: nec, cùm id relinqueretur, nihil in his poni, quod ſatis æſtimabile eſſet: nec, hoc poſito, non aliqua eſſent præpoſita.

Rectè igitur hæc facta diſtinctio eſt: atque etiam ab iis, quò faciliùs res perſpici poſſit, hoc ſimile ponitur. Ut enim, inquiunt, ſi hoc fingamus eſſe quaſi finem & ultimum, ita jacere talum,

ut

---

27. *Vel promota & remota..... vel præcipua, & illa rejecta*] Lambinus legit *vel promota*, ut illa *remota*. Bene: nam *remota* ἀποπροηγμένα propriè opponuntur *promotis* προηγμένοις. Inſuper tamen (id quod illum, acutiſſimum licet, fugerat) legendum arbitror, *vel præcipua*, ut *illa rejecta*: eàdem enim ratione hæc mutanda eſſe videntur,

ut rectus aſſiſtat: qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, præpoſitum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contrà: neque tamen illa præpoſitio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: ſic ea, quæ ſunt præpoſita, referuntur illa quidem ad finem, ſed ad ejus vim naturámque nihil pertinent.

Sequitur illa diviſio, ut bonorum alia ſint ad illud ultimum pertinentia, (ſic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: jam hoc ipſum inſtituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod uno non poterimus, ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικὰ, alia utrumque. De pertinentibus nihil eſt bonum, præter actiones honeſtas. De efficientibus, nihil præter amicum. Sed & pertinentem, & efficientem ſapientiam volunt eſſe. Nam quia ſapientia eſt conveniens actio, eſt ex illo pertinenti genere, quod dixi. Quòd autem honeſtas actiones affert, & efficit, ideò efficiens dici poteſt.

Hæc, quæ præpoſita dicimus, partim ſunt per ſe ipſa præpo-
ſita, partim quòd aliquid efficiunt, partim ob utrumque. Per 17
ſe, ut quidam habitus oris & vultûs, ut ſtatus, ut motus; in quibus ſunt & præponenda quædam, & rejicienda: alia ob eam rem præpoſita dicuntur, quòd ex ſe aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utramque rem, ut integri ſenſus, ut bona valetudo.

De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius eſt hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chryſippus quidem & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus causâ, porrigendum eſſe dicebant. Quibus ego vehementer aſſentior. Qui autem poſt eos fuerunt, cùm Carneadem ſuſtinere non poſſent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipſam propter ſe præpoſitam & ſumendam eſſe dixerunt, eſſéque hominis ingenui & liberaliter educati, velle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam viris, idque propter rem ipſam, non propter uſum: dicúntque, ut liberis conſultum velimus, etiam ſi poſthumi futuri ſint, propter ipſos; ſic futu-

dentur, atque illa. En totam ſententiam eo modo, quo ſcripſiſſe Ciceronem arbitror: *quæ vel ita* (producta) *appellemus* (*id erit verbum è verbo*) *vel promota, ut illa remota; vel* (*ut dudum diximus*) *præpoſita vel præcipua, ut illa rejecta.* Pearcius.

futuræ poſt mortem famæ tamen eſſe propter rem, etiam detracto uſu, conſulendum.

Sed cùm, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe dicamus, conſentaneum tamen eſt, fungi officio, cùm id officium nec in bonis ponamus, nec in malis. Eſt enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut ejus ratio reddi poſſit: ergo ut etiam probabiliter acti ratio reddi poſſit. Eſt autem *officium*, quod ita factum eſt, ut ejus facti probabilis ratio reddi poſſit. Ex quo intelligitur, officium medium quoddam eſſe, quod neque in bonis ponatur, neque in contrariis. Quoniámque in his rebus, quæ neque in virtutibus ſunt, neque in vitiis, eſt tamen quiddam, quod uſui poſſit eſſe, tollendum id non eſt. Eſt autem ejus generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio poſtulet agere aliquid, & facere, eorum. Quod autem ratione actum ſit, id officium appellamus. Eſt igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

18 Atque perſpicuum etiam illud eſt, in iſtis rebus mediis aliquid agere ſapientem. Judicat igitur, cùm agit, officium illud eſſe: quòd [28] quoniam nunquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium. Quod efficitur etiam hac concluſione rationis. Quoniam enim videmus eſſe quiddam, quod rectè factum appellemus, id autem eſt perfectum officium: erit [29] autem etiam inchoatum: ut, ſi juſtè depoſitum reddere in rectè factis ſit, in officiis ponatur depoſitum reddere: illo enim addito, *juſtè*, facit [30] rectè factum: per ſe autem hoc ipſum *reddere* in officio ponitur. Quoniámque non dubium eſt, quin in iis, quæ media dicimus, ſit aliud ſumendum, aliud rejiciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. Ex quo intelligitur, quoniam ſe ipſos omnes naturâ diligunt, tam inſipientem, quàm ſapientem, ſumpturum quæ ſecundùm naturam ſint, rejecturúmque contraria. Ita eſt quoddam

28. Quod *quoniam nunquam fallitur*] Lego *qui quoniam nunquam* &c. ut pronomen ad *ſapientem* referatur. Et ita legendum ſuſpicatur Guietus, niſi fortè *quod quoniam* ſit additamentum. Davisius.

29. *Erit autem etiam inchoatum*]. Vel cum Lambino deleatur *autem*; vel legatur, *erit* item *etiam inchoatum*. Idem.

30. Facit *rectè factum*] Lambinus emendavit *fit rectè factum*. Mihi placet *evadit rectè factum*; quod literarum ductus à Tullii manu fuiſſe ſuadet. Idem.

dam commune officium ſapientis, & inſipientis. Ex quo efficitur, verſari in iis, quæ media dicamus.

Sed cùm ab his omnia proficiſcantur officia, non ſine cauſa dicitur ad ea referri omnes noſtras cogitationes: in his & exceſſum è vita, & in vita manſionem. In quo enim plura ſunt, quæ ſecundùm naturam ſunt, hujus officium eſt in vita manere: in quo autem aut ſunt plura contraria, aut fore videntur, hujus officium eſt è vita excedere. Ex quo apparet, & ſapientis eſſe aliquando officium, excedere è vita, cùm beatus ſit: & ſtulti manere in vita, cùm ſit miſer. Nam bonum illud, & malum, quod ſæpe jam dictum eſt, poſtea conſequitur. Prima autem illa naturæ, ſive ſecunda, ſive contraria, ſub judicium ſapientis & delectum cadunt: éſtque illa ſubjecta quaſi materia ſapientiæ. Itaque & manendi in vita, & migrandi ratio omnibus iis rebus, quas ſuprà dixi, metienda. Nam neque iis, qui [a] virtute retinentur in vita, neque iis, qui ſine virtute ſunt, mors eſt oppetenda: [b] ut ſæpe officium eſt ſapientis, deſciſcere [31] à vita, cùm ſit beatiſſimus, ſi id opportunè facere poſſit; quod eſt convenienter naturæ vivere. Sic enim cenſent, opportunitatis eſſe beatè vivere. Itaque à ſapientia præcipitur, ſe ipſam, [c] ſi uſus ſit, ſapiens ut relinquat. Quamobrem cùm vitiorum iſta vis non ſit, ut cauſam afferant mortis voluntariæ: perſpicuum eſt, etiam ſtultorum, qui iidem miſeri ſint, officium eſſe manere in vita, ſi ſint in majore parte earum rerum, quas ſecundùm naturam eſſe dicimus. Et quoniam excedens è vita & manens æquè miſer eſt, nec diuturnitas magis ei vitam fugiendam facit: non ſine cauſa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus frui poſſint, eſſe in vita manendum.

Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi naturâ [32] fieri,
ut liberi à parentibus amentur: à quo initio profectam commu- 19

a Lamb. *virtute fruuntur, manendum in vita; neque*

b Lamb. *& ſæpe*

c Vict. Man. Lamb. *ſi juſſerit*

31. *Deſciſcere à vita.... quod eſt convenienter naturæ vivere*] Qui non diſcedit è vita, cùm diſcedendum ſapientia præcipit, non vivit convenienter naturæ: ergo qui tum diſcedit, quando debet, vivit convenienter naturæ. Non vivit quidem, poſtquàm diſceſſit è vita, ſed vivit, cùm diſcedendi conſilium capit. Anonym.

32. *Naturâ fieri*] Quod & convenientér naturæ, & ut obſiſterent Epicuro, ſtatuerunt

nem humani generis ſocietatem perſequimur. Quod primum intelligi debet figurâ membríſque corporum; quæ ipſa declarant procreandi à natura habitam eſſe rationem. Neque verò hæc inter ſe congruere poſſint; ut natura & procreari vellet, & diligi procreatos non curaret. Atque etiam in beſtiis vis naturæ inſpici poteſt: quarum in fœtu & in educatione laborem cùm cernimus, naturæ ipſius vocem videmur audire. Quàre ut perſpicuum eſt, naturâ nos à dolore abhorrere: ſic apparet à natura ipſa, ut eos, quos genuerimus, amemus impelli.

Ex hoc naſcitur, ut etiam communis hominum inter homines naturalis ſit commendatio, ut oporteat hominem ab homine, ob id ipſum quòd homo ſit, non alienum videri. Ut enim in membris alia ſunt tanquam tibi nata, ut oculi, ut aures: aliqua etiam cæterorum membrorum uſum adjuvant, ut crura, ut manus: ſic immanes quædam beſtiæ ſibi ſolùm natæ ſunt: at illa, quæ in concha patula pinna [33] dicitur; íſque, qui enat è concha, qui, quòd eam cuſtodiat, pinnoteres vocatur, in eámque cùm ſe recipit, includitur, ut videatur monuiſſe, ut caveret: itémque formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam causâ quædam faciunt. Multò magis hæc conjunctio eſt hominis. Itaque naturâ ſumus apti ad cœtus, concilia, civitates.

Mundum autem cenſent regi numine deorum, eúmque eſſe quaſi communem urbem & civitatem hominum & deorum: & unumquemque noſtrûm ejus mundi eſſe partem: ex quo illud naturâ conſequi, ut communem utilitatem noſtræ anteponamus. Ut enim leges omnium ſalutem ſingulorum ſaluti anteponunt; ſic vir bonus, & ſapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quàm unius alicujus aut ſuæ conſulit. Nec magis vituperandus eſt proditor patriæ, quàm com-

runt Stoici. Negabat enim Epicurus illam naturalem φιλοστοργίαν ad hominem pertinere. Ideò, ne liberos alerent ſapientes, jubebat. Noverat, ait Epictetus, fore, ut ſi ſemel liberi ſuſciperentur, non in noſtra eſſet poteſtate eos non amare, eos non tueri, eos non educare &c. Morelius.

33. *Pinna*] Plinius, IX. 42. Concharum, inquit, generis & pinna eſt. Naſcitur in limoſis ſubrecta ſemper, nec unquam ſine comite, quem pinnoterem vocant, alii pinnophylacem: is eſt ſquilla parva, alibi cancer dapis aſſectator. Pandit ſe pinna, luminibus orbum corpus intus minutis piſcibus præbens. Aſſultant illi protinus, & ubi licentia ac audacia crevit, implent eam. Hoc tempus ſpeculatus index, morſu levi ſignificat. Illa ore compreſſo,

communis utilitatis aut ſalutis deſertor, propter ſuam utilitatem aut ſalutem. Ex quo fit, ut laudandus ſit is, qui mortem oppetat pro republica, quòd doceat, cariorem eſſe patriam nobis, quàm noſmetipſos. Quoniámque illa vox inhumana & ſcelerata ducitur eorum, qui negant ſe recuſare, quò minùs [34] ipſis mortuis terrarum omnium deflagratio conſequatur: quod vulgari quodam verſu Græco pronuntiari ſolet: certè verum eſt, etiam iis, qui aliquando futuri ſint, eſſe propter ipſos conſulendum.

Ex hac animorum affectione teſtamenta commendationéſque morientium natæ ſunt. — 20 Quódque nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia; facilè intelligitur, nos ad conjunctionem congregationémque hominum & ad naturalem [35] communitatem eſſe natos. Impellimur autem naturâ, ut prodeſſe velimus quàm plurimis, in primíſque docendo, rationibúſque prudentiæ tradendis. Itaque non facile eſt invenire, qui quod ſciat ipſe, non tradat alteri. Ita non ſolùm ad diſcendum propenſi ſumus, verùm etiam ad docendum. Atque ut tauris naturâ datum eſt, ut pro vitulis contra leones ſumma vi impetúque contendant: ſic ii, qui valent opibus, atque id facere poſſunt, ut de Hercule & de Libero accepimus, ad ſervandum genus hominum naturâ incitantur. Atque etiam, Jovem cùm optimum & maximum dicimus, cúmque eundem ſalutarem, hoſpitalem, ſtatorem; hoc intelligi volumus, ſalutem hominum in ejus eſſe tutela. Minimè autem convenit, cùm ipſi inter nos abjecti neglectíque ſimus, poſtulare, ut diis immortalibus cari ſimus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur priùs, quàm didicimus, cujus ea utilitatis causâ habeamus: ſic inter nos naturâ ad civi-

preſſo, quicquid incluſit exanimat, partémque ſocio tribuit. Idem.

34. *Quò minùs, ipſis mortuis, terrarum omnium deflagratio conſequatur*] Græcus, ad quem reſpexit, verſus eſt,

Ἐμοῦ θανόντος, γαῖα μιχθήτω πυρί.

Extat apud Suetonium Nerone cap. 38. Dionem lib. LVIII. & Joan. Xiphilinum in epit. Hic idem verſiculus in mentem fuit Senecæ de Clement. II. 2. Davisius.

35. *Ad* naturalem *communitatem eſſe natos*] Homines *ad* naturalem natos *eſſe communitatem* vix, ut opinor, Cicero diceret. Igitur vel vocem *naturalem* delendam puto, vel legendum *ad* civilem *communitatem eſſe natos*. Paulò pòſt: *Inter nos natura ad* civilem communitatem *conjuncti & conſociati ſumus*. Vide ſis & N. D. II. 31. Id.

lem communitatem conjuncti & conſociati ſumus. Quod ni ita ſe haberet, nec juſtitiæ ullus eſſet, nec bonitati locus.

Et quo modo hominum inter homines juris eſſe vincula putant, ſic homini nihil juris eſſe cum beſtiis. Præclarè enim Chryſippus, cætera nata eſſe hominum causâ & deorum: eos autem communitatis & ſocietatis ſuæ: ut beſtiis homines uti ad utilitatem ſuam poſſint ſine injuria. Quoniámque ea natura eſſet hominis, ut ei cum genere humano quaſi civile jus intercederet; qui id conſervaret, eum juſtum: qui migraret, injuſtum fore. Sed quemadmodum, theatrum cùm commune ſit, rectè tamen dici poteſt, ejus eſſe eum locum, quem quiſque occuparit, ſic in urbe mundóve communi non adverſatur jus, quò minùs ſuum quidque cujuſque ſit.

Cùm autem ad tuendos conſervandóſque homines hominem natum eſſe videamus; conſentaneum eſt huic naturæ, ut ſapiens velit gerere & adminiſtrare rempublicam: atque, ut è natura vivat, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos procreare. Ne amores [36] quidem ſanctos à ſapiente alienos eſſe arbitrantur. Cynicorum [37] autem rationem atque vitam alii cadere in ſapientem dicunt, ſi quis ejuſmodi fortè caſus inciderit, ut id faciendum ſit: alii nullo modo.

Ut verò conſervetur omnis homini erga hominem ſocietas, conjunctio, caritas: & emolumenta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα & βλάμματα appellant, communia eſſe voluerunt: quorum altera proſunt, nocent altera. Nec ſolùm ea communia, verùm etiam paria eſſe dixerunt. Commoda autem & incommoda (ita enim εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello) communia eſſe voluerunt, paria noluerunt. Illa enim, quæ proſunt aut quæ nocent, aut bona ſunt aut mala: quæ ſint paria neceſſe eſt. Commoda autem aut incommoda in eo genere ſunt, quæ præpoſita & rejecta dicimus. Ea poſſunt paria non eſſe: ſed emolumenta communia

36. *Ne amores quidem ſanctos*] Eleganter mihi videtur Panætius reſpondiſſe adoleſcentulo cuidam quærenti, an ſapiens amaturus eſſet! *De ſapiente*, inquit, *videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à ſapiente non longè abſumus, non eſt committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem ſibi.* Seneca, epiſt. CXVI. OLIVETUS.

37. *Cynicorum*] Κυνιεῖν σοφὸν, pro Stoicorum ſententia, teſtantur Diogenes Laërtius VII. 121. & Stobæus Eclog. Ethic. p. 184. Et ſanè, præter *Arrianum*, Cynicam vitam ſummopere laudat Maximus Tyrius Diſſert.

munia eſſe dicuntur. Rectè autem facta & peccata non habentur communia.

Amicitiam autem adhibendam eſſe cenſent, quia ſit ex eo genere, quæ proſunt. Quanquam autem in amicitia alii dicant, 21 æquè caram eſſe ſapienti rationem amici ac ſuam: alii autem ſibi cuique cariorem ſuam: tamen hi quoque poſteriores fatentur, alienum eſſe à juſtitia, ad quam nati eſſe videamur, detrahere quid de aliquo, quod ſibi aſſumat. Minimè verò probatur huic diſciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut juſtitiam propter utilitates adſciſci aut probari. Eædem enim utilitates poterunt eas labefactare atque pervertere. Etenim nec juſtitia, nec amicitia eſſe omnino poterunt, niſi ipſæ per ſe expetantur.

Jus autem, quod ita dici appellarique poſſit, id eſſe naturâ: alienúmque eſſe à ſapiente non modò injuriam cui facere, verùm etiam nocere. Nec verò rectum eſt cum amicis aut bene meritis conſociare aut conjungere injuriam: graviſſiméque & veriſſimè defenditur, nunquam æquitatem ab utilitate poſſe ſejungi: &, quidquid æquum juſtúmque eſſet, id etiam honeſtum: viciſſimque, quidquid eſſet honeſtum, id juſtum etiam atque æquum fore.

Ad eáſque virtutes, de quibus diſputatum eſt, dialecticam etiam adjungunt, & phyſicam: eáſque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quòd habeat rationem, ne cui falſò aſſentiamur, néve unquam captioſa probabilitate fallamur, eáque, quæ de bonis & malis diceremus [38], ut tenere tuerique poſſimus. Nam ſine hac arte quemvis arbitrabantur à vero abduci, fallique poſſe. Rectè igitur, ſi omnibus in rebus temeritas ignoratióque vitioſa eſt, ab his ea [39], quæ tollit hæc, virtus nominata eſt.

Phyſi-

Differt. XX. A Stoicis nulla fere re differebant, niſi quòd ſordibus & impudentiâ gauderent, in propatulo res Veneris exercerent, in ſermone decori rationem non haberent, & dialecticam, phyſicam, diſciplináſque liberales ſpernerent. Vide Laërtium VI. 103. 104. Lactantium Div. Inſt. III. 15. ac Epitomes cap. 39. denique Ciceronem Offic. I. 35. 41. In veſtitu quoque nonnulla fuit diſcrepantia, de qua conſule Juvenalem XIII. 121. DAVISIUS.

38. *De bonis & malis* diceremus] Omnino legendum *differemus*, ut optimè Joſ. Scaliger emendavit. IDEM.

39. *Ars ea, quæ tollit hæc*] Cui teretes aures ſunt intelligénſque judicium, is non dubito

Phyſicæ quoque non ſine cauſa tributus idem eſt honos: propterea quòd qui convenienter naturæ victurus ſit, ei & proficiſcendum eſt ab omni mundo, & ab ejus procuratione. Nec verò poteſt quiſquam de bonis & de malis verè judicare, niſi omni cognita ratione naturæ, & vitæ etiam deorum, & utrùm conveniat, nécne, natura hominis cum univerſa. Quæque ſunt vetera præcepta ſapientium, qui jubent *tempori parere* [40], & *ſequi* [41] *deum*, & *ſe noſcere* [42], & *nihil nimis*; hæc ſine phyſicis quam vim habeant (& habent maximam) videre nemo poteſt. Atque etiam ad juſtitiam colendam, ad tuendas amicitias & reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio poteſt tradere. Nec verò pietas adverſus deos, nec quanta his gratia debeatur, ſine explicatione naturæ intelligi poteſt.

22 Sed jam ſentio me eſſe longiùs provectum, quàm propoſita ratio poſtularet. Verùm admirabilis compoſitio diſciplinæ, incredibiliſque rerum traxit ordo: quem, per deos immortales! nónne miraris? Quid enim aut in natura, qua nihil eſt aptius, nihil deſcriptius, aut in operibus manu factis tam compoſitum, támque compactum & coagmentatum inveniri poteſt? quid poſterius priori non convenit? quid ſequitur, quod non reſpondeat ſuperiori? quid non ſic [43] aliud ex alio nectitur, ut non, ſi ullam literam moveris, labent omnia? Nec tamen quidquam eſt,

---

dubito quin hoc magis probet, accedente libri veteris auctoritate, quàm illud vulgò receptum *ab his ea quæ tollis hæc*. P. MANUT. Vulgò *ab his ea quæ tollis* &c. Multis autem paraſangis elegantior eſt lectio, quam præſtant Scaligeri codex & Elienſ. quámque Manutius in Mſſ. repertam probavit. DAVISIUS.

40. *Tempori parere*] Sic aliorum, ſic etiam noſtri Mſſ. Verumtamen, probante Grutero, Victorius legit *tempori parcere*. Priùs itaque audiamus virum doctiſſimum, quàm ſententiam dicamus. Sic igitur ille Var. Lect. XI. 19. „ Vereor ne *parcere* pro „ *parere*, injectâ in medium indefinitum „ verbum literâ, legi debeat... Nam qui „ præcepta hæc ſeptem Sapientium tradide- „ runt, *χρόνου φείδου*, in illis poſuere; nul- „ lum autem quod reſpondeat huic, ſi, ut „ nunc in omnibus libris eſt, *parere* lega- „ tur, attulêre. Ut Soſiades qui plurimas „ ipſorum *ὑποθήκας* hujuſcemodi collegit. „ Leguntur autem illæ apud Joannem Sto- „ bæum in III. libro. Præterea Clemens „ Alexandrinus in primo Stromate [immò „ Strom. V.] hujus vocis mentionem fecit, „ ubi docet, brevibus quibuſdam acutíſque „ dictis Sapientium virorum magnarum re- „ rum ſenſum contineri, ut hac ipſa *χρόνου* „ *φείδου*. „ Hæc & plura huc ſpectantia vir eruditiſſimus; nec reniterer, ſi modò ſcripti codices faverent. Cùm autem illi magno conſenſu vulgatam lectionem retineant, eam loco movendam non puto. Cicero Fam. IV. ep. 9. Tempori *cedere, id eſt neceſſitati* parere, *ſemper ſapientis eſt habitum.* Et ad Attic. VII. 18. *Stomachari deſinamus,* tempori pareamus, *cum Pompeio in Hiſpaniam*

eſt, quod moveri poſſit. Quàm gravis verò, quàm magnifica, quàm conſtans conficitur perſona Sapientis? qui, cùm ratio docuerit, quod honeſtum eſſet, id eſſe ſolum bonum, ſemper ſit neceſſe eſt beatus, veréque omnia iſta nomina poſſideat, quæ irrideri ab imperitis ſolent.

Rectiùs enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, qui nec ſe, nec ſuos regere potuit: rectiùs magiſter populi, (is enim eſt dictator) quàm Sylla, qui trium peſtiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magiſter fuit: rectiùs dives quàm Craſſus, qui, niſi eguiſſet, nunquam Euphratem nullâ belli causâ tranſire voluiſſet. Rectè ejus omnia dicentur, qui ſcit uti ſolus omnibus. Rectè etiam pulcher appellabitur; animi enim lineamenta ſunt pulchriora quàm corporis: rectè ſolus liber, nec dominationi cujuſquam parens, neque obediens cupiditati: rectè invictus, cujus etiam ſi corpus conſtringatur, animo tamen vincula injici nulla poſſint: neque exſpectet ullum [44] tempus ætatis, ut tum denique judicetur, beatúſne fuerit, cùm extremum vitæ diem morte confecerit: quod ille unus è ſeptem ſapientibus non ſapienter Crœſum [45] monuit. Nam ſi beatus unquam fuiſſet, beatam vitam uſque ad illum à Cyro exſtructum rogum [46] protuliſſet. Quod ſi ita eſt, ut neque quiſquam niſi bonus vir, & omnes boni beati ſint: quid philoſophiâ magis colendum, aut quid eſt virtute divinius?

viam eamus. Daviſius.

41. *Sequi Deum*] De hoc effato plura ſuppeditabunt Juſt. Lipſius ad Senecam de vit. Beat. cap. 15. Th. Gatakerus ad Antonini VII. 31. & Ren. Vallinus ad Boëtii Conſ. lib. I. Proſ. 4. Idem.

42. *Se noſcere, & Nihil nimis*] De celeberrimis hiſce præceptis ſat multa collegit Menagius ad Laërtii I. 40. 41. Idem.

43. *Quid non ſic aliud ex alio nectitur, ut non ſi ullam literam moveris, labent omnia?*] Quod à quibuſdam dici ſolet, duplicem negationem tam apud Latinos aliquando, quàm apud Græcos, affirmativè ſignificare; id in hujuſmodi ſententiis, quæ interrogatione fiunt, vix alibi occurrere arbitror. Ne igitur hæc prorſus contraria Catonis menti ſonent, legendum cenſeo, *quid non ſic aliud ex alio nectitur, ut, ſi ullam literam moveris, labent omnia?* ſcilicet hoc vult Cato, fore ut omnia labent, ſi commutaris vel unam literam. Deleo poſterius *non*; meæque conjecturæ fidem facit id, quod Noſter dicit in IV. 19. *Et ais, ſi una litera commota ſit; fore, tota ut labet diſciplina.* Pearcius.

44. *Ullum tempus ætatis*] Optimè vir Cl. Th. Bentleius repoſuit *ultimum tempus ætatis*, niſi forſan eodem ſenſu malis *ſummum tempus ætatis*. Martialis X. 47.

Summum nec metuit diem, nec optat. Dav.

45. *Crœſum monuit*] Vide ſuprà, lib. II. cap. 27.

46. *Uſque ad illum à Cyro exſtructum rogum*] In quo Crœſus incenderetur: Herodot. lib. I.

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

Hoc libro continetur Ciceronis diſputatio contra Catonianam, hoc eſt, Peripateticæ rationis defenſio, & Stoicæ impugnatio. Acceſſio ad diſputationem, Philoſophiam Stoicam in univerſum omnem reprehendit, in primiſque ejus auctorem Zenonem, qui cùm nihil haberet, quod in vetere & à Socraticis Ariſtoteléque conſtitutâ diſciplinâ aut reprehenderet, aut mutaret, auſus ſit eam deſerere, novámque diſciplinam condere, quæ à ſuperiori, neque partitione, neque ulla re paulò majori, niſi verbis novis quibuſdam, & ſcribendi ac diſſerendi ratione, diſcreparet : c. 1–5. *In quo autem maximè Stoici à vetere ratione diſcedere putarentur, nempe de bono ſummo, & malo, in eo quoque verborum potiùs quàm rerum diſſenſionem eſſe. Nam conſtitutionem illam primam naturæ, à qua & Cato, de Stoicorum more, exorſus ſit, & unde omnis iſta diſputatio de bono & malo ducatur, eam utriúſque partis eſſe, ut diſſenſus rerum nullus reperiatur. Illa enim valetudinem corporis, integritatem ſenſuum, non eſſe bona, ſed præpoſita; quæ in corpore excellerent, non eſſe per ſe expetenda, ſed ſumenda; omnia vitia eſſe paria; qui virtutem non plenè conſecuti eſſent, ſummè eſſe miſeros; ea non eſſe tanti, ut propterea à veteri diſciplina deſciſcendum fuiſſet, in primis cùm uſui loquendi repugnarent :* cap. 6–9. *Sequitur deinde preſſior diſputatio de his, quæ à Catone dicta erant, eáque conferuntur cum*

his,

his, quæ Cicero anteponebat Catonianis. Ab iiſdem initiis naturæ, animo & corpore, & utriuſque conſervandi ſtudio proficiſcuntur Stoici & Peripatetici. Malè ergo Stoici paulò pòſt corporis planè obliviſcuntur, & in exquirendo ſummo bono & malo, unius animi rationem habent. Nam etſi corporis bona parva ſunt ad virtutem, & ab ea obſcurantur, & obruuntur, non ſunt tamen planè nihil; atque adeò, etſi parva, tamen partes vitæ beatæ: cap. 10-12. *Deinde cùm omnium naturarum ſimile ſit id, ad quod omnia referuntur, & quod eſt ultimum rerum appetendarum; omnis autem natura nullam ſui partem deſerat, neque tantùm in optimo conſervando perficiendóque laboret; nulla ratio eſt, quare ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis ponatur, neque totum hominem, omnéſque ejus partes, ſed optimum tantùm ſapientia, tanquam nil præter ingenium eſſet homo, complectatur:* cap. 13-14. *Quod dicunt, virtutem non poſſe conſtitui, ſi, quæ extra eam ſunt, ad beatam vitam pertineant; id totum contrà eſt. Nam cùm virtus quæſita ſit, non quæ relinqueret naturam ejúſque initia, ſed quæ tueretur; introduci virtus non poteſt, niſi omnia, quæ leget & rejiciet, unam referantur ad ſummam:* cap. 15-16. *Illud autem minimè probari poteſt, quod ubi à Stoicis ſolum honeſtum in boni ſede locatum eſt, tum rurſus dicunt, initia proponenda eſſe accommodata naturæ, quorum è ſelectione virtus poſſit exiſtere. Non enim eſt æquum aliunde finem beatè vivendi, nempe ab honeſto; aliunde verò, nempe à natura, principium agendi petere; ſed una ratione utrumque contineri oportet:* cap. 17. *Jam in illis conſectariis:* Omne bonum laudabile, laudabile omne honeſtum, igitur omne bonum honeſtum; *item in illo ſorite:* Quod bonum eſt, id eſt optabile; quod optabile expetendum *&c. ſumuntur ea, quæ à nemine conceduntur, niſi qui ſola virtute finem bonorum contineri putat. Reliqua autem:* Omnes, qui non ſunt ſapientes, æquè miſeri ſunt, Omnia rectè facta & peccata æqualia, *& his ſimilia, ita repugnant ſenſibus ac rerum naturæ, ut iis ipſis tollantur ea, ex quibus colliguntur:* cap. 18-19. *Atque hæc ipſa res fecit, ut cauſam non obtinens Zeno, repugnante quippe naturâ, & ad anguſtias redactus, verſare verba inciperet. Nam quæ bona nolebat dici, concedebat, ut apta, accommo-*

data, prapoſita dicerentur; qua mala negabat eſſe, rejecta largiebatur eſſe. Platonem etſi non ſapientem dicebat, tamen praferebat Dionyſio Tyranno; peccata alia tolerabilia dicebat, alia nullo modo: in quibus, ut & in reliquis, loquebatur aliter atque omnes, ſed idem ſentiebat ac cateri: cap. 20. *Harum anguſtiarum una cauſa eſt, glorioſa illa in conſtituendo ſummo bono oſtentatio. Nam cùm, quod honeſtum eſt, id ſolum bonum confirmatur, omnia officia vita tolluntur: ex quibus anguſtiis dum ſe vult expedire Zeno, nova quadam dicere cogitur. Sed ea cum Ariſtoteleis re conſentientia, verbis diſcrepantia; qua verborum diſſenſio cùm ad contemnendum, verbi cauſâ, dolorem nil proſit, melius feciſſet, ſi uſitatè locutus eſſet:* cap. 25-26. *Idem de illis* παραδόξοις *ſtatuendum, qua nil controverſia habent, ſi res verbis ſubjecta ſpectentur; quod, exempli cauſâ, illo,* Omnia peccata eſſe paria *demonſtratur:* cap. 27. ERNESTUS.

QUÆ cùm dixiſſet, finem ille. Ego autem,
1 Næ tu, inquam, Cato, iſta expoſuiſti tam multa memoriter, tam obſcura dilucidè. Itaque aut omittamus contrà omnino velle aliquid, aut ſpatium ſumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, &, ſi minùs verè, (nam nondum id quidem audeo dicere) ſed tamen accuratè non modò fundatam, verùm etiam extructam diſciplinam non eſt facile [1] perdiſcere.

Tum ille, Ain' tandem, inquit? cùm egò te hac nova [2] lege videam eodem die accuſatori reſpondere, & tribus horis perorare, in hac me cauſa tempus dilaturum putas? Quæ tamen à te agetur non melior, quàm illæ ſunt, quas interdum obtines.

Quare

1. *Non eſt facile perdiſcere*] Sic omnes quidem habent libri, & MſΓ. & typis impreſſi. Sed quid ſibi vult hoc *perdiſcere*? aut quomodo hîc locum habere poteſt? Videtur enim potiùs ſcribi debere, *diſſolvere*, aut *ſubvertere*, aut *evertere*, aut aliquid aliud tale: niſi fortè dicamus, hoc eſſe referendum ad oratorum & patronorum conſuetudinem, quos non ſolùm ejus, pro quo dictum erat, ſed etiam adverſarii juta & argumenta *perdiſcere* oportebat, ut eis reſpondere poſſent. Quod ea quæ ſequuntur, comprobant. LAMBINUS.

2. *Nova lege*] Novam legem dicit Pompeianam, ut arbitror, de qua eſt apud Aſconium in Milonianam; & de qua in Bruto, cap. 94. MORELIUS.

a Vict. *Immò iſtud quidem, inquam; quo loco,* Lamb. *Immo iſti quidem, inquam, loco, niſi iniquum poſtulo, reſpondebo*

Quare iſtam quoque aggredere, tractatam præſertim & ab aliis, & à te ipſo ſæpe, ut tibi deeſſe non poſſit oratio.

Tum ego, Non mehercule ſoleo temerè contra Stoicos: non quò illis admodum aſſentiar: ſed pudore impedior: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obſcura, inquit, quædam eſſe confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de induſtria: ſed ineſt in rebus ipſis obſcuritas. Cur igitur eaſdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum eſt, quod non intelligatur? Eaſdémne res, inquit? an parum diſſerui, non verbis Stoicos à Peripateticis, ſed univerſa re & tota ſententiâ diſſentire? Atqui, inquam, Cato, ſi iſtud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem ſatis, inquit, me dixiſſe. Quare ad ea primùm, ſi videtur. Sin aliud quid voles, poſtea. [a] Immò iſto quidem, inquam, loco, niſi iniquum poſtulo, reſponde arbitratu meo. Ut placet, inquit: etſi enim illud erat aptius, [b] æquum cuique concedere.

Exiſtimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speuſippum, Ariſtotelem, Xenocratem; deinde eorum, 2
Polemonem, Theophraſtum, ſatis & copioſè & eleganter habuiſſe conſtitutam diſciplinam, ut non eſſet cauſa Zenoni, cùm Polemonem audiſſet, cur & ab eo ipſo & à ſuperioribus diſſideret, quorum fuit hæc inſtitutio: in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec exſpectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta ſunt. Univerſa enim illorum ratione cum tota veſtra confligendum puto. Qui cùm viderent, ita nos eſſe natos, ut & communiter ad eas virtutes apti eſſemus, quæ notæ illuſtréſque ſunt, juſtitiam dico, temperantiam, cæteráſque generis ejuſdem, quæ omnes ſimiles artium reliquarum, materiâ [3] tantùm ad [4] meliorem partem & tractatione differunt: eáſ-

b Idem. *æquius, ſuum cuique*

3. *Materiâ tantùm*] Materiam virtutum fecerunt Peripatetici τὰ πάθη, animi commotiones: quæ, quia variæ ſunt, varias genuerunt virtutum ſpecies. Nam virtus omnis ratio eſt, quæ actionibus & illis animi vehementibus motionibus modum adhibet: quam multi unam tantùm fecerunt virtutem, quam prudentiam nominarunt, & pro varietate rerum in qua verſaretur, aliis atque aliis nominibus appellarunt. Si enim in eo occupetur, ut ſuum cuique diſtribuat, appellari juſtitiam: ſi in moderandis doloribus & periculis honeſtatis causâ, fortitudinem. Itaque qui unam earum habeat, reliquas item habere: & qui unam amiſerit, nullam eum habere cenſuerunt. IDEM.

4. *Ad meliorem partem*] Quid ſibi hæc verba velint *ad meliorem partem*, non diſpicio. Omnino mihi ſuſpecta ſunt. LAMBIN.

que ipſas virtutes viderent nos magnificentiùs appetere & ardentiùs: habere etiam inſitam quandam vel potiùs innatam cupiditatem ſcientiæ, natóſque eſſe ad congregationem hominum & ad ſocietatem communitatémque generis humani, eáque in maximis ingeniis maximè elucere: totam philoſophiam tres in partes diviſerunt; quam partitionem à Zenone retentam eſſe videmus. Quarum cùm una ſit, quâ mores conformari putantur; differo eam partem, quæ quaſi ſtirps eſt hujus quæſtionis: qui ſit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantùm dico, à veteribus Peripateticis Academicíſque, qui re conſentientes, vocabulis differebant, eum locum, quem civilem rectè appellaturi videmur, Græcè πολιτικὸν, graviter & copiosè eſſe tractatum.

5 Quàm multa illi de republica ſcripſerunt? quàm multa de legibus? quàm multa non ſolùm præcepta in artibus, ſed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? Primùm enim ipſa illa, quæ ſubtiliter diſſerenda erant, politè aptéque dixerunt, cùm definientes, tum partientes: ut veſtri etiam: ſed vos ſqualidiùs; illorum, vides, quàm niteat oratio. Deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam & gravem, quàm magnificè ſunt dicta ab illis? quàm ſplendidè? de juſtitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philoſophia, de capeſſenda republica, de temperantia, de fortitudine hominum, *** de [5] ſpinas vellentium, ut Stoici, nec oſſa nudantium, ſed eorum, qui grandia ornatè vellent, enucleatè minora dicere. Itaque quæ ſunt eorum conſolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita & conſilia, ſcripta ad ſummos viros? Erat enim apud eos, ut eſt rerum ipſarum natura, ſic dicendi exercitatio duplex. Nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipſius ſine perſonis temporibúſque, aut iis adjunctis, facti aut juris, aut nominis controverſiam. Ergo in utroque exercebantur: eáque

5. *De ſpinas vellentium*] Sine remigio librorum bibliothecis inſepultorum locum velle conſtituere, mera Grutero videtur inſania. Sit ſanè: tamen inſaniamus, dum nec nobiſmet ipſis, nec aliis noceat hæc inſania. Forſan itaque Cicero ſcripſit, *de virtute omni*, non *hominum more ſpinas vellentium*; nam *fortitudinem* jam memorârat, ut huic verbo non ſit locus. Elienſ. habet *de animis hominum ſpinas vellentium*; ſed in ea lectione nihil opis video. DAVIS. Petrus Marſus legit, *de fortitudine: nec more* hominum vellentium ſpinas, ut &c. MORELIUS.

que diſciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam.

Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui ſunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certè reliquerunt. Quanquam ſcripſit artem rhetoricam Cleanthes, Chryſippus etiam, ſed ſic, ut, ſi quis obmuteſcere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quò modo loquantur. Nova verba fingunt: deſerunt uſitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum eſſe noſtrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. Vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum ſuum municipium eſſe exiſtimet. Quid ille [6] incendat? reſtinguet citiùs, ſi ardentem acceperit. Iſta ipſa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem ſolum eſſe ſapientem, à te quidem aptè ac rotundè: quippe; habes enim à rhetoribus. Illorum [7] verò iſta ipſa quàm exilia de virtutis vi? quam tantam volunt eſſe, ut beatum per ſe efficere poſſit. Pungunt, quaſi aculeis, interrogatiunculis anguſtis; quibus etiam qui aſſentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortaſſe veræ, certè graves, non ita tractantur, ut debent, ſed aliquantò minutiùs.

Sequitur diſſerendi ratio, cognitióque naturæ. Nam de ſummo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum diſ- 4
putationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare geſtiret. Res enim præclarè ſe habent, & quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad diſſerendum valet, prætermiſſum eſt? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quódque eſt definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab aliis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. Item de contrariis: à quibus ad genera formáſque generum devenerunt. Jam argumenti ratione concluſi caput eſſe faciunt ea, quæ perſpi-

6. *Quid ille incendat*] Sic diſtinguo, *Quid ? ille incendat ?* Lambinus.

7. *Illorum verò iſta ipſa quàm exilia de virtutis vi ? quam* &c.] Primùm iterari non placet *iſtá ipſa* ; deinde illud *de virtutis vi* diſtinguendum ab antecedentibus & cum ſequentibus conjungendum exiſtimo, ut legatur & diſtinguatur hoc modo. *Illorum verò quam exilia ! de virtutis vi, quam tantam volunt eſſe ut beatum per ſe efficere poſſit, pungunt, quaſi aculeis* &c. Manutius.

perſpicua dicunt: deinde ordinem ſequuntur: tum, quid verum ſit in ſingulis, extrema concluſio eſt.

Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorúmque cum captioſis interrogationibus diſſimilitudo? Quid, quòd pluribus locis quaſi denuntiant, ut neque ſenſuum fidem ſine ratione, nec rationis ſine ſenſibus exquiramus, atque ut ne eorum alterum ab altero ſeparemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt & docent, nónne ab illis inſtituta ſunt & inventa? de quibus etſi à Chryſippo maximè eſt elaboratum, tamen à Zenone minùs multò quàm ab antiquis. Ab hoc autem quædam non meliùs quàm veteres: quædam omnino relicta.

Cúmque duæ ſint artes, quibus perfectè ratio & oratio compleatur, una inveniendi, altera diſſerendi: hanc poſteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregiè tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem. Nam è quibus locis, quaſi theſauris, argumenta depromerentur, veſtri ne ſuſpicati quidem ſunt, ſuperiores autem artificio & viâ tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne neceſſe ſit, iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare, neque à commentariolis ſuis diſcedere. Nam qui ſciet, ubi quidque poſitum ſit, quáque eò veniat, is, etiam ſi quid obrutum erit, poterit eruere, ſempérque eſſe in diſputando ſuus. Quòd etſi ingeniis magnis præditi quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur: ars tamen eſt dux certior, quàm natura. Aliud eſt enim poëtarum more verba fundere; aliud ea, quæ dicas, ratione & arte diſtinguere.

— Similia dici poſſunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur
5 & veſtri: neque verò ob duas modò cauſas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis & religionis metus; ſed [8] etiam modeſtiam quandam cognitio rerum cæleſtium affert iis, qui videant, quanta ſit etiam apud deos moderatio, quantus ordo: & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus: juſtitiam etiam, cùm cognitum habeas, quod ſit ſummi rectoris

8. *Sed* etiam *modeſtiam quandam cognitio rerum cæleſtium affert*] Deeſſe videtur particula cauſalis: qua de cauſa Lambinus conjecit, *ſed* quòd & *modeſtiam*; ego *ſed* & quia *modeſtiam quandam* &c. DAVISIUS.

tis & domini numen, quod conſilium, quæ voluntas. Cujus ad naturam apta ratio, vera illa & ſumma lex à philoſophis dicitur.

Ineſt in eadem explicatione naturæ inſatiabilis quædam è cognoſcendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus neceſſariis, vacui negotiis, honeſtè ac liberaliter poſſumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos ſecuti ſunt, ut & deos eſſe, & quatuor ex rebus omnia conſtare dicerent. Cùm autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur eſſe, ex qua ratio & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis eſſent, quæreretur: Zeno [9] id dixit eſſe ignem: nonnulla deinde aliter, ſed ea pauca. De maxima autem re, eodem modo, divina mente atque natura mundum univerſum atque ejus maximas partes adminiſtrari. Materiam verò rerum & copiam apud hos exilem; apud illos uberrimam reperiemus.

Quàm multa ab his conquiſita & collecta ſunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus iis, quæ gignuntur è terra? quàm multæ, quámque de rebus variis & cauſæ, cur quidque fiat, & demonſtrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certiſſima argumenta ſumuntur ad cujuſque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantùm equidem intelligo, cauſa non videtur fuiſſe mutandi nominis. Non enim, ſi omnia non ſequebatur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in phyſicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura ſanè. At cùm è plurimis eadem dicit, tum certè de maximis. Quod item cùm veſtri faciant, non ſatis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

Sed hæc hactenus. Nunc videamus, quæſo, de ſummo bono, 6
quod continet philoſophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tanquam à parentibus, diſſentiret. Hoc igitur loco, quanquam à te, Cato, diligenter eſt explicatus finis hic bonorum, qui continet philoſophiam, & quis à Stoicis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam,

9. *Zeno id dixit eſſe ignem*] Vide Acad. I. 11. De N. D. II. 9. III. 14.

ut perſpiciamus, ſi potuerimus, quidnam à Zenone novi ſit allatum. Cùm enim ſuperiores, è quibus planiſſimè Polemo, ſecundùm naturam vivere ſummum bonum eſſe dixiſſent, his verbis tria ſignificari Stoici dicunt: unum ejuſmodi, vivere adhibentem ſcientiam earum rerum, quæ naturâ evenirent. Hunc ipſum Zenonis aiunt finem eſſe, declarantem illud, quod à te dictum eſt, convenienter naturæ vivere. Alterum ſignificare idem, ut ſi diceretur, officia omnia media, aut pleraque ſervantem, vivere. Hoc ſic expoſitum diſſimile eſt ſuperiori. Illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit ſapienti ſoli: hoc autem inchoati cujuſdam officii eſt, non perfecti; quod cadere in nonnullos inſipientes poteſt. Tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ ſecundùm naturam ſint, fruentem vivere. Hoc non eſt poſitum in noſtra actione. Completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute [10] fruitur, & ex iis rebus, quæ ſecundùm naturam ſunt, neque ſunt in noſtra poteſtate. Sed hoc ſummum bonum, quod tertia ſignificatione intelligitur, eâque vita, quæ ex ſummo bono degitur, quia conjuncta ei virtus eſt, in ſapientem ſolum cadit: iſque finis bonorum, ut ab ipſis Stoicis ſcriptum videmus, à Xenocrate atque ab Ariſtotele conſtitutus eſt. Itaque ab his conſtitutio illa prima naturæ, à qua tu quoque ordiebare, his propè verbis exponitur.

7 Omnis natura vult eſſe conſervatrix ſui, ut & ſalva ſit, & in genere conſervetur ſuo. Ad hanc rem aiunt artes quoque requiſitas, quæ naturam adjuvarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ eſt vivendi ars, ut tueatur quod à natura datum ſit: quod deſit, acquirat: iidémque diviſerunt naturam hominis in animum & corpus. Cúmque eorum utrumque per ſe expetendum eſſe dixiſſent, virtutes quoque utriuſque eorum per ſe expetendas eſſe dicebant: & cùm animum quadam infinita laude anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cùm ſapientiam totius hominis cuſtodem & procuratricem eſſe vellent, quæ eſſet naturæ comes & adjutrix: hoc ſapientiæ munus eſſe dicebant, ut eum tueretur, qui

10. *Quod virtute* fruitur] *Finitur* pro *fruitur* habet vetus liber. URSINUS. Hoc eſt, *πληροῦται*, perficitur, abſolvitur. DAVIS.

qui conſtaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. Atque ita re primò ſimpliciter collocatâ, reliqua ſubtiliùs perſequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere cenſebant. De animi bonis accuratiùs exquirebant: in primíſque reperiebant, in his ineſſe juſtitiæ ſemina: primique ex omnibus philoſophis à natura tributum eſſe docuerunt, ut ii, qui procreati eſſent, à procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius eſt, ut conjugia virorum & uxorum, naturâ conjuncta eſſe dicerent: qua ex ſtirpe orirentur amicitiæ cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem & progreſſionem perſecuti ſunt. Ex quo magnitudo quoque animi exſiſtebat, qua facilè poſſet repugnari obſiſtique fortunæ, quòd maximæ res eſſent in poteſtate ſapientis. Varietates autem injuriáſque fortunæ facilè veterum philoſophorum præceptis inſtituta vita ſuperabat.

Principiis autem à natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ à contemplatione rerum occultiorum, quòd erat inſitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ, diſſerendique cupiditas conſequebatur: quódque hoc ſolum animal natum eſt pudoris ac verecundiæ particeps, appeténſque conjunctionem hominum ac ſocietatum, animadverténſque in omnibus rebus, quas ageret aut diceret, ne quid ab eo fieret, niſi honeſtè & decorè: his initiis, ut antè dixi, tanquam ſeminibus, à natura datis, temperantia, modeſtia, juſtitia, & omnis honeſtas perfectè abſoluta eſt.

Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philoſophorum. Quâ expoſitâ ſcire cupio, quæ cauſa ſit, cur Zeno ab hac antiqua inſtitutione deſciverit: quidnam horum ab eo non ſit probatum. Quódne omnem naturam conſervatricem ſui dixerint? an quòd omne animal ipſum ſibi commendatum, ut ſe & ſalvum in ſuo genere incoluméque vellet? an, cùm omnium artium is finis eſſet, quid natura maximè quæreret, idem ſtatui debere de totius arte vitæ? an quòd, cùm animo conſtaremus & corpore, & hæc ipſa, & eorum virtutes per ſe eſſe ſumendas? an verò diſplicuit ea, quæ tributa eſt animi virtutibus tanta præſtantia? an quæ de prudentia, de cognitione 8

rerum, de conjunctione generis humani, quǽque ab eiſdem de temperantia, de modeſtia, de magnitudine animi, de omni honeſtate dicuntur? Fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta eſſe præclarè. Neque enim eam cauſam Zenoni deſciſcendi fuiſſe. Alia quædam dicent.

Credo, magna antiquorum eſſe peccata, quæ ille veri inveſtigandi cupidus nullo modo ferre potuerit. Quid enim perverſius, quid intolerabilius, quid ſtultius, quàm bonam valetudinem, quàm dolorum omnium vacuitatem, quàm integritatem oculorum reliquorúmque ſenſuum ponere in bonis, potiùs quàm dicere, nihil omnino inter eas res iiſque contrarias intereſſe? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præpoſita eſſe, non bona: itémque illa, quæ in corpore excellerent, ſtultè antiquos dixiſſe per ſe eſſe expetenda: & ſumenda potiùs, quàm expetenda. Eadémque de omni vita, quæ in una virtute conſiſteret: illam vitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ eſſent ſecundùm naturam, abundaret, magis expetendam non eſſe, ſed magis ſumendam. Cúmque ipſa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior eſſe non poſſit, tamen quædam deeſſe ſapientibus, tum, cùm ſint beatiſſimi: itaque eos id agere, ut à ſe dolores, morbos, debilitates repellant.

O magnam vim ingenii, cauſámque juſtam, cur nova exſiſte-
9 ret diſciplina! Perge porrò. Sequentur enim, quæ tu ſcientiſſimè complexus es, omnem inſipientiam & injuſtitiam, alia vitia ſimilia eſſe, omniáque peccata eſſe paria, eóſque, qui naturâ doctrináque longè ad virtutem proceſſiſſent, niſi eam plenè conſecuti eſſent, ſummè eſſe miſeros, neque inter eorum vitam & improbiſſimorum quidquam omnino intereſſe: ut Plato, tantus ille vir, ſi ſapiens non fuerit, nihilò meliùs quàm quivis improbiſſimus nec beatiùs vixerit. Hæc videlicet eſt correctio philoſophiæ veteris & emendatio: quæ omnino aditum habere nullum poteſt in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre poſſet ita loquentem eum, qui ſe auctorem vitæ graviter & ſapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cúmque idem ſentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modò mutantem, de opinionibus nihil detrahentem?

Patronúſne cauſæ, in epilogo pro reo dicens, negaret eſſe malum exilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda eſſe, non fugienda? nec miſericordem judicem eſſe oportere? In concione autem ſi loqueretur, ſi Annibal ad portas veniſſet murúmque jaculo trajeciſſet, negaret eſſe in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? An ſenatus, cùm triumphum Africano decerneret, QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE, poſſet dicere, ſi neque virtus in ullo, niſi in ſapiente, nec felicitas verè dici poteſt? Quæ eſt igitur iſta philoſophia, quæ communi more in foro loquitur; in libello, ſuo? præſertim cùm, quod illi verbis ſuis ſignificent, in eo nihil novetur, de ipſis rebus nihil mutetur, eædem res maneant alio modo.

Quid enim intereſt, divitias, opes, valetudinem, bona dicas, ánne præpoſita, cùm ille, qui iſta bona dicit, nihilo plus his tribuat quàm tu, qui eadem illa præpoſita nominas? Itaque homo in primis ingenuus & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis & Lælii, Panætius, cùm ad Q. Tuberonem de dolore patiendo ſcriberet: quod eſſe caput debebat, ſi probari poſſet, nunquam poſuit, non eſſe malum dolorem: ſed quid eſſet & quale, quantúmque in eo ineſſet alieni, deinde quæ ratio eſſet perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, ſententiâ, condemnata mihi videtur eſſe immanitas iſta verborum.

Sed, ut propiùs ad ea, Cato, accedam, quæ à te dicta ſunt, 10
preſſiùs agamus, eáque, quæ modò dixiſti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ ſunt igitur communia vobis cum antiquis, his ſic utamur, quaſi conceſſis: quæ in controverſiam veniunt, de iis, ſi placet, diſſeramus.

Mihi verò, inquit, placet agi ſubtiliùs, &, ut ipſe dixiſti, preſſiùs. Quæ enim adhuc protuliſti, popularia ſunt: ego autem à te elegantiora deſidero.

A méne tu, inquam? ſed tamen enitar, &, ſi minùs mihi multa occurrent, non fugiam iſta popularia. Sed primùm poſitum ſit, noſmetipſos commendatos eſſe nobis, primámque ex natura hanc habere appetitionem, ut conſervemus noſmetipſos. Hoc convenit. Sequitur illud, ut animadvertamus, qui ſimus ipſi, ut nos, quales oportet eſſe, ſervemus. Sumus igitur homines: ex animo conſtamus & corpore, quæ ſunt cujuſdam

modi: nóſque oportet, ut prima appetitio naturalis poſtulat, hæc diligere; conſtituerèque ex his finem illum ſummi boni atque ultimi. Quem, ſi prima vera ſint, ita conſtitui neceſſe eſt, earum rerum, quæ ſunt ſecundùm naturam, quàm plurima & quàm maxima adipiſci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quódque ego plurimis verbis, illi breviùs, *ſecundùm naturam vivere.* Hoc his bonorum videtur extremum.

Age, nunc iſti doceant, vel tu potiùs, (quis enim iſta me-
11 liùs?) quonam modo ab iiſdem principiis profecti, efficiatis, ut honeſtè vivere (id eſt enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) ſummum bonum ſit, & quonam modo aut quo loco corpus ſubitò deſerueritis, omniáque ea, quæ cùm ſecundùm naturam ſint, abſint à noſtra poteſtate: ipſum denique officium. Quæro igitur, quo modo hæ tantæ commendationes, à natura profectæ, ſubitò à ſapientia relictæ ſint.

Quòd ſi non hominis ſummum bonum quæreremus, ſed cujuſdam animantis: is autem eſſet nihil, niſi animus: (licet enim fingere aliquid ejuſmodi, quo verum faciliùs reperiamus) tamen illi animo non eſſet hic veſter finis. Deſideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conſervationem ſui, earúmque rerum cuſtodiam: finémque ſibi conſtitueret, ſecundùm naturam vivere: quod eſt, ut dixi, habere ea, quæ ſecundùm naturam ſunt, vel omnia, vel plurima & maxima. Cujuſcumque enim modi animal conſtitueris: neceſſe eſt, etiam ſi id ſine corpore ſit, ut fingimus, tamen eſſe in animo quædam ſimilia eorum, quæ ſint in corpore: ut nullo modo, niſi ut expoſui, conſtitui poſſit finis bonorum. Chryſippus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde diſputat, quòd cujuſque generis animantis ſtatui deceat extremum. Cùm autem hominem in eo genere poſuiſſet, ut ei tribueret

11. *Quò hæc adjecta ſint*] Conjectabat Gruterus, ſcripſiſſe Ciceronem *quoi.* Et videri poteſt non improbabile; cùm teſtetur Velius Longus, *lib. de Orthograph.* ſcripſiſſe veteres *quoi*, quod nunc ſcribimus *cui.* Illud *quoi* placuiſſe Lucretio, Catullo, Ciceroni, Virgilio, probant grammatici. Creditu facile eſt, cecidiſſe inter librariorum manus extremam literam, & ubi erat *quoi* remanſiſſe *quo.* Atenim obſervat Jac. Perizonius, *in Sanct. Minerv.* III. 14. *quo* veterem eſſe dativum pronominis *qui* omnium

bueret animi excellentiam: ſummum bonum id conſtituit, non ut excellere animo, ſed uti nihil eſſe, præter animum, videretur.

Uno autem modo in virtute ſola ſummum bonum rectè po-
neretur, ſi quod eſſet animal, quod totum ex mente conſta- 12
ret: idipſum tamen ſic, ut ea mens nihil haberet in ſe, quod eſſet ſecundùm naturam: ut valetudo eſt. Sed id ne cogitari quidem poteſt, quale ſit, ut non repugnet ipſum ſibi. Sin dicit obſcurari quædam, nec apparere, quia valde parva ſint; nos quoque concedimus. Quod dicit Epicurus de voluptate: quæ minimæ ſint voluptates, eas obſcurari ſæpe & obrui. Sed non ſunt in eo genere tantæ commoditates corporis, támque productæ temporibus, támque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obſcuratio conſequitur; ſæpe accidit, ut nihil intereſſe noſtra fateamur, ſint illa, nécne ſint; ut in ſole, quod à te dicebatur, lucernam adhibere nihil intereſt, aut teruncium adjicere Crœſi pecuniæ.

Quibus autem in rebus obſcuratio tanta non ſit, fieri tamen poteſt, ut id ipſum, quod intereſt, non ſit magnum. Ut ei, qui jucundè vixerit annos decem, ſi æquè vita jucunda menſtrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum acceſſio, bonum ſit: ſin autem id non concedatur, non continuò vita beata tollitur. Bona autem corporis huic ſunt, quod poſteriùs poſui, ſimiliora. Habent enim acceſſionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici jocari videantur interdum, cùm ita dicant, ſi ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut ſtrigilis accedat, ſumpturum ſapientem eam vitam potiùs, quò hæc adjecta ſint [11], nec beatiorem tamen ob eam cauſam fore. Hoc ſimile tandem eſt non riſu potiùs, quàm oratione ejiciendum? Ampulla [12] enim ſit, nécne ſit, quis non jure optimo irrideatur, ſi laboret? At verò gravitate membrorum & cruciatu dolorum ſi quis quem levet, magnam ineat gratiam:

nium generum, à pleriſque habitum loco adverbii, atque gravi apice notatum. ANONYMUS.

12. *Ampulla*] Vaſculum vinarium è corio. Geſtabatur à Cynico, mendiciſque. Plautus, in Perſa, Act. I. Sc. III.

Cynicum eſſe egentem oportet paraſitum probè,
Ampullam, ſtrigilem, ſcaphium, ſoccos, pallium, marſupium habeat, &c. MORELIUS.

gratiam: nec, ſi ille ſapiens ad tortoris eculeum à tyranno ire cogatur, ſimilem habeat vultum, ac ſi ampullam perdidiſſet: ſed, ut magnum & difficile certamen iniens, cùm ſibi cum capitali adverſario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ: quarum præſidio iniret illud difficile, ut dixi, magnúmque prælium. Deinde non quæremus, quid obſcuretur aut intereat, quia ſit admodum parvum: ſed quid tale ſit, ut expleat ſummam. Una voluptas è multis obſcuratur in illa vita voluptaria: ſed tamen ea quamvis parva ſit, pars eſt ejus vitæ, quæ poſita eſt in voluptate. Nummus in Crœſi divitiis obſcuratur: pars eſt tamen divitiarum. Quare obſcurentur etiam hæc, quæ ſecundùm naturam eſſe dicimus, in vita beata: ſint modò partes beatæ vitæ.

13 Atqui, ſi, ut convenire debet inter nos, eſt quædam appetitio naturalis ea quæ ſecundùm naturam ſunt appetens, eorum omnium eſt aliqua ſumma facienda. Quo conſtituto, tum licebit otiosè iſta quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque ſit ad beatè vivendum, de iſtis ipſis obſcurationibus, quæ propter exiguitatem vix aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla diſſenſio eſt? nemo enim eſt, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum ſimile eſſet id, ad quod omnia referuntur: quod eſt ultimum rerum appetendarum. Omnis enim eſt natura diligens ſui. Quæ eſt enim, quæ ſe unquam deſerat, aut partem aliquam ſui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ ſecundùm naturam ſint, aut motum, aut ſtatum? Quæ autem natura ſuæ primæ inſtitutionis oblita eſt? nulla profectò, quin ſuam vim retineat à primo ad extremum.

Quo modo igitur evenit, ut hominis natura ſola eſſet, quæ hominem relinqueret, quæ oblivi ſceretur corporis, quæ ſummum bonum non in toto homine, ſed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipſi etiam fatentur, conſtátque inter omnes, conſervabitur, ut ſimile ſit omnium naturarum illud optimum, de quo quæritur? Tum enim eſſet ſimile, ſi in cæteris quoque naturis id cuique eſſet ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim viſum eſſet ultimum Stoicorum.

Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? Quid enim dicis,

cis, omne animal, ſimul atque ſit ortum, applicatum eſſe ad ſe diligendum: eſſéque in ſe conſervando occupatum? Quin potiùs ita dicis, omne animal applicatum eſſe ad id, quod in eo ſit optimum, & in ejus unius occupatum eſſe cuſtodia, reliquáſque naturas nihil aliud agere, niſi ut id conſervent, quod in quaque optimum ſit? quo modo autem optimum, ſi bonum præterea nullum eſt? ſi autem reliqua appetenda ſunt, cur, quod eſt ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum & maximarum appetitione concluditur? Ut Phidias poteſt à primo inſtituere ſignum, idque perficere: poteſt ab alio inchoatum accipere & abſolvere. Huic eſt ſapientia ſimilis. Non enim ipſa genuit hominem, ſed accepit à natura inchoatum; hanc intuens, debet inſtitutum illud, quaſi ſignum, abſolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? & quod eſt munus, quod opus ſapientiæ? quid eſt, quod ab ea abſolvi & perfici debeat? Si nihil in eo quidem perficiendum eſt, præter motum ingenii quendam, id eſt, rationem: neceſſe eſt, huic ultimum eſſe, ex virtute vitam fingere. Rationis enim perfectio eſt virtus. Si nihil, niſi corpus, ſumma erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cætera. Nunc de hominis ſummo bono quæritur.

Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere quid ſit ef-
fectum? Cùm enim conſtet inter omnes, omne officium mu- 14
núſque ſapientiæ in hominis cultu eſſe occupatum: alii (ne me exiſtimes contra Stoicos ſolùm dicere) eas ſententias afferunt, ut ſummum bonum in eo genere ponant, quod ſit extra noſtram poteſtatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alii contrà, quaſi nullum corpus ſit hominis, ita, præter animum, nihil curant; cùm præſertim ipſe quoque animus non inane neſcio quid ſit, (neque enim id poſſum intelligere) ſed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute una contentus ſit, ſed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut ſi lævam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipſius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod ſequantur, quaſi curta ſententia: at verò illa perfecta atque plena, eorum, qui cùm de hominis ſummo

bono quærerent, nullam in eo neque animi neque corporis partem vacuam tutelâ reliquerunt.

Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altiſſimum locum in homine & maximè excellentem tenet, & quòd eos, qui ſapientes ſunt, abſolutos & perfectos putamus, aciem animorum noſtrorum virtutis ſplendore perſtringitis. In omni enim animante eſt ſummum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen & dolore vacare opus eſt, & valere. Sic igitur in homine perfectio iſta, in eo potiſſimùm, quod eſt optimum, id eſt, in virtute laudatur. Itaque mihi non ſatis videmini conſiderare, quod iter ſit naturæ, quæque progreſſio. Non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cùm ad ſpicam perduxerit ab herba, relinquat & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cùm eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita aſſumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deſerat.

Itaque ſenſibus rationem adjunxit; &, ratione effecta, * ſenſus non reliquit. Ut ſi cultura vitium, cujus hoc munus eſt, ut efficiat, ut vitis cum partibus ſuis omnibus quàm optimè ſe habeat: (ſed ſic intelligamus: licet enim, ut vos quoque ſoletis, fingere aliquid docendi causâ) ſi igitur illa cultura vitium in vite inſit, ipſa cætera, credo, velit, quæ ad colendam vitem attinebunt, ſicut antea: ſe autem omnibus vitis partibus præferat, ſtatuátque nihil eſſe melius in vite quàm ſe: ſimiliter ſenſus, cùm acceſſit ad naturam, tuetur illam quidem, ſed etiam tuetur ſe: cùm autem aſſumpta ratio eſt, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ hujus tutelæ ſubjiciantur.

Itaque non diſcedit ab eorum curatione, quibus præpoſita vitam omnem debet gubernare: ut mirari ſatis eorum inconſtantiam non poſſimus. Naturalem enim appetitionem, quam vocant ὁρμὴν, itémque officium, ipſam etiam virtutem, tuentem eſſe volunt earum rerum, quæ ſecundùm naturam ſunt. Cùm autem ad ſummum bonum volunt pervenire, tranſiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia ſumamus,

* Lamb. *ſenſus non reliquit: quod ſic intelligemus. Licet enim, ut vos quoque ſoletis, fingere aliquid docendi causâ. Ut ſi cultura vitium, cujus hoc munus eſt, ut vitis cum partibus ſuis omnibus quàm optimè ſe habeat: ſi igitur illa cultura vitium in vite inſit, ipſa*

mus, alia appetamus, potiùs quàm uno fine omnia concludant.

[13] At enim jam dicitis virtutem non poſſe conſtitui, ſi ea, quæ extra virtutem ſint, ad beatè vivendum pertineant. Quod 15 totum contrà eſt. Introduci enim virtus nullo modo poteſt, niſi omnia quæ leget, quǽque rejiciet, unam referantur ad ſummam. Nam ſi omnino ea negligimus, in Ariſtonea vitia & peccata incidemus, obliviſcemúrque quæ virtuti ipſi principia dederimus. Sin ea non negligimus, neque tamen ad finem ſummi boni referemus, non multùm ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis erunt inſtituta capienda. Facit enim ille duo ſejuncta ultima bonorum: quæ, ut eſſent vera, conjungi debuerunt. Nunc iſta ſeparantur, ut disjuncta ſint. Quo nihil poteſt eſſe perverſius.

Itaque contrà eſt, ac dicitis; nam conſtitui virtus nullo modo poteſt, niſi ea, quæ ſunt prima naturæ, ut ad ſummam pertinentia, tenebit. Quæſita enim virtus eſt, non quæ relinqueret naturam, ſed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deſerit. Atque ipſa inſtitutiò hominis ſi loqueretur, hæc diceret: Primos ſuos quaſi cœptus appetendi fuiſſe, ut ſe conſervaret in ea natura in qua ortus eſſet. Nondum autem explanatum ſatis erat, quid maximè natura vellet. Explanetur igitur. Quid ergo aliud intelligetur, niſi ut ne qua pars naturæ negligatur? in qua ſi nihil eſt præter rationem, ſit in una virtute finis bonorum. Sin eſt etiam corpus, iſta explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. Ergo id eſt convenienter naturæ vivere, à natura diſcedere. Ut quidam philoſophi, cùm à ſenſibus profecti majora quædam ac diviniora vidiſſent, ſenſus reliquerunt: ſic iſti, cùm ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adſpexiſſent, omnia, quæ præter virtutem ipſam viderant, abjecerunt; obliti, naturam omnem appetendarum rerum ita latè patere, ut à principiis permanaret ad fines; neque intelligunt,

Ff 2

13. *Atenim jam dicitis*] Manutius, *Atenim veram dicitis* &c. quam ſcripturam non improbo, & eam confirmant noſtri libri, quamvis depravati. Sed codex Memmianus tollit omnem dubitationem, in quo ſcriptum eſt: *Atenim naturâ dicitis* &c. LAMBINUS.

telligunt, ſe rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta ſubducere.

16 Itaque mihi videntur omnes quidem illi erraſſe, qui finem bonorum eſſe dixerunt honeſtè vivere. Sed alius alio magis: Pyrrho ſcilicet maximè, qui virtute conſtituta, nihil omnino, quod appetendum ſit, relinquat: deinde Ariſto, qui nihil relinquere non eſt auſus; introduxit autem, quibus commotus ſapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tanquam occurreret. Is hoc melior quàm Pyrrho, quòd vel aliquod genus appetendi dedit: deterior quàm cæteri, quòd penitus à natura receſſit. Stoici autem, quòd finem bonorum in una virtute ponunt, ſimiles ſunt illorum: quòd autem principium officii quærunt, meliùs quàm Pyrrho: quòd [14] ea non occurrentia fingunt, vincunt Ariſtonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accommodata & per ſe aſſumenda eſſe dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, deſciſcunt à natura, & quodam modo ſunt non diſſimiles Ariſtonis. Ille enim occurrentia neſcio quæ comminiſcebatur: hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, ſed ea ſejungunt à finibus & à ſumma bonorum: quæ cùm proponunt, ut ſit aliqua rerum ſelectio; naturam videntur ſequi. Cùm autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere, rurſus naturam relinquunt.

Atque adhuc ea dixi, cur cauſa Zenoni non fuiſſet, quamobrem à ſuperiorum auctoritate diſcederet. Nunc reliqua videamus: niſi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos jam longiores ſumus. Neutrum verò, inquit ille. Nam & à te perfici iſtam diſputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri poteſt. Optimè, inquam. Quid enim mihi poteſt eſſe optatius, quàm cum Catone, omnium virtutum auctore, de virtutibus diſputare?

Sed primùm illud vide, graviſſimam illam veſtram ſententiam, quæ familiam ducit, *Honeſtum quod ſit, id eſſe ſolum bonum*;

14. *Quòd ea non occurrentia fingunt* &c.] Magis, opinor, ad mentem loquentis legas mutato verborum ordine, *quòd ea occurrentia non fingunt, vincunt Ariſtonem.* Stoici erant, qui non fingebant ea occurrentia; Ariſto, qui fingebat. Sic noſter paulò antè, *Ariſto introduxit, quibus commotus ſapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tanquam occurreret.* Sic & paulò infrà, *ille* (Ariſto (

num; honeſtéque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute conſtituunt finem bonorum: quódque dicitis, informari non poſſe virtutem, ſi[15] quidpiam, niſi quod honeſtum ſit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modò nominavi. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone diſceptantem, à quo, quæ eſſent principia naturæ, acceperat, à communibus initiis progredientem videre ubi primùm inſiſteret, & unde cauſa controverſiæ naſceretur; non ſtantem cum iis, qui ne dicerent quidem ſua ſumma bona eſſe à natura profecta, uti iiſdem argumentis, quibus illi uterentur, iiſdémque ſententiis.

Minimè verò illud probo, quòd, cùm docuiſtis, ut vobis
videmini, ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit, tum rurſum 17
dicitis, initia proponi neceſſe eſſe apta & accommodata naturæ, quorum ex electione virtus poſſit exſiſtere. Non enim in ſelectione virtus ponenda erat, ut idipſum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. Nam omnia, quæ ſumenda, quǽque legenda aut optanda ſunt, ineſſe debent in ſumma bonorum, ut is, qui eam adeptus ſit, nihil præterea deſideret. Vidéſne, ut, quibus ſumma eſt in voluptate, perſpicuum ſit, quid iis faciendum ſit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò ſpectare, quid ſequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur; apparet ſtatim, quæ ſint officia, quæ actiones. Vobis autem, quibus nihil eſt aliud propoſitum, niſi rectum atque honeſtum, unde officii, unde agendi principium naſcatur, non reperietis.

Hoc igitur quæretis omnes, & ii, qui quodcumque in mentem veniat, aut quodcumque occurrat, ſe ſequi dicent: & vos, qui ad naturam revertemini. Quibus natura jure reſponderit; non eſſe verum, aliunde finem beatè vivendi, à ſe principia rei gerendæ peti: eſſe enim unam rationem, quâ & principia

 rerum

(Ariſto) *occurrentia neſcio quæ comminiſcebatur*. Hæc igitur, de quibus agimus, cùm de Stoicis dicantur, particula negativa non cum voce *occurrentia*, ſed cum *fingunt* debet conjungi. PEARCIUS.

15. *Si quidpiam, niſi quod honeſtum ſit*, numeretur] Lambinus duabus voculis adjectis, reſcribit *numeretur in bonis*. Certè deeſt ſimile quiddam, niſi forſan id Cicero ſubaudiendum reliquerit. DAVISIUS.

rerum agendarum & ultima bonorum continerentur: atque, ut Ariſtonis eſſet exploſa ſententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec eſſe res ullas, præter virtutes & vitia, inter quas quidquam omnino intereſſet, ſic errare Zenonem, qui nulla in re, niſi in virtute aut vitio, propenſionem, ne minimi quidem momenti ad ſummum bonum adipiſcendum eſſe diceret: &, cùm ad beatam vitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum eſſe in his momenta diceret: quaſi verò hæc appetitio non ad ſummi boni adeptionem pertineret. Quid autem minùs conſentaneum eſt, quàm, quod aiunt, cognito ſummo bono, reverti ſe ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id eſt, officii? Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quæ ſecundùm naturam ſunt, appetenda: ſed ab his & appetitio & actio commovetur.

18 Nunc venio ad illa tua brevia, quæ conſectaria eſſe dicebas: & primum illud, quo nihil poteſt eſſe brevius; Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honeſtum: igitur omne bonum, honeſtum. O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum conceſſerit? quo quidem conceſſo, nihil opus eſt ſecundo. Si enim omne bonum laudabile eſt, omne laudabile honeſtum eſt. Quis tibi ergo iſtud dabit, præter Pyrrhonem, Ariſtonem, eorúmve ſimiles? quos tu non probas. Ariſtoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit: quippe qui valetudinem, vires, divitias, gloriam, multa alia, bona eſſe dicunt, laudabilia non dicant. Et hi quidem ita non ſola virtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamen omnibus virtutem anteponant. Quid cenſes eos eſſe facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine ſegregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, ſi qui Carneadeum finem tueri volunt? Jam aut Callipho, aut Diodorus, quo modo poterunt tibi iſtud concedere, qui ad honeſtatem aliud adjungant, quod ex eodem genere non ſit?

Placet

16. *Quo nihil putatis eſſe vitioſius*] Inter editores ſatis conſtat hunc locum eſſe corruptum: Cicero enim hæc de Stoicis dicit, quibus iſte *ſorites* vehementer placuit, quíque eo perpetuò ferè uſi ſunt. Ergo illud ad Stoicos verè dici non potuit, *quo* (ſorite) *nihil putatis eſſe vitioſius.* His de cauſis Daviſius ex uno Mſ. legit, *quo nihil putatis eſſe melius.* Aliam viam alius vir doctus tentat, legendo, *quo nihil putamus* (ſc. nos Academici) *eſſe vitioſius.* Si mihi etiam conjicienti detur locus, malim lege-

re,

Placet igitur tibi, Cato, cùm res ſumpſeris non conceſſas, ex illis efficere quod velis? Jam ille ſorites, quo nihil [16] putatis eſſe vitioſius, Quod bonum ſit, id eſſe optabile: quod optabile, id eſſe expetendum: quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus: ſed ego in hoc reſiſto. Eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum ſit, id eſſe laudabile. Illud verò minimè conſectarium, ſed in primis * hebes [17] illorum: gloriatione dignam eſſe beatam vitam, quòd non poſſit ſine honeſtate contingere, ut jure quiſquam glorietur.

Dabit hoc Zenoni Polemon; etiam magiſter ejus, & tota illa gens, & reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponentes, adjungunt ei tamen aliquid ſummo in bono finiendo. Si enim virtus digna eſt gloriatione, ut eſt, tantúmque præſtat cæteris rebus, ut dici vix poſſit: & beatus eſſe poterit virtute una præditus, carens cæteris. Nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem nihil in bonis eſſe ducendum. Illi autem, quibus ſummum bonum ſine virtute eſt, non dabunt fortaſſe, vitam beatam habere in quo jure poſſit gloriari. Etſi illi quidem etiam voluptates faciunt interdum glorioſas. Vides igitur, te aut ea ſumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam conceſſa, te nihil juvent.

Equidem in omnibus iſtis concluſionibus hoc putarem phi-
loſophiâ nobiſque dignum, & maximè cùm ſummum bonum 19
quæreremus, vitam noſtram, conſilia, voluntates, non verba corrigi. Quis enim poteſt iſtis, quæ te, ut ais, delectant, brevibus & acutis, auditis, de ſententia decedere? Nam, cùm ea ſpectant & avent audire, cur dolor malum non ſit, dicunt illi, aſperum eſſe dolere, moleſtum, odioſum, contra naturam, difficile toleratu: ſed, quia nulla ſit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non eſſe illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet, diſcedet tamen

re, in *quo nihil putatis eſſe vitioſius.* Satis nótum eſt comparativum vice poſitivi ſæpiùs uſurpari: hinc per vocem *vitioſius* intelligat lector *ſolito vitioſius.* Omnis ſorites à Cicerone credebatur *vitioſus* (vid. Acad. II. 16.) hic verò cæteris *vitioſior.* Solet noſter ita comparativo uti, ut in lib. v. 15. *animadvertunt ea, quæ domi fiunt curioſius.* Alibi idem notandum eſt. PEARCIUS.

* Vict. Man. *hebes, illorum ſcilicet nominum gloriatione*

17. *Hebes illorum*] Vide Mureti Var. Lect. IV. 13.

tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quàm venerat. Tu autem negas fortem eſſe quemquam poſſe, qui dolorem malum putet. Cur fortior ſit, ſi illud, quod tute concedis, aſperum & vix ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis naſcitur. Et ais, ſi una litera commota ſit, fore, tota ut labet diſciplina: utrùm igitur tibi literam videor, an totas paginas commovere? Ut enim ſit apud illos, id quod eſt à te laudatum, ordo rerum conſervatus, & omnia inter ſe apta & connexa, (ſic enim aiebas) tamen perſequi non debemus, ſi à falſis principiis profecta congruent ipſa ſibi, & à propoſito non aberrant.

In prima igitur conſtitutione Zeno tuus à natura receſſit; cùmque ſummum bonum poſuiſſet in ingenii præſtantia, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud bonum eſſe dixiſſet, niſi quod eſſet honeſtum, nec virtutem poſſe conſtare, ſi in cæteris rebus eſſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet aut pejus: his propoſitis, tenuit prorſus conſequentia. Rectè dicis. Negare enim non poſſum. Sed ita falſa ſunt ea, quæ [18] conſequuntur, ut illa, è quibus hæc nata ſunt, vera eſſe non poſſint. Docent enim nos (ut ſcis) dialectici, ſi ea quæ rem aliquam ſequantur, falſa ſint, falſam illam ipſam eſſe, quam ſequantur. Ita fit illa concluſio non ſolùm vera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: Si illud, hoc: non autem hoc: igitur ne illud quidem. Sic, conſequentibus [18] veſtris ſublatis, prima tolluntur: quæ ſequuntur igitur: *Omnes, qui non ſunt ſapientes, æquè miſeros eſſe: Sapientes omnes ſummè beatos eſſe: Rectè facta omnia æqualia: Omnia peccata paria.* Quæ cùm magnificè primò dici viderentur, conſiderata minùs probantur. Senſus [20] enim cujuſque, & natura rerum, atque ipſa veritas clamat quodam modo, non poſſe addu-

18. *Conſequentibus*] Sic lego & diſtinguo : *Sic, conſequentibus veſtris ſublatis, prima tolluntur. Quæ ſequuntur igitur*, (nempe illa, *Omnes* &c.) *cùm magnificè primò dici* &c. Th. Bentleius.

19. *Senſus enim*] Horat. I. Sat. III. 96,

Queis paria eſſe ferè placuit peccata, laborant,
Cùm ventum ad verum eſt : ſenſus moreſque repugnant,
Atque ipſa utilitas &c.

20. *Pœnulus*] Non Pœnulum vocat noſter

adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil intereſſet.

Poſtea tuus ille Pœnulus [20], (ſcis enim Citiæos, clientes tuos, è Phœnicia profectos) homo igitur acutus cauſam non obti- 20
nens, repugnante naturâ, verba verſare cœpit: & primùm rebus iis, quas nos bonas [a] ducimus, conceſſit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accommodatæ: faterique cœpit, ſapienti, hoc eſt, ſummè beato, commodiùs tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare; [b] naturâ ipsâ accommodata eſſe concedit: negátque, Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſa, qua tyrannum Dionyſium. Huic mori optimum eſſe, propter deſperationem ſapientiæ: illi, propter ſpem, vivere. Peccata autem partim eſſe tolerabilia, partim nullo modo, propterea quòd alia peccata plures, alia pauciores quaſi numeros officii præterirent. Jam inſipientes alios ita eſſe, ut nullo modo ad ſapientiam poſſent pervenire: alios, qui poſſent, [c] ſi id geſſiſſent, ſapientiam conſequi.

Hic loquebatur aliter atque omnes: ſentiebat idem quod cæteri. Nec verò minoris æſtimanda ducebat ea, quæ ipſe bona negaret eſſe, quàm illi, qui ea bona eſſe dicebant. Quid igitur voluit ſibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxiſſet, & paulò minoris æſtimaviſſet ea quàm Peripatetici, ut ſentire quoque aliud, non ſolùm dicere videretur. Quid? de ipſa beata vita, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? negatis eam eſſe, quæ expleta ſit omnibus iis rebus, quas natura deſideret: totámque eam in una virtute ponitis: cúmque omnis controverſia aut de re ſoleat, aut de nomine eſſe; utraque earum naſcitur, ſi aut res ignoratur, aut erratur in nomine. Quorum ſi neutrum eſt, opera danda eſt, ut verbis utamur quàm uſitatiſſimis & quàm maximè aptis, id eſt, rem declarantibus. Num igitur dubium eſt, quin, ſi in re ipſa nihil peccatur à ſuperioribus, verbis [21] illi commodiùs utuntur?

ſter Zenonem, quòd callidus eſſet; ſed appellatione diminutiva propter contemptum utitur. Alioqui cognomine *Pœnus*, ſive Φοίνιξ appellabatur, ut tradit Suidas. Vide ſis & Laërt. VII. 3. DAVISIUS.

a Vict. Man. *dicimus*

b Lamb. *naturæ ipſi*

c Idem. *ſi proceſſiſſent*

21. *Verbis illi commodiùs utuntur*] Lego, *verbis illi commodis* (Lamb. *commodioribus*) *utantur*: nam latinitas, niſi fallor, haud finit, ut indicandi modum Tullius adhibeat. DAVISIUS.

Videamus igitur ſententias eorum: tum ad verba redeamus.
21 Dicunt appetitionem animi moveri, cùm aliquid ei ſecundùm naturam eſſe videatur: omniáque, quæ ſecundùm naturam ſunt, æſtimatione aliquâ digna: eáque pro eo, quantum in quoque ſit ponderis, eſſe æſtimanda: quæque ſecundùm naturam ſint, partim nihil habere in ſeſe appetitionis, de qua ſæpe jam diximus, quæ nec honeſta, nec laudabilia dicantur: partim [22] habere, quæ voluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam. Ex iis quæ ſint apta, ea honeſta, ea pulchra, ea laudabilia: illa autem ſuperiora, naturalia nominantur: quæ conjuncta cum honeſtis, vitam beatam perficiunt & abſolvunt.

Omnium autem eorum commodorum (quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona eſſe dicunt, quàm Zeno, qui negat) longè præſtantiſſimum eſſe, quod honeſtum eſſet atque laudabile: ſed, ſi duo honeſta propoſita ſint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo, non eſſe dubium, ad utrum eorum natura nos ipſa deductura ſit. Sed tamen tantam vim honeſtatis eſſe, tantúmque eam rebus omnibus præſtare & excellere, ut nullis nec ſuppliciis, nec præmiis demoveri poſſit ex eo, quod rectum eſſe decreverit: omniáque, quæ dura, difficilia, adverſa videantur, ea virtutibus iis, quibus à natura eſſemus ornati, obteri poſſe [23]: non facilia [24] illa quidem, nec contemnenda, (quid enim eſſet in virtute tantum?) ſed ut hoc judicaremus, non eſſe in his partem maximam poſitam aut beatè aut ſecus vivendi. Ad ſummum, ea, quæ Zeno æſtimanda, & ſumenda, & apta naturæ eſſe dixit, eadem illi bona appellant: vitam autem beatam illi eam, quæ conſtaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut graviſſimis. Zeno autem, quod ſuam, quod propriam ſpeciem habeat,

22. *Partim ** quæ voluptatem habeant in omni animante, ſed in homine rationem etiam*] Silent interpretes, nihílque juvant codices. Lambinus quidem edidit *partim* habere, *quæ voluptatem habeant* &c. Mihi locus non videtur integer. At licet eum mendoſum eſſe video; quæ tamen ineunda ſit emendandi via, non intelligo. Defectûs tamen appoſui notam, quòd librarii nonnulla prætermiſiſſe videbantur. Idem.

23. *Poſſe* : valetudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vires corporis, divitias, & cæteras res hujus generis, *non faciles illas quidem* &c.] Poſt *obteri poſſe*, & ante *faciles illas quidem*, erat lacuna in uno libro manuſcripto, longè omnium antiquiſſimo: quæ ſic in ora libri alienâ manu, ut videtur, expleta eſt, ut jam olim edidimus. Lambinus.

24. *Non* faciles illas *quidem*, *nec contemnen-*

habeat, cur appetendum ſit, id ſolum bonum appellat; beatam
25 autem vitam eam ſolam, quæ cum virtute degatur.

Si de re diſceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, poteſt eſſe diſſenſio. Nihil eſt enim, de quo aliter ſentias atque ego: modò commutatis verbis ipſas res conferamus. Nec hoc ille non vidit, ſed verborum magnificentiâ eſt & gloriâ delectatus: qui ſi ea, quæ dicit, ita ſentiret, ut verba ſignificant; quid inter eum, vel Pyrrhonem, vel Ariſtonem intereſſet? Sin autem eos non probabat, quid attinuit cum iis, quibuſcum re concinebat, verbis diſcrepare?

Quid ſi reviviſcant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos cùm te, M. Cato, 22
ſtudioſiſſimum philoſophiæ, juſtiſſimum virum, optimum judicem, religioſiſſimum teſtem audiremus, admirati ſumus, quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres, qui de rebus bonis & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognoverat: nominibus uterentur iis, quæ primâ ſpecie admirationem; re explicatâ, riſum moverent. Tu autem, ſi tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas? Sin te auctoritas commovebat: nobiſne omnibus, & Platoni ipſi, neſcio quem illum anteponebas? præſertim cùm in republica princeps eſſe velles, ad eámque tuendam cum ſumma tua dignitate maximè à nobis ornari atque inſtrui poſſes? Nobis enim iſta quæſita, à nobis deſcripta, notata, præcepta ſunt: omniúmque rerumpublicarum rectiones, genera, ſtatus, mutationes, leges etiam & inſtituta ac mores civitatum perſcripſimus. Eloquentiæ verò, quæ & principibus maximè ornamento eſt, & qua te audivimus valere plurimùm, quantum tibi ex monumentis noſtris addidiſſes?

 Ea

temnendas] Hoc fortaſſe vident alii quò referatur: mihi, homini non acuto, tenebras eſſe confiteor. Quòd ſi legatur cum Sigonii libro *non facilia illa quidem, nec contemnenda;* nemo erit tam hebes qui hæc non cernat ab iis pendere *quæ dura, difficilia, adverſa videantur*. P. Manutius. Niſi forſan hic quædam deſint, quod equidem vehementer ſuſpicor; ductu libri Sigoniani, qui dabat *non facilia illa quædam, nec contemnenda*, reſcripſerim, *non* ut futilia *illa quidem* & *contemnenda*.... *ſed ut hoc judicaremus* &c. Davisius.

25. *Beatam autem vitam eam* ſolam, *quæ cum virtute degatur*] An igitur Academici vel Peripatetici vitam beatam ſine virtute poſſe fieri concedebant? Nullo modo. Pro Zenonis itaque ſententia legas oportet, *beatam autem vitam eam quæ* ſola *cum virtute degatur*. Idem.

Ea cùm dixiſſent, quid tandem talibus viris reſponderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictaviſſes; vel potiùs paulùm loci mihi, ut his reſponderem, dares; niſi & te audire nunc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem, tunc ſcilicet, cùm tibi.

23 Atqui, ſi verum reſpondere velles, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines tantáque auctoritate, ſed te animadvertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum vidiſſent, eas à Stoicis eſſe perſpectas, eiſdémque de rebus hos tum acutiùs diſſeruiſſe, tum ſenſiſſe graviùs & fortiùs. Quippe qui primùm valetudinem bonam expetendam negent eſſe, eligendam dicant: non quia ſit bonum valere, ſed quia ſit non nihilo æſtimandum: neque [26] tamen pluris quàm illis videatur, qui illud non dubitant bonum dicere. Hoc verò te ferre non potuiſſe. Quòd antiqui illi, quaſi barbati [27], ut nos de noſtris ſolemus dicere, crediderint, ejus, qui honeſtè viveret, ſi idem & bene valeret, bene audiret, copioſus eſſet, optabiliorem fore vitam, meliorémque, & magis expetendam, quàm illius, qui æquè vir bonus, multis modis eſſet, ut Ennii Alcmæo,

Circumventus morbo, exilio, atque inopiâ.

Illi igitur antiqui non tam acutè optabiliorem illam vitam putant, præſtantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodò præponendam in ſeligendo, non quò beatior hæc vita ſit, ſed quòd ad naturam accommodatior: & qui ſapientes non ſunt, omnes æquè miſeros eſſe. Stoici hoc videlicet viderunt. Illos autem id fugerat ſuperiores: qui arbitrabantur, homines ſceleribus & parricidiis inquinatos, nihilo [28] miſeriores eſſe quàm eos, qui cùm

26. *Neque tamen* pluris, *quàm illis videatur*] Hîc vel Tullii calamus, vel librarii deerrarunt; nam ſenſus omnino flagitat, *neque tamen* minoris *quàm illis videtur*, *qui illud non dubitant bonum dicere.* Scilicet Stoici, quod illis philoſophis paſſim exprobrat Cicero, non *minoris* ea, quæ *præpoſita* vocabant, fecere, quàm Peripatetici, qui eadem *bona* dicebant. IDEM.

27. *Barbati*] Quidam edunt, *barbari*: alii meliùs, *barbati*. Et apparet, inquit Eraſmus, apud Romanos, proverbiali loco, barbatos dici conſueſſe, homines priſcis ac ſimplicibus moribus, ruſticanæque veritatis: quòd illic ſerò receptum ſit barbam radere aut tondere. Huc ſpectat, quod ait Juvenalis, *Facile eſt barbato imponere regi.* MORELIUS.

28. *Nihilo miſeriores eſſe*] Cùm Daviſius cenſuerit Ciceronem hæc de Academicis

cùm caſtè & integrè viverent, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſecuti. Atque hoc loco ſimilitudines eas, quibus illi uti ſolent, diſſimillimas proferebas. Quis enim ignorat, ſi plures ex alto emergere velint, propiùs fore eos quidem ad reſpirandum, qui ad ſummam jam aquam appropinquant, ſed nihilo magis reſpirare poſſe, quàm eos, qui ſunt in profundo? Nihil ergo adjuvat procedere & progredi in virtute, quò minùs miſerrimus ſit, antequam ad eam pervenerit, quoniam in aqua nihil adjuvat: & quoniam catuli, qui jam deſpecturi ſunt, cæci æquè & ii, qui modò nati; Platonem quoque neceſſe eſt, quoniam nondum videbat ſapientiam, æquè cæcum animo ac Phalarim fuiſſe.

Iſta ſimilia non ſunt, Cato: in quibus quamvis multùm pro-
ceſſeris, tamen illud in eadem cauſa eſt, à quo abeſſe velis, 24
donec evaſeris. Nec enim ille reſpirat antè quàm emerſit, & catuli æquè cæci priuſquam deſpexerunt, ac ſi ita futuri ſemper eſſent. Illa ſunt ſimilia: hebes acies eſt cuipiam oculorum; corpore alius langueſcit: hi curatione adhibitâ levantur in dies; alter valet plus quotidie, alter videt. Hi ſimiles ſunt omnibus, qui virtuti ſtudent: levantur vitiis, levantur erroribus. Niſi fortè cenſeres Tib. Gracchum patrem non beatiorem fuiſſe quàm filium, cùm alter ſtabilire rempublicam ſtuduerit, alter evertere. Nec tamen ille erat ſapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? ſed quia ſtudebat laudi & dignitati, multùm in virtute proceſſerat. Conferam autem avum tuum, Druſum, cum C. Graccho ejus ferè æquali. Quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille ſanabat. Sed nihil eſt, quod tam miſeros faciat, quàm impietas & ſcelus. Ut jam omnes inſipientes

cis, non de Stoicis, dicere, iſtud *nihilo* mutare voluit in *nimio*. Guietus verò legit *non nihilo*, item alius vir doctus *non paulo*, vel *multo*. Nempe hi omnes id unicè curârunt, ut ea, quæ crederent dicta eſſe de veteribus Academicis, ad veritatem opinionum eorundem accommodarentur. Et mihi quidem videntur hæc de Stoicis dicta, nihilque cenſeo mutandum eſſe, modò parentheſin ſic interjiciamus ſententiæ, *Stoici hæc videlicet viderunt (illos autem id fugerat ſuperiores) qui arbitrabantur homines ſceleribus & parricidiis inquinatos nihilo miſeriores eſſe, quàm eos, qui cùm caſtè & integrè viverent, nondum perfectam illam ſapientiam eſſent conſecuti.* Hoc Stoicorum placitum conſequens eſt ejus, quod Cato dixerat in III. 14. *Ita qui proceſſit aliquantùm ad virtutis aditum, nihilominus in miſeria eſt, quàm ille, qui nihil proceſſit.* PEARC.

tes ſint miſeri, quod profectò ſunt: non eſt tamen æquè miſer, qui patriæ conſulit, & is, qui illam exſtinctam cupit. Levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progreſſionis aliquantulùm.

Veſtri autem progreſſionem ad virtutem fieri aiunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operæ pretium eſt conſiderare. Quarum, inquiunt, artium ſumma creſcere poteſt, earum etiam contrariorum ſumma poterit augeri. Ad virtutis autem ſummam accedere nihil poteſt. Ne vitia quidem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt virtutum contraria. Utrùm igitur tandem perſpicuiſne dubia aperiuntur, an dubiis perſpicua tolluntur? Atqui hoc perſpicuum eſt, vitia alia in aliis eſſe majora: illud dubium, ad id, quod ſummum bonum dicitis, ecquænam fieri poſſit acceſſio. Vos autem cùm perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubiis perſpicua conamini tollere.

Itaque uſi eadem ratione, quâ ſum paulò antè uſus, hærebitis. Si enim propterea vitia alia aliis majora non ſunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam poteſt accedere: quoniam perſpicuum eſt, vitia non eſſe omnium paria, finis bonorum vobis mutandus eſt. Teneamus enim illud neceſſe eſt, cùm conſequens aliquod falſum ſit, illud, cujus id conſequens ſit, non poſſe eſſe verum.

25 Quæ eſt igitur cauſa iſtarum anguſtiarum? Glorioſa oſtentatio in conſtituendo ſummo bono. Cùm enim, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe confirmatur, tollitur cura valetudinis, diligentia rei familiaris, adminiſtratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ. Ipſum denique illud honeſtum, in quo uno vultis eſſe omnia, deſerendum eſt. Quæ diligentiſſimè contra [29] Ariſtonem dicuntur à Chryſippo. Ex ea difficultate illæ *fallaciloqua* (ut ait Accius) malitiæ natæ ſunt.

Quid enim? ſapientia ubi pedem poneret, non habebat, ſublatis officiis omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni & diſcrimine remoto. Quæ enim eſſe poterant, rebus omnibus ſic

29. *Contra Ariſtonem*] Hujus diſputationis Chryſippi contra Ariſtonem, plura Galenus lib. 7. de Decretis Hippocratis & Platonis. MORELIUS.

ſic exæquatis, ut inter eas nihil intereſſet? Ex his anguſtiis iſta evaſêrunt deteriora, quàm Ariſtonis. Illa tamen ſimplicia: veſtra verſuta. Roges enim Ariſtonem, bonáne ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valetudo? neget. Quid, quæ contraria ſunt his, maláne? nihilo magis. Zenonem roges. Reſpondeat totidem verbis. Admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere poſſimus, ſi nihil intereſſe noſtra putemus, valeamus, ægrine ſimus: vacemus, an cruciemur dolore: frigus, famem propulſare poſſimus, nécne poſſimus. Vives, inquit Ariſto, magnificè atque præclarè: quod erit cumque viſum, ages, nunquam angêre, nunquam cupies, nunquam timebis. Quid Zeno? portenta hæc eſſe dicit, nec eâ ratione ullo modo vivi; ſed differre inter honeſtum & turpe nimium quantum, neſcio quid immenſum: inter cæteras res nihil omnino intereſſe. Idem adhuc: (audi reliqua, & riſum contine, ſi potes) Media illa, inquit, inter quæ nihil intereſt, tamen ejuſmodi ſunt, ut eorum alia eligenda ſint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc eſt, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modò dixeras, nihil in his rebus eſſe, quod intereſſet. Et nunc idem dico, inquies, ſed ad virtutes & ad vitia nihil intereſſe.

Quis iſtud, quæſo, neſciebat? Verùm audiamus. Iſta, inquit, quæ dixiſti, valere, locupletem eſſe, non dolere, bona 26
non dico: ſed dicam Græcè προηγμένα, Latinè autem producta: ſed præpoſita, aut præcipua malo; ſic tolerabiliùs & molliùs. Illa autem, egeſtatem, morbum, dolorem, non appello mala, ſed, ſi libet, rejectanea. Itaque illa non dico me expetere, ſed legere; nec optare, ſed ſumere: contraria autem non fugere, ſed quaſi ſecernere. Quid ait Ariſtoteles, reliquíque Platonis alumni? Se omnia, quæ ſecundùm naturam ſint, bona appellare: quæ autem contrà, mala. Vidéſne igitur, Zenonem tuum cum Ariſtone verbis conſiſtere, re diſſidere: cum Ariſtotele & illis re conſentire, verbis diſcrepare? Cur igitur, cùm de re conveniat, non malimus uſitatè loqui? Aut doceat, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, ſi illam in rebus præpoſitis, quàm ſi in bonis duxero: fortiorémque in patiendo dolore, ſi eum aſperum & difficilem perpeſſu & contra natu-

naturam eſſe, quàm ſi malum dixero.

Facetè M. Piſo, familiaris noſter, & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. Quid enim (aiebat) bonum negas eſſe divitias, præpoſitum eſſe dicis? quid adjuvas? avaritiámne minuis? Quòd ſi verbum ſequimur, primùm longius verbum, *præpoſitum*, quàm *bonum*. Nihil ad rem. Ne ſit ſanè: at certè gravius: nam bonum ex quo appellatum ſit neſcio; præpoſitum ex eo credo, quod præponatur aliis: id mihi magnum videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis à Zenone, qui eas in præpoſitis poneret, quàm ab Ariſtotele, qui bonum eſſe divitias faterentur; ſed nec magnum bonum, & præ rectis honeſtiſque contemnendum ac deſpiciendum, nec magnopere expetendum: omninóque de omnibus iſtis verbis à Zenone mutatis ita diſputabat, & quæ bona negarentur eſſe ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari quàm à nobis, hæc triſtioribus.

Piſo igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut ſcis, aman-
27 tiſſimus. Nos paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando. Longum eſt enim ad omnia reſpondere, quæ à te dicta ſunt. Nam ex iiſdem verborum præſtigiis & regna nata vobis ſunt, & imperia, & divitiæ, & tantæ quidem, ut omnia, quæ ubique ſint, ſapientis eſſe dicatis. Solum præterea formoſum, ſolum liberum, ſolum civem: ſtultorum omnia contraria, quos etiam inſanos eſſe vultis. Hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. Quid autem habent admirationis, cùm propè acceſſeris? Conferam tecum, quam cuique verbo rem ſubjicias: nulla erit controverſia. Omnia peccata paria dicitis. Non ego tecum jam ita loquar, ut iiſdem his de rebus, cùm L. Murenam, te accuſante, defenderem. Apud imperitos tum illa dicta ſunt: aliquid etiam coronæ datum: nunc agendum eſt ſubtilius. Pecca-

31. *Si nulla earum ita contenta* numeris *ſit*] Quid loci poſſit eſſe *numeris*, equidem nullus intelligo. Pariſ. pr. tert. & Clienſ. *contenta* nervis *ſit*. Lego *ſi nulla earum ita* contentis nervis *ſit*. Hoc certè melius videtur, quàm ſi cum Lambino vocem penultimam funditus expunxeris. DAVISIUS.

32. *Omnes æquè incontentæ ſint neceſſe eſt*] Particula *æquè* ad nomen *omnes* referri poteſt, ut ſit ſenſus, Æquè contingit omnes ut incontentæ ſint: & ita non efficitur, quod Stoici volunt; peccata paria eſſe; ſed tantùm inde colligere poſſis, pariter eſſe peccata, id eſt, ſimiliter peccati nomine omnia appellari. Si verò illud *æquè*, ad verbum *incontentæ* pertineat, jam quod

Peccata paria quonam modo? Quia nec honeſto quidquam honeſtius, nec turpi turpius. Perge porrò: nam de iſto magna diſſenſio eſt. Illa argumenta propria videamus, cur omnia peccata ſint paria. Ut, inquit, in fidibus plurimis, ſi nulla [30] earum ita contenta numeris ſit, ut concentum ſervare poſſit, omnes [31] æquè incontentæ ſunt: ſic peccata, quia diſcrepant, æquè diſcrepant: paria ſunt igitur. Hîc ambiguo ludimur. Æquè enim contingit omnibus fidibus, ut incontentæ ſint: illud non continuò, ut æquè incontentæ. Collatio igitur iſta te nihil juvat. Nec enim omnes avaritias ſi æquè avaritias eſſe dixerimus, ſequitur etiam ut æquas eſſe dicamus.

Ecce aliud ſimile diſſimile. Ut enim, inquit, gubernator æquè peccat, ſi palearum navem evertit, & ſi auri: item æquè peccat, qui parentem, & qui ſervum injuriâ verberat. Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere? Itaque aurum, paleámne portet, ad bene aut ad malè gubernandum nihil intereſſe. At quid inter parentem & ſervulum interſit intelligi & poteſt, & debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimùm intereſt, quo in genere peccetur. Et, ſi in ipſa gubernatione negligentiâ eſt navis everſa, majus eſt peccatum in auro, quàm in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam eſſe eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio præſunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata ſunt.

Urgent tamen, & nihil remittunt. Quoniam, inquiunt, omne 28
peccatum imbecillitatis & inconſtantiæ eſt: hæc autem vitia in omnibus ſtultis æquè magna ſunt: neceſſe eſt paria eſſe peccata. Quaſi verò aut concedatur, in omnibus ſtultis æquè magna eſſe vitia, & eâdem imbecillitate & inconſtantiâ L. [32] Tubulum fuiſſe, quâ illum, cujus is condemnatus eſt rogatione, P. Scævolam: & quaſi [33] nihil inter res quoque ipſas, in quibus pec-

quod aſſumitur, falſum eſt: & ita conſequens neceſſariò verum eſſe non concluditur. Debet enim omnis ratiocinatio, quæ fidem factura ſit, ex veris & conceſſis proficiſci. Præclarè M. Tullius hanc ἀμφιβολίαν diſſolvit: qua in re quantùm arte differendi valuerit, ſatis oſtendit. Morelius.

32. *L. Tubulum*] De quo ſuprà, lib. II. cap. 16. & de Nat. Deor. I. 23. III. 30.

33. *Et quaſi nihil*]. Siquidem præceſſit *quaſi verò* aut *concedatur*; hîc omnino legendum *aut quaſi nihil*, ut vir eruditus Th. Bentleius rectè monuit. Davisius.

catur, interſit; ut, quò hæ majores minoréſve ſint, eò, quæ peccentur in his rebus, aut majora ſint, aut minora.

Itaque (jam enim concludatur oratio) hoc uno vitio maximè mihi premi videntur tui Stoici, quòd ſe poſſe putant duas contrarias ſententias obtinere. Quid enim eſt tam repugnans, quàm eundem dicere, quod honeſtum ſit, ſolum id bonum eſſe, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum à natura profectam? Ita cùm ea volunt retinere, quæ ſuperiori ſententiæ conveniunt, in Ariſtonem incidunt: cùm id fugiunt, re eadem [34] defendunt quæ Peripatetici; verba tenent mordicus. Quæ rurſus dum ſibi evelli ex ore nolunt, horridiores evadunt, aſperiores, duriores & oratione, & moribus.

Quam illorum triſtitiam atque aſperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem ſententiarum, nec diſſerendi ſpinas probavit: fuitque in altero genere mitior, in altero illuſtrior: ſempérque habuit in ore Platonem, Ariſtotelem, Xenocratem, Theophraſtum, Dicæarchum, ut ipſius ſcripta declarant. Quos quidem tibi ſtudiosè & diligenter tractandos magnopere cenſeo.

Sed quoniam adveſperaſcit, & mihi ad villam revertendum eſt: nunc quidem hactenus: verùm hoc idem ſæpe faciamus. Nos verò, inquit ille. Nam quid poſſumus facere melius? Et hanc quidem primam exigam à te operam, ut audias me, quæ à te dicta ſunt, refellentem. Sed memento, te, quæ nos ſentiamus, omnia probare, ni quòd verbis aliter utamur: mihi autem veſtrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti: ſed videbimus. Quæ cùm eſſent dicta, diſceſſimus.

---

34. *Re eadem defendunt quæ Peripatetici; verba tenent mordicus*] Quomodo poſſunt Stoici Peripateticorum verba mordicus tenere, ſi nova verba finxerunt, & quæ illi bona appellant, hi proegmena ſeu producta; quæ illi mala, hi apoproegmena ſive rejecta nominarunt? Omnino hic locus mendo non vacat: quod ſic fortaſſe purgari poſſit, *re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo non item: quæ rurſus* &c. vel, *re eadem defendunt, quæ Peripatetici & tenent mordicus: verbo deſerunt, quæ* &c. Conjecturam probabiliorem faciat lector ingenioſus; mihi ſatis eſt, mendum quaſi digito indicaſſe. LAMBINUS. Pariſ. *verba* ſibi *tenent mordicus*. Et revera deeſt ſimile vocabulum. Cùm verò mox recurrat idem illud, forſan in eo tantùm vitioſi ſunt plerique Mſſ. quòd *ſibi* ſuam non aſſignent ſedem. Totum igitur locum ſic lego: *verba* ſibi *tenent mordicus; quæ rurſus dum evelli* &c. DAVISIUS.

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Quas ſuperiori libro ipſe partes ſuſceperat Cicero, eas hoc libro M. Piſoni imponit, ut cùm ipſe veteris Academiæ & Peripateticorum rationem, impugnatâ Stoicâ, defendiſſet, hic nunc omnem illam rationem explanaret. Et facilè quidem intelligitur, quæ Piſo hîc diſputare fingitur, ea Ciceroni placuiſſe ipſi, tum, quòd eandem rationem ſuperiori libro Stoicæ præpoſuerat, tum verò quòd ipſa ratio explicandi eſt longè illâ venuſtior & ornatior, quâ libro primo & tertio uſus eſt, cùm aliena è Torquati & Catonis perſonis diſputaret. Ea enim ferè feliciùs in hoc genere ſuccedunt, quæ ipſi probamus. Nam quòd in fine hujus libri, cap. 26. & ſeq. *quædam in Peripatetica ratione reprehenduntur, ea non ad ſummam rei pertinent; cùm non tam ipſa ſententia reprehendatur, quàm quòd inconſtans quodammodo, nec ſatis conſentiens omnibus partibus ſit Peripatetica ratio, quæ cùm doceat alia eſſe præter virtutem bona, tamen ſapientem ſemper beatum, etiam in dolore & paupertate putet. Præmiſſis autem diſputationi, Platonis, Academicorum veterum, & Peripateticorum laudibus,* cap. 3-4. *& commemoratis omnibus de ſummo bono ſententiis, quarum ſex ſimplices ſunt, tres omnino junctæ & duplices; rejectis cæteris, illam exponendam confirmandámque ſuſcipit Piſo, in qua Ariſtotelem imprimis, ejúſque filium Nicomachum, in pleriſque etiam Theophraſtum adhibere poſſit, quæ eadem eſt cum ea, quam Academia vetus tenuit:* c. 5-8.

Facto ergo, ex inſtituto veterum omnium, à primis naturæ expo-nendis initio, hunc finem bonorum ex iis exiſtere dicit, ſecundùm naturam vivere, ſic affectum, ut optimè affici poſſis, ad naturámque accommodatiſſimè. *Expoſitâ autem iſtâ rerum expetendarum terminatione, cur iſta ſe res ita habeat, demonſtrat. Primum argumentum omne ducitur à prima commendatione naturæ, quòd omne animal ſe ipſum diligit : id quod ita infixum eſt in ipſa natura & ſuis cujuſque ſenſibus comprehenditur, ut contrà ſi quis dicere velit, non audiatur; neque poteſt intelligi, aut cogitari non modò eſſe aliquod animal, quod ſe oderit, ſed quod quomodo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe; quòd, eo ſumpto, omnis appetitus animi tollitur; quemadmodum in iis rebus, inter quas nihil intereſt, in neutram partem propenſiores ſumus. Ea etiam eſt corporis & animi omnium partium, facultatúmque natura, ut eas ſalvas & integras, perfectáſque velimus, per ſe caras habeamus, in eiſque ſint ad benè vivendum momenta maxima; quòd cui conſervatio ſui propoſita eſt, neceſſe eſt, huic partes quoque ſui caras eſſe, eóque cariores, quò ſint perfectiores; ex quo intelligitur, ut quæque ex noſtris plurimùm habent dignitatis & præſtantiæ, ita maximè eſſe expetenda, atque adeò virtutem animi, quæ ex ratione gignitur, quâ nihil eſt divinius in homine, omnium maximè appetendam eſſe:* cap. 10-14. *Quòd ſi ſe quiſque & naturam ſuam, ſimul ac natus eſt, cognoſceret, & naturæ ſuæ ſingularúmque partium vim, continuò homo videret hoc, quod quæritur, ultimum. Nunc verò in infirma ætate, ea per caliginem cernitur, & ſenſim paulatímque cognoſcitur; ut neque finis ille ſtatim cernatur:* cap. 15-16. *Altera argumentandi ratio inde ducitur, quòd cujuſque partis natura & in corpore & in animo ſua vis eſt, ut idcirco in his rebus & actionibus, quæ cuique parti humanæ, membro, facultati ſubjectæ ſint, ſumma noſtra ſponte moveamur, ut ad eas nati videamur:* cap. 17-20. *Actionum autem aliæ aliis ſunt majores, excellentioréſque: maxima verò cognitio rerum cæleſtium, & à natura occultatarum, quas indagare ratio poteſt; adminiſtratio reipublicæ, aut adminiſtrandi ſcientia, tum prudens, temperata, fortis & juſta ratio, cæteræque virtutes & actiones virtutibus congruentes, quæ omnia honeſta dicimus, ad quorum cognitionem, naturâ ipsâ præeunte, deducimur, quæque, præterquàm quòd*

nos ipſi diligimus, etiam ſuapte naturâ appetenda ſunt: c. 21-22. *In omni honeſto autem nil eſt illuſtrius, quàm hominum conjunctio, cujus innatus eſt nobis amor: quam quæ tuetur animi affectio, juſtitia appellatur, eique pietas, bonitas, liberalitas, comitas, aliáque ejus generis, ita propria ſunt, ut ſint virtutum reliquarum communia. Ita fit ut illa conjunctio etiam per ſe appetenda ſit. Neque tamen eſt in fine bonorum, quòd eſt extrinſecus, neque in animo, neque in corpore poſita. Duo ergo ſunt genera per ſe expetendorum, unum in quo eſt finis ille, quæ ſunt aut animi, aut corporis; alterùm, in quo ſunt res extrinſecus poſitæ; quæ quanquam non continentur ſummo bono, tamen ad id referuntur, quòd eas his officiis tuemur, quæ à ſuo cujuſque genere virtutis oriuntur:* cap. 23-24. *Hæc eſt Peripateticæ rationis ſumma, ex qua cæteri omnes particulam aliquam detraxerunt, & ſuam quiſque afferre videri voluit ſententiam:* cap. 25. *Reliqua diſputatio verſatur in diluendis iis, quæ Cicero de inconſtantia Peripateticæ rationis diſſeruerat:* cap. 26. *Qua oſtenditur, tantam eſſe virtutis excellentiam, ut bonorum externorum defectum obruat, nihilóque minùs beatus ſapiens dici poſſit, etſi in moleſtia quadam ſit; acceſſione autem illorum bonorum, aut deceſſione fieri alium alio beatiorem.* Ernestus.

CUM audiviſſem Antiochum [1], Brute, ut — I
[a] ſolebat, cum M. Piſone, [b] in eo gymnaſio, quod Ptolemæium [2] vocatur, unáque nobiſcum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noſter, cognatione patruelis, amore germanus: conſtituimus inter nos, ut ambulationem poſtmeridianam conficeremus in Academia, maximè quòd is locus ab omni turba id temporis vacuus eſſet.

 Itaque

1. *Antiochum*] Antiochum Aſcaloniten, quem Plutarchus, ut hominem eruditiſſimum, ingenioſiſſimum, eloquentiſſimum, veteris Academiæ illis temporibus principem, in Lucullo commendat. Hic ſcripſit librum ad Q. Lucilium Balbum, quo contendebat Stoicos cum Peripateticis re concinere, verbis diſcrepare. *Cic. I. de Nat. Deor.* Muretus.

a Lamb. *ſolebam*

b Man. *diſputantem in eo*

2. *Ptolemæium*] A Ptolemæo Lagi filio conditum. Pauſanias in Atticis. Idem.

Itaque ad tempus ad Piſonem omnes. Inde vario ſermone ſex illa à Dipylo [3] ſtadia confecimus. Cùm autem veniſſemus in Academiæ non ſine causâ nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea, quam volueramus.

Tum Piſo, Naturáne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam: ut, cùm ea loca videamus, in quibus memoriâ dignos viros acceperimus multùm eſſe verſatos, magis moveamur, quàm ſi quando eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquod legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hîc diſputare ſolitum: cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam ſolùm mihi afferunt, ſed ipſum videntur in conſpectu meo hîc ponere. Hîc Speuſippus, hîc Xenocrates, hîc ejus auditor Polemo: cujus ipſa illa ſeſſio fuit, quam videmus. Equidem etiam curiam noſtram (Hoſtiliam dico, non hanc novam, quæ mihi minor eſſe videtur, poſteaquam eſt major) ſolebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, noſtrum verò in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis ineſt in locis; ut non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina.

Tum Quintus, Eſt planè, Piſo, ut dicis, inquit. Nam me ipſum huc modò venientem convertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cujus incola Sophocles ob oculos verſabatur: quem ſcis quàm admirer, quámque eo delecter. Me quidem ad altiorem memoriam OEdipodis [4] huc venientis, & illo molliſſimo carmine, quænam eſſent ipſa hæc loca, requirentis, ſpecies quædam commovit, inanis ſcilicet, ſed commovit tamen.

Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, inſectari ſoletis, ſum multùm equidem cum Phædro, quem unicè diligo, ut ſcitis, in Epicuri hortis, quos modò prætéribamus. Sed veteris proverbii admonitu, vivorum memini [5]: nec

---

3. *A Dipylo*] Porta ea velut in ore urbis poſita, major aliquantò patentiórque quàm cæteræ eſt: & intra eam, extráque latæ ſunt viæ: & extrà, mille fermè paſſus in Academiæ gymnaſium ferens. Livius, lib. XXXI. IDEM.

4. *OEdipodis*] Locus ad quem reſpicit Tullius, extat in Sophoclis Œdip. Colon. verſ. 1. ſeq. DAVISIUS.

5. *Vivorum memini*] Vide Petronium Satyr. cap. 43. & 75. ac Eraſmum Adag. Chil. I. Cent. II. 52. IDEM.

6. *Pythagoræ ipſum illum locum, ubi vitam ediderat*] Finierat. Vide J. Fr. Gronovium

nec tamen Epicuri licet oblivíſci, ſi cupiam: cujus imaginem non modò in tabulis noſtri familiares, ſed etiam in poculis & in annulis habent.

Hìc ego, Pomponius quidem, inquam, noſter jocari videtur, & fortaſſe ſuo jure. Ita enim Athenis ſe collocavit, ut ſit 2 pænè unus ex Atticis, ut id etiam cognomine videatur habiturus. Ego autem tibi, Piſo, aſſentior, uſu hoc evenire, ut acriùs aliquantò & attentiùs de claris viris, locorum admonitu, cogitemus. Scis enim me quodam tempore Metapontum veniſſe tecum, nec ad hoſpitem antè divertiſſe, quàm Pythagoræ [6] ipſum illum locum, ubi vitam ediderat, ſedémque viderim. Hoc autem tempore, etſi multa in omni parte Athenarum ſunt in ipſis locis indicia ſummorum virorum, tamen ego illâ moveor exedrâ. Modò enim fuit Carneades [7]: quem videre videor. Eſt enim nota imago: à ſedéque ipſa tanta ingenii magnitudine orbata deſiderari illam vocem puto.

Tum Piſo, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? an eum locum libenter inviſit, ubi Demoſthenes & Æſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? ſuo enim quiſque ſtudio maximè ducitur. Et ille, cùm erubuiſſet, Noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare ſolitum Demoſthenem, ut fremitum aſſueſceret voce vincere. Modò etiam paulùm ad dextram de via declinavi, ut ad Periclis ſepulcrum accederem. Quanquam id quidem infinitum eſt in hac urbe: quacumque enim ingredimur, in aliquam hiſtoriam veſtigium ponimus.

Tum Piſo, Atqui, Cicero, inquit, iſta ſtudia, ſi ad imitandos ſummos viros ſpectant, ingenioſorum ſunt: ſin tantummodò ad indicia veteris memoriæ cognoſcenda, curioſorum. Te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut ſpero, ut eos,

quos

vium ad Agellii III. 15. De re ipſa ſic Juſtinus XX. 4. *Pythagoras autem, cùm annos XX. Crotonæ egiſſet, Metapontum migravit, ibíque deceſſit.* Tam verò de loco, quàm de modo, quo mortem Pythagoras obiit, varia tradunt auctores. Vide Menag. ad Laërt. VIII. 40. IDEM.

7. *Carneades*] Nemini dubium eſſe poteſt, quin legendum ſit *Charmades.* Quomodo enim Cicero Carneadem videre potuiſſet, quem Craſſus non viderat? H. VALESIUS, *Emend.* lib. I. cap. 29. Vide quæ annotavit Pearcius ad lib. I. de Orat. c. 11.

quos noviſſe vis, etiam imitari velis. Hîc ego, Etſi facit hic quidem, inquam, Piſo, (ut vides) ea, quæ præcipis: tamen mihi grata eſt hortatio tua. Tum ille amiciſſimè, ut ſolebat, Nos verò, inquit, omnes omnia ad hujus adoleſcentiam conferamus, in primiſque ut aliquid ſuorum ſtudiorum philoſophiæ quoque impertiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipſum, quod ſtudet, facere poſſit ornatiùs. Sed utrùm hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua ſponte propenſus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, ſatis bellè videris attendere. Tum ille timidè, vel potiùs verecundè, Facio, inquit, equidem: ſed audiſtine modò de Carneade? rapior illuc. Revocat autem Antiochus: nec eſt præterea, quem audiamus.

Tum Piſo, Etſi hoc, inquit, fortaſſe non poterit ſic abire,
3 cùm hic adſit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia nova ad veterem illam vocare: in qua ut dicere Antiochum audiebas, non ii ſoli numerantur, qui Academici vocantur, Speuſippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæteriq́ue, ſed etiam Peripatetici veteres, quorum princeps Ariſtoteles, quem, excepto Platone, haud ſcio an rectè dixerim principem philoſophorum. Ad eos igitur converte te, quæſo. Ex eorum enim ſcriptis & inſtitutis cùm omnis doctrina liberalis, omnis hiſtoria, omnis ſermo elegans ſumi poteſt, tum varietas eſt tanta artium, ut nemo ſine eo inſtrumento ad ullam rem illuſtriorem ſatis ornatus poſſit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerumpublicarum principes exſtiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poëtæ, muſici, medici denique ex hac, tanquam ex omnium artium officina, profecti ſunt.

Ad quæ ego, Scis me, inquam, iſtud idem ſentire, Piſo: ſed à te opportunè mentio facta eſt. Studet enim meus audire Cicero, quænam ſit iſtius veteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorúmque ſententia. Cenſemus autem te facillimè id explanare poſſe, quòd & Staſeam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & compluresjam menſes Athenis hæc ipſa te ex Antiocho videmus exquirere. Et ille ridens, Agè agè, inquit: ſatis enim ſcitè me noſtri ſermonis principium eſſe voluiſti: exponamus adoleſcenti, ſi qua fortè poſſumus. Dat enim id nobis ſolitudo, quod ſi quis

Deus

Deus diceret, nunquam putarem, me in Academia, tanquam philoſophum, diſputaturum. Sed ne, dum huic obſequor, vobis moleſtus ſim. Mihi, inquam, qui te id ipſum rogavi? Tum Quintus & Pomponius cùm idem ſe velle dixiſſent, Piſo exorſus eſt. Cujus oratio, attende quæſo, Brute, ſatiſne videatur Antiochi complexa eſſe ſententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Ariſtum frequenter audieris, maximè probatam exiſtimo.

Sic eſt igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum diſciplina ſit, ſatis eſt à me, ut breviſſimè potui, paulò antè dictum. Sed eſt forma ejus diſciplinæ, ſicut ferè cæterarum, triplex. Una pars eſt naturæ: diſſerendi altera: vivendi tertia. Natura ſic ab iis inveſtigata eſt, ut nulla pars cælo, mari, terrâ, (ut poëticè loquar) prætermiſſa ſit. Quin etiam, cùm de rerum initiis omníque mundo locuti eſſent, ut multa non modò probabili argumentatione, ſed etiam neceſſariâ mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per ſe inveſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. 4

Perſecutus eſt Ariſtoteles animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophraſtus autem ſtirpium naturas, omniúmque ferè rerum, quæ è terra gignerentur, cauſas atque rationes. Qua ex cognitione facilior facta eſt inveſtigatio rerum occultiſſimarum: diſſerendíque ab iiſdem non dialecticè ſolùm, ſed etiam oratoriè præcepta ſunt tradita: ab Ariſtoteléque principe de ſingulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta, ut non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret, & tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici poſſet, expromeret.

Cùm autem tertia pars bene vivendi præcepta quæreret, ea quoque eſt ab iiſdem non ſolùm ad privatæ vitæ rationem, ſed etiam ad rerumpublicarum rectionem relata. Omnium ferè civitatum non Græciæ ſolùm, ſed etiam Barbariæ, ab Ariſtotele, mores, inſtituta, diſciplinas; à Theophraſto leges etiam cognovimus. Cúmque uterque eorum docuiſſet, qualem in republica principem eſſe conveniret; pluribus præterea cùm ſcripſiſſet, qui eſſet optimus reipublicæ ſtatus: hoc ampliùs Theophraſtus, quæ eſſent in republica inclinationes rerum & momenta temporum, quibus eſſet moderandum utcumque res poſtularet. Vi-

tæ autem degendæ ratio maximè quidem illis placuit quieta, in contemplatione & cognitione poſita rerum: quæ quia deorum erat vitæ ſimillima, ſapiente viſa eſt digniſſima. Atque his de rebus & ſplendida eſt eorum & illuſtris oratio.

De ſummo bono, quia [a] duo genera librorum ſunt, unum
5 populariter ſcriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt: non ſemper idem dicere videntur: nec in ſumma tamen ipſa aut varietas eſt ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipſos diſſenſio. Sed cùm beata vita quæratur, idque ſit unum, quod philoſophia ſpectare & ſequi debeat: ſitne ea tota ſita in poteſtate ſapientis, an poſſit aut labefactari, aut eripi rebus adverſis, in eo nonnunquam variari inter eos & dubitari videtur. Quod maximè efficit Theophraſti [b] de beata vita liber, in quo multùm admodum fortunæ datur: quod ſi ita ſe habeat, non poſſit beatam præſtare vitam ſapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut ita dicam, molliórque ratio, quàm virtutis vis gravitáſque poſtulat. Quare teneamus Ariſtotelem, & ejus filium Nicomachum: cujus accuratè ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis: ſed non video, cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius. Theophraſtum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodò plùs in virtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis & roboris.

Simus igitur contenti his. Namque horum poſteri, meliores illi quidem, meâ ſententiâ, quàm reliquarum philoſophi diſciplinarum: ſed ita degenerant, ut ipſi ex ſe nati eſſe videantur. Primùm Theophraſti Strato, phyſicum ſe voluit: in quo etſi eſt magnus, tamen nova pleraque, & perpauca de moribus. Hujus Lyco, oratione locuples, rebus ipſis jejunior. Concinnus deinde & elegans hujus Ariſto: ſed ea, quæ deſideratur à magno philoſopho, gravitas in eo non fuit. Scripta ſanè & multa &

a. *Quia duo genera librorum ſunt*] Primum genus appellabatur ἐξωτερικὸν: quod vulgares continebat diſputationes, & quæ erant ſcriptæ negligentiùs, ádque captum popularem accommodatæ; quódque omnibus legendum proponebatur. In iis autem libris proœmiis Ariſtoteles utebatur, ut ad Atticum ſcribit Cicero. Alterum genus ἀκροαματικὸν, in quo philoſophia remotior, ſubtiliórque tractabatur: id ad vulgi intelligentiam minimè aptum erat. Priori generi exercendo veſpertinum tempus, poſteriori matutinum dabat: & quia utroque tempore ambulans diſſerebat, illum δειλινὸν περίπατον, hunc ἑωθινὸν nuncupabat. Quam rem latiùs Gellius lib. xx. cap. 4. per-

& polita: ſed neſcio quo pacto auctoritatem oratio non habet.

Prætereo multos, in his doctum hominem & ſuavem Hieronymum: quem jam cur Peripateticum appellem neſcio. Summum enim bonum expoſuit, vacuitatem doloris. Qui autem de ſummo bono diſſentit, de tota philoſophiæ ratione diſſentit. Critolaus imitari antiquos voluit, & quidem eſt gravitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidem in patriis inſtitutis manet. Diodorus, ejus auditor, adjungit ad honeſtatem vacuitatem doloris. Hic quoque ſuus eſt: de ſummóque bono diſſentiens, dici verè Peripateticus non poteſt. Antiquorum autem ſententiam Antiochus noſter mihi videtur perſequi diligentiſſimè: quam eandem Ariſtotelis fuiſſe & Polemonis docet.

Facit igitur Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo 6
bono potiſſimùm velit. Hoc enim conſtituto in philoſophia conſtituta ſunt omnia. Nam cæteris in rebus ſive prætermiſſum, ſive ignoratum eſt quippiam, non plus incommodi eſt, quàm quanti quæque earum rerum eſt, in quibus neglectum eſt aliquid. Summum autem bonum ſi ignoretur, vivendi rationem ignorari neceſſe eſt. Ex quo tantus error conſequitur, ut, quem in portum ſe recipiant, ſcire non poſſint. Cognitis autem rerum finibus, cùm intelligitur, quid ſit & bonorum extremum & malorum, inventa vitæ via eſt conformatióque omnium officiorum.

Eſt igitur, quò quidque referatur: ex quo, id quod omnes expetunt, beatè vivendi ratio inveniri & comparari poteſt. Quod quoniam in quo ſit, magna diſſenſio eſt; Carneadea nobis adhibenda diviſio eſt, quâ noſter Antiochus libenter uti ſolet. Ille igitur vidit, non modò quot fuiſſent adhuc philoſophorum de ſummo bono, ſed quot omninò eſſe poſſent ſententiæ. Negabat [10] igitur ullam eſſe artem, quæ ipſa à ſe proficiſcere-

4. perſequitur. Morelius.

9. *Theophraſti de beata vita liber*] Vide Acad. I. 10. Tuſcul. V. 9.

10. *Negabat ullam eſſe artem, quæ ipſa à ſe proficiſceretur*] Carneades qui infenſo in Stoicos fuit animo, quos ſemper ſtudioſiſſimè refellebat, ut in primis, quæ ſunt ſecundùm naturam, eſſe finem bonorum conſtitueret, negabat, artem vivendi quæ eſt ſapientia, in ſe converſam eſſe: quia ne id quidem fiat in cæteris artibus. Quod de aliis quidem artibus Stoici fatentur: ſic enim aiunt, *πᾶσαν τέχνην καὶ δύναμιν προηγουμένων τινῶν ἐστι θεωρητικήν*. Sed addunt, ut ex eo genere ſejungant ſapientiam, id eſt, artem vivendi, *ὅτι μὲν μὴ ἐμφαίνει* τοῖς

ceretur. Etenim ſemper illud extrà eſt, quod arte comprehenditur. Nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. Eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe verſari; ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. Quoniam ut medicina valetudinis, navigationis gubernatio, ſic vivendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam.

Conſtitit autem ferè inter omnes, id, in quo prudentia verſaretur, & quod aſſequi vellet, aptum & accommodatum naturæ eſſe oportere, & tale, ut ipſum per ſe invitaret & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Græci vocant. Quid autem ſit, quod ita moveat, itáque à natura in primo ortu appetatur, non conſtat, déque eo eſt inter philoſophos, cùm ſummum bonum exquiritur, omnis diſſenſio. Totius enim quæſtionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum & malorum, cùm quæritur, in his quid ſit extremum & ultimum, fons reperiendus eſt, in quo ſint prima invitamenta naturæ. Quo invento, omnis ab eo, quaſi capite, de ſummo bono & malo diſputatio ducitur.

7 Voluptatis alii primum appetitum putant, & primam depulſionem doloris: alii cenſent primum adſcitum, doloris vacuitatem, & primum declinatum, dolorem. Ab his alii, quæ prima ſecundùm naturam nominant, proficiſcuntur: in quibus numerant incolumitatem conſervationémque omnium partium, valetudinem, ſenſus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, cæteráque generis ejuſdem: quorum ſimilia ſunt prima in animis quaſi virtutum igniculi & ſemina. Ex his tribus cùm

τοῖς θεωρημένοις καὶ αὐτή, alioqui ἀναγκαίως, inquiunt, καὶ αὐτῆς γίνεται θεωρητική: id eſt, nulla ars eſt, nulláque facultas, quæ non in rebus quibuſdam antecedentibus verſetur, ac ſpectetur: quod verum eſt, quando non eſt ea ejuſdem generis ſive formæ, cujus res illæ quas ipſa tuetur: alioqui neceſſariò ipſa in ſe converteretur, à ſéque proficiſceretur. Quòd ſi de effectionibus agatur, meminerimus quid lib. III. dictum ſit à Catone, ſapientiam non foris petere extremum, id eſt, artis effectionem: eam enim & animi magnitudinem complecti, & juſtitiam, & uno nomine omnes numeros virtutis continere: quod idem in cæteris artibus non fiat. Fatentur ergo id de reliquis artibus Stoici: de arte vivendi negant. Dum ergo progreditur; quaſi hoc conſtituto, Carneades, docens in primis illis ſuis naturalibus verſari, indéque conſtitui ſapientiam, fruſtrà ex minimè conceſſis progreditur, ſi cum Stoicis agat. Peripatetici id libentiſſimè amplectuntur, quibus in virtute ſatis eſſe cauſæ non videtur, ut beatam vitam efficiat. Omnes à recta via deflectentes, labuntur, ac in contentioſas incidunt diſputationes, è quibus ſe non bene extricant. MORELIUS.

II. Alii

cùm unum aliquod ſit, quo primùm natura moveatur vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, poſſit eſſe: neceſſe eſt omnino officium aut fugiendi, aut ſequendi, ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem vitæ eſſe diximus, in earum trium rerum aliqua verſetur, à qua totiùs vitæ ducat exordium.

Ex eo autem, quod ſtatuerit eſſe, quo primùm natura moveatur, exſiſtet etiam recti ratio atque honeſti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit: ut id honeſtum ſit, facere omnia, aut voluptatis causâ, etiam ſi eam non conſequare; aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas; aut eorum, quæ ſecundùm naturam, adipiſcendi. Ita fit, ut, quanta differentia eſt in principiis naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum malorúmque diſſimilitudo. Alii [11] rurſus iiſdem à principiis omne officium referunt aut ad voluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa ſecundùm naturam obtinenda.

Expoſitis jam igitur ſex de ſummo bono ſententiis, trium proximarum hi principes; voluptatis, Ariſtippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus iis, quas primas ſecundùm naturam eſſe diximus, Carneades, non ille quidem auctor, ſed defenſor, diſſerendi causâ, fuit. Superiores tres erant, quæ eſſe poſſent: quarum eſt una ſola defenſa, eáque vehementer. Nam voluptatis causâ facere [12] omnia, cùm, etiam ſi nihil conſequamur, tamen ipſum illud conſilium ita faciendi, per ſe expetendum, & honeſtum, & ſolum bonum ſit, nemo dicit. Ne vitationem quidem doloris ipſam per ſe quiſquam in rebus expetendum

11. *Alii rurſus iiſdem à principiis omne officium referunt*] Junctos fines bonorum expoſuerunt nonnulli: alii ad voluptatem virtutem adjungentes; alii ad doloris vacuitatem; alii ad prima naturæ: quæ Varroni, ut ait Auguſtinus, primigenia nominabantur. Varro autem longiùs has producebat ſententias. Aut enim cùm ad voluptatem accedit virtus, ita accedere poteſt, ut præferatur, aut ut poſtponatur, aut ut juncta æquetur: ita tres exiſtent ſententiæ. Præterea ex adjunctione ejuſdem virtutis cum primogeniis illis aliæ tres: & ſi conferatur quoque cum Epicuri voluptate, tres inſuper emergent: quæ omnes in duodenarium numerum ſententiarum excurrunt. Cicero eas enumerat non quæ eſſe potuerunt, quod Varro facit: ſed ſimpliciter quæ fuerunt, defenſoréſque invenerunt inter alicujus nominis philoſophos. IDEM.

12. *Facere omnia, cùm, etiamſi*] Locum ſic lege, *Nam voluptatis cauſâ facere omnia, ut, etiamſi nihil conſequamur, tamen ipſum illud conſilium ita faciendi per ſe expetendum, & honeſtum, & ſolum bonum ſit, nemo dicit.* Hanc mutationem mens Tullii videtur flagitare. DAVISIUS.

petendis putavit, ne ſi etiam evitare poſſet. At verò facere omnia, ut adipiſcamur quæ ſecundùm naturam ſint, etiam ſi ea non aſſequamur, id eſſe & honeſtum, & ſolum per ſe expetendum, & ſolum bonum Stoici dicunt.

8 Sex igitur hæ ſunt ſimplices de ſummo bonorum malorúmque ſententiæ: duæ ſine patrono, quatuor defenſæ. Junctæ autem & duplices expoſitiones ſummi boni tres omninò fuerunt: nec verò plures, ſi penitus rerum naturam videas, eſſe potuerunt. Nam aut voluptas adjungi poteſt ad honeſtatem, ut Calliphoni, Dinomachóque placuit: aut doloris vacuitas, ut Diodoro: aut prima naturæ, ut antiquis: quos eoſdem Academicos & Peripateticos nominamus. Sed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, hæc in præſentia nota eſſe debebunt, voluptatem ſemovendam eſſe: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati ſumus. De vacuitate doloris eadem ferè dici ſolent, quæ de voluptate. Quoniam [13] igitur & de voluptate cum Torquato, & de honeſtate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone eſt diſputatum: primùm, quæ contra voluptatem dicta ſunt, eadem ferè cadunt contra vacuitatem doloris.

Nec verò alia ſunt quærenda contra Carneadeam illam ſententiam, Quocumque enim modo ſummum bonum ſic exponitur, ut id vacet honeſtate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiæ conſtare poſſunt. Conjunctio autem cum honeſtate vel voluptatis, vel non dolendi, id ipſum honeſtum, quod amplecti vult, efficit turpe. Ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, ſi quis malo careat, in ſummo eum bono dicat eſſe; altera verſetur in leviſſima parte naturæ; obſcurantis eſt omnem ſplendorem honeſtatis, ne dicam inquinantis.

Reſtant Stoici, qui cùm à Peripateticis & Academicis omnia tranſtuliſſent, nominibus aliis eaſdem res ſecuti ſunt. Hos contra ſingulos dici eſt melius. Sed nunc, quod agimus. De illis, cùm volemus.

Democriti autem ſecuritas, quæ eſt animi tanquam tranquillitas,

13. *Quoniam igitur & de voluptate cum Torquato*] Certè Cicero, cùm illa ſcriberet, oblitus erat, non ſe, ſed Piſonem loqui, inquit Muretus, *Var. Lect.* XIV, 20. Sed videtur Muretus ipſe obliviſci, qui ſit mos Dialogorum. Vide A. Schotti Tull. Quæſt. IV. 5.

litas, quam appellant εὐθυμίαν, eò ſeparanda fuit ab hac diſputatione, quia iſta animi tranquillitas ea ipſa eſt beata vita. Quærimus autem, non quæ ſit, ſed unde ſit. Jam exploſæ ejectæque ſententiæ Pyrrhonis, Ariſtonis, Herilli, quòd in hunc orbem, quem circumſcripſimus, incidere non poſſunt, adhibendæ omninò non fuerunt. Nam cùm omnis hæc quæſtio de finibus, & quaſi de extremis bonorum & malorum, ab eo proficiſcatur, quod dicimus naturæ eſſe aptum & accommodatum, quódque ipſum per ſe primum appetatur: hoc totum & ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil aut honeſtum, aut turpe ſit, negant eſſe ullam cauſam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omninò putant intereſſe: & Herillus, ſi ita ſenſit, nihil eſſe bonum, præter ſcientiam, omnem conſilii capiendi cauſam inventionémque officii ſuſtulit. Sic, excluſis ſententiis reliquorum, cùm præterea nulla eſſe poſſit, hæc antiquorum valeat neceſſe eſt.

Ergo inſtituto veterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc ca-
piamus exordium. Omne animal ſe ipſum diligit, &, ſimul ac 9
ortum eſt, id agit, ut ſe conſervet, quòd hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus à natura datur, ſe ut conſervet, atque ita ſit affectum, ut optimè ſecundùm naturam affectum eſſe poſſit. Hanc initio conſtitutionem confuſam habet & incertam, ut tantummodò ſe tueatur, qualecumque ſit: ſed nec quid ſit, nec quid poſſit, nec quid ipſius natura ſit, intelligit. Cùm autem proceſſit paulùm, & quatenus quidquid ſe attingat, ad ſéque pertineat, perſpicere cœpit; tum ſenſim incipit progredi, ſeſéque agnoſcere, & intelligere quam ob cauſam habeat eum, quem diximus animi appetitum: cœptátque & ea, quæ naturæ apta ſentit, appetere, & propulſare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, poſitum eſt in eo, quod naturæ eſt accommodatum. Ita finis bonorum exſiſtit, ſecundùm naturam vivere, ſic affectum, ut optimè affici poſſit, ad naturámque accommodatiſſimè.

Quoniam autem ſua cujuſque animantis natura eſt, neceſſe eſt quoque finem omnium hunc eſſe, ut natura expleatur. Nihil enim prohibet, quædam eſſe & inter ſe animalibus reliquis, & cum beſtiis homini communia, quoniam omnium eſt natura commu-

communis. Sed extrema illa & ſumma, quæ quærimus, inter animalium genera diſtincta & diſpertita ſunt, & ſua cuique propria, & ad id apta, quod cujuſque natura deſiderat.

Quare cùm dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe, ſecundùm naturam vivere; non ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, unum eſſe omnium extremum: ſed ut omnium artium rectè dici poteſt commune eſſe, ut in aliqua ſcientia verſentur, ſcientiam autem ſuam cujuſque artis eſſe: ſic commune animalium omnium ſecundùm naturam vivere, ſed naturas eſſe diverſas, ut aliud equo ſit natura, aliud bovi, aliud homini, & tamen in omnibus ſumma communis, & quidem non ſolùm in animalibus, ſed etiam in rebus omnibus iis, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus videmus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodam modo efficere ipſa ſibi per ſe, quæ[14] ad vivendum creſcendúmque valeant, & ſuo genere perveniant ad extremum. Ut jam liceat una comprehenſione omnia complecti; non dubitémque dicere, omnem naturam eſſe conſervatricem ſui, idque habere propoſitum quaſi finem & extremum, ſe ut cuſtodiat quàm in optimo ſui generis ſtatu: ut neceſſe ſit, omnium rerum, quæ naturâ vigeant, ſimilem eſſe finem, non eundem. Ex quo intelligi debet, homini id eſſe in bonis ultimum, ſecundùm naturam vivere: quod ita interpretemur, vivere ex hominis natura undique perfecta & nihil requirente. Hæc igitur nobis explicanda ſunt: ſed ſi enodatiùs, vos ignoſcetis. Hujus enim ætati, & huic, nunc hoc primùm fortaſſe audienti, ſervire debemus. Ita prorſus, inquam. Etſi ea quidem, quæ adhuc dixiſti, quamvis ad ætatem rectè iſto modo dicerentur.

10 Expoſitâ igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum, cur iſta ſe res ita habeat, ut dixi, deinceps demonſtrandum eſt. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum poſui, quod idem reapſe primum eſt, ut intelligamus, omne animal ſeipſum diligere. Quod quanquam dubitationem non habet, (eſt enim infixum in ipſa natura, comprehenditur ſuis cujuſque ſenſibus, ſic, ut, contrà ſi quis dicere velit, non audiatur) tamen, ne quid

14. *Quæ ad vivendum*] Omnino legendum, *quo ad vivendum*. Davisius.

quid prætermittamus, rationes quoque, cur hoc ita ſit, afferendas puto. Etſi quî poteſt intelligi aut cogitari, eſſe aliquod animal, quod ſe oderit? Res enim concurrent contrariæ. Nam cùm appetitus ille animi aliquid ad ſe trahere cœperit conſultò, quod ſibi obſit, quia ſit ſibi inimicus: cùm id ſuâ causâ faciet; & oderit ſe, & ſimul diliget: quod fieri non poteſt. Neceſſe eſt quidem, ſi quis ſibi ipſi inimicus eſt, eum, quæ bona ſunt, mala putare: bona contrà, quæ mala: & quæ appetenda, fugere: & quæ fugienda, appetere: quæ ſine dubio vitæ ſunt everſio. Neque enim, ſi nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud [15] Terentium, qui decrevit *tantiſper ſe minùs injuriæ ſuo gnato facere*, ut ait ipſe, *dum fiat miſer*, inimicus ipſe ſibi putandus eſt.

Sed alii dolore moventur, alii cupiditate: iracundiâ etiam multi efferuntur: & cùm in mala ſcientes irruunt, tamen ſe optimè ſibi conſulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi ſic [16] uſus eſt: tibi ut opus eſt facto, face.

Velut, qui ipſi ſibi bellum indixiſſent, cruciari dies, noctes torqueri vellent: nec verò ſeſe ipſi accuſarent ob eam cauſam, quòd ſeſe malè rebus ſuis conſuluiſſe dicerent. Eorum enim hæc eſt querela, qui ſibi cari ſunt, ſeſeque diligunt. Quare, quotieſcumque dicetur malè de ſe quis mereri, ſibique eſſe inimicus atque hoſtis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam ſubeſſe ejuſmodi cauſam, ut ex eo ipſo poſſit intelligi, ſibi quemque eſſe carum. Nec verò id ſatis eſt, neminem eſſe, qui ipſe ſe oderit: ſed illud quoque intelligendum eſt, neminem eſſe, qui, quo modo ſe habeat, nihil ſua cenſeat intereſſe. Tolletur enim appetitus animi, ſi, ut in iis rebus, inter quas nihil intereſt, neutram in partem propenſiores ſumus, item in nobiſmetipſis, quemadmodum affecti ſimus, nihil noſtra arbitramur intereſſe.

Atque etiam illud, ſi quis dicere velit, perabſurdum ſit: ita 11
diligi à ſeſe quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipſum, qui ſeſe diligat. Hoc cùm in amicitiis, cùm in officiis, cùm in virtutibus dicitur, quo-

15. *Apud Terentium*] Heautontim. Act. I. Sc. I. 95.

16. *Mihi ſic*] Ibid. I. 1. 28.

modocumque dicitur, intelligi tamen quid dicatur poteſt. In nobis autem ipſis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, verbi gratiâ, propter voluptatem, nos amemus. Propter nos enim illam, non propter eam noſmetipſos diligimus.

Quanquam quid eſt, quod magis perſpicuum ſit, non modò carum ſibi quemque, verùm etiam vehementer carum eſſe? Quis eſt enim, aut quotus quiſque, cui, mors cùm appropinquet,

Non refugiat timido ſanguen [17], *atque exalbeſcat metu?*

Etſi hoc quidem eſt in vitio, diſſolutionem naturæ tam valde perhorreſcere: quod item eſt reprehendendum in dolore: ſed quia ferè ſic afficiuntur omnes, ſatis argumenti eſt, ab interitu naturam abhorrere. Idque quò magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum eſt, hæc ipſa nimia in quibuſdam futura non fuiſſe, niſi quædam eſſent modica naturâ. Nec verò dico eorum metum mortis, qui quia privari ſe vitæ bonis arbitrentur, aut quia quaſdam poſt mortem formidines extimeſcant, aut ſi metuant, ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in parvis enim ſæpe, qui nihil eorum cogitant, ſi quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimeſcunt. Quin etiam feræ, inquit Pacuvius,

Quibus abeſt ad præcavendum intelligendi aſtutia,

ſibi injecto terrore mortis horreſcunt.

Quis autem de ipſo ſapiente aliter exiſtimat, quin, etiam cùm decreverit eſſe moriendum, tamen diſceſſu à ſuis atque ipſa relinquenda luce moveatur? Maximè autem in hoc quidem genere vis eſt perſpicua naturæ, cùm & mendicitatem multi perpetiantur, ut vivant: & angantur appropinquatione mortis confecti homines ſenectute: & ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui cùm cruciaretur non ferendis doloribus, propa-

17. *Sanguen*] Neutro genere. Sic Lucretius, I. 838.

18. *Propagabat tamen vitam*] Inde, ait Seneca, illud Mæcenatis turpiſſimum votum, quo & debilitatem non recuſat, & deformitatem, & noviſſimè acutam crucem, dummodò inter hæc mala ſpiritus prorogetur.

Debilem facito manum,
Debilem pede, coxâ:
Tuber aſtrue gibberum;
Lubricos quate dentes,

Vita

propagabat [18] tamen vitam aucupio ſagittarum:

Configebat tardus celeres, ſtans volantes,

ut apud Accium eſt,

Pinnarúmque contextu corpori tegumenta faciebat.

De hominum genere, aut omninò de animalium loquor: cùm arborum & ſtirpium eadem pænè natura ſit: ſive, ut [19] doctiſſimis viris viſum eſt, major aliqua cauſa atque divinior hanc vim ingenuit, ſive hoc ita ſit fortuitò. Videamus ea, quæ terra gignit, corticibus & radicibus valida ſervari; quod contingit animalibus ſenſuum diſtributione, & quadam compactione membrorum. Qua quidem de re, quanquam aſſentior iis, qui hæc omnia regi naturâ putant; quæ ſi natura negligat, ipſa eſſe non poſſint: tamen concedo, ut, qui de hoc diſſentiunt, exiſtiment quod velint, ac vel hoc intelligant, ſi quando naturam hominis dicam, hominem dicere me. Nihil enim hoc differt. Nam priùs poterit à ſe quiſque diſcedere, quàm appetitum earum rerum, quæ ſibi conducant, amittere. Jure igitur graviſſimi philoſophi initium ſummi boni à natura petiverunt, & illum appetitum rerum, ad naturam accommodatarum, ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ, qua ſe ipſi diligunt.

Deinceps videndum eſt, quoniam ſatis apertum eſt ſibi quemque naturâ eſſe carum, quæ ſit hominis natura. Id eſt enim, 12
de quo quærimus. Atqui perſpicuum eſt, hominem è corpore animóque conſtare, cùm primæ ſint animi partes, ſecundæ corporis. Deinde id quoque videmus, & ita figuratum corpus, ut excellat aliis, animúmque ita conſtitutum, ut & ſenſibus inſtructus ſit, & habeat præſtantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua ſit mirabilis quædam vis rationis, & cognitionis, & ſcientiæ, virtutúmque omnium. Nam quæ corporis ſunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitio-

Vita dum ſupereſt, bene eſt.
Hanc mihi, vel acutam,
Si das, ſuſtineo crucem. Muret.

19. *Sive, ut doctiſſimis*] Vetus, *ſive enim, ut doctiſſimis* &c. Morelius. Sic etiam Guietus ac Daviſius, qui mutatâ noſtrorum quatuor editorum interpunctione, maluit, *Sive enim, ut doctiſſimis viris viſum eſt, major aliqua cauſa atque divinior hanc vim ingenuit, ſive hoc ita ſit* (Vict. & Man. *ſit*) *fortuitò; videamus* &c.

gnitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordiamur.

Corporis igitur noſtri partes, totáque figura, & forma, & ſtatura, quàm apta ad naturam ſit apparet: neque eſt dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ ſunt hominis, intelligatur: ſed certè opus eſt ea valere & vigere, naturales motus uſúſque habere, ut nec abſit quid eorum, nec ægrum debilitatúmve ſit. Id enim natura deſiderat. Eſt etiam actio quædam corporis, quæ motus & ſtatus naturæ congruentes tenet: in quibus ſi peccetur diſtortione & depravatione quadam, aut motu ſtatúve deformi, ut ſi aut manibus ingrediatur quis, aut non antè, ſed retrò; fugere planè ſe ipſe, & hominem ex homine exuens naturam odiſſe videatur. Quamobrem etiam ſeſſiones quædam, & flexi fractíque motus, quales protervorum hominum aut mollium eſſe ſolent, contra naturam ſunt: ut, etiam ſi animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque è contrario moderati æquabiléſque habitus, affectiones, uſúſque corporis, apta eſſe ad naturam videntur.

Jam verò animus non eſſe ſolùm, ſed etiam cujuſdam modi debet eſſe, ut & omnes partes habeat incolumes, & de virtutibus nulla deſit. Atqui in ſenſibus eſt ſua cujuſque virtus, ut ne quid impediat, quò minùs ſuo ſenſus quiſque munere fungatur in iis rebus celeriter expeditéque percipiendis, quæ ſubjectæ ſunt ſenſibus.

13 Animi autem, & ejus animi partis, quæ princeps eſt, quæque mens nominatur, plures ſunt virtutes, ſed duo prima genera: unum earum, quæ ingenerantur ſuâpte naturâ, appellantúrque non voluntariæ: alterum earum, quæ, in voluntate poſitæ, magis [20] proprio nomine appellari ſolent: quarum eſt excellens in animorum laude præſtantia. Prioris [21] generis eſt docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno ingenii nomine: eáſque virtutes qui habent, ingenioſi vocantur. Alterum autem genus eſt magnarum verarúmque virtutum, quas appellamus

20. *Magis* proprio *nomine*]. Lego *magis* propriè eo *nomine*. DAVISIUS.

21. *Prioris generis eſt docilitas, memoria: quæ ferè omnia* &c.] Vox *omnia* videtur poſtulare, ut plures duabus res anteà nominarentur. Ciceronem igitur ſcripſiſſe cenſeo;

lamus voluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, juſtitiam, & reliquas ejuſdem generis.

Et ſummatim quidem hæc erant de corpore animóque dicenda: quibus quaſi informatum eſt, quod hominis natura poſtulet. Ex quo perſpicuum eſt, quoniam ipſi à nobis diligamur, omniáque & in animo & in corpore perfecta velimus eſſe, ea nobis ipſa cara eſſe propter ſe, & in iis eſſe ad benè vivendum momenta maxima. Nam cui propoſita ſit conſervatio ſui, neceſſe eſt huic partes quoque ſui caras eſſe, carioréſque, quò perfectiores ſint, & magis in ſuo genere laudabiles. Ea enim vita expetitur, quæ ſit animi corporiſque expleta virtutibus: in eóque ſummum bonum poni neceſſè eſt, quandoquidem id tale eſſe debet, ut rerum expetendarum ſit extremum. Quo cognito, dubitari non poteſt, quin, cùm ipſi homines ſibi ſint per ſe & ſua ſponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ ſunt in utriuſque motu & ſtatu, ſua caritate colantur, & per ſe ipſæ appetantur.

Quibus expoſitis, facilis eſt conjectura, ea maximè eſſe expetenda ex noſtris, quæ plurimùm habent dignitatis: ut optimæ cujuſque partis, quæ per ſe expetatur, virtus ſit expetenda maximè. Ita fiet, ut animi virtus corporis virtuti anteponatur, animíque virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ: quæ quidem propriè virtutes appellantur, multúmque excellunt, propterea quòd ex ratione gignuntur; qua nihil eſt in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut ſine animo ſint, aut non multò ſecus, earum ſummum bonum in corpore eſt: ut non inſcitè illud dictum videatur in ſue [22], animam illi pecudi datam pro ſale, ne putreſceret.

Sunt autem beſtiæ quædam, in quibus ineſt aliquid ſimile 14
virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis: in quibus non corporum ſolùm, ut in ſuibus, ſed etiam animorum aliqua ex parte motus quoſdam videmus. In homine autem ſumma

 ma

ſeo, *prioris generis eſt docilitas, memoria, cætera* (vel *ſimilia*) *quæ ferè omnia* &c. Pearcius.

22. *In ſue, animam*] Varro idem habet lib. II. de R. R. cap. 4. & Plinius, VIII. 77. Chryſippum hujus dicti auctorem facit Cic. de Nat. Deor. II. 64.

ma omnis animi eſt, & in animo, rationis: ex qua virtus eſt, quæ rationis abſolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant.

Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam & perfectio eſt, non diſſimilis animantium. Itaque & vivere vitem & mori dicimus: arborémque & novellam, & vetulam, & vigere, & ſeneſcere. Ex quo non eſt alienum, ut animantibus, ſic illis [23] & apta quædam ad naturam aptare, & aliena: earúmque augendarum & alendarum quandam cultricem eſſe, quæ ſit ſcientia atque ars agricolarum, quæ circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quò natura ferat, eò [24] poſſit ire: ut ipſæ vites, ſi loqui poſſint, ita ſe tractandas tuendáſque eſſe fateantur. Et nunc quidem, quod eam tuetur, ut de vite potiſſimùm loquar, eſt id extrinſecus. In ipſa enim parum magna vis eſt, ut quàm optimè ſe habere poſſit, ſi nulla cultura adhibeatur.

At verò ſi ad vitem ſenſus acceſſerit, ut appetitum quendam habeat, & per ſe ipſa moveatur, quid facturam putas? An ea, quæ per vinitorem antea conſequebatur, & per ſe ipſam curabit? Sed vidéſne acceſſuram ei curam, ut ſenſus quoque ſuos eorúmque omnium appetitum, &, ſi qua ſint ei membra adjuncta, tueatur? Sic ad illa, quæ ſemper habuit, junget ea, quæ poſtea acceſſerint: nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: ſed volet ſecundùm eam naturam, quæ poſtea ei adjuncta ſit, vivere. Ita ſimilis erit finis boni, atque antea fuerat, nec idem tamen. Non enim jam ſtirpis bonum quæret, ſed animalis. Quòd ſi non ſenſus modò ei ſit datus, verùm etiam animus hominis: non neceſſe eſt, & illa priſtina manere, ut tuenda? & inter [25] hæc multò eſſe cariora, quæ acceſſerint? animíque optimam quamque partem cariſſimam? in eáque expletione naturæ ſummi boni finem conſiſtere, cùm longè multúmque præſtet mens atque ratio? Sic & extremum omnium appe-

23. *Illis & apta quædam ad naturam aptare*] Lego quàm minima mutatione, *illis & apta quædam* naturâ *putare & aliena.* Sic omnia fiunt plana. DAVISIUS.

24. *Eò poſſit ire*] Legerim *eò* poſſint *ire*, ſcilicet arbores &c. IDEM.

25. *Et inter hæc multò eſſe cariora*] Si quæras, inter quæ? nemo (ait Daviſius)

appetendorum, atque ductum à prima commendatione naturæ, multis gradibus adſcendit, ut ad ſummum perveniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta.

15 Cùm igitur ea ſit, quam expoſui, forma naturæ: ſi, ut initio dixi, ſimul atque ortus eſſet, ſe quiſque cognoſceret, judicaréque poſſet quæ vis & totius eſſet naturæ & partium ſingularum, continuò videret quid eſſet hoc quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, ſummum & ultimum; nec ulla in re peccare poſſet. Nunc verò à primo quidem mirabiliter occulta natura eſt, nec perſpici, nec cognoſci poteſt. Progredientibus autem ætatibus, ſenſim tardéve potiùs quaſi noſmetipſos cognoſcimus. Itaque illa prima commendatio, quæ à natura noſtri facta eſt, nobis obſcura & incerta eſt: primúſque appetitus ille animi tantùm agit, ut ſalvi atque integri eſſe poſſimus. Cùm autem diſpicere cœperimus & ſentire quid ſimus, & quid animantibus cæteris differamus, tum ea ſequi incipimus, ad quæ nati ſumus.

Quam ſimilitudinem videmus in beſtiis; quæ primò, in quo loco natæ ſunt, ex eo ſe non commovent: deinde ſuo quæque appetitu movetur. Serpere anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas aculeis: ſuam denique cuique naturam eſſe ad vivendum ducem. Quæ ſimilitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu ſic jacent, tanquam omninò ſine animo ſint. Cùm autem paulùm firmitatis acceſſerit, & animo utuntur, & ſenſibus, conituntúrque, ut ſeſe erigant, & manibus utantur: & eos agnoſcunt, à quibus educantur: deinde æqualibus delectantur, libentérque ſe cum his congregant, dántque ſe ad ludendum: fabellarúmque auditione ducuntur: déque eo, quod ipſis ſuperat, aliis gratificari volunt: animadvertúntque ea, quæ domi fiunt, curioſiùs, incipiúntque commentari aliquid & diſcere: & eorum, quos vident, volunt non ignorare nomina: quibúſque rebus cum æqualibus decertant, ſi vincunt, efferunt ſe lætitiâ:

reſponderit. Legit igitur, *inſuper hæc*, vel *inſupera hæc*, vice vocum *inter hæc*. Ego verò nihil mutandum eſſe opinor: nam voces *inter hæc* idem valent ac *intereà*. Exempla hujuſmodi locutionis ſuppeditabit Stephani Theſaurus. PEARCIUS.

titiâ: victi debilitantur, animóſque demittunt. Quorum ſine cauſa fieri nihil putandum eſt.

Eſt enim naturâ ſic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: ob eámque cauſam parvi virtutum ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis [26] quaſi carmen efficitur. Nam cùm ita nati factique ſimus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad ſcientiam, prudentiam, fortitudinémque aptos animos haberemus, à contrariíſque rebus alienos: non ſine cauſa eas, quas dixi, in pueris virtutum quaſi ſcintillulas videmus, è quibus accendi philoſophi ratio debet, ut eam, quaſi Deum, ducem ſubſequens, ad naturæ perveniat extremum. Nam, ut ſæpe jam dixi, in infirma ætate imbecilláque mente vis naturæ per caliginem cernitur. Cùm autem progrediens confirmatur animus, agnoſcit ille quidem naturæ vim, ſed ita, ut progredi poſſit longiùs, per ſe ſit tamen inchoata.

16 Intrandum eſt igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea poſtulet, pervidendum. Aliter enim noſmetipſos noſſe non poſſumus. Quod præceptum quia majus erat quàm ut ab homine videretur, idcirco aſſignatum eſt Deo. Jubet igitur nos Pythius Apollo *noſcere noſmetipſos*. Cognitio autem hæc eſt una, ut vim noſtri corporis animíque norimus, ſequamúrque eam vitam, quæ rebus ipſis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quæ dixi, quàm perfectiſſima à natura haberemus: confitendum eſt, cùm id adepti ſimus, quod appetitum ſit, in eo quaſi ultimo conſiſtere naturam, atque id eſſe ſummum bonum: quod certè univerſum ſua ſponte ipſum expeti, & propter ſe, neceſſe eſt, quoniam antè demonſtratum eſt, etiam ſingulas ejus partes eſſe per ſe expetendas.

In enumerandis autem corporis commodis ſi quis prætermiſſam à nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæſtio differatur. Utrùm enim ſit voluptas in iis rebus, quas primas ſecundùm

---

26. *Virtutis quaſi* carmen *efficitur*] J. Fr. Gronovius reponit, *virtutis quaſi* germen *efficitur*. Lubens equidem fateor mihi vulgatam lectionem ſatis non facere: non enim

cundùm naturam eſſe diximus, nécne ſit, ad id, quod agimus, nihil intereſt. Si enim (ut mihi quidem videtur) non explet bona naturæ voluptas, jure prætermiſſa eſt. Sin eſt in ea, quod quidam volunt, nihil impedit noſtram hanc comprehenſionem ſummi boni. Quæ enim conſtituta ſunt prima naturæ, ad ea ſi voluptas acceſſerit, unum aliquod acceſſerit commodum corporis, neque eam conſtitutionem ſummi boni, quæ eſt propoſita, mutaverit.

Et adhuc quidem ita nobis progreſſa ratio eſt, ut ea duce-
retur omnis à prima commendatione naturæ. Nunc autem aliud 17
jam argumentandi ſequamur genus, ut non ſolùm, quia nos diligamus, ſed quia cujuſque partis naturæ & in corpore & in animo ſua quæque vis eſt: idcirco in his rebus ſumma noſtra ſponte moveamur. Atque ut à corpore ordiar, vidéſne, ut, ſi qua in membris prava, aut debilitata, aut imminuta ſint, occultent homines? ut etiam contendant & elaborent, ſi efficere poſſint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quàm minimum appareat? multóſque etiam dolores curationis causâ perferant? ut, ſi ipſe uſus membrorum non modò non major, verùm etiam minor futurus ſit, eorum tamen ſpecies ad naturam revertatur? Etenim cùm omnes naturâ totos ſe expetendos putent; nec id ob aliam rem, ſed propter ipſos: neceſſe eſt ejus etiam partes propter ſe expeti, quod univerſum propter ſe expetatur.

Quid? in motu & in ſtatu corporis nihilne eſt, quod animadvertendum eſſe ipſa natura judicet? Quemadmodum quis ambulet, ſedeat, qui ductus oris, qui vultus in quoque ſit: nihilne eſt in his rebus, quod dignum libero aut indignum eſſe ducamus? Nónne odio dignos multos putamus, qui quodam motu aut ſtatu videntur naturæ legem & modum contempſiſſe? Et, quoniam hæc ducuntur de corpore, quid eſt, cur non rectè pulchritudo etiam ipſa propter ſe expetenda ducatur? Nam ſi pravitatem imminutionémque corporis propter ſe fugiendam puta-

nim *elementa* de literis intelligi poſſunt, ſiquidem ex iis, non *auctis*, ſed conjunctis & ordine certo diſpoſitis, efficitur carmen. Forſan, *quibus auctis*, *virtutis quaſi* cacumen *efficitur*. LAMBIN.

putamus: cur non etiam, ac fortaſſe magis, propter ſe formæ dignitatem ſequamur? Et, ſi turpitudinem fugiamus in ſtatu & motu corporis, quid eſt, cur pulchritudinem non ſequamur? Atque etiam valetudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem ſolùm, ſed etiam ipſas propter ſe expetemus. Quoniam enim natura ſuis omnibus expleri partibus vult, hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maximè è natura: quæ tota perturbatur, ſi aut ægrum corpus eſt, aut dolet, aut caret viribus.

18 Videamus animi partes; quarum eſt adſpectus illuſtrior: quæ quò ſunt excelſiores, eò dant clariora indicia naturæ. Tantus eſt igitur innatus in nobis cognitionis amor & ſcientiæ, ut nemo dubitare poſſit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento invitata rapiatur. Videmúſne, ut pueri ne verberibus quidem à contemplandis rebus perquirendíſque deterreantur? ut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? ut aliis narrare geſtiant? ut pompâ, ludis, atque ejuſmodi ſpectaculis teneantur, ob eámque rem vel famem & ſitim perferant? Quid verò? qui ingenuis ſtudiis atque artibus delectantur, nónne videmus eos nec valetudinis nec rei familiaris habere rationem? omniáque perpeti, ipſa cognitione & ſcientiâ captos? & cum maximis curis & laboribus compenſare eam, quam ex diſcendo capiant, voluptatem?

Mihi quidem Homerus hujuſmodi quiddam vidiſſe videtur in iis, quæ de Sirenum cantibus finxerit. Neque enim vocum ſuavitate videntur, aut novitate quadam & varietate cantandi revocare eos ſolitæ, qui prætervehebantur, ſed quia multa ſe ſcire profitebantur; ut homines ad earum ſaxa diſcendi cupiditate adhæreſcerent. Ita enim invitant Ulyſſem: (nam verti, ut quædam Homeri [27], ſic iſtum ipſum locum)

O decus Argolicum, quin puppim flectis Ulyſſes,
Auribus ut noſtros poſſis agnoſcere cantus.

Nam

---

27. *Homeri*] Vide Mureti Var. Lect. XIV. 20.

28. *Ariſtophanem*]. Ariſtophanem, non poëtam comicum, ſed grammaticum Byzantinum vult, de quo Suidas & alii. Vide Cl. Fabricium Bibl. Græc. Daviſius.

29. *Quæ qui non vident, nihil unquam magna cognitione dignum amaverunt*] Quid ſit

Nam nemo hac unquam eſt tranſvectus cærula curſu,
Quin priùs adſtiterit vocum dulcedine captus;
Pòſt variis avido ſatiatus pectore muſis,
Doctior ad patrias lapſus pervenerit oras.
Nos grave certamen belli, cladémque tenemus,
Græcia quam Trojæ divino numine vexit;
Omniáque è latis rerum veſtigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non poſſe, ſi cantiunculis tantus vir irretitus teneretur. Scientiam pollicentur: quam non erat mirum ſapientiæ cupido patriâ eſſe cariorem. Atque omnia quidem ſcire, cujuſcumque modi ſunt, cupere, curioſorum: duci verò majorum rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum virorum eſt putandum.

Quem enim ardorem ſtudii cenſetis fuiſſe in Archimede, qui 19
dum in pulvere quædam deſcribit attentiùs, ne patriam quidem captam eſſe ſenſerit? Quantum Ariſtoxeni ingenium conſumptum videmus in muſicis? Quo ſtudio Ariſtophanem [21] putamus ætatem in literis duxiſſe? Quid de Pythagora? Quid de Platone aut Democrito loquar, à quibus propter diſcendi cupiditatem videmus ultimas terras eſſe peragratas? quæ qui [22] non vident, nihil unquam magna cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea ſtudia, quæ dixi, non intelligunt idcirco eſſe ea propter ſe expetenda, quòd, nullâ utilitate objectâ, delectentur animi, atque ipsâ ſcientiâ, etiam ſi incommoda datura ſit, gaudeant.

Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? Ipſi enim quæramus à nobis, ſtellarum motus contemplationéſque rerum cæleſtium, eorúmque omnium, quæ naturæ obſcuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant: & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi uſque ad extremum: prætermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. Nec verò ſum inſcius, eſſe utilitatem in hiſtoria, non modò voluptatem.

 Quid,

ſit *magna cognitio*, quidve huc faciat *vident*, haud intelligo. Forſan à Tullii manu fuit, *quæ qui non* laudent, vel *quæ qui non* animentur, *nihil unquam* magnum aut *cognitione dignum amaverunt.* Codices autem nihil adjuvant. IDEM.

Quid, cùm fictas fabulas, è quibus utilitas nulla duci poteſt, cum voluptate legimus? Quid, cùm volumus nomina eorum, qui quid geſſerint, nota nobis eſſe, parentes, patriam, multa præterea minimè neceſſaria? Quid, quòd homines infimâ fortunâ, nullâ ſpe rerum gerendarum, opifices denique, delectentur hiſtoriâ? maximéque eos videre poſſumus res geſtas audire & legere velle, qui à ſpe gerendi abſunt, confecti ſenectute. Quocirca intelligi neceſſe eſt, in ipſis rebus, quæ diſcuntur & cognoſcuntur, invitamenta ineſſe, quibus ad diſcendum cognoſcendúmque moveamur.

Ac veteres quidem philoſophi, in beatorum inſulis, fingunt, qualis naturâ [30] ſit vita ſapientium, quos curâ omni liberatos, nullum neceſſarium vitæ cultum aut paratum requirentes, nihil aliud eſſe acturos putant, niſi ut omne tempus in quærendo ac diſcendo, in naturæ cognitione conſumant. Nos autem non ſolùm beatæ vitæ iſtam oblectationem videmus, ſed etiam levamentum miſeriarum. Itaque multi cùm in poteſtate eſſent hoſtium aut tyrannorum; multi in cuſtodia, multi in exilio, dolorem ſuum doctrinæ ſtudiis levaverunt.

Princeps hujus civitatis Phalereus Demetrius cùm patriâ pulſus eſſet injuriâ, ad Ptolemæum ſe regem Alexandriam contulit. Qui cùm in hac ipſa philoſophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophraſtíque eſſet auditor, multa præclara in illo calamitoſo otio ſcripſit, non ad uſum aliquem ſuum, quo erat orbatus: ſed animi cultus ille erat ei quaſi quidam humanitatis cibus. Equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, ſæpe audiebam, cùm ſe lucis magis quàm utilitatis deſiderio moveri diceret. Somnum denique nobis, niſi requietem corporibus & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum: aufert enim ſenſus, actionémque tollit omnem. Itaque, ſi aut requietem natura non quæreret, aut eam poſſet alia quadam ratione conſequi, [a] facilè pateremur; qui etiam nunc agendi aliquid, diſcendíque causâ, propè contra naturam vigilias ſuſcipere ſoleamus.

Sunt

30. *Qualis* naturâ *ſit vita ſapientium*] Omnino legendum, *qualis* futura *ſit* &c. quod rectè monuit J. Clericus ad Æſchinis Axioch. §. 17. Idem.

a Lamb. *facilè nos eo carere*

b Idem. *voluntatem*

Sunt autem clariora, vel planè perſpicua, nec dubitanda indicia naturæ, maximè ſcilicet in homine, ſed in omni animali, 20 ut appetat animus aliquid agere ſemper, neque ulla conditione quietem ſempiternam poſſit pati. Facile eſt hæc cernere in primis puerorum ætatulis. Quanquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar: tamen omnes veteres philoſophi, maximè noſtri, ad incunabula accedunt, quòd in pueritia facillimè ſe arbitrentur naturæ [b] voluptatem poſſe cognoſcere. Videmus igitur, ut conquieſcere ne infantes quidem poſſint: cùm verò paulùm proceſſerint, luſionibus vel laborioſis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri poſſint. Eáque cupiditas agendi aliquid adoleſcit unà cum ætatibus. Itaque, ne ſi jucundiſſimis quidem nos ſomniis uſuros putemus, Endymionis ſomnum nobis velimus dari: ídque ſi accidat, mortis inſtar putemus.

Quin etiam inertiſſimos homines, neſcio qua ſingulari nequitiâ præditos, videmus tamen & animo & corpore moveri ſemper, &, cùm re nullâ impediantur neceſſariâ, aut alveolum poſcere, aut quærere quempiam ludum, aut ſermonem aliquem requirere: cúmque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos [31] aliquos & ſemicirculos conſectari. Ne beſtiæ quidem, quas delectationis causâ concludimus, cùm copioſiùs alantur, quàm ſi eſſent liberæ, facilè patiuntur ſeſe contineri: motúſque ſolutos & vagos, à natura ſibi tributos, requirunt.

Itaque, ut quiſque optimè natus inſtitutúſque eſt, eſſe omnino nolit in vita, ſi gerendis negotiis orbatus poſſit paratiſſimis veſci voluptatibus. Nam aut privatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo ſunt, capeſſunt rempublicam honoribus imperiiſque adipiſcendis, aut totos ſe ad ſtudia doctrinæ conferunt. Qua in vita, tantùm abeſt ut voluptates conſectentur, etiam curas, ſollicitudines, vigilias perferunt: optimáque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda eſt, ingenii & mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec verò intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ ſunt ab anti-

31. *Circulos aliquos & ſeſſiunculas conſectari*] Sic Mſſ. Scalig. & Elienſ. quod Grutero rectè perplacebat. Vulgò *ſemicirculos.* Hæc autem vox in tali ſenſu, qualem locus poſtulat, non uſurpatur. Idem.

antiquis repertæ, aut inveſtigationem novarum: quo ſtudio cùm ſatiari non poſſunt, omnium cæterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantáque eſt vis talibus in ſtudiis, ut eos etiam, qui ſibi alios propoſuerunt fines bonorum, quos utilitate aut voluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis explicandíſque naturis ætates conterere videamus.

21 Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum eſſe natos. Actionum autem genera plura, ut obſcurentur etiam minora majoribus. Maximæ autem ſunt, primùm, ut mihi quidem videtur, & iis, quorum nunc in ratione verſamur, conſideratio cognitióve rerum cæleſtium, & earum, quas à natura occultatas & latentes indagare ratio poteſt: deinde rerumpublicarum [32] adminiſtratio, aut adminiſtrandi ſciendíque prudens, temperata, fortis, & juſta ratio, reliquæque virtutes, & actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, *honeſta* dicimus: ad quorum etiam cognitionem & uſum jam corroborati, naturâ ipſa præeunte deducimur. Omnium enim rerum principia parva ſunt, ſed ſuis progreſſionibus uſa augentur: nec ſine cauſa: in primo enim ortu ineſt teneritas & mollities quædam, ut nec res videre optimas, nec agere poſſint. Virtutis enim beatǽque vitæ, quæ duo maximè expetenda ſunt, ſeriùs lumen apparet: multò etiam ſeriùs, ut planè, qualia ſint, intelligantur. Præclarè enim Plato [33], *Beatum, cui etiam in ſenectute contigerit, ut ſapientiam veráſque opiniones aſſequi poſſit.*

Quare, quoniam de primis naturæ commodis ſatis dictum eſt, nunc de majoribus, conſequentibúſque videamus. Natura igitur corpus quidem hominis ſic & genuit, & formavit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret; neque ſanè multùm adjumentis externis & adventitiis uteretur. Animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus. Senſibus enim ornavit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multùm adjumento ullo ad ſuam conformationem indigeret. Quod autem in homine præſtantiſſimum atque optimum eſt, id

32. *Rerump. adminiſtratio, aut adminiſtrandi ſciendíque prudens*] Etſi nihil mutavi, tamen, niſi prorſus nihil in literis video, rectius eſt *adminiſtrandi ſcientia, tum prudens* &c. Sic in vetere libro. P. MANUT.

33. *Plato*] II. de Leg.

id deſeruit. Etſi dedit talem mentem, quæ omnem virtutem jam accipere poſſet, ingenuitque ſine doctrina notitias parvas rerum maximarum, & quaſi inſtituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa virtutis. Sed virtutem ipſam inchoavit: nihil amplius.

Itaque noſtrum eſt (quod noſtrum dico, artis eſt) ad ea principia, quæ accepimus, conſequentia exquirere, quoad ſit id, quod volumus, effectum: quod quidem pluris ſit haud paulò, magiſque ipſum propter ſe expetendum, quàm aut ſenſus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantùm præſtat mentis excellens perfectio, ut vix cogitari poſſit, quid interſit. Itaque omnis honos, omnis admiratio, omne ſtudium, ad virtutem & ad eas actiones, quæ virtuti ſunt conſentaneæ, refertur: eáque omnia, quæ aut ita in animis ſunt, aut ita geruntur, uno nomine *honeſta* dicuntur. Quorum omnium quæque ſint notitiæ, quæque ſignificentur rerum vocabulis, quæque cujuſque vis & natura ſit, mox videbimus.

Hoc autem loco tantùm explicemus, hæc, honeſta quæ di- 22
co, præterquàm quòd noſmetipſos diligamus, præterea ſuâpte naturâ per ſe eſſe expetenda. Indicant pueri: in quibus, ut in ſpeculis, natura cernitur. Quanta ſtudia decertantium ſunt? quantáque ipſa certamina? ut illi efferuntur lætitiâ, cùm vicerint? ut pudet victos? ut ſe accuſari nolunt? quàm cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes ſint? quæ memoria eſt in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? Atque ea in optima quaque indole maximè apparent: in qua hæc honeſta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur, ſed hæc in pueris expreſſa.

In iis verò ætatibus, quæ jam confirmatæ ſunt, quis eſt tam diſſimilis homini, qui non moveatur & offenſione turpitudinis, & comprobatione honeſtatis? Quis eſt, qui non oderit libidinoſam, protervam adoleſcentiam? Quis contrà in illa ætate pudorem, conſtantiam, etiam ſi ſua nihil interſit, non tamen diligat? Quis Pullum Numitorem, Fregellanum, proditorem, quanquam reipublicæ noſtræ profuit, non odit? Quis urbis conſervatorem Codrum, quis Erechthei filias non maximè laudat?

cui

cui Tubuli nomen odio non eſt? Quis Ariſtidem mortuum non diligit?

An obliviſcimur, quantopere in audiendo, in legendóque moveamur, cùm piè, cùm amicè, cùm magno animo aliquid factum cognoſcimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem & ad decus nati, ſuſcepti, inſtituti ſumus? Qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, cùm illa dicuntur?

Ego ſum Oreſtes.

contráque ab altero,

Immò enimverò ego ſum, inquam, Oreſtes.

[34] Cùm autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi: ambos ergo unà vivere precamur. Quoties hoc agitur, quandóve, niſi admirationibus maximis? Nemo eſt igitur, qui non hanc affectionem animi probet atque laudet: qua non modò utilitas nulla quæritur, ſed contra utilitatem etiam conſervatur fides.

Talibus exemplis non fictæ ſolùm fabulæ, verùm etiam hiſtoriæ refertæ ſunt, & quidem maximè noſtræ. Nos enim ad ſacra Idæa accipienda optimum virum delegimus: nos tutores [35] miſimus regibus: noſtri imperatores pro ſalute patriæ ſua capita voverunt: noſtri conſules regem inimiciſſimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, à veneno ut caveret: noſtra in republica & quæ per vim oblatum ſtuprum voluntariâ morte lueret, inventa eſt; & qui interficeret filiam, ne ſtupraretur: quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis eſt, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis ſplendore ductos, immemores fuiſſe utilitatum ſuarum, nóſque, cùm ea laudemus, nulla alia re, niſi honeſtate duci?

23 Quibus rebus expoſitis (nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profectò, & virtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his virtutibus exoritur, & in his hæret, eſſe per ſe expeten-

34. *Cùm autem etiam exitus* ab utroque *datur conturbato errantique regi*] Locus parum ſanus. Joſ. Scaliger emendabat, *cùm autem etiam exitus utrique datur à conturbato errantéque rege*; quod Fr. Guieto placet. Mihi legendum videtur, *cùm autem etiam exitus* alterutri *datur* à *conturbato* hærentéque *rege*. Dubius ſcilicet erat Thoas, uter Oreſtes eſſet; quapropter non utrique, ſed vel huic vel illi, vitam concedebat. DAVI-

petendum. In omni autem honeſto, de quo loquimur, nihil eſt tam illuſtre, nec quod latiùs pateat, quàm conjunctio inter homines hominum, & quaſi quædam ſocietas & communicatio utilitatum, & ipſa caritas generis humani: quæ nata à primo ſatu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & ſtirpe conjungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primùm, tum affinitatibus, deinde amicitiis; pòſt vicinitatibus; tum civibus, & iis, qui publicè ſocii atque amici ſunt: deinde totius complexu gentis humanæ. Quæ animi affectio ſuum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, ſocietatem conjunctionis humanæ municè & æquè tuens, juſtitia dicitur: cui adjunctæ ſunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quǽque ſunt generis ejuſdem.

Atque hæc ita juſtitiæ propria ſunt, ut ſint virtutum reliquarum communia. Nam cùm ſic hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum quaſi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quæque virtus, id à communitate, & ea, quam expoſui, caritate atque ſocietate humana non abhorrebit: viciſſimque juſtitia, ut ipſa ſe fundet uſu in cæteras virtutes, ſic illas expetet. Servari enim juſtitia, niſi à forti viro, niſi à ſapiente non poteſt. Qualis eſt igitur omnis hæc, quam dico, conſpiratio, conſenſúſque virtutum, tale eſt illud ipſum honeſtum: quandoquidem honeſtum aut ipſa virtus eſt, aut res geſta virtute. Quibus in rebus vita conſentiens, virtutibúſque reſpondens, recta, & honeſta, & conſtans, & naturæ congruens exiſtimari poteſt.

Atque hæc conjunctio confuſióque virtutum tamen à philoſophis ratione quadam diſtinguitur. Nam cùm ita copulatæ connexǽque ſunt, ut omnes omnium participes ſint, nec alia ab alia poſſit ſeparari: tamen proprium ſuum cujuſque munus eſt, ut fortitudo in laboribus periculiſque cernatur: temperantia in prætermittendis voluptatibus: prudentia in delectu bonorum & malorum: juſtitia in ſuo cuique tribuendo. Quando igitur ineſt

DAVISIUS.

35. *Nos tutores miſimus regibus*] Pertinent hæc ad argenteum denarium M. Lepidi, in cujus una parte turrita imago Ægypti ſignata eſt cum literis ALEXANDREA; in altera inſcriptio M. LEPIDUS. PONT. MAX. TUTOR. REG. EX S. C. URSIN.

in omni virtute cura quædam quaſi foras ſpectans, alióſque appetens atque complectens, exſiſtit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam ſocietatem hominum eſſe volumus) propter ſe expetendi ſint.

Atque eorum nihil eſt ejus generis, ut ſit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter ſe expetendorum reperiantur: unum, quod eſt in iis, in quibus completur illud extremum; quæ ſunt aut animi, aut corporis. Hæc autem, quæ ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neque in animo ſunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipſa patria, ſunt illa quidem ſua ſponte cara, ſed eodem in genere, quo illa, non ſunt. Nec verò quiſquam ſummum bonum aſſequi unquam poſſet, ſi omnia illa, quæ ſunt extrà, quanquam expetenda, ſummo bono continerentur.

24 Quo modo igitur, inquies, verum eſſe poterit, omnia referri ad ſummum bonum, ſi amicitiæ, ſi propinquitates, ſi reliqua externa ſummo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quòd ea, quæ externa ſunt, iis tuemur officiis, quæ oriuntur à ſuo cujuſque genere virtutis. Nam & amici cultus, & parentis, & qui officio fungitur, in eo ipſo prodeſt, quòd, ita fungi officio, in rectè factis eſt: quæ ſunt orta virtutibus. Quæ quidem ſapientes ſequuntur, utentes tanquam duce naturâ. Non perfecti homines, & tamen ingeniis excellentibus præditi, excitantur ſæpe gloriâ: quæ habet formam honeſtatis, & ſimilitudinem. Quòd ſi ipſam honeſtatem undique perfectam & abſolutam, rem unam præclariſſimam omnium maximéque laudandam, penitus viderent; quonam gaudio complerentur, cùm tanto-

---

36. *Tiberina decurſio*] Meliores codices *diſſenſio*, non *decurſio*, habent. Sed quid prodeſt hoc animadvertiſſe, cùm locus ſit adhuc corruptiſſimus? Quare rectè fuit in Aſulanâ editione, ut depravatus & mancus, notulâ ſignatus. Agitur autem de re, ut opinor, obſcura, & parum ab antiquis auctoribus, quod ſciam, pertractata. Quid enim juxta Tiberim, quod tantopere delectaret & gaudio afficeret, gereretur, non mihi valdè compertum eſt. Declaratur autem verbis Ciceronis, magnas omnino corporis voluptates eo loco capi ſolitas, & eas quidem certo quodam die, quem feſtum ob eam rem agebant. Exiſtimo ſanè poſſe fieri, ut aliquis, qui majore ſtudio diligentiáque ritus & mores antiquorum obſervarit, aliquid, quod hunc locum illuſtret, invenerit; & hæc cauſa fuit, cur adnotarem: propoſita enim hac quæſtione, aut qui hoc deprehenderit, alios docere animum inducet, aut aliquorum ingenia ad id

tantopere ejus adumbrata opinione lætentur?

Quem enim deditum voluptatibus, cupiditatum incendiis inflammatum, in iis potiendis, quæ acerrimè concupiviſſet, tantâ lætitiâ perfundi arbitramur, quantâ aut ſuperiorem Africanum Annibale victo: aut poſteriorem Carthagine everſa? Quem Tiberina [36] decurſio, feſto illo die, tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum, cùm regem Perſen captum adduceret, eodem flumine invectum?

Agè nunc, Luci noſter, exſtrue animo altitudinem excellentiámque virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno animo erectóque viventes, ſemper ſint beati: qui omnes motus fortunæ mutationéſque rerum & temporum leves & imbecilles fore intelligant, ſi in virtutis certamen venerint. Illa enim, quæ ſunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatiſſimam vitam, ſed ita, ut ſine illis poſſit beata vita exſiſtere. Ita enim parvæ & exiguæ ſunt iſtæ acceſſiones bonorum, ut, quemadmodum ſtellæ in radio ſolis, ſic iſtæ in virtutum ſplendore ne cernantur quidem.

Atque hoc ut verè dicitur, parva eſſe ad beatè vivendum momenta iſta corporis commodorum; ſic nimis violentum eſt, nulla eſſe dicere. Qui enim ſic diſputant, obliti mihi videntur, quæ ipſi fecerint principia naturæ. Tribuendum igitur eſt his aliquid, dummodò, quantùm tribuendum ſit, intelligas. Eſt tamen philoſophi, non tam glorioſa quàm vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ ſecundùm naturam illi ipſi glorioſi eſſe fatebantur, & videre tantam vim virtutis, tantámque, ut ita dicam, auctoritatem honeſtatis, ut reliqua non illa quidem nulla, ſed ita parva ſint, ut nulla eſſe videantur. Hæc eſt nec

id inveſtigandum excitabuntur. Epigramma quoddam (ut quod ego hactenus indagavi, in medium proferam) ſatis argutum & elegans, ſed parum integrum & purgatum Virgilii nomine legitur; in quo ſignificatur turpes quaſdam & obſcœnas voluptates prope Tiberim exerceri ſolitas eſſe, ut de eadem fortaſſe re hîc intelligi debeat, quod tamen non affirmo: nihil enim mihi de hos compertum eſt. Victorius. Vide num huic loco conveniant piſcatorii ludi, de quibus Feſtus meminit in voce *piſcatorii*, aut ludi *Malumæ*, de quibus mentio eſt apud Suidam. Ursinus. Ovidii verſibus adductus ſum, ut pro *diſſenſio* legendum putarem *decurſio*: hoc faciliùs, quòd Maffei & Tertii veteres libri comprobant. Erat autem feſtus ille dies, quem Romani in honorem Fortunæ celebrabant. Ovidius, Faſt. VI. 773. Mar.

omnia ſpernentis præter virtutem, & virtutem ipſam ſuis laudibus amplificantis oratio. Denique hæc eſt undique completa & perfecta explicatio ſummi boni. Hinc cæteri particulas arripere conati, ſuam quiſque videri voluit afferre ſententiam.

25 Sæpe ab Ariſtotele, à Theophraſto mirabiliter eſt laudata per ſe ipſa rerum ſcientia. Hoc uno captus Herillus ſcientiam ſummum bonum eſſe defendit, nec rem ullam aliam per ſe expetendam. Multa ſunt dicta ab antiquis de contemnendis ac deſpiciendis rebus humanis. Hoc unum Ariſto tenuit: præter vitia atque virtutes negavit rem eſſe ullam aut fugiendam, aut expetendam. Poſitum eſt à noſtris in iis rebus, quæ ſecundùm naturam eſſent, non dolere. Hoc Hieronymus ſummum bonum eſſe dixit. At verò Callipho, & poſt eum Diodorus, cùm alter voluptatem adamaviſſet, alter vacuitatem doloris; neuter honeſtate carere potuit, quæ eſt à noſtris laudata maximè.

Quin etiam ipſi voluptarii diverticula quærant, & virtutes habeant in ore totos dies, voluptatémque primò duntaxat expeti dicant: deinde conſuetudine quaſi alteram naturam effici, qua impulſi multa faciunt, nullam quærentes voluptatem. Stoici reſtant. Hi quidem non unam aliquam aut alteram à nobis, ſed totam ad ſe noſtram philoſophiam tranſtulerunt. Atque, ut reliqui fures, earum rerum, quas ceperunt, ſigna commutant: ſic illi, ut ſententiis noſtris pro ſuis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur ſola hæc diſciplina digna ſtudioſis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

Quæ cùm dixiſſet, paulúmque inſtitiſſet, Quid eſt, inquit? Satíſne vobis videor pro meo jure in veſtris auribus commentatus? Et ego, Tu verò, inquam, Piſo, ut ſæpe aliàs, ſic hodie ita iſta noſſe viſus es, ut, ſi tui copia nobis ſemper fieret, non multùm Græcis ſupplicandum putarem. Quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem ſanè Peripateticum, aliquantò iſta ſecus dicere ſolitum, aſſentientem iis, qui multùm in fortuna ſecunda aut adverſa, multùm in bonis aut malis corporis ponerent. Eſt ut dicis, inquit: ſed hæc ab Antiocho, noſtro familiari, dicuntur multò meliùs & fortiùs, quàm à Staſea dicebantur.

bantur. Quanquam ego non quæro, quid tibi à me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro, quem diſcipulum cupio à te abducere.

Tum Lucius, Mihi verò iſta valde probata ſunt: quod item —
fratri puto. Tum mihi Piſo, Quid ergo? inquit, dáſne adoleſ- 26
centi veniam? An eum diſcere ea mavis, quæ cùm præclarè didicerit, nihil ſciat? Ego verò iſti, inquam, permitto. Sed nónne meminiſti, mihi licere probare iſta, quæ ſunt à te dicta? Quis enim poteſt ea, quæ probabilia videantur ei, non probare? An verò, inquit, quiſquam poteſt probare, quod perceptum, quod comprehenſum, quod cognitum non habet? Non eſt iſta, inquam, Piſo, magna diſſenſio. Nihil eſt enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi poſſe videatur, niſi quòd percipiendi vis ita definitur à Stoicis, ut negent quidquam poſſe percipi, niſi tale verum, quale falſum eſſe non poſſit. Itaque hæc cum illis eſt diſſenſio, cum Peripateticis nulla ſanè. Sed hæc omittamus; habent enim & bene longam & ſatis litigioſam diſputationem.

Illud mihi à te nimiùm feſtinanter dictum videtur, ſapientes omnes eſſe ſemper beatos. Neſcio quo modo prætervolavit oratio. Quod niſi ita efficitur: quæ Theophraſtus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo poſſe putavit, vereor ne vera ſint. Nam illud vehementer repugnat, eundem & beatum eſſe & multis malis oppreſſum. Hæc quo modo conveniant, non ſanè intelligo. Utrùm igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim eſſe, ut ad beatè vivendum ſe ipſa contenta ſit? An, ſi id probas, ita fieri poſſe negas, ut ii, qui virtutis compotes ſint, etiam malis quibuſdam affecti, beati ſint? Ego verò volo in virtute vim eſſe quàm maximam: ſed, quanta ſit, aliàs: nunc tantùm, poſſitne eſſe tanta, ſi quidquam extra virtutem habeatur in bonis.

Atqui, inquit, Si Stoicis concedis, ut virtus ſola, ſi adſit, vitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. Quæ enim mala illi non audent appellare, aſpera autem, & incommoda, & rejicienda, & aliena naturæ eſſe concedunt, ea nos mala dicimus, ſed exigua & porrò minima. Quare ſi poteſt eſſe beatus is, qui eſt in aſperis rejiciendiſque rebus, poteſt is quoque eſſe,

qui eſt in parvis malis. Et ego, Piſo, inquam, ſi eſt quiſquam, qui acutè in cauſis videre ſoleat, quæ res agatur, is es profectò tu. Quare attende, quæſo: nam adhuc, meo fortaſſe vitio, quid ego quæram non perſpicis. Iſtic ſum, inquit, exſpectóque quid ad id, quod quæram, reſpondeas.

27 Reſpondebo, me non quærere, inquam, hoc tempore, quid virtus poſſit efficere, ſed quid conſtanter dicatur, quid ipſum à ſe diſſentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia [37] cùm à Zenone, inquam, hoc magnificè, tanquam ex oraculo, editur, *Virtus ad beatè vivendum ſe ipſa contenta eſt.* Quare, inquit? Reſpondet, *Quia niſi quod honeſtum eſt, nullum eſt aliud bonum.* Non quæro jam, verúmne ſit: illud dico, ea, quæ dicat, præclarè inter ſe cohærere.

Dixerit hoc idem Epicurus, Semper beatum eſſe ſapientem: quod quidem ſolet ebullire nonnunquam. Quem quidem, cùm ſummis doloribus conficiatur, ait dicturum: *Quàm ſuave eſt! quàm nihil curo!* Non pugnem cum homine, cur tantùm habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum, quid ſibi dicendum ſit, cùm dolorem ſummum malum eſſe dixerit. Eadem nunc mea adversùm te oratio eſt. Dicis eadem omnia & bona & mala, quæ quidem dicunt qui nunquam philoſophum pictum, ut dicitur, viderunt; valetudinem, vires, ſtaturam, formam, integritatem unguiculorum omnium, bona; deformitatem, morbum, debilitatem, mala.

Jam illa externa, parcè tu quidem: ſed hæc, cùm corporis bona ſint, eorum conficientia certè in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, divitias, honores, opes. Contra hæc attende me nihil dicere: ſi iſta [38] mala ſunt, in quæ poteſt incidere ſapiens, ſapientem eſſe, non eſſe ad beatè vivendum ſatis. Immò verò, inquit, ad beatiſſimè vivendum, parum eſt: ad beatè verò, ſatis. Animadverti, inquam, te iſto modo paulò antè ponere: & ſcio ab Antiocho noſtro dici ſic ſolere. Sed quid

37. *Quia cùm à Zenone*] Putat excellens ingenio Sigonius, cujus acquieſco ſententiæ, abundare *cùm*. P. MANUTIUS. Secundam vocem cum Sigonio Manutióque non ſuſtulerim; potiùs verò totum locum ſic reſinxerim, *Quia, cùm à Zenone, inquam, tanquam ex oraculo editur*, Virtus ad beatè vivendum ſe ipſa contenta eſt; *Quare?* inquirenti, *reſpondet*, Quia niſi quod honeſtum eſt &c. DAVISIUS.

quid minùs probandum, quàm eſſe aliquem beatum, nec ſatis beatum? Quod autem ſatis eſt, eò quidquid acceſſerit, nimium eſt: & nemo nimiùm beatus eſt: & nemo beato beatior.

Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios conſules vidit, è quibus unum etiam & cenſorem & triumphantem, quartum autem prætorem, eóſque ſalvos reliquit, & tres filias nuptas, cùm ipſe conſul, cenſor etiam augúrque fuiſſet, & triumphaſſet: ut ſapiens fuerit, nónne beatior quàm, ut item ſapiens fuerit, qui in poteſtate hoſtium, vigiliis & inediâ necatus eſt Regulus?

Quid me iſtud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, 28
inquit, eos reſponſuros putas? Nihilo beatiorem eſſe Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum eſt. Tamen à propoſito, inquam, aberravimus. Non enim, inquam, quæro, quid verum, ſed quid cuique dicendum ſit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! Jam ruinas videres. In virtute enim ſola & in ipſo honeſto cùm ſit bonum poſitum, cúmque nec virtus, ut placet illis, nec honeſtum creſcat, ídque bonum ſolum ſit, quo qui potiatur, neceſſe eſt beatus ſit, cùm id augeri non poſſit, in quo uno poſitum eſt beatum eſſe: quî poteſt eſſe quiſquam alius alio beatior? Vidéſne, ut hæc concinant? Et hercule (fatendum eſt enim quod ſentio) mirabilis eſt apud illos contextus rerum. Reſpondent extrema primis, media utriſque, omnia omnibus: quid ſequatur, quid repugnet, vident. In geometria prima ſi dederis, danda ſunt omnia. Concede nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum ſit: concedendum eſt, in virtute ſola poſitam eſſe beatam vitam. Vide rurſus retrò. Dato hoc, dandum erit illud. Quod veſtri non item.

Tria genera bonorum. Procliviùs currit oratio: venit ad extremum: hæret in ſalebra: cupit enim dicere, Nihil poſſe ad beatam vitam deeſſe ſapienti. Honeſta oratio, Socratica, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit. Non poteſt, niſi retexueris illa: paupertas ſi malum eſt, mendicus beatus eſſe nemo poteſt, quam-

38. *Si iſta mala*] Senſus eſt: Non impedio quò minùs valetudinem, vires, reliquáque corporis, ut & eorum conficientia, dicas bona: ſed ſi iſta mala ſunt in quæ poteſt incidere ſapiens, dico ſatis ad beatè vivendum non eſſe, ut aliquis ſapiens ſit. IDEM.

quamvis ſit ſapiens. At Zeno eum non beatum modò, ſed etiam divitem dicere auſus eſt. Dolere, malum: in crucem qui agitur, beatus eſſe non poteſt. Bonum, liberi: miſera orbitas. Bonum, patria: miſerum exilium. Bonum, valetudo: miſerum, morbus. Bonum, integritas corporis: miſera debilitas. Bonum, incolumis acies: miſera cæcitas. Quæ ſi poteſt ſingula conſolando levare, univerſa quo modo ſuſtinebit? Sit enim idem cæcus, debilis, morbo graviſſimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas, Zeno? Beatum, inquit. Etiam beatiſſimum? Quippe, inquiet, cùm tam docuerim, gradus iſtam rem non habere, quàm virtutem, in qua ſit etiam ipſum beatum.

Tibi hoc incredibile, quia beatiſſimum. Quid tuum? credibile? Si enim ad populum me vocas: eum, qui ita ſit affectus, beatum nunquam probabis. Si ad prudentes: alterum fortaſſe dubitabunt, ſitne tantum in virtute, ut eâ præditi, vel in Phalaridis tauro beati ſint: alterum non dubitabunt, quin & Stoici convenientia ſibi dicant, & vos repugnantia. Theophraſti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus à propoſito: &, ne longiùs, Prorſus, inquam, Piſo, ſi iſta mala ſunt, placet. Nónne igitur tibi videntur, inquit, mala? Id quæres? inquam: in quo, utrum reſpondero, verſes te huc atque illuc neceſſe eſt. Quo tandem modo, inquit? Quia ſi mala ſunt, is, qui erit in his, beatus non erit. Si mala non ſunt, jacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas: ne diſcipulum abducam times. Tu verò, inquam, ducas licet, ſi ſequatur. Erit enim mecum, ſi tecum erit.

29 Audi igitur, inquit, Luci. Tecum [39] enim, ut ait Theophraſtus, mihi inſtituenda oratio eſt. Omnis auctoritas philoſophiæ conſiſtit in beata vita comparanda: beatè enim vivendi cupiditate

39. *Tecum enim, ut ait Theophraſtus, mihi inſtituenda* &c.] Quis non videt, verborum ordinem hîc eſſe perturbatum? Quo modo enim potuit Theophraſtus, qui multis annis, atque adeò ſæculis, ante Lucium Ciceronem natus eſt, de eo cogitare, aut loqui? Sic igitur videtur legendum, *Tecum enim, Luci, mihi inſtituenda oratio eſt. Omnis auctoritas philoſophiæ, ut ait Theophraſtus, conſiſtit in beata vita comparanda* &c. LAMBINUS.

40. *Acrionem Locros*] Valerius Maximus

tate incenſi omnes ſumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. Quare hoc videndum eſt, poſsítne nobis hoc ratio philoſophorum dare. Pollicetur certè. Niſi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut à ſacerdotibus barbaris numeros & cæleſtia acciperet? Cur pòſt Tarentum ad Archytam? Cur ad cæteros Pythagoreos, Echecratem, Timæum, Acrionem [41] Locros, ut, cùm Socratem expreſſiſſet, adjungeret Pythagoreorum diſciplinam, eáque, quæ Socrates repudiabat, addiſceret? Cur ipſe Pythagoras & Ægyptum luſtravit, & Perſarum magos adiit? Cur tantas regiones barbarorum, pedibus obiit? tot maria tranſmiſit? Cur hæc eadem Democritus? qui (verè [41], falſóne, quæreremus) dicitur oculis ſe privaſſe: certè ut quàm minimè animus à cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deſeruit incultos, quid quærens aliud niſi beatam vitam? Quam ſi etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inveſtigatione naturæ conſequi volebat, ut eſſet bono animo. Id enim ille ſummum bonum, *εὐθυμίαν*, & ſæpe [a] *ἀταραξίαν* appellat, id eſt, animum terrore liberum.

Sed hæc etſi præclarè, nondum tamen & perpolita. Pauca enim, neque ea ipſa enucleatè ab hoc, de virtute quidem, dicta. Pòſt enim hæc in hac urbe primùm à Socrate quæri cœpta: deinde in hunc locum delata ſunt. Nec dubitatum, quin in virtute omnis, ut bene, ſic etiam beatè vivendi ſpes poneretur. Quæ cùm Zeno didiciſſet à noſtris: ut in actionibus præſcribi [42] ſolet, de re eâdem [b] fecit alio modo. Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconſtantiæ crimen ille effugit, nos effugere non poſſumus? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quàm Reguli: præponendam tamen: nec magis expetendam, ſed magis ſumendam: &, ſi optio eſſet, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli. Ego, quam ille præponendam & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo

mus VIII. 7. 3. Ext. ubi tamen *Arione* pro *Acrione* perperàm ſcribitur, quemadmodum obſervat Daviſius.

41. *Verè, falsóne, quæreremus*] Victorius, Var. Lect. XV. 9. *Verè, falsóne, quæremus*; ſupple, aliàs.

42. *Præſcribi*] Ex conſuetudine juriſconſultorum, apud quos *præſcribere*, eſt excipere. Manutius.

a Vict. Man. Grut. *ἀθαμβίαν*

b Lamb. *dixit*

nimo momento plus ei vitæ tribuo, quàm Stoici.

Quid intereſt, niſi quòd ego res notas notis verbis appello: illi nomina nova quærunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in ſenatu ſemper eſt aliquis, qui interpretem poſtulet: ſic iſti nobis cum interprete audiendi ſunt. Bonum appello, quidquid ſecundùm naturam eſt: quod contrà, malum: nec ego ſolus: ſed tu etiam, Chryſippe, in foro, domi; in ſchola [a] definis. Quid ergo? aliter homines, aliter philoſophos loqui putes oportere, quanti quidque ſit? aliter doctos, & indoctos? Sed cùm conſtiterit inter doctos, quanti res quæque ſit; ſi homines eſſent, uſitatè loquerentur: dum res maneant, verba fingant arbitratu ſuo.

30 Sed venio ad inconſtantiæ crimen, ne ſæpius dicas, me aberrare: quam tu ponis in verbis; ego poſitam in re putabam. Si ſatis erit hoc perceptum, in quo adjutores Stoicos optimos habemus, tantam vim eſſe virtutis, ut omnia, ſi ex altera parte ponantur, ne appareant quidem: cùm omnia, quæ illi commoda certè dicunt eſſe, & ſumenda, & eligenda, & præpoſita, quæ ita definiunt, ut ſatis magno æſtimanda ſint: hæc igitur cùm ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim novis & commenticiis, ut iſta *producta* & *reducta*, partim idem ſignificantibus: quid enim intereſt, expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur. Sed, cùm ego iſta bona omnia dixero, tantùm refert quàm magna dicam: [b] cùm expetenda, quàm valde. Sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda; nec illa pluris æſtimanda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia iſta neceſſe eſt obſcurari, nec apparere, & in virtutes, tanquam in ſolis radios, incurrere.

At enim, qua in vita eſt aliquid mali, ea eſſe beata non poteſt. Ne ſeges quidem igitur ſpicis uberibus & crebris, ſi avenam uſpiam videris: nec mercatura quæſtuoſa, ſi in maximis lucris

a Vict. Man. Grut. *definis*

b Vict. Man. *quàm expetenda*

43. *An hoc uſquequaque, aliter in vita*] Hæc ſententia eſt. An hoc uſquequaque, id eſt, in omni re, judicabis, nempè unumquidque eſſe appellandum ex majore parte. Verbi gratiâ, bonum id dicimus, quod plus habet boni, quàm mali: & id dulce dicimus, quod plus in ſe continet dulcedinis, quàm amaroris, & ita de cæteris.

luctris parum aliquid damni contraxerit. An hoc [41] uſquequaque, aliter in vita? & non ex maxima parte de tota judicabis? An dubium eſt, quin virtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? Audebo igitur [a] cætera, quæ ſecundùm naturam ſunt, bona appellare, nec fraudare ſuo veteri nomine, potiùs quàm aliquid novum exquirere; virtutis autem amplitudinem quaſi in altera libræ lance ponere. Terram, mihi crede, ea lanx & maria deprimet. Semper enim ex eo, quòd maximas partes continet, latiſſiméque funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilarè vivere. Igitur, ſi ſemel triſtior effectus eſt, hilara vita amiſſa eſt? At hoc in eo M. Craſſo, quem ſemel ait in vita riſiſſe Lucilius, non contigit, ut ea re minùs ἀγέλαςος, ut ait idem, vocaretur. Polycratem Samium felicem appellant. Nihil acciderat ei, quod nollet, niſi quòd annulum, quo delectabatur, in mare abjecerat. Ergo infelix unâ moleſtiâ? felix rurſus, cùm is ipſe annulus in præcordiis piſcis inventus eſt? Ille verò, ſi inſipiens, (quod certè, quoniam tyrannus) nunquam beatus. Si ſapiens: ne tum quidem miſer, cùm ab Oroete prætore Darei in crucem actus eſt. At multis malis affectus. Quis negat? ſed ea mala virtutis magnitudine obruebantur.

An ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant, o- 31
mnium virorum bonorum, id eſt, ſapientum, omnibúſque virtutibus ornatorum, vitam omnibus partibus plus habere ſemper boni, quàm mali? Quis hoc dicit? [b] Stoici ſcilicet? Minimè: ſed iſti ipſi, qui voluptate & dolore omnia metiuntur, nónne clamant, ſapienti plus ſemper adeſſe quod velit, quàm quod nolit? Cùm tantum igitur in virtute ponant ii, qui ſe fatentur virtutis causâ, niſi ea voluptatem acciret, ne manum quidem verſuros fuiſſe: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præſtantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conſpectu quidem relinquantur? Quis enim eſt, qui

 hæc

teris. Aliter autem in vita ſe habere exiſtimabis, & non de tota vita ex majore parte vitæ judicabis? id eſt, non judicabis eam vitam beatam eſſe, in qua plus ſit boni, quàm mali? LAMBINUS.

a Man. Lamb. Grut. delent *cætera*

b Vict. Man. Grut. *Stoicis licet*

hæc cadere in ſapientem dicere audeat, ut, ſi fieri poſſit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? Quis noſtrûm dixerit, quos non pudet ea, quæ Stoici aſpera dicunt, mala dicere, melius eſſe, turpiter aliquid facere cum voluptate, quàm honeſtè cum dolore?

Nobis Heracleotes ille Dionyſius flagitiosè deſciviſſe videtur à Stoicis propter [44] oculorum dolorem. * Quis verò hoc didiciſſet à Zenone, non dolere, cùm doleret? Illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non eſſe, quia turpe non eſſet, & eſſet ferendum viro. Hic ſi Peripateticus fuiſſet, permanſiſſet, credo, in ſententia, quoniam dolorem dicunt malum eſſe; de aſperitate autem ejus fortiter ferendâ præcipiunt eadem, quæ Stoici. Et quidem Arceſilas tuus, etſi fuit in diſſerendo pertinacior, tamen noſter fuit. Erat enim Polemonis. Is cùm arderet podagræ doloribus, viſitaſsétque hominem Carneades [45], Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret, Mane, quæſo, inquit, Carneade noſter: nihil illinc huc pervenit. Oſtendit pedes, & pectus. Attamen hic mallet non dolere.

32 Hæc igitur eſt noſtra ratio, quæ tibi videtur inconſtans: cùm propter virtutis cæleſtem quandam, & divinam, tantámque præſtantiam, ut, ubi virtus ſit, réſque magnæ, ſumendæ, laudabiles, & virtute geſtæ, ibi eſſe miſeria & ærumna non poſſit, tamen labor poſſit & moleſtia: non dubitem dicere, omnes ſapientes ſemper beatos eſſe, ſed tamen fieri poſſe, ut ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt, Piſo, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. Quem ſi tenueris, non modò meum Ciceronem, ſed etiam me ipſum abducas licebit.

Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, ſatis hoc firmatum videtur. Lætor quidem, philoſophiam, cujus antea ſupellectilem pluris æſtimabam, quàm poſſeſſiones reliquorum; ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere poſſem, quidquid in ſtudiis noſtris

44. *Propter* oculorum *dolorem*]. Aut *oculorum* depravatum eſt, aut Cicero ſibi non conſtat: nam Tuſculanâ II. cap. 24. *renum* dolore Dionyſium hunc laborantem memorat. P. MANUTIUS. In Tuſculanis Ciceronem memoriâ lapſum putarim; cùm Dionyſium hunc propter ὀφθαλμίαν à Stoicis deſciviſſe tradat etiam Laërtius, lib. VII. §. 37. 166. DAVISIUS.

* Lamb. *quaſi verò*

45. *Carneades Epicuri perfamiliaris*] Adverſantur rationes chronologicæ: nam Epicurus

ſtris concupiſſem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quàm cæteras: quod quidam ei deeſſe dicebant. Non quàm noſtram quidem, inquit Pomponius jocans. Sed mehercule pergrata mihi oratio tua. Quæ enim dici Latinè poſſe non arbitrabar, ea dicta ſunt à te, nec minùs planè, quàm dicuntur à Græcis, verbis aptis. Sed tempus eſt, ſi videtur: & rectà quidem ad me. Quod cùm ille dixiſſet, & ſatis diſputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

---

rus mortuus eſt anno ſecundo Olymp. CXXVII. Carneades autem quarto Olymp. CLXII. ut inter eorum fata CXLII. intercesſerint anni. Quærendus igitur eſt alius, qui revera fuit Epicuro familiaris: Carneades enim Academicus philoſophus intelligi non poteſt. Forſan autem latet Corniades, de quo Plutarchus Tom. II. p. 1089. C. ut legendum ſit, *viſitaſſétque hominem* Corniades *Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret, Mane, quæſo, inquit,* Corniade *noſter* &c. Idem.

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

Liber primus.

De contemnenda morte.

ARGUMENTUM.

Præfatus de inſtituto philoſophiæ Græcæ Latinis literis illuſtrandæ, ut, in quo uno à Græcis vincerentur Romani, id ad ipſos quoque transferretur, cap. 1-4. *ponit id, de quo tota eſt primi libri diſputatio:* an mors malum ſit? *Quod deinde ſtudioſè convellit. Primò oſtendit, mortem non poſſe malum eſſe mortuis, quòd falſa ſint omnia quæ de inferis apud poëtas narrentur; &, ſi nuſquam ſint mortui, non poſſint eſſe miſeri, quòd nihil ſen-*

tiant, neque adeò mors malum: cap. 5-7. *Deinde non eſſe malum mortem morituris*, cap. 8. *demonſtrare ſuſcipit. Mors quid ſit, non conſtare inter Philoſophos, qui de natura animi valde diſſentiant*, cap. 9-10. *qua non cognita, ne mors quidem qualis ſit, poſſe intelligi. Qui animam cum corpore confundant, interitum mentis & corporis etiam conjungere, reliquos ſpem immortalitatis afferre. Quidquid ſit, mortem non eſſe malum; nam ſi intereat animus, non eſſe miſerum; ſin ſuperſtes ſit corporis ruinis, beatum eſſe*, cap. 11. *Immortalitatem autem animi confirmari auctoritate antiquitatis omnis*, cap. 12-13. *curâ, quam quiſque rerum poſt mortem futurarum gerat*, cap. 14. *conſenſu nationum omnium*, cap. 16. *naturâ animorum, vel animali, hoc eſt ſpirabili, vel igneâ, quâ, cùm corpore exceſſerint, propter agilitatem ſublimè ferantur*, cap. 17. *divinis denique rebus, quæ animo inſint, quæ nec à corpore oriri, nec in terra nata eſſe poſſint*, cap. 24-27. *Quòd autem primò propterea quidam animum à corpore diſcretum negent, quòd, ubi ſit, aut qualis ſit, non intelligant, id eſſe leve; quòd nec oculus ſe videat, & animus, quanquam non ſuam formam, tamen ſagacitatem, memoriam, ingenium videat:* cap. 28-29. *Deinde quòd negent animum vacantem corpore eſſe poſſe, quòd qualis ejuſmodi animus ſit, & quomodo poſſit vacare corpore, non intelligunt; ne in corpore quidem qualis ſit intelligi, difficiliúſque eſſe comprehendere, quomodo in alieno & diverſa natura corpore eſſe, quàm quomodo vacare corpore poſſit:* cap. 22. *Stoicos autem eſſe perabſurdos, qui animos manere dicant, cùm è corpore exceſſerint, ſed non ſemper: quòd dent id, quod difficillimum in cauſa ſit, poſſe animum manere corpore vacantem; quod facile ſit, tollant, ſemper manere:* cap. 32. *Neque Panætii rationem duplicem valere, qui animos mortales velit, primò quòd quidquid naſcatur, intereat; deinde, quòd animus ſæpe æger ſit; quòd autem ægrum eſſe & in morbum cadere poſſit, id etiam interire poſſit. Nam cùm de immortalitate diſputetur, de mente dici, quæ omni turbido motu vacet, non de iis partibus, in quibus ægritudines verſentur:* cap. 32-33. *Quòd ſi verò animus intereat, non eſſe tamen, quare mortem timeamus, cùm propter eam rationem, quam ſuprà attulerat*, cap. 11. *tum propter multas alias. Mortem non propter ſe*

(fieri

(fieri enim in punćto, ſape etiam ſine ſenſu) timeri, ſed propter diſceſſum ab omnibus vita bonis; ſed ea eſſe aut opinata tantùm, aut tam pauca & parva, ut à malorum & magnitudine & multitudine obruantur, & morte omnia mala & pericula effugi: cap. 34-36. *Nullius bonis rebus carere mortuos, quòd carere is demum dicatur, cui deſit, quod deſideret :* cap. 36. *Neque ſine ſenſu eſſe, odioſum eſſe tum, cùm ſenſus ablatus ſit,* cap. 37. *Ac propterea omnem metum mortis pellendum eſſe, neque miſerum putandum maturè mori, &, ut aiunt, ante tempus, quòd nullum certum vivendi ſpatium natura dederit, ſed incertam vita uſuram :* cap. 39-41. *De humatione autem & ſepultura non eſſe laborandum, quòd nihil ad mortuum pertineat,* cap. 42-45. *Operam potiùs dandam eſſe, ut laudabilem vitam glorioſa ratione finiamus; eam eſſe optimam aquo animo oppetendæ mortis rationem :* cap. 46-47. *Epilogi loco afferuntur ipſorum Deorum de morte teſtimonia & hominum de morte pro patria appetita opiniones.* Ernestus.

Quomodo inſcribendi ſint hi Tuſculanarum libri, docet Turnebus in Fragmentum de Fato, *cap.* 2. *Dialogi formâ ſcripti ſunt interrogante uno, altero reſpondente. Perſonas colloquentes deſignant in libris hactenus excuſis litera M. A. in quibus quid ſit, utrùm in priore* Marcus, *an* Magiſter; *in poſteriore* Atticus, Adoleſcens, Auditor, *certant curioſi; modico, ut videtur, operæ pretio; neque firmis admodum argumentis. Qui* Marcum, *hoc eſt, Ciceronem cum* Attico *videre colloquentem volunt, ii pugnare poſſunt auctoritate Lactantii*, lib. I. Divin. Inſtit. cap. 15, *itémque Elienſium duorum codicum, quos vidit Daviſius. Verùm hic ipſe & ſuorum codicum, & Lactantii auctoritatem elevans, Atticum ab his dialogis excludit.* Atticus enim, *inquit*, tum temporis ſenex erat; juvenis autem ille, qui cum Cicerone diſputavit, ut patet ex lib. II. cap. 12. Hac igitur literâ, quod etiam Lambinus vidit, *Adoleſcentem* denotari puto. *Ita Daviſius. Huc facit quòd is, quicum diſputat Cicero, mortem ait eſſe* malum. *Secùs Epicurei ſentiebant, quos Atticus ſequebatur. Alii, quibus placet* Auditor, *præſidio habent hæc è lib. I. cap.* 4. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet... Fiebat autem ita, ut cùm is, qui audire vellet, dixiſſet, quid ſibi videretur, tum

ego

ego contrà dicerem. *Quid ſi autem illas Cicero literas non appoſuerat? Earum ſanè nullum extare in libris manuſcriptis veſtigium teſtis eſt Lambinus; neque, diſſentiens à Lambino, Daviſius ullum vidiſſe ſe affirmat, niſi in illis, quibus fidem ipſe non habet, Elienſibus. Eſt hîc Lutetia in bibliotheca Regia vetuſtus, à Salmaſio,* in Prolegomenis ad Solinum, *laudatus codex Tuſculanarum Quæſtionum: in quo nec literas* M. A. *neque ullam videre eſt notam loquentium perſonarum. Unde ergo in libris ſunt vulgatis? Omnino ex eorum, qui olim ediderunt, diligentiâ, lectoribus eas cavente tenebras, quæ oriri ex ignorata perſonarum mutatione poſſunt. Proinde ego, in re tam incerta, neque tanti porrò, integrum mihi eſſe exiſtimavi, id malle, quod opportunius ad intelligendi facilitatem videretur. Cujuſmodi viſa ſunt vocabula,* Marcus: Auditor. *Si quis litem movet, erit certè de vocibus tota.* Olivetus.

6 CUM defenſionum laboribus, ſenatoriiſque muneribus, aut omnino, aut magna ex parte eſſem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ad ea ſtudia, quæ retenta animo, remiſſa temporibus, longo intervallo intermiſſa revocavi: &, cùm omnium artium, quæ ad rectam vivendi viam pertinerent, ratio & diſciplina, ſtudio ſapientiæ, quæ philoſophia dicitur, contineretur;

1. *Annis enim ferè* CCCCX.] Dubio procul excidit numerus centenarius. Teſtatur quidem Urſinus in ſuo Mſ. legi IↃXIV. librariúmque ex DXIII. facili lapſu DXIV. feciſſe cenſet. In Faſtis ſanè Claudii & Tuditani conſulatus ad A. U. C. DXIII. refertur. At quemadmodum teſtatur Cicero in Bruto cap. 18. *Livius primus fabulam, C. Claudio Cæci filio & M. Tuditano conſulibus, docuït, anno ipſo, antequam natus eſt Ennius; poſt Romam conditam autem, quarto decimo & quingenteſimo;* adeò ut ille codex calculum ſuppeditet, quem alibi Tullius eſt ſecutus. Immo verò nullus dubito, quin ex hoc loco refictus ſit iſte liber; noſter enim paucos annos ſciens prætermiſit, quia non erat cur chronologiam nimis anxiè traderet. De ea vide Joſ. Scaligerum ad Euſebii Chron. Daviſius.

2. *Anno ante natum Ennium, qui fuit major natu, quàm Plautus & Nævius*] Videtur Cicero dicere, Ennium Plauto, Nævióque, natu eſſe majorem. Sed ſecus ſe res habet. Quippe provocabulum relativum *qui*, non Ennium reſpicit, ſed Livium. Ut ſententia ſit, Livium, non Ennio modò antiquiorem fuiſſe, de quo ſatis liquet: ut quem dixerit demum natum eſſe, cùm

Livius

retur; hoc mihi Latinis literis illuſtrandum putavi. Non quia philoſophia Græcis & literis & doctoribus percipi non poſſet: ſed meum ſemper judicium fuit, omnia noſtros aut inveniſſe per ſe ſapientiùs quàm Græcos; aut accepta ab illis feciſſe meliora, quæ quidem digna ſtatuiſſent, in quibus elaborarent. Nam mores & inſtituta vitæ, réſque domeſticas ac familiares, nos profectò & meliùs tuemur & lautiùs. Rem verò publicam noſtri majores certè melioribus temperaverunt & inſtitutis & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cùm virtute noſtri multùm valuerunt, tum plus etiam diſciplinâ. Jam illa, quæ naturâ, non literis aſſecuti ſunt, neque cum Græcia, neque ullâ cum gente ſunt conferenda. Quæ enim tanta gravitas, quæ tanta conſtantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut ſit cum majoribus noſtris comparanda? Doctrinâ Græcia nos & omni literarum genere ſuperabat: in quo erat facile vincere non repugnantes. Nam cùm apud Græcos antiquiſſimum ſit è doctis genus poëtarum, ſi quidem Homerus fuit & Heſiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: ſeriùs poëticam nos accepimus. Annis enim ferè CCCCX [1] poſt Romam conditam Livius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, conſulibus, anno [2] ante natum Ennium, qui fuit major natu quàm Plautus & Nævius.

Serò igitur à noſtris poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quan-

Livius jam primam fabulam docuiſſet: ſed ipſo etiam Plauto, Nævióque: de quibus minùs erat apertum. G. J. Vossius. Pronomen relativum non ad Ennium, ſed ad Livium reſpicere cenſet G. J. Voſſius de Hiſt. Lat. lib. I. cap. 2. Incommodè quidem; præterquàm quòd nulla fuit unquam controverſia, quin Livius Nævium & Plautum ætate præceſſerit, ſiquidem Romanorum primus fabulam dederit. Vide Quintilianum Inſt. Orat. lib. x. cap. 2. Ego ſanè cùm multis exemplis Tullium non *ἀναμάρτητον* eſſe deprehenderim, nullus dubito, quin *σφάλμα μνημονικὸν* hîc admiſerit; Nævius enim fuit Ennio vetuſtior. Vide Ciceronem in Bruto cap. 15. 18. 19. & Agellium N. A. lib. XVII. cap. 21. Immo Plautus ipſe priùs fato ceſſit quàm Ennius, ſed quot annos natus obierit, haud conſtat. Davisius. Mſ. Reg. Luparenſis, in editione Verburgii ad marginem citatus, omittit voces *& Nævius*, quas omittendas eſſe potiùs puto, quàm cum Daviſio credam Ciceronem hîc *σφάλμα μνημονικὸν* admiſiſſe. At legendum fortaſſe eſt, *quàm Plautus*, ut *& Nævius*: id eſt, ut & Nævius fuit major natu quàm Plautus. Satis conſtat, Nævium antiquiorem fuiſſe Ennio, utrumque Plauto. Pearcius.

quam eſt in Originibus [3], ſolitos eſſe in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Honorem tamen huic generi non fuiſſe declarat oratio Catonis, in qua objecit, ut probrum, M. Nobiliori, quòd is in provinciam poëtas duxiſſet. Duxerat autem conſul ille in Ætoliam, ut ſcimus, Ennium. Quò minùs igitur honoris erat poëtis, eò minora ſtudia fuerunt. Nec tamen, ſi qui magnis ingeniis in eo genere exſtiterunt, non ſatis Græcorum gloriæ reſponderunt. An cenſemus, ſi Fabio [4], nobiliſſimo homini, laudi datum eſſet, quòd pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos & Parrhaſios fuiſſe? Honos alit artes, omnéſque incenduntur ad ſtudia gloriâ: jacéntque ea ſemper, quæ apud quoſque improbantur. Summam eruditionem Græci ſitam cenſebant in nervorum vocúmque cantibus. Igitur & Epaminondas, princeps, meo judicio, Græciæ, fidibus præclarè ceciniſſe dicitur: Themiſtocléſque aliquot ante annos, cùm in epulis recuſaret lyram, habitus eſt indoctior. Ergo in Græcia muſici floruerunt, diſcebántque id omnes, nec, qui neſciebat, ſatis excultus doctrinâ putabatur. In ſummo apud illos honore geometria fuit. Itaque nihil mathematicis illuſtrius. At nos metiendi, ratiocinandique utilitate hujus artis terminavimus modum.

3 At contrà oratorem celeriter complexi ſumus: nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: pòſt autem eruditum. Nam Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuiſſe traditum eſt: ſtudioſum autem eum, qui iis ætate anteibat, Catonem:

3. *Eſt in Originibus*] M. Porcii Catonis opus, qui *ſenex ſcribere hiſtorias inſtituit, quarum ſunt libri ſeptem. Primus continet res geſtas regum P. R. Secundus & tertius, unde quæque civitas orta ſit Italica, ob quam rem omnes* Origines *videtur appellaſſe*, ut ait Corn. Nepos in vit. cap. 3. Elienſ. tert. & Petrenſ. hîc exhibent, *graviſſimus auctor Cato in Originibus ſolitos dicat eſſe canere convivas ad tibicinem*, quod gloſſema eſt ex lib. IV. cap. 2. huc traductum, ubi hæc ſunt verba: *Graviſſimus auctor in Originibus dicit Cato morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum hominum laudes atque virtutes.* Eandem conſuetudinem memorant Varro apud Nonium *in aſſa*, Cicero in Bruto cap. 19. Valer. Max. lib. II. c. 1. 10. & Quintil. lib. I. cap. 10. Eámque lege ſancitam voluit noſter de Leg. lib. II. cap. 24. DAVISIUS.

4. *Si Fabio*] De quo Sigonius. Vide in *Bruto*, cap. 21.

5. *Latini libri .... non ſatis eruditis*] Amafanium notat alióſque nonnullos ex Epicuri grege, quos eo nomine perſtrinxit etiam lib. I. Acad. cap. 2. Adi ſis & Tuſc. IV. 3. IDEM.

6. *Illa manabant*] *Illa* ſc. *diſponere, illuſtra-*

nem: pòſt verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos noſtram ad ætatem, ut non multùm aut nihil omnino Græcis cederetur. Philoſophia jacuit uſque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum: quæ illuſtranda & excitanda nobis eſt, ut, ſi occupati profuimus aliquid civibus noſtris, proſimus etiam, ſi poſſumus, otioſi.

In quo eo magis nobis eſt elaborandum, quòd multi jam eſſe Latini [5] libri dicuntur ſcripti inconſideratè ab optimis illis quidem viris, ſed non ſatis eruditis. Fieri autem poteſt, ut rectè quis ſentiat, & id quod ſentit, politè eloqui non poſſit. Sed mandare quemquam literis cogitationes ſuas, qui eas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperanter abutentis & otio, & literis. Itaque ſuos libros ipſi legunt cum ſuis, nec quiſquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam ſcribendi ſibi permitti volunt. Quare ſi aliquid oratoriæ laudi noſtrâ attulimus induſtriâ, multò ſtudioſiùs philoſophiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa [6] manabant.

Sed, ut Ariſtoteles, vir ſummo ingenio, ſcientiâ, copiâ, cùm —
motus eſſet Iſocratis [7] rhetoris gloriâ, dicere etiam [8] cœpit ado- 4
leſcentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere: ſic nobis placet nec priſtinum dicendi ſtudium deponere, & in hac majore & uberiore arte verſari. Hanc enim perfectam philoſophiam ſemper judicavi, quæ de maximis quæſtionibus copioſè poſſet ornatéque dicere. In quam exercitationem [9] ita

 nos

luſtrare, & delectatione afficere lectorem. Sed mihi, fateor, ferè perſuaſum eſt Ciceronem ſcripſiſſe *manabat*, ut hoc verbum ad *oratoriam laudem* reſpiceret, quæ proximè præceſſerat. PEARCIUS.

7. *Iſocratis rhetoris gloria*] Vide Cic. de Orat. II. c. 35. IDEM.

8. *Dicere etiam cœpit, adoleſcentes docere, & prudentiam cum eloquentia jungere*] Video te (Daviſium, quod ſemel dicam, ſemper alloquitur) hæc cum vulgo ſic accipere, ac ſi aſyndeton eſſet, pro *cœpit dicere, & docere adoleſcentes.* Perperàm quidem: quippe auferendum illud comma, & ſine interpunctione legendum: *dicere etiam cœpit adoleſcentes docere*: hoc eſt, cœpit docere adoleſcentes etiam artem dicendi. Sic infrà Tuſc. I. 18. *Ariſtoxenus hæc magiſtro concedat Ariſtoteli*; canere *ipſe* doceat. Græci, *διδάσκειν τοὺς νέους λέγειν*. RICH. BENTLEIUS.

9. *Ita nos ſtudioſè operam dedimus*] Lambino aſſentior delenti *operam*, quem ſecutus eſt Janus Gebhardus, *Crepund. lib. I. cap.* 23. nec tamen nego ei voci poſſe præſidium eſſe in hoc verſu, *Prolog. in Caſin. Plaut.* 22.

Benignè ut operam detis ad noſtrum gregem. BUHERIUS.

nos ſtudioſè operam dedimus, ut jam etiam ſcholas [10] Græcorum more habere auderemus: ut nuper tuum poſt diſceſſum in Tuſculano, cùm eſſent plures mecum familiares, tentavi, quid in eo genere poſſem. Ut enim antea declamitabam cauſas, quod nemo me diutiùs fecit: ſic hæc nunc mihi ſenilis eſt declamatio. Ponere jubebam, de quo quis audire vellet: & id aut ſedens, aut ambulans diſputabam.

Itaque dierum quinque ſcholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita, ut, cùm is, qui audire vellet, dixiſſet, quid ſibi videretur, tum ego contrà dicerem. Hæc eſt enim, ut ſcis, vetus & Socratica ratio contra alterius opinionem diſſerendi. Nam ita facillimè, quid veriſimillimum eſſet, inveniri poſſe Socrates arbitrabatur. Sed quò commodiùs diſputationes noſtræ explicentur, ſic eas exponam, quaſi agatur res, non quaſi narretur. Ergo ita naſcetur exordium.

AUDITOR. Malum mihi videtur eſſe mors. MARCUS. Iiſne, qui mortui ſunt, an iis, quibus moriendum eſt? AUDITOR. Utriſque. MARCUS. Eſt miſerum igitur, quoniam malum. AUDITOR. Certè. MARCUS. Ergo & ii, quibus evenit jam, ut morerentur, & ii, quibus eventurum eſt, miſeri. AUDITOR. Mihi ita videtur. MARCUS. Nemo ergo non miſer? AUDITOR. Prorſus nemo. MARCUS. Et quidem, ſi tibi conſtare vis, omnes, quicumque nati ſunt, erúntve, non ſolùm miſeri, ſed etiam ſemper miſeri. Nam ſi ſolos eos diceres miſeros, quibus moriendum eſſet, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes: moriendum eſt enim omnibus: eſſet tamen miſeriæ finis in morte. Quoniam autem etiam mortui miſeri ſunt, in miſeriam naſcimur ſempiternam. Neceſſe eſt enim, miſeros eſſe eos, qui centum millibus annorum antè occiderunt, vel potiùs omnes, quicumque nati ſunt. AUDITOR. Ita prorſus exiſtimo.

MARCUS. Dic, quæſo, num te illa terrent, triceps apud inferos

10. *Scholas*] Diſputationes; quo ſenſu *pomeridianas ſcholas* dixit Quintilianus III. 1. Noſter infrà III. 34. *Separatim certæ* ſcholæ *ſunt de exilio... Hæc Græci in ſingulas* ſcholas *& in ſingulos libros diſpertiunt.* Et de Fin. II. 1. *Ne me tanquam philoſophum putetis* ſcholam *aliquam vobis explicaturum.* Auguſtinus C. D. lib. II. c. 7. *An fortè nobis philoſophorum* ſcholas *diſputationéſque memorabunt?* Sic τὴν γενομένην ΣΧΟΛῊΝ περὶ τοῦ ἀκούειν memorat Plutarchus Tom. II. p. 37. Vide ſis & Arrianum Epict. lib. IV. cap. 9. p. 424. &] Diogenem Laërtium X. 26. DAVIS. Omiſſum nolim, quod animadvertit in Anglica ſcriptione quadam Phileleutherus Lipſienſis,, hoc eſt, Richardus Bentleius, has quæſtiones non ejuſdem eſſe generis, cujus illæ ſunt, quæ vel præceſſere,

ſeros Cerberus, Cocyti fremitus, tranſvectio Acherontis, mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus? Num illud,

quod Siſyphu' verſat
Saxum ſudans nitendo, neque proficit hilum?

Fortaſſe etiam inexorabiles judices, Minos, & Rhadamanthus; apud quos nec te L. Craſſus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Græcos judices res agetur, poteris adhibere Demoſthenem: tibi ipſi pro te erit maximâ coronâ cauſa dicenda. Hæc fortaſſe metuis, & idcirco mortem cenſes eſſe ſempiternum malum.

AUDITOR. Adeóne me delirare cenſes, ut iſta eſſe credam? 6
MARCUS. An tu hæc non credis? AUDITOR. Minimè verò. MARCUS. Malè hercule narras. AUDITOR. Cur? quæſo. MARCUS. Quia diſertus eſſe poſſem, ſi contra iſta dicerem. AUDITOR. Quis enim non in ejuſmodi cauſa? aut quid negotii eſt, hæc poëtarum & pictorum portenta convincere? MARCUS. Atqui pleni ſunt libri philoſophorum contra iſta ipſa diſſerentium. AUDITOR. Ineptè ſanè. Quis eſt enim tam excors, quem iſta moveant? MARCUS. Si ergo apud inferos miſeri non ſunt, ne ſunt quidem apud inferos ulli. AUDITOR. Ita prorſus exiſtimo. MARCUS. Ubi ergo ſunt ii, quos miſeros dicis? aut quem locum incolunt? Si enim ſunt, nuſquam eſſe non poſſunt. AUDITOR. Ego verò nuſquam eſſe illos puto. MARCUS. Igitur ne eſſe quidem. AUDITOR. Prorſus iſto modo: & tamen miſeros ob id ipſum quidem, quia nulli ſunt.

MARCUS. Jam mallem Cerberum metueres quàm iſta tam inconſideratè diceres. AUDITOR. Quî tandem? MARCUS. Quem eſſe negas, eundem eſſe dicis. Ubi eſt acumen tuum? Cùm enim miſerum eſſe dicis, tum eum, qui non ſit, dicis eſſe. AUDITOR. Non ſum ita hebes, ut iſtuc dicam. MARCUS. Quid dicis igitur? AUDITOR. Miſerum eſſe, verbi causâ, M. Craſ-

Academicæ, & *de Finibus*; vel ſequentur, *De Natura Deorum*, & *De Divinatione*. Hæ Tuſculanæ in morem ſcholarum, quas habebant Græci, ſunt compoſitæ: aliæ ſunt proprio nomine diſputationes. In *diſputationibus* agunt philoſophi, & ſui quiſque ordinis & ſectæ proprias ſententias ita defendunt, ut quod mente præceptum attulerant, domum reportent. Quod enim à diſputantibus philoſophis fieri videbat Cicero, & nos quoque videmus, id in his ſervavit fictis diſputationibus, ne quis fortè dubitaret eſſe philoſophos, ſi videret cedentes veritati. In *ſcholis* unus eſt qui velit doceri; alter, qui doceat. Auditor nihil defendit, non repugnat, parcè loquitur, neque alio fine, quàm ut alteri det cauſam loquendi, atque explicandi. ANONYMUS.

ſum, qui illas fortunas morte dimiſerit: miſerum Cn. Pompeium, qui tantâ gloriâ, dignitate tantâ ſit orbatus: omnes denique miſeros, qui hac luce careant. MARCUS. Revolveris eodem. Sint enim oportet, ſi miſeri ſunt. Tu autem modò negabas eos eſſe, qui mortui eſſent. Si igitur non ſunt, nihil poſſunt eſſe: ita ne miſeri quidem ſunt. AUDITOR. Non dico fortaſſe etiam, quod ſentio. Nam iſtud ipſum, non eſſe, cùm fueris, miſerrimum puto. MARCUS. Quid miſerius [11], quàm omnino nunquam fuiſſe? Ita, qui nondum nati ſunt, miſeri jam ſunt, quia non ſunt: & nos ipſi, ſi poſt mortem miſeri futuri ſumus, miſeri fuimus antequàm nati. Ego autem non commemini, antequàm ſum natus, me miſerum. Tu ſi meliore memoriâ es, velim ſcire, ecquid de te recordere.

7 AUDITOR. Ita jocaris, quaſi ego dicam, eos eſſe miſeros, qui nati non ſunt, & non eos miſeros, qui mortui ſunt. MARCUS. Eſſe ergo eos dicis. AUDITOR. Immò, quia non ſunt, cùm fuerint, eos miſeros eſſe. MARCUS. Pugnantia te loqui non vides? Quid enim tam pugnat, quàm non modò miſerum, ſed omnino quidquam eſſe, qui non ſit? An tu egreſſus portâ Capenâ, cùm Calatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum ſepulcra vides, miſeros putas illos? AUDITOR. Quoniam me verbo premis, poſthac non ita dicam, *miſeros eſſe*, ſed tantùm, *miſeros* ob id ipſum, quia non ſunt. MARCUS. Non dicis igitur,

11. *Quid miſerius, quàm omnino nunquam fuiſſe*] Aliâ interpunctione ſic diſtinguenda videtur ſententia, *Quid? miſerius, quàm omnino nunquam fuiſſe?* PEARCIUS.

12. *Ἀξίωμα*] Ad hunc locum reſpicit Agellius N. A. XVI. 8. *Quicquid ita dicitur plenâ atque perfectâ verborum ſententiâ, ut id neceſſe ſit aut verum aut falſum eſſe, id à dialecticis ἀξίωμα appellatum eſt... à M. Cicerone* pronuntiatum, *quo ille vocabulo tantiſper uti ſe atteſtatus eſt*, quoad melius, *inquit*, invenero. Quòd ſi alia veterum loca deſideres, ea ſuppeditabit Æg. Menagius ad Laërt. VII. 63. DAVISIUS.

13. *Quia ſi* mori *etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus* in vita. *Nunc video calcem: ad quam cùm ſit decurſum, nihil ſit prætereà extimeſcendum*] Ita omnes, credo, editiones, ſaltem quas ipſe viderim. Sed aut ego dialectica perverſiſſimè didici; aut falſiſſimum eſt quod hîc infertur ut conſequens. Quid enim? concedamus mori etiam mortuis miſerum eſſe; ideóne *in vita* ſempitêrnum malum haberemus? minimè verò: nam certè non ante mortem. Sed noli credere Ciceronem tam pravè & inſcitè argumentari: ſic enim lege & diſtingue. *Quia ſi* mors *etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus.* In vita *nunc video calcem;* &c. Vides, opinor, novam jam lucem exoriri. *Mors* lego, non *mori*: hoc enim in puncto temporis fit; illa ſempiterna. Sic cap. 5. Malum *mihi videtur eſſe* mors. *Eſt* miſerum *igitur, quoniam malum.* Cæterùm geminus huic locus eſt lib. I. cap. 41. *Intelligamúſque, ſi mors malum: nam vitæ*

tur, *Miſer eſt M. Craſſus*, ſed tantùm, *Miſer M. Craſſus*.

AUDITOR. Ita planè. MARCUS. Quaſi non neceſſe ſit, quidquid iſto modo pronunties, id aut eſſe, aut non eſſe. An tu dialecticis ne imbutus quidem es? In primis enim hoc traditur: Omne pronuntiatum (ſic enim mihi in præſentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα [12]: utar pòſt alio, ſi invenero melius) id ergo eſt pronuntiatum, quod eſt verum aut falſum. Cùm dicis igitur, *Miſer M. Craſſus*: aut hoc dicis, *Miſer eſt M. Craſſus*, ut poſſit judicari, verum id falſùmne ſit: aut nihil dicis omnino.

AUDITOR. Agè, jam concedo non eſſe miſeros, qui mortui ſunt, quoniam extorſiſti, ut faterer, qui omnino non eſſent, eos ne miſeros quidem eſſe poſſe. Quid? qui vivimus, cùm moriendum ſit, nónne miſeri ſumus? Quæ enim poteſt in vita eſſe jucunditas, cùm dies & noctes cogitandum ſit, jam jámque eſſe moriendum.

MARCUS. Ecquî ergo intelligis, quantùm mali de humana 8
conditione dejeceris? AUDITOR. Quonam modo? MARCUS. Quia [13], ſi mori etiam mortuis miſerum eſſet, infinitum quoddam & ſempiternum malum haberemus in vita. Nunc video calcem: ad quam cùm ſit decurſum, nihil ſit præterea extimeſcendum. Sed tu mihi videris Epicharmi [14], acuti, nec inſulſi hominis, ut Siculi, ſententiam ſequi. AUDITOR. Quam? non enim novi. MARCUS. Dicam, ſi potero, Latinè, Scis enim me Græcè

vitæ miſeræ mors finit eſſe videtur; mortis, ſi eſt miſerum, finis eſſe nullus poteſt. BENTLEIUS. Intelligere hæc noluit vir doctiſſimus, qui mutare voluerat. Sic opinor intelligenda. Fateris mortuos non eo eſſe miſeros, quòd ſint mortui, & vitâ careant. Vide iſtâ confeſſione *quantùm mali de humana conditione dejeceris*. Etenim cùm naſcamur omnes eâ conditione & lege, ut moriamur, cùm eſſe mortuum ſit ſempiternum, & in tempus infinitum duret vitæ privatio; ſi mortui eo eſſent miſeri, quòd mortui ſunt, *haberemus in vita*, cum vita acciperemus, malum *quoddam infinitum & ſempiternum*. Si non eſſemus nati, ſi vitam non accepiſſemus; eâ non privaremur, neque poſſemus in ſempiternum & infinitum tempus eſſe miſeri. Faſſus es non eſſe miſeros, qui nati non ſunt, quia nempe vitam non habuerunt. Si ergo vitam non habuiſſent mortui, carerent illo ſempiterno & infinito malo, quod eſt in privatione vitæ: illis ergo vita ſempiternum illud malum attulit; acceperunt illud cum vita, & in vita quaſi incluſum habuerunt. ANONYMUS.

14. *Epicharmi, acuti nec inſulſi hominis, ut Siculi*] Si Laërtio fides VIII. 78. erat Κῷος... τριμηνιαῖος δὲ ὑπάρχων ἀπηνέχθη τῆς Σικελίας εἰς Μέγαρα. Hinc ejuſdem libri §. 7. Ἡλοθαλῆ τὸν Ἐπιχάρμου τοῦ ΚΩΟΥ πατέρα memorat. Sanè de ejus patria inter auctores non convenit, ut ex Suida liquet. Plerique tamen eum *Siculum* dicunt; is autem populus ob acumen erat nobilis. Hinc Siculis facetias tribuit noſter de Orat. lib. II. cap. 54. IDEM.

cè loqui in Latino ſermone non plus ſolere, quàm in Græco Latinè. AUDITOR. Et rectè quidem. Sed quæ tandem eſt Epicharmi iſta ſententia? MARCUS.

Emori nolo: ſed me eſſe mortuum nihil æſtimo.

AUDITOR. Jam agnoſco Græcum. Sed quoniam coëgiſti, ut concederem, qui mortui eſſent, eos miſeros non eſſe, perfice, ſi potes, ut ne moriendum quidem eſſe miſerum putem.

MARCUS. Jam iſtud quidem nihil negotii eſt: ſed etiam majora molior. AUDITOR. Quo modo hoc nihil negotii eſt? aut quæ ſunt tandem iſta majora? MARCUS. Quia, quoniam poſt mortem nihil eſt mali, ne mors quidem eſt malum: cui proximum tempus eſt poſt mortem, in quo mali nihil eſſe concedis: ita ne moriendum quidem eſſe, malum eſt. Id eſt enim, perveniendum eſſe ad id, quod non eſſe malum confitemur. AUDITOR. Uberiùs iſta quæſo. Hæc enim ſpinoſiora, priùs, ut confitear, me cogunt, quàm ut aſſentiar. Sed quæ ſunt ea, quæ dicis te majora moliri? MARCUS. Ut doceam, ſi poſſim, non modò malum non eſſe, ſed bonum etiam eſſe mortem. AUDITOR. Non poſtulo id quidem; aveo tamen audire. Ut enim non efficias quod vis, tamen, mors ut malum non ſit, efficies. Sed nihil te interpellabo. Continentem orationem audire malo. MARCUS. Quid? ſi te rogavero aliquid, non reſpondebis? AUDITOR. Superbi id quidem eſſet: ſed, niſi quid neceſſe erit, malo ne roges.

MAR-

15. *Catus Ælius Sextus*] Vox *Catus* ſcribenda eſt, opinor, cum majuſcula litera initiali: nam cognomen fuit Sexti Ælii *Cati*, & ab eo derivatum in familiam Æliorum tranſiit, ut teſtatur Plinius in Nat. Hiſt. VII. 31. *Reliquis animi bonis præſtitere cæteros mortales ſapientiâ: ob id* Cati, *&* Corculi *apud Romanos cognominati.* PEARC.

16. *Empedocles animum eſſe cenſet cordi ſuffuſum ſanguinem*] Huic philoſopho eandem opinionem tribuunt Tertullianus de Anim. cap. 5. & Macrobius in Somn. Scip. lib. I. cap. 14. nec deerat anſa, cur ita ſe gererent;

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα,

ut ille cecinit. Extat apud Stobæum Eclog. Phyſ. p. 131. & eos, quos laudat Menagius ad Laërtii VII. 159. Ejus tamen auctorem Critiam facit Philoponus ad Ariſtotelem de Anim. cap. 8. & is ſanè animum è ſanguine conſtare dixit, ut perhibent veterum multi. Eadem fuiſſe videtur Hebræorum veterum ſententia; quemadmodum patet ex Geneſ. IX. 5. Hoc loco prolato ſic loquitur Chalcidius in Platonis Timæum §. CCXVII. *Quæ ſi ita intelliguntur ut debent, animam eſſe animalium ſanguinem, quia ſit vehiculum irrationabilis animæ, cujus partes ſunt importuni appetitus; habet planè rationem talis aſſertio .... Rationem quæ ratiocinamur, ſanguinem putare eſſe, non rectæ opinionis eſt.* Poſt corporis quidem fata *μένειν τὰς ψυχὰς* crediderunt Hebraici, quod è Pythoniſſa Samuelem evocante meritò collegit Juſtinus Martyr Dial. cum Tryphon. p. 333. Ac, ut puto, non ipſum ſan-

guinem

Marcus. Geram tibi morem, & ea, quæ vis, ut potero, explicabo: nec tamen quaſi Pythius Apollo, certa ut ſint & fixa, 9 quæ dixero: ſed ut homunculus unus è multis, probabilia conjecturâ ſequens. Ultrà enim quò progrediar, quàm ut veri videam ſimilia, non habeo. Certa dicent ii, qui & percipi ea poſſe dicunt, & ſe ſapientes eſſe profitentur. Auditor. Tu, ut videtur. Nos ad audiendum parati ſumus.

Marcus. Mors igitur ipſa, quæ videtur notiſſima res eſſe, quid ſit, primùm eſt videndum. Sunt enim, qui diſceſſum animi à corpore putent eſſe mortem. Sunt, qui nullum cenſeant fieri diſceſſum, ſed unà animum & corpus occidere, animúmque in corpore exſtingui. Qui diſcedere animum cenſent, alii ſtatim diſſipari, alii diù permanere, alii ſemper. Quid ſit porrò ipſe animus, aut ubi, aut unde, magna diſſenſio eſt. Aliis cor ipſum animus videtur: ex quo *excordes*, *vecordes*, *concordéſque* dicuntur: & Naſica ille prudens, bis conſul, *Corculum*, &

Egregiè cordatus *homo Catus* [15] *Æliu' Sextus*.

Empedocles [16] animum eſſe cenſet, cordi ſuffuſum ſanguinem. Aliis pars quædam cerebri viſa eſt animi principatum tenere. Aliis nec cor ipſum placet, nec cerebri quandam partem eſſe animum: ſed alii in corde, alii in cerebro dixerunt animi eſſe ſedem & locum. Animum [17] autem alii animam, ut ferè noſtri de-

guinem eſſe animum, ſed animi ſedem *exiſtimavit* Empedocles; hoc enim diſertè tradit Plutarchus Plac. Phil. lib. IV. cap. 5. & in Stromat. apud Euſebium P. E. lib. I. cap. VIII. pag. 24. Immo neceſſe eſt ita ſe res habeat, ſiquidem animorum æternitatem docuit, ut inter alios referunt Lactantius III. 18. & Theodoretus Therap. V. p. 73. Hinc ille,

Χαίρετ᾽, ἐγὼ δ᾽ ὔμμιν θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς
Πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμένος....

Adi Diogenem Laërtium VIII. 62. Sextum Empiricum adverſ. Mathem. p. 60. Anthol. lib. I. cap. 86. Philoſtratum vit. Apollonii I. 1. & Suidam in Ἐμπεδοκλῆς. Daviſius.

17. *Animum autem alii animam; ut ferè noſtri declarant* nomen. *Nam & agere animam & efflare dicimus, & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia. Ipſe autem animus ab anima dictus eſt.*] Non incommodè, opinor, ut & tu propemodum conjeceras, legere poſſis; *alii animam, ut ferè noſtri: ipſum declarat nomen.* Ita Tuſcul. III. 5. *Totum igitur id quod quærimus quid & quale ſit, verbi vis ipſa declarat.* Divinat. I. 42. *Quorum oſtentorum vim, ut tu ſoles dicere, verba ipſa prudenter à majoribus poſita declarant.* Sed dic, ſodes, quid ſibi velint aut quò pertineant illa quæ ſequuntur? Equidem hîc nihil video, neque poſſum animo concipere, quò tandem pacto declaretur *animum* eſſe *animam* (hoc eſt aërem) ideo quòd Latinè dicant *animoſus*, & *ex animi ſententia.* Nihil ſtolidius abſurdiúſve dici poteſt. *Animoſus*, inquit, & *animatus* derivatur ab *animo*: ergo qui hæc

clarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia: ipſe autem *animus* ab anima dictus eſt. Zenoni Stoico animus ignis videtur.

10 [18] Sed hæc quidem, quæ dixi, cor [19], cerebrum, animam, ignem, vulgò: reliqua ferè ſinguli, ut multi antè veteres. Proximè autem Ariſtoxenus, muſicus, idémque philoſophus, ipſius corporis intentionem quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur; ſic ex corporis totius natura & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu ſonos. Hic ab artificio ſuo non receſſit, & tamen dixit aliquid, quod ipſum quale eſſet, erat multò antè & dictum & explanatum à Platone. Xenocrates [20] animi figuram & quaſi corpus negavit eſſe, verùm numerum dixit eſſe, cujus vis, ut jam antea Pythagoræ viſum erat, in natura maxima eſſet. Ejus doctor Plato triplicem finxit animam; cujus

---

hæc derivata primi finxerunt, declarârunt ſe credere *animum* eſſe *animam*. Haud vidi magis. Fruantur per me ſuo judicio, qui à Cicerone hujuſmodi quid proficiſci poſſe exiſtimant. Tu, ſi ſapis, totum hoc, quod à mala manu notatum è margine in textum irrepſit, recide: & ſic locum conſtitue: *Animum autem alii animam; ut ferè noſtri: declarat nomen ipſum: nam animus ab anima dictus eſt.* Bentleius. Hunc locum minori, quàm Bentleius, mutatione ſic reſtituo: *Animum autem alii animam, ut ferè noſtri. Ipſum declarat nomen. Nam & agere animam, & efflare dicimus. Dicimus & animoſos, & bene animatos, & ex animi ſententia. Ipſe autem animus ab anima dictus eſt.* Quæ verba hunc mihi ſenſum offerunt. Aliqui putant animam nihil eſſe niſi auram quandam. In his ſunt Romani: quod uſus ipſe noſtri ſermonis comprobat: dicimus enim *agere animam*, &c. Vocibus quidem aliis utimur, quæ videantur propiùs ad *animum* accedere: ſed tenue diſcrimen eſt: nam ab *anima* eſt *animus*. Sic ego hæc explicari oportere judico. Veri quidem ſimilius videtur vocem Latinam *animus* fluxiſſe à Græca ἄνεμος, quæ communis ſententia eſt. At enim non tam quid in re ſit, quærimus, quàm quid in verbis Ciceronis. Buherius.

18. *Sed hæc quidem quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, vulgò: reliqua ferè ſinguli, ut multi antè veteres*] Quid verò eſt, quò referatur illud *antè*? quomodo autem, ſi *ſinguli* reliqua tenebant, eadem tamen & *multi*? Enimverò in omnibus quas vidi editionibus, labefactatur hic locus à prava diſtinctione: quæ eo demum inhoneſtior eſt, quòd, ut nuper editione Batava, novum hîc caput inchoetur. Tu ſic diſtingue, & ſequentia cum prioribus connecte. *Sed hæc, quæ dixi ... vulgò: reliqua ferè ſinguli: ut* multò *antè veteres, proximè autem Ariſtoxenus muſicus idémque philoſophus, ipſius corporis intentionem quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur.* Quorum hæc eſt ſententia: Animum eſſe cor, ſanguinem &c. vulgò eſt creditum: reliquas opiniones ſinguli auctores tuentur: ut ignem Zeno, numerum Xenocrates, ἐντελέχειαν Ariſtoteles, *harmoniam Ariſtoxenus proximè* quidem, ſed non primus, neque ſolus: nam *multò ante eum veteres in eadem erant ſententia.* Hoc verum eſſe conſtat ex Platone (*in Phæd. & Tim.*) & Ariſtotele (*de Anima*. I. 4.) Repone inſuper *multò antè*, non *multi*; ut mox cap. 10. de hac ipſe re: *Et tamen dixit aliquid, quod ipſum quale eſſet, erat* multò antè *& dictum & explanatum à Platone.* Bentleius.

19. *Cor*, ſanguinem] Vulgò deeſt vox ultri-

cujus principatum, id eſt, rationem, in capite, ſicut in arce, poſuit: & duas partes ſeparare voluit, iram & cupiditatem, quas locis diſcluſit; iram in pectore, cupiditatem ſubter præcordia locavit.

Dicæarchus autem in eo ſermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum diſputantium, primo libro multos loquentes facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam ſenem, quem ait à Deucalione ortum, diſſerentem inducit, nihil eſſe omnino animum, & hoc eſſe nomen totum inane, fruſtràque animalia & animantes appellari: neque in homine ineſſe animum, vel animam, nec in beſtia: vimque omnem eam, quâ vel agamus quid, vel ſentiamus, in omnibus corporibus vivis æquabiliter eſſe fuſam, nec ſeparabilem à corpore

ultima, cui ſedem ſuam dedimus ex antiquo codice, quem laudat Paulus Manutius. Ratio eſt in promptu; hanc etiam ſententiam inter reliquas numeraverat Cicero, quam memorat etiam poſtea cap. 11. 25. Davisius.

20. *Xenocrates animi figuram & quaſi corpus negavit eſſe: verùm numerum dixit eſſe, cujus vis in natura maxima eſſet*] Codex vetus Sigonii, quod tu in notis tuis attingis, *negavit eſſe ullum: verum numerum dixit eſſe*. Unde P. Manutius, τοῦ *verum* ejecto locum reſtituiſſe ſibi viſus eſt. Tu autem illud *verum* retines; & non, ut ille, pro adjectivo, ſed pro conjunctione accipis, ut nunc vulgò faciunt: vel ex codice tuo ſcripto probas, *Illum verò numerum dixit eſſe*. Atqui illud pro Manutio dicere liceat, utramvis conjunctionem, ſeu *verùm* ſive *verò*, durè hîc & coactè verſari: neque enim ſententia tale quid poſtulat. Alter ex tuis manuſcriptis, & vetuſtior & fidelior, cum Sigoniano ferè conſentit: habet enim *negavit eſſe illum*, & pro varia lectione *ullum*: *verum* autem ſimiliter agnoſcit. Lego unâ literulâ mutatâ: *Xenocrates animi figuram & quaſi corpus negavit eſſe* **ullum**: merum *numerum dixit eſſe, cujus vis, ut jam antè Pythagoræ viſum erat, in natura maxima eſſet*. Eleganter, ni fallor, *merum numerum* ψιλὸν ἀριθμὸν, merum & purum ſine figura & corpore. Ita noſter ſæpe alibi; *meræ nugæ, mera monſtra, ſolitudo mera, meræ proſcriptiones, meri Sullæ*. Cæterùm de Xenocratis ſententia aliud planè narrat in Lucullo, c. 39. *Tréſne partes habeat animus, an ſimplex unúſque ſit? ſi ſimplex, utrùm ſit ignis, an anima, an ſanguis? an, ut Xenocrates*, mens *nullo corpore? quod intelligi, quale ſit, vix poteſt*. Ergo qui hîc *numerum* eſſe animum ſtatuit, ibi *mentem* eſſe vult. Neque tamen quidquam vel in codicibus varietatis eſt, vel editoribus dubitationis. Tu verò fidenter repone *numerus nullo corpore*; quod cùm ſcriberetur *Nums*, facilem errori anſam porrigebat. *Mens* verò & per ſe cum ſententia loci, & aliàs cum hiſtoria pugnat. Nemeſius de Natura Hominis cap. 11. pag. 70. Πυθαγόρας δὲ ἀφορίσατο τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, ᾧ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν. Hoc eſt, *Pythagoras definivit animum, numerum ſeipſum moventem: quem & Xenocrates ſecutus eſt*, Bentleius. Cùm Xenocrates animum *numerum ſe moventem*, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα dixerit, mirum videri poſſet, cur Acad. II. 39. pro Xenocratis ſententia animum eſſe *mentem nullo corpore* ſtatuerit. Sed hæc re conveniunt, verbis tantùm diſcrepant. Plutarchus, de Plac. Phil. lib. IV. cap. 2. Πυθαγόρας (ἀπεφήνατο τὴν ψυχὴν) ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα. ΤῸΝ ΔῈ ἈΡΙΘΜῸΝ ἈΝΤῚ ΤΟΥ͂ ΝΟΥ͂ παραλαμβάνει. Vide & lib. I. Acad. cap. 11. Davis.

pore eſſe, quippe quæ nulla ſit, nec ſit quidquam, niſi corpus unum & ſimplex, ita figuratum, ut temperatione naturæ vigeat & ſentiat.

Ariſtoteles longè omnibus (Platonem ſemper excipio) præſtans & ingenio & diligentiâ, cùm quatuor nota illa genera principiorum eſſet complexus, è quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam cenſet eſſe, è qua ſit mens. Cogitare enim, & providere, & diſcere, & docere, & invenire aliquid, & tam multa alia, meminiſſe, amare, odiſſe, cupere, timere, angi, lætari: hæc & ſimilia eorum in horum quatuor generum nullo ineſſe putat. Quintum genus adhibet, vacans nomine: & ſic ipſum animum, ἐντελέχειαν[21] appellat novo nomine, quaſi quandam continuatam motionem & perennem.

Niſi

21. Ἐντελέχειαν] De hujus vocabuli vi vehementer diſputatum eſſe conſtat. Nos, quæ ex hoc loco poteſtas elici poſſit, videbimus, & cum ipſo Ariſtotele comparabimus. Cicero ait, Ariſtotelem vidiſſe, actiones animi eſſe eas, quæ in materiam cadere non poſſint, neque ab ullo genere elementorum proficiſci queant, quæ nobis quidem nota ſint. Atque id verè judicavit. Nam corporibus nihil præter motum, auctore ipſo Ariſtotele, accidere poteſt, ut philoſophi certis argumentis demonſtrant. Inter cogitationes autem, ideas &c. & motum nulla ſimilitudo eſt. Itaque lib. I. de Anima, in quo opiniones aliorum de anima enumerat, cap. 3. init. diſertè ait: ἓν τῶν ἀδυνάτων, τὸ ὑπάρχειν ψυχῇ κίνησιν. Hoc igitur conſtituto, ut, quoniam actiones animæ non eſſent corporeæ, nec ipſa corpus eſſet, efficiebatur, ut proprium genus ſubſtantiæ conſtitueret, ſub quo animæ humanæ continerentur, quod eſſet ab corporeo genere ſejunctum & planè diſcretum. Hoc novum genus, novo etiam vocabulo ἐντελέχειαν appellavit, hoc eſt, *quaſi quandam perennem & continuatam motionem*. Non dicit *motionem*, ſed *quaſi quandam motionem*. Sic dicimus: *ratio eſt quaſi quædam lux animi*; non quòd lux ſit, ſed quòd ita ſe habet ad animum ratio, ut lux ad oculos. Sic ut motio ſe habet ad corpus, ita ἐντελέχεια ad animam. Nam, ut jam ad Ariſtotelem veniamus, ἐντελέχεια ex ejus mente non eſt ipſa anima, ſed ejus forma; ſubjectum autem ejus, & quaſi materia, hoc eſt, quod ſe ad ἐντελέχειαν habet, ut ad motum corpus, eſt δύναμις, vis agendi, hoc eſt percipiendi, cogitandi. Videamus ejus verba lib. II. de Anima cap. 1. In omni re tria eſſe dixerat, ὕλην, μορφὴν, ἢ εἶδος, & τὸ ἐκ τούτων. Hoc ad animam ſic transfert: ἔστι δὲ ἡ μὲν ὕλη, δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. Ariſtoteles non diſertè dicit: ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια. Neque tamen Cicero peccat, ei hoc enuntiatum tribuens. Nam res à forma ſua, qua ab aliis rebus diſtinguuntur maximè, appellari in omnibus linguis, uſitatum eſt. Hæc eſt mea de hoc verbo ſententia, quam ex parte vidit etiam Leibnitius v. Theod. lib. I. §. 87. Quod Daviſius hîc putat, animam Ariſtoteli eſſe formam corporis, quæ eam animet, errat. Nam hæc Dicæarchi eſt ſententia, non Ariſtotelis, quam Cicero ab illa diſtinguit. Veteres profectò eodem ac nos modo cepiſſe hoc verbum videntur. Sext. Empir. adverſ. Math. X. 340. pro *actu* poſuit, & potentiæ oppoſuit: Τὸ ὂν κατὰ δύναμιν μὲν ποσόν ἐστι, κατ' ἐντελέχειαν δὲ οὐκ ἔστιν. Confer quos laudat Fabric. ad §. 315. Eſt autem verbum ἀπὸ τοῦ ἐντελὲς ἔχειν. Ἐντελὴς eſt perennis, perpetuus. Ern.

22. *Cuperem equidem utrumque, ſi poſſet: ſed eſt difficile* confundere] In Lambini & Aldi

Niſi quæ me fortè fugiunt, hæ ſunt ferè omnium de animo ſententiæ. Democritum enim magnum quidem illum virum, ſed levibus & rotundis corpuſculis efficientem animum concurſu quodam fortuito, omittamus. Nihil eſt enim apud iſtos, quod non atomorum turba conficiat. Harum ſententiarum quæ vera ſit, deus aliquis viderit: quæ veriſimillima, magna quæſtio eſt. Utrùm igitur inter has ſententias dijudicare malumus, an ad propoſitum redire?

Auditor. Cuperem[22] equidem utrumque, ſi poſſet: ſed eſt 11
difficile confundere. Quare ſi, ut iſta non diſſerantur, liberari mortis metu poſſumus, id agamus. Sin id non poteſt, niſi hac quæſtione animorum explicata, nunc, ſi videtur, hoc: illud, aliàs.

Aldi Nepotis, & credo in aliis pleriſque ante Gruterum editionibus ſic habetur, *Sed eſt difficile* non *confundere*. Hoc, opinor, ab iis invectum eſt, qui ſententiam ipſam crederent particulam illam flagitare. Quid ergo? an difficile erat *non confundere* ſententias tam varias, tam inter ſe diverſas? Quas enim enumeraverat, ferè erant hæ; *Animum eſſe cor, aut ſanguinem, cerebrum, animam, ignem, harmoniam, numerum, ἐντελέχειαν, nihil*. Craſsâ profectò Minervâ fuerit, qui has tam diſſidentes non ſine confuſione tractare & dijudicare poterit. Sed in nullis uſquam codicibus repertum eſt illud *non*: quod idcirco Victorius omiſerat, in ea re plerumque fidus, ne dicam ſuperſtitioſus. Qùin & à ſuis omnibus abfuiſſe teſtatus eſt Gebhardus; ſícque manum de tabula tollit, quaſi inſititiæ particulæ ejectione res confecta eſſet, & ſententia explicata: quæ, aut multùm ego fallor, aut eo magis hæret & impedita eſt. Quid enim, obſecro, ſibi volunt, *ſed eſt difficile confundere?* Enimverò potiùs diſtinctè, diſtributè, enucleatè ſcribere difficile eſt; confundere, dormitare, labi longè facillimum. Quorſum autem *difficile*, quaſi verò id *ſtudio & datâ operâ* fieret, & in orationis virtutibus eſſet, ut res *confunderentur?* Apage lectionem tam ſtultam, tam portentoſam. Viderunt ſcilicet hoc, qui illud *non* invitis codicibus introduxerunt: viderunt quoque, credo, qui rurſum ejecerunt; ſed cum loco labanti medicinam non reperirent, ſilentio rem diſſimulare prudenter eſt viſum. Ego verò, cùm in uno ex tuis codicibus *confundere*, in altero *confutare* vidiſſem exhiberi; continuò ex ipſa ſententia veram lectionem extudi, quæ ſic ſe habet: *Cuperem equidem utrumque, ſi poſſet*; eſſe *difficile* confitere: hoc eſt, *confiteris*. Atque hæc emendatio ex ipſo ſolo quaſi ſponte naſcebatur. Dixerat enim Cicero, *Quæ ex his ſententiis vera ſit, ſupra hominem eſſe dijudicare; quæ veri ſimillima, magnam & arduam quæſtionem eſſe*. Ergo quod ipſe confeſſus erat eſſe difficile, modeſtus interlocutor veritus eſt ab eo exigere. Bentleius. Conantur critici hæc refingere. Sed nihil opus eſt. *Confundere* eſt miſcere multa diverſi generis, *quaſi cùm unà multa jura confundit coquus*, ut ait Plautus alicubi. Velim, inquit Ciceroni Auditor, docere me poſſis, quid ſit de animæ natura ſentiendum. At enim difficile eſt agere hæc ſimul, & in unam diſputationem includere res varias ac multiplices. Si ergo mortis metum excutere poſſumus, ſine hac diſceptatione; eam ſanè omittamus. *Sin id non poteſt* fieri, ut liberemur mortis metu, *niſi hac quæſtione* de natura *animorum explicatâ, nunc, ſi videtur* tibi, *hoc* agamus, & in quæſtione animorum immoremur; *illud* argumentum de mortis abigendo metu, in quod eramus ingreſſi, exequemur *aliàs*. Buherius.

aliàs. MARCUS. Quod malle te intelligo, id puto eſſe commodius. Efficiet enim ratio, ut quæcumque vera ſit earum ſententiarum, quas expoſui, mors aut malum non ſit, aut ſit bonum potiùs. Nam ſi cor, aut ſanguis, aut cerebrum eſt animus, certè, quoniam eſt corpus, interibit cum reliquo corpore: ſi anima eſt fortaſſe, diſſipabitur: ſi ignis, exſtinguetur: ſi eſt Ariſtoxeni harmonia, diſſolvetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum dicat eſſe? His ſententiis omnibus nihil poſt mortem pertinere ad quemquam poteſt. Pariter enim cum vita ſenſus amittitur. Non ſentientis autem, nihil eſt, ullam in partem quod interſit. Reliquorum ſententiæ ſpem afferunt, ſi te fortè hoc delectat, poſſe animos, cùm è corporibus exceſſerint, in cælum, quaſi in domicilium ſuum, pervenire.

AUDITOR. Me verò delectat: idque, primùm ita eſſe; deinde, etiam ſi non ſit, mihi tamen perſuaderi velim. MARCUS. Quid tibi ergo opera noſtra opus eſt? Num eloquentiâ Platonem ſuperare poſſumus? Evolve diligenter ejus [23] eum librum, qui eſt de animo: ampliùs quod deſideres, nihil erit. AUDITOR. Feci mehercule, & quidem ſæpius: ſed neſcio quo modo, dum lego, aſſentior; cùm poſui librum, & mecum ipſe de immortalitate animorum cœpi cogitare, aſſenſio omnis illa elabitur. MARCUS. Quid hoc? dáſne aut manere animos poſt mortem, aut morte ipſâ interire? AUDITOR. Do verò. MARCUS. Quid, ſi maneant? AUDITOR. Beatos eſſe concedo. MARCUS. Si intereant? AUDITOR. Non eſſe miſeros, quoniam ne ſint quidem. Jam iſtuc, coacti à te, paulò antè conceſſimus. MARCUS. Quo modo igitur aut cur mortem malum tibi videri dicis,

23. *Ejus eum librum, qui eſt de animo*] Phædonem dicit. DAVISIUS.

24. *Quos* Caſcos *appellat Ennius*] In illo verſiculo, quem laudat Varro L. L. lib. VI.

Quam primum caſci *populi genuere Latini*,

Hieronymus epiſt. 42. *Rudes illi Italiæ homines, quos* caſcos *Ennius appellat.* Plura vide ſis apud Hier. *Columnam* ad *Ennii* Fragm. pag. 14. Quin & *caſcè loqui* dixit Agellius N. A. lib. I. cap. 10. IDEM.

25. *In cæteris humi* retineretur, *& permaneret tamen*] Tres codices Lambiniani *in cæteris humi* retineret, *&* permanerent *tamen* : cum quibus ferè conveniunt alii nonnulli MſS. Sed retinenda recepta lectio ; hæc enim ad *vitam* ſunt referenda. Senſus eſt, mortem animos hominum vitiis deditorum humi retinere, ita tamen ut non pereant, ſed durent adhuc maneántque. Multorum ſanè philoſophorum mentibus inhæſit, bonos corpore liberatos in cælum rectà pergere ; malorum verò animas

cis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miſeros, ſenſu carentes?

AUDITOR. Expone igitur, niſi moleſtum eſt, primùm animos, ſi potes, remanere poſt mortem: tum, ſi minùs id obtinebis, (eſt enim arduum) docebis carere omni malo mortem. 12
Ego enim iſtuc ipſum vereor, ne malum ſit, non dico carere ſenſu, ſed carendum eſſe. MARCUS. Auctoribus quidem ad iſtam ſententiam, quam vis obtineri, uti optimis poſſumus; quod in omnibus cauſis & debet & ſolet valere plurimùm: & primùm quidem omni antiquitate; quæ quò propiùs aberat ab ortu & divina progenie, hoc meliùs ea fortaſſe, quæ erant vera, cernebat.

Itaque unum illud erat inſitum priſcis illis, quos *Caſcos* [24] appellat Ennius, eſſe in morte ſenſum, neque exceſſu vitæ ſic deleri hominem, ut funditus interiret: idque cùm multis aliis rebus, tum è pontificio jure & cæremoniis ſepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tantâ curâ coluiſſent, nec violatas tam inexpiabili religione ſanxiſſent, niſi hæſiſſet in eorum mentibus, mortem non interitum eſſe omnia tollentem atque delentem, ſed quandam quaſi migrationem commutationémque vitæ, quæ in claris viris & fœminis dux in cælum ſoleret eſſe, [25] in cæteris * humi retineretur, & permaneret tamen. Ex hoc & noſtrorum opinione,

Romulus in cælo cum diis agit ævum,

ut famæ aſſentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indéque perlapſus ad nos, & uſque ad Oceanum Hercules tantus & tam præſens habetur deus. Hinc Liber deus, Semele [26] natus: eâdémque

mas circa tumulos oberrare. Hanc opinionem luculenter explicant Plato in Phædone pag. 386. 398. & Hierocles in Aur. Carm. 69. 70. eámque ſecutus eſt Origenes. Vide lib. VII. in Celſ. p. 334. & P. D. Huetii Orig. lib. II. qu. VI. 17. ſeq. Plura ſuppeditabit Juſt. Lipſius Phyſ. Stoicæ lib. III. c. 14. DAVISIUS. An locus ſic legendus? *quæ claris viris & fœminis dux in cælum ſoleret eſſe: cæteros humi retineret, & permanerent tamen.* Primùm τὸ *in* ante *claris* videtur irrepſiſſe in textum: deinde τὸ *cæteros* in *cæteris* mutatum. GUIETUS.

* Lamb. *humi retineret, & permanerent tamen.*

26. *Liber Semele natus*] Aut valdè fallor, aut ſcripſerat *Semela* ex antiquo uſu Linguæ Latinæ, quem demonſtrarunt Obertus Giſanius, in indice Lucretiano, v. *Effigia*, G. J. Voſſius, *De Analog.* lib. II. cap. 2. Claudius Dauſquius, *Orthogr. Part.* I. p. 56. 57. Jacobus Cujacius, *Obſervat.* XII. 18. Ea conſuetudo poſt Auguſti ætatem vix tenuit: in edendo tamen Cicerone retinenda. BUHER.

que famæ celebritate Tyndaridæ fratres, qui non modò adjutores in præliis victoriæ populi Romani, ſed etiam nuntii fuiſſe perhibentur. Quid? Ino, Cadmi filia, nónne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à noſtris? Quid? totum propè cælum, ne plures perſequar, nónne humano genere completum eſt?

Si verò ſcrutari vetera, & ex his ea, quæ ſcriptores Græciæ
13 prodiderunt, eruere coner: ipſi illi, majorum gentium [27] dii qui habentur, hinc à nobis profecti in cælum reperientur. Quære, quorum demonſtrantur ſepulcra in Græcia: reminiſcere, quoniam es initiatus, quæ tradantur myſteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis pòſt annis tractari cœpiſſent, phyſica didiciſſent, tantùm ſibi perſuaſerant, quantùm naturâ admonente cognoverant: rationes & cauſas rerum non tenebant: viſis quibuſdam ſæpe movebantur, hiſque maximè nocturnis, ut viderentur ii, qui vitâ exceſſerant, vivere.

Ut porrò [28] firmiſſimum hoc afferri videtur, cur deos eſſe credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam ſit immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de diis prava ſentiunt: id enim vitioſo more effici ſolet: omnes tamen eſſe vim & naturam divinam arbitrantur. Nec verò [29] id collocutio hominum aut conſenſus efficit: non inſtitutis opinio eſt confirmata, non legibus. Omni autem in re conſenſio omnium gentium, lex naturæ putanda eſt. Quis eſt igitur, qui ſuorum mortem primùm non eo lugeat, quòd eos orbatos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum ſuſtuleris. Nemo enim mœret ſuo incommodo. Dolent fortaſſe, & anguntur: ſed illa lugubris lamentatio fletúſque mœrens ex eo eſt, quòd

27. *Majorum gentium dii*] Ad hunc locum reſpicit Auguſtinus C. D. lib. VIII. cap. 5. Majorum verò gentium deos quos etiam *Conſentes* vocabant, hoc diſticho complexus eſt Ennius;

Juno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovi, Neptunus, Volcanus, Apollo.

Id exhibent Apuleius de Deo Socr. & Martianus Capella lib. I. DAVISIUS. Per metaphoram. Nam ſenatores illi centum, quos legit Romulus, appellati ſunt *majorum gentium*. Centum illi quos legit Tarquinius Priſcus, *minorum gentium*. Hoc tranſtulit, ac feſtivè quidem, Cicero ad deos electos & adſcriptitios. GUIETUS.

28. *Ut porrò firmiſſimum*] Cùm non ſequitur

quòd eum, quem diliximus, vitæ commodis privatum arbitramur, idque ſentire. Atque hæc ita ſentimus naturâ duce, nullâ ratione nullâque doctrinâ.

Maximum verò argumentum eſt, naturam ipſam de immortalitate animorum tacitam judicare, quòd omnibus curæ ſunt, 14
& maximè quidem, quæ poſt mortem futura ſint. *Serit arbores, quæ alteri ſeculo proſint*, ut ait Statius in Synephebis: quid ſpectans, niſi etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere? Ergo arbores ſeret diligens agricola, quarum adſpiciet baccam ipſe nunquam: vir magnus leges, inſtituta, rempublicam non ſeret? Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid teſtamentorum diligentia, quid ipſa ſepulcrorum monumenta, quid elogia ſignificant, niſi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin ſpecimen naturæ capi deceat ex optima quaque natura? Quæ eſt igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui ſe natos ad homines juvandos, tutandos, conſervandos arbitrantur? Abiit ad deos Hercules. Nunquam abiiſſet, niſi, cùm inter homines eſſet, eam ſibi viam muniviſſet. Vetera jam iſta & religione omnium conſecrata.

Quid in hac republica tot tantóſque viros ob rempublicam interfectos cogitaſſe arbitramur? Iiſdémne ut finibus nomen ſuum, 15
quibus vita, terminaretur? Nemo unquam ſine magna ſpe immortalitatis ſe pro patria offerret ad mortem. Licuit eſſe otioſo Themiſtocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera & externa quæram, mihi: ſed neſcio quo modo inhæret in mentibus quaſi ſeculorum quoddam augurium futurorum; ídque in maximis ingeniis altiſſimíſque animis & exſiſtit maximè, & apparet facillimè. Quo quidem dempto, quis tam eſſet amens, qui ſem-

quitur vel *ſic*, vel *ita*, vel ulla alia hujuſmodi particula, Lambinus cenſuit ſcribendum fuiſſe, *At porrò firmiſſimum.* Celeberrimus verò Buherius (cujus & acumini & doctrinæ multum debent hæ *Tuſculanæ diſputationes*, ut & libri *de Natura Deorum*) legit *Et porrò firmiſſimum.* Mihi quidem nihil mutandum videtur, ſi hæc poſſit eſſe conſtructio ſententiæ, *Hoc porrò videtur afferri ut firmiſſimum*, id eſt, tanquam firmiſſimum. PEARCIUS.

29. *Nec verò id collocutio hominum, aut conſenſus efficit*] *Conſenſus* ex collocutione. Ita *ſentiunt* omnes, inquit Petrus Victorius, *quamvis conſenſio nulla hominum interceſſerit, neque ita inter ſe ipſi pepigerint.* Itaque conſenſus hic eſt pactio, & ut juriſperiti vulgò loquuntur, *conventio.* ANONYMUS.

per in laboribus & periculis viveret? Loquor de principibus: quid poëtæ? Nónne poſt mortem nobilitari volunt? Unde ergo illud?

Aſpicite, ô cives, ſenis Ennii imagini' formam:
Hic veſtrûm panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloriâ. Idémque,

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu [30]
Faxit. Cur? volito vivu' per ora virûm.

Sed quid poëtas? Opifices poſt mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias [31] ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Minervæ, cùm inſcribere [32] non liceret? Quid noſtri philoſophi? nónne in his ipſis libris, quos ſcribunt de contemnenda gloria, ſua nomina inſcribunt?

Quòd ſi omnium conſenſus, naturæ vox eſt: omnéſque, qui ubique ſunt, conſentiunt eſſe aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita ceſſerint: nobis quoque idem exiſtimandum eſt. Et, ſi, quorum aut ingenio aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia naturâ optimâ ſunt, cernere naturæ vim maximè: veriſimile eſt, cùm optimus quiſque maximè poſteritati ſerviat, eſſe aliquid, cujus is poſt mortem ſenſum ſit habiturus.

Sed

30. *Nec funera fletu faxit*] Eſt in veteri codice Leydenſi: *Nec funera leſſum*. Quod tenendum videtur. *Funeram* dicebant feminam, ad quam funus pertinebat, & in exequiis præcinebat ejulationem funebrem, hoc eſt *leſſum*. Quam vocem huic ſignificandæ rei maximè propriam, ſed minùs notam librarii ſcriptores mutarunt, & *fletum* ſubſtituerunt, tum hoc, tum aliis pluribus in locis. Quod miror non animadvertiſſe Joſephum Scaligerum, cùm in Catalectis hos Enniani epitaphii verſus explicaret. At ille quidem ſcitè expoſuit quæ ad *Funeram* attinent; itémque G. J. Voſſius in *Etymolog. Ling. Lat.* v. *Funus* & v. *Leſſus*. Buherius.

31. *Phidias ſui ſimilem ſpeciem incluſit in clypeo Minervæ*] Hanc hiſtoriam refert Ariſtoteles de mundo cap. 6. Ejus verba Latinè reddit Apuleius p. 746. *Phidiam illum... vidi ipſe in clypeo Minervæ... oris ſui ſimilitudinem colligaſſe, ita ut ſiquis olim artificis voluiſſet exinde imaginem ſeparare, ſoluta compage, ſimulacri totius incolumitas interiret.* Eodem reſpiciunt Valerius Maximus lib. VIII. cap. 14. 6. & noſter de Orat. II. 17. Davisius.

32. *Cùm inſcribere non liceret*] Moris erat, ut fictores nomina ſua ſtatuis inſculperent. Plinius H. N. Præf. *Pingendi fingendíque conditores invenies abſoluta opera... pendenti titulo inſcripſiſſe, ut* Apelles faciebat *aut* Polycletus. Idem.

33. *Eáſque formidines*] Hoc loco *formidines*, quod opinor eſſe hactenus obſervatum à nemine, haudquaquam timores ſunt ac metus; ſed eorum cauſæ. *Formido* veterum ſuperſtitione conſecrata, quam Hyginus,

Sed ut deos eſſe naturâ opinamur, qualéſque ſint ratione co- 16
gnoſcimus: ſic permanere animos arbitramur conſenſu nationum omnium: qua in ſede maneant, qualéſque ſint, ratione diſcendum eſt. Cujus ignoratio finxit inferos, eáſque formidines [33], quas tu contemnere non ſine cauſa videbare. In terram enim cadentibus corporibus, hiſque humo tectis, è quo dictum eſt *humari*, ſub terra cenſebant reliquam vitam agi mortuorum. Quam eorum opinionem magni errores conſecuti ſunt: quos auxerunt poëtæ. Frequens enim conſeſſus theatri, in quo ſunt mulierculæ & pueri, movetur audiens tam grande carmen:

Adſum, atque advenio Acheronte, vix, viâ altâ atque arduâ,
Per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis, pendentibus,
Maximis: ubi rigida conſtat craſſa caligo inferûm.

Tantúmque valuit error, qui mihi quidem jam ſublatus videtur, ut, corpora cremata cùm ſcirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ ſine corporibus nec fieri poſſent, nec intelligi. Animos enim per ſe ipſos viventes non poterant mente complecti: formam aliquam figurámque quærebant. Inde Homeri [34] tota νεκυία: inde ea, quæ meus amicus [35] Appius νεκυομαντεῖα faciebat: inde in vicinia noſtra Averni lacus,

Unde animæ [36] excitantur obſcurâ umbrâ, aperto oſtio

 Alti

ginus, in aditu Fabularum, natam ait *ex Venere & Marte*, fingebatur uti ſpectrum quoddam, cujus officium terrere mortales, unde etiam *terricula* dicebatur. Idem ille ſcriptor, Fabul. 145. de Vacca, in quam converſa Io fuerat: *Juno Formidinem ei miſit, cujus timore exagitata* &c. Virgilius Æneid. XII. 335. de Martis comitatu: *Circúmque atræ Formidinis ora, Iræque, Inſidiæque*, &c. *Formidines* dixit Cicero ad emphaſim, quemadmodum Lucilius in Fragmento, quod ſervavit Lactantius, *Inſtit. Div. lib.* I. 22.

Terriculas, Lamias, Fauni quas, Pompiliique Inſtituere Numæ. BUHERIUS.

34. *Homeri tota* Νεκυία] Ita vocatur Odyſſ. Λ. quòd in eo libro Ulyſſes inferos adiiſſe, & cum umbris collocutus eſſe fingitur. Vide Euſtathium. DAVISIUS.

35. *Ea, quæ meus amicus Appius* Νεκυομαντεῖα *faciebat*] Nec vitio caret hæc ſcriptura; non enim νεκυομαντεῖα, ſeu locos ubi reſponſa dant manes evocati, *facere*, ſed iis *uti* ſolebat Appius. Vide lib. I. de Divin. cap. 58. Forſan igitur, cùm nonnulli libri νεκρομαντεῖα, alii ψυχομαντεῖα, reliqui νεκυομαντεῖα dent; ex varietates librarii produnt additamentum, meritóque Pet. Ciacconius illud verbum, quodcumque ſit, abundare ſtatuit; aut, quod probabilius videtur, cum acutiſſimo Bentleio legendum, νεκυομαντεῖα *conſulebat*. Non abſurdè tamen legeris, νεκυομαντεῖα *adhibebat*. IDEM.

36. *Unde animæ* &c.] Deſeris hic Gebhardum, qui ex manuſcriptis ſuis dederat *ſalſo ſanguine*; ut & priùs conjecerat Turnebus: qui quidem *ſalſum ſanguinem* quaſi perpe-

Alti Acherontis, ſalſo ſanguine, imagines mortuorum.

Has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec ſine lingua, nec ſine palato, nec ſine faucium, laterum, pulmonum vi & figura poteſt. Nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem eſt ingenii, revocare mentem à ſenſibus, & cogitationem à conſuetudine abducere. Itaque credo equidem etiam alios tot ſeculis diſputaſſe de animis: ſed, quod literis exſtet, Pherecydes Syrius primùm dixit, animos hominum eſſe ſempiternos: antiquus ſanè: fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem diſcipulus ejus Pythagoras confirmavit: qui cùm Superbo regnante in Italiam veniſſet, tenuit magnam illam Græciam cum honore[37] & diſciplinâ, tum etiam auctoritate: multáque ſecula poſtea ſic viguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alii docti viderentur.

17 Sed redeo ad antiquos. Rationem illi ſententiæ ſuæ non ferè reddebant, niſi quid erat numeris aut deſcriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognoſceret, in Italiam veniſſe, & in ea cùm alios multos, tum Archytam Timæúmque

---

perpetuo epitheto à Latinis veteribus tragicis dictum autumat. Mirum tamen, ſanguinem, qui non ſit, ſalſum appellari: & præterea loca ſunt ſuſpecta, ne addam apertè mendoſa; ut illud Ennii ex Creſphonte apud Macrobium VI. 2.

Neque miſeræ lavere lacrimæ ſalſum ſanguinem.

Ubi reponendum cum viro ſummo Gerhardo Voſſio, *lacrimis ſalſis*. Citatur etiam ex Accii Phinidis apud Nonium in Lavit;

Salſum cruorem guttis lacrimarum lavit:

Sed rectius hodie editur, *ſalſis cruorem* &c. Quare abeat Gebhardus cum inſulſa illa lectione, *ſalſo ſanguine*: & videamus, ſi quid in altera melioris ſit frugis. Voſſius imagines mortuorum *falſo ſanguine* dici exiſtimat, *quia non ſunt id quod videntur: quippe exſangues umbræ duntaxat.* Sed paucis, credo, approbabit hanc interpretationem. Durus & ferreus poëta ſit, qui ſic loqui ſuſtineat: potiùs *falſo corpore*: nam *ſanguis* ne in viventibus quidem videri poteſt, niſi vulneratis. Quid ergo? an conjecturam meam expetis? Equidem ſic: locum conſtituerim;

Unde animæ excitantur, obſcuræ umbræ, aperto oſtio

Alti Acherontis, fuſo ſanguine, mortuorum imagines.

Umbræ ſunt ipſæ animæ; ut Virgilius, *Exſangues territat umbras. Fuſo* autem *ſanguine* non cum Voſſio ad *imagines* refero, ſed ad *excitantur. Unde*, inquit, *excitantur fuſo ſanguine.* Scis, opinor, hæc omnia ex Homeri Νεκυίᾳ Odyſſ. λ' eſſe deſumpta: ubi animæ mortuorum ad ſanguinem fuſum advolabant, nec niſi eo deguſtato proloqui quidquam poterant. BENTLEIUS.

37. *Cùm honore & diſciplinâ, tum etiam auctoritate*] Hîc (inquit Bentleius) copulantur duæ voces *honore & diſciplinâ*, quæ vix ullam habent affinitatem aut ſimilitudinem. Particulæ etiam (addit) *cùm* & *tum* disjungunt voces *honore* & *auctoritate*, quaſi res eſſent planè diverſi generis. Legendum igitur idem vult, *cùm* more *& diſciplinâ, tum etiam auctoritate.* At mihi potior videtur emendatio, quam nuper protulit popularis noſter, doctiſſimus Warburtonus, qui (leviore vulga-

tæ

que cognoviſſe, & didiciſſe Pythagorea omnia: primùmque de animorum æternitate non ſolùm ſenſiſſe idem, quod Pythagoras, ſed rationem etiam attuliſſe. Quam, niſi quid dicis, prætermittamus; & hanc totam ſpem immortalitatis relinquamus.

Auditor. An tu, cùm me in ſummam exſpectationem adduxeris, deſeris? Errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias ſcio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum iſtis vera ſentire. Marcus. Macte virtute. Ego enim ipſe cum eodem ipſo non invitus erraverim. Num igitur [38] dubitamus, an, ſicut pleraque, ſic & hoc? (quanquam hoc quidem minimè: perſuadent enim mathematici) terram in medio mundi ſitam ad univerſi cæli complexum quaſi puncti inſtar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam eſſe quatuor omnia gignentium corporum, ut quaſi partita habeant inter ſe & diviſa momenta: terrena & humida ſuopte nutu & ſuo pondere ad pares angulos in terram & in mare ferantur; reliquæ duæ partes [39], una ignea, altera animalis: ut illæ ſuperiores in me-

 dium

tæ lectionis mutatione) legit, *cùm honore ex diſciplinâ, tum etiam auctoritate.* Ciceroni (ait) propoſitum fuit in hoc loco non naturam Pythagoreæ philoſophiæ memorare, ſed eam gloriam quam Pythagoras habuit apud civitates Magnæ Græciæ. Hunc illæ civitates tum philoſophum, tum legiſlatorem agnoverunt: *honos* igitur *ex diſciplina* hîc reſpicit ad primum illum Pythagoræ characterem, *auctoritas* verò ad ſecundum. Ne quis verò dubitet, an ſatis Latinè dicatur *honos ex diſciplinâ*, animo contempletur id quod Cicero dicit in Orat. pro Sex. Roſcio cap. 50. *quanto honore ipſa ex illorum dignitate afficeretur.* Pearc.

38. *Num igitur dubitamus: an, ſicut pleraque, ſic & hoc? quanquam hoc quidem minimè: perſuadent enim mathematici, terram in medio mundo ſitam ad univerſi cæli complexum quaſi puncti inſtar obtinere*] Quocunque te verteris, nunquam hercle efficies, ut hæc oratio recto pede incedere videatur. Quò enim referes illud *an*? Vides, opinor, ſententiam mutilam & claudicantem. Quod & ille rectè deprehendit, qui in codice tuo ſic interpolavit, *An ſicut pleraque, ſic & hoc ſub dubitatione accepimus?* Certè admiſſo illo *an*, neceſſe eſt ejuſmodi quid ſequatur. Quod tamen cùm nullus alius codex agnoſcat; tutior & facilior medicina quærenda eſt. Dele igitur *an*; & ſic lege ac diſtingue: *Num igitur dubitamus, ſicut pleraque, ſic & hoc? (quanquam hoc quidem minimè: perſuadent enim mathematici) terram... quaſi puncti inſtar obtinere?* Nullæ jam ſalebræ relictæ ſunt; omnia complanata. Num, inquit, dubitamus terram inſtar puncti eſſe, ſicut pleraque dubitare ſolemus nos Academici? immo hoc quidem minimè: nam mathematicis rationibus convicti manus dare & aſſentiri cogimur. Bentleius.

39. *Reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis, ut illæ ſuperiores* (terrena & humida) *in medium locum mundi, gravitate ferantur & pondere, ſic hæ rurſum* (vel ſurſum) *rectis lineis & cæleſtem locum ſubvolent, ſive* ipſa naturâ *ſuperiora appetente, ſive quod à gravioribus leviora naturâ repelluntur.*] Ubi primùm hæc legeram, continuò ſubodoratus ſum mendum ſubeſſe. Quid enim illud, *ipſa natura*? nihil profecto aliud, quàm *natura rerum communis*: atqui illa haud magis ſupe-

dium locum mundi gravitate ferantur & pondere, ſic hæ ſurſum rectis lineis in cæleſtem locum ſubvolent, ſive ipſæ naturâ ſuperiora appetentes, ſive quòd à gravioribus leviora naturâ repellantur. Quæ cùm conſtent, perſpicuum debet eſſe, animos, cùm è corpore exceſſerint, ſive illi ſint animales, id eſt, ſpirabiles, ſive ignei, ſublimè ferri. Si verò aut numerus quidam ſit animus, quod ſubtiliter magis quàm dilucidè dicitur, aut quinta illa non nominata magis quàm non intellecta natura: multò etiam integriora ac puriora ſunt, ut à terra longiſſimè ſe efferant. Horum igitur [40] aliquid animus eſt, ne tam vegeta mens aut in corde cerebróve, aut in Empedocleo ſanguine demerſa jaceat.

18 Dicæarchum verò cum Ariſtoxeno æquali & condiſcipulo ſuo, doctos ſanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluiſſe quidem unquam videtur, qui animum [41] ſe habere non ſentiat: alter ita delectatur ſuis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex intervallis ſonorum noſſe poſſumus, quorum varia compoſitio etiam harmonias efficit plures: membrorum verò ſitus & figura corporis, vacans animo, quam poſſit harmoniam efficere non video. Sed hic quidem, quamvis eruditus ſit, ſicut eſt, hæc magiſtro concedat Ariſtoteli: canere ipſe doceat. Bene enim illo proverbio Græcorum præcipitur,

Quam quiſque norit artem, in hac ſe exerceat.

Illam verò funditus ejiciamus individuorum corporum levium & rotundorum concurſionem fortuitam: quam tamen [42] Democritus

---

ſuperiora appetit, quàm inferiora, ſive media. Ergo falſum hoc & abſurdum, ideo ignem & aërem cælum verſus ſubvolare, quòd *ipſa natura* ſuperiora appetat. Legebam igitur, *Sive* ipſæ *naturâ ſuperiora* APPETENTES. Ubi *naturâ* perinde eſt ac *naturâ ſuâ*. Poſtea verò inſpecta Lambini editione, animadverti virum doctiſſimum τὸ *appetentes* ex veteri codice protuliſſe, *ipſæ* autem ex conjectura. Et tamen hic eſt, quem ubique bonus ille Gebhardus præ ſe contemnit, ſugillat, conculcat: quo, ſi verum amamus, tam longè inferior ipſe eſt, ut nullo modo ſit comparandus. IDEM.

40. *Horum igitur aliquid animus eſt,* &c.] Hoc ita exponitur, quaſi conſequens ex iis quæ anteceſſere. Atqui aliter res habet, neque phraſis ſententiam explicare niſi abſurdam poteſt. Proinde opinor Ciceronem ſcripſiſſe, *Horum igitur aliquid animus eſto, ne* &c. Explicato quàm felix animorum ſit futura conditio, ſi aut aëre conſtent, aut igne, &c. hoc ſubjungit, Optemus igitur horum aliquid animum eſſe, ne indignè cum corpore pereat: periret autem, ſi vel cor eſſet, vel cerebrum, vel ſanguis. BUHERIUS.

41. *Qui animum ſe habere non ſentiat*] In hac lectione Cicero non dicit, cur Dicæarchus

critus concalefactam & ſpirabilem, id eſt animalem, eſſe voluit. Is autem animus, qui, ſi eſt horum quatuor generum, ex quibus omnia conſtare dicuntur, ex inflammata anima conſtat, ut potiſſimùm videri video Panætio, ſuperiora capeſſat neceſſe eſt. Nihil enim habent hæc duo genera proni, & ſupera ſemper petunt. Ita, ſive diſſipantur, procul à terris id evenit: ſive permanent & conſervant habitum ſuum, hoc etiam magis neceſſe eſt ferantur ad cælum, & ab his perrumpatur & dividatur craſſus hic & concretus aër, qui eſt terræ proximus. Calidior eſt enim, vel potiùs ardentior animus, quàm eſt hic aër, quem modò dixi craſſum atque concretum. Quod ex eo ſciri poteſt, quia corpora noſtra, terreno principiorum genere confecta, ardore animi concaleſcunt.

Accedit, ut eo faciliùs animus evadat ex hoc aëre, quem ſæ-
pe jam appello craſſum, eúmque perrumpat, quòd nihil eſt 19
animo velocius; nulla eſt celeritas, quæ poſſit cum animi celeritate contendere. Qui ſi permanet incorruptus, ſuíque ſimilis: neceſſe eſt ita feratur, ut penetret & dividat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventíque coguntur: quod & humidum & caliginoſum eſt, propter exhalationes terræ. Quam regionem cùm ſuperavit animus, naturámque ſui ſimilem contigit & agnovit: junctus [43] ex anima tenui, & ex ardore ſolis temperato, ignibus inſiſtit, & finem altiùs ſe efferendi facit. Cùm enim ſui ſimilem & levitatem & calorem adeptus eſt, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem movetur; eáque ei demum naturalis eſt ſedes, cùm ad ſui ſimilem penetravit, in quo

chus *non videtur condoluiſſe*: poterat ille & ſenſiſſe *ſe animum non habere*, & tamen condoluiſſe. Quapropter mihi in mentem venit Ciceronem ſcripſiſſe, *quia animum ſe habere non ſentiat*: ut hæc ſint ratio, cur Dicæarchus non videatur *condoluiſſe*. Senſus eſt: Dicæarchus ita acerrimè diſſeruit ſe animum non habere, ut ne condoluiſſe quidem, quòd eum non haberet, videretur. PEARCIUS.

42. *Quam tamen Democritus concalefactam & ſpirabilem, id eſt animalem eſſe vult*] Vulgò *voluit*, contra Mſſ. fidem. Scilicet philoſophus illa corpuſcula σφαιροειδῆ πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει, prout auctor eſt Ariſtoteles lib. I. de Anima, cap. 2. Portenti verò ſimile videri poſſit, quòd noſter hoc in loco *ſpirabilem, id eſt animalem* dicit, cùm ſuprà cap. 17. legatur, *ſive illi ſint animales, id eſt ſpirabiles*. Hinc certè dubitari non poteſt, quin *animale ſpirabili* cenſuerit obſcurius. DAVISIUS.

43. *Junctis... facit.* Tum *enim... adeptus* Vulgò *junctus... facit.* Cùm *enim adeptus* eſt. At Reg. ultimam vocem neſcit; idémque codex *junctis* dat à prima manu. Nos igitur emendationem Cl. Bentleii meritò recepimus. Vide Hieroclem in Aur. Carm. LIV. pag. 186. & ſeq. IDEM.

quo nulla re egens aletur & ſuſtentabitur [44] iiſdem rebus, quibus aſtra ſuſtentantur & aluntur.

Cúmque corporis facibus inflammari ſoleamus ad omnes ferè cupiditates, eóque magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, cùm, corporibus relictis, & cupiditatum & æmulationum erimus expertes: quódque nunc facimus, cùm laxati curis ſumus, ut ſpectare aliquid velimus & viſere, id multò tum faciemus liberiùs: totóſque nos in contemplandis rebus perſpiciendíſque ponemus, propterea quòd & naturâ ineſt mentibus noſtris inſatiabilis quædam cupiditas veri videndi: & oræ ipſæ locorum illorum, quò pervenerimus, quò faciliorem nobis cognitionem rerum cæleſtium, eò majorem cognoſcendi cupiditatem dabunt. Hæc enim pulchritudo etiam in terris patriam [45] illam & avitam (ut ait Theophraſtus) philoſophiam, cognitionis cupiditate incenſam, excitavit. Præcipuè verò fruentur eâ, qui tum etiam, cùm, has terras incolentes, circumfuſi erant caligine, tamen acie mentis diſpicere cupiebant.

20 Etenim ſi nunc aliquid aſſequi ſe putant, qui oſtium Ponti viderunt, & eas anguſtias, per quas penetravit ea, quæ eſt nominata

Argo, quia Argivi in ea, delecti viri,
Vecti, petebant pellem inauratam arietis;

aut ii, qui Oceani freta illa viderunt,

Europam Libyámque rapax ubi dividit unda:

quod tandem ſpectaculum fore putamus, cùm totam terram contueri licebit, ejúſque cùm ſitum, formam, circumſcriptionem, tum & habitabiles regiones, & rurſum omni cultu propter

44. *Suſtentabitur iiſdem rebus, quibus aſtra ſuſtentantur & aluntur*] Veteres ſtellas animatas eſſe, terreníſque & aqueis vaporibus ali cenſuere. Vide Cicer. Nat. Deor. II. 46. Servium ad Æn. lib. I. cap. 612. Lucianum in Icaromen. Plura veterum loca ſuppeditabunt Lipſius Phyſ. Stoic. lib. II. cap. 14. & Menagius ad Laërtii lib. VII. cap. 145. Id.

45. *Patriam illam & avitam*] Sic omnes MSſ. *Patritam* tamen legit Nonius, quem ſecuti ſunt P. Manutius, D. Lambinus, ceteríque recentiores. Mihi ſanè tanti non eſt Marcellus, ut ejus libros cunctis Ciceronis exemplaribus præferam, cùm pravas & vitioſas paſſim det lectiones. Accedit, quòd *Tullius patria bona, patrias fortunas*, & reliqua generis ejuſdem, ſingulis ferè paginis adhibeat, voce verò *patrita* nullus utatur. Quin & Act. prima in Verrem cap. 5. *rem* patriam *& avitam*, ut hîc *patriam & avitam philoſophiam*, dixit. Idem.

46. *Quamvis copiosè hæc diceremus, ſi res &c.*]

pter vim frigoris aut caloris vacantes?

Nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus. Neque enim eſt ullus ſenſus in corpore, ſed, ut non ſolùm phyſici docent, verùm etiam medici, qui iſta aperta & patefacta viderunt, viæ quaſi quædam ſunt ad oculos, ad aures, ad nares, à ſede animi perforatæ. Itaque ſæpe aut cogitatione aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis & auribus, nec videmus, nec audimus: ut facilè intelligi poſſit, animum & videre & audire, non eas partes, quæ quaſi feneſtræ ſunt animi: quibus tamen ſentire nihil queat mens, niſi id agat, & adſit. Quid, quòd eadem mente res diſſimillimas comprehendimus, ut colorem, ſaporem, calorem, odorem, ſonum? Quæ nunquam quinque nuntiis animus cognoſceret, niſi ad eum omnia referrentur, & is omnium judex ſolus eſſet. Atque ea profectò tum multò puriora & dilucidiora cernentur, cùm, quò natura fert, liber animus pervenerit. Nam nunc quidem, quanquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidiſſimo artificio natura fabricata eſt, tamen terrenis concretiſque corporibus ſunt interſepta quodam modo. Cùm autem nihil erit præter animum; nulla res objecta impediet, quò minùs percipiat, quale quidque ſit.

Quamvis [46] copiosè hæc diceremus, ſi res poſtularet, quàm 21
multa, quàm varia, quanta ſpectacula animus in locis cæleſtibus eſſet habiturus. Quæ quidem cogitans, ſoleo ſæpe mirari nonnullorum inſolentiam philoſophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, ejúſque inventori & principi gratias exſultantes agunt, eúmque venerantur, ut deum. Liberatos [47] enim ſe per

&c.] Menti Ciceronis aptior videtur alia loci interpunctio, *Quamvis copiosè hæc, diceremus, ſi res* &c. Quaſi dixiſſet noſter, Quamvis hæc copiosè diximus, tamen diceremus &c. Pearcius.

47. *Liberatos enim ſe per eum dicunt graviſſimis dominis*, terrore *ſempiterno, & diurno ac nocturno metu. Quo* terrore? *quo metu?*] Vereor equidem, ne *graviſſimi* illi *domini* non niſi unus ſolúſque ſit: quo enim differunt *terror* & *metus?* Juncta quidem interdum hæc vocabula reperies: ſed hoc ex more rhetorum, qui ad amplificandam orationem cognatas & ſimiles dictiones coacervant. Stoici quidem, qui omnia in pulviſculum diffringunt, ſic hæc partiuntur & definiunt, ut terror ſub metu, quaſi ſpecies ſub genere, comprehendatur. Terror, inquiunt, eſt metus concutiens. Eſto: at nihilominus putidiſſimum planè fuerit binos hinc dominos confingere. Tu lege, literulâ abjectâ: Errore *ſempiterno, & nocturno ac diurno metu. Quo* errore? *quo metu?* Hinc illa Ciceronis, quæ mox ſequuntur; *Non pudet*

23 *Quod ſemper*[53] *movetur, id æternum eſt. Quod autem motum affert alicui, quódque ipſum agitatur aliunde, quando finem habet motus, vivendi habeat neceſſe eſt. Solum igitur, quod ſe ipſum movet, quia nunquam deſeritur à ſe, nunquam ne moveri quidem deſinit. Quin etiam cæteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium eſt movendi. Principii autem nulla eſt origo. Nam ex principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re alia naſci poteſt: nec enim eſſet id principium, quod gigneretur aliunde. Quod ſi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. Nam principium exſtinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur, nec à ſe aliud creabit: ſi quidem neceſſe eſt à principio oriri omnia. Ita fit, ut motûs principium ex eo ſit, quod ipſum à ſe movetur. Id autem nec naſci poteſt, nec mori: vel concidat omne cælum, omniſque natura conſiſtat neceſſe eſt, nec vim ullam nanciſcatur, quâ, ut primò, impulſa moveatur. Cùm pateat igitur, æternum id eſſe, quod ſe ipſum moveat; quis eſt, qui hanc naturam animis eſſe tributam neget? Inanimum eſt enim omne, quod pulſu agitatur externo. Quod autem eſt animal, id motu cietur interiore & ſuo. Nam hæc eſt propria natura animi, atque vis. Quæ ſi eſt una ex omnibus, quæ ſe ipſam ſemper moveat; neque nata certè eſt, & æterna eſt.*

Licet concurrant plebeii omnes philoſophi, (ſic enim ii, qui à Platone, & Socrate, & ab ea familia diſſident, appellandi videntur) non modò nihil unquam tam eleganter explicabunt, ſed ne hoc quidem ipſum, quàm ſubtiliter concluſum ſit, intelligent. Sentit igitur animus ſe moveri: quod cùm ſentit, illud unà ſentit, ſe vi ſua, non aliena moveri: nec accidere poſſe, ut ipſe unquam à ſe deſeratur. Ex quo efficitur æternitas: niſi quid habes ad hæc.

AUDITOR. Ego verò facilè ſum paſſus, ne in mentem quidem mihi aliquid contrà venire: ita iſti faveo ſententiæ.

24 MARCUS. Quid illa tandem, num leviora cenſes? quæ declarant ineſſe in animis hominum divina quædam: quæ ſi cernerem

53. *Quod ſemper movetur*] Vide Mureti Var. Lect. VIII. 3. ubi collatio loci hujus è Phædro Platonis cum ejuſdem loci interpretatione Ciceroniana. Et Somn. Scipionis, cap. 8.

54. *Cùmque nihil eſſet* &c.] Hoc loco *eſſe* debet intelligi non ſenſu populari, ſed Platonico & ſublimi; aut, ſi quis mavult, metaphyſico: nimirum quo ſenſu aiebat Plato, id unum poſſe dici *eſſe*, quod ſemper eſt:

nerem quemadmodum naſci poſſent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. Nam ſanguinem, bilem, pituitam, oſſa, nervos, venas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram videor poſſe dicere, unde concreta & quo modo facta ſint. Per animum ipſum, ſi nihil eſſet in eo, niſi id, ut per eum viveremus, tam naturâ putarem hominis vitam ſuſtentari, quàm vitis, quàm arboris: hæc enim etiam dicimus vivere. Item ſi nihil haberet animus hominis, niſi ut appeteret aut refugeret, id quoque eſſet ei commune cum beſtiis.

Habet primùm memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium. Quam quidem Plato recordationem eſſe vult ſuperioris vitæ. Nam in illo libro, qui inſcribitur *Menon*, puſionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimenſione quadrati. Ad ea ſic ille reſpondet, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes ſunt, ut gradatim reſpondens eodem perveniat, quò ſi geometrica didiciſſet. Ex quo effici vult Socrates, ut diſcere nihil aliud ſit, niſi recordari. Quem locum multò etiam accuratiùs explicat in eo ſermone, quem habuit eo ipſo die, quo exceſſit è vita: docet enim, quemvis, qui omnium rerum rudis eſſe videatur, bene interroganti reſpondentem, declarare, ſe non tum illa diſcere, ſed reminiſcendo recognoſcere; nec verò fieri ullo modo poſſe, ut à pueris tot rerum atque tantarum inſitas & quaſi conſignatas in animis notiones, quas *ἐννοίας* vocant, haberemus, niſi animus, antequam in corpus intraviſſet, in rerum cognitione viguiſſet.

Cúmque nihil [54] eſſet, ut omnibus locis à Platone diſſeritur, (nihil enim ille putat eſſe, quod oriatur & intereat; idque ſolum eſſe, quod ſemper tale ſit, qualem *ideam* appellat ille, nos *ſpeciem*) non potuit [55] animus hæc in corpore incluſus agnoſcere, cognita attulit. Ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur. Neque ea planè videt animus, cùm repentè in

eſt: quod autem oritur & interit, id verè & propriè non eſſe. Quod Cicero ſtatim ponit. Non ergo de corpore, multò minùs de animo dicitur, quòd *nihil eſſet*; ſed de re quavis alia, præter ideas. His enim unicè convenit *eſſe*. Vide Timæum, cap. 2. Olivetus.

55. *Non potuit animus hæc ... agnoſcere, cognita attulit: ex quo* &c.] Potiùs mutatis punctis lego, *non potuit animus hæc in corpore incluſus agnoſcere: cognita attulit; ex quo* &c. Pearcius.

in tam inſolitum támque perturbatum domicilium immigravit; ſed cùm ſe collegit atque recreavit, tum agnoſcit illa reminiſcendo. Ita nihil aliud eſt diſcere, niſi recordari.

Ego autem majore etiam quodam modo memoriam admiror. Quid eſt enim illud, quo meminimus? aut quam habet vim? aut unde natam? Non quæro, quantâ memoriâ [56] Simonides fuiſſe dicatur, quantâ Theodectes [57], quantâ is, qui à Pyrrho legatus ad ſenatum eſt miſſus, Cyneas [58], quantâ nuper Charmadas, quantâ, qui modò fuit, Scepſius Metrodorus, quantâ noſter Hortenſius [59]: de communi omnium memoria loquor, & eorum maximè, qui in aliquo majore ſtudio & arte verſantur: quorum quanta mens ſit, difficile eſt exiſtimare, ita multa meminerunt.

25 Quorſus igitur hæc ſpectat oratio? Quæ ſit illa vis, & unde, intelligendum puto. Non eſt certè nec cordis, nec ſanguinis, nec cerebri, nec atomorum. Anima ſit animus, ignîſve, neſcio: nec me pudet, ut iſtos, fateri neſcire quod neſciam. Illud ſi ulla alia de re obſcura affirmare poſſem, ſive anima, ſive ignis ſit animus, eum jurarem eſſe divinum. Quid enim, obſecro te, terráne tibi, aut hoc nebuloſo & caliginoſo cælo, aut

---

56. *Quantâ memoriâ Simonides*] Is artem memoriæ primus oſtendiſſe dicitur. Vide Quintilianum Inſt. Orat. lib. XI. cap. 2. Plinium H. N. VII. 24. & Ælianum H. A. VI. 10. Davisius.

57. *Quantâ Theodectes*] D. Lambino placet Themiſtocles, & ſic ex MSſ. Fr. Fabricius. At ſi ullus extat ejuſmodi codex, à ſciolo quodam fuit emendatus; nam licet Themiſtoclis memoriam celebrent plurimi, ſe rectè tamen habet vulgata lectio, cùm *ſemel auditos quamlibet multos verſus protinus dicatur reddidiſſe Theodectes*, ut auctor eſt Quintilianus Inſt. Orat. lib. XI. cap. 2. eíque artem memoriæ fuiſſe tradit Ælianus H. A. lib. VI. cap. 10. Idem.

58. *Cineas*] Vulgò *Cyneas*. Malè. Græcis enim Κινέας, non Κυνέας dicitur. Vide Cl. Salmaſium Exerc. Plin. pag. 49. Ejus memoriam hiſce verbis celebrat Seneca Controv. Procem. *Cineas . . . miſſus à Pyrrho legatus ad Romanos, poſtero die novus homo & ſenatum & omnem urbanam circumfuſam plebem nominibus ſuis perſalutavit.* Adi ſis & Plinium H. N. lib. VII. cap. 24. Idem.

59. *Noſter Hortenſius*] Hujus excellentem memoriam deprædicat Cicero in Bruto cap. 88. Seneca Controv. Procem. *Hortenſius à Siſenna provocatus, in auctione perſedit diem totum, & omnes res, & pretia, & emptores ordine ſuo recenſuit, argentariis recognoſcentibus, ita ut in nullo falleretur.* Adi ſis Latinum Pacatum Pan. XII. cap. 18. ac Quintilianum Inſt. Orat. lib. X. cap. 6. & lib. XI. cap. 2. Idem.

60. *Tam immenſa magnitudo, quæ illa tam multa poſſit* effingere] Suſpecta eſt vox ultima; non enim *magnitudo* res ullas *effingit*, ſed in illa hæ effinguntur. Lego, *quæ illa tam multa poſſit excipere.* Idem.

61. *Quid? illa vis quæ tandem eſt, quæ inveſtigat occulta, quæ inventio atque excogitatio dicitur? Ex hácne tibi terrena mortaliſque*

aut ſata aut concreta videtur tanta vis memoriæ? Si, quid ſit hoc, non vides: at, quale ſit, vides. Si ne id quidem: at, quantum ſit, profectò vides. Quid igitur? utrùm capacitatem aliquam in animo putamus eſſe, quò tanquam in aliquod vas ea, quæ meminimus, infundantur? Abſurdum id quidem: qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi poteſt? aut quæ tanta omnino capacitas? An imprimi quaſi ceram animum putamus, & memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia? Quæ poſſunt verborum, quæ rerum ipſarum eſſe veſtigia? Quæ porrò tam immenſa magnitudo, quæ illa tam multa poſſit effingere [60]?

Quid [61] illa vis, quæ tandem eſt, quæ inveſtigat occulta, quæ inventio atque excogitatio dicitur? Ex hácne tibi terrenâ mortalíque naturâ & caducâ concreta ea videtur? aut qui primus, quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ viſum eſt, omnibus rebus impoſuit nomina? aut qui diſſipatos homines congregavit, & ad ſocietatem vitæ convocavit? aut qui ſonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminavit? aut qui errantium ſtellarum curſus, progreſſiones [62], inſtitutiones notavit? Omnes

---

que naturâ concreta ea *videtur? aut qui primus* (*quod ſummæ ſapientiæ Pythagoræ viſum eſt*) *omnibus rebus impoſuit nomina? aut qui diſſipatos homines congregavit, & ad ſocietatem vitæ convocavit? aut qui ſonos vocis* &c.] Scire equidem ex te velim, quò referantur illa toties hîc repetita *aut qui*: non enim video quorſum pertineant, neque ullum exitum orationis invenio. Tot ergo rerum inventores, quos hic enumerat, nominum, literarum, aſtronomiæ, frugum, veſtium, tectorum, quid? quid agunt, vel quid ſunt denique? nihil omnino; ut quidem hic locus vulgò nunc legitur. Tu verò ſine dubitatione repone; *Ex hácne tibi terrena mortalíque natura* concretus is *videtur, aut qui primus ... omnibus rebus impoſuit nomina; aut qui* &c. Hoc eſt; nihilne divinitus habuit, nihil auræ cæleſtis, nihil ignis ætherii? Noſti illud Lucretii de Empedocle:

Ut vix mortali videatur corpore cretus.

Cæterùm tam turpe mendum librariorum ſolemni audaciæ acceptum referimus: cùm enim præceſſerat *inventio atque excogitatio*, ſtatim hi τὸ *concretus is* ne latinum quidem eſſe arbitrati, permutarunt terminationes, ut eodem genere adjectivum cum ſubſtantivo, ut putabant, amicè concordaret. BENTLEIUS. *Concreta ea* &c.] Ita omnes codices ſcripti & impreſſi: pro qua lectione Bentleius repoſuit *concretus is videtur, aut qui primus* &c. quia neſcivit, quò referrentur illa toties in ſequentibus repetita *aut qui*. At mihi iſtâ emendatione opus non eſſe videtur, ſi ſic locum interpungamus, *Ex hácne tibi terrenâ mortalíque naturâ & caducâ concreta ea* (ſc. inventio atque excogitatio) *videtur? aut qui primus* &c. Scilicet hæc compendioſè dicta eſſe cenſeo, cùm fuſiùs Cicero ſic dicere potuiſſet, *aut ex illâ naturâ concretus is videtur, qui primus* &c. PEARCIUS.

62. *Progreſſiones*, inſtitutiones] *Inſtitiones* reponunt Manutius, Lambinus, alii, nec, ut videtur, immeritò: licet enim codices

Omnes magni: etiam ſuperiores, qui fruges, qui veſtitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præſidia contra feras invenerunt: à quibus manſuefacti & exculti, à neceſſariis artificiis ad elegantiora defluximus. Nam & auribus oblectatio magna parta eſt, inventâ & temperatâ varietate & naturâ ſonorum: & aſtra ſuſpeximus, tum ea, quæ ſunt infixa certis locis, tum illa [63] non re, ſed vocabulo errantia. Quorum converſiones [64], omnéſque motus, qui animo vidit, is docuit, ſimilem animum ſuum ejus eſſe, qui ea fabricatus eſſet in cælo. Nam cùm Archimedes lunæ, ſolis, quinque errantium motus in ſphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis deus, ut tarditate & celeritate diſſimillimos motus una regeret converſio. Quod ſi [65] in hoc mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidem eoſdem motus Archimedes ſine divino ingenio potuiſſet imitari.

26 Mihi verò ne hæc quidem notiora & illuſtriora carere vi divinâ videntur: ut ego aut poëtam grave plenúmque carmen ſine cæleſti aliquo mentis inſtinctu putem fundere, aut eloquentiam

dices nihil varient, minimè capio, quem locum habere poſſint *inſtitutiones*. Alteram vocem ſicco pede prætereunt interpretes; eandem tamen poteſtatem obtinet ac *curſus*, nec ταυτολόγος putandus eſt Cicero. Reg. & Elienſ. ſec. *prægreſſiones*. Scribo *regreſſiones*; nam planetas nunc ſtare, nunc regredi, nunc præcurrere videri, notiſſimum. DAVIS.

63. *Tum illa, non re, ſed vocabulo errantia*] Platonicorum fuit ſententia, ſtellas erraticas non vago motu, ſed certis legibus, agitari; quod etiam recentioribus videtur aſtronomis, qui diverſa illa φαινόμενα vario planetarum & telluris inter ſe ſitui tribuunt. Vide ſis Ciceronem Nat. Deor. lib. II. cap. 20. IDEM.

64. *Quorum converſiones omnéſque motus qui* animus *vidit, is docuit ſimilem animum ſuum ejus eſſe, qui ea fabricatus eſſet in cælo.*] Redige, quæſo, hæc mecum ad calculum: *Qui*, inquit, animus *vidit*, *is* (id eſt, animus) *docuit* animum *ſuum ſimilem ejus eſſe*. Ergo hîc habemus *animum animi*: ſatis hoc bellè? Alius, opinor, dixiſſet, *is docuit ſe ſimilem ejus eſſe*. Sed alia paratior medicina eſt. Lege certiſſimè: *Quorum converſiones omnéſque motus qui* animo *vidit, is docuit ſimilem animum ſuum ejus eſſe* &c. Noſter de Natura Deorum I. 18. *Epicurus autem, qui res occultas & penitus abditas non modò* viderit animo, *ſed etiam ſic tractet* &c. Ibid. II. 64. *Totam licet* animis, *tanquam oculis* luſtrare *terram*. Acad. II. 40. *Aut ſi etiam dormientes aliquid* animo videre *videamur*. Ovid. Faſt. IV.

Appius eſt auctor; Pyrrho qui pace negata
Multum animo vidit, *lumine captus erat.*

Et alii paſſim. Sed & hoc jam nunc à Lambino video occupatum: adeò ut rurſus indigner ejus hominis vicem, cui ſæpe rectè monenti, ſeu præ invidia & livore, ſive præ cæcitate & ignorantia, nemo obtemperare voluit. BENTLEIUS.

65. *Quod ſi* in hoc mundo *fieri ſine deo non poteſt*] Nihil variant codices ſcripti; eſt tamen cur à Ciceronis manu eſſe nunquam crediderim. Quid enim ſibi vult *in* hoc *mundo*? an plures & infinitos quidem mun-

tiam ſine quadam vi majore fluere, abundantem ſonantibus verbis, uberibúſque ſententiis. Philoſophia verò, omnium mater artium, quid eſt aliud, niſi, ut Plato ait, donum: ut ego, inventum deorum? Hæc nos primùm ad illorum cultum, deinde ad jus hominum, quod ſitum eſt in generis humani ſocietate, tum ad modeſtiam magnitudinémque animi erudivit: eadémque ab animo, tanquam ab oculis, caliginem diſpulit, ut omnia ſupera, infera, prima, ultima, media videremus.

Prorſus hæc divina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat & tantas. Quid eſt enim memoria rerum & verborum? Quid porrò inventio? Profectò id, quo nec in deo quidquam majus intelligi poteſt. Non enim [66] ambroſiâ deos, aut nectare, aut Juventate pocula miniſtrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait propter formam, ut Jovi bibere miniſtraret. Non juſta cauſa, cur Laomedonti [67] tanta fieret injuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat. Divina [68] mallem ad nos. Quæ autem divina? vigere, ſapere, invenire, meminiſſe. Ergo animus, ut ego dico,

 divi-

mundos conſtituit, ex ſententia Democriti & Epicuri? Nugæ meræ: nullus quippe apud illos *mundi ædificator deus*: omnia caſu & fortuito ex atomorum concurſu. Atqui hîc ex Platonis ſententia loquitur: lege itaque inverſo ordine: *Quòd ſi* hoc *in mundo fieri ſine deo non poteſt, ne in ſphæra quidem* &c. IDEM.

66. *Non enim ambroſiâ deos aut nectare,* aut *Juventate pocula miniſtrante lætari arbitror.*] Geminus ferè locus eſt de Natura Deorum I. 40. *At poëtæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant; & aut Juventatem aut Ganymedem pocula miniſtrantem.* Verùm ut hic locus rectus eſt & integer, ita prior ille in mendo cubat. Quale enim illud, *lætari ambroſiâ, aut nectare*, aut *Juventate*? Quid? cibúſne, obſecro, eſt Juventas, an potio? Vides nunc, opinor, quod tuum eſt acumen, ſententiæ labem: quam nullo negotio expurgaveris, niſi ſic legeris τὸ *aut* deleto. *Non enim ambroſiâ deos aut nectare, Juventate pocula miniſtrante, lætari arbitror. Pocula* verò intellige *ambroſiæ aut nectaris*; quorum utrumque interdum pro liquoribus venditant poëtæ, & *ambroſiæ ſuccos*, cùm libuerit, ſpargunt. IDEM.

67. *Cur Laomedonti tanta fieret injuria*] Noſtro σφάλμα μνημονικὸν impingunt Joach. Camerarius, Aldus nepos, & Fulv. Urſinus: quaſi *Troi*, non *Laomedonti*, fuiſſet ſcribendum. Verùm ut de raptore, ſic de patre Ganymedis magnæ ſunt inter auctores diſcrepantiæ. Pleriſque Trois eſt filius. Lucianus in Charidemo eum Dardani filium vocat. Laomedonte genitum confirmat Cycli ſcriptor apud Scholiaſten in Euripidis Oreſt. verſ. 1392. Quo loco Ciceronem tuetur Tan. Faber lib. II. Ep. 58. Quin & Ganymeden ab Euripide Troad. verſ. 822. Λαομεδόντιον παῖδα nominari video. Neque eum Laomedonte prognatum fuiſſe, ῥητῶς aſſerit noſter: ſed patre mortuo, fratrem contingebat injuria. DAVIS.

68. *Divina mallem ad nos*] Hæc laudat Auguſtinus Civ. Dei, IV. 26. & Confeſſ. I. 16. Idem querebatur Xenophanes. Adi Menagium ad Laërtii IX. 18. IDEM. Vide P. Victorii *Var. Lect.* XXXV. 10.

divinus eſt; ut Euripides audet dicere, deus: & quidem ſi deus aut anima, aut ignis eſt, idem eſt animus hominis. Nam ut illa natura cæleſtis & terrâ vacat & humore: ſic utriuſque harum rerum humanus animus eſt expers. Sin autem eſt quinta quædam natura ab Ariſtotele inducta [69]: primùm hæc & deorum eſt, & animorum.

27 Hanc nos ſententiam ſecuti, his ipſis verbis in Conſolatione hæc expreſſimus: *Animorum nulla in terris origo inveniri poteſt. Nihil enim eſt in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natum atque fictum eſſe videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. His enim in naturis nihil ineſt, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura provideat, & complecti poſſit præſentia: quæ ſola divina ſunt. Nec invenietur unquam, unde ad hominem venire poſſint, niſi à Deo. Singularis eſt igitur quædam natura atque vis animi, ſejuncta ab his uſitatis notíſque naturis. Ita quidquid eſt illud, quod ſentit, quod ſapit, quod vult, quod viget, cæleſte & divinum eſt: ob eámque rem æternum ſit neceſſe eſt. Nec verò Deus ipſe, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi poteſt, niſi mens ſoluta quædam & libera, ſegregata ab omni concretione mortali, omnia ſentiens & movens, ipſáque prædita motu ſempiterno.* Hoc è genere atque eadem è natura eſt humana mens.

28 Ubi igitur, aut qualis eſt iſta mens? Ubi tua, aut qualis? poteſne dicere? An, ſi omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te uti licebit? Non valet tantùm animus, ut ſe ipſum ipſe videat: at, ut oculus, ſic animus ſeſe non videns alia cernit. Non videt autem, quod minimum eſt, formam ſuam. Fortaſſe: quanquam id quoque: ſed relinquamus: vim certè, ſagacitatem, memoriam, motum [70], celeritatem videt. Hæc magna, hæc divina, hæc ſempiterna ſunt. Qua facie quidem ſit, aut ubi habitet, ne quærendum quidem eſt. Ut,

69. *Inducta: primùm hæc*] Interpunctum ſic voluerat Lambinus, *inducta primùm: hæc* &c. Facit cum Lambino Bentleius: ac meritò quidem.

70. *Motum, celeritatem*] Motûs celeritatem. BENTLEIUS.

71. *Ad maturitatem frugum*] Rectiùs, opinor, Mſ. Norvic. quo uſus eſt Daviſius, *ad maturationem frugum & ad temperationem corporum aptas*: id eſt, ad faciendas

Ut, cùm videmus ſpeciem primùm candorémque cæli; deinde converſionis celeritatem tantam, quantam cogitare non poſſumus; tum viciſſitudines dierum atque noctium, commutationéſque temporum quadripartitas, ad maturitatem [71] frugum & ad temperationem corporum aptas; eorúmque omnium moderatorem & ducem ſolem; lunámque accretione & diminutione luminis, quaſi faſtorum notantem & ſignificantem dies; tum in eodem orbe, in XII partes diſtributo, quinque ſtellas ferri, eoſdem curſus conſtantiſſimè ſervantes, diſparibus inter ſe motibus; nocturnámque cæli formam undique ſideribus ornatam; tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi univerſi loco, duabus oris diſtantibus habitabilem & cultum: quarum altera, quam nos incolimus, ſub axe poſita ad ſtellas ſeptem, unde

Horrifer
Aquilonis ſtridor gelidas molitur nives:

altera Auſtralis, ignota nobis, quam vocant Græci ἀντίχθονα: cæteras partes incultas, quòd aut frigore rigeant, aut urantur calore: hîc autem, ubi habitamus, non intermittit ſuo tempore

Cælum niteſcere, arbores frondeſcere,
Vites lætificæ pampinis pubeſcere,
Rami baccarum ubertate incurveſcere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes ſcatere, herbis prata conveſtirier:

tum multitudinem pecudum, partim ad veſcendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora veſtienda; hominémque ipſum, quaſi contemplatorem cæli, ac deorum, ipſorúmque cultorem; atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia.

Hæc igitur & alia innumerabilia cùm cernimus, poſſumúſne dubitare, quin his præſit * aliquis vel effector, ſi hæc nata ſunt, 29
ut Platoni videtur: vel, ſi ſemper fuerint, ut Ariſtoteli placet,

 mode-

das fruges maturas. Sic ab aliis Latinis ſcriptoribus *poma* & *uvæ maturari* dicuntur. *Maturitas* ſignificat tempus maturum; hic verò locus poſtulat potiùs vocem, quâ actus maturandi exprimatur. Vix aliter noſter locutus eſt in I. de Nat. Deor. cap. 2. *Cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant.* PEARC.

* Vict. *aliquis conditor, vel effector*

moderator tanti operis & muneris? Sic mentem hominis, quamvis eam non videas, ut deum non vides, tamen ut deum agnoſcis ex operibus ejus, ſic ex memoria rerum, & inventione, & celeritate motûs, omníque pulchritudine virtutis, vim * divinam mentis agnoſcito.

In quo igitur loco eſt? Credo equidem in capite: &, cur credam, afferre poſſum: ſed aliàs: nunc ubi ubi ſit animus, certè quidem in te eſt.

Quæ eſt ei natura? Propria, puto, & ſua. Sed fac igneam, fac ſpirabilem: nihil ad id, de quo agimus. Illud modò videto, ut deum noris, etſi ejus ignores & locum & faciem, ſic animum tibi tuum notum eſſe oportere, etiam ſi ejus ignores & locum & formam. In animi autem cognitione dubitare non poſſumus, niſi planè in phyſicis plumbei ſumus, quin nihil ſit animus admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. Quod cùm ita ſit, certè nec ſecerni,

---

* Lamb. *divinæ*

72. *Nam qui ſe* humanis *vitiis contaminaviſſent*, & *ſe totos libidinibus* dediſſent, *quibus cæcati*, velut *domeſticis* vitiis *atque flagitiis ſe inquinaviſſent*, *vel Rep. violanda fraudes inexpiabiles concepiſſent*, *iis devium quoddam iter eſſe*, *ſecluſum à concilio deorum.*] In his verbis non ita multis ter quatérve à dormitantibus librariis peccatum eſſe ſuſpicor. Sed primùm apponam integrum locum, ut mihi legendum videtur; tum de ratione emendationum videbimus. Scribo igitur, *Nam qui ſe* immanibus *vitiis contaminaviſſent*, aut *ſe totos libidinibus* dedidiſſent, *quibus cæcati*, vel *domeſticis* ſtupris *atque flagitiis ſe inquinaviſſent*, *vel rep. violanda fraudes inexpiabiles concepiſſent*, *iis devium quoddam iter eſſe* &c. Principio, illud quod vulgò fertur *humanis vitiis* quàm ſententiæ adverſum ſit, tu conſidera. Nam certè *humana vitia* ſunt quæ in quemvis hominem cadunt, quæ naturæ humanæ imbecillitas à ſe defendere & depéllere non poteſt. Ovidius Faſt. I. verſ. 299. de aſtronomiæ inventoribus loquens, tanquam ſupra mortalem conditionem evectis,

Credibile eſt illos pariter vitiíſque locíſque
Altius humanis *exſeruiſſe caput.*

Atqui hoc loco non de mediocribus & ignoſcendis vitiis Ciceronem loqui manifeſtum eſt: hinc enim mortalium turpiſſimos & contaminatiſſimos ponit, illinc caſtiſſimos ſanctiſſimóſque; quorum hos ad deorum ſedes rectà ire poſt mortem, illos iter devium capeſſere, à beatis ſedibus quàm maximè diverſum. Lego igitur, quod proximè ad librorum ſcripturam videtur accedere, *immanibus vitiis*, quo epitheto Horatius noſter uſus eſt Sermon. II. 4. verſ. 76.

Immane *eſt* vitium *dare millia terna macello.*

Mox lego, *aut ſe totos* &c. Non enim eoſdem, ſed diverſos intelligit; priores, ſceleratos, fraudibus, rapinis, cædibus graſſantes; poſteriores, voluptarios, qui ventri & gulæ & libidinibus ſerviunt. Certè hæc vitia quodammodo contraria ſunt, nec facilè in unum eundémque hominem cadunt. Lege deinde, *dedidiſſent*, cum Victorio & codice ex tuis meliore, quod & hîc & ſæpe aliàs perperam immutavit Gebhardus. *Dedère* enim majus quid & ſignificantius notat, quàm *dare*; pro captivo ſe tradere, in ſervitutem addicere, mancipare.

Confir-

cerni, nec dividi, nec diſcerpi, nec diſtrahi poteſt: nec interire igitur. Eſt enim interitus quaſi diſceſſus, & ſecretio, ac diremptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliquâ tenebantur.

His & talibus rationibus adductus Socrates, nec patronum quæſivit ad judicium capitis, nec judicibus ſupplex fuit: adhibuítque liberam contumaciam, à magnitudine animi ductam, non à ſuperbia: & ſupremo vitæ die de hoc ipſo multa diſſeruit, & paucis antè diebus, cùm facilè poſſet educi è cuſtodia, noluit: & cùm pænè in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, verùm in cælum videretur adſcendere.

Ita enim cenſebat, itáque diſſeruit, duas eſſe vias, dupliceſque curſus animorum è corpore excedentium. Nam qui ſe humanis [72] vitiis contaminaviſſent, & ſe totos libidinibus dediſſent, quibus cæcati velut domeſticis vitiis atque flagitiis ſe inquinaviſſent, vel in republica violanda fraudes inexpiabiles con-

Confirmatur hoc & ex adjuncto *totos dediſſent*: ſic Noſter de Legibus II. 2. *Pro qua mori, & cui nos* totos dedere *debemus*. Ad Atticum IX. 4. *Sed tamen, ne me* totum *ægritudini* dedam, *ſumpſi mihi quaſdam tanquam θέσεις*. Tuſcul. V. 39. *Huic diſcendi quærendíque divinæ delectationi* toto *ſe animo* dedidiſſent; ubi iterum contra Victorium & tuos codices Gebhardum ſequeris malè interpolantem *dediſſent*. Sequitur deinceps, *quibus cæcati*, velut *domeſticis* vitiis *atque flagitiis ſe inquinaviſſent*: hoc eſt, *quibus* ſeu ſceleribus, ſive libidinibus (nam ad utrumque hoc refertur) *velut* domeſticis vitiis *&c.* Quid, malum, illud *velut*? an ſcelera, fraudes, rapinæ ſunt *domeſtica* vitia? immo verò hæc ut disjuncta & diſparata ponuntur. Lego ergo leviſſimâ mutatione, vel *domeſticis flagitiis*, vel *re publica violanda*. Alioqui impedita prorſus oratio eſt, nèque exitum ſibi reperit. Hæc quidem emendatio, utcumque fiat cæteris, longè certiſſima eſt, ſed aliud quid etiam reſtat. Vide enim illud, *quibus* vitiis *& libidinibus cæcati*, *vel domeſticis* vitiis *ſe inquinaviſſent*: quàm frigidè, quàm illepidè hîc repetitur illud *vitiis*? an quidquam ſapit aut elegantiæ, aut copiæ Tullianæ? Quamobrem aut legerim, *domeſticis ſtupris atque flagitiis*, aut *domeſtica nequitiâ atque flagitiis*: illa enim apud noſtrum unà cum flagitiis non ſemel juncta legimus. BENTLEIUS. Agnoſco ſanè, quod ait Bentleius, in uſu eſſe & communi, & Ciceronis, ut *humana vitia* dicantur mediocria & excuſabilia. At enim philoſophi perſonam hîc induit Cicero, atque hominibus è turba ac fæce mortalium, opponit ſapientem diis admovendum. *Humana* quæ dicit *vitia*, illa ipſa ſunt quæ Plato κοινὰ ἀνθρώπινα, *Phædon. pag.* 81. *Edit. H. Steph.* Quem locum videtur Latinus reſpexiſſe. Tum etiam infinita ſunt à quibus nos abſterret religio tanquam malis ac flagitiis, quæ philoſophorum ſapiens ille neque illicita ſibi ducebat, neque in vitiis numerabat vel tolerabilibus. Daviſio itaque aſſentior nihil in illis verbis mutanti. Neque in his quidquam video mutandum, *& ſe totis libidinibus dediſſent*, cùm *libido* genus omne contineat illicitarum cupiditatum. Vide, ſi vacat, Tuſc. IV. 6. BUHERIUS.

cepiſſent, iis devium quoddam iter eſſe, ſeclusum à concilio deorum. Qui autem ſe integros caſtóſque ſervaviſſent, quibúſque fuiſſet minima cum corporibus contagio, ſeſéque ab his ſemper ſevocaſſent, eſſéntque in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, à quibus eſſent profecti, reditum facilem patere. Itaque commemorat, ut cygnis (qui non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quòd ab eo divinationem habere videantur, quâ providentes quid in morte boni ſit, cum cantu & voluptate moriantur) ſic omnibus & bonis & doctis eſſe faciendum. Nec verò de hoc quiſquam dubitare poſſet, niſi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis ſæpe uſu venit, qui acriter oculis deficientem ſolem intuerentur, ut adſpectum omnino amitterent: ſic mentis acies ſeipſam intuens nonnunquam hebeſcit; ob eámque cauſam contemplandi diligentiam amittimus. Itaque dubitans [73], circumſpectans, hæſitans, multa adverſa revertens, tanquam ratis in mari immenſo noſtra vehitur oratio.

Sed hæc & vetera, & à Græcis. Cato autem ſic abiit è vita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus, injuſſu hinc nos ſuo demigrare. Cùm verò cauſam juſtam deus ipſe dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis; næ ille, medius fidius, vir ſapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam exceſſerit. Nec tamen illa vincla carceris ruperit. Leges enim vetant. Sed tanquam à magiſtratu, aut ab aliqua poteſtate legitima, ſic à deo evocatus atque

73. *Itaque dubitans*] Hæc verba poëticum neſcio quid olere videntur; & fortaſſe veteris poëtæ cujuſpiam Anapæſtici fuerint ſic ordinandi:

Dubitans, circumſpectans, hæſitans,
Multa adverſa revertens. GUIETUS.

74. *Sive retractabis, ſive* properabis: *volat enim ætas.*] Rectè quidem nunc vulgò editur *retractabis*: cùm veteres editiones & codices aliquot ſcripti *retardabis* habuerint: quod natum videtur ex illo altero *properabis*, cui ſcilicet contrarium & ἀντίθετον ponendum videbatur *retardabis*. Cæterùm uno verbo feliciter reſtituto, de altero erat cogitandum. Quid enim eſt *properabis* ad mortem? hoc certè eſt voluntariam mortem ante diem ſibi arceſſere: quod hoc ipſo loco auctor tanquam illicitum & nefarium damnat. Quid ergo? equidem corrigendum puto, *ſive retractabis, ſive obtemperabis*: quod ſi compendiosè & cum P. *optep.* ſcripſeris, more in veteribus libris recepto, minimùm aberraverit à vulgata lectione. *Retractare* autem & *obtemperare* ſunt planè antitheta: & ſententia exurgit aptiſſima. Moriendum, inquit, erit; ſeu iniquo animo & ingratiis, ſive æquo & libenter; ſeu renuas & tergiverſeris, ſive pareas & morem geras. Huc oppoſitè accedunt illa Græca Cleanthis, quæ Latinè eleganter vertebat

atque emiſſus exierit. *Tota enim philoſophorum vita*, ut ait idem, *commentatio mortis eſt.*

Nam quid aliud agimus, cùm à voluptate, id eſt, à corpore, cùm à re familiari, quæ eſt miniſtra & famula corporis; 31
cùm à republica, cùm à negotio omni ſevocamus animum? Quid, inquam, tum agimus, niſi animum ad ſeipſum advocamus, ſecum eſſe cogimus, maximéque à corpore abducimus? Secernere autem à corpore animum, nec quidquam aliud eſt quàm emori diſcere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disjungamúſque nos à corporibus, id eſt, conſueſcamus mori. Hoc &, dum erimus in terris, erit illi cælesti vitæ ſimile: &, cùm illuc ex his vinculis emiſſi feremur, minùs tardabitur curſus animorum. Nam qui in compedibus corporis ſemper fuerunt, etiam cùm ſoluti ſunt, tardiùs ingrediuntur, ut ii, qui ferro vincti multos annos fuerunt. Quò cùm venerimus, tum denique vivemus. Nam hæc quidem vita mors eſt: quam lamentari poſſem, ſi liberet.

AUDITOR. Satis tu quidem in Conſolatione es lamentatus: quam cùm lego, nihil malo, quàm has res relinquere; his verò auditis, multò magis. MARCUS. Veniet tempus, & quidem celeriter, & ſive retractabis [74], ſive properabis. Volat enim ætas. Tantùm autem abeſt ab eo, ut malum mors ſit, quod tibi dudum videbatur, ut verear, ne homini nihil ſit non malum aliud certè, ſed nihil bonum aliud potiùs: ſi quidem vel dii ipſi, vel cum diis futuri ſumus.

AUDITOR. Quid refert [75]? Adſunt enim, qui hæc non probent.

---

bat Seneca, Epiſt. 107.

Duc me, parens celſique dominator poli,
Quocumque placuit: *nulla* parendi *mora eſt;*
Adſum impiger. *Fac* nolle: *comitabor gemens;*
Malúſque patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt *volentem fata, nolentem* trahunt. BENTLEIUS.

Retractabis habent editiones quædam, aliæ *retractabis*: quæ verba tantumdem differunt, quantùm *lavare* & *lavere*, *impartio* & *impertio*. Qui recuſant ſtare pactis, facere aliquid, ire quopiam, &c. revocant, retrahunt, retractant dicta, manum, pedem, &c. Quid ſit, *ſive retractabis*, intelligere videor ex hoc Ovidii, I. Triſt. III. 55.

Ter limen tetigi, ter ſum revocatus, & ipſe
Indulgens animo pes mihi tardus erat. ANONYMUS.

75. A. *Quid refert?* M. *Adſunt enim, qui hæc non probent. Ego autem &c.*] Sic videntur iſta diſtinguenda. *Quid refert*, inquit Auditor, iſta urgeri? Refert, inquit Marcus,

bent. Marcus. Ego autem nunquam ita te ex hoc ſermone dimittam, ullâ ut ratione mors tibi videri malum poſſit.

Auditor. Quî poteſt; cùm iſta cognoverim? Marcus. Quî poſſit, rogas? Catervæ veniunt contrà dicentium, non ſolùm Epicureorum, quos equidem [76] non deſpicio, ſed neſcio quo modo doctiſſimus quiſque contemnit: acerrimè autem deliciæ meæ Dicæarchus contra hanc immortalitatem diſſeruit. Is enim tres libros ſcripſit, qui Lesbiaci vocantur, quòd Mytilenis ſermo habetur, in quibus vult efficere, animos eſſe mortales. Stoici autem uſuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diù manſuros aiunt animos, ſemper negant.

— Num vis igitur audire, cur, etiam ſi ita ſit, mors tamen non
32 ſit in malis? Auditor. Ut videtur: ſed me nemo de immortalitate depellet. Marcus. Laudo id quidem: etſi nihil nimis oportet confidere. Movemur enim ſæpe aliquo acutè concluſo: labamus, mutamúſque ſententiam clarioribus etiam in rebus: in his [77] eſt enim aliqua obſcuritas. Id igitur ſi acciderit [78], ſimus armati. Auditor. Sanè quidem: ſed, ne accidat, providebo.

Marcus. Num quid igitur eſt cauſæ, quin amicos noſtros Stoicos dimittamus; eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cùm exceſſerint, ſed non ſemper [79]? Iſtos verò: qui, quod tota in hac cauſâ difficillimum eſt, ſuſcipiant, poſſe animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modò facile ad credendum eſt, ſed eo conceſſo, quod volunt, conſequens, id certè non dant, ut, cùm diù permanſerit, ne intereat.

Marcus, *adſunt enim, qui hæc non probent;* video quoſdam abnutantes, quibus ſervire debeo. Et *complures* ſecum *familiares* fuiſſe affirmavit ſuprà, cap. 4. quos non puto id commiſiſſe, ut Ciceronem ſolum cum ſolo Auditore relinquerent, cùm hanc declamationem & ſcholam haberet. Schola ſanè & declamatio nunquam ſine frequentia. Tum illud *adſunt* poteſt id ipſum dicere, quod explicatur mox fuſiùs, *Catervæ veniunt contrà dicentium* &c. Idem.

76. *Quos equidem non deſpicio*] Dictum civiliter, atque diſſimulatione Academica. Aliter in dialogis loquitur, ubi perſonam inducit alicujus Stoici. Senſum hunc video: Venient catervæ contrà diſputantium, qui te ab his revocent, quæ perſuadere ſum conatus. Nihil quidem eſt magnopere, quod tibi ab Epicureis metuam: non quòd illos deſpiciam; ſed quòd eos videam à doctiſſimo quoque deſpici. Equidem non ſatis intelligo, cur ita contemnantur; ſed contemnuntur tamen. At Dicæarchus, homo minimè deſpiciendus, ipſe quoque acerrimè &c. Idem.

77. *In his eſt enim aliqua obſcuritas*] Sententia Academicorum eſt, in rebus omnibus, etiam clarioribus, eſſe obſcuritatem aliquam.

intereat. Auditor. Bene reprehendis: & ſe iſto modo res habet. Marcus. Credamus igitur Panætio, à Platone ſuo diſſentienti? Quem enim omnibus locis divinum, quem ſapientiſſimum, quem ſanctiſſimum, quem Homerum philoſophorum appellat, hujus hanc unam ſententiam de immortalitate animorum non probat. Vult enim, quod nemo negat, quidquid natum ſit interire: naſci autem animos, quod declarat eorum ſimilitudo qui procreantur: quæ etiam in ingeniis, non ſolùm in corporibus appareat. Alteram autem affert rationem: nihil eſſe, quod doleat, quin id ægrum eſſe quoque poſſit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire.

Hæc refelli poſſunt. Sunt enim ignorantis, cùm de æternita-
te animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu 33
ſemper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinéſque verſentur: quas is, contra quem hæc dicantur, ſemotas [80] à mente & diſcluſas putat. Jam ſimilitudo magis apparet in beſtiis: quarum animi ſunt rationis expertes. Hominum autem ſimilitudo in corporum figura magis exſtat: & ipſi animi, magni refert, quali in corpore locati ſint. Multa enim è corpore exſiſtunt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant. Ariſtoteles [81] quidem ait, *omnes ingenioſos melancholicos eſſe:* ut ego me tardiorem eſſe non moleſtè feram. Enumerat multos:

 ídque

quam. In hac ſententia fundatur Epoche, & retentio aſſenſionis, de qua in Lucullo. Idem.

78. *Id igitur ſi acciderit*] Ut veniant contrà dicentes, ut moveamur aliquo acutè concluſo, ut labemus, ſimus armati: nihil itaque *nimis* confidamus; ſed arma etiam paremus. Idem.

79. *Sed non ſemper. Iſtos verò*] Legi poteſt, *ſed non ſemper.* Auditor. *Iſtos verò ... ne intereat.* Marcus. *Bene reprehendis ... Credamus* &c. Auditor, Marco aſſentiens de omittendis Stoicis, Omittamus verò iſtos, inquit: his enim quid facias, qui, contrà quàm monſtrat ratio, admittunt ultro id, quod eſt in hac quæſtione difficillimum; negant id, quod & facile eſt ad credendum, & conſequens ex eo quod admittunt. Auditoris orationem hanc approbans, ſubjungit Marcus: *Bene reprehendis* &c. Hunc tamen locum Buherius legit, ac diſtinguit, uti nos edidimus. Guietus autem iſtud, *Credamus igitur Panætio*, cum interrogatione legebat, quaſi dictum εἰρωνικῶς. Tu, erudite lector, judicio tuo utere. Olivetus.

80. *Semotas à mente & diſcluſas putat*] Plato videlicet in capite rationem ponit; iram verò in pectore locat, cupiditatem ſubter præcordia. Vide ſuprà cap. X. & Diogenem Laërtium lib. III. cap. 67. Davisius.

81. *Ariſtoteles quidem ait*] Hoc ponit & rationibus confirmat Stagirita Problem. XXX.

idque quaſi conſtet, rationem, cur ita fiat, affert. Quòd ſi tanta vis eſt ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: (ea ſunt autem, quæcumque ſunt, quæ ſimilitudinem faciant) nihil neceſſitatis affert, cur naſcantur animi, ſimilitudo.

Omitto [82] ſimilitudines. Vellem adeſſe poſſet Panætius. Vixit cum Africano. Quærerem ex eo, cujus ſuorum ſimilis fuiſſet Africani fratris nepos: facie, patris: vitâ, omnium perditorum ita ſimilis, ut eſſet facilè deterrimus. Cujus etiam ſimilis, P. Craſſi, & ſapientis, & eloquentis, & primi hominis, nepos, multorúmque aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes & filii? Sed quid agimus? oblitíne ſumus, hoc nunc nobis eſſe propoſitum, cùm ſatis de æternitate dixiſſemus, ne ſi interirent quidem animi, quidquam mali eſſe in morte? Auditor. Ego verò memineram: ſed te de æternitate dicentem aberrare à propoſito facilè patiebar.

34 Marcus. Video te altè ſpectare, & velle in cælum migrare. Auditor. Spero fore, ut contingat id nobis. Sed fac, ut iſti volunt, animos non remanere poſt mortem. Video nos, ſi ita ſit, privari ſpe beatioris vitæ. Marcus. Mali verò quid affert iſta ſententia? Fac enim ſic animum interire, ut corpus. Num igitur

XXX. quæſt. 1. Vide Agellium N. A. lib. XVIII. cap. 7. Idem.

82. *Omitto ſimilitudines*] Nihil pravius & ineptius hac lectione. Nam ubicumque dicimus *omitto* aut *mitto*; noſtra ſignificamus nos mittere argumenta, quæ, ſi opus fuerit proferre, poſſemus: at hîc contrà adverſarii argumentum ſe dicit omittere: nam ex *ſimilitudine* ingeniorum, qua filii parentes ſuos referre ſolent, Panætius probare voluit *animos naſci*. Ergo ſubtiliſſimè ſanè fortiſſiméque diſputat, qui id, quo ab adverſariis urgetur, non refutare, ſed omittere ſe profitetur. Quid, quòd id ipſum falſum eſt, *ſe omittere ſimilitudines*: pergit enim argumentum à ſimilitudine ductum pluribus exemplis refellere. Quid multa? legendum eſſe contendo: *Omitto diſſimilitudinem*: nam codex tuus *ſimilitudinem* ſingulari numero exhibet. Duplici ſcilicet ratione Panætii argumentum convellit. Primò, ait, poſito talem eſſe animorum ſimilitudinem; eâ tamen efficitur, non quòd ipſi animi à parentibus naſcantur, ſed quòd animi mores ferè ſuos & indolem ducant à temperamento corporum, quæ ſine dubio parentum corporibus cognata & ſimilia ſunt. Negat ſecundò ejuſmodi ſimilitudinem eſſe perpetuam: *Omitto*, inquit, *diſſimilitudinem*: Africani quippe & Craſſi & multorum clarorum virorum filii & nepotes parentibus diſſimillimi erant. Addere potuiſſet & ſuum Marcum: ſed is qui vir futurus eſſet, nondum oſtenderat. Bentl.

83. *Totúmque hoc leve eſt, qualecumque eſt*] Conſidera ſodes illud *qualecumque*. Id enim eam vim in hoc loco habet, quaſi diceret, *Totum hoc leve eſt, quantumvis grave ſit*: quo quid putidius & abſurdius dici poteſt? Sine dubio ſcripſit Cicero, *Totum hoc* breve eſt, *qualecumque eſt*. Hoc eſt, Seu *grave* ſit, ut illi contendunt, ſeu *exiguum*, ut ego quidem exiſtimo; certè *breve eſt*; cur? *quia ſit ad punctum temporis*. Id.

igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? Nemo id quidem dicit: etſi Democritum inſimulat Epicurus: Democritici negant. Ne in animo quidem igitur ſenſus remanet: ipſe enim nuſquam eſt. Ubi igitur malum eſt? quoniam nihil tertium eſt. An, quoniam ipſe animi diſceſſus à corpore non fit ſine dolore? Ut credam ita eſſe, quàm eſt id exiguum! Et falſum eſſe arbitror: & fit plerumque ſine ſenſu: nonnunquam etiam cum voluptate: totúmque [83] hoc leve eſt, qualecumque eſt. Fit enim ad punctum temporis.

Auditor. Illud angit, vel potiùs excruciat, diſceſſus ab omnibus iis, quæ ſunt bona in vita. Marcus. Vide, ne à malis dici veriùs poſſit. Quid ego nunc lugeam vitam hominum? Verè & jure poſſum. Sed quid neceſſe eſt, cùm id agam, ne poſt mortem miſeros nos putemus fore, etiam vitam efficere deplorando miſeriorem? Fecimus hoc in eo libro, in quo noſmetipſos, quantùm potuimus, conſolati ſumus. A malis igitur mors abducit, non à bonis, verum ſi quærimus. Hoc quidem à Cyrenaico Hegeſia ſic copioſè diſputatur, ut is à rege Ptolemæo [84] prohibitus eſſe dicatur illa in ſcholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem ſibi ipſi conſciſcerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum eſt: quem ait, cùm nihil

84. *A rege Ptolemæo.*] Cùm multi poſt Alexandrum in Ægypto regnarint Ptolemæi, haud facile eſt definire quem eorum Cicero hîc potiſſimùm dicat, neque eſt quidquam à veteribus de hoc Hegeſia proditum literis, quod inquirentes juvet. Gerardi Joannis Voſſii errorem, qui libro I. de Hiſtoricis Græcis cap. 12. Hegeſiam facit Platonis æqualem, convicit in Diogen. Laërt. II. 26. Ægidius Menagius; cujus argumentis adjungi hoc poteſt, eum, qui Ptolemæorum primus in Ægypto regnavit, longo ſatis intervallo poſt Platonis mortem, rerum fuiſſe potitum. Quia verò quo Hegeſias tempore floruerit, non indagavit Menagius, quod veri ſimile videtur proferam. Auctore nitor Diogene eodem Laërtio, qui hac ſerie diſpoſitos dedit Cyrenaicæ ſectæ philoſophos.

ARISTIPPUS.

Areta, *condiſcipulus Antipatri.*

Ariſtippus junior, *diſcipulus Aretæ.*	Epitimedes, *diſcipulus Antipatri.*
Theodorus, *cognomento* Deus, *diſcipulus Ariſtippi.*	Parabates, *diſcipulus Epitimedis.*
	Hegeſias, *diſcipulus Parabatæ.*

Theodorum hunc, quem cognominarunt *Deum*, vixiſſe conſtat tempore Ptolemæi Lagidæ; cujus rei teſtem habemus Diogenem Laërtium, II. 101. Hegeſias ergo, ſi proximâ poſt Theodorum ætate vixit, in poſtre-

hil ei accidiſſet adverſi, è muro ſe in mare abjeciſſe [85], lecto Platonis libro. Ejus autem, quem dixi, Hegeſiæ liber eſt, Ἀποκαρτερῶν [86], quòd à vita quidam per inediam diſcedens revocatur ab amicis: quibus reſpondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. Poſſem id facere; etſi minùs quàm ille, qui omnino vivere expedire nemini putat. Mitto alios. Etiámne nobis expedit, qui & domeſticis & forenſibus ſolatiis ornamentiſque privati, certè, ſi antè occidiſſemus, mors nos à malis, non à bonis abſtraxiſſet?

35 Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus [87] quatuor filiis: at quinquaginta Priamus; quibus ſeptem & decem, juſta uxore natis. In utroque eandem habuit fortuna poteſtatem: ſed uſa in altero eſt. Metellum enim multi filii, filiæ, nepotes, neptes in rogum impoſuerunt: Priamum tanta progenie orbatum, cùm in aram confugiſſet, hoſtilis manus interemit. Hic ſi vivis filiis incolumi regno occidiſſet,

Adſtante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,

utrùm tandem à bonis, an à malis diſceſſiſſet? Tum profectò videretur à bonis. At certè ei meliùs eveniſſet, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari [88],
Jovis aram ſanguine turpari.

Quaſi

---

poſtremos incurrerit annos Lagidæ, qui propè quadraginta imperio explevit; aut in tempora Philadelphi. Notum eſt, iſto regnante, quis honos literis fuerit Alexandriæ, qua in urbe Hegeſiam ſcholas habuiſſe teſtis eſt hîc Cicero. Atque ut erat non tantùm philoſophus inſignis, ſed orator, *Valer. Max. VIII. 9.* vix dubito, quin hic ipſe ille ſit Hegeſias Magneſius, à Cicerone inter oratores, à Voſſio inter hiſtoricos numeratus. Hegeſiam quidem philoſophum Voſſius ſejungit ab hiſtorico; ſed idcirco quia in philoſophi ætate aberraverat, quod antè animadverti. Fuerit tamen alter Hegeſias philoſophus, alter hiſtoricus, at eodem uterque vixit tempore. Bunerius.

85. *E muro ſe in mare abjeciſſe*] Ita quoque Callimachus: ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος. Non utique muro urbis patriæ: à mari enim Ambraciam interjecta 80. ſtadia removebant. At Ambraciotæ ad mare habebant murum & portum: Ἐν δὲ καὶ ἐπὶ θαλάττης τεῖχος, &c. Si Callimachum audimus, deſiluit Cleombrotus ex alto muro in orcum, εἰς ἀΐδην. Criticus aliquis corrigebat, εἰς ἅλα. Nihil opus erat. Rem eamdem Cicero populariter expreſſit, Callimachus poëticè. Ut hic εἰς ἀΐδην, Ovidius, *in Ibin*, 495. ſcripſit, *in Tartara*, Idem.

Quaſi verò iſta vi quidquam tum potuerit ei melius accidere. Quòd ſi antè occidiſſet, tamen eventum [89] omnino amiſiſſet; hoc autem tempore ſenſum malorum amiſit.

Pompeio noſtro familiari, cùm graviter ægrotaret Neapoli, meliùs eſt factum. Coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiam Puteolani vulgò ex oppidis publicè gratulabantur. Ineptum ſanè negotium, & Græculum: ſed tamen fortunatum. Utrùm igitur, ſi tum eſſet exſtinctus, à bonis rebus, an à malis diſceſſiſſet? Certè à miſeris. Non enim cum ſocero bellum geſſiſſet: non imparatus arma ſumpſiſſet: non domum reliquiſſet: non ex Italia fugiſſet: non, exercitu amiſſo, nudus in ſervorum ferrum & manus incidiſſet: non liberi defleti: non fortunæ omnes à victoribus poſſiderentur. Qui, ſi mortem tum obiſſet, in ampliſſimis fortunis occidiſſet; is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibiles hauſit calamitates?

Hæc morte effugiuntur, etiam ſi non evenerint, tamen quia 36
poſſunt evenire. Sed homines ea ſibi accidere poſſe non cogitant. Metelli ſperat ſibi quiſque fortunam: proinde quaſi aut plures fortunati ſint quàm infelices, aut certi quidquam ſit in rebus humanis, aut ſperare ſit prudentius quàm timere. Sed hoc [90] ipſum concedatur, bonis rebus homines morte privari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, ídque eſſe miſerum? Certè ita dicant neceſſe eſt. An poteſt is, qui non eſt, re ulla *carere*? Triſte enim eſt nomen ipſum carendi, quia ſubjicitur hæc vis: Habuit, non habet: deſiderat, requirit, indiget. Opinor,

86. *Ἀποκαρτερῶν*] Hac voce ſignificatur is, qui cibo abſtinet, ut à vita per inediam diſcedat; non *intolerantiſſimus*, ut imperitè cenſuit Aldus nepos. Davisius.

87. *Honoratus quatuor filiis:*] Reponebat Daviſius, *honoratis*, veritus, credo, ne parum aptè diceretur pater honoratus filiis. An forsè non viderat quod ſcripſit de Catone Cicero, de Offic. III. 16. *Ut enim cæteri ex patribus, ſic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus.* Si pater non honorabatur filiis, cur inductum fuit jus trium liberorum? Anonymus.

88. *Vitam evitari*] Antiquis *evitare* idem erat ac occidere. Apuleius Met. lib. III. *Nec enim veriſimile eſt hominem ſolitarium tres tam validos* evitaſſe *juvenes*. Vetus Gloſſ. Ἐμείζω, *evito*. Senſu eodem uſurpavit Plautus verbum *invitare*, Caſin. III. VI. 21.

Gladium
Ancilla Caſinam habere ait, quo me atque te invitet. Buherius.

89. *Eventum amiſiſſet.*] Ut dixit Salluſtius: *Amittere ærumnas, egeſtatem.* Anonymus.

90. *Sed hoc ipſum*] Ita lego, atque interpungo: *Sed hoc ipſum concedatur, bonis rebus homines morte privari. Ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, ídque eſſe miſerum (certè ita dicunt) neceſſe eſt.* Buherius.

hæc incommoda ſunt carentis. Caret oculis, odioſa cæcitas; liberis, orbitas. Valet hoc in vivis: mortuorum autem non modò vitæ commodis, ſed ne vitâ quidem ipsâ quiſquam caret. De mortuis loquor, qui nulli ſunt. Nos, qui ſumus, num aut ſi cornibus caremus, aut pennis, ſit qui id dixerit? Certè nemo. Quid ita? Quia cùm id non habeas, quod tibi nec uſu, nec naturâ ſit aptum, non careas, etiam ſi ſentias te non habere.

Hoc premendum etiam atque etiam eſt argumentum, confirmato illo, de quo, ſi mortales animi ſunt, dubitare non poſſumus, quin tantus interitus in morte ſit, ut ne minima quidem ſuſpicio ſenſûs relinquatur. Hoc igitur probè ſtabilito & fixo illud excutiendum eſt, ut ſciatur, quid ſit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. Carere igitur hoc ſignificat, egere eo, quod habere velis. Ineſt enim velle in carendo; niſi cùm ſic, tanquam in febri, dicitur, alia quadam notione verbi. Dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te ſentias, etiam ſi id facilè patiare. Carere autem malo, id non dicitur: nec enim eſſet dolendum. Dicitur illud, bono carere: quod eſt malum. Sed ne vivus quidem bono caret, ſi eo non indiget. Sed in vivo intelligi tamen poteſt, regno carere: dici autem hoc in te ſatis ſubtiliter non poteſt: poſſet in Tarquinio, cùm regno eſſet expulſus. At in mortuo ne intelligi quidem poteſt. Carere enim ſentientis eſt: nec ſenſus in mortuo: ne carere quidem igitur in mortuo eſt. Quanquam quid opus eſt in hoc philoſophari, cùm rem non magnopere philoſophiâ egere videamus?

37 Quoties non modò ductores noſtri, ſed univerſi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? Quæ quidem ſi timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipſe expulerat, in prælio concidiſſet: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruſcis filius, cum Pyrrho nepos, ſe hoſtium telis objeciſſent: non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hiſpania vidiſſet, Paulum & Geminum Cannæ, Venuſia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. Num quis horum miſer hodie? Ne tum quidem poſt ſpiritum extremum: nec enim poteſt eſſe miſer quiſquam ſenſu perempto. At id

ipſum

ipſum odioſum eſt, ſine ſenſu eſſe. Odioſum, ſi id eſſet carere. Cùm verò perſpicuum ſit, nihil poſſe in eo eſſe, qui ipſe non ſit: quid poteſt eſſe in eo odioſum, qui nec careat, nec ſentiat? Quanquam hoc quidem nimis ſæpe. Sed eo, quòd in hoc ineſt omnis animi contractio, ex metu mortis. Qui enim ſatis viderit, id quod eſt luce clarius, animo & corpore conſumpto, totóque animante deleto, & facto interitu univerſo, illud animal, quod fuerit, factum eſſe nihil; is planè perſpiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil intereſſe: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc civile bellum, quàm ego illo vivo fecerim Romam captam.

Cur igitur & Camillus doleret, ſi hæc poſt trecentos & quinquaginta ferè annos eventura putaret, & ego cur doleam, ſi ad decem millia annorum gentem aliquam urbem noſtram potituram putem? Quia tanta caritas patriæ eſt, ut eam non ſenſu noſtro, ſed ſalute ipſius metiamur.

Itaque non deterret ſapientem mors, quæ propter incertos 38
caſus quotidie imminet, propter brevitatem vitæ nunquam longè poteſt abeſſe, quò minùs in omne tempus reipublicæ ſuiſque conſulat, & poſteritatem ipſam, cujus ſenſum habiturus non ſit, ad ſe putet pertinere. Quare licet etiam mortalem eſſe animum judicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam ſenſurus non ſit, ſed virtutis, quam neceſſariò gloria, etiam ſi tu id non agas, conſequatur. Natura verò ſic ſe habet, ut quo modo initium nobis rerum omnium ortus noſter afferat, ſic exitum mors. Ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, ſic nihil poſt mortem pertinebit. In quo quid poteſt eſſe mali, cùm mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? Alteri nulli ſunt, alteros non attingit.

Quam qui leviorem faciunt, ſomni ſimillimam volunt eſſe. Quaſi verò quiſquam ita nonaginta annos velit vivere, ut, cùm ſexaginta confecerit, reliquos dormiat. Ne ſues quidem id velint. Endymion verò, ſi fabulas audire volumus, neſcio quando in Latmo obdormivit, qui eſt mons Cariæ. Nondum, opinor, eſt experrectus. Num igitur eum curare cenſes, cùm Luna laboret, à qua conſopitus putatur, ut eum dormientem oſcularetur? Quid curet autem, qui ne ſentit quidem? Habes

ſomnum

ſomnum imaginem mortis, eámque quotidie induis. Et dubitas, quin ſenſus in morte nullus ſit, cùm in ejus ſimulacro videas eſſe nullum ſenſum?

39 Pellantur ergo iſtæ ineptiæ pænè aniles, ante tempus mori miſerum eſſe. Quod tandem tempus? Naturǽne? At ea quidem dedit uſuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præſtituta die. Quid eſt igitur, quod querare, ſi repetit, cùm vult? eâ enim conditione acceperas. Iidem, ſi puer parvus occidit, æquo animo ferendum putant: ſi verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbiùs exegit natura, quod dederat. Nondum guſtaverat, inquiunt, vitæ ſuavitatem: hic autem jam ſperabat magna, quibus frui cœperat. At id quidem ipſum in cæteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere; cur in vita ſecus? Quanquam non malè ait Callimachus, *multò ſæpius lacrymaſſe Priamum, quàm Troilum*. Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. Cur? [91] Nam, reor, nullis, ſi vita longior daretur, poſſet eſſe jucundior. Nihil eſt enim profectò homini prudentiâ dulcius: quam, ut cætera auferat, affert certè ſenectus. Quæ verò ætas longa eſt? Aut quid omninò homini longum? Nónne modò pueros [92], modò adoleſcentes, in curſu, à tergo inſequens, nec opinantes aſſecuta eſt ſenectus? Sed quia ultrà nihil habemus, hoc longum ducimus. Omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte aut longa aut brevia dicuntur. Apud Hypanim [93] fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Ariſtoteles ait beſtio-

91. *Cur? Nam, reor, nullis ſi vita longior daretur*] Buherius rectè ſtatuit legendum eſſe *Cur? nam, reor, illis* &c. ad fidem unius Mſ. ſuæque vet. editionis. Sed ne ſic quidem hæc cum ſequentibus bene cohærebunt. Quis eſt enim qui dicit aut hæc, aut ſequentia? *Nihil eſt enim profectò homini prudentiâ dulcius; quam, ut cætera auferat, affert certè ſenectus.* Quis eſt (inquam) qui hæc dicit? ſi Cicero, ſuo ipſe argumento adverſari videtur: nam, cùm inſtituerit probare *non eſſe miſerum ante tempus mori*, ineptè hic cauſam ſenectutis agit, ut quæ *afferat prudentiam, quâ nihil eſt homini dulcius.* Hoc ſi Cicero dixerit, non potuit non concedere, miſerum eſſe ante ſenectutem mori. Locus (ut opinor) vitioſus eſt; eáque Ciceronis eſſe verba creduntur, quæ potiùs adoleſcentis vel auditoris ſunt; quocum hanc diſputationem noſter habuerit. Sic potiùs credas Ciceronem ſcripſiſſe. *Eorum autem qui exactâ ætate moriuntur, fortuna laudatur.* M. *Cur?* A. *Nam, reor, illis ſi vita longior daretur, poſſet eſſe jucundior; nihil eſt enim profectò homini prudentiâ dulcius; quam, ut cætera auferat, affert certè ſenectus.* M. *Quæ verò ætas longa eſt?* Siquis meam conjecturam probaverit, videbit verba *nam, reor, illis*, &c. adoleſcentis eſſe; rationémque reddere ejus, quod paulò antè dixerat, nempe *fortu-*

beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur, horâ octavâ quæ mortua eſt, provecta ætate mortua eſt; quæ verò occidente ſole, decrepita: eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, qua illæ beſtiolæ, reperiemur.

Contemnamus igitur omnes ineptias: (quod enim levius huic 40
levitati nomen imponam?) totámque vim bene vivendi in animi robore ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione ac deſpicientia, & in omni virtute ponamus. Nam nunc quidem cogitationibus moleſtiſſimis effeminamur, ut, ſi antè mors adveniet quàm Chaldæorum promiſſa conſecuti ſumus, ſpoliati magnis quibuſdam bonis, illuſi, deſtitutique videamur. Quòd ſi exſpectando & deſiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: prò dii immortales! quàm iter illud jucundum eſſe debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla ſollicitudo futura ſit! Quàm me delectat Theramenes! quàm elato animo eſt! Etſi enim flemus, cùm legimus, tamen non miſerabiliter vir clarus emoritur. Qui cùm conjectus in carcerem triginta juſſu tyrannorum, venenum ut ſitiens obduxiſſet, reliquum ſic è poculo ejecit, ut id reſonaret; quo ſonitu reddito, arridens, *Propino*, inquit, *hoc pulchro Critiæ*, qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conviviis ſolent nominare, cui poculum tradituri ſint. Luſit vir egregius extremo ſpiritu, cùm jam præcordiis conceptam mortem contineret: veréque ei, qui venenum præbuerat[94], mortem eſt eam auguratus, quæ brevi

 conſe-

---

fortunam laudandam eſſe eorum, qui exactâ ætate moriuntur. Pearcius.

92. *Modò pueros*] Vult Bentleius hos eſſe verſiculos,

Modò pueros, modò adoleſcentes, in curſu à tergo inſequens,
Nec opinantes aſſecuta eſt ...

93. *Apud Hypanim* ... *Ariſtoteles ait*] Ejus ſunt verba lib. V. Hiſt. Anim. cap. 19. quæ tantùm non exſcripſit *Plinius* H. N. lib. XI. cap. 36. Davisius.

94. *Qui venenum præbuerat*] Elegantem J. M. Bruti notam hìc legiſſe non pœnitebit. „ *Qui venenum*, inquit, *præbiberat*, habet Gryphii liber; quæ mihi germana lectio, atque eadem clariſſima videtur: nam „ verbum *præbuerat*, cùm ad Critiam referendum ſit, cujus fuerat ſententiâ Theramenes damnatus, haud ſatis aptè quadrare videtur. Eſt enim *præbere*, ejus qui „ manu tradit & porrigit; non ejus, qui aliquid præbendum alteri dat. Etſi autem „ non ignoro verbum *præbibere* non temerè „ apud claſſicos auctores inveniri; non video tamen, cùm minimè analogiæ ratio „ repugnet, & ſit verbi compoſitio haud invenuſta, cur non debeat cuivis, optimo „ exemplari & vetuſtiſſimo ſuffragante, probari. Certè ne cui mea fides ſuſpecta ſit, „ locum viris doctiſſimis oſtendi, de quorum ſenten-

conſecuta eſt. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipſa morte laudaret, ſi mortem malum judicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis pòſt annis ſcyphum Socrates, eodem ſcelere judicum, quo tyrannorum, Theramenes. Quæ eſt igitur ejus oratio, quâ facit eum Plato uſum apud judices, jam morte multatum?

41 *Magna me*, inquit, *ſpes tenet, Judices, bene mihi evenire, quòd mittar ad mortem. Neceſſe eſt enim, ſit alterum de duobus: ut aut ſenſus omnino omnes mors auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. Quamobrem, ſive ſenſus exſtinguitur, mórſque* [95] *ei ſomno ſimilis eſt, qui nonnunquam, etiam ſine viſis ſomniorum, placatiſſimam quietem affert: dii boni! quid lucri eſt emori? aut quàm multi dies reperiri poſſint, qui tali nocti anteponantur, cui ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis? quis me beatior? Sin vera ſunt, quæ dicuntur, migrationem eſſe mortem in eas oras, quas, qui è vita exceſſerunt, incolunt: id multò jam beatius eſt, te, cùm ab iis, qui ſe judicum numero haberi volunt, evaſeris, ad eos venire, qui verè judices appellentur, Minoëm, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: convenireque eos, qui juſtè & cum fide vixerint. Hæc peregrinatio mediocris vobis videri poteſt? Ut verò colloqui cum Orpheo, Muſæo, Homero, Heſiodo liceat, quanti tandem æſtimatis? Equidem ſæpe emori, ſi fieri poſſet, vellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret invenire. Quanta delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Ajacem, cùm alios, judicio iniquorum circumventos, convenirem? Tentarem etiam ſummi regis, qui maximas copias duxit ad Trojam, & Ulyſſis, Siſyphique prudentiam: nec ob eam rem, cùm hæc exquirerem, ſicut hìc faciebam, capite damnarer. Ne vos quidem, Judices, ii, qui me abſolviſtis, mortem timueritis. Nec enim cuiquam bono mali quidquam evenire*

„ ſententia ita mihi eſſe edendum exiſtimavi „. Hæc eruditus ille vir. Accedunt ferè Pàll. tert. quart. Reg. & Elienſ. prim. in illis enim eſt *qui venenum præbiberat*. Ignotà tamen aliis auctoribus non eſt *præbibendi* vox. Apuleius Metamorph. X. pag. 334. *Simul, quòd ei* præbiberim, *commoneto*. Hieronymus Epiſt. XXII. pag. 142. *Aliæ verò ſterilitatem* præbibunt, *& necdum ſati hominis homicidium faciunt*. Ac Epiſt. LXV. pag. 485. *Nec venena jam timebo, cùm antidotum* præbibero. Haud ſanè Romanis eſt aliud verbum merè Latinum, quo Græcorum προπίνειν exprimant. IDEM.

95. *Si mors ei ſomno ſimilis eſt, qui placatiſſimam quietem affert: dii boni, quid lucri eſt emori?*

nire poteſt, nec vivo, nec mortuo; nec unquam ejus res à diis immortalibus negligentur. Nec mihi ipſi hoc accidit fortuitò. Nec verò ego iis, à quibus accuſatus, aut à quibus condemnatus ſum, habeo quod ſuccenſeam, niſi quòd mihi nocere ſe crediderunt. Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius extremo. *Sed tempus eſt*, inquit, *jam hinc abire me, ut moriar; vos, ut vitam agatis. Utrum autem ſit melius, dii immortales ſciunt: hominem quidem ſcire arbitror neminem.*

Næ ego haud paulò hunc animum malim, quàm eorum 42
omnium fortunas, qui de hoc judicaverunt. Etſi, quod præter deos negat ſcire quemquam, id ſcit ipſe, utrum melius ſit. Nam dixit antè. Sed ſuum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. Nos autem teneamus, ut nihil cenſeamus eſſe malum, quod ſit à natura datum omnibus: intelligamúſque, ſi mors malum ſit, eſſe ſempiternum malum. Nam vitæ miſeræ mors finis eſſe videtur: mortis, ſi eſt miſera, finis eſſe nullus poteſt. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præſtantes viros virtutis & ſapientiæ gloriâ, commemoro, cùm Lacedæmonius quidam, cujus ne nomen quidem proditum eſt, mortem tantopere contempſerit, ut, cùm ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & eſſet vultu hilari atque læto, dixiſſétque ei quidam inimicus, *Contemniſne leges Lycurgi?* reſponderit, *Ego verò illi maximam gratiam habeo, qui me eâ pœnâ multaverit, quam ſine mutuatione & ſine verſura poſſem diſſolvere.* O virum Spartâ dignum! ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus eſſe videatur.

Tales innumerabiles noſtra civitas tulit. Sed quid duces & principes nominem, cùm legiones ſcribat Cato ſæpe alacres in eum locum profectas, unde redituras ſe non arbitrarentur? Pa-

ri? Aut quàm multi dies reperiri poſſunt, qui tali nocti anteponantur, cui ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis? Quis me beatior?] Impedita ſanè oratio; adde quoque, ſcabroſa & aſpera. *Cui nocti*, ait, *ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis*. Atqui illud non pro conceſſo ſumendum erat, ſed probatione indigebat. Illud deinde, quàm ex abrupto, *Quis me beatior?* Non agnoſco Ciceronem ita temerè & intempeſtivè exclamantem. Lege verò, & diſtingue, me fidejuſſore: *Quàm multi dies reperiri poſſunt, qui tali nocti anteponantur? Cui* SI *ſimilis futura eſt perpetuitas omnis conſequentis temporis, quis me beatior?* Illud *ſi* abſorptum eſt à ſequente ſyllaba. BENTL.

ri animo Lacedæmonii in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides:

Dic hoſpes Spartæ, nos te hîc vidiſſe jacentes,
Dum ſanctis patriæ legibus obſequimur.

Quid ille [96] dux Leonidas dicit? *Pergite animo forti, Lacedæmonii: hodie apud inferos fortaſſe cœnabimus.* Fuit hæc [97] gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. E quibus unus, cùm Perſes hoſtis in colloquio dixiſſet glorians, ſolem præ jaculorum multitudine & ſagittarum non videbitis: *In umbra*, inquit, *igitur pugnabimus.* Viros commemoro. Qualis tandem Lacæna? quæ cùm filium in prælium miſiſſet, & interfectum audiſſet, *Idcirco*, inquit, *genueram, ut eſſet qui pro patria mortem non dubitaret occumbere.*

43 Eſto: fortes & duri Spartiatæ: magnam habet vim reipublicæ diſciplina. Quid? Cyrenæum Theodorum, philoſophum non ignobilem, nónne miramur? cui cùm Lyſimachus rex crucem minaretur, *Iſtis, quæſo*, inquit, *iſta horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil intereſt, humíne, an ſublimè putreſcat.* Cujus hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione & ſepultura dicendum exiſtimem: rem non difficilem, iis præſertim cognitis, quæ de nihil ſentiendo paulò antè dicta ſunt.

De qua Socrates quidem quid ſenſerit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo jam tam multa diximus. Cùm enim de immortalitate animorum diſputaviſſet, & jam moriendi tempus urgeret, rogatus à Critone, quemadmodum ſepeliri vellet, *Multam verò*, inquit, *operam, amici, fruſtra conſumpſi. Critoni enim noſtro non perſuaſi me hinc avolaturum, neque quidquam mei relicturum. Verumtamen, Crito, ſi me aſſequi potueris, aut ſicubi nactus eris, ut tibi videbitur, ſepelito. Sed, mihi crede, nemo me veſtrûm,*

96. *Quid ille dux Leonidas*] Vereor ne mendum ſit: nam manu ſcripti codices *Leonidas* non habent, ſed pro illa vocem parum ſinceram: & per ſe recepta verba, non parum mihi ſuſpecta ſunt. VICTORIUS. Sana omnia, ſi legas, *Quis ille dux*: De prandio, *ait*, ſurgite animo forti, Lacedæmonii. Hodie apud inferos &c. BUHERIUS. Vide Gul. Canterum, *Nov. Lect.* VI. 12. & Nic. Fabrum, ad Senecæ Suaſor. II.

97. *Fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant*] Omnino non videtur hæc phraſis in loco eſſe proprio ac ſuo. Forſan irrepſit in contextum è margine, ubi fuerat explicando alteri Simonidis verſui collocata. Quòd ſi non ejicitur prorſus, rejiciatur cer-

tè

ſtrûm, cùm hinc exceſſero, conſequetur. Præclarè id quidem, qui & amico permiſerit, & ſe oſtenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem ſentiens, ſed, ut Cynicus, aſperiùs, projici ſe juſſit inhumatum. Tum amici, *Volucribúſne & feris?* Minimè verò, inquit: ſed bacillum propter me, quo abigam, ponitote. *Quî poteris?* illi: *non enim ſenties.* Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil ſentienti? Præclarè Anaxagoras: qui cùm Lampſaci moreretur, quærentibus amicis, vellétne Clazomenas in patriam, ſi quid ei accidiſſet, auferri: *Nihil neceſſe eſt*, inquit, *undique enim ad inferos tantundem via eſt.* Totáque de ratione humationis unum tenendum eſt: ad corpus illam pertinere, ſive occiderit animus, ſive vigeat. In corpore autem perſpicuum eſt, vel exſtincto animo, vel elapſo, nullum reſidere ſenſum.

Sed plena errorum ſunt omnia. Trahit Hectorem, ad currum religâtum, Achilles: lacerari eum & ſentire, credo, putat. Ergo hic ulciſcitur, ut quidem ſibi videtur. At illa ſicut acerbiſſimam rem mœret: 44

Vidi, videre quod me paſſa ægerrimè,
Hectorem quadrijugo curru raptarier.

Quem Hectorem? aut quamdiu ille erit Hector? Meliùs Accius, & aliquando ſapiens Achilles,

Immò enimverò corpus Priamo reddidi, Hectorem abſtuli.

Non igitur Hectora traxiſti, ſed corpus, quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non ſinat.

Mater[98]*, te appello, quæ curam ſomno ſuſpenſam levas,*
Neque te mei miſeret: ſurge, & ſepeli natum.

Hæc cùm preſſis[99] & flebilibus modis, qui totis theatris mœſtitiam inferant, concinuntur; difficile eſt, non eos, qui inhumati ſunt, miſeros judicare.

-sè ad calcem hujus capitis. Satis bellè ſtabit ante hæc verba: *Eſto, fortes & duri Spartiatæ.* BUHERIUS.

98. *Mater, te appello*] Vide in Lucull. cap. 27.

99. *Preſſis*] Id eſt, lentis, quales numeri triſtibus & querulis affectibus congruunt. Cic. de Nat. Deor. II. 59. *Sonos vocis diſtinctos, & preſſos.* De Orat. III. 12. *Preſſè, æquabiliter, & leniter loqui.* Tit. Livius, XXVIII. 14. *Preſſo pede incedere*, id eſt, lento. Ovidius. Met. III. 17.

Subſequitur, preſſóque legit veſtigia paſſu.

Velleius Paterculus, II. 129. *Cauſas preſſiùs audit?* Id eſt, patientiùs. BUHERIUS.

Prius quàm fera, volucréſque...

Metuit, ne laceratis membris minùs bene utatur: ne combuſtis, non extimeſcit.

Heu relliquias ſemiaſſi regis, denudatis oſſibus,
Per terram ſanie delibutas fœdè divexarier.

Non intelligo, quid metuat, cùm tam bonos ſeptenarios fundat ad tibiam. Tenendum eſt igitur, nihil curandum eſſe poſt mortem, cùm multi [1] inimicos etiam mortuos pœniantur. Execratur luculentis ſanè verſibus apud Ennium Thyeſtes, primùm ut naufragio pereat Atreus. Durum hoc ſanè: talis enim interitus non eſt ſine gravi ſenſu. Illa inania,

Ipſe ſummis ſaxis fixus aſperis, eviſceratus,
Latere pendens, ſaxa ſpargens tabo, ſanie & ſanguine atro.

Non ipſa ſaxa magis ſenſu omni vacabunt, quàm ille, latere pendens, cui ſe hic cruciatum cenſet optare. Quàm eſſent [2] dura, ſi ſentiret? Nulla ſine ſenſu ſunt. Illud verò perquàm inane,

Neque ſepulcrum, quò recipiat, habeat, portum corporis:
Ubi, remiſsâ humanâ vitâ, corpus requieſcat malis.

Vides quanto hæc in errore verſentur. Portum eſſe corporis, & requieſcere in ſepulcro putat mortuum. Magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus eſſet quidque curandum.

45 Sed quid ſingulorum opiniones animadvertam, nationum varios

---

1. *Cùm multi inimicos*] Id eſt, Quamvis multi &c. Hunc uſum voculæ *cùm* non omiſere, qui de particularum vi & uſu ſcripſerunt. ANONYMUS.

2. *Quàm eſſent dura, ſi ſentiret! nulla ſine ſenſu.*] Frigida ſanè exclamatio, neque ex genio Ciceronis. Codices tui præferunt, *ſentirent*. Editiones autem præter tuam omnes, *ſine ſenſu ſunt*. Fatendum quidem pleroſque codices non agnoſcere illud *ſunt*: ſed facilè abſorberi potuit à ſyllaba præcedente. Quanto igitur concinnius & rotundius exibit, ſi ſic legas ex conjectura: *Quæ, ut eſſent dura: ſi ſentirentur; nulla ſine ſenſu ſunt.* Equidem vix crediderim, aliter ab auctore profectum eſſe. BENTL.

3. *In Hyrcania plebs* publicos *alit canes*] Mirum profectò, quòd pro *publicos* verbo uſitatiſſimo præſtantiores codices præferant *ſupplices*. Nimirum auctor ſcripſerat, *publicè alit canes*: inde librariorum hallucinatio. *Publicè alere*, eſt publicâ curâ atque impensâ. Sic noſter alibi in Verrinis, *publicè ſumptui eſſe, publicè redimere*. Pro Roſcio Amerino c. XX. *Anſeribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio.* Suetonius Aug. XII. *Tumulo publicè extructo*: & Vitel. X. *Epulo ubique publicè præbito.* Ita alii ſæpe. IDEM.

4. *Multa mihi ipſi ad mortem tempeſtiva fuerunt, quæ utinam potuiſſem obire*] In Mſſ.

rios errores perſpicere cùm liceat? Condiunt Ægyptii mortuos, & eos domi ſervant. Perſæ etiam cerâ circumlitos condunt, ut quàm maximè permaneant diuturna corpora. Magorum mos eſt, non humare corpora ſuorum, niſi à feris ſint antè laniata. In Hyrcania [3] plebs publicos alit canes: optimates, domeſticos. Nobile autem genus canum illud ſcimus eſſe. Sed pro ſua quiſque facultate parat, à quibus lanietur: eámque optimam illi eſſe cenſent ſepulturam. Permulta alia colligit Chryſippus, ut eſt in omni hiſtoria curioſus. Sed ita tetra ſunt quædam, ut ea fugiat & reformidet oratio.

Totus igitur hic locus eſt contemnendus in nobis, non negligendus in noſtris: ita tamen, ut mortuorum corpora nihil ſentire vivi ſentiamus. Quantum autem conſuetudini famæque dandum ſit, id curent vivi, ſed ita, ut intelligant, nihil ad mortuos pertinere. Sed profectò mors tum æquiſſimo animo oppetitur, cùm ſuis ſe laudibus vita occidens conſolari poteſt. Nemo parum diù vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus eſt munere. Multa [4] mihi ipſi ad mortem tempeſtiva fuerunt: quæ utinam potuiſſem obire! Nihil enim jam acquirebatur: cumulata erant officia vitæ: [a] cum fortunâ bella reſtabant. Quare, ſi ipſa ratio minùs perficiet, ut mortem negligere poſſimus: at vita acta perficiat, ut ſatis ſupérque vixiſſe videamur. Quanquam enim ſenſus abierit, [b] tamen ſummis & propriis bonis & laudis, & gloriæ, quamvis non ſentiant [5], mortui non carent. Etſi enim

: Mſſ. quantùm conſtat, omnibus eſt *quæ utinam*. Nos verò *quam*, ex conjectura, cùm certiſſima videretur, recipere nulli dubitavimus; pronomen enim ad *mortem* dubio procul eſt referendum. DAVISIUS.

Tempeſtiva ad moriendum, ſunt opportunitates moriendi, idonea ad relinquendam vitam tempora, occaſiones, quibus ſe dolet defuiſſe. *Obire locum*, *tempus*, & ſimilia, obſervante Giſanio, *occurrere ad conſtitutum*, non deeſſe, non deſiderari. Cicero, pro Mil. 10. *Clodius ita profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum tempúſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet...* De Amic. 2. *Qui diligentiſſimè ſemper illum diem, & illud munus ſolitus es* obire... Hæc non meminerat Daviſius, quando edebat, *quam utinam*, ubi omnes, ipſomet fatente, codices habent, *quæ utinam*. Hæ quidem phraſes, *obire mortem*, *obire tempeſtiva ad moriendum*, eodem recidunt. Hoc tantùm diſcrepant, quòd altera ſit vulgatiſſima; altera minùs trita; ſed Latina nihilominus & Ciceroniana. ANONYMUS.

a Lamb. *cùm fortunæ*

b Idem. *tamen ſuis & propriis*

5. *Quamvis non ſentiant*] Hæc cum Cl. Bentleio reor delenda: nihil enim niſi vana ſunt ταυτολογίαι, DAVISIUS.

enim nihil in ſe habeat gloria, cur expetatur, tamen virtutem tanquam umbra ſequitur. Verùm multitudinis judicium de bonis, ſi quando eſt, magis laudandum eſt, quàm illi ob eam rem beati.

46 Non poſſum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum & publicæ diſciplinæ carere gloriâ: Themiſtoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis. Antè enim Salaminam ipſam Neptunus obruet, quàm Salaminii tropæi memoriam: priúſque Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. Multò autem tardiùs fama deſeret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paulum, Catonem, Lælium, innumerabiles alios. Quorum ſimilitudinem aliquam qui arripuerit, non eam famâ populari, ſed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, ſi ita res feret, gradietur ad mortem; in qua aut ſummum bonum, aut nullum malum eſſe cognovimus. Secundis verò ſuis rebus volet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum jucundus eſſe poteſt, quàm moleſta deceſſio.

Hanc ſententiam ſignificare videtur Laconis illa vox, qui, cùm Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos ſuos filios victores Olympiæ vidiſſet, acceſſit ad ſenem, & gratulatus, *Morere, Diagora*, inquit, *non enim* [6] *in cælum adſcenſurus es.* Magna hæc & nimiùm fortaſſe Græci putant, vel tum potiùs putabant, iſque, qui hoc Diagoræ dixit, permagnum exiſtimans, tres Olympionicas una è domo prodire, cunctari illum diutiùs in vita, fortunæ objectum, inutile putabat ipſi.

Ego autem tibi quidem quod ſatis eſſet, paucis verbis, ut mihi videbar, reſponderam. Conceſſeras enim, nullo in malo mortuos eſſe: ſed ob eam cauſam contendi, ut plura dicerem, quòd in deſiderio & luctu hæc eſt conſolatio maxima. Noſtrum enim

6. *Non enim in cælum adſcenſurus es*] Corrigere aliquis volebat, *nunc enim.* At enim cum Cicerone conſentit Plutarchus, *in vita Pelopid.* Deinde exiſtimabant Græci, hominem, cui hæc contigiſſent, in ſummo gradu felicitatis eſſe, ad quem pervenire mortali liceat; nihil ultrà eſſe quod expeteret, niſi deorum culmen, in quod vivus non poterat evehi. Quocirca dicebat olim pugili victori Pindarus, *Iſthm. V.* 18. *Ne opta Jupiter fieri; omnia habes.* Μὴ μάτευε Ζεὺς γενέσθαι. Πάντ' ἔχεις. Niſi fortè ambis Jupiter fieri, habes omnia quæ poſſis expetere. Buherius. Quanta fuerit apud Græcos Olympiacæ victoriæ laus & gloria, docebit *Pindarus* Olymp. III. 77. *Plato*

enim & noſtrâ causâ ſuſceptum dolorem modicè ferre debemus, ne & noſmetipſos amare videamur. Illa ſuſpicio intolerabili dolore cruciat, ſi opinamur eos, quibus orbati ſumus, eſſe cum aliquo ſenſu in iis malis, quibus vulgò opinantur. Hanc excutere opinionem mihimet volui radicitus; eóque fui fortaſſe longior.

Auditor. Tu longior? Non mihi quidem. Prior enim pars 47
orationis tuæ faciebat, ut mori cuperem: poſterior, ut modò non nollem, modò non laborarem. Omni autem oratione illud certè perfectum eſt, ut mortem non ducerem in malis. Marcus. Num igitur etiam rhetorum epilogum deſideramus? An jam hanc artem planè relinquimus? Auditor. Tu verò iſtam ne reliqueris, quam ſemper ornaſti: & quidem jure. Illa enim te, verum ſi loqui volumus, ornaverat. Sed quinam eſt iſte epilogus? Aveo enim audire, quidquid eſt.

Marcus. Deorum immortalium judicia ſolent in ſcholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipſi, ſed Herodoto auctore, aliiſque pluribus. Primùm Argiæ ſacerdotis Cleobis[7] & Biton filii prædicantur. Nota fabula eſt. Cùm enim illam ad ſolemne & ſtatum ſacrificium curru vehi jus eſſet, ſatis longè ab oppido ad fanum, morarentúrque jumenta: tunc juvenes ii, quos modò nominavi, veſte poſitâ corpora oleo perunxerunt: ad jugum acceſſerunt. Ita ſacerdos advecta in fanum, cùm currus eſſet ductus à filiis, precata à dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari poſſet à deo: pòſt epulatos cum matre adoleſcentes, ſomno ſe dediſſe, manè inventos eſſe mortuos.

Simili precatione Trophonius[8] & Agamedes uſi dicuntur: qui, cùm Apollini Delphis templum exædificaviſſent; venerantes deum, petierunt mercedem non parvam quidem operis &

 labo-

Plato de Rep. V. *Athenæus* VI., & X. *Artemidorus* II, & V. ne *Vitruvium*, *Suetonium*, reliquóſque memorem. Davisius.

7. *Cleobis*, *&* *Biton*] Vide Herodotum, I. 31.

8. *Trophonius* *&* *Agamedes*] Hanc hiſtoriam modo planè diverſo tradit Pauſanias lib. IX. cap. 40. At cum noſtro facit Æſchines in Axioch. Et hos quidem λάϊνον οὐδὸν, & ἄδυτον ἐν πέτρῃ λίθων Apollinis Delphici templo poſuiſſe teſtantur Homerus Hymn. in Apoll. verſ. 296. & Stephanus in Δελφοί. Davisius.

laboris ſui, nihil certi, ſed quod eſſet optimum homini. Quibus Apollo ſe id daturum oſtendit poſt ejus diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui ſunt reperti. Judicaviſſe deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dii conceſſiſſent, ut præter cæteros divinaret.

Affertur etiam de Sileno fabella quædam [9]: qui cùm à Mida
48 captus eſſet, hoc ei muneris pro ſua miſſione dediſſe ſcribitur; docuiſſe regem, *non naſci homini longè optimum eſſe; proximum autem, quamprimùm mori.* Quâ eſt ſententiâ in Creſphonte uſus Euripides:

> *Nam [10] nos decebat cœtu celebrantes domum*
> *Lugere, ubi eſſet aliquis in lucem editus,*
> *Humana vita varia reputantes mala:*
> *At, qui labores morte finiſſet graves,*
> *Hunc omnes amicos laude & lætitiâ exſequi.*

Simile quiddam eſt in conſolatione [11] Crantoris: ait enim Terinæum quendam Elyſium, cùm graviter filii mortem mœreret, veniſſe in Pſychomantium, quærentem quæ fuiſſet tantæ calamitatis cauſa: huic in tabellis tres hujuſmodi verſiculos datos.

> *Ignaris [12] homines in vita mentibus errant:*
> *Euthynous potitur fatorum munere, leto.*
> *Sic fuit utilius finiri ipſique, tibique.*

His & talibus auctoribus uſi confirmant, cauſam rebus à diis immortalibus judicatam. Alcidamas [13] quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, ſcripſit etiam laudationem mortis, quæ conſtat ex enumeratione humanorum malorum: cui rationes eæ, quæ

---

9. *De Sileni fabella quædam*] Eadem ex Ariſtotele narrat Plutarch. Conſ. ad Apoll. qui pariter ac Athenæus lib. II. aliique, cum noſtro Silenum facit Midæ captivum. At Xenophonti de Exped. lib. I. Satyrus nominatur. Non raro quidem Silenos & Satyros confundunt auctores: eſt tamen inter eos diſcrimen; qua de re videas licet Iſ. Caſaubonum de Sat. Poëſi lib. I. cap. 2. pag. 53. & Jac. Perizonium ad Æliani lib. III. cap. 18. Davisius.

10. *Nam nos decebat*] Lego:
Nam nos decebat, cœtus celebrantes domu, &c. Buherius.

11. *In conſolatione Crantoris.*] Erat libelli inſcriptio; *De Luctu.* Acad. Quæſt. II. 44. Περὶ πένθους. Diog. Laërt. IV. 27. Idem.

12. *Ignaris homines... ipſique tibique*] Græci verſus, ut & hiſtoria quam modò retulit Tullius, extant apud Plutarchum Conſ. ad Apoll. Davisius.

13. *Alcidamas quidam*] Hunc rhetorem Plato, *in Phædro*, appellabat Palamedem, quòd, ut ille, in utramque partem diſſereret.

quæ exquiſitiùs à philoſophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non ſolùm glorioſæ rhetoribus, ſed etiam beatæ videri ſolent. Repetunt ab Erechtheo [14], cujus etiam filiæ cupidè [15] mortem expetiverunt pro vita civium; Codrum, qui ſe in medios immiſit hoſtes, veſte famulari, ne poſſet agnoſci, ſi eſſet ornatu regio, quòd oraculum erat datum, ſi rex interfectus eſſet, victrices Athenas fore. Menœceus non prætermittitur: qui oraculo edito largitus eſt patriæ ſuum ſanguinem. Iphigenia Aulide duci ſe immolandam jubet, ut hoſtium ſanguis eliciatur ſuo.

Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Ariſtogi- 49
ton, Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. Noſtros verò non norunt: quos enumerare longum eſt: ita ſunt multi, quibus videmus optabiles mortes fuiſſe cum gloria. Quæ cùm ita ſint, magnâ tamen eloquentiâ eſt utendum, atque ita velut ſuperiore è loco concionandum, ut homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere deſiſtant. Nam ſi ſupremus ille dies non exſtinctionem, ſed commutationem affert loci, quid optabilius? Sin autem perimit ac delet omnino, quid melius quàm in mediis vitæ laboribus obdormiſcere, & ita conniventem ſomno conſopiri ſempiterno? Quod ſi fiat, melior Ennii quàm Solonis oratio. Hic enim noſter,

Nemo me lacrymis decoret, inquit, *nec funera fletu*
Faxit.

At verò ſapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis

 Mœro-

ret. Buherius.

14. *Repetunt ab Erechtheo ... Codrum*, &c.] I. de Orat. 20. *Cùm repeteret uſque à Corace* &c. I. de Divinat. 1. *Ut ab ultimis auctoritatem repetam* &c. II. de Invent. 2. *Ac veteres quidem ſcriptores artis uſque à principe illo atque inventore Tiſia repetitos* &c. Itaque dicitur *repetere* qui vetera atque obliterata commemorat; quod faciebant rhetores iſti, de quibus agitur, qui *claras mortes pro patriâ oppetitas* commemorabant, uſque *ab Erechtheo* exorſi; atque ex illa antiquitate repetebant Codrum, &c. Anon.

15. *Cupidè mortem expetiverunt.*] Quia res non intra votum ſtetit, & mortem non *expetiverunt* ſolùm, ſed etiam *oppetiverunt*, Bentleius, aſſentiente Daviſio, ultimum hoc verbum illi alteri ſubſtituebat. Aliter mihi videtur. Conſpirat ſcilicet *cupidè* meliùs cum verbo *expetiverunt*. Neque fuit neceſſe verbo proprio id exprimere, quod ex tota loci ſerie ſatis intelligitur, Erechthei filias mortem obiiſſe: neque voluit Cicero de morte illarum, ſed de alacritate moriendi admonere. Buherius.

Mærorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Nos verò, ſi quid tale acciderit, ut à deo denuntiatum videatur, ut exeamus è vita, læti & agentes gratias pareamus, emittíque nos è cuſtodia & levari vinculis arbitremur, ut aut in æternam & planè in noſtram domum remigremus, aut omni ſenſu moleſtiáque careamus. Sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen ſimus animo, ut horribilem illum diem aliis, nobis fauſtum putemus, nihilque in malis ducamus, quod ſit vel à diis immortalibus, vel à natura parente omnium conſtitutum. Non enim temerè nec fortuitò ſati & creati ſumus, ſed profectò fuit quædam vis, quæ generi conſuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, quod, cùm exantlaviſſet omnes labores, tum incideret in mortis malum ſempiternum. Portum potiùs paratum nobis & perfugium putemus: quò utinam velis paſſis pervehi liceat! Sin reflantibus ventis rejiciemur, tamen eodem paulò tardiùs referamur neceſſe eſt. Quod autem omnibus neceſſe eſt, idne miſerum eſſe uni poteſt?

Habes epilogum, ne quid prætermiſſum aut relictum putes. Auditor. Ego verò. Et quidem fecit etiam iſte me epilogus firmiorem. Marcus. Optimè, inquam. Sed nunc quidem valetudini tribuamus aliquid. Cras autem, & quot dies erimus in Tuſculano, agamus hæc, & ea potiſſimùm, quæ levationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui omni è philoſophia eſt fructus uberrimus.

TUSCU-

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

LIBER SECUNDUS.

De tolerando dolore.

ARGUMENTUM.

Poſt cohortationem ad philoſophiam diligenter colendam, Latiniſque illuſtrandam literis, cap. 1-3, *ſermo in Tuſculano* de dolore *inſtitutus exponitur. Is inducitur ab exordio de philoſophiæ laudibus*, cap. 4-5. *& duobus tanquam capitibus continetur; quorum primum eſt*, Sitne ſummum malum dolor? *alterum*, Si non ſummum, ánnon malum certè? *Et primum quidem breviter hoc uno argumento refellitur, quòd dedecus & turpitudo majus profectò ſit dolore malum*, cap. 5. *In altero autem reliqua conſumitur oratio. Et eſſe quidem magnam hîc multorum imbecillitatem docet. Ariſtippum enim Socraticum non dubitaſſe dolorem ſummum malum dicere, quem Epicurus ſecutus ſit. Hieronymum autem Rhodium, ſummum bonum poſuiſſe in vacuitate à dolore. Cæteros præter Zenonem, Ariſtonem, & Pyrrhonem, malum putaſſe. Poëtas quoque ab hac opinione non abeſſe, quòd inducant ſummos homines in acutis doloribus non viriliter lamentantes:* cap. 6-10. *Jam rationes, quibus in frangendis his opinionibus utantur Stoici, contortulas eſſe, decipere magis volentium, aut optantium, quàm docentium: verbi causâ, nihil eſſe malum, quod non ſit turpe, atque vitioſum: neque enim id ignorare quem-*

quam; ſed doleamus, nécne, nihil intereſſe, hoc docendum eſſe: cap. 11. 12. *Melius & verius hoc eſſe: omnia, quæ natura aſpernetur, in malis eſſe; quæ adſciſcat, in bonis. Quo poſito, tamen honeſtum & rectum ita excellere, ut omnia corporis & fortunæ bona ad id minuta videantur, nec ullum malum cum turpitudinis malo comparandum. Quare cùm turpe ſit viro, gemere, ejulare, flere; aut nullam virtutem eſſe, aut contemnendum dolorem. Prudentis porrò eſſe nihil facere, quo nihil proficiat, ſed gemitu & lamentationibus non minui dolorem. Temperantiam denique, fortitudinem, juſtitiam, magnitudinémque animi, doloris patientiam deſiderare:* cap. 12. *Non autem negare ſe, dolorem eſſe dolorem; quorſum enim opus eſſet fortitudine? ſed eum opprimendum eſſe patientiâ. Eam autem duobus modis comparari: primò exercitatione & conſuetudine, id quod exempla multorum confirment, tanquam Spartanorum, Marii, gladiatorum, veteranorum militum:* cap. 13-16. *deinde ratione. Et illud Epicuri quidem:* Neglige dolorem; ſi longus, levis; ſi gravis, brevis, *cùm non reſpondere ei decreto, quo dolorem ſummum malum putet, tum & obſcurum & falſum eſſe, quod de doloris diuturni levitate, & gravis brevitate dicatur:* cap. 18. *Itaque primùm oportere hoc ſibi quemque perſuadere, nihil honeſtius eſſe ac laudabilius, adeóque etiam optabilius, quàm ferre dolorem: deinde ſibi ipſum imperare. Nam cùm animus ſit in partes tributus duas, alteram rationis participem, alteram expertem; illam huic imperare, tanquam dominum ſervo, hoc eſt, rationem coërcere temeritatem oportere. Si ſe turpiter gerat, & gemitibus ac fletibus dedat, amicorum propinquorúmque cuſtodiis conſtringendam eſſe. Si autem firmior ſit, tanquam bonum militem admonitu revocandam eſſe ad dignitatem:* cap. 19-20. *Sermone intimo ac tacito eſſe animum confirmandum; ſpecies honeſtas, tanquam Zenonis Eleatæ, Anaxarchi, Calani, eſſe animo proponendas:* cap. 20. *Intentionem etiam adhibendam eſſe, cujus, ut in corpore, ſic in animo magna vis ſit:* cap. 22-23. *Contemnendo adeò levari omnem laborem dolorémque:* cap. 24. *Illud denique proponendum animo, amplitudinem animi, quæ maximè emineat contemnendis doloribus, unam eſſe omnium rem pulcherrimam;* cap. 25. *Adhibendam verò eſſe quandam doloris tolerandi æquabi-*

æquabilitatem, quæ à ratione & conſilio proficiſcatur. Eos enim, qui conſuetudine tantùm aliquâ dolorem aliquem ferant, non in omni genere doloris fortes eſſe. Denique hanc frangendi doloris rationem etiam ad alias animi perturbationes leniendas adhiberi poſſe. ERNESTUS.

NEOPTOLEMUS quidem apud Ennium *philoſophari ſibi* ait *neceſſe eſſe, ſed paucis: nam omnino haud placere.* Ego autem, Brute, neceſſe mihi quidem eſſe arbitror philoſophari: nam quid poſſum, præſertim nihil agens, agere melius? Sed non paucis, ut ille. Difficile eſt enim, in philoſophia pauca eſſe ei nota, cui non ſint aut pleraque, aut omnia. Nam nec pauca, niſi è multis, eligi poſſunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem ſtudio perſequetur. Sed in vita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipſa multùm ſæpe proſunt, & ferunt fructus, ſi non tantos, quanti ex univerſa philoſophia percipi poſſunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur. Velut ex ea diſputatione, quæ mihi nuper habita eſt in Tuſculano, magna videbatur mortis effecta contemptio; quæ non minimùm valet ad animum metu liberandum. Nam qui id, quod vitari non poteſt, metuit, is vivere animo quieto nullo modo poteſt, Sed qui, non modò quia neceſſe eſt mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod ſit horrendum, mortem non timet, magnum is ſibi præſidium ad beatam vitam comparat. I

Quanquam non ſumus ignari, multos ſtudioſè contrà eſſe dicturos: quod vitare nullo modo potuimus, niſi nihil omnino ſcriberemus. Etenim [1] ſi orationes quas nos multitudinis judicio proba-

1. *Etenim ſi orationes ... ſed ſi reperiebantur nonnulli*] Eſt *ἀνακόλουθον*, quod poſt nonnulla *παρενθετικῶς* interpoſita ſcriptoribus haud eſt inuſitatum. Sic lib. V. Tuſc. cap. 15. *An* dubitas, quin præſtans valetudine, viribus, formâ,... *ſi fuerit is qui hæc habet injuſtus, intemperans, timidus*... dubitabiſne eum miſerum dicere? Iterum cap. 19. Similéne putas C. Lælii unum conſulatum fuiſſe, *& eum quidem cum repulſa* ... ſed tamen utrum malles; te, *ſi poteſtas eſſet*, ſemel ut Lælium, conſulem, an, ut Cinnam, quater? Sic & Offic. lib. III. cap. 26. Utile videbatur Ulyſſi.... ſed inſimulant eum tragœdiæ, *ſimulatione inſaniæ militiam ſubterfugere voluiſſe.* DAVIS.

probari volebamus, (popularis eſt enim illa facultas, & effectus [2] eloquentiæ eſt audientium approbatio) ſed ſi reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, niſi quod ſe imitari poſſe confiderent, quémque ſperandi ſibi, eundem & bene dicendi finem [3] proponerent, & cùm obruerentur copiâ ſententiarum atque verborum, jejunitatem & famem ſe malle, quàm ubertatem & copiam dicerent, (unde erat exortum genus Atticorum [4], iis ipſis, qui id ſequi ſe profitebantur, ignotum: qui jam conticuere, pænè ab ipſo foro irriſi) quid futurum putamus, cùm, adjutore populo, quo utebamur antea, nunc minimè nos uti poſſe videamus? Eſt enim philoſophia paucis contenta judicibus, multitudinem conſultò ipſa fugiens, eíque ipſi & ſuſpecta & inviſa: ut vel, ſi quis univerſam velit vituperare, ſecundo id populo facere poſſit: vel, ſi in eam, quam nos maximè ſequimur, conetur invadere, magna habere poſſit auxília à reliquorum philoſophorum diſciplinis. Nos autem univerſæ philoſophiæ vituperatoribus reſpondimus in Hortenſio.

2 Pro Academia autem quæ dicenda eſſent, ſatis accuratè in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. Sed tamen tantùm abeſt, ut ſcribi contra nos nolimus, ut id etiam maximè optemus: in ipſa enim Græcia philoſophia tanto in honore nunquam fuiſſet, niſi doctiſſimorum contentionibus diſſenſionibúſque viguiſſet. Quamobrem hortor omnes, qui facere id poſſunt, ut hujus quoque generis laudem jam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, ſicut reliquas omnes, quæ quidem erant expetendæ, ſtudio atque induſtriâ ſuâ majores noſtri tranſtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili venit ad ſummum, ut jam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, ſeneſcat, brevíque tempore ad nihilum ventura videatur. Philoſophia naſcatur Latinis quidem literis ex his temporibus, eámque nos adjuvemus: nóſque ipſos redargui refellíque patiamur. Quod ii ferunt animo iniquo, qui certis quibuſdam

2. *Effectus eloquentiæ eſt audientium approbatio*] Lambino placet *effectrix eloquentiæ*, quòd oratorem excitat aſſenſus auditorum, & magna frequentia. Præterquam verò quòd omnes codices receptam firmant lectionem, non tam quid eloquentiam faciat, (licet eam quoque non ſola pariat audientium approbatio) quàm quæ ſit ejus vis, dicendi videtur locus. *Effectus* ergo valere cenſeatur ἀποτέλεσμα, ſeu quod ex eloquen-

buſdam deſtinatiſque ſententiis quaſi addicti & conſecrati ſunt, eâque neceſſitate conſtricti, ut, etiam quæ non probare ſoleant, ea cogantur conſtantiæ cauſâ defendere. Nos, qui ſequimur probabilia, nec ultra quàm id quod veriſimile occurrerit, progredi poſſumus, & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia parati ſumus.

Quòd ſi hæc ſtudia traducta erunt ad noſtros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum eſt propter eorum multitudinem, qui ſcripſerunt: eadem enim dicuntur à multis; ex quo libris omnia referſerunt. Quod accidet etiam noſtris, ſi ad hæc ſtudia plures confluxerint. Sed eos, ſi poſſumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibitâ etiam diſſerendi elegantiâ, ratione & viâ philoſophantur.

Eſt enim quoddam genus eorum, qui ſe philoſophos appellari volunt, quorum [5] dicuntur eſſe Latini ſanè multi libri; 3
quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim: ſed quia profitentur ipſi illi, qui eos ſcribunt, ſe neque diſtinctè, neque diſtributè, neque eleganter, neque ornatè ſcribere; lectionem ſine ulla delectatione negligo. Quid enim dicant & quid ſentiant ii, qui ſunt ab ea diſciplina, nemo mediocriter quidem doctus ignorat. Quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipſi non laborant, cur legendi ſint, niſi ipſi [6] inter ſe, qui idem ſentiunt, non intelligo. Nam, ut Platonem reliquóſque Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti ſunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non ſtudioſiſſimè conſectantur: Epicurum autem & Metrodorum non ferè præter ſuos quiſquam in manus ſumit: ſic hos Latinos ii ſoli legunt, qui illa rectè dici putant. Nobis autem videtur, quidquid literis mandetur, id commendari omnium eruditorum lectioni decere. Nec, ſi ipſi minùs conſequi poſſumus, idcirco minùs id ita faciendum eſſe ſentimus.

eloquentia, velut ex cauſa, proficiſcitur. Id.

3. *Finem* proponerent] Fortè Cicero ſcripſit *finem ponerent*. Idem.

4. *Atticorum*] Cic. Orat. cap. 7. Quintilian. Inſtit. Orat. XII. 10.

5. *Quorum*] Epicureorum. Vide lib. I. cap. 3.

6. *Niſi ipſi inter ſe*] Omnino legerim, *niſi ipſis inter ſe*, quo modo primus emendavit vir doctiſſimus Joan. Clericus. Davis.

Itaque mihi ſemper Peripateticorum, Academiæque conſuetudo, de omnibus rebus in contrarias partes diſſerendi, non ob eam cauſam ſolùm placuit, quòd aliter non poſſet, quid in unaquaque re veriſimile eſſet, inveniri; ſed etiam quòd eſſet eà maxima dicendi exercitatio: qua princeps uſus eſt Ariſtoteles, deinde eum qui ſecuti ſunt. Noſtrâ autem memoriâ Philo, quem nos frequenter audivimus, inſtituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philoſophorum.

Ad quam nos conſuetudinem à familiaribus noſtris adducti, in Tuſculano, quod datum eſt temporis nobis, in eo conſumpſimus. Itaque cùm ante meridiem dictioni operam dediſſemus, ſicut pridie feceramus, poſt meridiem in Academiam deſcendimus. In qua diſputationem habitam non quaſi narrantes exponimus, ſed eiſdem ferè verbis, ut actum diſputatúmque eſt. Eſt igitur ambulantibus ad hunc modum ſermo ille nobis inſtitutus, & à tali quodam inductus exordio.

AUDITOR. Dici non poteſt, quàm ſim heſterna diſputatione tua delectatus, vel potiùs adjutus. Etſi enim mihi ſum conſcius, nunquam me nimis cupidum fuiſſe vitæ, tamen objiciebatur interdum animo metus quidam & dolor, cogitanti, fore aliquando finem hujus lucis, & amiſſionem omnium vitæ commodorum. Hoc genere moleſtiæ ſic, mihi crede, ſum liberatus, ut nihil minùs curandum putem.

MARCUS. Minimè mirum id quidem. Nam efficit hoc phi-
4 loſophia, medetur animis, inanes ſollicitudines detrahit, cupiditatibus liberat, pellit timores. Sed hæc ejus vis non idem poteſt apud omnes: tum valet multùm, cùm eſt idoneam complexa naturam. Fortes enim non modò fortuna adjuvat, ut eſt in vetere proverbio, ſed multò magis ratio, quæ quibuſdam quaſi præceptis confirmat vim fortitudinis. Te natura excelſum quendam videlicet, & altum, & humana deſpicientem genuit. Itaque facilè in animo forti contra mortem habita inſedit oratio. Sed hæc eadem num cenſes apud eos ipſos valere, niſi admodum

7. *Falſúmque illud ac improbè*] Falſam quidem eſſe ſententiam illam video, improbitatis nullam in ea ſignificationem reperire poſſum. In vetere libro, quem habeo, ita legitur: *Falſúmque illud ac improbæ*; ex qua depravata ſcriptura conjecturam feci, ita legendum eſſe: *Falſúmque illud Accii*,

modum paucos, à quibus inventa, diſputata, conſcripta ſunt? Quotus enim quiſque philoſophorum invenitur, qui ſit ita moratus, ita animo ac vitâ conſtitutus, ut ratio poſtulat? qui diſciplinam ſuam, non oſtentationem ſcientiæ, ſed legem vitæ putet? qui obtemperet ipſe ſibi, & decretis ſuis pareat? Videre licet alios tanta levitate & jactatione, iis ut fuerit non didiciſſe melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum ſervos: ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Quod quidem mihi videtur eſſe turpiſſimum. Ut enim, ſi grammaticum ſe profeſſus quiſquam, barbarè loquatur, aut ſi abſurdè canat is, qui ſe haberi velit muſicum, hoc turpior ſit, quòd in eo ipſo peccet, cujus profitetur ſcientiam: ſic philoſophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior eſt, quòd in officio, cujus magiſter eſſe vult, labitur, artémque vitæ profeſſus, delinquit in vita.

AUDITOR. Nónne verendum igitur, ſi eſt ita, ut dicis, ne 5
philoſophiam falsâ gloriâ exornes? Quod eſt enim majus argumentum, nihil eam prodeſſe, quàm quoſdam perfectos philoſophos turpiter vivere? MARCUS. Nullum verò id quidem argumentum eſt. Nam ut agri non omnes frugiferi ſunt, qui coluntur, falſúmque[7] illud ac improbè,

Etſi in ſegetem ſunt deteriorem data
Fruges, tamen ipſa ſuâpte naturâ enitent:

ſic animi non omnes culti fructum ferunt. Atque, ut in eodem ſimili verſer, ut ager, quamvis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe non poteſt: ſic ſine doctrina animus. Ita eſt utraque res ſine altera debilis. Cultura autem animi philoſophia eſt: hæc extrahit vitia radicitùs, & præparat animos ad ſatus accipiendos, eáque mandat his, &, ut ita dicam, ſerit, quæ adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut cœpimus. Dic, ſi vis, de quo diſputari velis.

AUDITOR. Dolorem exiſtimo maximum malorum omnium. MARCUS. Etiámne majus, quàm dedecus? AUDITOR. Non audeo

Probæ & ſi in ſegetem &c. Ut Cicero & poëtam nominaverit, qui id dixerat; & præcepta philoſophiæ, non ſimpliciter cum ſeminibus, ſed cum probis & lectis ſeminibus compararit. MURET. *Var. Lect.* XVI. 20.

audeo id dicere quidem, & me pudet tam citò de ſententia eſſe dejectum. MARCUS. Magis eſſet pudendum, ſi in ſententia permaneres. Quid enim minùs eſt dignum, quàm tibi pejus quidquam videri dedecore, flagitio, turpitudine? Quæ ut effugias, quis eſt non modò non recuſandus, ſed non ultro appetendus, ſubeundus, excipiendus dolor? AUDITOR. Ita prorſus exiſtimo. Quare ne ſit ſanè ſummum malum dolor: malum certè eſt. MARCUS. Vidéſne igitur, quantùm, breviter admonitus, de doloris terrore dejeceris? AUDITOR. Video planè: ſed plus deſidero. MARCUS. Experiar equidem: ſed magna res eſt, animóque mihi opus eſt non repugnante. AUDITOR. Habebis id quidem. Ut enim heri feci, ſic nunc rationem, quò ea me cumque ducet, ſequar.

6 MARCUS. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de variis diſciplinis philoſophorum loquar. Quorum princeps & auctoritate & antiquitate Socraticus Ariſtippus non dubitavit ſummum malum dolorem dicere. Deinde ad hanc enervatam muliebrémque ſententiam ſatis docilem ſe Epicurus præbuit. Hùnc poſt Rhodius Hieronymus, dolore vacare, ſummum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. Cæteri, præter Zenonem, Ariſtonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modò tu: malum illud quidem, ſed alia pejora.

Ergo id quod natura ipſa & quædam generoſa virtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum diceres, oppoſitóque dedecore ſententiâ depellerere, in eo magiſtra vitæ philoſophia tot ſecula permanet [*]. Quod huic officium, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipiſci cum dolore corporis velit, qui dolorem ſummum malum ſibi eſſe perſuaſerit? Quam porrò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, ſi id ſummum malum eſſe decreverit? Quis autem non miſer non modò tunc, cùm premetur ſummis doloribus, ſi in his eſt ſummum malum, ſed etiam cùm ſciet id ſibi poſſe evenire? Et quis eſt, cui non poſſit? Ita fit, ut omnino nemo eſſe poſſit beatus. Metrodorus quidem eum perfectè putat beatum,

cui

8. *Permanet.*] Ita Gruterus: ſed Victorius interrogativè, *permanet?* Totam autem hanc [illegible] ſic refingit vir magnus, qui mox honoris causâ nominabitur. *Ergo, ſi*

quod

cui corpus bene conſtitutum ſit, & exploratum ita ſemper fore: quis autem eſt iſte, cui id exploratum poſſit eſſe?

Epicurus verò ea dicit, ut mihi quidem riſus captare videa- 7
tur. Affirmat enim quodam loco, *Si uratur ſapiens, ſi crucietur;* exſpectas fortaſſe dum dicat: patietur, perferet, non ſuccumbet. Magna mehercule laus, & eo ipſo, per quem juravi, Hercule digna: ſed Epicuro homini aſpero & duro non eſt hoc ſatis. In Phalaridis tauro ſi erit, dicet, *quàm ſuave eſt hoc! quàm hoc non curo!* Suave etiam? an parum eſt, ſi non amarum? At id quidem illi ipſi, qui dolorem malum eſſe negant, non ſolent dicere, cuiquam ſuave eſſe cruciari: aſperum, difficile, odioſum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. Hic, qui ſolum hoc malum dicit & malorum omnium extremum, ſapientem cenſet id ſuave dicturum.

Ego à te non poſtulo, ut dolorem eiſdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, ut ſcis, voluptarius. Ille dixerit ſanè idem in Phalaridis tauro, quod, ſi eſſet in lectulo. Ego tantam vim non tribuo ſapienti contra dolorem. Sit fortis in perferendo, officio ſatis eſt: ut lætetur etiam, non poſtulo. Triſtis enim res eſt ſine dubio, aſpera, amara, inimica naturæ, ad patiendum tolerandúmque difficilis.

Adſpice Philoctetam: cui concedendum eſt gementi: ipſum enim Herculem viderat in OEta magnitudine dolorum ejulantem. Nihil igitur hunc virum ſagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum conſolabantur,

Cùm è viperino morſu vena viſcerum
Veneno imbuta tetros cruciatus cierent.

Itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis ſalſis fluctibu' mandet
Me ex ſublimi vertice ſaxi!
Jam jam abſumor: conficit animam
Vis vulneris, ulceris æſtus.

Difficile dictu videtur, eum non in malo eſſe, & magno quidem, qui ita clamare cogatur.

quod natura ipſa, & quædam generoſa virtus ſtatim reſpuit, ne dolorem ſummum malum diceres ... in eo magiſtra vitæ philoſophia permanet: quod huic efficium &c. BUHER.

8 Sed videamus Herculem ipſum, qui tum dolore frangebatur, cùm immortalitatem ipſâ morte quærebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit! cui cùm Dejanira ſanguine centauri tinctam tunicam induiſſet, inhæſiſſetque ea viſceribus, ait ille,

O multa [9] *dictu gravia, perpeſſu aſpera,*
Quæ corpore exantlavi, atque animo pertuli!
Nec mihi Junonis terror implacabilis,
Nec tantum invexit triſtis Euryſtheus mali,
Quantum una vecors Oenei partu edita.
Hæc me irretivit veſte furiali inſcium,
Quæ lateri inhærens morſu lacerat viſcera,
Urgénſque graviter pulmonum haurit ſpiritus.
Jam decolorem ſanguinem omnem exſorbuit:
Sic corpus clade horribili abſumptum extabuit.
Ipſe illigatus peſte interimor textili.
Hos non hoſtilis dextra, non terrâ edita
Moles gigantum, non biformato [10] *impetu*
Centaurus ictus corpori inflixit [11] *meo,*
Non Graia vis, non barbara ulla immanitas,
Non ſæva terris gens relegata ultimis,
Quas peragrans, undique omnem hinc feritatem expuli:
Sed fœminea [a] *vi, fœminea interimor manu.*
O nate, verè hoc nomen uſurpa patri,
Nec me occidentem matris ſuperet caritas.
Huc arripe ad me manibus abſtractam piis.
Jam cernam, méne an illam potiorem putes.
Perge, aude, nate, illacryma patris peſtibus:
Miſerere. Gentes noſtras flebunt miſerias.
Heu [b] *virginalem me ore ploratum edere,*
Quem vidit nemo ulli ingemiſcentem malo!

Sic

9. *O multa dictu*] Qui hos verſus Accii eſſe, non Ciceronis putant, H. Stephanus, *in Trachin.* Sophoclis, & G. J. Voſſius, *in Fragm. veter. Tragic.* nihil afferunt, quo dictum confirment; & eo refelluntur, quòd Cicero, ubi alienos deſcribit verſus, non ſolet niſi pauculos, & qui ad rem faciant. Locum hunc totum expreſſit Ovidius, *Met. IX.* 165. *&* *ſeq.* Idem.

10. *Biformato impetu Centaurus.*] Eâdem figurâ, quæ poëtis familiaris, dixit Horatius *crines* Paridis *adulteros*. Cicero ipſe: *barbara immanitas*, id eſt, *barbarorum*. Id.

11. *Inflixit*] Vict. Man. Grut. *infixit*. Qui nega-

Sic fœminata virtus afflicta occidit. 9
Accede, nate, aſſiſte, miſerandum aſpice
Eviſceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti: túque Cæleſtûm ſator,
Jace, obſecro, in me vim coruſcam fulminis.
Nunc, nunc dolorum anxiferi torquent vertices:
Nunc ſerpit ardor. O antè victrices manus,
O pectora, ô terga, ô lacertorum tori!
Veſtróne preſſu quondam Nemeæus leo
Frendens efflavit graviter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam [c] *tetram, mactatâ excetrâ,*
Placavit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erymanthiam hæc vaſtificam abjecit belluam:
Hæc à Tartarea tenebrica abſtractum plagâ
Tricipitem eduxit Hydrâ generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obſervantem arborem.
Multa alia victrix noſtra luſtravit manus,
Nec quiſquam è noſtris ſpolia cepit laudibus.

Poſſumúſne nos contemnere dolorem, cùm ipſum Herculem tam intoleranter dolere videamus?

Veniat Æſchylus, non poëta ſolùm, ſed etiam Pythagoreus: ſic enim accepimus. Quo modo fert apud eum Prometheus do- 10
lorem, quem excipit ob furtum [12] Lemnium,

Unde ignem [13] *cluet mortalibus*
Clam divis doctu' Prometheus
Clepſiſſe dolo, pœnáſque Jovi
Fato expendiſſe ſupremo.

Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucaſum hæc dicit,

Titanum ſoboles, ſocia noſtri ſanguinis,
Generata cælo, adſpicite religatum aſperis

Vinctûm-

---

negavit Latinum hoc eſſe, non meminerat hujus Virgiliani, Æneid. IV. 689. *Infixum ſtridet ſub pectore vulnus.* Idem.

a Lamb. *vir*

b Idem. *virginali more*

c Idem. *Lernam, terra*

12. *Furtum Lemnium*] De quo Plato in Protagora.

13. *Unde ignem*] Videntur hi verſus expreſſi ex Prometheo Æſchyli, verſ. 7. 8. 9. Buherius.

Vinctúmque ſaxis, navem ut horriſono freto
Noctem paventes timidi adnectunt navitæ.
Saturnius me ſic infixit Jupiter,
Jovíſque numen Mulcibri adſcivit manus.
Hos ille cuneos fabricâ crudeli inſerens,
Perrupit artus: qua miſer ſolertiâ
Tranſverberatus, caſtrum hoc furiarum incolo.
Jam tertio me quoque funeſto die,
Triſti advolatu, aduncis lacerans unguibus
Jovis ſatelles paſtu dilaniat fero.
Tum jecore opimo farta & ſatiata affatim
Clangorem fundit vaſtum, & ſublimè advolans
Pinnatâ [14] *caudâ noſtrum adulat ſanguinem.*
Cùm verò adeſum inflatu renovatum eſt jecur,
Tum rurſus tetros avida ſe ad paſtus refert.
Sic hunc cuſtodem mœſti cruciatûs alo:
Qui me perenni vivum fœdat miſeriâ.
Namque, ut videtis, vinclis conſtrictus Jovis,
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipſe viduus peſtes excipio anxias,
Amore mortis terminum anquirens mali.
Sed longè à leto numine aſpellor Jovis.
Atque hæc vetuſta ſeclis glomerata horridis,
Luctifica clades noſtro infixa eſt corpori:
E quo liquatæ ſolis ardore excidunt
Guttæ, quæ ſaxa aſſiduè inſtillant Caucaſi.

11 Vix igitur poſſe videmur ita affectum non miſerum dicere: &

14. *Pinnatâ caudâ noſtrum adulat ſanguinem.*] Linguâ etiam *adulant* canes, vel adulantur, & lingendis vulneribus, ſanguinem non exprimunt, ſed ſiſtunt. De corde & jecinore Promethei *quantum* Jovis ſatelles *die ederat,* inquit Hyginus, *Fabul.* 144. *tantum nocte recreſcebat*: eo neceſſe erat ſiſti *ſanguinem*; quod præſtabat aquila eum *adulans pinnatâ caudâ.* ANON. Plura in hos ipſos verſus Turnebus, Adverſ. II. 9.

15. *Et proprium numerum*] Has voces Daviſius uncinis cinxit veluti ſpurias, & amputandas. Eſt tamen ſine illis manca & parum concinna oratio. Si quid habet caliginis, conabor depellere. Duos Cicero philoſophos, Dionyſium Stoicum, & Philonem Academicum, quos Athenis audiverat, eorúmque ſtylum, & explicandæ publicis dictionibus philoſophiæ rationem comparat. Uterque admiſcebat verſus orationi. *Sed is quaſi dictata.* Phraſis per ellipſin mutila; ſed quam facilè ſupplet qui ſcit qua de re agatur. *Dictata* hoc loco ſic intelligi decet,

&, ſi hunc miſerum, certè dolorem malum. Auditor. Tu quidem adhuc meam cauſam agis. Sed hoc mox videro. Interea unde iſti verſus? Non enim agnoſco. Marcus. Dicam hercle. Etenim rectè requiris. Vidéſne abundare me otio? Auditor. Quid tum? Marcus. Fuiſti ſæpe, credo, cùm Athenis eſſes, in ſcholis philoſophorum. Auditor. Verò, ac libenter quidem. Marcus. Animadvertebas igitur, etſi tum nemo erat admodum copioſus, verumtamen verſus ab his admiſceri orationi. Auditor. Ac multos quidem à Dionyſio Stoico. Marcus. Probè dicis. Sed is quaſi dictata, nullo delectu, nullâ elegantiâ. Philo noſter & proprium [15] numerum, & lecta poëmata, & loco adjungebat. Itaque poſtquàm adamavi hanc quaſi ſenilem declamationem, ſtudioſè equidem utor noſtris poëtis [16]. Sed, ſicubi illi defecerunt, verti ipſe multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere diſputationis careret Latina oratio.

Sed vidéſne, poëtæ quid mali afferant? Lamentantes inducunt fortiſſimos viros: molliunt animos noſtros: ita ſunt deinde dulces, ut non legantur modò, ſed etiam ediſcantur. Sic ad malam domeſticam diſciplinam vitámque umbratilem & delicatam cùm acceſſerunt etiam poëtæ, nervos omnis virtutis elidunt. Rectè igitur à Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cùm mores optimos & optimum reipublicæ ſtatum exquireret. At verò nos, docti ſcilicet à Græcia, hæc & à pueritia legimus, & diſcimus: hanc eruditionem liberalem & doctrinam putamus.

Sed quid poëtis iraſcimur? Virtutis magiſtri philoſophi in- 12

decet, quemadmodum in iſtis: de Fin. I. 4. *Iiſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare.* De Nat. Deor. I. 26. *Iſta tamen à vobis tanquam dictata redduntur.* Hoc itaque dicit Cicero: Dionyſius, ut Stoicus, nullum ſequens florem orationis, ita dicebat, *quaſi dictata* redderet; nullum adhibebat delectum, nullam elegantiam aſpergebat. Philo adjungebat verbis & verſibus proprium numerum; ſeligebat poëmata, è quibus verſus excerperet, & excerptos collocabat eleganter *loco* idoneo. Dionyſius non adjungebat *proprium numerum*, quoniam *quaſi dictata* reddebat. Anonym.

16. *Noſtris poëtis*] Victorius & Gruterus ſic legunt, ac diſtinguunt, *noſtris poëtis, ſed ſicubi illi defecerunt. Verti enim multa* &c. Ut hoc voluerit Cicero: uti ſe ſtudioſè quidem Latinis poëtis; ſed tunc tantùm, cùm è Græcis nihil ſuppetit. Multa enim à ſe verſa eſſe de Græcis, quæ ornandæ adhibeat Latinæ orationi. Pro ea quam recepimus lectione ſtant Manutius & Lambinus, ex qua elicitur ſenſus item commodus, & apertus. Olivetus.

venti ſunt, qui ſummum malum dolorem dicerent. At tu adoleſcens, cùm id tibi paulo antè dixiſſes videri, rogatus à me, etiámne majus quàm dedecus, verbo de ſententia deſtitiſti. Rogo hoc idem Epicurum: majus dicet eſſe malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus. In ipſo enim dedecore mali nihil eſſe, niſi ſequantur dolores. Quis igitur Epicurum ſequitur dolor, cùm hoc ipſum dicit, ſummum malum eſſe dolorem, quo dedecus majus à philoſopho nullum exſpecto? Quare ſatis mihi dediſti, cùm reſpondiſti, majus tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. Hoc ipſum enim ſi tenebis, intelliges, quàm ſit obſiſtendum dolori. Nec tam quærendum eſt, dolor malúmne ſit, quàm firmandus animus ad dolorem ferendum.

Concludunt ratiunculis Stoïci, cur non ſit malum: quaſi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis, Zeno? Nam cùm id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum eſſe negas, capior [17], & ſcire cupio, quo modo id, quod ego miſerrimum exiſtimem, ne malum quidem ſit. Nihil eſt, inquit, malum, niſi quod turpe atque vitioſum eſt. Ad ineptias redis. Illud enim, quod me angebat, non eximis. Scio dolorem non eſſe nequitiam: deſine id me docere: hoc doce, doleam, nécne doleam, nihil intereſſe. Nunquam quidquam, inquit, ad beatè quidem vivendum, quod eſt in una virtute poſitum: ſed eſt tamen rejiciendum. Cur? Aſperum eſt, contra naturam, difficile perpeſſu, triſte, durum.

13 Hæc eſt copia verborum, quod omnes uno verbo malum appellamus, id tot modis poſſe dicere. Definis tu mihi, non tollis dolorem, cùm dicis aſperum, contra naturam, vix quod ferri tolerarique poſſit: nec mentiris: ſed re ſuccumbere non oportebat, verbis gloriantem, dum nihil bonum, niſi quod honeſtum; nihil malum, niſi quod turpe. Optare hoc quidem eſt, non docere. Illud & melius, & verius: omnia, quæ natura

17. *Capior.*] Hîc agit Cicero partes hominis, qui amet perſuaderi ſibi, in dolore malum non eſſe. Itaque *capior* perinde valet ac ineſcor. PASSERATIUS.

18. *Nihil proficientem, & laborantem?*] Inepta ſanè oratio, ut nihil ſuprà. Omnino dicendum erat, mutato ordine, *Patiérne te quidquam facere, laborantem, & nihil proficientem.* Hoc quidem ferri poſſet, ut illud Tuſc. I. 5.

Sudans ... neque proficit hilum.

Verùm, cùm omnia exemplaria hunc verborum ordinem ſervent, pro certo habeo vocabulum excidiſſe, & reponendum, *Nihil*

tura adſpernatur, in malis eſſe; quæ adſciſcat, in bonis. Hoc poſito, & verborum concertatione ſublata, tantum tamen excellet illud, quod rectè amplexantur iſti, quod honeſtum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, ut omnia præterea, quæ bona corporis & fortunæ putantur, perexigua & minuta videantur: ne malum quidem ullum, nec, ſi in unum locum collata ſunt omnia, cum turpitudinis malo comparanda.

Quare, ſi, ut initio conceſſiſti, turpitudo pejus eſt quàm dolor: nihil eſt planè dolor. Nam dum tibi turpe nec dignum viro videbitur, gemere, ejulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere, tum honeſtas, tum dignitas, tum decus aderit: túque in ea intueberis, te continebis: cedet profectò virtuti dolor, & animi inductione langueſcet. Aut enim nulla virtus eſt, aut contemnendus omnis dolor. Prudentiámne vis eſſe, ſine qua ne intelligi quidem ulla virtus poteſt? Quid ergo ea? Patiétúrne te quidquam facere nihil [18] proficientem & laborantem? An temperantia ſinet te immoderatè facere quidquam? An coli juſtitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commiſſa, prodente conſcios, multa officia relinquente? Quid? fortitudini comitibúſque ejus, magnitudini animi, gravitati, patientiæ, rerum humanarum deſpicientiæ, quo modo reſpondebis? Afflictúſne, & jacens, & lamentabili voce deplorans, audies, O virum fortem! Te verò ita affectum, ne virum quidem dixerit quiſquam. Amittenda igitur fortitudo eſt, aut ſepeliendus dolor.

Ecquid ſcis igitur, ſi quid de Corinthiis tuis amiſeris, poſſe 14
habere te reliquam ſupellectilem ſalvam: virtutem autem ſi unam amiſeris: etſi amitti non poteſt virtus: ſed ſi unam confeſſus fueris te non habere, nullam te eſſe habiturum? Num igitur fortem virum, num magno animo, num patientem, num gravem, num humana contemnentem [19] potes [a] dicere Prome-

hil proficientem, & fruſtrà *laborantem*. Quod & jam video Lambinum occupaviſſe; ſed ejus conjecturæ ne mentionem quidem facere dignatus eſt Gebhardus. BENTLEIUS.

19. *Potes dicere*] Varias lectiones textui ſubjunximus. At novam, eámque ingenioſam proponit conjecturam eruditus Bentleius: *num humana contemnentem potes* te *dicere ? aut Philoctetam illum : à te enim malo* diſcedere.

a Vict. Grut. *dicere aut Philoctetam illum? A te enim malo diſcere. Sed* Man. *dicere Prome-*

theum, aut Philoctetam: illos enim malo, quàm te. Sed ille certè non fortis, qui jacet in lecto humido,

Quod ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus,
Reſonando, [b] *mutum* [20] *flebiles voces refert.*

Non ego dolorem, dolorem eſſe nego. Cur enim fortitudo deſideratur? Sed eum opprimi dico ſapientiâ, ſi modò eſt aliqua patientia: ſi nulla eſt [21], quid exornamus philoſophiam? aut quid ejus nomine glorioſi ſumus? Pungit dolor. Vel fodiat ſanè. Si nudus es, da jugulum. Sin tectus Vulcaniis armis, id eſt, fortitudine, reſiſte. Hæc enim te, niſi ita facies, cuſtos dignitatis, relinquet & deſeret.

Cretum quidem leges, (quas ſive Jupiter, ſive Minos ſanxit, de Jovis quidem ſententia, ut poëtæ ferunt) itémque Lycurgi, laboribus erudiunt juventutem, venando, currendo, eſuriendo, ſitiendo, algendo, æſtuando. Spartæ verò pueri ad aram ſic verberibus accipiuntur, ut multus è viſceribus ſanguis exeat; nonnunquam etiam, ut, cùm ibi eſſem, audiebam, ad necem: quorum non modò nemo exclamavit unquam, ſed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri poſſunt, viri non poterunt? & mos valet, ratio non valebit?

15 Intereſt aliquid inter laborem & dolorem. Sunt finitima omnino, ſed tamen differt aliquid. Labor eſt functio quædam vel animi,

Prometheum, aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere; ſed ille certè non fortis) qui

20. *Mutum*] *Mutum*, inquit, *ſaxum refert flebiles voces*; quia Philoctetæ ejulatibus reſonat. Hoc pulchrum eſt, & poëtâ dignum; hîc antitheton eleganter adhibetur. Quòd ſi *mutum*, ut ſanè eſt, pro vera lectione eſt amplectendum, ſequitur, ut pro *qui* legendum ſit *quod*, ut vel hoc loco Petrenſis tuus præfert. Ergo *lecto*, ſi vera ea lectio eſt, erit neutro genere à *lectum*, ut Græcis Λέκτρον. Sic Digeſt. XXXIV. 2. 19. *Lectum planè argenteum argenti appellatione non continetur.* Quamobrem totus locus ſic conſtituendus eſt; *Sed ille certè non fortis, qui*

jacet in lecto humido
Quod *ejulatu, queſtu, gemitu, fremitibus*
Reſonando, mutum *flebiles voces refert.*

Nam illud *lecto humido* non Ciceronis eſſe, ſed poëtæ, ipſa dictio ſatis indicat. Lectum autem humidum eſt planè *ſaxum illud Lemnium*, quo Philoctetes procumbens omnia complebat queſtu & gemitu. BENTLEIUS.

b Vict. Man. Grut. *multùm*

21. *Si nulla eſt, quid exornamus philoſophiam*] Aliquantò venuſtiùs, meâ quidem ſententiâ, legitur apud Nonium: *Sin nulla eſt, quid exornamur philoſophiâ?* Damus enim nos philoſophiæ exornandos, ut fortiter dolorem ferre poſſimus: quam hîc eſſe Ciceronis mentem apparet. Si nulla eſt, inquit, patientia, fruſtrà excolimur præceptis philoſophiæ, fruſtráque præclarum philoſophi nomen ambimus. PASSER.

22. *Fertilitas barbara*] *Barbara*, Phrygia, Aſiatica. In illis enim gentibus fœmi-

næ

animi, vel corporis, gravioris operis & muneris: dolor autem motus aſper in corpore, alienus à ſenſibus. Hæc duo Græci illi, quorum copioſior eſt lingua quàm noſtra, uno nomine appellant *πόνον*. Itaque induſtrios homines, illi ſtudioſos, vel potiùs amantes doloris appellant: nos commodiùs laborioſos. Aliud eſt enim laborare: aliud dolere. O verborum inops interdum, quibus abundare te ſemper putas, Græcia! Aliud, inquam, eſt dolere, aliud laborare. Cùm varices ſecabantur C. Mario, dolebat. Cùm æſtu magno ducebat agmen, laborabat. Eſt inter hæc tamen quædam ſimilitudo. Conſuetudo enim laborum, perpeſſionem dolorum efficiet faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerumpublicarum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt. Quod Spartiatæ etiam in fœminas tranſtulerunt: quæ cæteris in urbibus, molliſſimo cultu, parietum umbris occuluntur. Illi autem voluerunt

Nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas virgines:
Quibu' magi' palæſtra, Eurotas, ſol, pulvis, labos,
Militia ſtudio eſt, quàm fertilitas [22] *barbara.*

Ergo his laborioſis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feriuntur, abjiciuntur, cadunt: & ipſe labor quaſi callum quoddam obducit dolori.

Militiam [23] verò noſtram dico, non Spartiatarum, quorum 16

 proce-

næ non alio, laudabili certè, quàm quærendorum liberûm ſtudio tenentur. Vide Serv. *in II. Æneid.* 501. & 504. PASSER. Lego:

Apud Lacænas virgines,
Queis *magi' palæſtræ*, *Eurotas*, *ſol*, *pulvis*, labor
Militiæ *ſtudio eſt*, *quàm* teneritas *barbara*. BUHERIUS.

23. *Militiam verò noſtram*] Ita principes noſtræ quatuor editiones. Sed bene admonuit Thomas Wopkenſius, parentheſi eſſe diſtinguenda quædam, hoc modo: *Militiam verò* (*noſtram dico, non Spartiatarum* &c.) *noſtri exercitus primùm unde nomen habeant, vides.* „Sermonem, inquit, ſic „inſtituebat Tullius, ut ſi dicturus fuiſſet, „*Militiam, unde nomen habeat, vides*, id „eſt, unde militia nomen habeat, vides. „Sed facta quadam orationis digreſſione, „ab incepto ſuo tranſverſus velut abripi„tur; ídque ut reſumat, non eandem *mi„litiæ* vocem repetit, ſed ſynonymam *exer„citum*: quod *ἀνακόλουθον*, poſt multos „alios, optimè illuſtravit Daviſius ad hu„jus libri cap. 1. Hæc igitur Mſſ. lectio „omnino mihi placet, quamvis contra il„lam inſurrexerint literatores eruditiſſimi.„ Hactenus Wopkenſius. Quis autem ſit ille, vivat, an vixerit, equidem neſcio. Hoc ſcire videor certè, ipſum eſſe inſignem ac peritum inter paucos grammaticum. *Tullianas* ejus *Lectiones*, Amſtelodami non ita pridem editas, nec rarò, nec ſegniter evolvant ii omnes, quibus Cicero noſter placet; quíque ad eum contra Daviſios ac Bentleios defendendum, ſibi arma comparare velint. Pauca ego tamen à Wopkenſio

procedit ad modum[24] ad tibiam, nec adhibetur ulla ſine anapæſtis pedibus hortatio. Noſtri exercitus primùm unde nomen habeant vides: deinde qui labor & quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria: ferre, ſi quid ad uſum velint: ferre vallum. Nam ſcutum, gladium, galeam, in onere noſtri milites non plùs numerant quàm humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis eſſe dicunt. Quæ quidem ita geruntur aptè, ut, ſi uſus ferat[25], abjectis oneribus, expeditis[26] armis, ut membris, pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum? Quid? ille curſus, concurſus, clamor, quanti laboris eſt? Ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. Cur? Tantum intereſt inter novum & veterem exercitum, quantum experti ſumus. Ætas tironum plerumque melior: ſed ferre laborem, contemnere vulnus, conſuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri ſæpe ſaucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpiſſimos edere. At verò ille exercitatus & vetus,

ſio deſcribo: quia, cùm in coarguendis Daviſii flagitiis ferè verſetur, in hac verò editione flagitia hæc non compareant; Wopkenſii animadverſiones neque uſum habebant, neque locum, ubi nullæ tales corruptelæ ſunt. Id ago ut intelligatur Cicero; non ut lector de verbis ejus ſenſûve litigantium grammaticorum concertationibus interſit. OLIVETUS.

24. *Ad modum ad tibiam*] J. F. Gronovius, Obſervat. lib. III. cap. 6. legendum conjecit, *quorum procedit* mora *ad tibiam*, quòd *mora* Lacedæmoniorum cohors dicta ſit, ut patet ex Cornelii Nepotis Iphicr. cap. 2. Joannes autem Buherius, manuſcripto quodam libro innixus, *quorum procedit* motus *ad tibiam*. Alii diſtinguunt, *ad modum*, *ad tibiam*, ut *modus* & *tibia* ſint quaſi ſynonyma. IDEM.

25. *Feret*] Vict. Man. Grut. *foret*. Lamb. *ferat*. Iſtud autem *feret*, à typographis noſtris proficiſcitur. Qui Lambino an fuerint infeliciores, diſpiciant critici. Ego, ſi res in integro eſſet, juberem edi *foret*: nullâ tamen aliâ ratione adductus, niſi quòd à majori editorum parte diſcedere, ſine cauſa, non placet. IDEM.

26. *Expeditis armis* &c.] Notum eſt, adjectiva uſurpari ſæpe pro adverbiis, quòd vis in utriſque inſit ſignificandi modum aliquem certum vel rei, vel actionis. Hic ergo ait Cicero Romanos milites uti armis tam expeditè, quàm membris. PASSERAT.

27. *Certè Eurypylus hic quidem eſt*] Ἥρως διοτρεφὴς, Iliad. Λ. 818. *Hominem exercitatum!* En veteranum militem, uſu atque exercitatione duratum: orationem agnoſco dignam heroe: non plorat, non lamentatur, ut inexpertus faceret: remedia non aſpernatur; quod eſſet furioſi: Medicum modò requirit, qui vulnera obliget. IDEM. Hæc tam ſcabra, tam aſpera & confragoſa quis Tullio aſcribere audeat? Variant codices miris modis: ex quibus tu poſt alios aliquid extundere conatus es: ſed, niſi fallor, vix tibi ipſe ſatisfeciſti. Nimirum hæc verba ſunt, non Ciceronis, ſed poëtæ illius, quæ manca & imperfecta adducit, ut & plura infrà. Nam illa, *Certè Eurypylus hic quidem eſt*, ſi Ciceroni affingis, putidiſſima ſunt. Quis enim tunc hoc neſciverit, cùm integra poëtæ fabula manibus

vetus; ob eámque rem fortior, medicum modò requirens, à quo obligetur,

O Patrocle, (inquit) *ad vos adveniens auxilium & veſtras manus peto,*
Priuſquàm oppeto malam peſtem, mandatam hoſtili manu:
Neque ſanguis ullo potis eſt pacto profluens conſiſtere,
Si quà ſapientiá magis veſtrâ devitari mors poteſt.
Nam Æſclapii liberorum ſaucii opplent porticus:
Non poteſt accedi.

Certè Eurypylus[27] hic quidem eſt. Hominem exercitatum!
ubi tantùm luctus continuatur? Vide, quàm non flebiliter re- 17
ſpondeat: rationem etiam afferat, cur æquo animo ſibi ferendum ſit:

Qui alteri exitium parat,
Eum ſcire oportet ſibi paratam peſtem ut participet parem.

Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obli-

---

bus vulgi terebatur? Ergo Patrocles hæc loquitur apud Tragicum, ubi facie & voce agnovit Eurypylum vulneratum ad Achillis tentorium accedere: & ſic collocanda ſunt;

Certè *Eurypylus*... hic quidem eſt;
Hominem exercitum...

Ubi tantùm luctus continuatur, vide quàm non flebiliter reſpondeat. Duo illa verba ex longa illa & luctuoſa ῥήσει adducit: reliqua, ut tum nota, omittit. Et *vide*, inquit, quàm non flebiliter Eurypylus reſpondeat longæ illi Patroclis orationi, qua ipſum letali vulnere ictum commiſerabatur. Bentl. Jam nihil ſcabrum, nihil hiulcum, ſi paucis mutatis, vel alio quidem ordine diſpoſitis legas: *Certè Eurypylus hic quidem eſt. Abducet Patrocles, credo, ut collocet in cubili, & vulnus obliget, ſi quidem homo eſſet. Sed nihil vidi minùs. Quærit enim, quid actum ſit?*

PAT. Eloquere, res Argivorum prælio ut ſe ſuſtinet?
EUR. Non pote tantum effari dictis, quantum factis ſuppetit
His laboris. Quieſce igitur, & vulnus obliga. *PAT.* Tace.

Etiamſi Eurypylus poſſet, non poſſet Æſopus.

EUR. Ubi fortuna Hectoris
Noſtram acrem aciem inclinatam,

Et cætera explicat in dolore. Sic eſt enim intemperans militaris in forti viro gloria. O hominem exercitatum! Ubi tamen luctus continuatur, vide quàm non flebiliter reſpondeat; rationem etiam afferat, cur æquo animo ſibi ferendum ſit:

Qui alteri exitium parat, ſibi
Eum ſcire oportet paratum, peſtem ut participet parem.

Ergo hæc veteranus, &c. Buherius. Sic reſcribo: *Ubi tantùm luctus continuatur, vide, quàm non flebiliter reſpondeat*] Loci hujus ſententiam turbavit hactenus, ni fallor, nota interrogationis poſt verbum *continuatur* importunè collocata. Neque enim interrogat Cicero, ſed memorat quid in vetere ſit fabula, unde Eurypylum producit & Patroclum, ambos heroas, in quibus demonſtret, quantum conſuetudo & exercitatio ad tolerandum dolorem faciat. Anonymus.

obliget, ſi quidem homo eſſet. Sed nihil vidi minùs. Quærit enim, quid actum ſit:

Eloquere: res Argivûm prælio ut ſe ſuſtinet.

Non poteſt[28] effari tantum dictis, quantùm factis ſuppetit laboris.

Quieſce igitur, & vulnus alliga.

Etiam ſi Eurypylus poſſet, non poſſet Æſopus.

Ubi fortuna Hectoris

Noſtram acrem aciem inclinatam…

& cætera explicat in dolore. Sic eſt enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir ſapiénſque non poterit? Ille verò meliùs, ac non paulò quidem.

Sed de conſuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & ſapientia. Aniculæ ſæpe inediam biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipſum, cui ſe exercebit, implorabit: ferre non poſſe clamabit. Conſuetudinis magna vis eſt. Pernoctant venatores in nive: in montibus uri ſe patiuntur. Inde pugiles cæſtibus contuſi ne ingemiſcunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria conſulatus ille antiquus videtur? Gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? Quo modo illi, qui bene inſtituti ſunt, accipere plagam malunt,

28. *Non poteſt effari tantum dictis, quantum factis ſuppetit laboris.* Quieſce igitur, & vulnus alliga. *Etiamſi Eurypylus poſſet, non poſſet Æſopus*] Cicero ſe quaſi interponit, Eurypylum miſerans, quæſtionibus fatigatum à Patroclo; atque hunc alloquens, Non *poteſt*, inquit, *effari tantum*… Mox ad Eurypylum converſus, Hunc *igitur*, omitte, inquit, percunctatorem importunum, *quieſce*, *&*, quandoquidem ceſſat obligare tibi *vulnus*, ipſe *alliga*. Atenim, inquit, orationem ab utroque avertens, *Etiamſi poſſet Eurypylus* quieſcere, *non poſſet Æſopus* actor; cui neceſſe eſt declamare omnia quæ à poëta ſibi commiſſa habeat. Hanc, opinor, loci hujus interpretationem non mirabitur, qui meminerit, quàm in talibus ſit facetus Cicero. Anonym.

29. *Si ſatisfactum*] Vide Turnebum, *Adv.* IV. 18. & J. F. Gronovium, *Obſerv.* lib. II. cap. 2.

* Vict. Man. omittunt *non*

30. *Falſáque ejus viſione & ſpecie*] *Viſionem* & *ſpeciem* appellat, quam nos *ideam* dicimus. Sententia non eſt, homines falsâ mali & doloris imagine ac ſpecie moveri vehementiùs, quàm verâ. Sit enim vera imago, ſit falſa; nihil intereſt; perinde movet. Qui ſe falsò putat eſſe fortunis everſum omnibus, non minùs verò percellitur doloris ſenſu, quàm ſi verè amiſiſſet, quæ ſibi periiſſe exiſtimat. Poteſt dolendi cauſa eſſe non vera, ſenſus doloris falſus eſſe non poteſt. Quid ergo dicit Cicero? Hoc unum: in dolore non tantum eſt mali, quantum ineſſe vulgo creditur.

ſunt, quàm turpiter vitare? Quàm ſæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino ſatisfacere, vel populo? Mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint: ſi ſatisfactum [29] iis * non ſit, ſe velle decumbere. Quis mediocris gladiator ingemuit? Quis vultum mutavit unquam? Quis non modò ſtetit, verùm etiam decubuit turpiter? Quis, cùm decubuiſſet, ferrum recipere juſſus, collum contraxit? Tantùm exercitatio, meditatio, conſuetudo valet. Ergo hoc poterit

Samnis, ſpurcus homo, vitâ illâ dignu' locóque:

vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet: & haud ſcio an ita ſit, ut nunc fit. Cùm verò ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior contra dolorem & mortem diſciplina. 18

De exercitatione, & conſuetudine, & commentatione dixi. Ageſis, nunc de ratione videamus: niſi quid vis ad hæc. Auditor. Egóne ut te interpellem? Ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. Marcus. Sitne igitur malum dolere, nécne, Stoici viderint, qui contortulis quibuſdam ac minutis concluſiunculis, nec ad ſenſus permanantibus, effici volunt, non eſſe malum dolorem. Ego illud, quidquid ſit, tantum eſſe, quantum videatur, non puto: falſâque [30] ejus viſione & ſpecie moveri homines dico vehementiùs, dolorémque [31] ejus

ditur. Mali quidpiam in dolore eſſe non nego; multò minùs affirmo cum Stoicis, bonum eſſe; ſed *illud, quidquid eſt* mali, *tantum eſſe, quantum videatur, non puto;* fingunt in eo ſibi monſtrum homines, cujus *falsâ viſione & ſpecie moveri* eos *dico vehementiùs*, quàm deceat. Dolorem ideo formidant, quòd, ejus quæ natura ſit, non rectè intelligunt. Anonymus.

31. *Dolorémque ejus omnem eſſe tolerabilem.*] Quid, amabo, eſt *dolorem ejus?* nempe dolorem doloris. Quod cùm abſurdiſſimum ſit, Manutius & Lambinus dederunt, *dolorémque* eis *omnem eſſe tolerabilem.* Atqui hoc, ut clementiſſimè dicam, ſupervacuum eſt. Quorſum enim *eis?* Nimirum verendum erat, ne non de *hominibus*, ſed de beſtiis loqui videretur. Tu ex codice lutulento nullitúſque pretii reponis; *dolorémque* ejuſmodi *omnem.* Obſecro te cujuſmodi? ſiquidem non de hoc vel illo, ſed de omnimodo dolore hic agit. Vide igitur an nos rectiùs collineemus: lego enim, *falſa ejus ſpecie moveri homines... dolorémque* rebus *omnem eſſe tolerabilem.* Oppoſita hîc ſunt *falſa ſpecie*, & *rebus;* quod perinde eſt, ac ſi *revera, re ipſa* dixiſſet. Ergo ſententia optima naſcitur; Falſa ſui ſpecie perterrefacit dolor, re vera eſt tolerabilis. Porrò de *rebus* conſule acutiſſimum Gronovium patrem, Obſervat. III. 6. Bentleius. Lego: *Colorémque ejus.* Sumitur enim *color* metaphoricè. Virgilius, Georg. II. 178. Hor. II. Sat. I. 60. I. Epiſt. XVII. 3. Buherius.

omnem eſſe tolerabilem. Unde igitur ordiar? An eadem breviter attingam, quæ modò dixi, quò faciliùs oratio progredi poſſit longiùs?

Inter omnes igitur hoc conſtat, nec doctos homines ſolùm, ſed etiam indoctos, virorum eſſe fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. Nec verò quiſquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & poſtulatur à fortibus, & laudatur, cùm fit, id aut extimeſcere veniens, aut non ferre præſens, nónne turpe eſt? Atqui vide, ne, cùm omnes rectæ animi affectiones *virtutes* appellentur, non ſit hoc proprium nomen omnium: ſed ab ea, quæ una cæteris excellebat, omnes nominatæ ſint. Appellata eſt enim à *viro* virtus: viri autem propria maximè eſt fortitudo. Cujus munera duo ſunt maxima: mortis, dolorìſque contemptio. Utendum eſt igitur his, ſi virtutis compotes, vel potiùs ſi viri volumus eſſe, quoniam à viris virtus nomen eſt mutuata.

19 Quæres fortaſſe, quo modo: & rectè. Talem enim medicinam philoſophia profitetur. Venit Epicurus, homo minimè malus, vel potiùs vir optimus: tantùm monet, quantùm intelligit. *Neglige*, inquit, *dolorem*. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem ſummum malum. Vix ſatis conſtanter. Audiamus. *Si ſummus dolor eſt*, inquit, *neceſſe eſt brevem eſſe*. Iterandum eadem iſta mihi: non enim ſatis intelligo, quid ſummum dicas eſſe, quid breve. *Summum, quo nihil ſit ſuperius: breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me brevitas temporis vindicabit antè penè quàm venerit.* Sed ſi eſt tantus dolor, quantus Philoctetæ, benè planè magnus mihi quidem videtur, ſed tamen non ſummus: nihil enim dolet, niſi pes. Poſſunt oculi: poteſt caput, latera, pulmones: poſſunt omnia. Longè igitur abeſt à ſummo dolore. *Ergo*, inquit, *dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm moleſtiæ.*

Nunc ego non poſſum tantum hominem nihil ſapere dicere: ſed nos ab eo derideri puto. Ego *ſummum* dolorem (ſummum autem dico, etiam ſi decem atomis eſt major alius) non continuò dico eſſe *brevem*: multóſque poſſum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. Sed

homo

homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut ſciam quid ſummum dicat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil prorſus dicentem: cogamúſque confiteri, non eſſe ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. Quamvis idem forticulum ſe in torminibus & in ſtranguria ſua præbeat. Aliunde igitur eſt quærenda medicina, & maximè quidem, ſi, quid maximè conſentaneum ſit, quærimus ab iis, quibus, quod honeſtum ſit, ſummum bonum; quod turpe, ſummum videtur malum. His tu præſentibus gemere, & te jactare non audebis profectò. Loquetur enim eorum voce virtus ipſa tecum.

20 Túne, cùm pueros Lacedæmone, adoleſcentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes graviſſimas plagas, & ferentes ſilentio, ſi te fortè dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? Non conſtanter & ſedatè feres? Fieri non poteſt: natura non patitur. Audio. Pueri ferunt, gloriâ ducti: ferunt pudore alii, multi metu: & tamen veremur, ut hoc, quod à tam multis & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam poſtulat. Nihil enim habet præſtantius, nihil, quod magis expetat, quàm honeſtum, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. Hiſce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo; ſed utor, ut quàm maximè ſignificem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longè optimum eſſe, quod ipſum ſit optandum per ſe, à virtute profectum, vel in ipſa virtute ſitum, ſua ſponte laudabile: quod quidem citiùs dixerim ſolum, quàm non ſummum bonum. Atque, ut hæc de honeſto, ſic de turpi contraria. Nihil tam tetrum, nihil tam adſpernandum, nihil homine indignius. Quod ſi tibi perſuaſum eſt: (principio enim dixiſti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore) reliquum eſt, ut tute tibi imperes. Quanquam hoc neſcio quo modo dicatur, quaſi duo ſimus, ut alter imperet, alter pareat: non inſcitè tamen dicitur.

21 Eſt enim animus in partes tributus duas: quarum altera rationis eſt particeps, altera expers. Cùm igitur præcipitur, ut nobiſmetipſis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coërceat temeritatem. Eſt in animis omnium ferè naturâ molle quiddam,

tiâ, quid fortitudine, quid magnitudine animi digniſſimum ſit, non ſolùm animum comprimit, ſed ipſum etiam dolorem neſcio quo pacto mitiorem facit.

23 Ut enim fit in prælio, ut ignavus miles ac timidus, ſimul ac viderit hoſtem, abjecto ſcuto fugiat, quantùm poſſit, ob eámque cauſam pereat nonnunquam, etiam integro corpore, cum ei, qui ſteterit, nihil tale evenerit: ſic, qui doloris ſpeciem ferre non poſſunt, abjiciunt ſe, atque ita afflicti & exanimati jacent: qui autem reſtiterunt, diſcedunt ſæpiſſimè ſuperiores. Sunt enim quædam animi ſimilitudines cum corpore. Ut onera contentis corporibus faciliùs feruntur, remiſſis opprimunt: ſimillimè animus intentione ſua depellit preſſum omnem ponderum; remiſſione autem ſic urgetur, ut ſe nequeat extollere. Et, ſi verum quærimus, in omnibus officiis perſequendis animi eſt adhibenda contentio. Ea eſt ſola officii tanquam cuſtodia. Sed hoc quidem in dolore maximè eſt providendum, ne quid abjectè, ne quid timidè, ne quid ignavè, ne quid ſerviliter muliebritérve faciamus: in primíſque refutetur ac rejiciatur Philoctetæus ille clamor. Ingemiſcere nonnunquam viro conceſſum eſt, ídque raròː ejulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum eſt fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec verò unquam ne ingemiſcit quidem vir fortis ac ſapiens, niſi fortè ut ſe intendat ad firmitatem, ut in ſtadio curſores exclamant quàm maximè poſſunt. Faciunt idem, cùm exercentur athletæ: pugiles verò, etiam cùm feriunt adverſarium, in jactandis cæſtibus ingemiſcunt: non quòd doleant animóve ſuccumbant, ſed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venítque plaga vehementior.

24 Quid? qui volunt exclamare majus, num ſatis habent latera, fauces, linguam intendere, è quibus elici vocem & fundi videmus? Toto corpore atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni vocis aſſerviunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, cùm contentè pro ſe ipſe lege Varia diceret, terram tangere. Ut enim baliſtæ lapidum & reliqua tormenta telorum eò graviores

---

34. *A dolore deductus eſt*] Unde, obſecro, *deductus* eſt? num à magiſtro Zenone? an potiùs de ſententia; ut paulò inferiùs habes, *Quanam ratio eum de ſenten-*

viores emiſſiones habent, quò ſunt contenta atque adducta vehementiùs: ſic vox, ſic curſus, ſic plaga, hoc gravior, quò eſt miſſa contentiùs. Cujus contentionis cùm tanta vis ſit, ſi gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. Sin erit ille gemitus lamentabilis, ſi imbecillus, ſi abjectus, ſi flebilis: ei qui ſe dederit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus ſi levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid eſſet fortis & animoſi viri. Cùm verò nihil imminuat doloris, cur fruſtrà turpes eſſe volumus? Quid eſt enim fletu muliebri, viro turpius?

Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latiùs. Omnibus enim rebus, non ſolùm dolori, ſimili contentione animi reſiſtendum eſt. Ira exardeſcit? libido concitatur? In eandem arcem confugiendum eſt: eadem ſunt arma ſumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placidè & ſedatè, plurimùm proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quàm id honeſtum ſit. Sumus enim naturâ, ut antè dixi, (dicendum eſt enim ſæpius) ſtudioſiſſimi appetentiſſimique honeſtatis. Cujus ſi quaſi lumen aliquod adſpexerimus, nihil eſt, quod, ut eo potiamur, non parati ſimus & ferre, & perpeti. Ex hoc curſu atque impetu animorum ad veram laudem, atque honeſtatem, illa pericula adeuntur in præliis; non ſentiunt viri fortes in acie vulnera; vel ſentiunt, ſed mori malunt, quàm tantillùm modò de dignitatis gradu dimoveri. Fulgentes gladios hoſtium videbant Decii, cùm in aciem eorum irruebant: his levabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis & gloria. Num tum ingemuiſſe Epaminondam putas, cùm unà cum ſanguine vitam effluere ſentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat ſervientem. Hæc ſunt ſolatia, hæc fomenta ſummorum dolorum.

Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philoſophos me revocas, qui in aciem non ſæpe prodeunt. E qui- 25
bus homo ſanè levis Heracleotes Dionyſius, cùm à Zenone fortis eſſe didiciſſet, à dolore [24] deductus eſt. Nam cùm ex renibus

ſententia deduxiſſet? Atqui hoc pacto non erat dicendum *à dolore*; ſed ſublata præpoſitione, *dolore deductus eſt*, atque ſic planè habet codex tuus Petrenſis, ſed ille

bus laboraret, ipſo in ejulatu clamitabat, falſa eſſe illa, quæ antea de dolore ipſe ſenſiſſet. Quem cùm Cleanthes condiſcipulus rogaret, quænam ratio eum de ſententia deduxiſſet, reſpondit, Quia, cùm tantùm operæ philoſophiæ dediſſem, dolorem tamen ferre non poſſem: ſatis eſſet argumenti, malum eſſe dolorem. Plurimos autem annos in philoſophia conſumpſi, nec ferre poſſum: malum eſt igitur dolor. Tum Cleanthem, cùm pede terram percuſſiſſet, verſum ex Epigonis [35] ferunt dixiſſe:

Audiſne hæc Amphiarae, ſub terram abdite?

Zenonem ſignificabat: à quo illum degenerare dolebat.

At non noſter Poſidonius: quem & ipſe ſæpe vidi, & id dicam, quod ſolebat narrare Pompeius: ſe, cùm Rhodum veniſſet decedens ex Syria, audire voluiſſe Poſidonium: ſed cùm audiviſſet, eum graviter eſſe ægrum, quòd vehementer ejus artus laborarent, voluiſſe tamen nobiliſſimum philoſophum viſere: quem ut vidiſſet & ſalutaviſſet, honorificiſque verbis proſecutus eſſet, moleſtéque ſe dixiſſet ferre, quòd eum non poſſet audire; at ille, Tu verò, inquit, potes: nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut fruſtrà tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter & copiosè de hoc ipſo, Nihil eſſe bonum, niſi quod honeſtum eſſet, cubantem diſputaviſſe: cúmque quaſi faces ei doloris admoverentur, ſæpe dixiſſe, *Nihil agis dolor: quamvis ſis moleſtus, nunquam te eſſe confitebor malum.*

Omninóque [36] omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúſne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos ſit, nullum ab iis, qui in

πατρὶ κόμματος, & nullius auctoritatis. Manutii editio cum aliis nonnullis, *à dolore devictus eſt*: quod Lambinus in libri margine amplectitur, in annotationibus repudiat. Equidem vel hanc lectionem vulgatæ prætulerim: verùm alia ſubeſt longè melior & ſincerior; quam, licet à nullo libro (qui hodie ſuperſit) confirmatam, præſtare tamen auſim veriſſimam. Ea hujuſmodi eſt: *Cùm à Zenone fortis eſſe didiciſſet, à dolore* dedoctus *eſt*: hoc eſt: *dedoctus eſt eſſe fortis.* Agnoſcis, opinor, elegantem oppoſitionem, inter *diſcere* & *dedoceri*; quam alibi quoque Cicero adhibuit, ut de Finibus, I. 6. *ſi à Polieno geometriam* diſcere *maluiſſet, quàm illam etiam ipſum* dedocere. BENTLEIUS.

35. *Ex Epigonis*] Erat Æſchyli tragœdia, quam laudat Scholiaſtes Pindari ad Iſthm. VI. 10. eámque videtur Accius in linguam Latinam vertiſſe. Vide Nonium cùm alibi, tum in *mactare*. Falluntur ii, qui Euripidis drama fuiſſe cenſuerunt. DAVISIUS.

in id certamen deſcendant, devitari dolorem? Apud quos autem venandi & equitandi laus vigeat, qui hanc peteſſunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de noſtris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma eſt, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis [37] ſingulis colligebant? Itaque ſemper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cujus in primis laudabat illud, quod diceret, *eoſdem labores non eſſe æquè graves imperatori & militi, quòd ipſe honos laborem leviorem faceret imperatorium.*

Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus inſipientium opinio valeat honeſtatis, cùm ipſam videre non poſſint. Itaque famâ & multitudinis judicio moventur, cùm id honeſtum putent, quod à pleriſque laudetur. Te autem, ſi in oculis ſis multitudinis, tamen ejus judicio ſtare nolim, nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. Tuo tibi judicio eſt utendum. Tibi ſi recta probanti placebis, tum non modò tu te viceris, quod paulò antè præcipiebam, ſed omnes & omnia.

Hoc igitur tibi propone, amplitudinem & quaſi quandam exaggerationem quàm altiſſimam animi, quæ maximè eminet contemnendis & deſpiciendis doloribus: unam eſſe omnium rem pulcherrimam, eóque pulchriorem, ſi vacet populo, neque plauſum captans, ſe tantùm ipſa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ ſine venditatione & ſine populo teſte fiunt: non quò fugiendus ſit, (omnia enim benefacta in luce ſe collocari volunt) ſed tamen nullum theatrum virtuti conſcientiâ majus eſt.

Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum,

36. *Omninóque omnes clari & nobilitati labores contemnendo fiunt tolerabiles.*] Per *labores* intelligit ludos Gymnicos, Olympia, Pythia, & id genus, ut ex ſequentibus conſtat. Quid ergo? an ejuſmodi *labores* fiunt tolerabiles *contemnendo*? nihil vidi minùs. Immo contrà, qui admirantur, qui Olympiorum victoriam, ut ſuperiùs dixit, antiquum illum conſulatum arbitrantur, hi tantò faciliùs labores eos perpetiuntur, quantò in majore felicitatis parte ponunt. Lege ergo meo periculo, & librarios plorare jube: *Omninóque omnes clari & nobilitati labores* contendendo *fiunt tolerabiles.* Hoc enim eſt, quod ſæpius inculcat Cicero, ut ſuprà cap. 21. *Quæ ſunt iſta arma contra dolorem?* Contentio, *confirmatio*, *&c.* BENTLEIUS.

37. *Punctis ſingulis*] Suffragiis, quæ olim punctis notabantur. Ad eundem morem reſpicit Horatius Art. Poët. verſ. 343. DAVISIUS.

quam ſæpe jam animi intentione dixi eſſe firmandam, in omni genere ſe æquabilem præbeat. Sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus ſuum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter & tulerunt, iidem omiſſa contentione dolorem morbi ferre non poſſunt. Neque enim illum, quem facilè tulerant, ratione aut ſapientiâ tulerant, ſed ſtudio potiùs & gloriâ. Itaque barbari quidam & immanes ferro decertare acerrimè poſſunt: ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non ſatis animoſi, ſed prudentes, ut eſt captus hominum, ſatis, hoſtem adſpicere non poſſunt: eidem morbos toleranter atque humanè ferunt. At Cimbri & Celtiberi in præliis exſultant, lamentantur in morbo: nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non à certa ratione proficiſcatur.

Sed cùm videas, eos, qui aut ſtudio aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo dolore non frangi: debeas exiſtimare, aut non eſſe malum dolorem, aut, etiamſi, quidquid aſperum alienúmque à natura ſit, id appellari placeat malum, tantillum tamen eſſe, ut à virtute ita obruatur, ut nuſquam appareat. Quæ meditare, quæſo, dies & noctes. Latiùs enim manabit hæc ratio, & aliquantò majorem locum quàm de uno dolore occupabit. Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adipiſcendæque honeſtatis causâ faciemus, non modò ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præſertim cùm paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perfugium. Ut enim ſi cui naviganti, quem prædones inſequantur, deus

38. *Delphinus, ut Arionem Methymnæum*] Nota fabula, quam tradunt Herodotus I. 23. 24. Plutarchus in Conviv. ſeptem Sap. Ovidius Faſt. II. 83. &c. IDEM.

39. *Equi Pelopis illi Neptunii*] Pelops, ut Hippodamiam uxorem duceret, equos alatos à Neptuno ferebatur impetraſſe. Pindarus Olymp. I. 139. Pauſanias lib. V. cap. 17. &c. IDEM.

40. *Sic enim duximus*] Ita primariæ quatuor editiones noſtræ. Sed Buherius, *dicimus*; neque id recuſabit, qui meminerit, quod ſuprà cap. 3. dixit Tullius, ſe, quamdiu in Tuſculano cum amicis fuit, *ante meridiem dictioni*, utique ad clepſydram, *operam dediſſe*. Hîc igitur diſcipulum in craſtinum ad dicendi exercitationem invitat. *Cras ad clepſydram* dicemus more noſtro; *ſic enim dicimus*; hæc noſtra ratio eſt. Daviſius verò, *diximus*, ſenſu valde commodo. *Sic enim diximus* facturos eſſe nos, & diem parturos. Nemo quæret, opinor, quandónam id Cicero amicíque dixerint. Satis eſt hîc ſignificari fuiſſe dictum: neque enim omnia perſcripta ſunt, quæ illis diebus in Tuſculano dici potuere.

deus quis dixerit: *Ejice te de navi, præſto eſt qui excipiat*; vel delphinus [38], ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis [39] illi Neptunii, qui per undas currus ſuſpenſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, &, quò velis, perferent: omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis & odioſis doloribus, ſi tanti ſint, ut ferendi non ſint, quò ſit confugiendum vides.

Hæc ferè hoc tempore putavi eſſe dicenda. Sed tu fortaſſe in ſententia permanes. AUDITOR. Minimè verò: méque biduo duarum rerum, quas maximè timebam, ſpero liberatum metu. MARCUS. Cras ergo ad clepſydram. Sic enim [40] duximus. Et tibi [41] hoc video non poſſe deberi. AUDITOR. Ita prorſus. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem [42] tempore. MARCUS. Sic faciemus, tuíſque optimis ſtudiis obſequemur.

---

re. OLIVETUS.

41. *Et tibi hoc video non poſſe deberi*] *Deberi* non poteſt : *debere* non poſſe: eleganter pro eo, quod præſtandum, perſolvendum, dandum. Cicer. de Legib. II. 3. *Præclarè exigis, Quinte. At ego effugiſſe arbitrabar: & tibi horum nihil* deberi *poteſt.* III. 11. *Senſit enim* deberi *non poſſe huic civitati illam poteſtatem. Quippe quam tantopere populus* &c. In Epiſt. ad Trebat. Famil. VII. 19. *Quod præſenti tibi prope ſubnegaram, non tribueram certè, id abſenti* debere *non potui.* GIPHANIUS, *Obſerv. in ling. Lat.*

42. *Hoc eodem tempore*] Sic edidere omnes. Etſi autem nemo non videt, agi de philoſophica diſputatione, cui aſſignatum erat tempus pomeridianum, ut antemeridianum oratoriæ declamationi: videtur tamen facilius ad intelligendum fore, ſi diſtinguas in hunc modum : *hoc*, *eodem tempore*. Eſt ergo *illud* dictio ad clepſydram : *hoc* deſignat philoſophicam collocutionem : *eodem tempore*, quo heri & hodie fecimus. OLIVETUS.

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

LIBER TERTIUS.

De ægritudine lenienda.

ARGUMENTUM.

Præfatio hujus libri in laudibus philoſophiæ verſatur: quæ cum medicina animi ſit, eáque in poteſtate noſtra, queritur, multum & honoris haberi, & temporis tribui medicinæ corporis, illam autem contemni & negligi: cap. 1-3. *Ipſe autem liber in eo verſatur, ut,* ægritudinem non cadere in ſapientem, *demonſtretur. Præmittit* cap. 1-5. *argumenta leviora, & à verbis Latinorum ducta, qui omnem animi affectionem, rationis lumine carentem, inſaniam, amentiam, dementiam appellent, adeóque à ſapiente removeant. Sequuntur deinde argumenta Stoicorum contorta:* cap. 6-10. *Quibus expoſitis, ſuo more & diffuſiùs aliquantò iſta & latiùs dicit. Oſtendit ergo* cap. 11. *omnis ægritudinis non modò, verùm cæterarum etiam perturbationum, cauſam eſſe ab opinione repetendam, & ægritudinis quidem ab opinione magni mali, cujus hanc definitionem facit: eſſe opinionem magni mali præſentis, & quidem recentem opinionem talis mali, ut in eo rectum videatur eſſe, angi. Ex hac definitione in tres partes abit diſputatio, quarum prima docet ægritudinem eſſe ex opinione mali:* cap. 13. *in qua Epicurum refellit, qui ipſam opinionem eſſe ægritudinem contendit, & Cyrenaicos, qui non niſi inopinatum malum ad ægritudinem valere putant, quòd, quanquam inſperata ſint graviora, & ipſa præmeditatio ægritudinem minuat:* cap. 13. med.

14. 15.

14. 15. *ut meritò reprehendantur Epicurei, qui iſtam reprehendant* cap. 16: *& cogitationes potiùs ad voluptates traducant corporis, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel ſpe cogitentur:* cap. 17-21, *tamen in iſto non ſint omnia, cùm & non opinatorum natura conſiderata intelligatur, propterea tantùm magna videri, quòd quanta ſint, conſiderandi ſpatium non detur, & quaſi culpâ contractum omne non proviſum malum videatur:* cap. 22. *Altera pars dolorem voluntarium eſſe, non in natura rerum ipſa ſitum, ex eo demonſtrat, quòd cùm acceſſit ad opinionem magni mali altera illa opinio, ad officium pertinere, ægrè ferre, quod acciderit, vehementer augeatur ægritudinis perturbatio:* cap. 26. *&c. Tertia denique hoc argumento à natura rerum ægritudinem removet, quòd ægritudo ferè non ſit niſi è recenti mali opinione, quæque habeat quandam viriditatem; unde fiat, ut ipſe dies vel maxima ægritudini medeatur:* cap. 31. *Reliqua diſputatio verſatur in remediis ægritudinis tractandis.* ERNESTUS.

QUIDNAM eſſe, Brute, cauſæ putem, cur, cùm conſtemus ex animo & corpore, I corporis curandi tuendique causâ quæſita ſit ars, ejúſque utilitas deorum immortalium inventioni [1] conſecrata: animi autem medicina nec tam deſiderata ſit, antequàm inventa, nec tam culta, poſteaquàm cognita eſt, nec tam multis grata & probata, pluribus etiam ſuſpecta & inviſa? An quòd corporis gravitatem & dolorem animo judicamus, animi morbum cor-

1. *Inventioni conſecrata*] Omnino intelligi voluit Cicero, utilitatem artis medicæ eo fuiſſe, quaſi conſecratam, quòd credita fuit inventum eſſe Deorum immortalium; aut certè inventores ejus ac primi artifices divinis honoribus affecti. Proinde legendum non *inventioni*, ſed *inventione*. Ita ſcribit conſtanter Cicero. *Vetera jam iſta, & religione omnium conſecrata*, inquit *Tuſcul.* I. 14. Et *Tuſc.* V. 4. *Socratis ratio diſputandi Platonis memoriâ & literis conſecrata.* Non aliter, *de Nat. Deor.* II. 26. *Aer Junonis nomine conſecratur.* Itémque III. 24. *Quarum rerum utilitate video etiam conſecrata ſimulacra.* BUHERIUS. Quid ſi *conſecrata* perinde accipitur ac aſſignata, attributa? Poteſt quidem ſic accipi. Quid eſt enim conſecratio? Aſſignandi, addicendi, attribuendi forma quædam. Tum opportunè monet Thomas Wopkenſius, *Lect. Tullian.* II. 17. non raró actioni tribui quod perſonæ convenit: & III. 1. non abhorrere Tullium ab ejus figuræ uſu, quam grammatici vocant hypallagen. Ibidem III. 3. *Solet*

pore non ſentimus? Ita fit, ut animus de ſe ipſe [2] tum judicet, cùm id ipſum, quo judicatur, ægrotet.

Quòd ſi tales nos natura genuiſſet, ut eam ipſam intueri & perſpicere, eadémque optima duce curſum vitæ conficere poſſemus: haud erat ſanè, quod quiſquam rationem ac doctrinam requireret. Nunc parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibúſque depravatis ſic reſtinguimus, ut nuſquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum: quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem, ſimul atque editi in lucem & ſuſcepti ſumus, in omni continuò pravitate & in ſumma opinionum perverſitate verſamur: ut pænè cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cùm verò parentibus redditi, demum magiſtris traditi ſumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat.

Accedunt etiam poëtæ: qui cùm magnam ſpeciem doctrinæ
2 ſapientiæque præ ſe tulerunt, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhæreſcunt penitus in mentibus. Cùm verò accedit eodem quaſi maximus quidam magiſter, populus, atque omnis undique ad vitia conſentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate, à naturáque deſciſcimus: ut nobis optimam naturam invidiſſe videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præſtantius honoribus, imperiis, populari gloriâ judicaverunt. Ad quam fertur optimus quiſque, verámque illam honeſtatem expetens, quam unam natura maximè inquirit, in ſumma inanitate verſatur, conſectatúrque nullam [3] eminentem effigiem virtutis, ſed adumbratam imaginem gloriæ. Eſt enim gloria, ſolida quædam res & expreſſa, non adumbrata. Ea eſt conſen-

3. *Solet Tullius de qualitatibus rerum loqui, tamquam de rebus ipſis, quarum illæ qualitates ſunt.* Jam propoſita Ciceronis verba ſic opinor poſſe intelligi: Ars medendi, propter ſuam utilitatem Diis aſſignata fuit tamquam inventoribus. Vel, quod eodem recidit: Inventio artis medicæ, propter ſuam utilitatem *Diis* fuit attributa. ANON.

2. *De ſe ipſe tum judicet*] Si æger animus de ſe poſſet ſuóque morbo judicare, quî artem aſpernaretur curandi ſanandíque ſui? illam idcirco negligit, quòd egere ſe non putat remediis. Hoc certè voluit Cicero, quem miror à Daviſio rapi in alia omnia. Plutarcho ſe tuetur. Eſto ſanè Plutarchus arbiter. En quæ ex hujus libro de Animi Corporíſque affectionibus deſcripſit; ubi videtur Græcus ſcriptor, quod in hac Tuſculana legebat, exprimere ſuâ linguâ voluiſſe. *Opuſc. pag.* 500. Τῶν μὲν γὰρ ἐν τῷ σώματι νοσημάτων ἐῤῥωμένος ὁ λογισμὸς αἰσθάνεται. Τοῖς δὲ τῆς ψυχῆς συννοσῶν αὐτὸς, οὐκ

ſentiens laus bonorum, incorrupta vox bene judicantium de excellente virtute. Ea virtuti [4] reſonat, tanquam imago. Quæ quia rectè factorum plerumque comes eſt, non eſt bonis viris repudianda.

Illa autem, quæ ſe ejus imitatricem eſſe vult, temeraria atque inconſiderata, & plerumque peccatorum vitiorúmque laudatrix, fama popularis, ſimulatione honeſtatis formam ejus pulchritudinémque corrumpit. Qua cæcitate homines, cùm quædam etiam præclara cuperent, eáque neſcirent nec ubi nec qualia eſſent, funditus alii everterunt ſuas civitates, alii ipſi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam voluntate quàm curſûs errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorúmque ita perturbantur animi, ut non multùm abſint ab inſania, quod inſipientibus contingit omnibus, his nulláne eſt adhibenda curatio? Utrùm, quòd minùs noceant animi ægrotationes, quàm corporis? an, quòd corpora curari poſſint, animorum medicina nulla ſit?

At & morbi perniciosiores, pluréſque ſunt animi, quàm cor- —
poris. Hi enim ipſi odioſi ſunt, quòd ad animum pertinent, 4
eúmque ſollicitant: animúſque æger, ut ait Ennius, *ſemper errat, neque pati, neque perpeti poteſt: cupere nunquam deſinit.* Quibus duobus morbis, (ut omittam alios) ægritudine & cupiditate, qui tandem poſſunt in corpore eſſe graviores? Quî verò probari poteſt, ut ſibi mederi animus non poſſit, cùm ipſam medicinam corporis animus invenerit: cúmque ad corporum ſanationem multùm ipſa corpora & natura valeant: nec omnes, qui curari ſe paſſi ſunt, continuò etiam convaleſcant; animi autem, qui ſanari voluerint, præceptíſque ſapientium parue-

---

οὐκ ἔχει κρίσιν ἐν οἷς πάσχει. Πάσχει γὰρ, οὐ κρίνει. Quæ Latinus interpres ita reddidit: *Nam ratio ſana morbos corporis ſentit. De animi morbis, ſimul ipſa laborans, judicium ferre non poteſt, affecto eo ipſo, cujus erat judicare.* Proinde non dubitarem legere cum Eraſmo: *Ipſe non judicet,* niſi ipſa Ciceronis verba exhiberet vetus codex Lugdunenſis Batavorum Academiæ, qui habet: *ipſe non tum judicet: cùm,* &c. Pòſt paulò legendum arbitror, *ægrotat.* BUHER.

3. *Nullam eminentem effigiem* [virtutis] *ſed adumbratam imaginem gloriæ*] Voci, *virtutis*, præeunte doctiſſimo Bentleio, uncinos circumpoſuimus, cùm manifeſtò παρέλκῃ, nec à Balliol. agnoſcatur. DAVIS.

4. *Ea virtuti reſonat tanquam imago*] *Imago* idem valet ac Echo. Philargyrius in Virgilii Eclog. IV. 50. *Quæ Græcè εἰκὼν, Latinè* imago *dicitur.* Horatius lib. I. Od. 12.

Cujus reſonet jocoſa
nomen imago. IDEM.

ruerint, ſine ulla dubitatione ſanentur? Eſt profectò animi medicina philoſophia: cujus auxilium non, ut in corporis morbis, petendum eſt foris: omnibúſque opibus, viribúſque, ut noſmetipſi nobis mederi poſſimus, elaborandum eſt.

Quanquam de univerſa philoſophia, quantopere expetenda eſſet & colenda, ſatis, ut arbitror, dictum eſt in Hortenſio. De maximis autem rebus nihil ferè intermiſimus poſtea nec diſputare, nec ſcribere. His autem libris expoſita ſunt ea, quæ à nobis cum familiaribus noſtris in Tuſculano erant diſputata. Sed quoniam duobus ſuperioribus de morte & de dolore dictum eſt, tertius dies diſputationis hoc tertium volumen efficiet. Ut enim in Academiam noſtram deſcendimus, inclinato jam in poſtmeridianum tempus die, popoſci eorum aliquem, qui aderant, cauſam diſſerendi. Tum res acta ſic eſt.

5 AUDITOR. Videtur mihi cadere in ſapientem ægritudo. MARCUS. Num reliquæ quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiæ? Hæc enim ferè ſunt ejuſmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum eſſet è verbo; ſed in conſuetudinem noſtram non caderet. Nam miſereri, invidere, geſtire, lætari, hæc omnia *morbos* Græci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eoſdem motus concitati animi, rectè, ut opinor, *perturbationes* dixerimus; morbos autem non ſatis uſitatè: niſi quid aliud tibi videtur. AUDITOR. Mihi verò iſto modo. MARCUS. Hæccine igitur cadere in ſapientem putas? AUDITOR. Prorſus exiſtimo. MARCUS. Næ iſta glorioſa ſapientia non magno æſtimanda eſt, ſi quidem non multùm differt ab inſania. AUDITOR. Quid? tibi omniſne animi commotio videtur inſania? MARCUS. Non mihi quidem ſoli: ſed, id quod admirari ſæpe ſoleo, majoribus quoque noſtris hoc ita viſum intelligo multis ſeculis ante Socratem: à quo hæc omnis, quæ eſt de vita & de moribus, philoſophia manavit. AUDITOR. Quonam tandem modo? MARCUS. Quia nomen inſaniæ ſignificat mentis ægrotationem & morbum, id eſt, inſanitatem [5], & ægritudinem animi, quam appellarunt inſaniam. Omnes autem perturbationes animi morbos

5. *Inſanitatem*] Vide Turnebum, Adverſ. II. 6.

hos philoſophi appellant; negántque, ſtultum quemquam his
morbis vacare: qui autem in morbo ſunt, ſani non ſunt: &
omnium inſipientium animi in morbo ſunt: omnes inſipientes
igitur inſaniunt. Sanitatem enim animorum poſitam in tranquil-
litate quadam conſtantiáque cenſebant: his rebus mentem va-
cuam appellarunt *inſaniam*, propterea quòd in perturbato ani-
mo, ſicut in corpore, ſanitas eſſe non poſſit.

Nec minùs illud acutè, quòd animi affectionem, lumine men- 6
tis carentem, nominaverunt *amentiam*, eandémque *dementiam*.
Ex quo intelligendum eſt, eos, qui hæc rebus nomina poſue-
runt, ſenſiſſe hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter
Stoici retinuerunt, Omnes *inſipientes* eſſe *non ſanos*. Qui enim
animus eſt in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos
motus, ut modò dixi, philoſophi appellant) non magis eſt
ſanus, quàm id corpus, quod in morbo eſt. Ita fit, ut ſapien-
tia ſanitas ſit animi: inſipientia autem quaſi inſanitas quædam,
quæ eſt inſània, eadémque dementia. Multóque meliùs hæc no-
tata ſunt verbis Latinis, quàm Græcis: quod aliis quoque mul-
tis locis reperietur. Sed id aliàs; nunc, quod inſtat.

Totum igitur id, quod quærimus, quid & quale ſit, verbi
vis ipſa declarat. Eos enim ſanos intelligi neceſſe eſt, quorum
mens motu, quaſi morbo, perturbata nullo ſit. Qui contrà affe-
cti ſunt, hos inſanos appellari neceſſe eſt. Itaque nihil melius,
quàm quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini, cùm *exiſſe ex
poteſtate* dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut
iracundiâ. Quanquam ipſa iracundia libidinis eſt pars. Sic enim
definitur iracundia, *Ulciſcendi libido.* Qui igitur exiſſe ex po-
teſtate dicuntur, idcirco dicuntur, quia non ſunt in poteſtate
mentis, cui regnum totius animi à natura tributum eſt. Græci
autem *μανίαν* unde appellant, non facilè dixerim. Eam tamen
ipſam diſtinguimus nos meliùs, quàm illi. Hanc enim inſaniam,
quæ juncta ſtultitiæ patet latiùs, à furore disjungimus. Græci
volunt illi quidem, ſed parum valent verbo: quem nos furo-
rem, *μελαγχολίαν* illi vocant. Quaſi verò atrâ bili ſolùm mens,
ac non ſæpe vel iracundiâ graviore, vel timore, vel dolore mo-
veatur. Quo genere Athamantem, Alcmæonem, Ajacem, Ore-
ſtem furere dicimus. Qui ita ſit affectus, eum dominum eſſe

rerum ſuarum vetant duodecim tabulæ. Itaque non eſt ſcriptum, SI INSANUS, ſed SI FURIOSUS [6] ESSE INCIPIT. Inſaniam enim cenſuerunt (id eſt, inconſtantiam ſanitate vacantem) poſſe tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque uſitatum. Furorem autem eſſe rati ſunt mentis ad omnia cæcitatem. Quod cùm majus eſſe videatur quàm inſania, tamen ejuſmodi eſt, ut furor in ſapientem cadere poſſit, non poſſit inſania. Sed hæc alia quæſtio eſt. Nos ad propoſitum revertamur.

7 Cadere, opinor, in ſapientem ægritudinem tibi dixiſti videri. AUDITOR. Et verò ita exiſtimo. MARCUS. Humanum id quidem, quod ita exiſtimas. Non enim ſilice nati ſumus. Sed eſt naturale [7] in animis tenerum quiddam atque molle, quod ægritudine, quaſi tempeſtate, quatiatur. Nec abſurdè Crantor ille, qui in noſtra Academia vel in primis fuit nobilis, Minimè, inquit, „ aſſentior iis, qui iſtam neſcio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec poteſt ulla eſſe, nec debet. Ne „ ægrotus ſim, inquit: ſed ſi fuerim, ſenſus adſit, ſive ſecetur „ quid, ſive avellatur à corpore. Nam iſtuc nihil dolere non ſine magna mercede contingit, immanitatis in animo, ſtuporis „ in corpore.

Sed videamus, ne hæc oratio ſit hominum aſſentantium noſtræ imbecillitati, & indulgentium mollitudini: nos autem audeamus non ſolùm ramos amputare miſeriarum, ſed omnes radicum fibras evellere. Tamen aliquid relinquetur fortaſſe: ita ſunt altæ ſtirpes ſtultitiæ: ſed relinquetur id ſolum, quod erit neceſſarium. Illud quidem ſic habeto, niſi ſanatus animus ſit, quod ſine philoſophia fieri non poteſt, finem miſeriarum nullum fore. Quamobrem, quoniam cœpimus, tradamus nos ei curandos. Sanabimur, ſi volemus. Et progrediar quidem longiùs: non enim de ægritudine ſolùm, quanquam id quidem primùm, ſed de omni animi, ut ego poſui, perturbatione (morbo, ut Græci volunt)

6. *Si furioſus eſſe incipit*] In farragine Nonii Marcelli, V. *Furor*, ubi hæc deſcribuntur verba Ciceronis, legere eſt: *Si furioſus eſſet*. Atenim & hic & illic reſcribendum eſt, *eſcit*, quod proprium eſt verbum XII. Tab. Illud *eſſe incipit*, gloſſema eſt, ut vocant, quod è margine in contextum irrepſit. Adhibenda eſt eadem correctio de Divinat. II. 50, ubi videmus, *Si furioſus eſt*, & Rhetoric. ad Herenn. I. 13. *Si furioſus exiſtit*. Quæ ſcribendi varietas ſcriptorum inconſtantiam errorémque arguit. BUHERIUS.

7. *Sed eſt naturale*] Qualis, dii boni, oratio!

volunt) explicabo. Et primò, ſi placet, Stoicorum more agamus, qui breviter adſtringere ſolent argumenta: deinde noſtro inſtituto vagabimur.

Qui fortis eſt, idem eſt fidens: quoniam confidens mala con- 8
ſuetudine loquendi in vitio ponitur, ductum verbum à confidendo, quod laudis eſt. Qui autem eſt fidens, is profectò non extimeſcit. Diſcrepat enim à timendo confidere. Atque in quem cadit ægritudo, in eundem timor. Quarum enim rerum præſentiâ ſumus in ægritudine, eaſdem impendentes & venientes timemus. Ita fit, ut fortitudini ægritudo repugnet. Veriſimile eſt igitur, in quem cadat ægritudo, cadere in eundem timorem, & infractionem quandam animi, & demiſſionem. Quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut ſerviat, ut victum ſe quandoque eſſe fateatur. Quæ qui recipit, recipiat idem neceſſe eſt timiditatem & ignaviam. Non cadunt autem hæc in virum fortem. Igitur ne ægritudo quidem. At nemo ſapiens, niſi fortis. Non cadet ergo in ſapientem ægritudo.

Præterea neceſſe eſt, qui fortis ſit, eundem eſſe magni animi: qui magni animi ſit, invictum: qui invictus ſit, eum res humanas deſpicere, atque infra ſe poſitas arbitrari. Deſpicere autem nemo poteſt eas res, propter quas ægritudine affici poteſt. Ex quo efficitur, fortem virum ægritudine nunquam affici. Omnes autem ſapientes, fortes. Non cadit igitur in ſapientem ægritudo. Et quemadmodum oculus conturbatus non eſt probè affectus ad ſuum munus fungendum: & reliquæ partes totúmve corpus ſtatu cùm eſt motum, deeſt officio ſuo & muneri: ſic conturbatus animus non eſt aptus ad exſequendum munus ſuum. Munus autem animi eſt, ratione bene uti: & ſapientis animus ita ſemper affectus eſt, ut ratione optimè utatur. Nunquam igitur eſt perturbatus. At ægritudo, perturbatio eſt animi. Semper igitur eâ ſapiens vacabit.

 Veri

oratio! *Eſt naturale tenerum quiddam & molle.* Apage iſtam ſcabiem & porriginem ab homine omnium cultiſſimo. Quis, qui Ciceronem unquam triverit, non ſic potiùs ſcripſiſſe dejeraverit? *Eſt naturâ tenerum quiddam & molle.* Quare ſic corrigendus eſt totus locus. *Sed eſt* naturâ ferè *in animis tenerum quiddam*, &c. Ita in Tuſcul. II. 20, loco huic ſimillimo & planè gemello, *Eſt in animis omnium* ferè naturâ *molle quiddam* &c. Quare ipſum Ciceronem, optimum ducem, ſequamur; & vapulent librarii. BENTLEIUS, *& praeunte quidem Lambino.*

8 Veri etiam ſimile illud eſt, qui ſit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eámque virtutem σωφροσύνην vocant, quam ſoleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnunquam etiam modeſtiam: ſed haud ſcio, an rectè ea virtus frugalitas appellari poſſit: quod anguſtiùs apud Græcos valet, qui frugi homines χρησίμους appellant, id eſt, tantummodò utiles: at illud latius. Eſt enim omnis abſtinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos uſitatum nomen nullum habet, ſed habere poteſt ἀβλάβειαν: nam eſt innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini. Reliquas etiam virtutes frugalitas continet. Quæ niſi tanta eſſet, & ſi iis anguſtiis [8], quibus plerique putant, teneretur, nunquam eſſet L. Piſonis cognomen tantopere laudatum.

Sed quia nec qui, propter metum, præſidium reliquit, quod eſt ignaviæ: nec qui, propter avaritiam, clam depoſitum non reddidit, quod eſt injuſtitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rem geſſit, quod eſt ſtultitiæ, frugi appellari ſolet; eo tres virtutes, fortitudinem, juſtitiam, prudentiam, frugalitas eſt complexa: etſi hoc quidem commune eſt virtutum. Omnes enim inter ſe nexæ & jugatæ ſunt. Reliqua igitur & quarta virtus ut ſit ipſa frugalitas, neceſſe eſt. Ejus enim videtur proprium, motus animi appetentis regere & ſedare, ſempérque adverſantem libidini, moderatam in omni re ſervare conſtantiam. Cui contrarium vitium nequitia dicitur. *Frugalitas*, ut opinor, à *fruge*: quâ nihil melius è terra. *Nequitia* ab eo (etſi hoc erit fortaſſe durius: ſed * tentemus, & luſiſſe putemur, ſi nil ſit) ab eo, quod *nequidquam* eſt in tali homine: ex quo idem, nihili dicitur. Qui ſit frugi igitur, vel, ſi mavis, moderatus & temperans, eum neceſſe eſt eſſe conſtantem: qui autem conſtans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam

ægritu-

8. *Si iis anguſtiis, quibus plerique putant, teneretur.*] Dicit hoc idcirco, quoniam laus à frugalitate ducta ſordere jam cœperat Romanis civibus. Ferebant enim ſe pares regibus, de quibus noſter dixerat, (*pro Dejotar. cap.* 9.) *Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege.* Quod ille faſtidium ſtatim improbat. At alibi (*ad Attic. VII.* 4.) ſatis ſignificat, id elogium, in quo veteres tantum videbant honorificæ commendationis, non aliis tribui ſolitum eſſe quàm ſervis aut libertis. Nam Dionyſium quemdam poſtquam appellavit *frugi hominem*, ſubjungit, *ac ne libertinum laudare videar, planè virum bonum.* Ubi modicâ correctione adhibitâ legendum videatur:

ægritudine. Et ſunt illa ſapientis. Aberit igitur à ſapiente ægritudo.

Itaque non inſcitè Heracleotes Dionyſius ad ea diſputat, quæ — 9
apud Homerum [9] Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

Córque meum penitus turgeſcit triſtibus iris,
Cùm decore, atque omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta rectè eſt, cùm in tumore eſt? Aut num aliud quodpiam membrum tumidum ac turgidum non vitiosè ſe habet? Sic igitur inflatus & tumens animus in vitio eſt. Sapientis autem animus ſemper vacat vitio, nunquam turgeſcit, nunquam tumet. At iratus animus ejuſmodi eſt: nunquam igitur ſapiens iraſcitur. Nam ſi iraſcitur, etiam concupiſcit. Proprium eſt enim irati, cupere, à quo læſus videatur, ei quàm maximum dolorem inurere. Qui autem id concupierit, eum neceſſe eſt, ſi id conſecutus ſit, magnopere lætari. Ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. Quod quoniam non cadit in ſapientem, ne ut iraſcatur quidem cadit. Sin autem caderet in ſapientem ægritudo, caderet etiam iracundia. Quâ quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit.

Etenim ſi ſapiens in ægritudinem incidere poſſet, poſſet etiam in miſericordiam, poſſet in invidentiam. Non dixi in invidiam, quæ tum eſt, cùm invidetur; ab *invidendo* autem *invidentia* rectè dici poteſt, ut effugiamus ambiguum nomen *invidiæ*: quod verbum dictum eſt à nimis intuendo fortunam alterius, ut eſt in Menalippo:

Quiſnam florem liberûm invidit meûm?

Malè Latinè [10] videtur: ſed præclarè Accius: ut enim videre, ſic invidere *florem* rectiùs, quàm *flori*, dicitur. Nos conſuetudine prohibemur: poëta jus ſuum tenuit, & dixit audaciùs.

Cadit igitur in eundem & miſereri, & invidere. Nam qui — 10
dolet

detur: *ne ut libertinum*, &c. Erat enim is homo reverâ Attici libertus. Redit in memoriam hac occaſione lepidum Epigramma Martialis, XII. 30.

Siccus, ſobrius eſt Aper. Quid ad me?
Servum ſic ego laudo, non amicum.

Quam verò ob cauſam lauti homines atque honorati laudem admittere illam defierint, S. Auguſtinus aperit lib. de Beat. Vita, n. 31. *Propter vulgarem dicendi conſuetudinem, quâ frugalitas, quaſi parcimonia dici ſolet.* BUHERIUS.

* Grut. *Sed temeriùs luſiſſe*

9. *Apud Homerum*] Iliad. I. 642.

10. *Malè Latinè* &c.] Vide Sanctii Minervam III. 3. V. *Invideo*.

dolet rebus alicujus adverſis, idem alicujus etiam ſecundis dolet: ut Theophraſtus interitum deplorans Calliſthenis, ſodalis ſui, rebus Alexandri proſperis angitur: itaque dicit Calliſthenem incidiſſe in hominem ſummâ potentiâ, ſummâque fortunâ, ſed ignarum, quemadmodum rebus ſecundis uti conveniret. Atqui quemadmodum miſericordia ægritudo eſt ex alterius rebus adverſis: ſic invidentia ægritudo eſt ex alterius rebus ſecundis. In quem igitur cadit miſereri, in eundem etiam invidere. Non cadit autem invidere in ſapientem: ergo ne miſereri quidem. Quòd ſi hoc ægrè [11] ferre ſapiens ſoleret, miſereri etiam ſoleret. Abeſt ergo à ſapiente ægritudo.

Hæc ſic dicuntur [12] à Stoicis, concluduntùrque contortiùs. Sed latiùs aliquantò dicenda ſunt & diffuſiùs: ſententiis tamen utendum eorum potiſſimùm, qui maximè forti, &, ut ita dicam, virili utuntur ratione atque ſententiâ. Nam Peripatetici, familiares noſtri, quibus nihil eſt uberius, nihil eruditius, nihil gravius, mediocritates vel perturbationum, vel morborum animi, mihi non ſanè probant. Omne enim malum, etiam mediocre [13], magnum eſt. Nos autem id agimus, ut id in ſapiente nullum ſit omnino. Nam ut corpus, etiam ſi mediocriter ægrum eſt, ſanum non eſt: ſic, in animo, ſi eſt iſta mediocritas, caret ſanitate.

Itaque præclarè noſtri, ut alia multa, moleſtiam, ſollicitudinem, angorem, propter ſimilitudinem corporum ægrorum, ægritudinem nominaverunt. Hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant: vocant enim πάθος, id eſt, morbum, quicumque eſt motus in animo turbidus. Nos meliùs: ægris enim corporibus ſimillima eſt animi ægritudo. At non ſimilis [14] ægrotationis eſt libido, non immoderata lætitia, quæ eſt voluptas animi elata & geſtiens. Ipſe etiam metus non eſt morbi admodum ſimilis, quanquam ægritudini eſt finitimus, ſed propriè, ut ægrotatio in corpore, ſic ægritudo in animo, nomen habet non ſejunctum à dolore. Doloris igitur hujus origo

11. *Quòd ſi hoc ægrè*] Daviſius probabili conjecturâ, delet *hoc*.

12. *Hæc ſi dicuntur à Stoicis... & latiùs*] Vulgò *hæc ſic dicuntur à Stoicis...* ſed *latiùs*. Priorem mutationem ratam faciunt Reg. & Pithœan. Alteram excogitavit Cl. Bentleii ſolertia. DAVISIUS.

13. *Etiam mediocre, magnum eſt*] Lego:

go nobis explicanda eſt, id eſt, cauſa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationem in corpore. Nam, ut medici, causâ morbi inventâ, curationem eſſe inventam putant: ſic nos, causâ ægritudinis repertâ, medendi facultatem reperiemus.

Eſt igitur cauſa omnis in opinione, nec verò ægritudinis ſolùm, ſed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ ſunt 11
genere quatuor, partibus plures. Nam cùm omnis perturbatio ſit animi motus vel rationis expers, vel rationem adſpernans, vel rationi non obediens, iſque motus aut boni aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter diſtributæ ſunt. Nam duæ ſunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas geſtiens, id eſt, præter modum elata lætitia opinione præſentis magni alicujus boni: altera, vel cupiditas rectè, vel libido dici poteſt, quæ eſt immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. Ergo hæc duo genera, voluptas geſtiens & libido, bonorum opinione turbantur [15], ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. Nam & metus opinio eſt magni mali impendentis: & ægritudo eſt opinio magni mali præſentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum videatur eſſe angi: id autem eſt, ut is, qui doleat, oportere opinetur ſe dolere. His autem perturbationibus, quas in vita hominum ſtultitia quaſi quaſdam furias immittit atque incitat, omnibus viribus atque opibus repugnandum eſt, ſi volumus hoc, quod datum eſt vitæ, tranquillè placidéque traducere. Sed cætera aliàs: nunc ægritudinem, ſi poſſumus, depellamus. Id enim ſit propoſitum: quandoquidem eam tu videri tibi in ſapientem cadere dixiſti. Quod ego nullo modo exiſtimo. Tetra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni contentione, velis, ut ita dicam, remiſque fugienda.

Qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope na-
tus, qui quondam à ſocero OEnomao rege Hippodamiam *raptis nactus eſt nuptiis*? Jovis iſte quidem pronepos. Támne ergo abjectus, támque fractus? 12

Nolite

go: *etiam mediocre*, malum *eſt*. Buher.
14. *At non ſimilis eſt ægrotationis libido*] Vide Cic. de Fin. III. 10.

15. *Turbantur*] Daviſius, *turbant*, aſſentiente Buherio.

Nolite (inquit) *hoſpites ad me adire illico iſtic ;*
Ne contagio mea bonis , umbráve obſit.
Tanta vis ſceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyeſta, damnabis, orbabíſque luce propter vim ſceleris alieni? Quid? illum filium Solis nónne patris ipſius luce indignum putas?

Refugêre oculi: corpus macie extabuit:
Lacryma peredêre humore exſanguis[16] *genas:*
Situ nidoris barba padore horrida
Atque intonſa infuſcat pectus illuvie ſcabrum.

Hæc mala, ô ſtultiſſime Æeta, ipſe tibi addidiſti. Non inerant in his, quæ tibi caſus invexerat, & quidem inveterato malo, cùm tumor animi reſediſſet. Eſt autem ægritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. Sed mœres videlicet regni deſiderio, non filiæ. Illam enim oderas, & jure fortaſſe. Regno non æquo animo carebas. Eſt autem impudens luctus mœrore ſe conficientis, quòd imperare non liceat liberis. Dionyſius quidem tyrannus, Syracuſis expulſus, Corinthi pueros docebat. Uſque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui ejus non tulerant ſuperbiam? Is, cùm reſtitui in regnum nec Veientium nec Latinorum armis potuiſſet, Cumas ſe contuliſſe dicitur, ínque ea urbe ſenio & ægritudine eſſe confectus.

13 Hoc tu igitur cenſes ſapienti accidere poſſe, ut ægritudine opprimatur, id eſt, miſeriâ? Nam cùm omnis perturbatio miſeria eſt, tum carnificina eſt ægritudo. Habet ardorem libido, levitatem lætitia geſtiens, humilitatem metus: ſed ægritudo majora quædam, tabem, cruciatum, afflictionem, fœditatem: lacerat, exeſt animum, planéque conficit. Hanc niſi exuimus ſic, ut abjiciamus, miſeriâ carere non poſſumus.

Atque hoc quidem perſpicuum eſt, tum ægritudinem exſiſtere, cùm quid ita viſum ſit, ut magnum quoddam malum adeſſe & urgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali[17] ægritu-

16. *Exſanguis*] Ἀρχαϊσμὸς, pro *exſangues*. De verſu proximè ſequenti, Turneb. Adverſ. XXVII. *6*.

17. *Opinionem mali*] Ita Victorius: ne quis à Daviſio ſolo profectam hanc lectionem exiſtimet. Sed Man. Lamb. & Grut. *opinione mali*.

18. *Apud Euripidem*] Hæc tranſtuliſſe de

ægritudinem eſſe naturâ, ut quicumque intueatur in aliquod majus malum, ſi id ſibi accidiſſe opinetur, ſit continuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici cenſent, ſed inſperato & nec opinato malo. Eſt id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. Videntur enim omnia repentina graviora. Ex hoc & illa jure laudantur:

Ego cùm genui, tum moriturum ſcivi, & ei rei ſuſtuli.
Præterea ad Trojam cùm miſi ob defendendam Graciam,
Sciebam me in mortiferum bellum, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum ad- 14
ventum, quæ venientia longè antè videris. Itaque apud Euripidem [18] à Theſeo dicta laudantur. Licet enim, ut ſæpe facimus, in Latinum illa convertere:

Nam qui hac audita à docto meminiſſem viro,
Futuras mecum commentabar miſerias:
Aut mortem acerbam, aut exilii mœſtam fugam,
Aut ſemper aliquam molem meditabar mali:
Ut, ſi qua invecta diritas caſu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

Quod autem Theſeus à docto ſe audiſſe dicit, id de ſeipſo loquitur Euripides. Fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt, nuntiata morte filii dixiſſe, *Sciebam me genuiſſe mortalem.* Quæ vox declarat, iis eſſe hæc acerba, quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non eſt dubium, quin omnia, quæ mala putantur, ſint improviſa graviora. Itaque quanquam non hæc una res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multùm poteſt proviſio animi & præparatio ad minuendum dolorem, ſint ſemper omnia homini humana meditata. Et nimirum hæc eſt illa præſtans & divina ſapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cùm acciderit; nihil, antequàm evenerit, non evenire poſſe arbitrari.

Quamobrem [19] omnes, cum ſecundæ res ſunt maximè, tum maximè

de Poſidonio Ciceronem, intelligi poteſt de iis quæ Galenus refert lib. IV. *de Hipp. & Plat. dogm.* quæ ad horum & intellectum & explicationem pluſimum momenti allatura ſunt. Camerarius.

19. *Quamobrem omnes*] Terent. Phorm. Act. II. Sc. I. 11.

Meditari ſecum oportet, quo pacto adverſam ærumnam ferant,
Pericla, damna, exilia. Peregrè rediens ſemper cogitet,
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ:
Communia eſſe hæc; fieri poſſe; ut ne quid animo ſit novum:
Quidquid præter ſpem eveniat, omne id deputare eſſe in lucro.

Ergo hoc Terentius à philoſophia ſumptum cùm tam commodè dixerit, nos, è quorum fontibus id hauſtum eſt, non & dicemus hoc meliùs, & conſtantiùs ſentiemus? Hinc eſt enim ille vultus ſemper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare ſolita in viro ſuo fuiſſe Socrate; eodem ſemper ſe vidiſſe exeuntem illum domo, & revertentem. Nec verò ea frons erat, quæ M. Craſſi illius veteris, quem ſemel ait in omni vita riſiſſe Lucilius: ſed tranquilla & ſerena: ſic enim accepimus. Jure autem erat ſemper idem vultus, cùm mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra caſus & eventus, quibus eorum advenientes impetus diuturna præmeditatione frangantur: ſimúlque judico, malum illud opinionis eſſe, non naturæ. Si enim in re eſſet, cur fierent proviſa leviora?

Sed eſt, iiſdem de rebus quod dici poſſit ſubtiliùs, ſi priùs Epicuri ſententiam viderimus, qui cenſet, neceſſe eſſe omnes in ægritudine eſſe, qui ſe in malis eſſe arbitrentur, ſive illa antè proviſa & exſpectata ſint, ſive inveteraverint. Nam neque vetuſtate minui mala, nec fieri præmeditata leviora: ſtultámque etiam eſſe meditationem futuri mali, aut fortaſſe ne futuri quidem: ſatis eſſe odioſum malum omne, cùm veniſſet: qui autem ſemper cogitaviſſet, accidere poſſe aliquid adverſi, ei fieri illud ſempiternum malum: ſi verò ne futurum quidem ſit, fruſtrà ſuſcipi miſeriam voluntariam: ita ſemper angi, aut accipiendo, aut cogitando

20. *Proprio philoſophiæ fruatur officio*] Quamvis Manutii ac Lambini conjectura, qua *fungatur* pro *fruatur* ſtatuunt, uno & altero codice ſuſtentetur; non tamen rejicere lectionem editam audeo, tanquam Romani ſic nunquam locuti eſſent. *Frui officio proprio philoſophiæ*, eſt illius officii emolumentis potiri. Sic de Amicitia: *recordatione amicitiæ noſtræ ſic fruor*, hoc eſt, cum aliquo fructu & jucunditate recordor amicitiæ noſtræ. Florus, II. 6, *victoriâ frui*. Wopkens.

21. *Humanè*] Sic Victorius & Gruterus. Sed malim cum Manutio & Lambino,

gitando malo. Levationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, avocatione à cogitanda moleſtia, & revocatione, ad contemplandas voluptates. Parere enim cenſet animum rationi poſſe, &, quò illa ducat, ſequi. Vetat igitur ratio intueri moleſtias: abſtrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miſerias contemplandas: à quibus cùm cecinit receptui, impellit rurſum & incitat ad conſpiciendas totáque mente contrectandas varias voluptates, quibus ille & præteritarum memoriâ & ſpe conſequentium ſapientis vitam refertam putat. Hæc noſtro more nos diximus. Epicurei dicunt ſuo. Sed, quæ dicant, videamus: quo modo negligamus.

Principio malè reprehendunt præmeditationem rerum futu- 16
rarum. Nihil eſt enim, quod tam obtundat enervétque ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio, nihil eſſe, quod accidere non poſſit: quàm meditatio conditionis humanæ: quàm vitæ lex, commentatióque parendi: quæ non hoc affert, ut ſemper mœreamus, ſed ut nunquam. Neque enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mœret, cùm hæc cogitat, ſed tum vel maximè ſapientiæ fungitur munere. Utrumque enim conſequitur, ut & conſiderandis rebus humanis proprio [20] philoſophiæ fruatur officio, & adverſis caſibus triplici conſolatione ſanetur: primùm, quòd poſſe accidere diù cogitaverit, quæ cogitatio una maximè moleſtias omnes extenuat & diluit: deinde, quòd humanè [21] ferenda intelligit: poſtremò, quòd videt [22] malum nullum eſſe, niſi culpam; culpam autem nullam eſſe, cùm id, quod ab homine non potuerit præſtari, evenerit. Nam revocatio illa, quam affert, cùm à contuendis nos malis avocat, nulla eſt. Non eſt enim in noſtra poteſtate, fodicantibus iis rebus, quas malas eſſe opinemur, diſſimulatio, vel oblivio. Lacerant, vexant, ſtimulos admovent, ignes adhibent, reſpirare non ſinunt. Et tu oblivisci jubes, quod contra [23] naturam eſt? Quod à

no, *humana*. OLIVETUS.

22. *Videt malum nullum eſſe, niſi culpam*] Quod Latini culpam vocarunt, id nos hodie *malum morale*, & κατ' ἐξοχὴν *peccatum* dicimus. Hinc non poſſum equidem cauſam expiſcari idoneam, cur Bentleius voluerit *niſi culpâ*. Famil. IX. ep. 16. *nihil eſſe ſapientis præſtare, niſi culpam.* Vide ibid. V. 21. VI. 1. XII. 23. WOPKENS.

23. *Naturam eſt? ... doloris*] Victorius punctum interrogativum & hîc & illic non habet.

à natura datum eſt, auxilium extorques inveterati doloris? Eſt enim tarda illa quidem medicina, ſed tamen magna, quam affert longinquitas & dies. Jubes me bona cogitare, oblivifci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philoſopho dignum, ſi ea bona ſentires eſſe, quæ eſſent homine digniſſima.

Pythagoras * mihi ſi diceret [24], aut Socrates, aut Plato: Quid
17 jaces? aut quid mœres? aut cur ſuccumbis cedíſque fortunæ? quæ pervellere te forſitan potuerit & pungere: non poterit certè vires frangere. Magna vis eſt in virtutibus. Eas excita, ſi fortè dormiunt. Jam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto eſſe coget, ut omnia, quæ poſſint homini evenire, contemnas & pro nihilo putes. Aderit temperantia, quæ eſt eadem moderatio; à me quidem paulò antè appellata frugalitas: quæ te turpiter & nequiter facere nihil patiatur. Quid eſt autem nequius aut turpius effœminato viro? Ne juſtitia quidem ſinet te iſta facere: cui minimùm eſſe videtur in hac cauſa loci: quæ tamen ita dicet, dupliciter eſſe te injuſtum, cùm & alienum appetas, qui mortalis natus, conditionem poſtules immortalium, & graviter feras, te, quod utendum acceperis, reddidiſſe.

Prudentiæ verò quid reſpondebis, dicenti virtutem ſeſe eſſe contentam, quo modo ad bene vivendum, ſic & ad beatè? Quæ ſi extrinſecus religata pendeat, & non oriatur à ſe, & rurſus ad ſe revertatur, & omnia ſua complexa nihil quærat aliunde, non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me ſi revocas, Epicure, pareo, ſequor, utor te ipſo duce, obliviſcor etiam malorum, ut jubes, eóque faciliùs, quòd ea ne in malis quidem ponenda cenſeo. Sed traducis cogitationes meas ad voluptates. Quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione vel ſpe cogitentur. Numquid eſt aliud? recténe interpretor ſententiam tuam?

Solent

* Vict. Man. Lamb. *mihi ſic diceret*

24. *Pythagoras mihi ſi diceret*] Manutii, Victorii, Lambiníque editionibus vix fidem dederim, cùm, *Pythagoras mihi ſic diceret*, exhibent. Eſt hoc σχῆμα, quod appellant, πρὸς τὸ σημαινόμενον, quo ſic loquitur Tullius, ut ſi in antecedentibus dixiſſet, *Eſſet hoc quod jubes, aliquid & magno quidem philoſopho dignum, Pythagoras modò eſſet, & non Epicurus ille voluptarius, qui mihi diceret* &c. Vis illa conjunctionis *ſi*, dilucidari poteſt ex his, lib. V. cap. 9. *Laudat* (Epicurus) *tenuem victum : philoſophi id quidem, ſed ſi Socrates... diceret, non is qui finem* &c. WOPKENS.

Solent enim iſti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. Hoc dicit, & hoc ille * acriculus, me audiente Athenis, ſenex Zeno, iſtorum acutiſſimus, contendere & magna voce dicere ſolebat: eum eſſe beatum, qui præſentibus voluptatibus frueretur, confiderétque ſe fruiturum aut in omni aut in magna parte vitæ, dolore non interveniente: aut ſi interveniret, ſi ſummus foret, futurum brevem: ſi productior, plus habiturum jucundi quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præſertim ſi & antè perceptis bonis contentus eſſet, nec mortem, nec deos extimeſceret.

Habes formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expreſſam, 18
nihil ut poſſit negari. Quid ergo? Hujúſne vitæ propoſitio & cogitatio aut Thyeſtem levare poterit, aut Æetam, de quo paulò antè dixi, aut Telamonem, pulſum patriâ, exulantem atque egentem? In quo hæc admiratio fiebat:

> *Hiccine eſt Telamo ille, modò quem gloria ad cœlum extulit?*
> *Quem adſpectabant? cujus ob os Graii ora obvertebant ſua?*

Quòd ſi cui, ut ait idem, *ſimul animus cum re concidit*, à gravibus illis antiquis philoſophis petenda medicina eſt, non ab his voluptariis. Quam enim iſti bonorum copiam dicunt? Fac ſanè eſſe ſummum bonum, non dolere. Quanquam id non vocatur voluptas: ſed non neceſſe eſt nunc omnia. Idne eſt, quò traducti luctum levemus? Sit ſanè ſummum malum dolere. In eo igitur [25] qui non eſt, ſi malo careat, continuóne fruitur ſummo bono?

Quid tergiverſamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cùm os perfricuiſti, ſoles dicere? Sunt hæc tua verba, nécne? In eo quidem libro, qui continet omnem diſciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: *Ne equidem habeo quid intelligam*

* Vict. Man. *Græculus* Lamb. ἀκρόχολος

25. *In eo igitur qui non eſt*] Hoc ait Cicero: Ex eo quòd dolere ſit ſummum malum, non eſſe conſequens, quòd in remotione doloris, vel in non dolendo, ſit ſummum bonum: quoniam qui in dolore non eſt, etiamſi malo careat, non idcirco fruitur ſummo bono. Si quis hæſitat in hac phraſi, *qui non eſt in eo*; quærítve quò referatur pronomen *eo*; reſpondebit ex Priſciano Franc. Sanctius, Minerv. III. 6. *Vim nominis rei ipſius habet verbum infinitum.* Tam igitur poteſt referri pronomen *eo* ad verbum *dolere*, quod antecedit, quàm referretur ad nomen *dolor*, ſi hoc uſus fuiſſet Cicero. ANONYMUS.

bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ ſapore percipiuntur; detrahens eas, quæ auditu & cantibus; detrahens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, ſuaves motiones, ſive quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet ſenſu. Nec verò ita dici poteſt, mentis lætitiam ſolam eſſe in bonis. Lætantem enim mentem ita novi, ſpe eorum omnium, quæ ſuprà dixi, fore ut natura iis potiens dolore careat. Atque hæc quidem his verbis: quivis ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulò infrà, *Sæpe quæſivi*, inquit, *ex iis, qui appellantur ſapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, ſi illa detraxiſſent, niſi ſi vellent voces inanes fundere. Nihil ab his potui cognoſcere: qui*[26] *ſi virtutes ebullire volent & ſapientias, nihil aliud dicent, niſi eam viam, qua efficiantur ea voluptates, quas ſuprà dixi.* Quæ ſequuntur in eadem ſententia ſunt: totúſque liber, qui eſt de ſummo bono, refertus & verbis & ſententiis talibus. Ad hanccine igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves ægritudinem? Et ſi quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipenſerem, potiùs quàm aliquem Socraticum libellum, dabis? ὑδραύλεως[27] hortabere ut audiat voces, potiùs quàm Platonis? expones, quæ ſpectet, florida & varia? faſciculum ad nares admovebis? incendes odores? & ſertis redimiri jubebis, & roſâ? Si verò[28] aliquid etiam: tum planè luctum omnem abſterſeris?

19 Hæc Epicuro confitenda ſunt, aut ea, quæ modò expreſſa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potiùs abjiciendus: eſt enim confertus voluptatibus. Quærendum igitur, quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat:

> *....pol mihi fortuna magis nunc deſit, quàm genus.*
> *Namque regnum ſuppetebat mihi: ut ſcias quanto è loco,*
> *Quantis opibus, quibus de rebus lapſa fortuna occidat.*

Quid! huic calix mulſi impingendus eſt, ut plorare deſinat, aut aliquid

26. *Qui, ſi virtutes ebullire volent & ſapientias.*] Ingenioſè & verè tu reponis, *ebullire nolent*: aut ſic enim legendum eſt, aut, quod eodem redit, *qui*, niſi *virtutes ebullire volent*. Cæterùm, cùm hîc interpretis munere fungatur Cicero, & verbum de verbo reddat; vocabulum Græcum, quod hic vertit *ebullire*, vix aliud eſſe potuit quàm Παφλάζειν: id enim & propriè *ebullire* ſignificat; & metaphoricè, cum ſtrepitu & inani jactatione verba fundere. Noſter alibi de Epicuro & ejus aſſeclis *effutire* & *balbutire* non diſpari ſenſu dicere ſolet: quæ ſat propè accedunt ad receptam lectionem *ebullire*: ſed hoc Nonii auctoritate ſtabilitur. BENTLEIUS.

aliquid ejuſmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poëta:

Ex opibus ſummis opis egens Hector tua.

Huic ſubvenire debemus: quærit enim auxilium.

Quid petam præſidî, aut exſequar? quóve nunc auxilio, aut fugâ
Freta ſim! Arce & urbe orba ſum. Quò accedam? quò applicem?
Cui nec aræ patriæ domi ſtant: fracta & disjecta jacent:
Fana flammâ deflagrata: toſti alti ſtant parietes,
Deformati, atque abiete criſpa.

Scis, quæ ſequantur: & illud in primis,

O pater, ô patria, ô Priami domus!
Septum altiſono cardine templum,
Vidi ego te, adſtante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore inſtructam regificè.

O poëtam egregium! quanquam ab his cantoribus [29] Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina & nec-opinata eſſe graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur ſempiternæ fore, quid adjungit?

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari,
Jovis aram ſanguine turpari.

Præclarum carmen. Eſt enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic ægritudinem. Quo modo? Collocemus in culcita plumea: pſaltriam adducamus: hedychrum [30] incendamus: demus ſcutellam dulciculæ potionis: aliquid videamus & cibi. Hæc tandem bona ſunt, quibus ægritudines graviſſimæ detrahantur? Tu enim paulò antè ne intelligere te quidem alia ulla dicebas. Revocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem

27. ὑδραύλεως] De hydraulicis organis Athenæus lib. IV.

28. *Si verò aliquid etiam*] Quod rectè monuerunt Camerarius & Urſinus, eſt honeſta ἀποσιωπήσεις, quæ τὰ ἀφροδίσια modeſtè reticentur. Vide Donatum ad Terentii Eun. Act. III. Sc. II. 26. & Servium ad Virgilii Eclog. III. 8. DAVISIUS.

29. *Cantoribus Euphorionis*] Vide ſis IC. Caſaubonum ad Suetonii Tib. cap. 70. & Cl. Salmaſium Exerc. Plin. edit. Pariſ. pag. 856. IDEM.

30. *Hedychrum*] Unguenti genus, de quo Dioſcorides, lib. I. cap. 61.

nem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, ſi, quid eſſet bonum, conveniret.

20 Dicet aliquis: Quid ergo? tu Epicurum exiſtimas ita voluiſſe, aut libidinoſas ejus fuiſſe ſententias? Ego verò minimè: video enim ab eo dici multa ſeverè, multa præclarè. Itaque, ut ſæpe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus. Quamvis adſpernetur voluptates eas, quas modò laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei ſummum bonum. Non enim verbo ſolùm poſuit voluptatem, ſed etiam explanavit quid diceret. *Saporem*, inquit, *& corporum complexum, & ludos atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucundè moveantur.* Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enim laboro, niſi ut veritas in omni quæſtione explicetur?

At idem ait, non creſcere voluptatem dolore detracto; ſummámque voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata. Unum, quòd ſecum ipſe pugnat: modò enim, ne ſuſpicari quidem ſe quidquam bonum, niſi ſenſus quaſi titillarentur voluptate: nunc autem, ſummam voluptatem eſſe, dolore carere. Poteſtne magis ſecum ipſe pugnare? Alterum peccatum, quòd, cúm in natura tria ſint: unum, gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic primum & tertium putat idem eſſe, nec diſtinguit à non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune cum quibuſdam, quòd, cùm virtus maximè expetatur, ejúſque adipiſcendæ causâ philoſophia quæſita ſit, ille à virtute ſummum bonum ſeparavit.

At laudat, & ſæpe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cùm largitiones maximas feciſſet, & effudiſſet ærarium, verbis tamen defendebat ærarium. Quid verba audiam, cùm facta videam? Piſo ille Frugi ſemper contra legem frumentariam dixerat. Is, lege lata, conſularis ad frumentum accipiendum venerat. Animadvertit Gracchus in concione Piſonem ſtantem. Quærit, audiente populo Romano, quî ſibi conſtet, cùm ea lege frumentum petat, quam diſſuaſerat. *Nolim*, inquit, *mea bona, Gracche, tibi viritim dividere liceat: ſed ſi facias, partem petam.* Parúm-

31. *Niſi quod expediat*] Reprehendendus non eſt, qui nihil facit, niſi quod expediat. Eſt, qui nihil, niſi quod ſibi expediat. Credibile eſt igitur ſcripſiſſe Ciceronem:

Parúmne declaravit vir gravis & ſapiens, lege Sempronia patrimonium publicum diſpenſari? Lege orationes Gracchi: patronum ærarii eſſe dices.

Negat Epicurus jucundè poſſe vivi, niſi cum virtute vivatur. Negat ullam in ſapientem vim eſſe fortunæ: tenuem victum antefert copioſo: negat ullum eſſe tempus, quo ſapiens non beatus ſit. Omnia philoſopho digna, ſed cum voluptate pugnantia. Non iſtam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. Nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars inſit. Agè, ſi voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur ejus eſſe, qui dolore ſummum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi, (nam nullum 21
genus eſt minùs malitioſum) me ſtudioſè dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore aut de dignitate contendimus. Mihi ſummum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi pugnant: & quidem vicinorum fidem implorant: multi autem ſunt, qui ſtatim convolent. Ego ſum is, qui dicam me non laborare; actum habiturum quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipſo cùm aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. Hi nimis iracundè agunt, præſertim cùm ab his non ſanè animoſa defendatur ſententia: pro quâ non in ſenatu, non in concione, non apud exercitum, neque ad cenſores dicere audeant. Sed cum iſtis aliàs, & eo quidem animo, nullum ut certamen inſtituam: verum dicentibus facilè cedam. Tantùm admonebo: ſi maximè verum ſit, ad corpus omnia referre ſapientem, ſive, ut honeſtiùs dicam, nihil facere niſi quod expediat [11], ſive omnia referre ad utilitatem ſuam: quoniam hæc plauſibilia non ſunt, ut in ſinu gaudeant, glorioſè loqui deſinant.

Cyrenaicorum reſtat ſententia: qui tum ægritudinem cenſent 22
exſiſtere, ſi nec-opinatò quid evenerit. Eſt id quidem magnum,

nem: *Niſi quod expediat ſibi*: poſtremámque vocem ab iis eſſe mutatam, qui è margine in contextum intruſerunt ineptam paraphraſim illam: *Omnia referre ad utilitatem ſuam.* Buherius.

ut ſuprà dixi. Etiam Chryſippo ita videri ſcio, quod proviſum antè non ſit, id ferire vehementiùs. Sed non ſunt in hoc omnia: quanquam hoſtium repens adventus magis aliquantò conturbat, quàm exſpectatus: & magis ſubita tempeſtas, quàm antè proviſa, terret navigantes vehementiùs: & ejuſmodi ſunt pleraque. Sed cùm diligenter nec-opinatorum naturam conſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia videri ſubita majora: & quidem ob duas cauſas: primùm, quòd, quanta ſint quæ accidunt, conſiderandi ſpatium non datur: deinde cùm videtur præcaveri potuiſſe, ſi proviſum eſſet, quaſi culpâ contractum malum ægritudinem acriorem facit.

Quod ita eſſe dies declarat: quæ procedens ita mitigat, ut iiſdem malis manentibus non modò leniatur ægritudo, ſed in pleriſque tollatur. Carthaginenſes multi Romæ ſervierunt, Macedones rege Perſe capto. Vidi etiam in Peloponneſo, cùm eſſem adoleſcens, quoſdam Corinthios. Hi poterant omnes eadem illa [32] de Andromacha deplorare: *Hæc omnia vidi*.... Sed & jam decantaverant [33] fortaſſe. Eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & ſtatu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceres: magiſque me moverant Corinthi ſubitò adſpectæ parietinæ, quàm ipſos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetuſtatis obduxerat.

Legimus librum Clitomachi, quem ille everſa Carthagine miſit conſolandi causâ ad captivos cives ſuos. In eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis: quam ſe ait in commentarium retuliſſe. Cùm ita poſitum eſſet, Videri fore in ægritudine ſapientem, patriâ captâ: quæ Carneades contrà dixerit, ſcripta ſunt. Tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur à philoſopho medicina, quanta inveteratæ ne deſideratur quidem. Nec ſi aliquot annis pòſt

32. *Eadem illa de Andromacha deplorare*] Narrat Daviſius oblatum ſibi eſſe veterem manu exaratum codicem, in quo legerit *deploraſſe*, quod habet quoque antiqua editio quæ penes me eſt. Vera hæc, & omnino retinenda eſt lectio. Cùm ex conſequentibus appareat, Corinthios cives illos, jam patriæ oblitos, nihil cogitare minùs, quàm ut ejus calamitatem deplorarent: ait tantummodo Tullius potuiſſe illos eadem deplorare olim, quæ in fabula deplorat Andromacha; cæterùm longâ die jamdudum lacrymas exaruiſſe. Idem.

33. *Sed & jam decantaverant*] In antiqua editione: *ſed jam etiam decantaverant*. In Lugdunenſi codice, itémque in Regio: *ſed etiam*, &c. Nemo, quod miror, ſuſpicatus eſt, omnino legendum eſſe: *ſed jam recanta-*

poſt idem ille liber captivis miſſus eſſet, vulneribus mederetur, ſed cicatricibus. Senſim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quò ipſa res immutari ſoleat, aut poſſit; ſed id, quod ratio debuerat, uſus docet, minora eſſe ea, quæ ſint viſa majora.

Quid ergo opus eſt, dicet aliquis, ratione, aut omnino conſolatione illa, qua ſolemus uti, cùm levare dolorem mœrentium 23
volumus? Hæc enim ferè tum habemus in promptu, Nihil oportere inopinatum videri. Aut quî tolerabiliùs feret incommodum, qui cognoverit neceſſe eſſe homini tale aliquid accidere? Hæc enim oratio de ipſa ſumma mali nihil detrahit: tantummodò affert, nihil eveniſſe, quod non opinandum fuiſſet. Neque tamen genus id orationis in conſolando non valet: ſed id haud ſciam an plurimùm. Ergo iſta nec-opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnis oriatur. Feriunt enim fortaſſe graviùs: non id efficiunt, ut ea, quæ accidant, [a] majora videantur. Quia recentia ſunt, [b] videntur, non quia repentina.

Duplex eſt igitur ratio veri reperiendi, non in iis ſolùm, quæ mala, ſed in iis etiam, quæ bona videntur. Nam aut ipſius rei natura, qualis & quanta ſit, quærimus, ut de paupertate nonnunquam, cujus onus diſputando levamus, docentes quàm parva & quàm pauca ſint, quæ natura deſideret: aut à diſputandi ſubtilitate orationem ad exempla traducimus. Hîc Socrates commemoratur, hîc Diogenes, hîc Cæcilianum illud,

Sæpe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.

Cùm enim paupertatis una eadémque ſit vis, quidnam dici poteſt, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent ſe

recantaverant. Vulgatum illud *decantaverant*, cùm nihil ultra *cantaverant* dicat, longè eſt à Ciceronis ſententia remotum, qui vult intelligi, Corinthios ploratores illos, vivere jam ſecuros patriæ, & traducto in alias urbes, quibus tranſcripti fuerant, affectu, veteres quodammodo amores ac priſtina deſideria recantaſſe. Vidit ſanè nodum Adrianus Turnebus, & Adverſ. XIX. 5, expedire ſic tentavit: *decantaverant*, *opinor*, *dicit*, *non decantabant*, *ſed decantare deſierant.* Atenim nimis hoc ambiguum eſt. Tum res ipſa verbum *recantaverant* ultro adducebat, ſic aptum loco & congruens, ut credibile ſit, hîc à Cicerone uſurpatum eſſe, uti poſt ipſum ab Horatio, I. Od. XVI. 24. IDEM.

a Lamb. *majora ſint*

b Vict. Grut. omittunt *videntur*

ferre poſſe? Huic igitur alteri generi ſimilis eſt ea ratio conſolandi, quæ docet humana eſſe, quæ acciderint. Non enim ſolùm id continet ea diſputatio, ut cognitionem afferat generis humani: ſed ſignificat, tolerabilia eſſe, quæ & tulerint & ferant cæteri.

24 De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipſum beatiores: eorúmque, cui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec ſiletur illud potentiſſimi regis anapæſtum, qui laudat ſenem, & fortunatum eſſe dicit, quòd inglorius ſit, atque ignobilis ad ſupremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberorum prædicantur, eorúmque, qui graviùs ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. Sic perpeſſio cæterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multò minora, quàm quanta ſint, exiſtimata videantur. Ita fit ſenſim cogitantibus, ut, quantum ſit ementita opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamo ille declarat,

Ego cùm genui, moriturum ſcivi;

& Theſeus,

Futuras mecum commentabar miſerias;

& Anaxagoras, *Sciebam me genuiſſe mortalem.* Hi enim omnes diù cogitantes de rebus humanis intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi eſſe extimeſcendas. Et mihi quidem videtur idem ferè accidere iis, qui antè meditantur, quod iis, quibus medetur dies: niſi quod [34] ratio quædam ſanat illos, hos ipſa [35] natura; intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut vitam beatam poſſit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plaga major ſit: non, ut illi putant, ut, cùm duobus pares caſus evenerint, is modò ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinato caſus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli

---

34. *Niſi quòd ratio* quædam *ſanat illos, hos ipſa natura*] Ineptum eſt & ſpurium illud *quædam*. Repone, *niſi quòd ratio* quidem *ſonat illos, hos ipſa natura.* BENTL.

35. *Ipſa natura; intellecto... evertere. Hoc igitur*] Sic interpungendum cenſeo: *ipſa natura. Intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut vitam beatam poſſit evertere; hoc igitur efficitur* &c. BUHERIUS.

36. *Multi*] Legendum videtur, *multis*. ID.

nulli in mœrore, cùm de hac communi hominum conditione audiviſſent, eâ lege eſſe nos natos, ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, graviùs etiam tuliſſe.

25 Quocirca Carneades, ut video noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippum ſolebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,
Morbúſque. Multi[36] *ſunt humandi liberi,*
Rurſum creandi: mórſque eſt finita omnibus.
Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda eſt terra terræ: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges. Sic jubet neceſſitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere. Id enim ipſum dolendum eſſe dicebat, quòd in tam crudelem neceſſitatem incidiſſemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malevolos conſolandos eſſe accommodatam. Mihi verò longè videtur ſecus. Nam & neceſſitas ferendæ conditionis humanæ quaſi cum deo pugnare cohibet[37], admonétque eſſe hominem: quæ cogitatio magnoperè luctum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malevolorum oblectet, affertur, ſed ut ille, quì mœret, ferendum ſibi id cenſeat, quod videat multos moderatè & tranquillè tuliſſe. Omnibus enim modis fulciendi ſunt, qui ruunt, nec cohærere poſſunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipſam ægritudinem λύπην Chryſippus, quaſi λύσιν, id eſt ſolutionem totius hominis, appellatam putat. Quæ tota poterit evelli, explicatâ, ut principio dixi, causâ ægritudinis. Eſt enim nulla alia, niſi opinio & judicium magni præſentis atque urgentis mali. Itaque & dolor corporis, cujus eſt morſus acerrimus, perferetur ſpe propoſita boni. Et acta ætas honeſtè ac ſplendidè tantam affert conſolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non tangat[38] ægritudo, aut

Eee 3 perle-

37. *Cohibe*] Legas ut admonuit Lambinus, *prohibet*. IDEM.

38. *Aut non tangat* ægritudo, *aut perleviter pungat animi dolor*] Quid aliud eſt *ægritudo*, niſi *animi dolor*? Fruſtrà igitur ſententia oneratur, & ultra perfectum trahitur. Equidem ſic Tullium dediſſe cenſeo: *Aut non attingat* omnino, *aut perleviter pungat animi dolor*. Quantò hoc rotundius & caſtigatius? BENTLEIUS.

perleviter pungat animi dolor.

26 Sed ad hanc opinionem magni mali cùm illa etiam opinio acceſſit, oportere, rectum eſſe, ad officium pertinere, ferre illud ægrè, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione ſunt illa varia & deteſtabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percuſſiones. Hinc ille Agamemnon [39] Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem intonſam comam.

In quo facetum illud Bionis, perinde ſtultiſſimum regem in luctu capillum ſibi evellere, *quaſi calvitio mœror levaretur.* Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere.

Itaque & Æſchines in Demoſthenem invehitur, quòd is ſeptimo die poſt filii mortem hoſtias immolaſſet. At quàm rhetoricè! quàm copioſè! quas ſententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas. Quæ nemo probaret, niſi inſitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu ſuorum quàm graviſſimè mœrere oportere. Ex hoc evenit, ut in animi doloribus alii ſolitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte [40],

Qui miſer in campis mœrens errabat Aleis,
Ipſe ſuum cor edens, hominum veſtigia vitans.

Et Niobe fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu ſilentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam & rabiem, fingi in canem eſſe converſam. Sunt autem alii, quos in luctu cum ipſa ſolitudine loqui ſæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

Cupido [41] cepit miſeram nunc me proloqui
Cælo atque terra Medeaï miſerias.

27 Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximéque declaratur, hoc quaſi officii judicio fieri. Quòd ſi qui fortè, cùm ſe in luctu eſſe vellent, aliquid fecerunt humaniùs, aut ſi hilariùs locuti ſunt, revocant ſe rursùs ad mœſtitiam,

39. *Agamemnon Homericus*] Iliad. K. 15.
40. *Bellerophonte, Qui miſer in campis*] Iliad. Z. 201.
41. *Cupido*] Græca apud Euripidem, Med. verſ. 59.
42. *Decrevi*] Heauton. Act. I. Sc. 1. 95.

ſtitiam, peccatíque ſe inſimulant, quòd dolere intermiſerint. Pueros verò matres & magiſtri caſtigare etiam ſolent, nec verbis ſolùm, ſed etiam verberibus, ſi quid in domeſtico luctu hilariùs ab iis factum eſt, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipſa remiſſio luctûs cùm eſt conſecuta, intellectúmque eſt nihil profici mœrendo, nónne res declarat fuiſſe totum illud voluntarium?

Quid ille Terentianus ipſe ſe puniens, id eſt ἑαυτὸν τιμωρούμενος:

Decrevi [42] *tantiſper me minùs injuriæ,*
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miſer.

Hic decernit, ut miſer ſit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo [43] *quidem me quovis dignum deputem...*

malo ſe dignum deputat, niſi miſer ſit. Vides ergo opinionis eſſe, non naturæ malum. Quid, quos res ipſa lugere prohibet? ut apud Homerum [44] quotidianæ neces, interitúſque multorum, ſedationem mœrendi afferunt: apud quem ita dicitur:

Namque nimis multos atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo poſſit mœrore vacare.
Quo magis eſt æquum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in poteſtate eſt abjicere dolorem, cùm velis, tempori ſervientem. An eſt ullum tempus, (quoniam quidem res in noſtra poteſtate eſt) cui non ponendæ ægritudinis causâ ſerviamus? Conſtabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompeium vidiſſent, cùm in illo ipſo acerbiſſimo miſerrimóque ſpectaculo ſibi timerent, quòd ſe claſſe hoſtium circumfuſos viderent, nihil tum aliud egiſſe, niſi ut remiges hortarentur, & ut ſalutem adipiſcerentur fugâ: poſteaquàm Tyrum [45] veniſſent, tum afflictari lamentarique cœpiſſe. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac ſapientia vera non poterit?

Quid eſt autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, 28
quàm

43. *Malo*] Ibid. Act. I. Sc. I. 83.
44. *Apud Homerum*] Iliad. T. 226.
45. *Poſteaquàm Tyrum veniſſent*] Magnam veri ſpeciem habet Weſſelingii (*Obſerv.* I. 13.) conjecturæ, reſcribentis; *Poſteaquàm Cyprum*, &c. BUHERIUS.

quàm cùm eſt intellectum, nihil profici, & fruſtrà eſſe ſuſceptum? Si igitur deponi poteſt, etiam non ſuſcipi poteſt. Voluntate igitur & judicio ſuſcipi ægritudinem confitendum eſt. Idque indicatur eorum patientiâ, qui cùm multa ſint ſæpe perpeſſi, faciliùs ferunt, quidquid accidit: obduruiſſéque ſeſe contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

Si mihi nunc triſtis primùm illuxiſſet dies,
Nec tam ærumnoſo navigaviſſem ſalo:
Eſſent dolendi cauſa; ut injecto equulei
Freno repentè tactu exagitantur novo.
Sed jam ſubactus miſeriis obtorpui.

Defatigatio igitur miſeriarum ægritudines cùm faciat leniores, intelligi neceſſe eſt, non rem ipſam cauſam atque fontem eſſe mœroris.

Philoſophi ſummi, neque dum tamen ſapientiam conſecuti, nónne intelligunt, in ſummo ſe malo eſſe? Sunt enim inſipientes: neque inſipientiâ ullum majus malum eſt: neque tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum eſſe & æquum, & ad officium pertinere, ægrè ferre, quòd ſapiens non ſis. Quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus ineſt: quæ omnium maxima eſt. Itaque Ariſtoteles, veteres philoſophos accuſans, qui exiſtimaviſſent, philoſophiam ſuis ingeniis eſſe perfectam, ait eos aut ſtultiſſimos aut glorioſiſſimos fuiſſe: ſed ſe videre, quòd paucis annis magna acceſſio facta eſſet, brevi tempore philoſophiam planè abſolutam fore. Theophraſtus autem moriens accuſaſſe naturam dicitur, quòd cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſſet; hominibus, quorum maximè interfuiſſet, tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrinâ hominum vita erudiretur. Querebatur igitur ſe tum, cùm illa videre cœpiſſet, exſtingui.

Quid? ex cæteris philoſophis nónne optimus & graviſſimus quiſque confitetur, multa ſe ignorare, & multa ſibi etiam atque etiam eſſe diſcenda? Neque tamen, cùm ſe in media ſtultitia, quâ nihil eſt pejus, hærere intelligant, ægritudine premuntur. Nulla enim admiſcetur opinio officioſi doloris. Quid, qui non putant

putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium conſularem: qualis L. Paulus, duobus, paucis diebus, amiſſis filiis: qualis M. Cato, prætore deſignato mortuo filio: quales reliqui, quos in conſolatione collegimus. Quid hos aliud placavit, niſi quòd luctum & mœrorem eſſe non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes ægritudini ſe ſolent dedere, id ii turpe putantes ægritudinem repulerunt. Ex quo intelligitur, non in natura, ſed in opinione eſſe ægritudinem.

Contrà dicuntur hæc. Quis tam demens, ut ſua voluntate 29
mœreat? Natura affert dolorem. Cui quidem Crantor, inquiunt, veſter cedendum putat. Premit enim, atque inſtat, nec reſiſti poteſt. Itaque Oïleus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Ajacis morte conſolatus eſſet, is cùm audiſſet de ſuo, fractus eſt. De cujus commutata mente ſic dicitur:

Nec verò tantâ præditus ſapientiâ
Quiſquam eſt, qui aliorum ærumnam dictis allevans,
Non idem, cùm fortuna mutata impetum
Convertat, clade ſubitâ frangatur ſuâ,
Ut illa ad alios dicta & præcepta excidant.

Hæc cùm diſputant, hoc ſtudent efficere, naturæ obſiſti nullo modo poſſe. Ii tamen fatentur, graviores ægritudines ſuſcipi, quàm natura cogat. Quæ eſt igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus?

Sed plures ſunt cauſæ ſuſcipiendi doloris. Primùm illa opinio mali, quo viſo atque perſuaſo ægritudo inſequitur neceſſariò. Deinde etiam gratum mortuis ſe facere, ſi graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit ſuperſtitio muliebris quædam. Exiſtimant enim, diis immortalibus ſe faciliùs ſatisfacturos, ſi eorum plagâ perculſi afflictos ſe & ſtratos eſſe fateantur. Sed hæc inter ſe quàm repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. Quaſi fieri ullo modo poſſit, quod in amatorio ſermone dici ſolet, ut quiſquam plus alterum diligat quàm ſe. Præclarum illud eſt, &, ſi quæris, rectum quoque & verum: ut eos, qui nobis cariſſimi eſſe debeant, æquè ac noſmetipſos amemus: ut verò plus, fieri nullo pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in amicitia, ut me ille

plus quàm ſemet, ego illum plus quàm me. Perturbatio vitæ ſi ita ſit, atque officiorum omnium, conſequatur. Sed de hoc aliàs.

30 Nunc illud ſatis eſt, non attribuere ad amiſſionem amicorum, miſeriam noſtram, ne illos plus quàm ipſi velint, ſi ſentiant: plus certè, quàm noſmetipſos, diligamus. Nam quod aiunt, pleroſque conſolationibus nihil levari, adjungúntque, conſolatores ipſos confiteri ſe miſeros, cùm ad eos impetum ſuum fortuna converterit: utrumque diſſolvitur. Sunt enim iſta non naturæ vitia, ſed culpæ. Stultitiam autem accuſare quamvis copiosè licet. Nam & qui non levantur, ipſi ad miſeriam [46] invitant: & qui ſuos caſus aliter ferunt, atque ut auctores aliis ipſi fuerunt, non ſunt vitioſiores quàm ferè plerique, qui avari avaros, gloriæ cupidos glorioſi reprehendunt. Eſt enim proprium ſtultitiæ aliorum vitia cernere, obliviſci ſuorum. Sed nimirum hoc maximum eſt experimentum, cùm conſtet ægritudinem vetuſtate tolli, hanc vim non eſſe in die poſitam, ſed in cogitatione diuturna. Nam ſi & eadem res eſt, & idem eſt homo: quî poteſt quidquam de dolore mutari, ſi neque de eo, propter quod dolet, quidquam eſt mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diuturna, nihil eſſe in rè mali, dolori medetur, non ipſa diuturnitas.

31 Hîc mihi afferunt mediocritates. Quæ ſi naturales ſunt, quid opus eſt conſolatione? Natura enim ipſa terminabit modum. Sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum eſſe arbitror, ægritudinem eſſe opinionem mali præſentis, in qua opinione illud inſit, ut ægritudinem ſuſcipere oporteat. Additur ad hanc defini-

46. *Ipſi ad miſeriam invitant*] Urſini codex, *ipſi ad* ſe *miſeriam invitant*. Quod pro ſincero & recto habent Daviſius, ac Buherius.

47. *Appellabatur*] Legit, *appellabitur*, Daviſius: *appellatur*, Buherius ex Mſ. Lugdunenſi.

48. *Ad alia traducere*] Vulgò *ad aliam*. Quaſi ſicut amor amore alio, ſic animi dolor alio dolore ſit expellendus! Sed hoc minimè vult Tullius; quare nos eam recepimus lectionem, quam præſtant Reg. Pithœan. Med. Vatic. Pall. quart. quint. Balliol. Bal. & Elienſ. ſec. tert. DAVISIUS. Adſtipulatur Buherius.

49. *Nihil novi*]. Vulgò *nihil mali*: eáque eſt cunctorum Mſſ. lectio; quæ cùm abſurda fuerit, Manutius & Lambinus reſcripſere, *nihil novi*. Sed altiùs latet mendum, quàm putarunt eruditi illi viri. Omnino reponendum *ut Cyrenaïci*. Cùm enim cæterorum, quæ hîc refert, dogmatum fautores nominat Cicero: parum decorè ſe geſſerat, ſi patronos hujuſce ſententiæ tacuiſſet.

definitionem à Zenone rectè, ut illa opinio præſentis mali ſit recens. Hoc autem verbum ſic interpretatur, ut non tantùm illud recens eſſe velit, quod paulò antè acciderit, ſed, quàm diù in illo opinato malo vis quædam inſit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diù appelletur recens: ut Artemiſia illa, Mauſoli, Cariæ regis, uxor; quæ nobile illud Halicarnaſſi fecit ſepulcrum. Quamdiu vixit, vixit in luctu, eodémque etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur [47] recens, cùm vetuſtate exaruit. Hæc igitur officia ſunt conſolantium, tollere ægritudinem funditus, aut ſedare, aut detrahere quàm plurimùm, aut ſupprimere, nec pati manare longiùs, aut ad aliam traducere [48].

Sunt, qui unum officium conſolantis putent, docere malum illud omnino non eſſe, ut Cleanthi placet. Sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. Sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut Epicurus. Sunt, qui ſatis putant oſtendere, nihil inopinati accidiſſe, nihil novi [49]. Chryſippus autem caput eſſe cenſet in conſolando, detrahere illam opinionem mœrenti, ſi ſe officio fungi putet juſto atque debito. Sunt etiam, qui hæc omnia genera conſolandi colligunt. Alius enim alio modo movetur, ut ferè nos [50] omnia in conſolationem unam conjecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed ſumendum tempus eſt non minùs in animorum morbis, quàm in corporum: ut Prometheus [51] ille Æſchyli; cui cùm dictum eſſet,

Atqui, Prometheu, te hoc tenere exiſtimo,

 Mederi

tacuiſſet. Hos autem fuiſſe Cyrenaïcos, abundè conſtat. Noſter lib. III. cap. 13. *Cyrenaïci non omni malo ægritudinem effici cenſent; ſed inſperato &* nec-opinato *malo.* Iterum cap. 22. *Cyrenaïcorum reſtat ſententia, qui tum ægritudinem cenſent exiſtere, ſi* nec-opinato *quid evenerit.* Mirum tamen fortaſſe videatur, quòd à recta via immane quantùm diſceſſerint omnes librarii. Sed qui manuſcriptos trivere, non neſciunt, quàm frequentia ſint in propriis nominibus eorum peccata. Si verò ductus attendas literarum, à vulgata tam longè non abeunt, quàm prima facie cenſeri queat. Utcumque ſit, ipſa ſententiæ vis facit, ut hæc emendatio mihi palmaria videatur, & ab omnibus probanda. Davisius.

50. *Ut ferè nos* in Conſolatione *omnia in conſolationem unam conjecimus*] Sic Reg. Pithœan. & optimi quique codices; nam vulgò *in Conſolatione* neſciunt. Idem.

51. *Prometheus ille Æſchyli*] Prometh. Vinct. verſ. 378.

Mederi poſſe rationem[52] *iracundiæ.*

reſpondit,

Si quidem qui tempeſtivam medicinam admovens,
Non ad graveſcens vulnus illidat manus.

— Erit igitur in conſolationibus prima medicina, docere aut
32 nullum malum eſſe, aut admodum parvum: altera, & de communi[53] conditione vitæ, & propriè, ſi quid ſit de ipſius, qui mœreat, diſputandum: tertia, ſummam eſſe ſtultitiam fruſtrà confici mœrore, cùm intelligas nihil poſſe profici. Nam Cleanthes quidem ſapientem conſolatur: qui conſolatione non eget. Nihil enim eſſe malum, quod turpe non ſit, ſi lugenti perſuaſeris, non tu illi luctum, ſed ſtultitiam detraxeris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non ſatis mihi videtur vidiſſe hoc Cleanthes, ſuſcipi aliquando ægritudinem poſſe ex eo ipſo, quod eſſe ſummum malum Cleanthes ipſe fateatur. Quid enim dicemus, cùm Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, ut accepimus, eum nihil hominis eſſe, nec quidquam inter Alcibiadem, ſummo loco natum, & quemvis bajulum intereſſe: cùm ſe Alcibiades afflictaret, lacrymánſque Socrati ſupplex eſſet, ut ſibi virtutem traderet, turpitudinémque depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuiſſe? Quid? illa Lyconis qualia ſunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunæ & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiiſque conſtabat? Ad Epicuri conſolationem ſatis eſt antè dictum.

— Ne illa quidem conſolatio firmiſſima eſt, quanquam & uſita-
33 ta eſt, & ſæpe prodeſt: Non tibi hoc ſoli. Prodeſt hæc quidem, ut dixi, ſed nec ſemper, nec omnibus. Sunt enim, qui reſpuant: ſed refert, quo modo adhibeatur. Ut enim tulerit quiſque eorum, qui ſapienter tulerunt, non quo quiſque incommodo

52. *Rationem*] Lambinus, *orationem*, ut & H. Stephanus in Caſtig. Cicer. Quod omnino probat Buherius; & nunc ego, ſi liceret, edi juberem. Olivetus.

53. *Et de communi conditione vitæ, & propriè, ſi quid ſit, de ipſius, qui mœreat, diſputandum*] Hoc vult Cicero: *Diſputandum* eſt, *& de communi conditione vitæ, & propriè de* conditione *ipſius, qui mœreat, ſi quid ſit*, quod de illa poſſit propriè diſputari. Concinnitas orationis non exigit, ut quoniam præceſſit, *de communi*, ſequatur, *de propria.* Cic. de Offic. I. 30. *Intelligendum eſt etiam, duabus quaſi nos à natura*

commodo affectus ſit, prædicandum eſt. Chryſippi ratio ad veritatem firmiſſima eſt: ad tempus ægritudinis difficilis. Magnum opus eſt, probare mœrenti, illum ſuo judicio, & quòd ſe ita putet oportere facere, mœrere. Nimirum igitur, ut in cauſis non ſemper utimur eodem ſtatu, (ſic enim appellamus controverſiarum genera) ſed ad tempus, ad controverſiæ naturam, ad perſonam accommodamus: ſic in ægritudine lenienda. Nam, quam quiſque curationem recipere poſſit, videndum eſt.

Sed neſcio quo pacto ab eo, quod erat à te propoſitum, aberravit oratio. Tu enim de ſapiente quæſieras: cui aut malum videri nullum poteſt, quod vacet turpitudine: aut ita parvum malum, ut id obruatur ſapientiâ, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, aſſumâtque ad ægritudinem: nec id putet eſſe rectum, ſe quàm maximè excruciari, luctúque confici; quo pravius nihil eſſe poſſit. Edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cùm hoc ipſum propriè non quæreretur hoc tempore, num quod eſſet malum, niſi quod idem dici turpe poſſet: tamen ut videremus, quidquid eſſet in ægritudine mali, id non naturale eſſe, ſed voluntario judicio & opinionis errore contractum.

Tractatum eſt autem à nobis id genus ægritudinis, quod unum eſt omnium maximum, ut, eo ſublato, reliquorum re- 34
media ne magnopere quærenda arbitremur. Sunt enim certa, quæ de paupertate: certa, quæ de vita inhonorata & ingloria dici ſoleant. Separatim certæ ſcholæ ſunt de exilio, de interitu patriæ, de ſervitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni caſu, in quo nomen poni ſolet calamitatis. Hæc Græci in ſingulas ſcholas & in ſingulos libros diſpertiunt. Opus enim quærunt: quanquam plenæ diſputationes delectationis ſunt. Et tamen, ut medici, toto corpore [54] curando, minimæ etiam parti, ſi condoluit, medentur: ſic philoſophia, cùm univerſam ægri-

tura indutos eſſe perſonis: quarum una eſt communis; altera autem, quæ propriè *ſingulis eſt tributa.* Si quis veretur, ut ſatis Latinum ſit, *de ipſius*, putâtque adjungendum eſſe præpoſitioni nomen ſexti caſûs, habet, quem legat, Ciceronem. ANONYM.

54. *Toto corpore curando*] Hoc eſt, curatione totius corporis, dum corpus totum curant. Ita *Offic.* lib. I. *Orationem Latinam profectò legendis noſtris efficies pleniorem:* lectione noſtrorum, legendo noſtra. *De Rep.* III. *Noſter populus, ſociis defendendis, terrarum jam omnium potitus eſt:* defendendo ſocios. PASSERAT.

eſt, generibus ſubjectas formas adhibeatur; deinde utrùm mali bonive opinionem, an ipſam omnino perturbationem tollas. Sed certa & propria ſanatio eſt, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec habere quidquam aut naturale, aut neceſſarium. Altera autem ratio, quæ ſimul opinionem boni aut mali tollit, eſt ea quidem utilior, ſed rarò proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda. Eſt etiam ubi adhiberi planè non poteſt, quòd res, quæ perturbat animum, verè eſt bona aut mala, tanquam, ſi quis ægrè ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honeſtatis : cap. 27-28. *Reliqua diſputatio, quomodo quatuor iſta genera tollenda ſint, docet.* ERNESTUS.

1 CUM multis locis noſtrorum hominum ingenia virtutéſque, Brute, ſoleo mirari, tum maximè his in ſtudiis, quæ ſerò admodum expetita in hanc civitatem è Græcia tranſtulerunt. Nam cùm à primo urbis ortu, regiis inſtitutis, partim etiam legibus, auſpicia, cæremoniæ, comitia, provocationes, patrum conſilium, equitum, peditúmque deſcriptio, tota res militaris, divinitùs eſſet conſtituta; tum progreſſio admirabilis incredibiliſque curſus ad omnem excellentiam factus eſt, dominatu regio republicâ liberatâ. Nec verò hic locus eſt, ut de moribus inſtitutiſque majorum, & diſciplinâ ac temperatione civitatis loquamur. Aliis hæc locis ſatis accuratè à nobis dicta ſunt, maximéque in iis ſex libris, quos de Republica ſcripſimus. Hoc autem loco conſideranti mihi ſtudia doctrinæ, multa ſanè occurrunt, cur ea quoque arceſſita aliunde, neque ſolùm expetita, ſed etiam conſervata, & culta videantur. Erat enim illis pænè in conſpectu præſtanti ſapientiâ & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iiſdem, quibus L. Brutus patriam liberavit, præclarus auctor nobilitatis

1. *Reſcriptos vocum ſonis*] Nihil dicit Cicero, unde exiſtimari poſſit, fuiſſe tum Romanis perſpectam artem deſcribendi certis notis modos muſicos. Qua ſine poterant canere. Multa hîc per conjecturam critici; nihil in quo poſſimus acquieſcere. Inclinat animus, ut credam. Ciceronem ſcripſiſſe: *Cantus tum fuiſſe præſcriptis vocum ſonis.* Quo nihil ſignificatur, niſi Romanos non prorſus fuiſſe muſicæ artis imperitos. BUHER.

2. *Pytha-*

bilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cùm longè latéque flueret, permanaviſſe mihi videtur in hanc civitatem: idque cùm conjecturâ probabile eſt, tum quibuſdam etiam veſtigiis indicatur. Quis eſt enim, qui putet, cùm floreret in Italia Græcia potentiſſimis & maximis urbibus, ea, quæ Magna dicta eſt, in hiſque primùm ipſius Pythagoræ, deinde poſtea Pythagoreorum tantum nomen eſſet; noſtrorum hominum, ad eorum doctiſſimas voces, aures clauſas fuiſſe? Quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoque regem Pythagoreum à poſterioribus exiſtimatum. Nam cùm Pythagoræ diſciplinam & inſtituta cognoſcerent, regiſque ejus æquitatem & ſapientiam à majoribus ſuis accepiſſent, ætates autem & tempora ignorarent propter vetuſtatem; eum, qui ſapientiâ excelleret, Pythagoræ auditorem fuiſſe crediderunt.

Et de conjectura quidem hactenus. Veſtigia autem Pythagoreorum quanquam multa colligi poſſunt, paucis tamen utemur, 2
quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cùm carminibus ſoliti illi eſſe dicantur & præcepta quædam occultiùs tradere, & mentes ſuas, à cogitationum intentione, cantu fidibúſque ad tranquillitatem traducere; graviſſimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuiſſe, ut deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes. Ex quo perſpicuum eſt, & cantus tum fuiſſe reſcriptos [1] vocum ſonis, & carmina.

Quanquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi jam tum ſolitum eſſe carmen: quod ne liceret fieri ad alterius injuriam, lege ſanxerunt. Nec verò illud non eruditorum temporum argumentum eſt, quòd & deorum pulvinaribus, & epulis magiſtratuum fides præcinunt: quod proprium ejus fuit, de qua loquor, diſciplinæ. Mihi quidem etiam Appii Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epiſtolâ quâdam, quæ eſt ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum [2] videtur. Multa etiam ſunt in noſtris

2. *Pythagoreorum videtur*] Reſcribo *Pythagoreum*, ut eſt in altero è codicibus Mſſ. Lugdunenſibus, in uno è Daviſianis, & in antiqua editione mea. Cæterùm neſcio quid cauſæ ſit, cur memorandi hujus Appii Claudii Craſſi nomen non extet in cenſu veterum poëtarum Latinorum, quem Voſſius pater deſcripſit. Is Tuberò, qui hoc loco nominatur, eſt Q. Ælius Tubero, Scipionis Africani illius ſorore natus.

Ut

ſtris inſtitutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperiſſe ipſi putamur, aliunde didiciſſe videamur. Sed, ut ad propoſitum redeat oratio: quàm brevi tempore, quot & quanti poëtæ, qui autem oratores exſtiterunt? Facilè ut appareat, noſtros omnia conſequi potuiſſe, ſimul ut velle cœpiſſent. Sed de cæteris ſtudiis alio loco & dicemus, ſi uſus fuerit, & ſæpe diximus.

3 Sapientiæ ſtudium vetus id quidem in noſtris: ſed tamen, ante Lælii ætatem & Scipionis, non reperio, quos appellare poſſim nominatim: quibus adoleſcentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad ſenatum ab Athenienſibus miſſos eſſe legatos: qui cùm reipublicæ nullam unquam partem attigiſſent, eſſétque eorum alter Cyrenæus, alter *Babylonius*, nunquam profectò ſcholis eſſent excitati, neque ad illud munus electi, niſi in quibuſdam principibus, temporibus illis, fuiſſent ſtudia doctrinæ. Qui cùm cætera literis mandarent, alii jus civile, alii orationes ſuas, alii monumenta majorum: hanc ampliſſimam omnium artium bene vivendi diſciplinam vitâ magis, quàm literis, perſecuti ſunt.

Itaque illius veræ elegantiſque philoſophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permanſit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cùm Academici eorum controverſias diſceptarent, nulla ferè ſunt, aut pauca admodum Latina monumenta: ſive propter magnitudinem rerum, occupationémque hominum, ſive etiam, quòd imperitis ea probari poſſe non arbitrabantur: cùm interim, illis ſilentibus, C. Amafinius[3] exſtitit dicens. Cujus libris editis commota multitudo contulit ſe ad eandem potiſſimùm diſciplinam; ſive quòd erat cognitu perfacilis; ſive quòd invitabatur illecebris blandis voluptatis; ſive etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Poſt Amafinium autem multi ejuſdem æmuli rationis multa cùm ſcripſiſſent, Italiam totam occupaverunt: quódque maximum argumentum eſt, non dici illa ſubtiliter, quòd & facilè ediſcantur,

Ut inſignis erat Stoicus, videtur diſcipulus fuiſſe Panætii, qui Scipioni comes ivit, cùm is proficiſceretur in Ægyptum legatus, anno U. C. DCXXIII, quo fieri potuit ut avunculo iret quoque Tubero. Panætii ad ipſum epiſtola *de dolore patiendo* ſcripta erat. *De Finib.* IV, 9. BUHERIUS.

3. *Amafinius exſtitit dicens*] Fruſtrà tuetur

tur, & ab indoctis probentur, id illi firmamentum eſſe diſciplinæ putant.

Sed defendat quod quiſque ſentit: ſunt enim judicia libera: nos inſtitutum tenebimus, nulliſque unius diſciplinæ legibus adſtricti, quibus in philoſophia neceſſariò pareamus, quid ſit in quaque re maximè probabile ſemper requiremus. Quod cùm ſæpe aliàs, tum nuper in Tuſculano ſtudiosè egimus. Itaque expoſitis tridui diſputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. Ut enim in inferiorem ambulationem deſcendimus, quod feceramus idem ſuperioribus diebus, ſic acta res eſt. 4

Marcus. Dicat, ſi quis vult, qua de re diſputari velit. Auditor. Non mihi videtur omni animi perturbatione poſſe ſapiens vacare. Marcus. Ægritudine quidem, heſterna diſputatione, videbatur: niſi fortè temporis causâ aſſentiebare. Auditor. Minimè verò. Nam mihi egregiè probata eſt oratio tua. Marcus. Non igitur exiſtimas cadere in ſapientem, ægritudinem? Auditor. Prorſus non arbitror. Marcus. Atqui, ſi iſta perturbare animum ſapientis non poteſt, nulla poterit. Quid enim? metúſne conturbet? At earum rerum eſt abſentium metus, quarum præſentium eſt ægritudo. Sublatâ igitur ægritudine, ſublatus eſt metus. Reſtant duæ perturbationes, lætitia geſtiens & libido: quæ ſi non cadent in ſapientem, ſemper mens erit tranquilla ſapientis. Auditor. Sic prorſus intelligo. Marcus. Utrum igitur mavis? ſtatímne nos vela facere, an quaſi è portu egredientes paululùm remigare? Auditor. Quidnam eſt iſtuc? non enim intelligo.

Marcus. Quia Chryſippus & Stoici, cùm de animi perturbationibus diſputant, magnam partem in his partiendis & definiendis occupati ſunt: illa eorum perexigua oratio eſt, quâ medeantur animis, nec eos turbulentos eſſe patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: ſpinas partiendi & definiendi prætermittunt. Quærebam igitur, utrùm panderem vela orationis ſtatim, an eam antè paululùm dialecti- 5

tur extremam hanc vocem Daviſius, quæ commodè prorſus, ait, *illis ſilentibus* opponitur. Si quidem in quibuſdam eſt codicibus *docens*, cur Ciceroni non reſtituimus, quod verè ipſius eſt? Idem.

corum remis propellerem. AUDITOR. Iſto modo verò. Erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. MARCUS. Eſt id quidem rectius: ſed pòſt requires, ſi quid fuerit obſcurius. AUDITOR. Faciam equidem. Tu tamen, ut ſoles, dices iſta ipſa obſcura planiùs, quàm dicuntur à Græcis. MARCUS. Enitar equidem: ſed intento opus eſt animo, ne omnia dilabantur, ſi unum aliquod effugerit.

Quoniam, quæ Græci πάθη vocant, nobis *perturbationes* appellari magis placet, quàm *morbos*: in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde Platonis deſcriptionem ſequar: qui animum in duas partes dividunt; alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. In participe rationis ponunt tranquillitatem, id eſt, placidam quietámque conſtantiam: in illa altera motus turbidos, tum iræ, tum cupiditatis, contrarios inimicóſque rationi. Sit igitur hic fons. Utamur tamen, in his perturbationibus deſcribendis, Stoicorum definitionibus & partitionibus: qui mihi videntur in hac quæſtione verſari acutiſſimè.

6 Eſt igitur Zenonis hæc definitio, ut perturbatio ſit, quod πάθος ille dicit, averſa à recta ratione, contra naturam, animi commotio. Quidam breviùs, perturbationem eſſe appetitum vehementiorem: ſed vehementiorem eum volunt eſſe, qui longiùs diſceſſerit à naturæ conſtantia. Partes autem perturbationum volunt ex duobus opinatis bonis naſci, & ex duobus opinatis malis: ita eſſe quatuor. Ex bonis libidinem, & lætitiam: ut ſit lætitia, præſentium bonorum; libido, futurorum. Ex malis metum, & ægritudinem naſci cenſent: metum, futuris; ægritudinem, præſentibus. Quæ enim venientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem inſtantia.

Lætitia autem & libido in bonorum opinione verſantur: cùm libido ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: lætitia, ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur & geſtiat. Naturâ enim omnes ea, quæ bona videntur, ſequuntur, fugiúntque contraria. Quamobrem ſimul objecta ſpecies cujuſ-

piam

4. *In quo demitti contrahíque* animo *reſtum eſſe videatur*] Malim *animos*; ut in præcedente cap. habemus, animóſque *demittunt & contrahunt*. De Fin. V. 15. *victi debili-*

piam eſt, quod bonum videatur, ad id adipiſcendum impellit ipſa natura. Id cùm conſtanter prudentérque fit, ejuſmodi appetitionem Stoici *βούλησιν* appellant, nos appellamus *voluntatem.* Eam illi putant in ſolo eſſe ſapiente, quam ſic definiunt: Voluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat. Quæ autem rationi adverſa, incitata eſt vehementiùs, ea libido eſt, vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus ſtultis invenitur.

Itémque, cùm ita movemur, ut in bono ſimus aliquo, dupliciter id contingit. Nam cùm ratione animus movetur placidè atque conſtanter, tum illud *gaudium* dicitur. Cùm autem inaniter & effusè animus exſultat, tum illa lætitia geſtiens vel nimia dici poteſt: quam ita definiunt, Sine ratione animi elationem. Quoniámque ut bona naturâ appetimus, ſic à malis naturâ declinamus: quæ declinatio ſi cum ratione fiet, *cautio* appelletur, eáque intelligatur in ſolo eſſe ſapiente: quæ autem ſine ratione & cum exanimatione humili atque fracta, nominetur metus. Eſt igitur metus rationi adverſa cautio. Præſentis autem mali, ſapientis affectio nulla eſt. Stulti autem ægritudo eſt ea, quâ afficiuntur in malis opinatis, animóſque demittunt & contrahunt, rationi non obtemperantes. Itaque hæc prima definitio eſt, ut ægritudo ſit animi, adverſante ratione, contractio. Sic quatuor perturbationes ſunt, tres conſtantiæ, quoniam ægritudini nulla conſtantia opponitur.

Sed omnes perturbationes judicio cenſent fieri & opinione.
Itaque eas definiunt preſſiùs, ut intelligatur non modò quàm vi- 7
tioſæ, ſed etiam quàm in noſtra ſint poteſtate. Eſt igitur ægritudo, opinio recens mali præſentis, in quo demitti † contrahíque animo rectum eſſe videatur. Lætitia, opinio recens boni præſentis, in quo efferri rectum eſſe videatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile eſſe videatur. Libido, opinio venturi boni, quod ſit ex uſu jam præſens eſſe atque adeſſe.

Sed quæ judicia, quáſque opiniones perturbationum eſſe dixi, non in eis perturbationes ſolùm poſitas eſſe dicunt, verùm

debilitantur, animóſque *demittunt*. Epiſt. ad Q. Fratr. I. 1. *rogo, ne contrahas aut demittas* animum. PEARCIUS.

rùm [5] illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quaſi morſum aliquem doloris efficiat; metus receſſum quendam animi & fugam; lætitia profuſam hilaritatem; libido effrenatam appetentiam. Opinationem autem, quam in omnes definitiones ſuperiores incluſimus, volunt eſſe imbecillam aſſenſionem.

Sed ſingulis perturbationibus partes ejuſdem generis plures ſubjiciuntur: ut ægritudini invidentia, (utendum eſt enim, docendi cauſâ, verbo minùs uſitato: quoniam invidia non in eo, qui invidet, ſolùm dicitur, ſed etiam in eo, cui invidetur) æmulatio, obtrectatio, miſericordia, angor, luctus, mœror, ærumna, dolor, lamentatio, ſollicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio, & ſi quæ ſunt de genere eodem. Metui autem ſubjecta ſunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati malevolentia lætans malo alieno, delectatio, jactatio & ſimilia. Libidini ira, excandeſcentia, odium, inimicitia, diſcordia, indigentia, deſiderium, & cætera ejuſmodi. Hæc autem definiunt hoc modo.

Invidentiam eſſe dicunt ægritudinem ſuſceptam propter alte-
8 rius res ſecundas, quæ nihil noceant invidenti. Nam ſi quis doleat ejus rebus ſecundis, à quo ipſe lædatur, non rectè dicitur invidere: ut, ſi Hectori Agamemnon. Qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is invidet profectò. Æmulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude & in vitio nomen hoc ſit. Nam & imitatio virtutis æmulatio dicitur: ſed eâ nihil hoc loco utimur: eſt enim laudis: & eſt æmulatio ægritudo, ſi eo, quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat.

Obtrectatio autem eſt ea, quam intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quòd alter quoque potiatur eo, quod ipſe concupiverit. Miſericordia eſt ægritudo ex miſeria alterius, injuriâ

5. *Verùm illa etiam*] Veretur doctiſſimus Salmaſius ad Simplicium pag. 59. ne perperàm hæc intellexerit Cicero: & cum eo facit Menagius ad Laërtii VII. 111. Videatur Galenus lib. IV. de Dogmatis Hippocratis & Platonis. DAVISIUS.

6. *Intimo odio, & corde concepta*] *Intimo*, altè infixo, quod penitus inoleverit. Ut amor conjungit corda, ſic odium disjungit; quod ubi intimè penetravit in animum, ſic diſſociat corda, ut conſentire ultrà nequeant. Non tamen, ut concordia eſſe

juriâ laborantis: nemo enim parricidæ aut proditoris ſupplicio miſericordiâ commovetur. Angor eſt ægritudo premens. Luctus, ægritudo ex ejus, qui carus fuerit, interitu acerbo. Mœror, ægritudo flebilis. Ærumna, ægritudo laborioſa. Dolor, ægritudo crucians. Lamentatio, ægritudo cum ejulatu. Sollicitudo, ægritudo cum cogitatione. Moleſtia, ægritudo permanens. Afflictatio, ægritudo cum vexatione corporis. Deſperatio, ægritudo ſine ulla rerum exſpectatione meliorum. Quæ autem ſubjecta ſunt ſub metu, ea ſic definiunt: Pigritiam, metum conſequentis laboris: Terrorem, metum concutientem, ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus conſequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pavorem, metum mentem loco moventem, ex quo illud Ennii,

Tum pavor ſapientiam omnem mihi exanimato expectorat:

Exanimationem, metum ſubſequentem, & quaſi comitem pavoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem.

Voluptatis autem partes hoc modo deſcribunt, ut Malevo- 9
lentia ſit voluptas ex malo alterius ſine emolumento ſuo. Delectatio, voluptas ſuavitate auditûs animum deleniens: & qualis eſt hæc aurium, tales ſunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & ſaporum: quæ ſunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illiqueſactæ voluptates. Jactatio, eſt voluptas geſtiens, & ſe efferens inſolentiùs. Quæ autem libidini ſubjecta ſunt, ea ſic definiuntur, ut Ira ſit libido pœniendi ejus, qui videatur læſiſſe injuriâ. Excandeſcentia autem ſit ira naſcens, & modò exſiſtens, quæ θύμωσις Græcè dicitur: Odium, ira inveterata: Inimicitia, ira ulciſcendi tempus obſervans: Diſcordia, ira acerbior, intimo odio [6] & corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Deſiderium, libido ejus, qui nondum adſit, videndi. Diſtinguunt illud etiam, ut ſit libido [7] earum rerum

eſſe non poteſt niſi mutua, quemadmodum nec amicitia, ſic vel diſcordiam, vel inimicitiam oportet eſſe mutuam. Poteſt enim is, quem tu amas, odiſſe te. Diſcordia fuit inter Socratem & Anytum; eſt probos inter ac improbos; ira tamen in corde Socratis ac proborum nulla, nedum acerbior. PASSERAT.

7. *Ut ſit libido*] Diſtinguuntur, quæ definitæ jam ſunt, Deſiderium & Indigentia.

rum, quæ dicuntur de quodam aut quibuſdam: quæ *κατηγορήματα* dialectici appellant; ut habere divitias, capere honores. Indigentia, rerum ipſarum eſt, ut honorum, ut pecuniæ.

Omnium autem perturbationum fontem eſſe dicunt Intemperantiam: quæ eſt à tota mente & à recta ratione defectio, ſic averſa à præſcriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia ſedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ rationi pareant; conſervátque conſiderata judicia mentis: ſic huic inimica intemperantia omnem animi ſtatum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignuntur ex ea.

10 Quemadmodum cùm ſanguis corruptus eſt, aut pituita redundat, aut bilis; in corpore morbi ægrotationéſque naſcuntur: ſic pravarum opinionum conturbatio, & ipſarum inter ſe repugnantia, ſanitate ſpoliat animum, morbiſque perturbat. Ex perturbationibus autem primùm morbi conficiuntur, quæ vocant illi *νοσήματα*, eáque, quæ ſunt eis morbis contraria, quæ habent ad res certas vitioſam offenſionem atque faſtidium: deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis *ἀῤῥωστήματα*, hiſque item oppoſitæ contrariæ offenſiones. Hoc loco nimium operæ conſumitur à Stoicis, maximè à Chryſippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi ſimilitudo. Qua oratione prætermiſſa minimè neceſſaria, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, jactantibus ſe opinionibus inconſtanter & turbidè, in motu eſſe ſemper. Cùm autem hic fervor concitatióque animi inveteraverit, & tanquam in venis medulliſque inſederit, tum exſiſtit & morbus, & ægrotatio, & offenſiones eæ, quæ ſunt eis morbis ægrotationibúſque contrariæ.

11 Hæc, quæ dico, cogitatione inter ſe differunt, re quidem copulata ſunt, eáque oriuntur ex libidine & lætitia. Nam cùm eſt

tia. Sed paulò plenius eſſet: *Ut deſiderium ſit libido.* Sin, *deſiderium*, omittimus, ſubaudiri neceſſe eſt. Non placet autem, quod ſuſpicari aliquis fortaſſe poſſit, Ciceronem, non *deſiderium*, & indigentiam, ſed *libidinem*, & indigentiam voluiſſe diſtinguere. Quis enim, exempli gratiâ, animal & hominem, id eſt, genus & ſpeciem diſtinguat? Diſtinguuntur autem, variè definita, eidem generi ſubjecta, ut homo & lupus,

eſt concupita pecunia, nec adhibita continuò ratio, quaſi quædam Socratica medicina, quæ ſanaret eam cupiditatem: permanat in venas, & inhæret in viſceribus illud malum, exſiſtitque morbus & ægrotatio: quæ avelli inveterata non poſſunt: eique morbo nomen eſt avaritia. Similitérque cæteri morbi: ut gloriæ cupiditas, ut mulieroſitas, ut ita appellem eam, quæ Græcè *φιλογυνεία* dicitur: cæterique ſimiliter morbi ægrotationéſque naſcuntur. Quæ autem ſunt his contraria, ea naſci putantur à metu, ut odium mulierum, quale [8] in *μισογυνείᾳ* eſt; ut in hominum univerſum genus, quod accepimus de Timone, qui *μισάνθρωπος* appellatur; ut inhoſpitalitas eſt. Quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu naſcuntur earum rerum, quas fugiunt & oderunt.

Definiunt autem animi ægrotationem, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquam valde expetenda ſit, inhærentem & penitus inſitam. Quod autem naſcitur ex offenſione ita definiunt, Opinionem vehementem de re non fugienda, inhærentem & penitus inſitam, tanquam fugienda. Hæc autem opinatio eſt judicare ſe ſcire quod neſciat.

Ægrotationi autem talia quædam ſubjecta ſunt, avaritia, ambitio, mulieroſitas, pervicacia, liguritio, vinolentia, cupedia, & ſi qua ſimilia. Eſt autem avaritia opinatio vehemens de pecunia, quaſi valde expetenda ſit, inhærens & penitus inſita. Similiſque eſt ejuſdem generis definitio reliquarum. Offenſionum autem definitiones ſunt ejuſmodi, ut inhoſpitalitas ſit opinio vehemens, valde fugiendum eſſe hoſpitem, eáque inhærens & penitus inſita. Similitérque definitur & mulierum odium, ut Hippolyti; & ut Timonis, generis humani.

Atque ut ad valetudinis ſimilitudinem veniam, eáque colla-
tione utamur aliquando, ſed parciùs quàm ſolent Stoici: ut 12
ſunt alii ad alios morbos procliviores, (itaque dicimus gravedinoſos quoſdam, quoſdam torminoſos, non quia jam ſint,

pus, deſiderium & indigentia. P. MANUT.

8. *Quale in Μισογυνείᾳ*] MS. codex Regius: *In Miſſogyno Atilii eſt*. Lugdunenſis: *in Muſogunio Attilii eſt*. Bentleius reſcribebat: *Μισογύνῳ Hippolyti*. Nimis licenter; tum *Attilii* nomen, niſi à Tullii eſſet manu, tot veteres membranæ non haberent. Daviſius edidit: *in Μισογύνῳ Attilii*. Scribendum fuerat, *Μισογύνῃ*. Repono: *in Μισογυνείᾳ Attilii*. BUHERIUS.

ſed quia ſæpe ſint) alii ad metum, alii ad aliam perturbationem: ex quo in aliis anxietas, unde anxii; in aliis iracundia dicitur, quæ ab ira differt, éſtque aliud iracundum eſſe, aliud iratum: ut differt anxietas ab angore; neque enim omnes anxii, qui anguntur aliquando, nec qui anxii, ſemper anguntur: ut inter ebrietatem & ebrioſitatem intereſt: aliúdque eſt amatorem eſſe, aliud amantem. Atque hæc aliorum ad alios morbos proclivitas latè patet: nam pertinet ad omnes perturbationes. In multis etiam vitiis apparet: ſed nomen res non habet. Ergo & invidi, & malevoli, & lividi, & timidi, & miſericordes, quia proclives ad eas perturbationes, non quia ſemper feruntur. Hæc igitur proclivitas ad ſuum quodque genus, à ſimilitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum proclivitas. Sed hæc in bonis rebus, quòd alii ad alia bona ſunt aptio-

---

9. *In neutris habeat ſup:rius nomen*] In bonis, inquit, rebus, & honeſtis, affectio, ſive, ut vulgò & in ſcholis loquuntur, *diſpoſitio*, quæ facit, ut alii ad alia bona capeſſenda, atque efficienda ſint aptiores, nominetur *facilitas*. In rebus malis, & à laude atque ab honeſtate ſejunctis ejuſmodi affectio ac diſpoſitio nominetur *proclivitas* : quod nomen videtur eo ipſo convenire meliùs, quia proclivitas ſignificationem habet non remotam à lapſione; & qui aptior eſt ad mala, pronus eſt ad labendum & peccandum. In iis autem rebus, quæ neutræ ſunt, neque bonæ, neque malæ, ſed mediæ, atque, ut Stoici aiunt, indifferentes, diſpoſitio illa, quâ fit ut quiſpiam ad aliqua ex illis ſit aptior, quàm ad alia, habeat nomen quod prius poſitum eſt, & nominetur *facilitas*. Anony.

10. *Non enim omne vitium partes habet diſſentientes*] Hunc locum me non intelligere fateor. Itaque relinquo cuique de illo judicium ſuum. Nam dicere corruptum & mutilum videri, vereor ne reprehendi facilè poſſit, cùm hoc uſurpare liceat in omnibus quæ minùs nobis perſpicua ſunt. In his igitur dubitationem, vel etiam ignorantiam confiteri meam optimum putavi. Camerarius. Quem locum ſicco pede tranſilierunt alii, tu ingenuè fateris te non capere, & medicinam tentas. Macte ea virtute. Sed vide, an & nos aliquid audiendum proferamus. Quid ſi legas, *Non enim omne vitium* pares *habet* diſſenſiones. Quorum hæc erit ſententia : Vitioſitas, inquit, eſt affectio *à ſe ipſa diſſentiens*. Quæ ſi gravior ſit, tum ex corruptione opinionum *morbus* ſit & *ægrotatio* : ſin levior, *inconſtantia* tantùm ſit, & *repugnantia*. Non enim omne vitium *pares* habet *diſſenſiones* : nam qui quàm proximè ad ſapientiam attigerunt, *diſcrepant* quidem ſibi ipſi, ſed non ita diſtorto & pravo animo ſunt, ut alii ſtultitiâ & vitiis cooperti. Bentleius. Lego, *in altero*, totúmque hunc locum obſcurari arbitror, non corruptis vocibus, ſed propria ſede motis, quas ſic ordino : *Ita ſit, ut in altero corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio ; in altero, inconſtantia, & repugnantia. Sed perturbationes ſintne ejuſdem partes, quæſtio eſt. Non enim omne vitium partes habet diſſentientes. Ut eorum, qui non longè à ſapientia abſunt, affectio eſt illa quidem diſcrepans ſibi ipſa, dum eſt inſipiens ; ſed non diſtorta, nec prava. Vitia enim, affectiones ſunt manentes ; perturbationes autem moventes.* Hæc nodi ſolvendi vera ratio eſt, ut à *vitio* diſtinguatur *vitioſitas*. In hac eſt totius animi corruptio. Vitium quaſdam ejus actiones depra-

aptiores, *facilitas* nominetur, in malis *proclivitas*, ut ſignificet lapſionem: in neutris [9] habeat ſuperius nomen.

13 Quo modo autem in corpore eſt morbus, & ægrotatio, & vitium; ſic in animo. *Morbum* appellant totius corporis corruptionem: *ægrotationem*, morbum cum imbecillitate: *vitium*, cùm partes corporis inter ſe diſſident; ex quo pravitas membrorum, diſtortio, deformitas. Itaque illa duo, morbus & ægrotatio, ex totius valetudinis corporis conquaſſatione & perturbatione gignuntur: vitium autem, integrâ valetudine, ipſum ex ſe cernitur. Sed in animo tantummodò cogitatione poſſumus morbum ab ægrotatione ſejungere. *Vitioſitas* autem eſt habitus aut affectio in tota vita inconſtans, & à ſe ipſa diſſentiens. Ita fit, ut in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur & ægrotatio: in altera, inconſtantia & repugnantia. Non enim omne vitium [10] partes habet diſſentientes: ut eorum, qui non lon-

depravat. Eo differunt autem animi vitia à corporis, quòd hæc manentia ſunt, illa moventia. Id intelligi vult his verbis Ciceero: *Non omne vitium*, utique animi, *partes habet diſſentientes.* Quo ſignificatur perturbationem moventem non ſemper animi pravitate gigni. Exemplum eſt in homine, qui cùm non longè abſit à ſapientia, aliquâ perturbatione quatitur. Dum in eo motu eſt, animus quidem ſibi ipſe diffidet; atenim levis illa commotio non ejuſmodi eſt, ut conferri poſſit cum *pravitate membrorum, diſtortione, deformitate.* Deerrat machina debilitato tantiſper libramento, ſed ipſo tamen integro. In his igitur verbis: *non enim omne vitium, &c.* ſolutio eſt propoſitæ difficultatis, an perturbationes ſint partes morborum vel ægrotationum, quæ animum vitiant ipſum, non actiones duntaxat ejus depravant. Perturbationes quidem Cicero aliquando morbos nominat, ſed per abuſum vocis: hîc proprietatem ſequitur: res diſcriminat, definit. Buherius. Etſi decreveram nihil hîc meum apponere: quia tamen me olim, elaborandâ hujus libri Gallicâ interpretatione occupatum, locus hic diù multúmque exercuit, non dubitabo communicare cum lectoribus quod, omnem pertentanti exitum, in mentem denique venerat. Primùm igitur moneo, vocem *partes*, quæ in hac diſputatione occurrit ſæpius, intelligendam eſſe, ut ſolent dialectici, de partibus ſubjectivis, quæ dicuntur ſpecies & continentur ſub genere, quod dividunt. Jam ſententiam ipſam integram, ex brevitate obſcuram, fuſiùs explico.

Geminam, quam dixi, & definii, pravam animi affectionem parit opinionum corruptio. In altera efficit morbum & ægrotationem; in altera inconſtantiam, repugnantiámque & judiciorum, & appetitionum. Harum alterutra, hoc eſt, vel inconſtantia, vel repugnantia ſufficit ut in animo ſit vitium. Sicut enim in corpore ut ineſſe vitium dicatur, neceſſe non eſt, ut partes ſint inter ſe diſſentientes; ſatis eſt ſi malè cohæreant; etiamſi unius formæ ac ſpeciei ſint omnes: ſic in animo, non tantùm ubi judicia appetitionéſque à ratione diſſident, vitium eſt; ſed etiam ubi deeſt illis in bono firmitas & conſtantia. Porrò quòd inconſtantia, ſola & ſejuncta à repugnantia, vitium contineat; apparet in iis hominibus, qui non longè à ſapientia abſunt, hoc eſt, à perfectione virtutis, & vitio-

longè à ſapientia abſunt, affectio eſt illa quidem diſcrepans ſibi ipſa, dum eſt inſipiens, ſed non diſtorta, nec prava. Morbi autem & ægrotationes partes ſunt vitioſitatis: ſed perturbationes, ſintne ejuſdem partes, quæſtio eſt. Vitia enim affectiones ſunt manentes: perturbationes autem moventes, ut non poſſint affectionum manentium partes eſſe.

Atque ut in malis attingit animi naturam corporis ſimilitudo, ſic & in bonis. Sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: ſunt item in animo. Ut corporis eſt temperatio, cùm ea congruunt inter ſe, è quibus conſtamus: ſanitas ſic animi dicitur, cùm ejus judicia opinionéſque concordant. Eáque animi eſt virtus: quam alii ipſam temperantiam dicunt eſſe, alii obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam ſubſequentem, nec habentem ullam ſpeciem ſuam: ſed ſive hoc, ſive illud ſit, in ſolo eſſe ſapiente. Eſt autem quædam animi ſanitas, quæ in inſipientem etiam cadat, cùm curatione medicorum conturbatio mentis aufertur. Et, ut corporis eſt quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam ſuavitate; eáque dicitur pulchritudo: ſic in animo, opinionum judiciorúmque æquabilitas & conſtantia, cum firmitate quadam & ſtabilitate virtutem ſubſequens, aut virtutis vim ipſam continens, pulchritudo vocatur. Itémque viribus corporis, & nervis, & efficacitati ſimiles, ſimilibus quoque verbis animi vires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quæ eadem ingenii etiam laus habetur, propter animi multarum rerum brevi tempore percurſionem.

14 Illud animorum corporúmque diſſimile, quòd animi valentes
11 morbo tentari non poſſunt; corpora poſſunt. Sed corporum offenſiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum non item. Quo-

vitiorum vacuitate. Quamvis enim non longè abſint, quamdiu tamen aliquid in eis remanet ſtultitiæ, in vitio ſunt. Non quòd animi affectionem habeant pravam aut diſtortam, ſed quòd in bono parum conſtantem. Cæterùm dubitari non poteſt, quin, qui appellantur in animis morbi, ſint ſpecies vitioſitatis. At quæſtio eſt, an ſpecies hujus ſint eæ, quæ appellantur perturbationes. Cui quidem quæſtioni ſic reſpondendum videtur, ut negemus perturbationes eſſe partes, formas, aut ſpecies vitioſitatis, & ſub vitii genere contineri. Nam ſpecies habere debet quidquid generi convenit: at in vitiis eſt aliquid, quod non eſt in perturbationibus. Si quidem, licèt utraque, & vitia, & perturbationes, ſint affectiones animi pravæ, tamen vitia ſunt affectio-

Quorum omnes morbi & perturbationes ex adſpernatione rationis eveniunt. Itaque in hominibus ſolùm exſiſtunt. Nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem & hebetes intereſt, quòd ingenioſi; ut æs Corinthium in æruginem, ſic illi in morbum & incidunt tardiùs, & recreantur ocyùs; hebetes non item. Nec verò in omnem morbum ac perturbationem animus ingenioſi cadit. Non enim [12] multa efferata & immania: quædam autem humanitatis quoque habent primam ſpeciem, ut miſericordia, ægritudo, metus. Ægrotationes autem morbíque animorum difficiliùs evelli poſſe putantur, quàm ſumma illa vitia, quæ virtutibus ſunt contraria. Morbis enim manentibus vitia ſublata * eſſe poſſunt; quia non tam celeriter ſanantur, quàm illa tolluntur.

Habes ea quæ de perturbationibus enucleatè diſputant Stoici: quæ logica appellant, quia diſſeruntur ſubtiliùs. Ex quibus quoniam tanquam è ſcrupoſis cotibus enavigavit oratio, reliquæ diſputationis curſum teneamus: modò ſatis illa dilucidè dixerimus pro rerum obſcuritate. AUDITOR. Prorſus ſatis: ſed ſi qua diligentiùs erunt cognoſcenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, exſpectamus & curſum.

MARCUS. Quando & aliis locis de virtute diximus, & ſæpe 15
dicendum erit, (pleræque enim quæſtiones, quæ ad vitam moréſque pertinent, à virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus eſt affectio animi conſtans, conveniénſque, laudabiles efficiens eos, in quibus eſt, & ipſa per ſe, ſua ſponte, ſeparatâ etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiſcuntur honeſtæ voluntates, ſententiæ, actiones, omníſque recta ratio: quanquam ipſa virtus breviſſimè recta ratio dici poteſt. Hujus igitur virtutis contraria eſt vitioſitas, (ſic enim malo, quàm malitiam, appellare

 eam,

affectiones manentes; perturbationes verò non ſunt affectiones ejuſmodi manentes, ſed *moventes*, & temporales; quocirca non ſunt intra eandem ſpeciem.

Id, ni fallor, voluit Cicero. Nihil mirum, ſi hæc ſpineta, in quibus ſe Stoici oblectabant, levi pede tranſiliit. OLIVET.

11. *Animi valentes*] Quamvis renitantur MSS. atque editi omnes; legi tamen cum Bentleio velim: *animi valentes morbo tentari poſſunt, ut corpora poſſunt: ſed corporum &c.* BUHERIUS.

12. *Non enim multa*] Legerim leviculâ mutatione, *Non enim in ulla efferata & immania.* Sin ſubſtantivum mavis, quò hæc referantur; tum repono, *non enim in vitia efferata & immania.* BENTLEIUS.

* Vict. Man. Grut. *eſſe non poſſunt*

eam, quam Græci *κακίαν* appellant: nam malitia certi cujuſdam vitii nomen eſt.; vitioſitas omnium) ex qua concitantur perturbationes; quæ ſunt, ut paulò antè diximus, turbidi animorum concitatíque motus, averſi à ratione, & inimiciſſimi mentis, vitǽque tranquillæ. Important enim ægritudines anxias atque acerbas, animóſque affligunt, & debilitant metu. Iidem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandam animi, à temperantia & moderatione plurimùm diſſidentem. Quæ ſi quando adepta eſt id, quod ei fuerit concupitum, tum fert [13] alacritatem, ut nihil ipſi conſtet, quod agat: ut ille, qui voluptatem animi nimiam, ſummum eſſe errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una virtute poſita ſanatio eſt.

16 Quid autem eſt non miſerius ſolùm, ſed fœdius etiam & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, debilitatus, jacens? cui miſeriæ proximus eſt is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatúſque pendet animi. Quam vim mali ſignificantes poëtæ impendere apud inferos ſaxum Tantalo faciunt,

Ob ſcelera, animique impotentiam, & ſuperbiloquentiam.

Ea communis pœna ſtultitiæ eſt. Omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, ſemper * aliquis talis terror impendet.

Atque ut hæc tabificæ mentis perturbationes ſunt, ægritudinem dico & metum: ſic hilariores illæ, cupiditas avidè ſemper aliquid expetens, & inanis alacritas, id eſt, lætitia geſtiens, non multùm differunt ab amentia. Ex quo intelligitur, qualis ille ſit quem tum moderatum, aliàs modeſtum & temperantem, aliàs conſtantem continentémque dicimus: nonnunquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomen, tanquam ad caput, referre volumus. Quòd niſi eo nomine virtutes continerentur, nunquam ita pervulgatum illud eſſet, ut jam proverbii locum obtineret, *hominem frugi omnia rectè facere*. Quod idem cùm Stoici de ſapiente dicunt, nimis admirabiliter nimíſque magnificè dicere videntur,

Ergo

13. *Tum fert alacritatem*] A Tullii manu non eſt hæc lectio. Nonnulli codices *tum affert*, vel *affertur alacritate*; Gryph. autem, *tum ea fertur alacritate*. Lego *tum ea*

Ergo is, quiſquis eſt, qui moderatione & conſtantiâ quie- 17
tus animo eſt, ſibíque ipſe placatus, ut nec tabeſcat moleſtiis, nec frangatur timore, nec ſitienter quid expetens ardeat deſiderio, nec alacritate futili geſtiens deliqueſcat, is eſt ſapiens, quem quærimus, is eſt beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri poteſt. Quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiúſque mundi nota ſit magnitudo? Nam quid aut in ſtudiis humanis, aut in tam exigua brevitate vitæ magnum ſapienti videri poteſt, qui ſemper animo ſic excubat, ut ei nihil improviſum accidere poſſit, nihil inopinatum, nihil omnino novum? Atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut ſemper videat ſedem ſibi ac locum ſine moleſtia atque angore vivendi; ut quemcumque caſum fortuna invexerit, hunc aptè & quietè ferat. Quod qui faciet, non ægritudine ſolùm vacabit, ſed etiam perturbationibus reliquis omnibus. His autem vacuus animus perfectè atque abſolutè beatos efficit: idémque concitatus, & abſtractus ab integra certáque ratione, non conſtantiam ſolùm amittit, verùm etiam ſanitatem.

Quocirca mollis & enervata putanda eſt Peripateticorum ratio & oratio, qui perturbari animos neceſſe eſſe dicunt: ſed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum eſt, non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bonum illud eſſe, quod aut cupias ardenter, aut adeptus efferas te inſolenter? nec porrò malum, quo aut oppreſſus jaceas, aut, ne opprimare, mente vix conſtes? eáque omnia aut nimis triſtia, aut nimis læta errore fieri? Qui ſi error ſtultis extenuetur die, ut, cùm res eadem maneat, aliter ferant inveterata, aliter recentia: ſapientes ne attingat quidem omnino.

Etenim quis erit tandem modus iſte? Quæramus enim mo- 18
dum ægritudinis, in quo operæ plurimum ponitur. Ægrè tuliſſe

ea effertur *alacritate*; quæ minima eſt mutatio, Ciceronianóque loquendi modo conſona. Davisius.

* Man. Lamb. *aliquis aliis dolor, aliis terror*

ſe P. Rutilium [14] fratris repulſam conſulatûs, ſcriptum apud Fannium eſt: ſed tamen tranſiſſe videtur modum, quippe qui ob eam cauſam à vita receſſerit. Moderatiùs igitur ferre debuit. Quid ſi, cùm id ferret modicè, mors liberorum acceſſiſſet? Nata eſſet ægritudo nova, ſed ea modica: magna tamen facta eſſet acceſſio. Quid, ſi deinde dolores graves corporis, ſi bonorum amiſſio, ſi cæcitas, ſi exilium, ſi pro ſingulis malis ægritudines accederent? Summa ea fieret, quæ non ſuſtineretur.

Qui modum igitur vitio quærit, ſimiliter facit, ut ſi poſſe putet eum, qui ſe è Leucade præcipitaverit, ſuſtinere ſe, cùm velit. Ut enim id non poteſt: ſic animus perturbatus & incitatus nec cohibere ſe poteſt, nec, quo loco vult, inſiſtere omnino: quǽque creſcentia pernicioſa ſunt, eadem ſunt vitioſa naſcentia. Ægritudo autem, cæteráque perturbationes, amplificatæ certè peſtiferæ ſunt. Igitur etiam ſuſceptæ continuò in magna peſtis parte verſantur. Etenim ipſæ ſe impellunt, ubi ſemel à ratione diſceſſum eſt: ipsáque ſibi imbecillitas indulget, in altúmque provehitur imprudens, nec reperit locum conſiſtendi. Quamobrem nihil intereſt, utrùm moderatas perturbationes approbent, an moderatam injuſtitiam, moderatam ignaviam, moderatam intemperantiam. Qui enim vitiis modum apponit, is partem ſuſcipit vitiorum. Quod cùm ipſum per ſe odioſum eſt, tum eo moleſtius, quia ſunt in lubrico, incitatáque ſemel proclivè labuntur, ſuſtinerique nullo modo poſſunt.

19 Quid, quòd iidem Peripatetici perturbationes iſtas, quas nos exſtirpandas putamus, non modò naturales eſſe dicunt, ſed etiam utiliter à natura datas? Quorum eſt talis oratio. Primùm multis verbis iracundiam laudant: cotem fortitudinis eſſe dicunt, multóque & in hoſtem & in improbum civem vehementiores iratorum impetus eſſe: leves autem ratiunculas eorum, qui

14. *Rutilium*] Hiſtoria poſtulat, *Rupilium*, qui conſul fuit anno Urbis DDXXI. ut patet ex faſtis Capitolinis. Tollendum idem mendum ex Plinio, lib. VIII. cap. 36. Ipſum etiam Ciceronem in Lælio tribus locis in eodem nomine correximus. Quòd ſi quis mendoſos etiam putat Capitolinos faſtos; ego adversùs hunc, tanquam negantem principia, non diſputabo. MANUTIUS. Vide Pighii Annales, ad annum Urbis DCXXIII.

15. *Quam lenitatem nos dicimus, vitioſo lentitudinis nomine appellant*] Rectè parens linguæ Latinæ dixit, vitioſum nomen eſſe *lentitudo*. Eſt verò non unum, ſed duplex lentitudinis genus. Nam interdum de eo dici-

qui ita cogitarent; *Prælium rectum eſt hoc fieri: convenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria.* Hæc nullam habeant vim, niſi irâ excanduit fortitudo. Nec verò de bellatoribus ſolùm diſputant: imperia ſeveriora nulla eſſe putant ſine aliqua acerbitate iracundiæ. Oratorem denique non modò accuſantem, ſed ne defendentem quidem probant ſine aculeis iracundiæ: quæ etiam ſi non adſit, tamen verbis atque motu ſimulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique videri negant, qui iraſci neſciat: eámque, quam *lenitatem*[15] nos dicimus, vitioſo *lentitudinis* nomine appellant.

Nec verò ſolùm hanc libidinem laudant, (eſt enim ira, ut modò definivi, ulciſcendi libido) ſed ipſum illud genus vel libidinis, vel cupiditatis ad ſummam utilitatem eſſe dicunt à natura datum: nihil enim quemquam, niſi quod libeat, præclarè facere poſſe. Noctu ambulabat in publico Themiſtocles, quòd ſomnum capere non poſſet: quærentibúſque reſpondebat, Miltiadis tropæis ſe è ſomno ſuſcitari. Cui non ſunt auditæ Demoſthenis vigiliæ? qui dolere ſe aiebat, ſi quando opificum antelucanâ victus eſſet induſtriâ. Philoſophiæ denique ipſius principes nunquam in ſuis ſtudiis tantos progreſſus ſine flagranti cupiditate facere potuiſſent. Ultimas terras luſtraſſe Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid eſſet, quod diſci poſſet, veniendum judicaverunt. Num putamus hæc fieri ſine ſummo cupiditatis ardore potuiſſe?

Ipſam ægritudinem, quam nos ut tetram & immanem belluam fugiendam eſſe diximus, non ſine magna utilitate à natura dicunt conſtitutam, ut homines caſtigationibus, reprehenſionibus, ignominiis affici ſe in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam 20

dicitur, qui præ ſtupore quodam iraſci neſciat: éſtque hæc lentitudo ἀναισθησία quædam. De hac Cicero ſentit, & in parte vitii poni ait. Interdum *lentitudo*, ſive *natura lenta* eum affectum ac genus iræ deſignat, quem Græci κότον, quaſi dormientem iram appellant. Ea eſt, quam Seneca ait, ſævam manu, verbis parciorem: necnon altam, gravémque, & introrſus verſam. Hæc ira odioſa eſt, adeóque grande malum, ut ejus comparatione ſimplex ira & quæ ſe ſtatim promit, virtutis nomen invadere non erubeſcat. Inde illud eſt apud M. Tullium, De Legibus: *Bonorum virorum eſſe admodum iraſci.* Et ait idem ſcribens ad Atticum, I. 14, *irritabiles animos eſſe optimorum ſæpe hominum.* CASAUBONUS *in Sueton. Tiber.* 57.

ferunt ſine dolore. Morderi eſt melius conſcientiâ. Ex quo eſt * illud è vita ductum ab Afranio. Nam cùm diſſolutus filius,

Heu me miſerum!

tum ſeverus pater,

Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes ægritudinis utiles eſſe dicunt: miſericordiam ad opem [16] ferendam, & calamitates hominum indignorum ſublevandas: ipſum illud æmulari, obtrectare, non eſſe inutile, cùm aut ſe non idem videat conſecutum, quod alium, aut alium idem, quod ſe: metum verò ſi quis ſuſtuliſſet, omnem vitæ diligentiam ſublatam fore, quæ ſumma eſſet in eis, qui leges, qui magiſtratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Hæc tamen ita diſputant, ut reſecanda eſſe fateantur; evelli penitus dicant nec poſſe, nec opus eſſe: ut in omnibus ferè rebus mediocritatem eſſe optimam exiſtiment: Quæ cùm exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? AUDITOR. Mihi verò dicere aliquid; itaque exſpecto, quid ad iſta.

21 MARCUS. Reperiam fortaſſe: ſed illud antè. Vidéſne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? Planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis reſpondetur à Stoicis. Digladientur illi, per me licet: cui nihil eſt neceſſe, niſi ubi ſit illud, quod veriſimillimum videatur, anquirere. Quid eſt igitur, quod occurrat in hac quæſtione, è quo poſſit attingi aliquid veriſimile, quo longiùs mens humana progredi non poteſt? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem uſum puto. Ita enim definit, ut *Perturbatio ſit averſa à ratione, contra naturam, animi commotio*: vel breviùs, ut *Perturbatio ſit appetitus vehemen-*

* Lamb. *illud ſcitè dictum ab Afranio*

16. *Ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum ſublevandas.*] Ariſtoteles, *Rhetoric. II.* 10. Ἔστω δὴ ἔλεος &c. Id eſt: *Sit igitur miſericordia, ægritudo quædam ob aliquod malum putatum, ejus generis, quod interitum affert, vel dolorem inurit, hominis indigni viſi, qui ita tractaretur.* Senſus eſt: Dicamus igitur miſericordiam ægritudinem quandam eſſe, exortam ex eo, quod malum eſſe videatur, atque eorum generum malum, quæ aut ad interitum perducant, aut dolorem cruciatúmque afferant: in eóque poſitum ſit, qui illâ fortunâ *indignus* videatur. Stoici homines, illiúſque familiæ principes, ita miſericordiam definierunt, ut à ſententia Ariſtotelis non diſcreparent. Cicero in IV. Tuſcul. dixit *hominum indignorum*, ut hîc Ariſtoteles, τῶν ἀναξίων. VICTORIUS.

mentior: vehementior autem intelligatur is, qui procul abſit à naturæ conſtantia.

Quid ad has definitiones poſſim dicere? Atqui hæc pleraque ſunt prudenter acutéque diſſerentium: illa quidem ex rhetorum pompa, *ardores animorum*, *cotéſque virtutum.* An verò vir fortis, niſi ſtomachari cœperit, non poteſt fortis eſſe? Gladiatorium id quidem. Quanquam in eis ipſis videmus ſæpe conſtantiam. Colloquuntur, congrediuntur, queruntur, aliquid poſtulant, ut magis placati quàm irati eſſe videantur. Sed in illo genere ſit ſanè Pacidianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius,

Occidam illum equidem & vincam, ſi id quæritis, inquit:
Verum illud credo fore: in os priùs accipiam ipſe[17],
Quàm gladium in ſtomacho, ſurâ[18], *ac pulmonibu' ſiſto,*
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Nobis, quàm dextra gladium dum accommodet alter:
Uſque adeò, ſtudio atque odio illius, efferor irâ.

At ſine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud 22
Homerum Ajacem multa cum hilaritate, cùm depugnaturus eſſet cum Hectore: cujus, ut arma ſumpſit, ingreſſio lætitiam attulit ſociis, terrorem autem hoſtibus: ut ipſum Hectorem, quemadmodum eſt apud Homerum, toto pectore trementem provocaſſe ad pugnam pœniteret. Atqui hi collocuti inter ſe, priuſquàm manum conſererent, leniter & quietè, nihil ne in ipſa quidem pugna iracundè rabioſéve fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen invenit, iratum exiſtimo Gallo torquem detraxiſſe: nec Marcellum apud Claſtidium ideò fortem fuiſſe, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia

17. *Accipiam ipſe*] Nihil video melius conjecturâ Scaligeri, reſcribentis: *occipiam ipſe*. Buherius.

18. *Sura, ac pulmonibus ſiſto*] Criticis omnibus diſplicet *ſura*, neque immeritò. Arrideret mihi præter cæteras Daviſii conjectatio reponentis *Furî*, ſi viderem ejus nominis aliquem fuiſſe, qui cum hoc Pacidiano committeretur. Quod enim Bentleius objicit, non videri Pacidianum id honoris dare adverſario voluiſſe, ut eum de nomine appellaret, id verò nihili eſt. Eſto enim, ſit hoc non veriſimile; ſpectatores, quod obſervandum, Pacidianus alloquitur, non æmulum. Suſpicandi ergo locus eſt, ſcripſiſſe Lucilium:

Quàm gladium in ſtomacho Fulvî, ac pulmonibu' ſiſto.

Fulvium gladiatorem cum Pacidiano componit Horatius, II. *Sat.* VII. 96. Idem.

quia notior eſt nobis propter recentem memoriam, vel jurare poſſum, non illum iracundiâ tum inflammatum fuiſſe, cùm in acie [19] M. Halienum Pelignum ſcuto protexit, gladiúmque hoſti in pectus infixit. De L. Bruto fortaſſe dubitarim, an propter infinitum odium tyranni effrenatiùs in Aruntem invaſerit. Video enim utrumque cominus ictu cecidiſſe contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? An fortitudo, niſi inſanire cœperit, impetus ſuos non habet? Quid? Herculem, quem in cælum iſta ipſa, quam vos iracundiam eſſe vultis, ſuſtulit fortitudo, iratúmne cenſes conflixiſſe cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? An etiam Theſeus Marathonii [20] tauri cornua comprehendit iratus? Vide, ne fortitudo minimè ſit rabioſa, ſítque iracundia tota levitatis. Neque enim eſt ulla fortitudo, quæ rationis eſt expers.

23 Contemnendæ res ſunt humanæ: negligenda mors eſt: patibiles & dolores & labores putandi. Hæc cùm conſtituta ſint judicio atque ſententiâ, tum eſt robuſta illa & ſtabilis fortitudo: niſi fortè quæ vehementer, acriter, animosè fiunt, iracundè fieri ſuſpicamur. Mihi ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum eſſe declaravit, *Nunquam* [21] *privatum eſſe ſapientem*, iratus videtur fuiſſe Tib. Graccho, tum, cùm conſulem languentem reliquit, atque ipſe privatus, ut ſi conſul eſſet, qui rempublicam ſalvam eſſe vellet, ſe ſequi juſſit. Neſcio, ecquid ipſi nos fortiter in republica fecerimus. Si quid fecimus, certè irati non fecimus.

An eſt quidquam ſimilius inſaniæ, quàm ira? quam bene Ennius initium dixit inſaniæ. Color, vox; oculi, ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum, quam partem habent ſanitatis?

---

19. *Cùm in acie* M. Halienum] Ut priores illæ, quas tetigit noſter, hiſtoriæ ſunt notiſſimæ; ita hujuſce facti nulla reſtat apud alios ſcriptores memoria. Sed M. Halienum reponendum eſſe rectè monuit Urſinus, auctoritate veterum denariorum fretus. DAVISIUS.

20. *Marathonii tauri*] Theſeus *taurum, qui fuit Marathone, quem Hercules à Creta ad Euriſtheum adduxerat, occidit*, ut ait Hyginus Fab. 38. Hinc Ovidius Metam. VII. 435.

. . . Te, maxime Theſeu,
Mirata eſt Marathon Cretæi ſanguine tauri.

Paulò aliter Diodorus Siculus Bibl. lib. IV. & Plutarchus in Theſ. IDEM.

21. *Nunquam* privatum *eſſe ſapientem*] Ita loquitur, quòd pro Stoicorum ſententia ſolus ſapiens eſt magiſtratus. Adiri poſſint Horatius Serm. lib. I. III. 124. Lucianus in Hermot. Victorius Var. Lect. XI. 24. & Lipſius Manud. lib. III. Diſſ. 17. In-

tatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in jurgio [22]? Nam Ajacem quidem ira ad furorem mortémque perduxit. Non igitur deſiderat fortitudo advocatam iracundiam. Satis eſt inſtructa, armata, parata per ſeſe. Nam iſto modo quidem licet dicere, utilem vinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam, quòd & inſani & ebrii multa faciunt ſæpe vehementiùs. Semper Ajax fortis: fortiſſimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cùm, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manus, prælium reſtituit inſaniens.

Dicamus igitur utilem inſaniam? Tracta definitionem forti- 24
tudinis: intelliges, eam ſtomacho non egere. Fortitudo eſt igitur Affectio animi, legi ſummæ in perpetiendis rebus obtemperans; vel Conſervatio ſtabilis judicii in eis rebus, quæ formidoloſæ videntur, ſubeundis & repellendis, vel Scientia rerum formidoloſarum contrariarúmque perferendarum aut omnino negligendarum, conſervans earum rerum ſtabile judicium: vel breviùs, ut Chryſippus. Nam ſuperiores definitiones erant Sphæri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: ſunt enim omnino omnes ferè ſimiles: ſed declarant communes notiones, alia magis aliâ. Quo modo igitur Chryſippus? Fortitudo eſt, inquit, ſcientia perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo ac perferendo, ſummæ legi parens ſine timore. Quamvis [23] licet inſectemur iſtos, ut Carneades ſolebat, metuo ne ſoli philoſophi ſint. Quæ enim iſtarum definitionum non aperit notionem noſtram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam atque involutam? Quâ apertâ, quis eſt, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neque eos

22. *In jurgio*] Iliad. lib. I. Sed de Ajace, ex aliqua Latina tragœdia adductus, locus id innuit: ſic introductum Ajacem fuiſſe, ut inſaniens cum hoſtibus manum conſerens, illos in fugam verteret. Quod & Philoſtratus in Ajace ſignificare videtur, à Græcis tragicis factum eſſe. CAMERAR.

23. *Quamvis licet inſectemur iſtos*] Bene quidem, quòd lectionem hanc *quamvis licet*, in textum recepiſti. Sed dum utramque particulam ejuſdem poteſtatis eſſe credis, erras cum aliis quibuſdam viris doctiſſimis. *Quamvis* enim hîc valet *quantumvis*, non *quanquam*. Itaque nullus hîc eſt quem ſomniant pleonaſmus. Cæterùm hunc leviculum errorem abundè mox compenſâs loco illô feliciter reſtituto, *Cùm omnia ſint in moribus vitia, iracundos ſolos moroſos nominaverunt*; quæ egregia eſt emendatio, & plauſu omnium excipienda. BENTL.

exiſtimet ſine rabie quidquam fortiter facere poſſe?

Quid? Stoici, qui omnes inſipientes inſanos eſſe dicunt, nónne iſta colligunt? Remove perturbationes, maximéque iracundiam: jam videbuntur monſtra dicere. Nunc autem ita diſſerunt, ſic ſe dicere, omnes ſtultos inſanire, ut male olere omne cœnum. At non ſemper. Commove: ſenties. Sic iracundus non ſemper iratus eſt. Laceſſe; jam videbis furentem. Quid? iſta bellatrix iracundia, cùm domum rediit, qualis eſt cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque eſt utilis? Eſt igitur aliquid, quod perturbata mens meliùs poſſit facere, quàm conſtans? An quiſquam poteſt ſine perturbatione mentis iraſci? Bene igitur noſtri, cùm omnia eſſent in morbis vitia, quòd nullum erat iracundiâ fœdius, iracundos ſolos *morboſos* nominaverunt.

25 Oratorem verò iraſci minimè decet: ſimulare non dedecet. An tibi iraſci tum videmur, cùm quid in cauſis acriùs & vehementiùs dicimus? quid? cùm jam rebus tranſactis & præteritis orationes ſcribimus, num irati ſcribimus?

Ecquis hoc animadvertit? Vincite...

num aut egiſſe unquam iratum Æſopum, aut ſcripſiſſe exiſtimamus iratum Accium? Aguntur iſta præclarè, & ab oratore quidem meliùs, ſi modò eſt orator, quàm ab ullo hiſtrione: ſed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cujus eſt libidinis? Themiſtoclem mihi & Demoſthenem profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. Quid? vos ſtudia, libidinem vocatis? quæ vel optimarum rerum, ut ea ſunt, quæ profertis, ſedata tamen & tranquilla eſſe debent. Jam ægritudinem laudare, unam rem maximè deteſtabilem, quorum eſt tandem philoſophorum? At commodè dixit Afranius:

Dummodò doleat aliquid, doleat quod lubet.

Dixit enim de adoleſcente perdito ac diſſoluto: nos autem de conſtanti viro ac ſapienti quærimus. Et quidem ipſam illam iram centurio habet, aut ſignifer, vel cæteri, de quibus dici non neceſſe eſt, ne rhetorum aperiamus myſteria. Utile eſt enim uti motu animi, qui uti ratione non poteſt: nos autem, ut teſtificor ſæpe, de ſapiente quærimus.

26 At etiam æmulari utile eſt, obtrectare, miſereri. Cur miſe-

reare

reare potiùs quàm feras opem, ſi id facere poſſis? an ſine miſericordia liberales eſſe non poſſumus? Non enim ſuſcipere ipſi ægritudines propter alios debemus: ſed alios, ſi poſſumus, levare ægritudine. Obtrectare verò alteri, aut illa vitioſa æmulatione, quæ rivalitati ſimilis eſt, æmulari, quid habet utilitatis, cùm ſit æmulantis, angi alieno bono, quod ipſe non habeat: obtrectantis autem, angi alieno bono, quòd id etiam alius habeat? Quis id approbare poſſit, ægritudinem ſuſcipere pro experientia, ſi quid habere velis? nam ſolum habere velle, ſumma dementia eſt.

Mediocritates autem malorum quis laudare rectè poſſit? Quis enim poteſt, in quo libido cupiditáſve ſit, non libidinoſus & cupidus eſſe? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? Libidinoſum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum cenſemus eſſe ſapientem? de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fusè latéque poſſint, ſed breviſſimè illo modo, Sapientiam eſſe rerum divinarum & humanarum ſcientiam, cognitionémque quæ cujuſque rei cauſa ſit. Ex quo efficitur, ut divina imitetur, humana omnia inferiora virtute ducat. In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod eſt ventis ſubjectum, perturbationem cadere tibi dixiſti videri? Quid eſt, quod tantam gravitatem conſtantiámque perturbet? An improviſum aliquid, aut repentinum? Quid poteſt accidere tale ei, cui nihil ſubitum eſt quod homini evenire poſſit? Nam quod aiunt nimia reſecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem poteſt eſſe naturale, quod idem nimium eſſe poſſit? Sunt enim omnia iſta ex errorum orta radicibus: quæ evellenda & extrahenda penitus, non circumcidenda nec amputanda ſunt.

Sed quoniam ſuſpicor te non tam de ſapiente, quàm de te ipſo 27
quærere, (illum enim putas omni perturbatione eſſe liberum, te vis) videamus, quanta ſint, quæ à philoſophia remedia morbis animorum adhibeantur. Eſt enim quædam medicina certè: nec tam fuit hominum generi infenſa atque inimica natura, ut corporibus tot res ſalutares, animis nullam invenerit. De quibus hoc etiam eſt merita meliùs, quòd corporum adjumenta adhibentur extrinſecus, animorum ſalus incluſa in his ipſis eſt. Sed quò major

major eſt in eis præſtantia & divinior, eò majore indigent diligentiâ. Itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum ſit; neglecta, multis implicatur erroribus.

Ad te igitur mihi jam convertenda omnis oratio eſt. Simulas enim quærere te de ſapiente: quæris autem fortaſſe de te. Earum igitur perturbationum, quas expoſui, variæ ſunt curationes. Nam neque omnis ægritudo unâ ratione ſedatur. Alia eſt enim lugenti, alia miſeranti, alia invidenti adhibenda medicina. Eſt etiam in omnibus quatuor perturbationibus illa diſtinctio, utrùm ad univerſam perturbationem, quæ eſt adſpernatio rationis, aut appetitus vehementior, an ad ſingulas, ut ad metum, libidinem, reliquáſque meliùs adhibeatur oratio: & utrùm illúdne non videatur ægrè ferendum, ex quo ſuſcepta ſit ægritudo, an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: ut ſi quis ægrè ferat, ſe pauperem eſſe, ídne diſputes, paupertatem malum non eſſe: an hominem ægrè ferre nihil oportere. Nimirum hoc melius: ne, ſi fortè de paupertate non perſuaſeris, ſit ægritudini concedendum: ægritudine autem ſublatâ propriis rationibus, quibus heri uſi ſumus, quodam modo etiam paupertatis malum [24] tollitur.

28 Sed omnis ejuſmodi perturbatio animi placatione abluatur illa quidem, cùm doceas, nec bonum illud eſſe, ex quo lætitia aut libido oriatur; nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo. Verumtamen hæc eſt certa & propria ſanatio, ſi doceas, ipſas perturbationes per ſe eſſe vitioſas, nec habere quidquam aut naturale, aut neceſſarium: ut ipſam ægritudinem leniri videmus, cùm objicimus mœrentibus imbecillitatem animi effœminati, cúmque eorum gravitatem conſtantiámque laudamus, qui non turbulentè humana patiantur. Quod quidem ſolet eis etiam accidere, qui illa mala eſſe cenſent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. Putat aliquis eſſe voluptatem bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab avaritia

24. *Paupertatis* malum *tollitur*] Non placet illud *paupertatis malum*: quippe alienum eſt ab hac diſputatione, concedere paupertatem eſſe malum: deinde ſi *ægritudo omnino ſublata ſit*, non *quodammodo*, ſed prorſus omnino paupertatis malum tollitur. Quamobrem non auro contra cara eſt Palatini codicis lectio, quam Gebhardus memorat, *etiam paupertatis* nomen *tollitur*. Rectiſſimè: nam qui nihil deſiderat, nihil

ritia avocari poteſt. Illa autem altera ratio & oratio, quæ ſimul & opinionem falſam tollit, & ægritudinem detrahit, eſt ea [25] quidem utilior; ſed rarò proficit, neque eſt ad vulgus adhibenda.

Quædam autem ſunt ægritudines, quas levare illa medicina nullo modo poſſit: ut ſi quis ægrè ferat, nihil in ſe eſſe virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honeſtatis: propter mala is quidem angatur, ſed alia quædam ſit ad eum admovenda curatio, & talis quidem, quæ poſſit eſſe omnium, etiam de cæteris rebus diſcrepantium, philoſophorum. Inter omnes enim convenire oportet, commotiones animorum, à recta ratione averſas, eſſe vitioſas: ut, etiam ſi nec mala ſint illa, quæ metum ægritudinémve; nec bona, quæ cupiditatem, lætitiámve moveant, tamen ſit vitioſa ipſa commotio. Conſtantem enim quendam volumus, ſedatum, gravem, humana omnia prementem [26], illum eſſe, quem magnanimum & fortem virum dicimus. Talis autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec geſtiens eſſe quiſquam poteſt. Eorum enim hæc ſunt, qui eventus humanos ſuperiores quàm ſuos animos eſſe ducunt.

Quare omnium philoſophorum, ut antè dixi, una ratio eſt 29
medendi; ut nihil, quale ſit illud, quod perturbet animum; ſed de ipſa ſit perturbatione dicendum. Itaque primùm in ipſa cupiditate, cùm id ſolum agitur, ut ea tollatur, non eſt quærendum, bonum illud nécne ſit, quod libidinem moveat; ſed libido ipſa tollenda eſt: ut ſive quod honeſtum eſt, id ſit ſummum bonum, ſive voluptas, ſive horum utrumque conjunctum, ſive illa tria genera bonorum; tamen, etiam ſi virtutis ipſius vehementior appetitus ſit, eadem ſit omnibus ad deterrendum adhibita oratio. Continet autem omnem ſedationem animi humana in conſpectu poſita natura: quæ quò faciliùs expreſſa cernatur, explicanda eſt oratione communis conditio léxque vitæ. Itaque

nihil ſibi deeſſe queritur aut ægrè fert, cur pauper eſt vocandus? Seneca Epiſt. 11. *Honeſta, inquit Epicurus, res eſt læta paupertas. Illa verò non eſt paupertas, ſi læta eſt: cui enim cum paupertate bene convenit, dives eſt.* Idem.

25. *Eſt ea quidem utilior*] Optimè Bentleius, *ſubtilior*, ex conjectura. Davis.

26. *Prementem*] Lege, *ſpernentem*. Bentleius. *Premere* hîc ſupprimendi ſignificatu accipi poſſe videtur. Wopkens.

non ſine cauſa, cùm Oreſtem fabulam doceret Euripides, primos tres verſus revocaſſe dicitur Socrates:

Neque tam [17] *terribilis ulla fando oratio eſt,*
Nec ſors, nec irâ cœlitum invectum malum,
Quod non natura humana patiendo efferat.

Eſt autem utilis ad perſuadendum, ea, quæ acciderunt, ferri & poſſe & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. Etſi ægritudinis ſedatio & heſterna diſputatione explicata eſt, & in Conſolationis libro, quem in medio (non enim ſapientes eramus) mœrore & dolore conſcripſimus; quódque vetat Chryſippus, ad recentes quaſi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturǽque vim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet.

30 Sed ægritudini, de qua ſatis eſt diſputatum, finitimus eſt metus. De quo pauca dicenda ſunt. Eſt enim metus, ut ægritudo præſentis, ſic ille futuri mali. Itaque nonnulli ægritudinis partem quandam metum eſſe dicebant. Alii autem metum præmoleſtiam appellabant, quod eſt quaſi dux conſequentis moleſtiæ. Quibus igitur rationibus inſtantia feruntur, eiſdem contemnuntur ſequentia. Nam videndum eſſe in utriſque, ne quid humile, ſummiſſum, molle, effœminatum, fractum, abjectúmque faciamus. Sed quanquam de ipſius metûs inconſtantia, imbecillitate, levitate dicendum eſt, tamen multùm prodeſt, ea, quæ metuuntur, ipſa contemnere. Itaque, ſive caſu accidit, ſive conſilio, percommodè factum eſt, quod eis de rebus, quæ maximè metuuntur, de morte & de dolore, primo & proximo die diſputatum eſt. Quæ ſi probata ſunt, metu magna ex parte liberati ſumus. Ac de malorum opinione hactenus.

31 Videamus nunc de bonorum, id eſt, de lætitia & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, una res videtur cauſam continere, omnes eas eſſe in noſtra poteſtate, omnes judicio ſuſceptas, omnes voluntarias. Hic igitur error eſt eripiendus, hæc detrahenda opinio: atque ut in malis opinatis, tolerabiliora; ſic in bonis, ſedatiora ſunt

17. *Neque tam terribilis*] Vide Muretum, *Var. Lect.* VIII. 16. Pacuvii, non Ciceronis eſſe hos verſus docet A. Schottus, *Obſerv.* V. 6.

ſunt efficienda ea, quæ magna & lætabilia dicuntur. Atque hoc quidem commune malorum & bonorum: ut, ſi jam difficile ſit perſuadere, nihil earum rerum, quæ perturbent animum, aut in bonis, aut in malis eſſe habendum, tamen alia ad alium motum curatio ſit adhibenda, aliáque ratione malevolus, aliâ amator, aliâ rurſus anxius, aliâ timidus corrigendus.

Atque erat facile, ſequentem eam rationem, quæ maximè probatur de bonis & malis, negare unquam lætitiâ affici poſſe inſipientem, quòd nihil unquam haberet boni. Sed loquimur nunc more communi. Sint ſanè iſta bona, quæ putantur, honores, divitiæ, voluptates, cætera; tamen in eis ipſis potiundis exſultans geſtiénſque lætitia turpis eſt: ut, ſi ridere conceſſum ſit, vituperetur tamen cachinnatio. Eodem enim vitio eſt effuſio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio; eâdémque levitate cupiditas eſt in appetendo, quâ lætitia in fruendo: & ut nimis afflicti moleſtiâ, ſic animi elati lætitiâ jure judicantur leves. Et cùm invidere ægritudinis ſit: malis autem alienis voluptatem capere lætitiæ: utrumque immanitate & feritate quadam proponenda caſtigari ſolet. Atque ut * diffidere decet, timere non decet: ſic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi causâ à gaudio lætitiam diſtinguimus.

Illud jam ſuprà diximus, fieri contractionem animi rectè nunquam poſſe, elationem poſſe: aliter enim Nævianus ille gaudet Hector,

Lætus ſum laudari me abs te, pater, à laudato viro:

aliter ille apud Trabeam,

Lena delinita argento nutum obſervabit meum:
Quid velim, quid ſtudeam; adveniens digito impellam januam:
Fores patebunt. De improviſo Chryſis ubi me adſpexerit,
Alacris obviam mihi veniet, complexum exoptans meum,
Mihi ſe dedet.

Quàm hæc pulchra putet, ipſe jam dicet,

Fortunam ipſam anteibo fortunis meis.

Hæc lætitia quàm turpis ſit, ſatis eſt diligenter attendentem penitus videre. Et ut turpes ſunt, qui efferunt ſe lætitiâ tum, 32
cùm

* Vict. Man. Grut. *confidere*

cùm fruuntur venereis voluptatibus: ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo concupiſcunt. Totus verò iſte, qui vulgò appellatur amor, (nec, hercule, invenio, quo nomine alio poſſit appellari) tantæ levitatis eſt, ut nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

....deum qui non ſummum putet,
Aut ſtultum, aut rerum eſſe imperitum exiſtimet:
Cui in manu ſit, quem eſſe dementem velit,
Quem ſapere, quem ſanari, quem in morbum injici,
Quem contrà amari, quem arceſſiri, quem expeti.

O præclaram emendatricem vitæ, poëticam! quæ amorem, flagitii & levitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, ſi hæc flagitia non probaremus, nulla eſſet omnino. Quid ait ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quàm honoris, ſervaviſti gratiâ.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miſeriarum excitavit incendia! Atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet, ſe conjugem habuiſſe

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet potiórque eſt patre.

33 Sed poëtas ludere ſinamus, quorum fabulis in hoc flagitio verſari ipſum videmus Jovem. Ad magiſtros virtutis, philoſophos, veniamus: qui amorem negant ſtupri eſſe, & in eo litigant cum Epicuro, non multùm, ut opinio mea fert, mentiente. Quis eſt enim iſte amor amicitiæ? Cur neque deformem adoleſcentem quiſquam amat, neque formoſum ſenem? Mihi quidem hæc in Græcorum gymnaſiis nata conſuetudo videtur: in quibus iſti liberi & conceſſi ſunt amores. Bene ergo Ennius:

Flagi-

28. *Philoſophi ſumus exorti*] Proclamet orator linteatus, *Ad ſacros honores, ad inſulas, graſſamur ſpecie ſimulatâ virtutis*: ſcripſerit Horatius, *Virtutem incolumem odimus*. Nemini venit in mentem, aut oratorem profiteri, eum ſe eſſe, qui appetat inſulas: aut voluiſſe Horatium ſe exiſtimari eâ, quam culpat, ſcabie inquinatum. Nemo propterea inſimulabit vel hunc invidentiæ, vel illum ambitionis. Eſt nimirum hæc ratio idonea leniendæ reprehenſionum acerbitatis, ſi reprehenſor unum ſe faciat eorum quos reprehendit. Elucet paſſim ea civilitas in orationibus Demoſthenis, præſertim illis,

Flagitii principium eſt nudare inter cives corpora.

Qui ut ſint, quod fieri poſſe video, pudici, ſolliciti tamen & anxii ſunt: eóque magis, quòd ſeipſi continent & coërcent.

Atque ut muliebres amores omittam, quibus majorem licentiam natura conceſſit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur & cupiat Laius? quid denique homines doctiſſimi & ſummi poëtæ de ſe ipſi & carminibus edant, & cantibus? Fortis vir in ſua republica cognitus, quæ de juvenum amore ſcribit Alcæus? Nam Anacreontis quidem tota poëſis eſt amatoria. Maximè verò omnium flagraſſe amore Rheginum Ibycum, apparet ex ſcriptis.

Atque horum omnium libidinoſos eſſe amores videmus. Philoſophi [28] ſumus exorti, & auctore quidem noſtro Platone, quem non injuriâ Dicæarchus accuſat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici verò & ſapientem amaturum eſſe dicunt: & amorem ipſum, conatum amicitiæ faciendæ ex pulchritudinis ſpecie definiunt. Qui ſi quis eſt in rerum natura ſine ſollicitudine, ſine deſiderio, ſine cura, ſine ſuſpirio: ſit ſanè. Vacat enim omni libidine. Hæc autem de libidine oratio eſt. Sin autem eſt aliquis amor, ut eſt certè, qui nihil abſit, aut non multùm ab inſania, qualis in Leucadia [29] eſt: 34

Si quidem ſit quiſquam deus, cui ego ſim cura.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem!

Nihil verius. Probè & ille,

Sanúſne es, qui temerè lamentare?

Sic inſanus videtur etiam ſuis. At quas tragœdias efficit?

Te Apollo ſancte, fer opem, téque omnipotens Neptune invoco,

his, quæ ſunt ad populum de publicis rebus habitæ, & objurgationes continent. Pars hæc eſt Socraticæ diſſimulationis, cujus neque artem neque uſum ignoravit Cicero. Hinc eſt quod graviorem notam inuſturus philoſophis, in eorum ſe turbam conjicit; velut qui vineta ipſe ſua cæderet; ut ait in cauſa non diſſimili Horatius, II. Epiſt. I. 220. Quem ſatyrici diſſimulatoris locum qui legerit, facilè, credo, intelliget, quo ſenſu dixerit Cicero: *Philoſophi ſumus exorti.* ANONYMUS.

29. *In Leucadia*] Turpilii fabula, de qua Caſaubonus in Athenæi III. 15.

Vóſque adeò venti.

Mundum totum ſe ad amorem ſuum ſublevandum converſurum putat: Venerem unam excludit, ut iniquam:

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam. Quaſi verò ipſe non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat.

35 Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio eſt, ut ei illud, quod cupiat, oſtendat[30] quàm leve, quàm contemnendum, quàm nihil ſit omninò, quàm facilè vel aliunde, vel alio modo perfici, vel omnino negligi poſſit. Abducendus eſt etiam nonnunquam ad alia ſtudia, ſollicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tanquam ægroti non convaleſcentes, ſæpe curandus eſt. Etiam novo quodam amore veterem amorem tanquam clavo clavum ejiciendum putant. Maximè autem admonendus, quantus ſit furor amoris. Omnibus enim ex animi perturbationibus eſt profectò nulla vehementior: ut, ſi jam ipſa illa accuſare nolis, ſtupra dico, & corruptelas, & adulteria, inceſta denique, quorum omnium accuſabilis eſt turpitudo: ſed ut hæc omittas, perturbatio ipſa mentis in amore fœda per ſe eſt. Nam ut illa præteream, quæ ſunt furoris, hæc ipſa per ſeſe quam habent levitatem, quæ videntur eſſe mediocria?

injuriæ,
Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rurſum. Incerta hæc ſi poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm ſi des operam, ut cum ratione inſanias.

Hæc inconſtantia mutabilitáſque mentis, quem non ipſa pravitate deterreat? Eſt enim illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonſtrandum, nullam eſſe niſi opinabilem, niſi judicio ſuſceptam, niſi voluntariam. Etenim ſi naturalis amor eſſet: & amarent * omnes, & ſemper amarent, & idem amarent, neque alium pudor, alium cogitatio, alium ſatietas deterreret.

36 Ira verò? quæ, quamdiu perturbat animum, dubitationem inſa-

30. *Oſtendat*] Daviſius corrigit, *oſtendatur*: Buherius, *oſtendas*. Vulgatum tuetur Wopkenſius.

* Man. Lamb. *omnes*, *&* *amarentur*, *&* *ſemper*

inſaniæ non habet: cujus impulſu exſiſtit etiam inter fratres tale jurgium:

> *Quis homo te exſuperavit uſquam gentium impudentiâ?*
> *Quis autem malitiâ te?*

Noſti quæ ſequuntur. Alternis enim verſibus intorquentur inter fratres graviſſimæ contumeliæ: ut facilè appareat, Atrei filios eſſe, ejus, qui meditatur pœnam in fratrem novam:

> *Major mihi moles, majus miſcendum malum,*
> *Quî illius acerbum cor contundam & comprimam.*

Quæ igitur hæ erunt moles? audi Thyeſtem ipſum:

> *Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer*
> *Manderem natos.* —

Eorum viſcera apponit: quid eſt enim, quò non progrediatur ira? eodem, quò furor. Itaque iratos propriè dicimus exiſſe de poteſtate, id eſt, de conſilio, de ratione, de mente: horum enim poteſtas in totum animum eſſe debet. His aut ſubtrahendi ſunt ei, in quos impetum conantur facere, dum ſe ipſi colligant, (quid eſt autem ſe ipſum colligere, niſi diſſipatas animi partes rurſum in ſuum locum cogere) aut rogandi orandique ſunt, ut, ſi quam habent ulciſcendi vim, differant in tempus aliud, dum deferveſcat ira. Deferveſcere autem certè ſignificat ardorem animi invita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Archytæ: qui cùm villico factus eſſet iratior, *Quo te modo*, inquit, *accepiſſem, niſi iratus eſſem?*

Ubi ſunt ergo iſti, qui iracundiam utilem dicunt? poteſt uti-
lis eſſe inſania? Aut naturalem? an quidquam eſſe poteſt ſecun- 37
dùm naturam, quod ſit repugnante ratione? Quo modo autem, ſi naturalis eſſet ira; aut alius alio magis iracundus eſſet: aut finem haberet priùs, quàm eſſet ulta, ulciſcendi libido: aut quemquam pœniteret, quod feciſſet per iram, ut Alexandrum regem videmus; qui cùm interemiſſet Clitum, familiarem ſuum, vix à ſe manus abſtinuit. Tanta vis fuit pœnitendi. Quibus cognitis, quis eſt, qui dubitet, quin hic quoque motus animi ſit totus opinabilis ac voluntarius? Quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis eſt avaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æſtimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? Unde intelligi debet, perturbationem quoque omnem eſſe in opinione.

Et,

Et, ſi fidentia, id eſt, firma animi confiſio, ſcientia quædam eſt, & opinio gravis, non temerè aſſentiens: metus[31] quoque eſt diffidentia exſpectati & impendentis mali. Et, ſi ſpes eſt exſpectatio boni: mali exſpectationem eſſe neceſſe eſt metum. Ut igitur metus, ſic reliquæ perturbationes ſunt in malo. Ergo ut conſtantia, ſcientiæ; ſic perturbatio, erroris eſt. Qui autem naturâ dicuntur iracundi, aut miſericordes, aut invidi, aut tale quid; ii ſunt ejuſmodi conſtituti quaſi mala valetudine animi; ſanabiles tamen: ut de Socrate dicitur. Cùm multa in conventu vitia collegiſſet in eum Zopyrus, qui ſe naturam cujuſque ex forma perſpicere profitebatur, deriſus eſt à cæteris, qui illa in Socrate vitia non agnoſcerent: ab ipſo autem Socrate ſublevatus, cùm illa * ſibi ſigna[32], ſed ratione, à ſe dejecta diceret.

Ergo, ut optima[33] quiſque valetudine affectus poteſt videri, ut natura, ad aliquem morbum proclivior: ſic animus alius ad alia vitia propenſior. Qui autem non naturâ, ſed culpâ vitioſi eſſe dicuntur, eorum vitia conſtant è falſis opinionibus rerum bonarum ac malarum, ut ſit alius ad alios motus perturbationéſque proclivior. Inveteratio autem, ut in corporibus, ægriùs depellitur quàm perturbatio: citiúſque repentinus oculorum tumor ſanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur.

38 Sed cognitâ jam cauſâ perturbationum, quæ omnes oriuntur ex judiciis opinionum & voluntatibus, ſit jam hujus diſputationis modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad poſſunt ab homine cognoſci, bonorum & malorum finibus, nihil à philoſophia poſſe aut majus aut utilius optari, quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo diſputata ſunt. Morte enim contempta, & dolore ad patiendum levato, adjunximus ſedationem ægritudinis: quâ nullum homini malum majus eſt. Etſi enim omnis animi perturbatio gravis eſt, nec multùm differt ab amentia,

31. *Metus quoque eſt* diffidentia *exſpectati & impendentis mali*] Quid hoc eſt monſtri? Lege, *diffidentia quoque eſt metus expectati & impendentis mali.* DAVISIUS. Interpunge, ſi velis: *metus quoque eſt diffidentia, expectati & impendentis mali.* ANONYMUS.

* Man. *ſibi* (*vitia*) *ineſſe*

32. *Illa ſibi* ſigna, *ſed ratione à ſe dejecta diceret*] Quid *ſigna* hic faciat, non video; & probo conjecturam cujuſdam, quam Gebhardus memorat, *illa ſibi ingenita*: niſi fortè mavis *inſita*, vel *innata*. Certè aliquid hujuſ-

tia; tamen ita cæteros, cùm ſint in aliqua perturbatione aut metûs, aut lætitiæ, aut cupiditatis, commotos modò & perturbatos dicere ſolemus: at eos, qui ſe ægritudini dediderunt, miſeros, afflictos, ærumnoſos, calamitoſos. Itaque non fortuitò factum videtur, ſed à te ratione propoſitum, ut ſeparatim de ægritudine & de cæteris perturbationibus diſputaremus. In ea eſt enim fons miſeriarum & caput. Sed & ægritudinis & reliquorum animi morborum una ſanatio eſt: omnes opinabiles eſſe & voluntarios, eâ réque ſuſcipi, quòd ita rectum eſſe videatur. Hunc errorem, quaſi radicem malorum omnium, ſtirpitus philoſophia ſe extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamúrque nos ſanari. His enim malis inſidentibus non modò beati, ſed ne ſani quidem eſſe poſſumus. Aut igitur negemus quidquam ratione confici, cùm contrà nihil ſine ratione rectè fieri poſſit: aut cùm philoſophia ex rationum collatione conſtet, ab ea, ſi & boni & beati volumus eſſe, omnia adjumenta & auxilia petamus bene beatéque vivendi.

---

hujuſmodi ſit neceſſe eſt. BENTLEIUS. Veteres editiones, *ſigna ineſſe*. Unde conjicio, *ſi qua ineſſent*, *ratione &c*. BUNERIUS.

33. *Ut optimâ* quiſque *valetudine affectus poteſt videri*, ut *natura*, *ad aliquem morbum proclivior*] Sic omnino Vict. Man. & Grut. niſi quòd Victorius eſt auctior verbo *alius* poſt *videri*. Lambinus autem: *poteſt videri alius alio naturâ* &c. Et à Lambino quidem huic loco ſalubritas quædam data eſt; verùm à Bentleio, ni fallor, ſalus ipſa. Sic enim legit: *Ut optima* quis *valetudine affectus poteſt videri*; at naturâ *ad aliquem morbum proclivior*. OLIVETUS.

TUSCULANARUM QUÆSTIONUM

Liber Quintus.

Virtutem ad beatè vivendum ſe ipſa eſſe contentam.

ARGUMENTUM.

Hic liber in difficili, ſed gravi, & digniſſima philoſopho, quæſtione verſatur, Sitne virtus ad beatè vivendum ſe ipſa contenta. *Cicero primò ex iis, quæ ſuperioribus diebus diſputarat, conficit id, quod quæritur. Deinde verò ita de hac quæſtione diſputat, tanquam ſuperioribus diebus nihil eſſet diſputando confectum. Nam primò oſtendit breviter, ſi ſapiens omnibus perturbationibus liber ſit, non poſſe non beatum ſapientem eſſe, quòd qui in iis ſint, miſeri ſint neceſſariò. Quare, cùm virtus à perturbationibus ſola liberet, virtutem neceſſariò ſolam beatum hominem efficere :* cap. 5-6. *In quo reprehendit veterem Academicorum & Peripateticorum inconſtantiam, qui cùm tria genera bonorum faciant, ſolam tamen virtutem dicunt ſufficere, etſi non ad beatiſſimam, tamen ad beatam vitam :* cap. 7-13. *Deinde multis tum argumentis, tum exemplis hominum & vitioſorum, & virtutis laude illuſtrium, demonſtrat, virtutem efficere hominem non ſolùm beatum ; quod eſt Stoicis cum Academiæ veteris philoſophis & Peripateticis commune : ſed etiam vel in cruciatu & tormentis beatiſſimum ; quod contra dicunt Platonici & Peripatetici, qui virtute quidem beatam vitam eſſe contendunt, ſed acceſ-*

acceſſione bonorum corporis & fortunæ fieri beatiſſimam : cap. 14-28. *Subjicitur tandem longa diſputatio, qua initio à Platonicis & Peripateticis facto, oſtenditur, quomodo cuique, in primiſque Epicurea, de fine bonorum, ſententia conſentaneum putet, ſapientes ſemper beatiſſimos dicere.* Ernestus.

QUINTUS hic dies, Brute, finem faciet 1
Tuſculanarum Diſputationum: quo die eſt à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, diſputatum. Placere enim tibi admodum ſenſi & ex eo libro [1], quem ad me accuratiſſimè ſcripſiſti, & ex multis ſermonibus tuis, virtutem ad beatè vivendum ſe ipſa eſſe contentam. Quod etſi difficile eſt probatu, propter tam varia & tam multa tormenta fortunæ: tale tamen eſt, ut elaborandum ſit, quò faciliùs probetur. Nihil eſt enim omnium, quæ in philoſophia tractantur, quod graviùs magnificentiúſque dicatur. Nam cùm ea cauſa impulerit eos, qui primi ſe ad philoſophiæ ſtudium contulerunt, ut, omnibus rebus poſthabitis, totos ſe in optimo vitæ ſtatu exquirendo collocarent: profectò ſpe beatè vivendi tantam in eo ſtudio curam operámque poſuerunt. Quòd ſi ab iis inventa & perfecta virtus eſt, & ſi præſidii ad beatè vivendum in virtute ſatis eſt: quis eſt, qui non præclarè & ab illis poſitam & à nobis ſuſceptam operam philoſophandi arbitretur? Sin autem virtus ſubjecta ſub varios incertóſque caſus famula fortunæ eſt, nec tantarum virium eſt, ut ſe ipſa tueatur, vereor, ne non tam virtutis fiduciâ nitendum nobis ad ſpem beatè vivendi, quàm vota facienda videantur.

Equidem eos caſus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipſe conſiderans, huic [2] incipio ſententiæ diffide-

1. *Ex eo libro*] Intelligitur Bruti liber *de Virtute*, quem ad Ciceronem ſcripſit, ut ait noſter lib. I. de Fin. cap. 3. Ex eo nonnulla profert Seneca Conſ. ad Helviam cap. 9. Vide Petr. Alcyonium de Exſil. lib. I. Davisius.

2. *Huic incipio ſententiæ diffidere : interdum & humani generis*] Interpunctione mutata malim, *huic incipio ſententiæ diffidere interdum, & humani generis imbecillitatem fragilitatémque extimeſcere;* quemadmodum, probante Joan. Mich. Bruto, locum diſtinxit Mſ. Gryphianus: Sic etiam Reg. & Pithœan. Idem.

re: interdum & humani generis imbecillitatem fragilitatémque extimeſcere. Vereor enim, ne natura, cùm corpora nobis infirma dediſſet, iiſque & morbos inſanabiles & dolores intolerabiles adjunxiſſet, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & ſeparatim ſuis angoribus & moleſtiis implicatos. Sed in hoc me ipſe caſtigo, quòd ex aliorum & ex noſtra fortaſſe mollitia, non ex ipſâ virtute, de virtutis robore exiſtimo. Illa enim, ſi modò eſt ulla virtus, quam dubitationem avunculus [3] tuus, Brute, ſuſtulit; omnia, quæ cadere in hominem poſſunt, ſubter ſe habet: eáque deſpiciens caſus contemnit humanos: culpáque omni carens, præter ſe ipſam, nihil cenſet ad ſe pertinere. Nos autem omnia adverſa tum venientia metu augentes, tum mœrore præſentia, rerum naturam, quàm errorem noſtrum, damnare malumus.

2 Sed & hujus culpæ & cæterorum vitiorum peccatorúmque noſtrorum omnis à philoſophia petenda correctio eſt. Cujus in ſinum cùm à primis temporibus ætatis noſtra voluntas ſtudiúmque nos contuliſſet, his graviſſimis caſibus in eundem portum, ex quo eramus egreſſi, magna jactati tempeſtate confugimus. O vitæ philoſophia dux! ô virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! Quid non modò nos, ſed omnino vita hominum ſine te eſſe potuiſſet? Tu urbes peperiſti: tu diſſipatos homines in ſocietatem vitæ convocaſti: tu eos inter ſe primò domiciliis, deinde conjugiis, tum literarum & vocum communione junxiſti: tu inventrix legum, tu magiſtra morum & diſciplinæ fuiſti. Ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, ſic nunc penitus totóſque tradimus. Eſt autem unus dies, bene & ex præceptis tuis actus, * peccanti immortalitati anteponendus. Cujus igitur potiùs opibus utamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis ſuſtuliſti.

At philoſophia quidem tantum abeſt, ut, proinde ac de hominum eſt vitâ merita, laudetur; ut à pleriſque neglecta, à multis

3. *Avunculus tuus*] Intelligit Cicero Catonem Uticenſem, ſummæ conſtantiæ virum: is enim Serviliæ, Bruti matris, frater erat uterinus. Vide Plutarchum in Caton. & in Bruto. IDEM.

* Vid. Lamb. *penè toti*

multis etiam vituperetur. Vituperare quiſquam vitæ parentem, & hoc parricidio ſe inquinare audet? & tam impiè ingratus eſſe, ut eam accuſet, quam vereri deberet, etiam ſi minùs percipere potuiſſet? Sed, ut opinor, hic error & hæc indoctorum animis offuſa caligo eſt, quòd tam longè retrò reſpicere non poſſunt: nec eos, à quibus vita hominum inſtructa primis ſit, fuiſſe philoſophos arbitrantur. Quam rem antiquiſſimam cùm videamus, nomen tamen confitemur eſſe recens.

Nam ſapientiam quidem ipſam quis negare poteſt non modò re eſſe antiquam, verùm etiam nomine? 3 quæ divinarum humanarúmque rerum, tum initiorum, * cauſarúmque cujuſque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos aſſequebatur. Itaque & illos ſeptem, qui à Græcis *σοφοὶ*, *ſapientes* à noſtris, & habebantur, & nominabantur; & multis antè ſeculis Lycurgum, cujus temporibus Homerus etiam fuiſſe ante hanc urbem conditam traditur; etiam heroicis ætatibus Ulyſſem & Neſtorem accepimus & fuiſſe, & habitos eſſe ſapientes. Nec verò Atlas ſuſtinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaſo, nec ſtellatus Cepheus[4] cum uxore, genero, filiâ traderetur, niſi cæleſtium divina cognitio nomen eorum ad errorem fabulæ traduxiſſet. A quibus[5] ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione ſtudia ponebant, ſapientes & habebantur, & nominabantur: ídque eorum nomen uſque ad Pythagoræ manavit ætatem: quem, ut ſcribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt veniſſe, eúmque cum Leonte, principe Phliaſiorum, doctè & copiosè diſſeruiſſe quædam. Cujus ingenium & eloquentiam cùm admiratus eſſet Leon, quæſiviſſe ex eo, qua maximè arte confideret. At illum artem quidem ſe ſcire nullam, ſed eſſe *philoſophum*. Admiratum Leontem novitatem nominis, quæſiſſe, quinam eſſent philoſophi, & quid inter eos & reliquos intereſſet. Pythagoram autem reſpondiſſe, ſimilem ſibi videri vitam hominum, & mercatum eum, „ qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ cele-

* Man. Lamb. *cauſarúmque, tum*

4. *Stellatus Cepheus*] Inter aſtra poſitus, κατηστερισμένος, Cepheus: uxor ejus Caſſiopeia, filia Andromeda, genérque Perſeus in ſidera fuerunt relati. Vide Cic. N. D. II. 43. Idem.

5. *A quibus ducti deinceps*] Fortè, *docti*. Pearcius.

„ britate. Nam ut illic alii corporibus exercitatis gloriam & no-
„ bilitatem coronæ peterent: alii emendi aut vendendi quæſtu
„ & lucro ducerentur: eſſet autem quoddam genus eorum, id-
„ que vel maximè ingenuum, qui nec plauſum, nec lucrum
„ quærerent, ſed viſendi causâ venirent, ſtudioséque perſpice-
„ rent quid ageretur & quo modo: item nos quaſi in merca-
„ tûs quandam celebritatem ex urbe aliqua, ſic in hanc vitam
„ ex alia vita & natura profectos; alios gloriæ ſervire, alios pe-
„ cuniæ: raros eſſe quoſdam, qui, cæteris omnibus pro nihilo
„ habitis, rerum naturam ſtudiosè intuerentur: hos ſe appella-
„ re ſapientiæ ſtudioſos, id eſt enim philoſophos: & ut illic li-
„ beraliſſimum eſſet, ſpectare, nihil ſibi acquirentem, ſic in vi-
„ ta longè omnibus ſtudiis contemplationem rerum cognitio-
„ némque præſtare.

Nec verò Pythagoras nominis ſolùm inventor, ſed rerum
4 etiam ipſarum amplificator fuit. Qui cùm poſt hunc Phliaſium
ſermonem in Italiam veniſſet, exornavit eam Græciam, quæ
Magna dicta eſt, & privatim & publicè, præſtantiſſimis & inſti-
tutis & artibus. Cujus de diſciplina aliud tempus fuerit fortaſſe
dicendi. Sed ab antiqua philoſophia uſque ad Socratem, qui
Archelaum, Anaxagoræ diſcipulum, audierat, numeri motúſ-
que tractabantur, & unde omnia orirentur, quóve reciderent:
ſtudioséque ab his ſiderum magnitudines, intervalla, curſus an-
quirebantur, & cuncta cæleſtia. Socrates autem primus philoſo-
phiam devocavit è cælo, & in urbibus collocavit, & in domos
etiam introduxit, & coëgit de vita & moribus, rebúſque bo-
nis & malis quærere. Cujus multiplex ratio diſputandi, rerúm-
que varietas, & ingenii magnitudo, Platonis memoriâ & literis
conſecrata, plura genera effecit diſſentientium philoſophorum.
E quibus nos id potiſſimùm conſecuti ſumus, quo Socratem
uſum arbitramur, ut noſtram ipſi ſententiam tegeremus, erro-
re alios levaremus, & in omni diſputatione, quid eſſet ſimilli-
mum veri, quæreremus. Quem morem cùm Carneades acutiſ-
ſimè copioſiſſiméque tenuiſſet, fecimus & aliàs ſæpe, & nuper
in Tuſculano, ut ad eam conſuetudinem diſputaremus. Et qua-
tridui quidem ſermonem ſuperioribus ad te perſcriptum libris,
miſimus: quinto autem die, cùm eodem in loco conſediſſemus,
ſic eſt propoſitum, de quo diſputaremus. Au-

AUDITOR. Non mihi videtur ad beatè vivendum ſatis poſſe
virtutem. MARCUS. At hercule Bruto meo videtur: cujus ego 5
judicium, pace tua dixerim, longè antepono tuo. AUDITOR. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantùm ames: ſed hoc, quod mihi dixi videri, quale ſit: de quo à te diſputari volo. MARCUS. Nempe negas ad beatè vivendum ſatis poſſe virtutem? AUDITOR. Prorſus nego. MARCUS. Quid? ad rectè, honeſtè, laudabiliter, poſtremò ad bene vivendum ſatiſne eſt præſidii in virtute? AUDITOR. Certè ſatis. MARCUS. Potes igitur, aut qui malè vivat, non eum miſerum dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beatè vivere? AUDITOR. Quidni poſſim? nam etiam in tormentis rectè, honeſtè, laudabiliter, & ob eam rem bene vivi poteſt, dummodò intelligas, quid nunc dicam bene. Dico enim, conſtanter, graviter, ſapienter, fòrtiter. Hæc etiam in equuleum conjiciuntur, quò vita non adſpirat beata.

MARCUS. Quid igitur? ſoláne beata vita, quæſo, relinquitur extra oſtium liménque carceris, cùm conſtantia, gravitas, fortitudo, ſapientia, reliquǽque virtutes rapiantur ad tortorem, nullúmque recuſent nec ſupplicium, nec dolorem? AUDITOR. Tu, ſi quid es facturus, nova aliqua conquiras oportet. Iſta me minimè movent, non ſolùm quia pervulgata ſunt, ſed multò magis, quia, tanquam levia quædam vina nihil valent in aqua, ſic Stoicorum iſta magis guſtata quàm potata delectant. Velut iſte chorus virtutum, in equuleum impoſitus, imagines conſtituit ante oculos cum ampliſſima dignitate; ut ad eas curſim perrectura, nec eas beata vita à ſe deſertas paſſura videatur. Cùm autem animum ab iſta pictura imaginibúſque virtutum ad rem veritatémque traduxeris; hoc nudum relinquitur, poſſítne quis beatus eſſe, quamdiu torqueatur.

Quamobrem hoc nunc quæramus. Virtutes autem noli vereri ne expoſtulent & querantur ſe à beata vita eſſe relictas. Si enim nulla virtus prudentiâ vacat, prudentia ipſa hoc videt, non omnes bonos eſſe etiam beatos: multáque de M. Atilio [6], Q. Cæ-

---

6. *M. Atilio*] Regulum dicit, cujus mors cruciabilis eſt decantatiſſima. Inter alios plures vide Valerium Maximum lib. IX. cap. 2. 1. ext. Gellium N. A. VI. 4. & Auguſtinum C. D. I. 15. DAVISIUS.

Q. Cæpione [7], M. Aquilio [8] recordatur: beatámque vitam, ſi imaginibus potiùs uti quàm rebus ipſis placet, conantem ire in equuleum retinet ipſa prudentia, negátque ei cum dolore & cruciatu quidquam eſſe commune.

6 MARCUS. Facilè patior, te iſto modo agere: etſi iniquum eſt præſcribere mihi te, quemadmodum à me diſputari velis. Sed quæro, utrùm aliquid actum ſuperioribus diebus, an nihil arbitremur? AUDITOR. Actum verò, & aliquantum quidem. MARCUS. Atqui, ſi ita eſt, profligata jam hæc & pænè ad exitum adducta quæſtio eſt. AUDITOR. Quo tandem modo? MARCUS. Quia motus turbulenti, jactationéſque animorum incitatæ & impetû inconſiderato elatæ, rationem omnem repellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. Quis enim poteſt, mortem aût dolorem metuens, quorum alterum ſæpe adeſt, alterum ſemper impendet, eſſe non miſer? Quid, ſi idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: ſi debilitatem, cæcitatem: ſi denique, quod non ſingulis hominibus, ſed potentibus populis ſæpe contingit, ſervitutem: poteſt ea timens eſſe quiſquam beatus? Quid, qui non modò ea futura timet, verùm etiam fert ſuſtinétque præſentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine eliditur, poteſt tandem eſſe non miſerrimus? Quid verò illum, quem libidinibus inflammatum & furentem videbimus, omnia rabidè appetentem cum inexplebili cupiditate, quóque affluentiùs voluptates undique hauriat, eò graviùs ardentiúſque ſitientem, nónne rectè miſerrimum dixeris? Quid elatus ille levitate, inaníque lætitiâ exſultans & temerè geſtiens, nónne tantò miſerior, quantò ſibi videtur beatior? Ergo, ut hi miſeri, ſic contrà illi beati, quos nulli metus terrent, nullæ ægritudines

7. *Q. Cæpione*] Is aurum Toloſanum abſtulit, *quod ſacrilegium cauſa excidii Cæpioni, exercituíque ejus poſtea fuit*, ut tradit Juſtinus XXXII. 3. Vide ſis & Gellium III. 9. Si Valerio Maximo fides lib. VI. cap. 9. 13. *in publicis vinculis ſpiritum depoſuit* &c. Diverſo tamen modo rem narrat lib. IV. cap. 7. 3. ut forſan alius ab eo, qui Ciceroni memoratur, fuerit is, cujus priore loco meminit Valerius. Eum Smyrnæ exulaſſe, teſtis eſt noſter Orat. pro Corn. Balbo cap. 11. IDEM.

8. *M. Aquilio*] Hunc à Mithridate conjectum in vincula tradunt Athenæus lib. V. Epitome Liviana LXXVIII. & Valerius Maximus lib. IX. cap. 13. 1. Alia tamen & diverſa prorſus ratione rem, ſi modò locus integer eſt, nec quicquam deficit, narrat

dines exedunt, nullæ libidines incitant, nullæ futiles lætitiæ exſultantes languidis liquefaciunt voluptatibus. Ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nullâ ne minimâ quidem aurâ fluctus commovente: ſic animi quietus & placatus ſtatus cernitur, cùm perturbatio nulla eſt, quâ moveri queat. Quòd ſi eſt, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæ cuique accidere poſſunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idémque, ſi nihil concupiſcat, nullâ efferatur animi inani voluptate, quid eſt, cur is non beatus ſit: & ſi hæc virtute efficiuntur, quid eſt, cur virtus ipſa per ſe non efficiat beatos?

AUDITOR. Atqui[9] alterum dici non poteſt, quin ii, qui nihil 7
metuant, nihil angantur, nihil concupiſcant, nulla impotenti lætitiâ efferantur, beati ſint: itaque id tibi concedo. Alterum autem jam integrum non eſt: ſuperioribus enim diſputationibus effectum eſt, vacare omni animi perturbatione ſapientem. MARCUS. Nimirum igitur confecta res eſt. Videtur enim ad exitum veniſſe quæſtio. AUDITOR. Propemodum id quidem. MARCUS. Verumtamen mathematicorum iſte mos eſt, non eſt philoſophorum. Nam geometræ cùm aliquid docere volunt, ſi quid ad eam rem pertinet eorum, quæ antè docuerunt, id ſumunt pro conceſſo & probato: illud modò explicant, de quo antè nihil ſcriptum eſt. Philoſophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conveniunt, congerunt omnia: etſi alio loco diſputata ſunt. Quod ni ita eſſet, cur Stoicus, ſi eſſet quæſitum, ſatíſne ad beatè vivendum virtus poſſet, multa diceret? Cui ſatis eſſet reſpondere, ſe antè docuiſſe, nihil bonum eſſe, niſi quod honeſtum eſſet: hoc probato conſequens eſſe, beatam vitam virtute eſſe contentam: &, quo modo hoc ſit conſequens illi, ſic illud huic, ut, ſi beata vita virtute contenta ſit; niſi honeſtum quod ſit, nihil aliud ſit bonum. Sed tamen non agunt ſic.

narrat Diodorus Siculus in Excerpt. Peireſc. IDEM.

9. *Atqui alterum dici non poteſt*, quin *hi* &c.] Vix ſatis Latinè hæc dici mihi videntur. Rectè ſonat, *dici non poteſt, quin*: non verò rectè (ut opinor,) *alterum dici non poteſt, quin*. Aut igitur illud *alterum*, aut hoc *quin* tollendum eſſe cenſeo. Lambinus conjecit legendum, *alterum non dici non poteſt*, vel *alterum negari non poteſt* &c. Quid verò hæ conjecturæ ad locum reſtituendum valeant, omnino non video. Equidem ſic mihi ferè perſuaſi, Ciceronem ſcripſiſſe, *Atqui alterum dici non poteſt*, quòd *hi, qui nihil metuant.... nihil concupiſcant... beati ſint*. PEARCIUS.

Nam & de honeſto & de ſummo bono ſeparatim libri ſunt: & cùm ex eo efficiatur, ſatis magnam in virtute ad beatè vivendum eſſe vim, nihilo minùs hoc agunt ſeparatim. Propriis enim, & ſuis argumentis, & admonitionibus tractanda quæque res eſt, tanta præſertim.

Cave enim putes, ullam in philoſophia vocem emiſſam clariorem, ullúmve eſſe philoſophiæ promiſſum uberius aut majus. Nam quid profitetur, ô dii boni! perfecturam ſe, qui legibus ſuis paruiſſet, ut eſſet contra fortunam ſemper armatus: ut omnia præſidia haberet in ſe bene beatéque vivendi: ut eſſet ſemper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantiſper hoc ipſum magni æſtimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus omnibus præmiis doniſque fortunæ, non equitatu, non pedeſtribus copiis, non navium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium [10] propoſuit, qui inveniſſet novam voluptatem. Quâ ipsâ non fuit contentus: neque enim unquam finem inveniet libido. Nos vellem præmio elicere poſſemus, qui nobis aliquid attuliſſet, quo hoc firmiùs crederemus.

8 Auditor. Vellem id quidem: ſed habeo paululum, quod requiram. Ego enim aſſentior, eorum, quæ poſuiſti, alterum alteri conſequens eſſe, ut, quemadmodum, ſi quod honeſtum ſit, id ſolum ſit bonum, ſequatur beatam vitam virtute confici: ſic, ſi vita beata in virtute ſit, nihil eſſe niſi virtutem bonum. Sed Brutus tuus, auctore * Ariſto [11] & Antiocho, non ſentit hoc: putat enim, etiam ſi ſit bonum aliquod præter virtutem. Marcus. Quid igitur? contra Brutúmne me dicturum putas?

---

10. *Præmium propoſuit, qui inveniſſet novam voluptatem : qua* ipſe inventa *non* fuit *contentus : neque enim unquam finem* inveniet *libido*] Multa hîc errata ſunt. Principio, illud *inventa* neque apud Victorium habetur, nec Gebhardum, utpote quod repudiant omnes manuſcripti. Deinde ex mendoſis editionibus retinuit Gebhardus *ipſe* & *inveniet* : at Victorius cum suo codice *ipſa* habent, & *inveniret*. Rectiſſimè. Lege totum locum parva unius voculæ mutatione : *Præmium propoſuit, qui inveniſſet novam voluptatem : qua* ipſa *non* fuiſſet *contentus : neque enim finem* inveniret *libido*. Noli dubitare, quin Ciceronis hæc manus ſit: nam in vulgata lectione id ſtultè affirmatur, *novam voluptatem tum fuiſſe inventam*. Unde verò, aut quî potuit? quis id prodidit, quis auctor eſt? Bentleius.

* Vict. Man. Grut. *Ariſtone*

11. *Ariſto*] Vulgati plerique, *Ariſtone* : ſed quo Ariſtone? Non Chio, neque Ceo; quos audire Brutus non potuit, rebus humanis jam exemptos. An Ariſtone illo, cujus

putas? Auditor. Tu verò, ut videtur: nam præfinire non eſt meum.

Marcus. Quid cuique igitur conſentaneum ſit, alio loco. Nam iſta mihi & cum Antiocho ſæpe, & cum Ariſto nuper, cum Athenis imperator apud eum diverſarer, diſſenſio fuit. Mihi enim non videbatur quiſquam eſſe beatus poſſe, cùm in malis eſſet: in malis autem ſapientem eſſe poſſe, ſi eſſent ulla corporis aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ ſcripſit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipſam per ſe beatam vitam efficere poſſe, neque tamen beatiſſimam: deinde ex majore parte pleraſque res nominari, etiam ſi qua pars abeſſet, ut vires, ut valetudinem, ut divitias, ut honorem, ut gloriam: quæ genere, non numero cernerentur: item beatam vitam, etiam ſi ex aliqua parte * clauderet [12], tamen ex multò majore parte obtinere nomen ſuum.

Hæc nunc enucleare non ita neceſſe eſt: quanquam non conſtantiſſimè dici mihi videntur. Nam & qui beatus eſt, non intelligo, quid requirat, ut ſit beatior: ſi eſt enim quod deſit, ne beatus quidem eſt: &, quòd ex majore parte unamquamque rem appellari ſpectarique dicunt, eſt ubi id iſto modo valeat. Cùm verò tria genera malorum eſſe dicant: qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia adverſa ſint in fortuna, omnibus oppreſſum corpus & confectum doloribus, huic paululúmne ad beatam vitam deeſſe dicemus, non modò ad beatiſſimam? Hoc illud eſt, quod Theophraſtus ſuſtinere non potuit. Nam cùm ſtatuiſſet, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ everſiones, exilia, orbitates magnam vim habere ad malè miſeréque vivendum,

cujus mentio eſt Acad. II. 4. Sed etſi erat philoſophiæ non ignarus, non eum tamen Brutus, ſed Ariſtum, Antiochi fratrem, Athenis audiit. Quod teſtatur Cicero, *Acad.* I. 3. & *de Finib.* V. 3. Hîc ergo reponendum eſt *Ariſto* pro *Ariſtone*; in quo hæſitaſſe miror Daviſium. Eóque miror magis, quòd ipſe hoc nomen in veteri codice legerat. Dubitationem omnem eximit quod addit Cicero, Athenis ſe diverſatum apud fratrem Antiochi; & Ariſtum hoſpitem ſuum vocat, *Brut.* 97. Hæc Lambinus jam, Fulviúſque Urſinus viderant; at non explicaverant ſatis. Buher.

* Vict. Man. Lamb. *claudicaret*

12. *Clauderet*] Ita Gebhardus è ſuis edidit Mſſ. quibuſcum faciunt noſtri. Davis. Videtur Bentleio caſcum illud & obſoletum *clauderet* pro *claudicaret*. Ego hîc retinui: nec tamen in Oratore, cap. 51. Nam ſi rectum eſt, ſatis tibi ſit uno in loco legi apud Ciceronem: ſi minùs probum, non debui ſemel atque iterum Gebhardo, vel Grutero fidem habere. Olivet.

dum, non eſt auſus elatè & amplè loqui, cùm humiliter demiſſéque ſentiret.

9 Quàm bene, non quæritur: conſtanter quidem certè. Itaque mihi placere non ſolet, conſequentia reprehendere, cùm prima conceſſeris. Hic autem elegantiſſimus omnium philoſophorum & eruditiſſimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum: vexatur [13] autem ab omnibus, primùm in eo libro, quem ſcripſit de vita beata, in quo multa diſputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus eſſe non poſſit. In eo etiam putatur dicere, * in rotam beatam vitam non adſcendere. Non uſquam id quidem dicit omnino, ſed, quæ dicit, idem valent.

Poſſum igitur, cui conceſſerim, in malis eſſe dolores corporis, in malis naufragia fortunæ, huic ſuccenſere dicenti, non omnes bonos eſſe beatos, cùm in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere poſſint? Vexatur idem Theophraſtus & libris & ſcholis omnium philoſophorum, quòd in Calliſthene ſuo laudarit illam ſententiam:

Vitam [14] *regit fortuna, non ſapientia.*

Negant ab ullo philoſopho quidquam dictum eſſe languidiùs. Rectè id quidem: ſed nihil intelligo dici potuiſſe conſtantiùs. Si enim tot ſunt in corpore bona, tot extra corpus, in caſu atque fortunâ; nónne conſentaneum eſt, plus fortunam, quæ domina rerum ſit & externarum & ad corpus pertinentium, quàm conſilium valere?

An malumus Epicurum imitari? qui multa præclarè ſæpe dicit: quàm enim ſibi conſtanter convenientérque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum. Philoſophi id quidem: ſed ſi Socrates

13. *Vexatur autem ab omnibus* (*Theophraſtus*) primùm in eo *libro*, *quem ſcripſit de vita beata*, in quo *multa* diſputat, *quamobrem is qui torqueatur*, *qui crucietur*, *beatus eſſe non poſſit.*] Quid hoc eſt, obſecro, *Vexatur ab omnibus in eo libro*, *quem ſcripſit ipſe*? Quid abſurdius? Si *ob* vel *Propter eum librum* dixiſſet, utique eſſet quod intelligere poſſemus. Nunc portentum planè narrat, ut aliquis in libro proprio ab aliis vexetur. Quid multa? Eu librarios plorare jube, & ſic reſcribe. *Vexatur autem ab omnibus*, *primùm* quòd *in eo libro*, *quem* inſcripſit *De vita beata*, *multa* diſputarit, *quamobrem is qui torqueatur*, *qui crucietur*, *beatus eſſe non poſſit.* Certè hanc emendationem poſtulat, cùm ipſa ſententia, tum apodoſis ſive redditio quæ mox ſequitur: *Primum* dixerat, vexatur, quòd multa diſputarit &c. Quid *ſecundum*? hoc ſcilicet quod mox ſubjungit: *Vexatur idem Theophraſtus*, *& libris & ſcholis omnium*

crates aut Antiſthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem eſſe dixerit. Negat, quemquam jucundè poſſe vivere, niſi idem honeſtè, ſapienter juſtéque vivat. Nihil gravius, nihil philoſophia dignius, niſi idem hoc ipſum, honeſtè, ſapienter, juſtè, ad voluptatem referret. Quid melius, quàm fortunam [15] exiguam intervenire ſapienti? ſed hoc iſne dicit, qui, cùm dolorem non modò maximum malum, ſed ſolum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi poſſit doloribus acerrimis, tum cùm maximè contra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus, *Occupavi te*, inquit, *Fortuna, atque cepi: omnéſque aditus tuos interclusi, ut ad me adſpirare non poſſes*. Præclarè, ſi Ariſto Chius, aut ſi Stoicus Zeno diceret, qui, niſi quod turpe eſſet, nihil malum duceret. Tù verò, Metrodore, qui omne bonum in viſceribus medulliſque condideris; & definieris, ſummum bonum firma corporis affectione exploratáque ſpe contineri, fortunæ aditus intercluſiſti? Quo modo? iſto enim bono jam exſpoliari potes.

Atque his capiuntur imperiti: & propter hujuſmodi ſententias iſtorum hominum eſt multitudo. Acutè autem diſputantis 10
illud eſt, non quid quiſque dicat, ſed quid cuique dicendum ſit, videre. Velut in ea ipſa ſententia, quam in hac diſputatione ſuſcepimus, omnes bonos ſemper beatos volumus eſſe. Quid dicam bonos, perſpicuum eſt. Omnibus enim virtutibus inſtructos & ornatos, tum ſapientes, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi ſint beati. Equidem hos exiſtimo, qui ſint in bonis, nullo adjuncto malo. Neque ulla alia huic verbo, cùm beatum dicimus, ſubjecta notio eſt, niſi, ſecretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc aſſequi virtus, ſi

nium philoſophorum, quòd *in Calliſthene ſuo* laudarit *illam ſententiam*, Vitam regit fortuna, non ſapientia. BENTLEIUS.

* Vid. *in rotam* (*id eſt genus quoddam tormenti apud Græcos*)

14. *Vitam regit fortuna*] Verſus ex iambico Græco tranſlatus, qui ſic ſe habet:

Τύχη τὰ θνητῶν πράγματα, οὐκ εὐβουλία.

Extat apud Plutarchum περὶ τύχης. Extat etiam apud Stobæum Eclog. Phyſ. & Chæremoni tribuitur. DAVISIUS.

15. *Fortunam exiguam intervenire ſapienti*] Seneca *de Conſt. Sap. cap.* 15. Epicurus, *Raro*, inquit, *ſapienti intervenit Fortuna*. Ejuſdem dicti meminere noſter de Finib. I. 19. & Vitruvius lib. VI. Præf. Græcè: *Βραχέα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει.* Extat apud Laertium X. 144. IDEM.

ſi quidquam præter ipſam boni eſt, non poteſt. Aderit enim malorum, ſi mala illa ducimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, ſolitudo, amiſſio ſuorum, graves dolores corporis, perdita valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, ſervitus denique. In his tot & tantis (atque etiam plura poſſunt accidere) poteſt eſſe ſapiens: nam hæc caſus importat, qui in ſapientem poteſt incurrere. At ſi ea mala ſunt, quis poteſt præſtare, ſapientem ſemper beatum fore, cùm vel in omnibus his uno tempore eſſe poſſit?

Non igitur facilè concedo neque Bruto meo, neque communibus magiſtris, neque veteribus illis, Ariſtoteli, Speuſippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cùm ea, quæ ſuprà enumeravi, in malis numerent, iidem dicant ſemper beatum eſſe ſapientem. Quos ſi titulus hic delectat inſignis & pulcher, Pythagora, Socrate, Platone digniſſimus, inducant animum, illa, quorum ſplendore capiuntur, vires, valetudinem, pulchritudinem, divitias, honores, opes contemnere, eáque, quæ his contraria ſint, pro nihilo ducere. Tum poterunt clariſſima voce profiteri, ſe neque fortunæ impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniáque ſibi in ſeſe eſſe poſita, neque eſſe quidquam extra ſuam poteſtatem, quod ducant in bonis.

Neque hunc [16] & hæc loqui, quæ ſunt magni cujuſdam & alti viri, & eadem, quæ vulgus, in malis & bonis numerare, concedi ullo modo poteſt. Quâ gloriâ commotus Epicurus exoritur: cui etiam, ſi diis placet, videtur ſemper ſapiens beatus. Hic dignitate hujus ſententiæ capitur: ſed nunquam id diceret, ſi ipſe ſe audiret. Quid eſt enim, quod minùs conveniat quàm ut

---

16. *Neque hunc*] Τὸν δεῖνα, unum aliquem. Vide Is. Caſaubonum in illud Perſii, V. 86. *Stoicus hic.*

17. *Tabellis obſignatis*] Me ſcriptorum meorum teſtimonio redarguis. Metaphora ducta eſt à ſyngraphis annulo vel manu ſignatis, quas in cauſarum actione proferunt juriſconſulti. DAVISIUS.

18. *Non ego hoc loco id quærendum puto, verúmne ſit, quod Zenoni placuerit, quódque ejus auditori Ariſtoni, Bonum eſſe ſolum quod honeſtum eſſet: ſed, ſi ita eſſet, tum ut hoc totum, beatè vivere, in una virtute* poneret] Multa hîc peccantur. Primùm illud *poneret* quò referendum? Si ad Ariſtonem & Zenonem, (alius autem nemo eſt) dicendum utique eſt *ponerent*. Sed nec hoc neque illud ſanum ſenſum efficit. Quorſum enim aut quærat, aut optet, ut Zeno & Ariſto beatam vitam in una virtute ponerent; cùm id eos conſtanter feciſſe & ipſe ſæpe dixerit, & res ſit notiſſima?

ut is, qui vel ſummum vel ſolum malum dolorem eſſe dicat, idem cenſeat, *Quàm hoc ſuave eſt*, tum, cùm dolore crucietur, dicturum eſſe ſapientem? Non igitur ex ſingulis vocibus philoſophi ſpectandi ſunt, ſed ex perpetuitate atque conſtantia.

AUDITOR. Adducis me, ut tibi aſſentiar. Sed tua quoque 11
vide ne deſideretur conſtantia. MARCUS. Quonam modo? AUDITOR. Quia legi tuum nuper quartum de Finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem diſſerens, hoc velle oſtendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem & Peripateticos nihil præter verborum novitatem intereſſe. Quod ſi ita eſt, quid eſt cauſæ, quin, ſi Zenonis rationi conſentaneum ſit, ſatis magnam vim in virtute eſſe ad beatè vivendum, liceat idem Peripateticis dicere? Rem enim opinor ſpectari oportere, non verba.

MARCUS. Tu quidem tabellis [17] obſignatis agis mecum: & teſtificaris, quid dixerim aliquando, aut ſcripſerim. Cum aliis iſto modo, qui legibus impoſitis diſputant. Nos in diem vivimus. Quodcumque noſtros animos probabilitate percuſſit, id dicimus. Itaque ſoli ſumus liberi. Verumtamen, quoniam de conſtantia paulò antè diximus, non ego [18] hoc loco id quærendum puto, verúmne ſit, quod Zenoni placuerit, quódque ejus auditori, Ariſtoni, bonum eſſe ſolum, quod honeſtum eſſet: ſed, ſi ita eſſet, tum, ut hoc totum, beatè vivere, in una virtute poneret. Quare demus hoc ſanè Bruto, ut ſit beatus ſemper ſapiens. Quàm ſibi conveniat, ipſe viderit. Gloriâ quidem hujus ſententiæ quis eſt illo viro dignior? Nos tamen teneamus, ut ſit idem beatiſſimus.

Etſi Zeno Citiæus, advena quidam, & ignobilis verborum 12
opifex, inſinuaſſe ſe in antiquam philoſophiam videtur: hujus ſenten-

---

ma? Deinde ſeries & apodoſis orationis eſt vitioſa: *Non*, inquit, *quærendum puto*, verúmne *ſit*; *ſed* tum ut. Vides jam, opinor, *τὸ ἀνακόλουθον*, quod & Lambinus, acutè interdum cernens, ubi cæteri cæcutiunt, rectè animadvertit: legit enim *tum utrùm*. Rectè hoc, ſi modò & illud inſuper perſpexiſſet, aliam tum ſententiæ medicinam adhibendam eſſe: quippe, ſi *ita eſſet*, ut Zenoni placuit, bonum eſſe ſolum quod honeſtum; nulla ultrà *quæſtio* foret, utrùm vita beata in una virtute conſiſteret. Lege igitur totum locum; *Non ego hoc loco id quærendam puto, verúmne ſi* .... *bonum eſſe ſolum quod honeſtum eſſet: ſed, ni ita eſſet*, utrùm (vel recténe) *hoc totum beatè vivere in una virtute* poneretur. Hoc nempe illud eſt, quod Peripateticos tangit; qui, cùm negarent ſolum bonum eſſe quod honeſtum, beatam tamen vitam ſola virtute compleri voluerunt. BENTL-

ſententiæ gravitas à Platonis auctoritate repetatur ; apud quem ſæpe hæc oratio uſurpata eſt, ut nihil præter virtutem diceretur bonum : velut in Gorgia Socrates, cùm eſſet ex eo quæſitum, Archelaum, Perdiccæ filium, qui tum fortunatiſſimus haberetur, nónne beatum putaret ? „ *Haud ſcio*, inquit : *nunquam* „ *enim cum eo collocutus ſum.* Ain tu ? an tu aliter id ſcire non „ potes ? *Nullo modo.* Tu igitur ne de Perſarum quidem rege „ magno potes dicere, beatúſne ſit ? *An ego poſſum, cùm igno-* „ *rem, quàm ſit doctus, quàm vir bonus ?* Quid ? tu in eo ſi- „ tam vitam beatam putas ? *Ita prorſus exiſtimo, bonos, beatos :* „ *improbos, miſeros.* Miſer ergo Archelaus ? *Certè, ſi injuſtus.* Videtúrne omnem hic beatam vitam in una virtute ponere ? Quid verò in Epitaphio ? quo modo idem ? „ Nam cui viro, „ inquit, ex ſe ipſo apta ſunt omnia, quæ ad beatè vivendum „ ferunt, nec ſuſpenſa aliorum aut bono caſu, aut contrario, „ pendere ex alterius eventis, & errare coguntur : huic optimè „ vivendi ratio comparata eſt. Hic eſt ille moderatus, hic for- „ tis, hic ſapiens, hic, & naſcentibus, & cadentibus cùm reli- „ quis commodis, tum maximè liberis, parebit & obediet præ- „ cepto illi veteri : *Neque enim lætabitur unquam, nec mærebit nimis* ; quòd ſemper in ſe ipſo omnem ſpem reponet ſui.

13 Ex hoc igitur Platonis quaſi quodam ſancto auguſtóque fonte noſtra omnis manabit oratio. Unde igitur rectiùs ordiri poſſumus, quàm à communi parente natura ? quæ quidquid genuit, non modò animal, ſed etiam quod ita ortum eſſet è terra, ut ſtirpibus ſuis niteretur, in ſuo quodque genere perfectum eſſe voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ ſunt humiliora, neque ſe tollere à terra altiùs poſſunt ; alia ſemper virent, alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondeſcunt ; neque eſt ullum, quod non ita vigeat interiore quodam motu, & ſuis in quoque ſeminibus incluſis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut baccas ; omniáque in omnibus, quantum in ipſis ſit, nulla vi impediente, perfecta ſint. Faci-

19. *Quid ergo ejuſmodi*] Videntur hæc mihi meliùs eſſe interpuncta in antiqua editione : *Quid ergo ? Ejuſmodi iſtorum eſt*, (ſupple, *bonum*) *ut mihi* &c. BUHERIUS. Vulgata interpunctio hunc præbet ſenſum : Quid ergo ejuſmodi, ſtabile, fixum, permanens, iſti habent, qui bona tripertito dividunt ? Nihil prorſus. Ut mihi Laconis &c. ANONYMUS.

20. *An dubium eſt, quin nihil ſit habendum*

Faciliùs verò etiam in beſtiis, quòd his ſenſus à natura eſt datus, vis ipſius naturæ perſpici poteſt. Namque alias beſtias nantes aquarum incolas eſſe voluit: alias, volucres, cœlo frui libero: ſerpentes quaſdam, quaſdam eſſe gradientes: earum ipſarum partim ſolivagas, partim congregatas: immanes alias, quaſdam autem cicures: nonnullas abditas terráque tectas. Atque earum quæque ſuum tenens munus, cùm in diſparis animantis vitam tranſire non poſſit, manet in lege naturæ. Et ut beſtiis aliud aliis præcipui à natura datum eſt, quod ſuum quæque retinet, nec diſcedit ab eo: ſic homini multò quiddam præſtantius. Etſi præſtantia debent ea dici, quæ habent aliquam comparationem: humanus autem animus, decerptus ex mente divina, cum alio nullo, niſi cum ipſo deo, ſi hoc fas eſt dictu, comparari poteſt.

Hic igitur, ſi eſt excultus, & ſi ejus acies ita curata eſt, ut ne cæcetur erroribus; fit perfecta mens, id eſt, abſoluta ratio: quod eſt idem virtus. Et, ſi omne beatum eſt, cui nihil deeſt, & quod in ſuo genere expletum atque cumulatum eſt, ídque virtutis eſt proprium: certè omnes virtutis compotes beati ſunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto convenit, item cum Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone. Sed mihi videntur etiam beatiſſimi. Quid enim deeſt ad beatè vivendum ei, qui confidit ſuis bonis? aut, qui diffidit, beatus eſſe quî poteſt?

At diffidat neceſſe eſt, qui bona dividit tripartitò. Quî enim 14
poterit aut corporis firmitate, aut fortunæ ſtabilitate confidere? Atqui, niſi ſtabili, & fixo, & permanente bono, beatus eſſe nemo poteſt. Quid ergo [19] ejuſmodi iſtorum eſt? ut mihi Laconis illud dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naves in omnem oram maritimam dimiſiſſet, *Non ſanè optabilis quidem iſta*, inquit, *rudentibus apta fortuna*. An dubium [20] eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere,

dum in eo genere, quo *vita beata* complectitur, *ſi id poſſit amitti?*] In priſcis editionibus ferebatur, quod *vita beata complectitur*. Lambinus cùm in codicibus ſuis reperiſſet *quo*, & itidem in ſuis Gebhardus; ſcriptorum codicum auctoritati uterque ceſſerunt; ita ut *complectitur* paſſivè hîc accipiendum exiſtiment. Id cùm tibi durum & ſine exemplo meritò videretur, tu confugiſti ad Helleniſmum; quo pronomen eodem caſu efferri ſolet ac nomen antecedens. Sed acri & caſtigato judicio hîc eſt

quod vita beata complectitur, ſi id poſſit amitti? Nihil enim interareſcere, nihil exſtingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata conſiſtit. Nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus eſſe non poterit.

Volumus enim, eum, qui beatus ſit, tutum eſſe; inexpugnabilem, ſeptum atque munitum, non ut parvo metu præditus ſit, ſed ut nullo. Ut enim innocens is dicitur, non qui leviter nocet, ſed qui nihil nocet: ſic ſine metu is habendus eſt, non qui parum metuit, ſed qui omnino metu vacat. Quæ eſt enim alia fortitudo, niſi animi affectio cùm in adeundo periculo & in labore ac dolore patiens, tum procul ab omni metu?

Atque hæc certè non ita ſe haberent, niſi omne bonum in una honeſtate conſiſteret. Quî autem illam maximè optatam & expetitam ſecuritatem (ſecuritatem autem nunc appello vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata poſita eſt) habere quiſquam poteſt, cui aut adſit, aut adeſſe poſſit multitudo malorum? Quî autem poterit eſſe celſus, & rectus, & ea, quæ homini accidere poſſunt, omnia parva ducens, qualem ſapientem eſſe volumus, niſi omnia ſibi in ſe poſita cenſebit? An Lacedæmonii Philippo minitanti per literas, ſe omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæſiverunt, *num ſe eſſet etiam mori prohibiturus*: vir is, quem quærimus, non multò facilius tali animo reperietur, quàm civitas univerſa? Quid? ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperantiâ adjunctâ, quæ ſit moderatrix omnium commotionum; quid poteſt ad beatè vivendum deeſſe ei, quem fortitudo ab ægritudine & à metu vindicet: temperantia tum à libidine avocet, tum inſolenti alacritate geſtire non ſinat? Hæc efficere virtutem oſtenderem, niſi ſuperioribus diebus eſſent explicata.

Atqui

---

eſt opus. Quamvis enim veriſſimum ſit hanc dicendi formulam apud Latinos obtinuiſſe, ut nos pluribus oſtendimus ad illud Flacci Sermon. I. 6. verſ. 65. *Judice, quo noſti, populo*; ubi vulgò fertur *quem noſti*: illud tamen obſervandum eſt, duntaxat hoc fieri ſolitum in verbis uſus frequentioris, iiſque ferè aut primæ aut ſecundæ perſonæ; quæque ibi loci deponentium ſeu intranſitivorum naturam habent. Sic in omnibus exemplis & tuis & meis, *Judice, quo noſti: Cauſa, qua dixi; Eorum, quorum conſueſti; Illo, quo reris; Libro, quo dixi; Coloribus, quibus dixiſti; Rationibus, quibus præſcripſimus; Loco, quo commemoravi: Ratione, qua dixi; Iſta ſit æquitate, qua oſtendis; Augurio, quo diximus; Numeri, cujus diximus; Spatio, quanto patiuntur; Militibus, quantis potuit.* Horum exemplorum ſpeciem ſi attentè conſideres; intelliges profectò Helleniſmum hunc non poſſe aptari iſti, de quo agimus,

Atqui cùm perturbationes animi miſeram; ſedationes autem 15
vitam efficiant beatam; dupléxque ratio perturbationis ſit, quòd ægritudo & metus in malis opinatis; in bonorum autem errore lætitia geſtiens, libidóque verſentur: cùm hæc omnia cum conſilio & ratione pugnent: his tu tam gravibus concitationibus, támque ipſis inter ſe diſſentientibus atque diſtractis, quem vacuum, ſolutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? Atqui ſapiens ſemper ita affectus eſt. Semper igitur ſapiens beatus eſt. Atqui etiam omne bonum lætabile eſt: quod autem lætabile, id prædicandum & præ ſe ferendum: quod tale autem, id etiam glorioſum. Si verò glorioſum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honeſtum: quod bonum igitur, id honeſtum. At quæ iſti bona numerant, ne ipſi quidem honeſta dicunt. Solum igitur bonum, quod honeſtum. Ex quo efficitur, honeſtate unâ vitam contineri beatam. Non ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum.

An dubitas, quin præſtans valetudine, viribus, formâ, acerrimis integerrimíſque ſenſibus, (adde etiam, ſi libet, pernicitatem & velocitatem, da divitias, honores, imperia, opes, gloriam) ſi fuerit is, qui hæc habet, injuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio atque nullo: dubitabíſne eum miſerum dicere? Qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poſſit? Videamus, ne, ut acervus ex ſui generis granis, ſic beata vita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. Quod ſi ita eſt: ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt, efficiendum eſt beatum. Ea mixta ex diſſimilibus ſi erunt, honeſtum ex his effici nihil poterit. Quo detracto, quid poterit beatum intelligi? Etenim

agimus, loco: ubi nihil eſt illarum, quarum diximus, conditionum. Hoc enim ſi ubique liceret, omnis Latini ſermonis ratio & analogia planè perverteretur. Quid ergo fiet? aut quo tandem pacto hic nodus ſolvetur? Id verò nullo negotio: quippe mendoſum eſt illud *complectitur*; quod ſic emendandum: *An dubium eſt, quin nihil ſit habendum in eo genere*, quo *vita beata* compleatur? Quid nunc videtur? nova lux, opinor, exoritur. Ita noſter hoc ipſo libro cap. 16. *Dicunt illi quidem; ſed his* vitam beatam compleri *negant*. De Finibus III. 3. *Illi enim corporis commodis* compleri vitam beatam putant, *noſtri nihil minùs*. Ibidem IV. 20. *Negatis* vitam beatam *eſſe*, *quæ* expleta *ſit omnibus rebus, quas natura deſideret*, & V. 13. *Ea enim* vita *expetitur*, *quæ ſit animi corporiſque ex*pleta *virtutibus*. BENTLEIUS.

enim quidquid eſt, quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbaris, id gratum acceptúmque habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt. Quod ſi ita eſt, laudabile ſit neceſſe eſt: bonum igitur omne laudabile: ex quo efficitur, ut, quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum. Quod ni ita tenebimus; multa erunt, quæ nobis bona dicenda ſint.

16 Omitto divitias: quas, cùm quivis, quamvis indignus, habere poſſit, in bonis non numero. Quod enim eſt bonum, id non quivis habere poteſt. Omitto nobilitatem famámque popularem, ſtultorum improborúmque conſenſu excitatam. Hæc, quæ ſunt minima, tamen bona dicantur neceſſe eſt: candiduli dentes, venuſti oculi, color ſuavis, & ea, quæ Euryclea laudat Ulyſſi pedes abluens, *lenitudo orationis*, *mollitudo corporis*. Ea ſi bona ducemus, quid erit in philoſophi gravitate, quàm in vulgi opinione ſtultorúmque turba, quod dicatur aut gravius, aut grandius?

At enim eadem Stoici *præcipua* [21] vel *producta* dicunt, quæ bona iſti. Dicunt illi quidem: ſed his vitam beatam compleri negant: hi autem ſine iis eſſe nullam putant: aut, ſi ſit beata, beatiſſimam certè negant. Nos autem volumus beatiſſimam: idque nobis Socratica illa concluſione confirmatur. Sic enim princeps ille philoſophiæ diſſerebat. *Qualis cujuſque animi affectus eſſet, talem eſſe hominem: qualis autem ipſe homo eſſet, talem ejus eſſe orationem: orationi autem facta ſimilia, factis vitam.* Affectus autem animi in bono viro laudabilis: & vita igitur laudabilis boni viri: & honeſta ergo, quoniam laudabilis: ex quibus,

21. *Præcipua, vel producta*] Vide lib. III. de Finib.

22. *Vir igitur temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate* ulla, *ſine libidine, nónne beatus*] Ita omnes editiones codicéſque, qui hodie ſuperſunt; quin etiam & Nonius Marcellus, in V. *Alacritas*, ſi editoribus fides. Verumtamen, aut planè nullo ſum judicio, aut lectio hæc à mala manu eſt, & Ciceroni inficianda. Quorſum enim *ſine* ulla *alacritate?* Quid ſibi commeruit *alacritas*, ut, cùm cætera illa *metus*, *ægritudo*, *libido*, nullo epitheto hîc damnentur, ipſa quaſi omnium teterrima, ne *ulla* quidem in viro conſtante eſſe debeat? an hanc tribus illis pejorem eſſe credendum eſt? Atqui tantum abeſt ut pejor ſit; ut ipſa per ſe (niſi modum fortè exceſſerit) laudanda ſit, atque optanda. Ita ſæpe Noſter in ſe, in amicis, in toto ſenatu *alacritatem* prædicat. Ac profectò qui ſine *ulla alacritate* eſt, idem ſit iners, torpidus, ſegnis, ignavus, æger, mœſtus, miſer denique neceſſe eſt. Quid ergo?

bus, bonorum beatam vitam eſſe, concluditur.

Etenim, prô deorum atque hominum fidem! parúmne cognitum eſt ſuperioribus noſtris diſputationibus, an delectationis & otii conſumendi causâ locuti ſumus, ſapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, ſemper vacare? ſemper in animo ejus eſſe placidiſſimam pacem? Vir igitur [22] temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate ulla, ſine libidine, nónne beatus? At ſemper ſapiens talis: ſemper igitur beatus. Jam verò quî poteſt vir bonus non ad id, quod laudabile ſit, omnia referre, quæ agit, quæque ſentit? Refert autem omnia ad beatè vivendum: beata igitur vita laudabilis: nec quidquam ſine virtute laudabile: beata igitur vita virtute conficitur.

Atque hoc ſic etiam concluditur. Nec in miſera vita quid-
quam eſt prædicabile aut gloriandum: nec in ea, quæ nec mi- 17
ſera ſit, nec beata. Et eſt in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ ſe ferendum: ut Epaminondas,

Conſiliis [23] noſtris laus eſt attonſa Laconum:

ut Africanus,

A ſole exoriente, ſupra Mæoti' paludes,
Nemo eſt, qui factis me æquiperare queat.

Quòd ſi eſt, beata vita glorianda, & prædicanda, & præ ſe ferenda eſt: nihil eſt enim aliud, quod prædicandum & præ ſe ferendum ſit. Quibus poſitis, intelligis quid ſequatur. Et quidem, niſi ea vita beata eſt, quæ eſt eadem honeſta: ſit aliud neceſſe eſt melius vitâ beatâ. Quod erit enim honeſtum, certè fatebuntur eſſe melius. Ita erit beatâ vitâ melius aliquid: quo quid

ergo? tu illud *ulla* in malam rem ire jube, & lege meo periculo, *Sine metu*, *ſine ægritudine*, *ſine alacritate* futili, *ſine libidine*. Nimirum cùm ſecundum Stoicos perturbationum partes ſint quatuor, *ægritudo*, *metus*, *libido*, *lætitia*, ſive *alacritas*; hanc ultimam, quia voces illæ per ſe honeſtæ ſunt, & ſæpius in laude quàm in vitio ponuntur, ſemper epitheto aliquo dehoneſtat, quo oſtendatur eam aut fines ſuos excedere, aut mala de cauſa oriri. Sic Tuſc. IV. 4. *Reſtant*, inquit, *duæ perturbationes*, lætitia geſtiens *&* *libido*. Sic c. 6. *Lætitia geſtiens vel nimia*. Cap. 7. *Profuſa hilaritas*. 16. *Inanis alacritas*. 33. *Exſultans geſtienſque lætitia*. IV. 14. *Inſolens alacritas*. Lege ergo hîc non adeò magna mutatione, *Sine alacritate* futili: ut Tuſc. V. 6. Futiles *lætitiæ & exſultantes*. IV. 17. *Nec ſitienter quid expetens ardeat deſiderio*, *nec* alacritate futili *geſtiens deliqueſcat*. BENTLEIUS.

23. *Conſiliis noſtris laus eſt attonſa*] Integrum epigramma exhibet Pauſanias in Bœot. DAVISIUS.

quid poteſt dici perverſius? Quid? cùm fatentur ſatis magnam vim eſſe in vitiis ad miſeram vitam, nónne fatendum eſt, eandem vim in virtute eſſe ad beatam vitam? Contrariorum enim contraria ſunt conſequentia. Quo loco [24] quæro, quam vim habeat libra illa Critolai: qui cùm in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram [25] & maria deprimat.

18 Quid ergo aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum graviſſimum philoſophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cætera & abjicientem, in virtute non beatam modò vitam, ſed etiam beatiſſimam ponere? Quod quidem niſi ſit, virtutum interitus conſequetur. Nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere neceſſe eſt. Eſt enim metus futuræ ægritudinis ſollicita exſpectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, ignavia. Ergo ut idem vincatur interdum, nec putet ad ſe præceptum illud Atrei pertinere:

Proinde ita parent ſe in vita, ut vinci neſciant.

Hic autem vincetur, ut dixi: nec modò vincetur, ſed etiam ſerviet. At nos virtutem ſemper liberam volumus, ſemper invictam. Quæ niſi ſunt, ſublata virtus eſt.

Atqui ſi in virtute ſatis eſt præſidii ad bene vivendum, ſatis eſt etiam ad beatè. Satis eſt enim certè in virtute, ut fortiter vivamus. Si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, ſempérque ſimus invicti. Sequitur, ut nihil pœniteat, nihil deſit, nihil obſtet. Ergo omnia profluenter, abſolutè, proſperè. Igitur beatè. Satis autem ad fortiter vivendum virtus poteſt. Satis ergo etiam ad beatè. Etenim ut ſtultitia, etſi adepta eſt quod concupivit, nunquam ſe tamen ſatis conſecutam putat: ſic ſapientia ſemper eo contenta

24. *Quo loco quæro, quam vim habeat libra illa Critolai, qui cùm in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis & externa; tantum propendêre illam* boni *lancem putet, ut terram & maria deprimat*] Quid illud eſt, quod *boni lancem* dicit? cùm in utraque lance fuerint *bona*; in illâ *bona animi*, in hac *bona corporis & externa.* Hoccine à tot editoribus doctiſſimis tam patienter ferri? Lege verò, *Tantum propendêre illam* animi *lancem putet.* Vel dele *boni*, & ſcribe, *Tantum propendêre illam lancem putet*; illam, hoc eſt, quam priorem nominavit. Noſter de Fin. V. 30. *Audebo igitur cætera quæ ſecundum naturam ſunt, bona appellare; virtutis autem amplitudinem*

ta eſt quod adeſt, neque eam unquam ſui pœnitet.

Similémne putas C. Lælii unum conſulatum fuiſſe, & eum 19
quidem cum repulſa (ſi cùm ſapiens & bonus vir, qualis ille fuit, ſuffragiis præteritur, non populus à bono conſule potiùs quàm ille à vano populo repulſam fert) ſed tamen utrùm malles, te, ſi poteſtas eſſet, ſemel, ut Lælium, conſulem, an, ut Cinnam, quater? Non dubito, tu quid reſponſurus ſis: itaque video, cui committam. Non quemvis hoc idem interrogarem. Reſponderet enim alius fortaſſe, ſe non modò quatuor conſulatus uni anteponere: ſed unum diem Cinnæ, multorum & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius ſi digito quem attigiſſet, pœnas dediſſet. At Cinna, collegæ ſui, conſulis Cn. Octavii, præcidi caput juſſit, P. Craſſi, L. Cæſaris, nobiliſſimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militiæque cognita: M. Antonii, omnium eloquentiſſimi, quos ego audierim: C. Cæſaris, in quo mihi videtur fuiſſe ſpecimen humanitatis, ſalis, ſuavitatis, leporis. Beatúſne igitur, qui hos interfecit? Mihi contrà non ſolùm eo videtur miſer, quòd ea fecit; ſed etiam quòd ita ſe geſſit, ut ea facere ei liceret. Etſi peccare nemini licet. Sed ſermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.

Utrùm tandem beatior C. Marius, tum cùm Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit, pænè altero Lælio, (nam hunc illi dico ſimillimum) an cùm civili bello victor, iratus, neceſſariis Catuli deprecantibus non ſemel reſpondit, ſed ſæpe, *Moriatur?* In quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui tam ſceleratè imperavit. Nam cùm accipere, quàm facere præſtat injuriam: tum morti jam ipſi adventanti paulùm procedere obviam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis viri interitu ſex ſuos obruere conſulatus, & contaminare extremum tempus ætatis.

Duode-

---

tudinem quaſi in altera libræ lance ponere: Terram, mihi crede, ea lanx *&* *maria deprimet*. Nota autem locutionis genus ἰδιωτικόν. Nam in bilance quæ lanx præponderat, non *deprimit* oppoſitam, verùm elevat. Sed vulgaris ſermonis errore labi, etiam ſapienti & diſerto conceſſum eſt. BENTLEIUS. Legi, velim, illam *honeſti* lancem pro quo, *boni*, ex ſcripturæ compendio legerunt imperiti. BUHERIUS.

25. *Ut terram & maria* deprimat] In bilance leviora non *deprimuntur*, ſed attolluntur. Eſt igitur ἄκυρον. DAVISIUS.

Duodequadraginta annos tyrannus Syracuſanorum fuit Dionyſius,
20 cùm v. & xx. natus annos dominatum occupaviſſet. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus præditam, ſervitute oppreſſam tenuit civitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus ſic ſcriptum accepimus, ſummam fuiſſe ejus in victu temperantiam, in rebúſque gerendis virum acrem & induſtrium, eundem tamen maleficum naturâ & injuſtum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri neceſſe eſt miſerrimum. Ea enim ipſa quæ concupierat, ne tum quidem, cùm omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. Qui cùm eſſet bonis parentibus atque honeſto loco natus, (etſi id quidem alius alio modo tradidit) abundarétque & æqualium familiaritatibus & conſuetudine propinquorum; haberet etiam more Græciæ quoſdam adoleſcentes amore conjunctos: credebat eorum [26] nemini. Sed iis, quos ex familiis locupletum ſervos delegerat, quibus nomen ſervitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam convenis, & feris barbaris corporis cuſtodiam committebat. Ita propter injuſtam dominatûs cupiditatem in carcerem quodam modo ipſe ſe incluſerat. Quin etiam, ne tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. Ita ſordido [27] ancillaríque artificio regiæ virgines, ut tonſtriculæ, tondebant barbam & capillum patris. Et tamen ab iis ipſis, cùm jam eſſent adultæ, ferrum removit, inſtituítque, ut candentibus juglandium putaminibus barbam ſibi & capillum adurerent. Cúmque duas uxores haberet, Ariſtomachen, civem ſuam, Doridem autem Locrenſem, ſic noctu ad eas ventitabat, ut omnia ſpecularetur & perſcrutaretur antè. Et, cùm foſſam latam cubiculari lecto circumdediſſet, ejúſque foſſæ tranſitum ponticulo ligneo conjunxiſſet: eum ipſum, cum forem cubiculi clauſerat, detorquebat. Idémque cùm in communibus ſuggeſtis conſiſtere non auderet, concionari ex turri alta ſolebat. Atque is cùm pilâ ludere vellet, (ſtudioſè enim id factitabat) tunicámque poneret, adoleſcentulo, quem amabat, tradi-

26. *Credebat eorum nemini*] Eraſmus edebat, ut & Bentleius legit, *credebat ſe eorum nemini.*

27. *Ita ſordido ancillaríque* artificio, *regiæ virgines, ut tonſtriculæ, tondebant barbam & capillum patris*] Non placet illud *artificio*; non enim profitebantur ſe tonſtrices eſſe; ſed eo munere fungi cogebantur. Quamobrem mirificè placet, atque adeò veriſſima eſt tui codicis lectio, *ſordido*

tradidiſſe gladium dicitur. Hîc cùm quidam familiaris jocans dixiſſet: *Huic quidem certè vitam tuam committis:* arriſiſsétque adoleſcens: utrumque juſſit interfici: alterum, quia viam demonſtraviſſet interimendi ſui; alterum, quia id dictum riſu approbaviſſet. Atque eo facto ſic doluit, ut nihil graviùs tulerit in vita. Quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic diſtrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cùm huic obſecutus ſis, illi eſt repugnandum. Quanquam hic quidem tyrannus ipſe judicavit[28] quàm eſſet beatus.

Nam cùm quidam ex ejus aſſentatoribus Damocles commemoraret in ſermone copias ejus, opes, majeſtatem dominatûs, 21
rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum; negarétque unquam beatiorem quemquam fuiſſe: Viſne igitur, inquit, ô Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipſe eandem deguſtare, & fortunam experiri meam? Cùm ſe ille cupere dixiſſet, collocari juſſit hominem in aureo lecto, ſtrato pulcherrimo, textili ſtragulo, magnificis operibus picto: abacóſque complures ornavit argento auróque cælato. Tum ad menſam eximiâ formâ pueros delectos juſſit conſiſtere, eóſque nutum illius intuentes diligenter miniſtrare. Aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: menſæ conquiſitiſſimis epulis exſtruebantur. Fortunatus ſibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium, è lacunari ſetâ equinâ aptum, demitti juſſit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos miniſtratores adſpiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in menſam: jam ipſæ defluebant coronæ: denique exoravit tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nollet eſſe. Satiſne videtur declaraſſe Dionyſius, nihil eſſe ei beatum, cui ſemper aliquid terroris impendeat? Atque ei ne integrum quidem erat, ut ad juſtitiam remigraret, civibúſque libertatem & jura redderet: iis enim ſe adoleſcens improviſa ætate irretierat erratis, eáque commiſerat, ut ſalvus eſſe non poſſet, ſi ſanus eſſe cœpiſſet.

dido ancillarique officio. Propertius, IV. 9. *Idem ego Sidoniâ feci* ſervilia *pallâ Officia, & Lydâ penſa diurna colu.* Horat. Serm. II. 6. *Nec non vernaliter ipſis Fungitur officiis.* Plautus Ciſtellariâ IV. 1. *Faciendum eſt* puerile officium. Bentleius.

28. *Judicavit*] Ita Victorius, Gruterus, Wopkenſius: ſed, *indicavit*, Man. Lamb. Bentleius.

22 Quantopere verò amicitias deſideraret, quarum infidelitatem extimeſcebat; declaravit in Pythagoreis [29] duobus illis: quorum cùm alterum vadem mortis accepiſſet; alter, ut vadem ſuum liberaret, præſtò fuiſſet ad horam morti deſtinatam: *Utinam ego*, inquit, *tertius vobis amicus adſcriberer*! Quàm huic erat miſerum, carere conſuetudine amicorum, ſocietate victûs, ſermone omnino familiari! homini præſertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. Muſicorum verò perſtudioſum accepimus, poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem. In hoc enim genere neſcio quo pacto magis, quàm in aliis, ſuum cuique pulchrum eſt. Adhuc neminem cognovi poëtam, (& mihi fuit cum Aquinio [30] amicitia) qui ſibi non optimus videretur. Sic ſe res habet. Te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionyſium redeamus; omni cultu & victu humano carebat: vivebat cum fugitivis, cum facinoroſis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus eſſet, aut vellet omnino liber eſſe, ſibi amicum arbitrabatur. Non ego jam cum hujus vita, quâ tetrius, miſerius, deteſtabilius excogitare nihil poſſum, Platonis aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum & planè ſapientium.

23 Ex eadem urbe humilem homunculum à pulvere [31] & radio excitabo, qui multis annis pòſt fuit, Archimedem. Cujus ego quæſtor ignoratum ab Syracuſanis, cùm eſſe omninò negarent, ſeptum undique & veſtitum vepribus & dumetis indagavi ſepulcrum. Tenebam enim quoſdam ſenariolos, quos in ejus monumento eſſe inſcriptos acceperam: qui declarabant, in ſummo ſepulcro ſphæram eſſe poſitam cum cylindro. Ego autem, cùm omnia colluſtrarem oculis, (eſt enim ad portas Agragianas magna frequentia ſepulcrorum) animadverti columellam non multùm è dumis eminentem: in qua inerat ſphæræ figura, & cylindri. Atque ego ſtatim Syracuſanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipſum arbitrari eſſe, quod quærerem. Immiſſi

29. *In Pythagoreis*] Vide lib. III. de Officiis cap. 10.

30. *Aquinio*] Aut, quod melius, *Aquino*, ut in altero eſt codice Lugdunenſi. Conſentiunt Catullianorum Carminum exempla omnia *Epigr*. XIV. Habent enim omnia *Aquinos*, quam vocem exigit verſus; alteram *Aquinios* reſpuit. Neque video quid fuerit, cur explicatores Catullum è Cicerone maluerint, quàm è Catullo Cice-

miſſi cum falcibus multi purgarunt & aperuerunt locum. Quò cùm patefactus eſſet aditus, ad adverſam baſim acceſſimus. Apparebat epigramma exeſis poſterioribus partibus verſiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobiliſſima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctiſſima, ſui civis unius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet. Sed redeat unde aberravit oratio.

Quis eſt omnium, qui modò cum muſis, id eſt, cum humanitate & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui ſe non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum actionémque quærimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendíſque alebatur, cum oblectatione ſolertiæ; qui eſt unus ſuaviſſimus paſtus animorum: alterius cæde & injuriis, cum & diurno & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram. Quæ regna, quas opes ſtudiis eorum & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima eſt in homine, in ea ſitum eſſe neceſſe eſt illud, quod quæris, optimum. Quid eſt autem in homine ſagaci ac bona mente melius? Ejus bono fruendum eſt igitur, ſi beati eſſe volumus. Bonum autem mentis eſt virtus. Ergo hâc beatam vitam contineri neceſſe eſt. Hinc omnia, quæ pulchra, honeſta, præclara ſunt, (ut ſuprà dixi: ſed dicendum idem illud paulò uberiùs videtur) plena gaudiorum ſunt. Ex perpetuis autem pleníſque gaudiis cùm perſpicuum ſit vitam beatam exſiſtere, ſequitur ut ea exſiſtat ex honeſtate.

Sed, ne verbis ſolùm attingamus ea, quæ volumus oſtende-
re, proponenda quædam quaſi moventia ſunt, quæ nos ma- 24
gis ad cognitionem intelligentiámque convertant. Sumatur enim nobis quidam præſtans vir optimis artibus, íſque animo parumper & cogitatione fingatur. Primùm ingenio eximio ſit neceſſe eſt. Tardis enim mentibus virtus non facilè * comitatur. Deinde ad inveſtigandam veritatem ſtudio incitato. Ex quo triplex ille

Ciceronem emendare. Potuit *Aquinus* nomen eſſe Romanæ alicujus familiæ, ut *Criſpinus*, *Silvinus* &c. Buherius.

31. *A pulvere & radio*] Mathematicis ſtudiis deditum. Locutionis ratio eſt, quòd *radius* ſit inſtrumentum, quo geometris in menſa, *pulvere* conſperſâ, χήματα ſua deſcribere, moris erat. Davisius.

* Man. Lamb. *committitur*

ille animi fœtus exſiſtet: unus in cognitione rerum poſitus, & in explicatione naturæ: alter in [a] deſcriptione expetendarum fugiendarúmve rerum: tertius in judicando, quid cuique rei ſit conſequens, quid repugnans: in quo ineſt omnis tum ſubtilitas diſſerendi, tum veritas judicandi.

Quo tandem igitur gaudio affici neceſſe eſt ſapientis animum, cum his habitantem pernoctantémque curis? Ut, cùm totius mundi motus converſionéſque perſpexerit, ſideráque viderit innumerabilia cælo inhærentia cum ejus ipſius motu congruere certis infixa ſedibus; ſeptem alia ſuos quæque tenere curſus, multùm inter ſe aut altitudine aut humilitate diſtantia, quorum vagi motus rata tamen & certa ſui curſus ſpatia definiant. Horum nimirum adſpectus impulit illos veteres & admonuit, ut plura quærerent. Inde eſt indagatio nata initiorum & tanquam ſeminum, unde eſſent omnia orta, generata, concreta: quǽque cujuſque generis vel inanimi, vel animantis, vel muti, vel loquentis origo, quæ vita, qui interitus, quǽque ex alio in aliud viciſſitudo atque mutatio: unde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cavernis maria [b] ſuſtineat: in qua omnia delata gravitate medium mundi locum ſemper expetant, qui eſt idem infimus in rotundo.

25 Hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitanti exſiſtit illa à deo Delphis præcepta cognitio, ut ipſa ſe [c] mens agnoſcat, conjunctámque cum divina mente ſe ſentiat: ex quo inſatiabili gaudio compleatur. Ipſa enim cogitatió de vi & natura deorum, ſtudium incendit illius æternitatis imitandæ: neque ſe in brevitate vitæ collocatam putat, cùm rerum cauſas alias ex aliis aptas & neceſſitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum ratio tamen menſque moderatur.

Hæc ille intuens atque ſuſpiciens, vel potiùs omnes partes oráſque circumſpiciens, quantâ rurſus animi tranquillitate humana & citeriora conſiderat? Hinc illa cognitio virtutis exſiſtit: effloreſcunt genera, partéſque virtutum: invenitur, quid ſit, quod

a Vict. *diſcretione*
b Man. *ſuſtineantur*
c Man. Lamb. *mens vitiis exutam cognoſcat*

32. *Ut habet ſe res, me tamen plaudente dicit*] Sententia non rectè procedit. Lege, ut

quod natura ſpectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quò referenda ſint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquiſitis hoc vel maximè efficitur, quod hac diſputatione agimus, ut virtus ad beatè vivendum ſit ſe ipſa contenta.

Sequitur tertia, quæ per omnes partes ſapientiæ manat & funditur, quæ rem definit, genera diſpartit, ſequentia adjungit, perfecta concludit, vera & falſa dijudicat, diſſerendi ratio & ſcientia: ex qua cùm ſumma utilitas exſiſtit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio, & digna ſapientiâ. Sed hæc otii. Tranſeat idem iſte ſapiens ad rempublicam tuendam: quid eo poſſit eſſe præſtantius, cùm prudentiâ utilitatem civium cernat, juſtitiâ nihil in ſuam domum inde derivet, reliquis utatur tot tam variiſque virtutibus? Adjunge fructum amicitiarum: in quo à doctis poſitum eſt cùm conſilium omnis vitæ conſentiens & pænè conſpirans, tum ſumma jucunditas è quotidiano cultu atque victu. Quid hæc tandem vita deſiderat, quo ſit beatior? cui refertæ tot tantiſque gaudiis fortuna ipſa cedat neceſſe eſt. Quòd ſi gaudere talibus bonis animi, id eſt virtutibus, beatum eſt, omnéſque ſapientes iis gaudiis perfruuntur: omnes eos confiteri beatos eſſe neceſſe eſt.

AUDITOR. Etiámne in cruciatu, atque tormentis? MARCUS. 26
An tu me in viola putabas, aut in roſa dicere? An Epicuro, qui tantummodò induit perſonam philoſophi, & ſibi ipſe hoc nomen inſcripſit, dicere licebit, (quod quidem, ut habet[32] ſe res, me tamen plaudente dicit) nullum ſapienti eſſe tempus, etſi uratur, torqueatur, ſecetur, quin poſſit exclamare, *Quàm pro nihilo puto*! cùm præſertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate: hæc noſtra, honeſta, turpia, irrideat; dicátque, nos, in vocibus occupatos, inanes ſonos fundere; neque quidquam ad nos pertinere, niſi quod aut leve aut aſperum in corpore ſentiatur. Huic ergo, ut dixi, non multùm differenti à judicio ferarum, obliviſci licebit ſui? & tum for-

ut ut *habet ſe res, me tamen*; hoc eſt, utcumque *habet ſe res*, quamvis non conſtet ſibi ipſe, ſed ſua dogmata evertat. Terent. Heaut. I. 2. Ut ut *erat, manſum* tamen *oportuit*. Phorm. III. 2. *Sed* ut ut *hæc ſunt*, tamen *hoc faciam*. BENTLEIUS.

fortunam contemnere, cùm ſit omne & bonum ejus & malum in poteſtate fortunæ: tum dicere, ſe beatum in ſummo cruciatu atque tormentis, cùm conſtituerit non modò, ſummum malum eſſe dolorem, ſed etiam ſolum?

Nec verò illa ſibi remedia comparavit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem conſuetudinémque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam virilem: ſed unâ ſe dicit recordatione acquieſcere præteritarum voluptatum: ut ſi quis æſtuans, cùm vim caloris non facilè patiatur, recordari velit, ſe aliquando in Arpinati noſtro gelidis fluminibus circumfuſum fuiſſe. Non enim video, quo modo ſedare poſſint mala præſentia præteritæ voluptates.

Sed cùm is dicat ſemper beatum eſſe ſapientem; cui dicere hoc, ſi ſibi conſtare vellet, non liceret: quidnam faciendum eſt iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honeſtate careat, exiſtimant? Me quidem auctore etiam Peripatetici, veteréſque Academici balbutire deſinant aliquando, apertéque & clara voce audeant dicere, beatam vitam in Phalaridis taurum deſcenſuram.

27 Sint enim tria genera bonorum, ut jam à laqueis Stoicorum, quibus uſum me pluribus quàm ſoleo, intelligo, recedamus. Sint ſanè illa genera bonorum, dum corporis & externa jaceant humi, & tantummodò, quia ſumenda ſunt, appellentur bona. Alia autem illa divina longè latéque ſe pandant, cælúmque contingant: ut ea qui adeptus ſit, cur eum beatum modò, & non beatiſſimum etiam dixerim? Dolorem verò ſapiens extimeſcet? Is enim huic maximè ſententiæ repugnat. Nam contra mortem noſtram atque noſtrorum, contráque ægritudinem & reliquas animi perturbationes ſatis eſſe videmur ſuperiorum dierum diſputationibus armati & parati. Dolor eſſe videtur acerrimus virtuti adverſarius. Is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam ſe debilitaturum minatur. Huic igitur ſuccumbet virtus? huic beata ſapientis & conſtantis viri vita

33. *Illa victa mœſta diſcedit*] Bentleius ideo legendum putat *illæ victæ mœſtæ diſcedunt*, quia Cicero dixerat paulò antè, *plures ſingulis ſolent eſſe nuptæ*. Sed voces *illa victa* idem ſignificant quod quæcunque ex illis eſt victa, ſive illæ ſint duæ, ſive plures. Vox *illa* in hujuſmodi locutionibus vim habet pluralis numeri: ut in II. 15. *Vide-*

vita cedet? Quàm turpe, ô dii boni! Pueri Spartiatæ non ingemiſcunt verberum dolore laniati. Adoleſcentium greges Lacedæmone vidimus ipſi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morſu denique; ut exanimarentur, priuſquam ſe victos faterentur. Quæ barbaria Indiâ vaſtior, aut agreſtior? In ea tamen gente primùm ii, qui ſapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucaſi nives hiemalémque vim perferunt ſine dolore: cúmque ad flammam ſe applicaverint, ſine gemitu aduruntur. Mulieres verò in India, cùm eſt cujuſvis earum vir mortuus, in certamen judiciúmque veniunt, quam plurimùm ille dilexerit. Plures enim ſingulis ſolent eſſe nuptæ. Quæ eſt victrix, ea læta, proſequentibus ſuis, unà cum viro in rogum imponitur: illa victa [33], mœſta diſcedit. Nunquam naturam mos vinceret: eſt enim ea ſemper invicta. Sed nos umbris, deliciis, otio, languore, deſidiâ animum infecimus: opinionibus, malóque more delinitum mollivimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes pravitatis erroribus, quamvis carnificinam priùs ſubierint, quàm ibim, aut aſpidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam ſi imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recuſent.

De hominibus loquor. Quid beſtiæ? non frigus, non famem, non montivagos atque ſilveſtres curſus, luſtrationéſque patiuntur? Non pro ſuo partu ita propugnant, ut vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quæ perferant quæque patiantur ambitioſi, honoris causâ: laudis ſtudioſi, gloriæ gratiâ: amore incenſi, cupiditatis. Plena vita exemplorum eſt. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, unde deflexit.

Dabit, dabit, inquam, ſe in tormenta vita beata: nec juſti- 28
tiam, temperantiam, in primíſque fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam proſecuta, cùm tortoris os viderit, conſiſtet: virtutibúſque omnibus ſine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, reſiſtet extra fores (ut antè dixi) liménque carceris. Quid enim

Videmus … rudem illum *& inexercitatum, quamvis leviter ictum, ploratus turpiſſimos edere.* Sic etiam in Quintil. Inſt. Or. I. 3. *Probus quoque in primis erit ille ingenioſus:* & ib. *probus ab* illo *ſegni & jacente multum aberit.* PEARCIUS. Vide Propertium, III. Eleg. XI. 15.

enim eâ fœdius, quid deformius ſolâ relictâ, comitatu pulcherrimo ſegregatâ? Quod tamen fieri nullo pacto poteſt. Nec enim virtutes ſine beata vita cohærere poſſunt, nec illa ſine virtutibus. Itaque eam tergiverſari non ſinent, ſecúmque rapient, ad quemcumque ipſæ dolorem cruciatúmque ducentur. Sapientis eſt enim proprium, nihil, quod pœnitere poſſit, facere, nihil invitum, ſplendidè, conſtanter, graviter, honeſtè omnia: nihil ita exſpectare, quaſi certò futurum: nihil, cùm acciderit, admirari, ut inopinatum ac novum accidiſſe videatur: omnia ad ſuum arbitrium referre: ſuis ſtare judiciis. Quo quid ſit beatius, mihi certè in mentem venire non poteſt.

Stoicorum quidem facilis concluſio eſt. Qui cùm finem bonorum eſſe ſenſerint, congruere naturæ, cúmque ea convenienter vivere: cùm id ſit in ſapiente ſitum; non officio ſolùm, verùm etiam poteſtate: ſequatur neceſſe eſt, ut cujus in poteſtate ſummum bonum, in ejuſdem vita beata ſit: ita fit ſemper vita beata ſapientis. Habes, quæ fortiſſimè de beata vita dici putem, &, quo modo nunc eſt, niſi quid tu melius attuleris, etiam veriſſimè.

29 AUDITOR. Melius quidem afferre nihil poſſum: ſed à te impetrarim libenter, ut, niſi moleſtum ſit, quoniam te nulla vincula impediunt ullius certæ diſciplinæ, libáſque ex omnibus, quodcumque te maximè ſpecie veritatis movet: quod paulo antè Peripateticos veterémque Academiam hortari videbare, ut ſine retractatione liberè dicere auderent, ſapientes eſſe ſemper *beatiſſimos*; id velim audire, quemadmodum his putes conſentaneum eſſe id dicere. Multa enim à te contra iſtam ſententiam dicta ſunt, & Stoicorum ratione concluſa.

MARCUS. Utamur igitur libertate, quâ nobis ſolis in philoſophia licet uti: quorum oratio nihil ipſa judicat, ſed habetur in omnes partes; ut ab aliis poſſit ipſa per ſeſe, nullius auctoritate adjuncta, judicari. Et quoniam videris hoc velle, ut quæcumque diſſentientium philoſophorum ſententia ſit de finibus, tamen virtus ſatis habeat ad vitam beatam præſidii, quod quidem Carneadem diſputare ſolitum accepimus, ſed is, ut contra Stoicos, quos ſtudioſiſſimè ſemper refellebat, & contra quorum diſciplinam ingenium ejus exarſerat; nos illud quidem cum

pace

pace agemus. Si enim Stoici fines bonorum rectè poſuerunt; confecta res eſt: neceſſe eſt ſemper beatum eſſe ſapientem. Sed quæramus unamquamque reliquorum ſententiam, ſi fieri poteſt, ut hoc præclarum quaſi decretum beatæ vitæ poſſit omnium ſententiis & diſciplinis convenire.

Sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ defenſæque 30
ſententiæ: primùm ſimplices quatuor: Nihil bonum, niſi honeſtum, ut Stoici: Nihil bonum, niſi voluptatem, ut Epicurus: Nihil bonum, niſi vacuitatem doloris, ut Hieronymus: Nihil bonum, niſi naturæ primis bonis aut omnibus aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos diſſerebat. Hæc igitur ſimplicia. Illa mixta. Tria genera bonorum, maxima animi, ſecunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici: nec multo veteres Academici ſecus. Voluptatem cum honeſtate [a] Dinomachus & Calliphо copulavit. Indolentiam autem honeſtati Peripateticus Diodorus adjunxit. Hæ ſunt ſententiæ, quæ [b] ſtabilitatis aliquid habeant: nam Ariſtonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorúmque aliorum evanuerunt.

Hi quid poſſint obtinere videamus, omiſſis Stoicis: quorum ſatis videor defendiſſe ſententiam. Et Peripateticorum quidem explicata cauſa eſt: præter Theophraſtum, &, ſi qui illum ſecuti, imbecilliùs horrent dolorem & reformidant. Reliquis quidem licet facere id quod ferè faciunt, ut gravitatem dignitatémque virtutis exaggerent. Quam cùm ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copioſè ſolent: reliqua ex collatione facile eſt conterere, atque contemnere. Nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam eſſe dicunt, negare, eos eſſe beatos, qui illam adepti ſunt. Quanquam enim ſint in quibuſdam malis: tamen hoc nomen beati longè & latè patet.

Nam ut quæſtuoſa mercatura, fructuoſa aratio dicitur, non 31
ſi altera ſemper omni damno, altera omnis tempeſtatis calamitate ſemper vacet, ſed ſi multo majore ex parte exſtat in utráque felicitas: ſic vita, non ſolùm ſi undique referta bonis eſt, ſed ſi multo majore & graviore ex parte bona propendent, beata rectè dici poteſt. Sequetur igitur, horum ratione, vel ad

a Man. Lamb. *Clitomachus* b Man. *ſubtilitatis*

ſupplicium beata vita virtutem, cúmque ea deſcendet in taurum, Ariſtotele, Xenocrate, Speuſippo, Polemone auctoribus, nec eam [34] minimis blandimentis corrupta deſeret. Eadem Calliphontis erit, Diodorique ſententia: quorum uterque honeſtatem ſic complectitur, ut omnia, quæ ſine ea ſint, longè & retrò ponenda cenſeat. Reliqui habere ſe videntur anguſtiùs: enatant tamen: Epicurus, Hieronymus, & ſi qui ſunt, qui diſertum [35] illum Carneadem curent defendere. Nemo [36] eſt enim, quin eorum bonorum animum putet eſſe judicem, eúmque condocefaciat, ut ea, quæ bona maláve videantur, poſſit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi & Carnea-

---

34. *Nec eam minimis blandimentis corrupta deſeret*] Ita quidem librarii: ſed nunquam mihi perſuadebunt ſic à Tullio profectum eſſe. Quid enim ſi non *minimis*, ſed maximis & potentiſſimis blandimentis tentetur; an tum *deſeret?* Quid autem? an ſolis blanditiis apud Phalaridis taurum res agitur: nihil ibi minarum nihil terroris? Vides jam, opinor, vulgatæ lectionis pravitatem. Tu lege meo periculo, *Nec eam* minis, aut *blandimentis corrupta deſeret*. BENTLEIUS.

35. *Qui* diſertum *illum Carneadem curent defendere: nemo eſt enim*, qui eorum *bonorum animum* non *putet eſſe judicem, eúmque condocefaciat, ut ea, quæ bona maláve videantur, poſſit contemnere*] Non placet illud *diſertum*. Eſto enim diſertiſſimus, ut ſanè fuit: indecenter tamen ſic nunc appellatur. Qui enim *diſertus* eſt, non opus habet *defenſore*. Codices plerique apud Gebhardum *deſertum* habent. Rectiſſimè, ut & Grutero viſum eſt. *Deſerto* enim & derelicto, illi profectò opus eſt advocato & patrono. Ideo autem Carneades *deſertus*, quia is novæ Academiæ princeps paucos habuit ſectatores: cujus tamen diſciplinam Cicero ipſe apud Latinos inſtaurabat. Noſter de Nat. Deor. I. 3. *Multis etiam ſenſi mirabile videri, eam nobis potiſſimùm probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet;* deſertæque *diſciplinæ ac jam pridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis eſſe ſuſceptum*. Quibus hæc objicientibus ita reſpondit cap. 5. *Nec verò deſertarum relictarúmque rerum patrocinium ſuſcepimus. Hæc enim in philoſophia ratio profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à* Carneade, *uſque ad noſtram viguit ætatem; quam nunc propemodum* orbam *eſſe in ipſa Græcia intelligo: quod non Academiæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe*. Hoc primum: nam & reſtat alterum, quod & vero propius, & huic rei accommodatius. *Deſertum* igitur accipe, ob ſententiam de ſummo bono, quam is primus introduxit, & poſt eum nemo eſt ſecutus, *Summum bonum eſſe, frui iis rebus quas primas natura conciliaviſſet*. Vide Academ. IV. Huic, inquam, ſententiæ nemo ab ejus obitu patrocinatus eſt. Unde Noſter de Finib. IV. 18, loco hujus ſimillimo, *Quid cenſes eos eſſe facturos, qui omnino virtutem à bonorum fine ſegregaverunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, ſi qui Carneadeum finem tueri volunt?* Et II. 12. *Rejicitur etiam Carneades; nec ulla de ſummo bono ratio, aut voluptatis, non dolendíve particeps, aut honeſtatis expers probabitur.* Sed pergamus jam ad reliqua. Tu ex optimo tuo exemplari *non* inſeruiſti; ſententia enim negativum exigit. Illud tamen meo quidem judicio, ab interpolatore naſi ſagacioris profectum eſt; qui quod ſententiæ deeſſe viderat, de ſuo impertivit. Ergo placet Lambini conjectura *quin*, quod & idem efficit, &

Carneadis cauſa, & hercle omnium reliquorum.

Quis enim parum eſt contra mortem aut dolorem paratus? Ordiamur ab eo, ſi placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi mortémne videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximíſque doloribus [37] affectus, eos ipſos inventorum ſuorum memoriâ & recordatione confutat: nec hæc ſic agit, ut ex tempore quaſi effutire videatur. De morte enim iſta ſentit, ut, diſſoluto animante, ſenſum exſtinctum putet: quod autem ſenſu careat, nihil ad nos id judicet pertinere. Idem de dolore certa habet, quæ ſe-

& ad cæteros codices propiùs accedit. Adhuc tamen hæremus: quid enim ſibi vult *eorum bonorum*? Quænam ea ſunt, obſecro? non enim dicit. Lege verò totum locum: *Nemo eſt enim*, quin verorum *bonorum animum putet eſſe judicem*; *eúmque condocefaciat*, *ut ea quæ bona*, *maláve videantur poſſit contemnere.* Vides jam claram oppoſitionem fieri inter *vera bona*, & *quæ bona videantur*: quam ſi tollas, & *eorum* cum vulgo legas; nihil crudius, laxius, dilutius dici poteſt, quàm illud *contemnere quæ bona videantur.* Idem.

36. *Nemo eſt enim*, qui eorum *bonorum animum putet eſſe judicem*] Hæc ita laudat Nonius in *condocefacere*, & ita dant vulgati. Sed illius & codicum auctoritas non facit, ut mendoſa non eſſe credam, cùm rei, quam vult Cicero, planè repugnent. Si enim bonorum animum non putant eſſe judicem; cur eum, quæſo, ea, quæ bona maláve videantur, docent contemnere? Id vidit Lambinus, adeóque legit, *quin eorum bonorum*. Cl. autem Bentleius reponit *quin verorum bonorum*. Ego ſanè totum locum ſic reſtituendum puto, *nemo eſt enim* eorum, qui *bonorum animum non putet eſſe judicem.* Particulam negantem ſuppeditavit Elienſ. ſec. Levem verò illam tranſpoſitionem fecimus conjecturâ freti, eâ tamen, quam, niſi fallor, Tullii mens efflagitat. Davisius.

37. *Maximíſque doloribus affectus*, *eos ipſos inventorum ſuorum memoriâ & recordatione* confutat] Vix dubito quin & tibi & cæteris editoribus durius illud viſum ſit, *confutat dolores*: ſed cùm emendatio non ſuccurreret, ſilentio tranſmiſſum eſt. Scio equidem hoc defenſores ſuos habiturum, qui omnia recta prava, quæ in codicibus feruntur, albo calculo comprobare ſolent: ſed cui indoles & ſapor Ciceroniani ſermonis cognitus eſt, hoc ab illius manu eſſe non niſi invitiſſimus fatebitur. Videamus Græca Epicuri, ad quæ hic alludit: *Ἀντιπαρετάττετο πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ.* Quid autem eſt *ἀντιπαρατάττειν*, an *confutare*? nihil minùs. Quid ergo eſt? nempe id ipſum, quod pro vera hujus loci emendatione ſubſtituo, *Eos ipſos inventorum ſuorum memoriâ & recordatione* compenſat. Ita Noſter de Finib. II. 30. ubi Græca iſta Epicuri verbum de verbo vertere profitetur; Compenſabatur, *tamen*, inquit, *cum his omnibus animi lætitia*, *quam capiebam memoriâ rationum inventorúmque noſtrorum.* Et mox ibidem: Compenſabatur, *inquit*, *cum ſummis doloribus lætitia.* Et iterum: *Rationes tuas te video* compenſare *cum iſtis doloribus.* Quid jam videtur? Librariiſne oſcitantibus, an ipſi Ciceroni potior erit fides? Porrò ejuſdem verbi frequens apud hunc uſus eſt, in ſimili ſententia; ut Fin. V. 18. *Et cum maximis curis & laboribus* compenſare *eam*, *quam ex diſcendo capiant voluptatem.* De Nat. Deor. I. 9. *Illa multa ſunt incommoda in vita*, *ut ea ſapientes commodorum* compenſatione *leniant.* De Orat. III. 4. *Et ſummi labores noſtri magnâ* compenſati *gloriâ mihi*

quatur: cujus magnitudinem [38] brevitate conſolatur, longinquitatem [39] lenitate. Quid tandem? iſti grandiloqui contra hæc duo, quæ maximè angunt, meliùs ſe habent quàm Epicurus? An ad cætera, quæ mala putantur, non & Epicurus & reliqui philoſophi ſatis parati videntur? Quis non paupertatem extimeſcit? * neque tamen quiſquam philoſophorum.

32 Hic verò ipſe quàm parvo eſt contentus? nemo de tenui victu plura dixit. Etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis ſumptibus copiæ ſuppetant: cùm procul ab iis omnibus rebus abſit, cur pecuniam magnopere deſideret, vel potiùs curet omnino? An Scythes Anacharſis potuit pro nihilo pecuniam ducere: noſtrates philoſophi facere non poterunt? Illius epiſtola fertur his verbis, ANACHARSIS HANNONI SALUTEM. *Mihi amictui eſt Scythicum* [40] *tegmen: calciamentum, ſolorum callum: cubile, terra: pulpamentum, fames: lacte* [41], *caſeo, carne veſcor. Quare ut ad quietum me licet venias. Munera autem iſta, quibus es delectatus, vel civibus tuis, vel diis immortalibus dona.* Omnes ferè philoſophi omnium diſciplinarum, niſi quos à recta ratione natura vitioſa detorſiſſet, hoc eodem animo eſſe potuerunt.

Socrates, in pompa cùm magna vis auri argentique ferretur, *Quàm multa non deſidero!* inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præſertim, maxima: abduxit legatos ad cœnam in Academiam: iis appoſuit tantùm, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Cùm poſtridie rogarent eum, cui numerari juberet: *Quid? vos heſternâ*, inquit, *cœnulâ non intellexiſtis, me pecuniâ non egere?* Quos cùm triſtiores vidiſſet, XXX minas accepit, ne adſpernari regis liberalitatem videretur.

At verò Diogenes liberiùs, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut

mitigantur. De Senect. cap. 2, *Reſiſtendum ſenectuti eſt, ejúſque vitia diligentiâ* compenſanda *ſunt*. Et ſæpe alibi. BENTLEIUS.

38. *Cujus magnitudinem*] Sic Bentleius. Vulgò, *quorum*.

39. *Longinquitatem* lenitate] Potiùs (cum Man. & Lamb.) *levitate*: ſic enim Cicero ſolet loqui. De Finib. I. 12. *dolor in longinquitate* levis, *in gravitate brevis ſolet eſſe*. Ibid. II. 7. *Si gravis, brevis; ſi longus*, levis: & alibi ſæpiſſime. PEARCIUS.

* Lamb. *neque tamen non quiſquam*

40. *Scythicum tegmen*] De Scythis Juſtinus, *Hiſtor*. II. 2. *Lanæ iis uſus ac veſtium ignotus .... Pellibus ferinis aut murinis utuntur.* Quod uſitatum nunc quoque Tartaris,

ut diceret, ſi quid opus eſſet, *Nunc quidem paululùm*, inquit, *à ſole*. Offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem diſputare ſolebat, quanto regem Perſarum vitâ fortunâque ſuperaret. Sibi nihil deeſſe: illi nihil ſatis unquam fore. Se ejus voluptates non deſiderare, quibus nunquam ſatiari ille poſſet: ſuas eum conſequi nullo modo poſſe.

Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diviſerit, non 33
nimis fortaſſe ſubtiliter, utiliter tamen: partim eſſe naturales, & neceſſarias: partim naturales, & non neceſſarias: partim neutrum. Neceſſarias ſatiari poſſe penè nihilo: divitias enim naturæ parabiles eſſe. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile eſſe cenſet, nec verò ad carendum. Tertias, quòd eſſent planè inanes, neque neceſſitatem modò, ſed ne naturam quidem attingerent, funditus ejiciendas putavit.

Hoc loco multa ab Epicureis diſputantur, eæque voluptates ſingillatim extenuantur: quarum [42] genera non contemnunt: quærunt tamen copiam. Nam & obſcœnas voluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio ſitas eſſe dicunt: eáſque ſi natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, ſed formâ, ætate, figurâ metiendas putant: ab iiſque abſtinere minimè eſſe difficile, ſi aut valetudo, aut officium, aut fama poſtulet: omninóque genus hoc voluptatum optabile eſſe, ſi non obſit; prodeſſe nunquam. Totúmque hoc de voluptate ſic ille præcepit, ut voluptatem ipſam per ſe, quia voluptas ſit, ſemper optandam expetendámque putet: eadémque ratione dolorem ob id ipſum, quia dolor ſit, ſemper eſſe fugiendum. Itaque hac uſurum compenſatione ſapientem, ut voluptatem fugiat, ſi ea majorem dolorem effectura ſit: & dolorem ſuſcipiat, majorem efficientem voluptatem; omniáque jucunda quanquam ſenſu corporis judicentur, ad animum

taris, qui ad Orientem incolunt. Heſychius, Σακυνδάκη, ἔνδυμα Σκυθικόν. Buher.

41. *Lacte, caſeo, pane veſcor*] Herodotus de Anacharſis popularibus, IV. 46. ζώοντές τε μὴ ἀπ' ἀρότου, ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων. Sic enim legendum ex codicibus Mſſ. *Non pane victitantes, ſed ex pecoribus.* Idem.

42. *Quarum genera non contemnunt, quærunt tamen copiam.*] Vitioſa ſine dubio oratio. Quorſum enim illud *tamen*: cùm inter *non contemnere* & *quærere* nulla ſit oppoſitio. Lege, aut, Non *quærunt tamen* copiam, aut, ſpernunt *tamen copiam.* Bent.

mum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tamdiù, dum præſentem ſentiret voluptatem: animum & præſentem percipere pariter cum corpore, & proſpicere venientem, nec præteritam præterfluere ſinere. Ita perpetuas & contextas voluptates in ſapiente fore ſemper, cùm exſpectationi ſperatarum voluptatum, perceptarum memoria jungeretur. Atque iis ſimilia ad victum etiam transferuntur, extenuantúrque magnificentia & ſumptus epularum, quòd parvo cultu natura contenta ſit.

34 Etenim quis hoc non videt, deſideriis iſta condiri omnia? Darius in fuga, cùm aquam turbidam & cadaveribus inquinatam bibiſſet, negavit unquam ſe bibiſſe jucundiùs. Nunquam videlicet ſitiens biberat. Nec eſuriens Ptolemæus ederat: cui cùm peragranti Ægyptum, comitibus non conſecutis, *cibarius* in caſa panis datus eſſet, nihil viſum eſt illo pane jucundius. Socratem ferunt, cùm uſque ad veſperum contentiùs ambularet, quæſitúmque eſſet ex eo, quare id faceret: reſpondiſſe, ſe, quò meliùs cœnaret, opſonare ambulando famem. Quid? victum Lacedæmoniorum in phiditiis [43] nónne videmus? ubi cùm tyrannus cœnaviſſet Dionyſius, negavit ſe jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is, qui illa coxerat: *Minimè mirum, condimenta enim defuerunt.* Quæ tandem, inquit ille? *Labor in venatu, ſudor, curſus ab Eurota* [44], *fames, ſitis.* His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more ſolùm, ſed etiam ex beſtiis intelligi poteſt, quæ, ut quidquid objectum eſt, quod modò naturâ non ſit alienum, eo contentæ non quærunt ampliùs. Civitates quædam univerſæ, more doctæ, parſimoniâ delectantur, ut de Lacedæmoniis paulò antè diximus. Perſarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter naſturtium. Quanquam, ſi quædam etiam ſuaviora

43. *In Phiditiis*] Si quidem *Philitiis* habent plerique manu exarati codices, in iiſque Regius & Lugdunenſes duo, mea vetus editio, Aldina, aliæque nonnullæ, retinenda fuerat ea vox, non temerè extrudenda. Et verò Joan. Meurſius, *Miſc. Lacon.* I. 4, auctores laudat non paucos, qui convivia hæc Lacedæmoniorum vocarunt φιλίτια, & hoc nomen à φιλία ductum putaverunt. Adjungere poterat compoſitorem Etymologici Magni *verbo* Συσσίτιον. Buherius.

44. *Curſus* ad Eurotam] Vulgò *ab Eurota.* Sed rectè doctiſſimus Bentleius: Eurotas enim ſub ipſis propè Spartæ mœnibus fluit. Vide Chr. Cellarium Geogr. lib. II.

viora natura deſideret, quàm multa ex terra arboribúſque gignuntur cùm copiâ facili, tum ſuavitate præſtanti? Adde ſiccitatem, quæ conſequitur hanc continentiam in victu. Adde integritatem valetudinis. Confer ſudantes, ructantes, refertos epulis, tanquam opimos boves: tum intelliges, qui voluptatem maximè ſequantur, eos minimè conſequi; jucunditatémque victûs eſſe in deſiderio, non in ſatietate.

Timotheum, clarum hominem Athenis & principem civitatis, ferunt, cùm cœnaviſſet apud Platonem, eóque convivio 35 admodum delectatus eſſet, vidiſsétque eum poſtridie, dixiſſe: *Veſtra quidem cœna non ſolùm in præſentia, ſed etiam poſtero die jucunda ſunt.* Quid, quòd ne mente quidem rectè uti poſſumus, multo cibo & potione completi? Eſt præclara epiſtola Platonis ad Dionis propinquos: in qua ſcriptum eſt his ferè verbis: » Quò cùm veniſſem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum Syracuſiarúmque menſarum, nullo modo mihi » placuit, bis in die ſaturum fieri, nec unquam pernoctare ſolum: cæteráque quæ comitantur huic vitæ, in qua ſapiens nemo efficietur unquam, moderatus verò multo minùs. Quæ » enim natura tam mirabiliter temperari poteſt?

Quo modo igitur jucunda vita poteſt eſſe, à qua abſit prudentia? abſit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ regis error agnoſcitur, qui incidi juſſit in buſto:

Hæc habeo, quæ edi, quæque exſaturata libido
Hauſit: at illa jacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bovis, non in regis ſepulcro inſcriberes? Hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutiùs habebat, quàm fruebatur.

Cur igitur [45] divitiæ deſiderentur? aut ubi paupertas beatos eſſe

---

II. cap. 13. DAVISIUS.

45. *Cur igitur divitiæ deſiderentur? aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinit? Signis, credo, tabulis,* ludis. *Si quis eſt qui his delectetur; nónne meliùs tenues homines fruuntur, quàm illi qui his abundant? Eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in publico copia: quæ qui privati habent, nec tam multa & rarò vident, cùm in ſua rura venerunt: quos tamen pungit aliquid, cùm illa unde habeant recordantur.*] Totum hunc locum neceſſe erat deſcribere, ut faciliùs intelligi poſſit, quid velim. Vide igitur illud *ludis*: & quàm malè ei conveniat cum ſequentibus, perſpice. *Quæ*, inquit, *qui privati habent*: an *habere ludos* Latinè dicitur? an privati autem domi ludos inſtituebant? Sequitur mox, *Et rarò*

eſſe non ſinit? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis eſt, qui his delectetur, nónne meliùs tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? Eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in publico copia. Quæ qui privati habent, nec tam multa & rarò vident, cùm in ſua rura venerunt: quos tamen pungit aliquid, cùm, illa unde habeant, recordantur. Dies me deficiet, ſi velim paupertatis cauſam defendere. Aperta enim res eſt, & quotidie nos ipſa natura admonet, quàm paucis, quàm parvis rebus egeat, quàm vilibus.

36 Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offenſio, ſapientem beatum eſſe prohibebit? Vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria moleſtiæ habeat, quàm voluptatis. Leviculus ſanè noſter Demoſthenes, qui illo ſuſurro delectari ſe dicebat aquam ferentis mulierculæ, ut mos in Græcia eſt, inſuſurrantíſque alteri: *Hic eſt ille Demoſthenes*. Quid hoc levius? At quantus orator? Sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multùm ipſe ſecum.

Intelligendum eſt igitur, nec gloriam popularem ipſam per ſe expetendam, nec ignobilitatem extimeſcendam. *Veni Athenas*, inquit Democritus: *neque me quiſquam ibi agnovit*. Conſtantem hominem & gravem! qui glorietur, à gloria ſe abfuiſſe. An tibicines, iíque, qui fidibus utuntur, ſuo, non multitudinis arbitrio, cantus numeróſque moderantur: vir ſapiens, multò arte majore præditus, non quid veriſſimum ſit, ſed quid velit vulgus, exquiret? An quidquam ſtultius, quàm, quos ſingulos, ſicut operarios barbaróſque contemnas, eos aliquid putare eſſe univerſos? Ille verò noſtras ambitiones levitatéſque contemnet, honoréſque populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos neſcimus, antequam pœnitere cœpit, contemnere. Eſt

rarò vident, cùm in ſua rura venerunt: hoc *ſignis* & *tabulis* bene convenit, quæ in villis ſuis habere Romani proceres conſueverant: *ludis* verò minimè. Ut & illud denique *pungit aliquid*; ob peculatum ſcilicet & ſacrilegium à ſe admiſſum: plerumque enim *ſigna* illa & *tabulæ* è Græcis urbibus templíſque rapinâ aut furto ablatæ erant; de qua re conſule actiones in Verrem. Sed quid hoc, obſecro, ad *ludos* pertinet? Vides jam, opinor, lectionis receptæ pravitatem. Tu lege non ita magna mutatione; *ct* enim & *d* in veteribus ſcriptis ſæpe confunduntur; *Signis, credo, & tabulis pictis*. Sic loqui ſciebant boni ſcriptores: Horatius epiſt. I. 2. *Ut lippum* pictæ tabulæ, *fomenta podagram*. Serm. I. 1. *Cogeris aut* pictis *tanquam gaudere*

Eſt apud Heraclitum phyſicum de principe Epheſiorum Hermodoro, Univerſos ait Epheſios eſſe morte multandos, quòd, cùm civitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſunt: *Nemo de nobis unus excellat: ſin quis exſtiterit, alio in loco & apud alios ſit.* An hoc non ita fit omni in populo? Nónne omnem exſuperantiam virtutis oderunt? Quid? Ariſtides (malo enim Græcorum, quàm noſtra proferre) nónne ob eam cauſam expulſus eſt patriâ, quòd præter modum juſtus eſſet? Quantis igitur moleſtiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? Quid eſt enim dulcius otio literato? Iis dico literis, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipſo mundo cælum, terras, maria cognoſcimus.

Contempto igitur honore, contemptâ etiam pecuniâ, quid 37
relinquitur, quod extimeſcendum ſit? Exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. Id ſi propter alienam & offenſam populi voluntatem malum eſt: quàm ſit ea contemnenda, paulo antè dictum eſt. Sin abeſſe à patriâ miſerum eſt: plenæ miſerorum provinciæ ſunt; ex quibus admodum pauci in patriam revertuntur. At multantur bonis exules. Quid tum? parúmne multa de toleranda paupertate dicuntur? Jam verò exilium, ſi rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates ſuas philoſophi nobiliſſimi conſumpſerunt, Xenocrates, Crantor, Arceſilas, Lacydes, Ariſtoteles, Theophraſtus, Zeno, Cleanthes, Chryſippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Poſidonius, innumerabiles alii: qui, ſemel egreſſi, nunquam domum reverterunt.

At enim non erit ſine ignominia. Ignominia afficere poterit ſapientem? De ſapiente enim hæc omnis oratio eſt; cui jure id acci-

dare tabellis. Epiſt. II. 1. *Suſpendit* picta *vultum mentémque* tabella. Cicero ipſe, de Nat. Deor. II. 31. *Qui igitur convenit*, ſignum *aut* tabulam pictam *cùm adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem?* & III. 37. *Nonne enim animadvertis ex tot* tabulis pictis, *quàm multi votis vim tempeſtatis effugerint?* Pro Roſcio Amerino c. 46. *Quid præterea cælati argenti? quid ſtragulæ veſtis? quid* pictarum tabularum? *quid* ſignorum? *quid marmoris apud illum putatis eſſe?* Poſtquam hæc ſcripſeram, ſerò hoc animadverti apud Lambinum: *Quidam*, inquit, *tabulis pictis, deleta voce* ludis: *à quibus diſſentio.* Itáne verò, vir optime? Nollem factum. Sed aliis tuis rectè factis hoc erratum penſabimus. BENTLEIUS.

accidere non poſſit: nam jure exulantem conſolari non oportet.

Poſtremò ad omnes caſus facillima ratio eſt eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ ſequuntur in vita, ut, quocumque hæc loco ſuppeditent, ibi beatè queant vivere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari poteſt,

Patria eſt, ubicumque eſt bene.

Socrates quidem cùm rogaretur, cujatem ſe eſſe diceret, *Mundanum*, inquit. Totius enim mundi ſe incolam & civem arbitrabatur. Quid T. Albucius? nónne animo æquiſſimo Athenis exul philoſophabatur? Cui tamen illud ipſum non accidiſſet, ſi in republica quieſcens Epicuri legibus paruiſſet. Quî enim beatior Epicurus, quòd in patria vivebat, quàm quòd Athenis Metrodorus? Aut Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arceſilam, quo eſſet beatior? Quanti verò iſta civitas æſtimanda eſt, ex qua boni ſapientéſque pelluntur? Demaratus quidem Tarquinii, regis noſtri, pater, tyrannum Cypſelum quòd ferre non poterat, fugit Tarquinios Corintho, & ibi ſuas fortunas conſtituit, ac liberos procreavit. Num ſtultè antepoſuit exilii libertatem domeſticæ ſervituti?

38 Jam verò motus animi, ſollicitudines, ægritudinéſque oblivione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non ſine cauſa igitur Epicurus auſus eſt dicere, ſemper in pluribus bonis eſſe ſapientem, quia ſemper ſit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, ut ſapiens ſemper beatus ſit. Etiámne, ſi ſenſibus carebit oculorum, ſi aurium? Etiam. Nam iſta ipſa contemnit. Primùm enim, horribilis iſta cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? Cùm quidam etiam diſputent, cæteras voluptates in ipſis habitare ſenſibus; quæ autem adſpectu percipiantur,

46. *Prætorius & in ſenatu ſententiam dicebat*] Pighius, in Annalibus, ad ann. U. C. 634. hanc phraſim putat eſſe mutilam; excidiſſe enim vocem *cæcus*; quæ quidem ad explendam fulciendámque ſententiam prorſus neceſſaria eſt. Si enim cæcus non fuit Aufidius, quid mirum eſt feciſſe illum omnia, quæ Cicero commemorat; cæcitatem in Appio, in Druſo, in Diodoto Stoico, non prætermiſit; cur omiſerit in hoc Aufidio? Legi ergo poſſit: *Prætorius, cæcus, & in ſenatu ſententiam dicebat.* Buherius.

47. *Videbat in literis*] Cæcus erat iſte Aufidius; & idcirco argutulus ſibi videbatur quicunque erat librarius, qui primus illud *videbat* nobis ſuppoſuit. Ego verò tam putidum ſchema non eſſe Ciceronis continuò agnovi. Aliter, aiunt, olent catuli, aliter ſues. Et proinde, ubi parumper

tur, ea non verſari in oculorum ulla jucunditate: ut ea, quæ guſtemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ipſa, ubi ſentimus, parte verſentur; in oculis tale nihil fit. Animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis variiſque delectari licet, etiam ſi non adhibeatur adſpectus. Loquor enim de docto homine & erudito, cui vivere eſt, cogitare. Sapientis autem cogitatio non fermè ad inveſtigandum adhibet oculos advocatos. Etenim ſi nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti ſimilis adimat? Nam illud Antipatri Cyrenaici eſt quidem paulo obſcœnius, ſed non abſurda ſententia eſt: cujus cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, *Quid agitis?* inquit: *an vobis nulla videtur voluptas eſſe nocturna?* Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magiſtratibus & ex rebus geſtis intelligimus, in illo ſuo caſu nec privato nec publico muneri defuiſſe. C. autem Druſi domum compleri à conſultoribus ſolitam accepimus: cùm, quorum res eſſet, ſua ipſi non videbant, cæcum adhibebant ducem.

Pueris nobis Cn. Aufidius prætorius [46] & in ſenatu ſenten- 39
tiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam ſcribebat hiſtoriam, & videbat [47] in literis. Diodotus Stoicus, cæcus, multos annos domi noſtræ vixit. Is verò, quod credibile vix eſſet, cùm in philoſophia multo etiam magis aſſiduè quàm antea verſaretur, & cùm fidibus Pythagoreorum more uteretur, cúmque ei libri noctes & dies legerentur, quibus in ſtudiis oculis non egebat: [a] tum quod ſine oculis fieri poſſe vix videretur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens diſcentibus, unde, quò, quámque lineam ſcriberent. Aſclepiadem ferunt, non ignobilem [b] Eretricum philoſophum, cùm quidam quæreret, quid ei cæcitas attuliſſet, reſpondiſſe, *Puero ut uno eſſet comitatior.*

per animum intenderam, ſua ſponte enaſcebatur vera & ſincera lectio, *& Græcam ſcribebat hiſtoriam, &* vivebat *in literis*: hoc eſt, omnem ſuam ætatem in literis conſumpſit. Noſter ep. Fam. IX. 26. *Quid ergo faciam? te conſulo, qui philoſophum audis. Angar? excruciémne me? quid aſſequar? deinde quem ad finem?* Vivas, *inquis*, in literis. *An quidquam me aliud agere cenſes; aut poſſem vivere, niſi in literis viverem? ſed eſt earum etiam, non ſatietas, ſed quidam modus,* Ibidem XIII. 28. *Eſt enim in eo, cùm virtus & probitas & ſummum officium ſummáque obſervantia, tum* ſtudia *illa noſtra*, quibus *antea delectabamur, nunc etiam* vivimus. BENTL.

a Man. Lamb. *tamen*

b Lamb. *medicum & philoſophum*

tior. Ut enim vel ſumma paupertas tolerabilis ſit, ſi liceat [48], quod quibuſdam Græcis quotidie: ſic cæcitas ferri facilè poſſit, ſi non deſint ſubſidia valetudinum.

Democritus, luminibus amiſſis, alba ſcilicet & atra diſcernere non poterat: at verò bona, mala; æqua, iniqua; honeſta, turpia; utilia, inutilia; magna, parva poterat; & ſine varietate colorum licebat vivere beatè; ſine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri animi etiam aciem adſpectu oculorum arbitrabatur: &, cùm alii ſæpe, quod ante pedes eſſet, non viderent, ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate conſiſteret. Traditum eſt etiam, Homerum cæcum fuiſſe. At ejus picturam, non poëſim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ ſpecies [49] formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus eſt, ut, quæ ipſe non viderit, nos ut videremus, effecerit? Quid ergo aut Homero ad delectationem animi ac voluptatem, aut cuiquam docto defuiſſe unquam arbitramur?

Aut, ni ita ſe res haberet, Anaxagoras, aut hic ipſe Democritus, agros & patrimonia ſua reliquiſſent? huic diſcendi quærendíque divinæ delectationi toto ſe animo dediſſent? Itaque augurem Tireſiam, quem ſapientem fingunt poëtæ, nunquam inducunt deplorantem cæcitatem ſuam: at verò Polyphemum [50] Homerus cùm immanem ferúmque finxiſſet, cum ariete etiam colloquentem facit, ejúſque laudare fortunas, quòd, quà vellet, ingredi poſſet, &, quæ vellet, attingere. Rectè hic quidem: nihilo enim erat ipſe Cyclops, quàm aries ille, prudentior.

40 In ſurditate verò quidnam eſt mali? Erat ſurdaſter M. Craſſus: ſed aliud moleſtius, quòd malè audiebat; etiam ſi, ut mihi

48. *Si liceat, quod quibuſdam Græcis quotidie*] Nimirum *mendicare;* quæ honeſta eſt [illegible]. DAVISIUS.

49. *Quæ ſpecies formæ, quæ pugna*] Daviſius ex MſI. Gebhardianis *quæ ſpecies, formáque pugnæ.*

50. *Polyphemum Homerus, cum ariete etiam colloquentem facit, ejúſque laudare fortunas, quod quà vellet ingredi poſſet, & quæ vellet attingere*] Rectè animadvertis apud Homerum hoc non haberi: ergo aut finxit id Cicero, aut ex tragico quodam ſumpſiſſe videtur. Sed poſtrema illa *quà vellet, attingere* languida ſunt & inania. Quidam apud Lambinum *adſpicere* reponebant; verùm hoc adhuc deterius. Omnes ferè Gebhardi codices *quem* præferunt, non *quà.* Unde ſuſpicor legendum eſſe, &

hi videbatur, injuriâ. Epicurei noſtri Græcè ferè neſciunt, nec Græci Latinè. Ergo hi in illorum, & illi in horum ſermone ſurdi: omnéſque[51] id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ ſunt innumerabiles, ſurdi profectò ſumus. At vocem citharœdi non audiunt: ne ſtridorem quidem ſerræ tum, cùm acuitur: aut grunnitum, cùm jugulatur, ſuis: nec, cùm quieſcere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, ſi cantus eos fortè delectant, primùm cogitare debent, antequàm hi ſint inventi, multos beatè vixiſſe ſapientes. Deinde multo majorem percipi poſſe legendis his, quàm audiendis, voluptatem.

Tum, ut paulo antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, ſic licet ſurdos ad oculorum. Etenim qui ſecum loqui poterit, ſermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia, ut idem oculis & auribus captus ſit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primùm per ſe ipſi plerumque conficiunt hominem: ſin fortè longinquitate producti vehementiùs tamen torquent, quàm ut cauſa ſit, cur ferantur: quid eſt tandem, dii boni! quod laboremus? Portus enim præſtò eſt, quoniam mors ibidem eſt, æternum nihil ſentienti receptaculum. Theodorus Lyſimacho mortem minitanti: *Magnum verò*, inquit, *effeciſti, ſi cantharidis vim conſecutus es.* Paulus Perſæ deprecanti, ne in triumpho duceretur, *In tua id quidem poteſtate eſt.* Multa primo die, cùm de ipſa morte quæreremus: non pauca etiam poſtero, cùm ageretur de dolore, ſunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud ſanè periculum eſt, ne non mortem aut optandam, aut certè non timendam putet.

Mihi quidem in vita ſervanda videtur illa lex, quæ in Græ-
corum conviviis obtinetur; Aut bibat, inquit, aut abeat. Et 41
rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne ſobrius in violentiam vinolentorum incidat, an-

---

& in quem vellet, *arietare.* Convenit profectò hoc Cyclopis immanitati. Accius apud Noſtrum de Divin. I. 22. *Duos conſanguineos arietes inde eligi. Deinde ejus germanum cornibus conitier in me* arietare, *eóque ictu me ad caſum dari.* Vel propius etiam poſſis, *& quem vellet arietare*: ut Plautus in Truculento. II. 2. *Quis illic eſt, qui tam protervè noſtras ædes arietat?* Niſi fortè & hîc legendum ſit, *protervè in noſtras* &c. BENTLEIUS.

51. *Omnéſque id nos*] Manutius, & Lambinus reponebant, *Omnéſque item nos* &c. Pronomen *id* omnino delet Daviſius. Tuetur autem Wopkenſius, quem vide *Tullian. Lect.* I. 21.

tè diſcedat: ſic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit & Hieronymus. Quòd ſi ii philoſophi, quorum ea ſententia eſt, ut virtus per ſe ipſâ nihil valeat: omnéque quod honeſtum nos & laudabile eſſe dicimus, id illi caſſum quiddam & [a] inani vocis ſono decoratum eſſe dicant: & tamen ſemper beatum cenſent eſſe ſapientem: quid tandem à Socrate & [b] Platone profectis philoſophis faciendum putes? Quorum alii tantam præſtantiam in bonis animi eſſe dicunt, ut ab his corporis & externa obſcurentur. Alii autem hæc ne bona quidem ducunt: in animo reponunt omnia. Quorum controverſiam ſolebat tanquam honorarius arbiter judicare Carneades. Nam cùm, quæcumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent divitiis, bonæ valetudini, cæteris rebus generis ejuſdem, quàm Stoici: cùm ea re, non verbis ponderarentur; cauſam eſſe diſſidendi negabat. Quare hunc locum cæterarum diſciplinarum philoſophi quemadmodum obtinere poſſint, ipſi viderint. Mihi tamen gratum eſt, quòd de ſapientium perpetua bene vivendi facultate dignum quiddam philoſophorum voce profitentur.

Sed quoniam manè eſt eundum, has quinque dierum diſputationes memoriâ comprehendamus. Equidem me etiam conſcripturum arbitror: ubi enim meliùs uti poſſumus hoc, cuicuimodi eſt, otio? ad Brutúmque noſtrum hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modò impulſi ſumus ad philoſophicas ſcriptiones, verùm etiam laceſſiti. In quo quantum cæteris profuturi ſumus, non facilè dixerimus: noſtris quidem acerbiſſimis doloribus, variiſque, & undique circumfuſis moleſtiis, alia nulla potuit inveniri levatio.

a Man. Lamb. *inanis* b Iidem. *Platone; perfectiſque philoſophis*

DE

DE
NATURA DEORUM,
AD M. BRUTUM,
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Totus hic liber trifariàm diſpertitur. Parte primâ, ad caput uſque 8, *Cicero nonnulla præmittit, quibus toti operi veluti proludit. Parte ſecundâ, quæ capite* 20. *clauditur, Velleius Epicureus philoſophus, rejectis aliorum philoſophorum opinionibus, Epicuri de Deo placita in medium affert, & magnificè commendat. Tertiâ denique parte, quæ reliquo libro continetur, totam Epicuri de Deorum natura doctrinam à Velleio expoſitam Cotta ex Academia philoſophus evertit.* Petrus Lescaloperius.

CUM multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſint, tum perdifficilis, Brute, (quod tu minimè ignoras) & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum: quæ & ad agnitionem [1] animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. De qua tam variæ ſunt doctiſſimorum hominum, támque diſcrepantes ſententiæ, ut magno [2] argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt princi- 1

1. *Ad agnitionem animi*] Quæſtionem de natura deorum, quam ait Cicero *ad agnitionem animi eſſe pulcherrimam*, cognitu præclaram interpretor : eſt enim hoc loco

principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam: prudentérque Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. Quid eſt [3] enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, támque indignum ſapientis gravitate atque conſtantiâ, quàm aut falſum ſentire, aut,

loco agnitio animi, non quâ cognoſcitur animus, ſed quâ ipſe divinam naturam agnoſcit. Lescaloper. Senſus paulo obſcurior videri poſſit; quapropter eum paucis explicabo. Cùm multi philoſophi mentem divinam eſſe cenſuerint; ait Tullius, hanc diſputationem animo cognoſcendo fore utilem; quòd, indagatâ deorum naturâ, ſimul eluceſceret mentis humanæ ratio. Vide Tuſc. I. 26. 27. Similiter Varro apud Auguſtin. C. D. VII. 15. Hinc liquet à ſcopo prorſus aberrâſſe M. A. Muretum, qui agitationem *animi* reſcribebat; uti docet etiam Adr. Turnebus Adverſ. XIV. 14. Davisius. Dudum priuſquam Daviſiana legerem, in ea ſententia eram, agnitionem animi illam eſſe, quâ cognoſcitur animus, non quâ cognoſcit. Qui ſic intelligunt, quaſi dicat Cicero eam quæſtionem eſſe cognitu pulcherrimam, nullo exemplo probant, ſed nec probare, opinor, poſſunt, quòd agnitio animi actionem deſignet, quâ cognoſcit animus. Deinde non de nihilo eſt, extare hoc quoque unde perſpiciatur quid ſenſerit de animi natura Cicero. Illis quæ Daviſius firmandæ ſuæ ſententiæ adhibuit, poſſunt hæc addi Ciceronis ipſius teſtimonia. Somnio Scip. cap. 8. ita loquentem facit Africanum: *deum te igitur ſcito eſſe, ſi quidem deus eſt, qui meminit, qui providet &c.* De Univerſ. 8. *Animum igitur cùm ille procreator mundi deus ex ſua mente & divinitate genuiſſet, &c.* De Divin. I. 49. *A natura deorum, ut doctiſſimis, ſapientiſſimiſque placuit, hauſtos animos & libatos habemus.* Qui locus ad hujus, qui in manibus eſt, declarandam ſententiam penè factus videtur. Tuſculan. V. 13. *Humanus autem animus decerptus ex mente divina, cum alio nullo, niſi cum ipſo deo, comparari poteſt.* Adde eundem, *Tuſcul.* I. 23. *& de Legib.* I. 22. nec non Salluſtium, *Catilin. cap.* I. Dixerat pridem Ariſtoteles, referente Sexto Empirico, *adverſ. Mathem.* p. 312. deum eſſe aliquid quod ex ſe ſimile ſit animæ. Εἶναί τε θεὸν, τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐοικὸς τῇ ψυχῇ. Quod non adeò mirabitur, qui meminerit cenſuiſſe quoſdam philoſophos, uti canit Virgilius Georg. IV. 220. *eſſe apibus partem divinæ mentis, &c.* Quin S. Auguſtinus *l. de Beata Vita, n. 4.* ubi de anima loquitur, *Id eſt,* inquit, *unum, in rebus proximum Deo.* Buherius.

[2] *Ut magno argumento eſſe debeat cauſam,* &c.] Hunc locum docti aliquot viri putant mutilum ac lacerum, parùm corruptum. Ego ſuum cuique judicium liberum, ut par eſt, relinquam: ſed non dubitabo profiteri; mihi videri integrum eſſe, & explicari poſſe. Hoc idem enim dicit, opinor, Cicero, quod Ariſtoteles lib. I. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, cap. 2. ὥστ' εἴπερ διὰ τὸ φεύγειν τὴν ἄγνοιαν ἐφιλοσόφησαν, φανερὸν ὅτι διὰ τὸ εἰδέναι, τὸ ἐπίστασθαι ἐδίωκον, καὶ οὐ χρήσεώς τινος ἕνεκα. Id eſt, *Itaque ſi, propterea quòd fugerent inſcientiam, philoſophati ſunt: perſpicuum eſt, eos, eò ut ſcirent, ſcientiam perſecutos eſſe, non utilitatis alicujus gratiâ.* Illa *Ariſtoteles.* Hæc Cicero; *cauſa*, id eſt, *principium, philoſophiæ eſt ſcientia*; id eſt, homines ingenio excellentes ſcientiæ cauſâ philoſophati ſunt: hoc eſt, ſcientia, ut finis, cujus gratiâ quærere cœperunt naturam rerum, impulit eos, ut philoſopharentur. Ita ſcientia, & principium & finis eſt philoſophiæ; finis, quia ejus cauſâ philoſophati ſunt homines; principium, quia impulit & commovit eos ad philoſophandum. Lambinus.

Ut magno argumento eſſe debeat prudenter Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe] Ita legitur hic locus in Mſ. cùm in aliis ſit, *ut magno argumento eſſe debeat,* cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam, *prudentérque Academicos à rebus* &c. Ursinus.

Cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcien-

aut, quod non ſatis exploratè perceptum ſit & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere?

Velut in hac quæſtione, plerique (quod maximè veriſimile eſt, & quò omnes duce naturâ vehimur) deos eſſe dixerunt:

 dubi-

ſcientiam] Niſi enim ſcientiæ nobis amor à natura eſſet inſitus, non erat cauſa, cur philoſopharemur. Scientiam autem philoſophiæ cauſam & originem eſſe, inde cognoſcitur, quòd de natura deorum non modò variæ ſunt doctiſſimorum hominum opiniones, verùm etiam diſcrepantes; cujus rei cauſa eſt ſcientiæ cupiditas. Cur autem nonnulli hanc lectionem adeò non probaverint, ut corruptum exemplar ſequi maluerint, non intelligo; niſi ſi ea, quæ in ſuo libro Mſ. non vident, ex ingenio & conjectura eſſe omnia in animum induxerunt. P. MANUTIUS.

Quid eſt, quod (Tullius) ait *cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam?* Conveni aliquando qui hinc abeſſe neſcio quid putaret, & aliquid ſuppleret; in contrariúmque ſenſum converteret, & *inſcientiam* inſcientiſſimè legeret. Ego ſcientiam defendo, & exiſtimo ſignificari veram philoſophiam non in hominum philoſophorum diſcrepantibus opinionibus poſitam, & conſtitutam eſſe; ſed in ſcientia, certáque cognitione, & ſine ea eſſe non poſſe. Nam tanta inter eos varietas & diſſenſio eſt, ut appareat ſine certa quadam ſcientia philoſophiam extare non poſſe, nec philoſophos eam eſſe artem conſecutos, cujus nomine vocantur. Itaque cùm à ſcientia abſint, ad quam etiam perveniri Academici non poſſe dicunt, & cùm in tanta diſſenſione conſtituti ſint, ut quidam ineptiſſimas ſententias de diis immortalibus ferant, tanta varietas magnum argumentum habet, ſine ſcientia, veríque cognitione, & comprehenſione philoſophiam eſſe non poſſe, & eos à philoſophia, qui opinionibus nitantur, plurimùm diſtare: vel potiùs dicit omnes ad ſcientiam pervenire conari, & ad eam omni ſtudio eniti, ſed cùm diverſa ſentiant, meritò Academicos ſententiam ſuſtinere ſuam, ne temerè aſſentiantur. Nam temerarium eſſet, incognito falſóve aſſentiri. TURNEBUS, *Adverſ.* XIV. 14.

Vexatus hic locus à multis multorum quoque vexavit ingenia: itaque admodum varié & lectitatus, & expoſitus eſt. Aldus Manutius ita legit: *Ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe inſcientiam.* Quàm ſcienter, ſcientûm virorum eſto judicium. Certè ſolus ita legit: & duriuſculè à Turnebo, ſed preſſo nomine, accipitur, ut paulo antè in ipſa Turnebi interpretatione audivimus. Codex Palatinus tertius *ſcientiam* mutat in *ſententiam:* aliter alii legunt: nonnulli (quod factu facillimum eſt) totum locum expungunt, quippe quem ſpurium, & alienum putant: ſed id ſola difficultas explicandæ ſententiæ perſuaſit, quæ gnavis interpretibus declinanda nunquam eſt. Itaque & totum locum, & vulgatam totius loci lectionem retineo, atque ita explico: *cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam*, quam ſcilicet omnes appetunt; quaſi diceret: De deorum natura ſic inter ſe philoſophi diſſentiunt, ut inde certò colligi videatur hoc primum, nempe id totum philoſophandi genus atque inſtitutum, nec non varias philoſophorum ſectas ex eo ſcientiæ appetitu, qui omnibus innatus eſt, profectas eſſe: dum enim quiſque ſcire avet, ſuóque genio plurimùm tribuit, novæ cujuſpiam ſtellæ, ut aiunt, novi orbis inventionem ſibi appromittens, factum eſt ut abierint in diverſa philoſophi, ſectíque ſint in varias varié opinantûm claſſes. Ac quemadmodum in fluminibus uſuvenit, ut præcipites aquas objectus obex, & acuta moles multiplices in rivos, alveóſque ſcindat: ita plerumque fit in hominibus, ad veri inveſtigationem magnâ contentione, confertímque properantibus, ut eos prærupti quidam ſcopuli disjiciant ab communi tramite, & ſuam quemque ſemitam diverſum inire cogant. Sed & alterum indidem colligitur, prudenter feciſſe Academicos,

dubitare ſe Protagoras; nullos eſſe omnino Diagoras Melius, & Theodorus [4] Cyrenaicus putaverunt. Qui verò deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in varietate ac diſſenſione, ut eorum moleſtum ſit dinumerare ſententias. Nam & de figuris deorum, & de

---

micos, qui tam incertis opinionibus aſſenſionem minimè dederint. Lescalop.

Non longè ab initio libri primi de *Natura Deorum* lacuna hæc pridem notata eſt. Nempe in ipſo exordio totius diſputationis, quod eſt ejuſmodi : *Cùm multa res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſint, tum perdifficilis, Brute, quod tu minimè ignoras, & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum, quæ & ad cognitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. De qua tam variæ ſunt doctiſſimorum hominum, támque diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam : prudentérque Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe.* Mutilum, inquam, eſſe hunc locum, præter Lambini auctoritatem, qui hunc ut corruptum aſteriſco notavit, ſententiæ ipſius abſurditas cogit fateri. Quod miror Manutium non vidiſſe, neque Manutio majorem Turnebum, qui hanc lectionem tuentur. At enim verò non video, quo ſenſu ſcientia cauſa & principium philoſophiæ dici poſſit. Nam eſſe exitum & finem palàm eſt. Omnes quippe hoc conſilio ad philoſophandum accedunt, ut ſedula perveſtigatione cauſarum, alicujus rei ſive effectûs naturam penitus, quod ſcientiæ eſt munus, comprehendant. Cæterùm quàm certum eſt hunc contextum eſſe hiulcum, tam difficile arbitror, quæ deſunt ſupplere. Id quidem meliorum librorum ope planè præſtari poſſet, ſi extarent. An autem extent, me latet. Interea verò quid mihi nunc de ſupplenda hac lacuna in mentem veniat, dicam. Ita mihi videor hanc poſſe ſupplere. Poſt hæc verba : *ut magno eſſe argumento debeat, cauſam, id eſt, principium philoſophiæ*, ſuppleo, [*ab amore quidem ſcientiæ eſſe ductum, finem tamen non eſſe*] *ſcientiam*. Plana & dilucida hoc modo ſententia eſt. Præfatur primùm difficilem eſſe quæſtionem de natura deorum, idque intelligi ex varietate opinionum, & diſſenſu philoſophorum circa hanc quæſtionem. Ex quo infert omnes ſtudio quidem & amore ſcientiæ impelli ad philoſophandum; quod idem eſt atque hunc amorem eſſe cauſam & principium philoſophiæ : non tamen hujus finem eſſe ſcientiam. Non enim finis ſcientia, ſi ad eam nemo pervenit. Quippe hoc finis differt à ſcopo, quòd ad ſcopum ſufficit animi deſtinatio & conſilium : finis, niſi operis ſucceſſu, non intelligitur. Indicium infelicitatis & laboris nunquam ad finem pervenientis in via veritatis, diſcordes philoſophorum circa idem quæſitum ſententiæ. Ex quibus Cicero arguit prudenter feciſſe Academicos, qui à rebus incertis aſſenſionem cohiberent. Hanc eſſe mentem M. Tullii eo loco, hoc conſilium, cuivis animum advertenti apparere arbitror. Ex quo etiam ſpes ſit, quod ad verba attinet, quæ hîc affero ad hiatum ſupplendum, non eſſe admodum diſſimilia iis, quibus vir ille ſummus ſententiam expreſſerat. Ita igitur interim liceat ſupplere hunc locum, dum aliquis nondum repertus liber è tenebris emergens, ipſam & Ciceronis manum repræſentaverit. Petrus Petitus, *Miſcell. Obſerv.* lib. I. c. 3.

Cicero de Natura Deorum, lib. I. c. I. ſic de ea loquitur : *De qua tam variæ ſunt doctorum hominum, támque diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe ſcientiam; prudentérque Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe.* An ergo ſequitur ex diſſenſione philoſophorum de natura deorum, *cauſam*, id eſt, *principium philoſophiæ eſſe ſcientiam* ? Imò contrà ; nam ubi ſcientia eſt, ibi non eſt diſſenſio. Attamen *Dionyſ. Lambinus* contendit *Ciceronem* hoc velle, homines ſcientiæ causâ philoſophatos eſſe. Quod verum quidem eſt, ſed à *Cicerone* non dicitur, quia nihil hic ad rem facit ; quæ enim hæc eſt ratiocinatio? Diſſentiunt philoſophi ; ergo, ſcientiæ quærendæ

de locis atque ſedibus, & actione vitæ multa dicuntur: déque his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. Quod verò maximè rem cauſámque continet, eſt, utrùm nihil agant, nihil moliantur; omni curatione & adminiſtratione rerum vacent:

rendæ cauſâ, philoſophati ſunt; ergo rectè fecerunt Academici, qui aſſenſum cohibuerunt? Inſerenda omnino hîc eſt negatio, legendúmque, *non eſſe ſcientiam*, hoc eſt, perſpicuam cognitionem veritatis, ex qua omnia ſua conſectaria deducant; quod ſequitur ex varietate ſententiarum, & quo poſito, prudenter omnino fecerunt Academici, qui à rebus incertis aſſenſionem cohibuerunt. Vir doctiſſimus nec rem aſſecutus eſt, nec verba Ciceronis. *Cauſa, id eſt, principium philoſophiæ,* non id ſignificant hîc, quod in ſermone vulgari ſolent; hoc eſt, rationem cur quis philoſophetur, initiúmque ejus laboris. Græci Dialectici *αἰτίας* & *ἀρχὰς*, *cauſas* & *principia* vocabant; ubi ſermo erat de inquiſitione veri, déque demonſtratione quâ probaretur; axiomata, aut effata, ex quibus conſectaria deducebantur. Sic loquitur *Ariſtoteles* Analyticorum Poſteriorum lib. I. cap. 2. ubi docet quid ſit ſcire, quid demonſtratio, & ex quibus conſtet. *Ἀνάγκη τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι καὶ πρώτων, καὶ ἀμέσων, καὶ γνωριμωτέρων, καὶ προτέρων, καὶ* ΑΙΤΙΩΝ *τοῦ συμπεράσματος, οὕτως γὰρ ἔσονται καὶ αἱ* ΑΡΧΑΙ *οἰκεῖαι τοῦ δεικνυμένου*: *neceſſe eſt demonſtrationem ſcientiam eſſe ex veris, primis, proximis, notioribus, antecedentibus & cauſis concluſionis: ſic enim erunt &* principia *propria ejus quod demonſtratur*. Paulo pòſt: ΑΙΤΙΑ *τε καὶ γνωριμώτερα δεῖ εἶναι, καὶ πρότερα*. ΑΙΤΙΑ *μὲν, ὅτι τότε ἐπιστάμεθα, ὅταν τὴν αἰτίαν εἰδῶμεν, καὶ πρότερα, εἴπερ* ΑΙΤΙΑ *καὶ προγινωσκόμενα, οὐ μόνον τὸν ἕτερον τρόπον τῷ ξυνιέναι, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰδέναι ὅ, τι ἐστί*. Cauſas *& notiores oportet eſſe & antecedentes*; cauſas *quidem, quia tum ſcimus, cùm cauſam novimus; & priores, ſi quidem ſint* cauſæ *& præcognita, non tantùm cognitione alius modi, ſed & cognitione quòd ſit.* Iterum inferiùs: *Ἐκ πρώτων δ' ἐστὶ τὸ ἐξ* ΑΡΧΩΝ *οἰκείων. ταὐτὸ γὰρ λέγω πρῶτον καὶ* ΑΡΧΗΝ. ΑΡΧΗ *δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος*: *E primis eſt, quod deducitur è* principiis *propriis: idem enim voco primum &* principium. *Eſt autem* principium *demonſtrationis proximè antecedens propoſitio*. Sæpius ita locutus eſt *Ariſtoteles*, in hoc & ſequente libro: ſæpius etiam *Sextus Empiricus*, & alii philoſophi; omneſque, qui elementa philoſophiæ attigerunt, norunt quæ *principia* ſcientiarum dicantur. Sed ſupercilioſi grammatici, qui *Ciceronem* recuderunt, hæc animadvertere non potuerunt, quòd *principia* rectæ ratiocinationis æquè nòrint ac elementa ipſa humanitatis; quæ, ad eos quod attinet, etiamnum in puteo Democriti latent. Joan. CLERICUS, *Silv. Philol. cap. 1.*

Cauſam, id eſt, principium philoſophiæ eſſe inſcientiam] Sic Mſ. Elienſis, ac ita dudum ediderat Aldus Nepos. Noſter Acad. lib. I. cap. 11. *Si ita erat comprehenſum, ut convelli ratione non poſſet*, ſcientiam; *ſin aliter*, inſcientiam *nominabat*. Vide & lib. I. de Divin. cap. 52. *Principium* verò philoſophiæ dicitur *inſcientia*, quòd ejus ſit *ἡ πρώτη αἰτία*, ut loquitur Nemeſius de nat. hominis, cap. 30. Et hoc eſt quod *ἀρχὴν αἰτιώδη* dixit Sextus Empiricus Pyrrh. Hypot. lib. I. cap. 6. De *ἀρχῆς* & *αἰτίας* poteſtate conſulas licet Ariſtotelem Met. lib. IV. cap. 1, 2. & Simplicium in Phyſ. lib. I. p. 3. Vult igitur Cicero, ignorationem rerum in cauſa fuiſſe, cur homines ſeſe philoſophiæ dederint; id quod ex diſcrepantibus philoſophorum ſententiis rectè colligitur; quoniam, *ſi res liquidò ſciretur, una eſſet omnium vox, & in ejuſdem ſententiæ finem cunctorum pergeret & conveniret aſſenſio*, ut verbis utar Arnobii lib. III: Idem lib. II. *Qui dum alter alterius labefactant, deſtruunt, convellúntque decreta, cuncta incerta fecerunt, nec poſſe aliquid ſciri ex ipſa diſſenſione monſtrarunt.* Juſtinus Martyr, Cohort. ad Græcos cap. 5. *Εἰ δὲ καὶ τούτους* (Platonem & Ariſtotelem) *μὴ συμφωνοῦν-*

an contrà ab his & à principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur atque moveantur. In primiſque magna diſſenſio eſt; eáque niſi dijudicetur, in ſummo errore neceſſe eſt homines atque in maximarum rerum ignoratione verſari.

Sunt

ὡς ἀλλήλοις ἐοίκασιν, ῥᾴδιον· εἴρηται καὶ τὴν τούτων ΑΓΝΟΙΑΝ γινώσκειν σαφῶς. Idem Apol. II. cap. 13. Οἱ δὲ τἀναντία αὑτοῖς ἐν κυριωτέροις εἰρηκότες, οὐκ ἐπιστήμην τὴν ἌΠΤΩΤΟΝ καὶ γνῶσιν τὴν ἀνέλεγκτον φαίνονται ἐσχηκέναι. Ἄπτωτος eſt ἀσφαλὴς, βέβαιος, ut interpretatur Heſychius; & fruſtrà fuit metaphraſtes, qui ἄπτωτον repoſuit. Sed nec res meliùs Grabio ceſſit, qui *ſubliniorem ſcientiam* vult intelligi. Sextus Empiricus Pyrrhon. Hypot. lib. I. cap. 6. Οἱ μεγαλοφυεῖς τῶν ἀνθρώπων ταρασσόμενοι διὰ τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀνωμαλίαν, καὶ ἀποροῦντες τίσιν αὐτῶν χρὴ μᾶλλον συγκατατίθεσθαι, ἦλθον ἐπὶ τὸ ζητεῖν, τί τε ἀληθές ἐστιν ἐν τοῖς πράγμασι καὶ τί ψεῦδος. Vide ſis etiam cap. 12. noſtrum lib. Acad. cap. 8. Xenophontem Ἀπομν. lib. I. cap. 1. 13. & Boëtium Conſ. Philoſ. lib. V. Proſ. 3. Cumprimis autem huc faciunt Ariſtotelis verba Metaphyſ. lib. I. cap. 2. Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀτόπων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες, καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες... ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων, οἴεται ἀγνοεῖν. Vide ſis & Gatakerum ad Antonini I. 15. Pal. tert. *ſententiam*; vulgati *ſcientiam*; quæ quidem ſcriptura, licet ei patrocinentur viri doctiſſimi, nobis haud placet. Nam ſive cùm Lambino locum interpretemur, quaſi dicat Tullius, homines ingenio præcellentes ſcientiæ cauſâ philoſophatos eſſe; ſive cum Turnebo ſignificari putemus, veram philoſophiam in ſcientiâ certáque cognitione poſitam eſſe, nec ſine ea poſſe conſiſtere; nullus eſt ratiocinationis nexus, nec ſibi invicem cohærent ſententiæ. Quibus enim fidiculis extorqueri poteſt vel hæc, vel illa concluſio, quanquam philoſophis inter ſe non conveniſſe ſtatuamus. Davisius.

Cauſam, id eſt, principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam] Nihil hìc immutandum, quid quid dicant viri docti. Per *ſcientiam* Tullius intelligit eas animi perceptiones, quæ certæ ſunt, & indubitatæ, quæque ideo verè ſunt philoſophiæ cauſa, & principium. Nam πάντα τὰ αἴτια, ἀρχαί, juxta Ariſtotelem, *Metaph.* IV. 1. Hoc autem Academicorum erat effatum, teſte Tullio, Academ. Quæſt. I. 8: *Scientiam nuſquam eſſe, niſi in animi notionibus* (ita cum Lambino legendum) *atque rationibus*. Itaque ſcientiæ opinationem opponebant. *Scientia enim certi, opinatio incerti*, ut aiebat Lactantius, *Inſtit.* III. 3. Ea ipſa eſt doctrina, quam acutiſſimi recentiores philoſophi Carteſius, Malebranchius, aliique, optimam eſſe philoſophandi rationem docuerunt; ſcilicet; *nihil eſſe turpius, quàm cognitioni, & perceptioni aſſertionem, approbationémque præcurrere*. Quæ verba ſunt noſtri Ciceronis, *Academ. Quæſt.* I. 12. Videatur Malebranchius, *Diſquiſit. de Veritat. Tom. I. lib. I cap.* 1. & paſſim. Buhierius.

Promittebatur à me Commentariorum *delectus*, non acervus. Hîc tamen contrà facio, quàm pollicitus, profeſſuſque ſim. Mihi quidem Turnebus inſtar omnium; ſed præterire neminem volui, qui ſuam expertus ſit in ſententiæ hujus explicatione induſtriam: niſi tres omnino, quibus, cùm Gallicè ſcripſerint, non erat hîc locus. Primus eſt Mathurinus Veyſſerius *De la Croze*, qui hujus nominis inverſione dici voluit *Alcouer*, in volumine cui titulus, *Nouvelles de la République des Lettres, Avril*, 1702. Alter, Petrus Bælius, in Epiſtolis. Tertius denique, anonymus Diatribæ auctor, quæ legitur in Trivoltienſi, quod vocant, Diario, art. 115. Decemb. 1730. Is eſt Carolus Boſius, è Soc. Jesu, vir non una laude inſignis: cujus primam ætatem tractatio humanarum literarum; adultam, divinarum; maturam prudentia rerum gerendarum illuſtravit primùm in Gallia,

Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia purè ac caſtè tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab his, & ſi eſt aliquid à diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem dii 2

Gallia, nunc Romæ. Cui ego, pro benevolentiæ conſtantia, cùm debeam plurimum, hoc ſaltem rependo, ut honoris cauſâ nominem. OLIVETUS.

3. *Quid eſt enim temeritate* fortius] Aut hic *fortius* in malam partem eſt accipiendum, quaſi violentius: qua ſignificatione hanc vocem alibi non memini me legiſſe; aut pro *fortius* corrigendum *fœdius*, quod affirmare ſine vetuſtis exemplaribus non audeo. P. MANUTIUS. *Temeritate turpius*. Veneti, *fortius*, quod certè congruere non videtur. Suſpicari tamen aliquis poſſit, in archetypo *ſpurcius* fuiſſe. CAMERARIUS. *Temeritate turpius*. Vel hoc modo legendum, quo modo conjecit & Manutius: *quid enim temeritate* fœdius? vel, *quid enim temeritate* turpius, quantumvis licet reclament codices, quos vidi, omnes. Neque hæc ſcriptura ferri ullo modo poteſt, quicquid comminiſcantur & proferant ſtudioſi antiquitatis homines, ipſéque adeò Turnebus; nam, ut idem alibi fatetur, omni antiquitatis ſitu, carie, & putrore potentior eſt ratio & veritas. LAMBINUS. *Temeritate turpius*. Sic olim dedit Aſcenſius: quam lectionem ratam faciunt Pal. tert. & Elienſ. Lib. I. de Divin. cap. 4. *Cùm omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errórque turpis eſt*, ſimilis extat alter Acad. I. 12. Temeritas *tum eſſet inſignis, cùm aut falſa, aut incognita res approbaretur; neque hoc quicquam eſſe* turpius, *quàm cognitioni & perceptioni* aſſertionem (malim cum Turnebo *aſſenſionem*) *approbationémque præcurrere*. Pariter lib. II. 20. *Pro veris probare falſa* turpiſſimum *eſt*. Vide & cap. 36. Vulg. *fortius*; à cujus partibus ſtant Adr. Turnebus *Adverſ.* XIV. 14. Vir linguæ Latinæ peritiſſimus J. F. Gronovius Obſerv. lib. II. 2. præfractè negat *fortius* in malam partem ſumi poſſe; veterem tamen lectionem propugnat, & in præcedente *ablativo* vim inſtrumenti eſſe cenſet, ut dicat Cicero, Quid eſt per temeritatem fortius, ſeu quid juvat quamcunque cauſam temeritas? Sed in hac interpretatione nihil eſt præſidii: talis enim interrogatio nimis eſt opica, eodémque redit ac ſi quæreretur, quid ſit per vitium laudabilius, aut per ſtultitiam ſapientius. DAVISIUS.

4. *Theodorus Cyrenäicus*] Hic menda eſt, etſi levis, nihilominus tollenda. *Cyrenäicus* ſectæ philoſophicæ titulus eſt, in qua licèt aliquamdiu Theodorus hic fuerit, non perſeveravit tamen: novam ipſe ac propriam architectatus, uti narrat Diogenes Laërtius, lib. II. Deinde locus hic non erat indicandæ Theodori ſectæ, ſed patriæ; ut in Diagora fecit Cicero. Proinde legendum, *Theodorus Cyrenæus*. BUHERIUS. *Cyrenäicus*. Hac formâ, quam præſtant MSS. ſæpius utitur Cicero. Sic Tuſc. I. 34. *Et quidem hoc à Cyrenäico Hegeſia ſic optimè diſputatur*. Et V. 38. *Illud Antipatri* Cyrenaici... Joannes item Stobæus, Serm. II. Θεόδωρος ὁ Κυρηναϊκός. *Theodorus ille Cyrenäicus*. DAVISIUS. Hæc fruſtrà opponit Daviſius. Nam & Antipater & Hegeſias appellari potuere *Cyrenäici*, ut qui Cyrenaicam ſequerentur ſectam Ariſtippi. In qua cùm fuiſſet Theodorus, ut animadverti, eodem inſigniri titulo poterat; quemadmodum eſt inſignitus à Stobæo; ſi modò in voce Κυρηναϊκὸς vitium non eſt. At Cicero, neque ignarus Theodorum, propriâ ſibi conſtitutâ familiâ, diſceſſiſſe ab Ariſtippo, & in ſcribendo præter cæteros accuratus, cur eum, quem alibi *Cyrenæum* appellavit, hic diceret Cyrenaicum? præſertim cum altero conjunctum philoſopho, cujus patriam nominat. Ut ergo ſcripſit, *Diagoras Melius*, credibile eſt ſcripſiſſe quoque *Theodorus Cyrenæus*. BUHERIUS.

nec poſſunt nos juvare, nec volunt; nec omnino curant; nec, quid agamus, animadvertunt; nec eſt quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit: quid eſt, quòd ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis perturbatio vitæ ſequitur, & magna confuſio. Atque haud ſcio, an, pietate adverſus deos ſublatâ, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus, juſtitia, tollatur.

Sunt autem alii philoſophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant: neque verò id ſolum, ſed etiam ab iiſdem vitæ hominum conſuli & provideri. Nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporum varietates, cælique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, à diis immortalibus tribui generi humano putant: multáque, quæ dicentur in his libris, colligunt, quæ talia ſunt, ut ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati pænè videantur. Contra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad veri inveſtigandi cupiditatem. Res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolùm indocti, ſed etiam docti diſſentiant. Quorum opiniones cùm tam variæ ſint, támque inter ſe diſſidentes: alterum fieri profectò poteſt, ut earum nulla; alterum certè non poteſt, ut plus unâ vera ſit.

3 Qua quidem in cauſa & benevolos objurgatores placare, & invidos vituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri didiciſſe ſe gaudeant. Nam qui admonent amicè, docendi ſunt: qui inimicè inſectantur, repellendi. Multum autem fluxiſſe gaudeo de libris noſtris, quos complures brevi tempore edidimus, variúmque ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubitò ſtudium extitiſſet: partim, quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium. Mul-

5. *Unius conſilio*] Julii Cæſaris, qui, devicto Pompeio, ſummam Remp. tenebat. DAVISIUS.

6. *Animi ægritudo, fortunæ magnâ & gravi commota injuria*] Non intelligit mœrorem ex obitu patriæ libertatis natum, ut falsò putant Aldus nepos & Pet. Leſcaloperius; eam enim cauſam ſuprà memorarat;

Multis etiam ſenſi mirabile videri, eam nobis potiſſimùm probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertáque diſciplinæ & jam pridem relictæ patrocinium nec-opinatum à nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubitò cœpimus philoſophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo ſtudio operam curámque conſumpſimus, &, cùm minimè videbamur, tum maximè philoſophabamur. Quod & orationes declarant, refertæ philoſophorum ſententiis; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, à quibus inſtituti ſumus. Et, ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & privatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præſcripſerit.

Sin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſerò literis mandaremus, nihil eſt, quod expedire tam facilè poſſimus. 4 Nam cùm otio langueremus, & is eſſet reipublicæ ſtatus, ut eam [5] unius conſilio atque curâ gubernari neceſſe eſſet, primùm ipſius reipublicæ causâ philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi, magni exiſtimans intereſſe ad decus & ad laudem civitatis, res tam graves támque præclaras Latinis etiam literis contineri. Eóque me minùs inſtituti mei pœnitet, quòd facilè ſentio, quàm multorum non modò diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverim. Complures enim Græcis inſtitutionibus eruditi ea, quæ didicerant, cum civibus ſuis communicare non poterant, quòd illa, quæ à Græcis accepiſſent, Latinè dici poſſe diffiderent. Quo in genere tantùm profeciſſe videmur, ut à Græcis ne verborum quidem copiâ vinceremur.

Hortata etiam eſt, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo [6], fortunæ magnâ & gravi commota injuriâ. Cujus ſi majorem aliquam levationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimùm confugiſſem. Eâ verò ipsâ nulla ratione meliùs frui potui,

rarat; cùm ait, *is eſſet Reip. ſtatus, ut eam unius conſilio atque curâ gubernari neceſſe eſſet.* Vult dolorem, quem ex morte Tulliæ ſuæ graviſſimum concepit. Utramque rationem conjunctim recenſet Acad. I. 3. IDEM.

tui, quàm ſi me non modò ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. Omnes autem ejus partes atque omnia membra tum facillimè noſcuntur, cùm totæ quæſtiones ſcribendo explicantur. Eſt enim admirabilis quædam continuatio ſeriéſque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ colligatǽque videantur.

5 Qui autem requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſiùs id faciunt, quàm neceſſe eſt. Non enim tam auctoritatis in diſputando, quàm rationis momenta quærenda ſunt. Quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. Deſinunt enim ſuum judicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec verò probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cùm ex iis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, *Ipſe dixit.* Ipſe autem erat Pythagoras. Tantùm opinio præjudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas.

Qui autem mirantur, nos hanc potiſſimùm diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum videtur. Nec verò deſertarum relictarúmque rerum patrocinium ſuſcepimus. Non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt: ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullámque rem apertè judicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à Carneade, uſque ad noſtram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. Quod non Academiæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. Nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt: quanto majus omnes? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, veri reperiendi causâ, & contra omnes philoſophos & pro omnibus dicere. Cujus rei tantæ támque difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor: ſecutum eſſe præ me fero. Nec tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophentur, ii nihil habeant, quod ſequantur. Dictum eſt omnino hac de re alio loco [7] diligentiùs: ſed quia nimis indociles quidam tardíque ſunt, admonendi videntur ſæpius. Non enim ſumus ii, quibus nihil verum eſſe videatur: ſed ii, qui omnibus veris falſa quædam adjun-

adjuncta eſſe dicamus, tantâ ſimilitudine, ut in iis nulla inſit certa judicandi & aſſentiendi nota. Ex quo exſiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia viſum [8] haberent quendam inſignem & illuſtrem, his ſapientis vita regeretur.

Sed jam, ut omni me invidiâ liberem, ponam in medio ſen-
tentias philoſophorum de natura deorum. Quo quidem loco 6
convocandi omnes videntur, qui, quæ ſit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum ſit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis,

Pro deûm, popularium omnium, omnium adoleſcentium,
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:

non leviſſima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia:
Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

ſed ut adſint, cognoſcant, animadvertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cæremoniis, fide, jurejurando, quid de templis, delubris, ſacrificiiſque ſolennibus, quid de ipſis auſpiciis, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit. Hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæſtionem referenda ſunt. Profectò eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio.

Quod cùm ſæpe aliàs, tum maximè animadverti, cùm apud C. Cottam, familiarem meum, accuratè ſanè & diligenter de diis immortalibus diſputatum ſit. Nam, cùm feriis Latinis ad eum ipſius rogatu arceſſitúque veniſſem, offendi eum ſedentem in exedra, & cum C. Velleio ſenatore diſputantem: ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis. Ori-

7. *Alio loco*] Vide Lucullo, cap. 31. & Offic. II. 2.

8. *Quia viſum haberent*] *Quam ille* (Zeno) *φαντασίαν, nos viſum appellemus licet, & teneamus hoc verbum quidem.* Acad. I. 12. Vide & Acad. II. 31. Dicitur autem & *viſus* & *viſum*. PASSERAT.

tur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo ſtudio, non eſt alienum te intereſſe.

7 Atqui mihi quoque videor, inquam, veniſſe, ut dicis, opportunè. Tres enim trium diſciplinarum principes conveniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem quæ in honore ſunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt, vera loquitur; nihil eſt, quòd Piſonem, familiarem tuum, deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis diſcrepare. Quo de libro velim ſcire, Balbe, quid ſentias. Egóne? inquit ille: miror, Antiochum hominem in primis acutum, non vidiſſe, intereſſe plurimùm inter Stoicos, qui honeſta à commodis non nomine, ſed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine & quaſi gradibus, non genere differrent. Hæc enim eſt non verborum parva, ſed rerum permagna diſſenſio. Verùm hæc aliàs: nunc quod cœpimus, ſi videtur.

Mihi verò, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum. Quæ cùm mihi videretur perobſcura, ut ſemper videri ſolet; Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam verò. Quanquam non mihi, ſed tibi hic venit adjutor. Ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire [9] didiciſtis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo exiſtimes, me adjutorem huic veniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero judicio, nullâ ejuſmodi adſtrictum

---

9. *Nihil ſcire didiciſtis*] Facti eſtis Academici. Seneca epiſt. 88. *Academici novam induxerunt ſcientiam*, *Nihil ſcire*. Lactantius Div. Inſt. lib. III. cap. 14. *Hæc* (*Academia*) *nihil docet*, *niſi ut ſcias te* Nihil ſcire. Idem de Ira Dei cap. 1. *Socrates* ... *id ipſum pro ſumma doctrina profiteretur*, *quòd* Nihil ſcire *didiciſſet*. Quæ cùm ſcriberet, hic locus ei fuit in mentem. At ut rectè Lucretius IV. 471.

Denique nil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit
An ſciri poſſit, qui ſe nil ſcire fatetur.
DAVISIUS.

10. *Ex Epicuri* intermundiis] Intermundia, ſeu *μετακόσμια* ſunt *τὰ μεταξὺ τῶν κόσμων διαστήματα*, ut poſt Epicurum loquitur Achilles Tacitus Iſag. ad Phænomena. Hæc autem ex Epicuri ſententia, ſedes erant deorum. Cicero de Divin. II. 17. *Deos enim ipſos jocandi cauſâ induxit Epicurus perlucidos & perflabiles*, *&* habitantes,

ctum neceſſitate, ut mihi, velim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia.

Tum Velleius fidenter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam verens quàm ne dubitare aliqua de re videretur: tanquam modò ex 8
deorum concilio, & ex Epicuri [10] intermundiis deſcendiſſet: Audite, inquit, non futiles commentitiáſque ſententias, non opificem ædificatorémque mundi, Platonis de Timæo deum: nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν, quam Latinè licet *providentiam* dicere: neque verò mundum ipſum, animo & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, volubilem deum: portenta & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium.

Quibus enim oculis animi intueri potuit veſter Plato fabricam illam tanti operis, quâ conſtrui à deo atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui vectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire & parere voluntati architecti aër, ignis, aqua, terra potuerunt? Unde verò ortæ illæ quinque formæ [11], ex quibus reliqua formantur, aptè cadentes ad animum efficiendum, pariendóſque ſenſus? Longum eſt omnia: quæ talia ſunt, ut optata magis quàm inventa videantur. Sed illa [12] palmaris quidem, quòd, qui non modò natum mundum introduxerit, ſed etiam manu pænè factum, is eum dixerit fore ſempiternum. Hunc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe? Quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cujus principium aliquod ſit, nihil ſit extremum? Pronœa verò ſi veſtra eſt, Lucili, eadem; requiro, quæ paulò antè, miniſtros,

tantes, *tanquam inter duos lucos*, *ſic* inter duos mundos, *propter metum ruinarum*. Vide II. de Finib. cap. 23. IDEM.

11. *Quinque formæ, ex quibus reliqua formantur, aptè cadentes ad efficiendum animum*] Quinque formæ ſunt οὐσία, ταὐτὸν, ἕτερον, στάσις, & κίνησις. Adeatur Marſ. Ficinus in Timæum cap. 27. DAVIS. Petrus Marſus has quinque formas vult eſſe quatuor elementa, & *quintam*, quam vocant, *eſſentiam*, ex qua conflatum cælum, humanámque mentem voluere Platonici. Nec parum lucis affert optimi Marſi commentationi locus Cic. Acad. I. 7. *Earum igitur qualitatum* &c. LESCALOPERIUS.

12. *Sed illa palmaris quidem*] Scilicet ſententia: dixerat enim anteà Velleius, *Audite non futiles commentitiáſque ſententias.* Non igitur opus eſt, ut cum Daviſio legamus, *ſed illud* palmare *quidem.* PEARC.

machinas, omnem totius operis deſignationem atque apparatum: ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum.

9 Ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repentè exſtiterint: innumerabilia antè ſecula dormierint. Non enim ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiúmque numero annuis curſibus conficiuntur. Nam fateor ea ſine mundi converſione effici non potuiſſe. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur: ſpatio tamen, qualis ea [13] fuerit, intelligi non poteſt: quòd ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cùm tempus eſſet. Iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro, Balbe, cur Pronœa veſtra ceſſaverit. Laborémne fugiebat? At iſte nec attingit deum, nec erat ullus, cùm omnes naturæ numini divino, cælum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem erat, quòd concupiſceret deus mundum [14] ſignis & luminibus, tanquam ædilis, ornare? Si ut deus ipſe meliùs habitaret: antea videlicet tempore

13. *Qualis ea fuerit, intelligi non poteſt*] Secutus Gruterum Daviſius edidit demptâ negatione: *intelligi poteſt*. At particula *tamen*, quæ antecedit, monere illos poterat, Velleium dicere: eam æternitatem, quæ mundi ortum præceſſerit, credi faciliùs, quàm percipi. Buherius.

14. *Signis & luminibus*] Quærit vir doctus: *quis unquam audivit, ædilium hoc fuiſſe, ut luminibus & facibus urbem illuſtrarent? Ludos curabant ædiles, in quibus nullus luminum uſus, ſed* ſignorum, *hoc eſt ſtatuarum, quibus ex omnibus provinciis congeſtis, vias, per quas pompa ducebatur, exornabant*. In ludis, inquit, *nullus luminum uſus*. Non recordabatur, quod legerat, Circenſibus ita captos fuiſſe Romanos, ut tres interdum dies in eo ſpectaculo, ſomni ædiúmque obliti, *funalibus accenſis*, poſuerint. Qua de re Julius-Cæſar Bulengerus, lib. de circo, cap. 44. Funalia certè lumina ſunt. An ſpectatorum quiſque *Vulcanum in cornu concluſum* gerebat, ut Plautinus ille Soſia? Credemúſne, cùm eſſent ædiles in cætero omni apparatu prodigi, fuiſſe in funalium impenſis ſordidos? aut ludos ſeculares trinoctio nullis accenſis luminibus celebratos? An cùm triumphi ducerentur, cùm inſtruerentur ſupplicationes & lectiſternia, putabimus eam publicæ lætitiæ ſignificationem, quam accenſa lumina præferunt, urbi defuiſſe? Quin. *moris in urbe fuit*, ut notat Vertranius, *per ſingulas domus lucernam accenſam noctu feneſtris appendere, quâ vicus illuminaretur*. Eam verò ædilium propriam, ſaltem plebeiorum, fuiſſe procurationem, ignotum nemini eſſe arbitror. Olivetus.

15. *Deinde quòd ita multa ſunt incommoda in vita*] Sic legi malim: Deinde, quæ *ita multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſunt*, &c. Quo in loco *ut* poſitum eſt pro *licèt*. Buherius. *Deinde quòd ita multa... in vitâ, ut ea ſapientes* &c. Ita vulgò legitur hic locus, quem corruptum eſſe docti ferè confitentur. Ad eum ſanandum novam diſtinctionem ex ingenio Daviſius commentus eſt, ſcribendo *in vita. Ut ea* &c. Omnino

pore infinito in tenebris, tanquam in gurguſtio, habitaverat. Pòſt autem varietaténe eum delectari putamus, quâ cælum & terras exornatas videmus? Quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non eâ tamdiù carere potuiſſet.

An hæc, ut ferè dicitis, hominum causâ à deo conſtituta ſunt? Sapientúmne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. An ſtultorum? at primùm cauſa non fuit, cur de improbis bene mereretur. Deinde quid eſt aſſecutus, cùm omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi; maximè quòd ſtulti ſunt: miſerius enim ſtultitiâ quid poſſumus dicere? deinde quòd ita [15] multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſint, nec ferre præſentia.

Qui verò mundum ipſum animantem ſapientémque eſſe di- 10
xerunt, * nullo modo [16] viderunt animi naturam, intelligentes
in quam figuram cadere poſſet: de quo dicam equidem paulò
pòſt. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui

nino malè, ſi quid veri video. Aliâ aggrediendum eſſe viâ cenſuit Buherius, qui ſic legendum conjecit, *Deinde*, quæ *ita multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes* &c. At mihi in mentem olim venit Ciceronem ſcripſiſſe, *Deinde, quòd ita multa ſunt incommoda in vitâ, ut ea*, ſi *ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſint, nec ferre præſentia.* Ut ſenſus ſit: Non videntur hæc à deo conſtituta eſſe hominum causâ, quia, cùm homines plerique ſtulti ſint, ſtulti non poſſunt ea incommoda, quæ multa ſunt in vitâ, vitare aut ferre; quamvis ſapientes fortaſſe poſſint ea lenire commodorum compenſatione. PEARCIUS. Commodè animadvertit Buherius *ut* poſitum eſſe pro *licet.* Hæc enim, *Deinde quòd ita multa ſunt incommoda*, eò tendunt, ut probet diſputator, neque ſapientûm causâ conditum eſſe mundum, neque ſtultorum. Argumentum ducit ex incommodis, quæ in vita hominum adeò ſunt multa, & utroſque circumveniunt: neque devitari vel ab his vel ab illis poſſunt. *Ut* demus quòd *ea ſapientes commodorum compenſatione leniant*, non tamen fugiunt omnino; *ſtulti* verò *nec vitare venientia poſſunt, nec ferre præſentia.* ANONYMUS.

* Lamb. *nullo modo animi naturam intelligentes, non viderunt in quam*

16. *Nullo modo viderunt.*] Omnino tenendum videtur, quod eruit è veteri codice Gruterus: *Nullo modo viderunt animi naturam intelligentis, in quam figuram cadere poſſet.* Eadem eſt conſtruendi ratio Epiſt. Fam. IV. 1. *Rem videt, quo modo ſe habeat.* In aliis lectionibus nihil video quod valeam concoquere. Ea vox *intelligentis* adjungenda erat ad alteram *animi*, ut diſcrimen ſignaretur ambarum partium, unde humanum conſtare animum philoſophi comminiſcebantur, quarum altera *ſenſum, motum, appetitum habeat, altera rationis atque intelligentiæ ſit particeps*, ut dicitur libro de Divinat. I. cap. 32. Non niſi de poſteriore loquentem facit Velleium Cicero. Is porrò conſtruendi modus, à communi uſu abhorrens, quem hîc uſurpavit Cicero, locum dedit corruptelæ. BUHERIUS.

animantem, immortalem, & eundem beatum, rotundum eſſe velint, quòd eâ formâ ullam neget eſſe pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur eſſe formoſior. Quæ verò tribuitur vita iſti rotundo deo? Nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit. In qua non video, ubinam mens conſtans & vita beata poſſit inſiſtere. Quódque in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit: cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? Terra enim profectò, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. Atqui terræ maximas regiones inhabitabiles atque incultas videmus, quòd pars earum appulſu ſolis exarſerit; pars obriguerit nive pruináque, longinquo ſolis abſceſſu. Quæ, ſi mundus eſt deus, quoniam partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt.

Atque hæc quidem veſtra, Lucili. Qualia [17] verò ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum.

Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quæ

17. *Qualia verò ſint*] Aliorum verò *qualia ſint*. LESCALOPERIUS. *Qualia verò* alia *ſint*. DAVISIUS.

18. *Si dii poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente* &c.] Locus interpretum omnium confeſſione depravatus, atque etiam mutilus; qui certò emendari ſine veteris alicujus & hactenus irreperti codicis ope nequeat. Dum talis adſit è tenebris ac pulvere adjutor, indulgebo conjecturis, enitárque Ciceronem aſſequi. *Thales aquam dixit eſſe initium rerum, deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Hæc plana ſunt. Nodus eſt in iſtis: *Si dii poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente, cur aquæ adjunxit; ſi ipſa mens conſtare poteſt, vacans corpore?* Quæro enim: quo pacto exiſtimaret Thales eſſe mentis expertes deos, quandoquidem credebat, *deum eſſe eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret?* Criticorum aliqui, cùm id quàm abſurdum ſit, probè agnoſcerent, in hunc modum emendabant: *Si dii poſſint eſſe ſine ſenſu, cur mentem aquæ, cur aquam menti adjunxit*, &c. Aut breviùs: *mentem cur aquæ adjunxit?* Eorum autem verborum quis ſenſus ſit, non video. Deinde cùm geminetur particula *ſi*, geminam eſſe oportet interrogationem à Velleio; at unica eſt iſta: *Cur mentem aquæ adjunxit?* Quæ quidem bene cum iſtis convenit quæ conſequuntur; non item cum illis quæ antecedunt. Vulnus illud perſanabit voculæ unius adjunctio, ſi in hunc modum legas: *Qui, ſi dii poſſunt eſſe ſine ſenſu? Et mentem cur aquæ adjunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt, vacans corpore?* Quo pacto, inquit Epicureus, mens deſtituta ſenſu potuerit tantum mundi opus moliri, quando intelligere non poſſumus id quiviſſe deum Platonis, *animo & ſenſibus præditum?* Tum quo fine hoc effeciſſet, cujus ex pulchritudine fructum capere, ſenſibus carens, nullum poſſet? Rurſum cur Thales adjunxit aquæ mentem illam, *ſi ipſa conſtare poteſt vacans corpore?* Perſpicua hæc ſunt, opinor, & inter

quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dii [18] poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente, cur aquæ [19] adjunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt vacans corpore?

Anaximandri autem opinio eſt, nativos eſſe deos, longis intervallis orientes, occidentéſque, eóſque innumerabiles eſſe mundos. Sed nos deum, niſi ſempiternum, intelligere quî poſſumus?

Pòſt Anaximenes aëra deum ſtatuit, eúmque gigni, eſſéque immenſum, & infinitum, & ſemper in motu: quaſi aut aër ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cùm præſertim deum non modò aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat: aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur.

Inde Anaxagoras [20], qui accepit ab Anaximene diſciplinam,
primus omnium rerum deſcriptionem & modum, mentis infi- 11
nitæ vi ac ratione deſignari & confici voluit: in quo non vidit, neque motum ſenſui junctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe: neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. Deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. Quid

inter ſe apta. Voculæ *qui* nocuit ambiguitas ſua, & vicinitas particulæ *ſi*, quibus factum ut loco excideret. Inciderat quoque ſuſpicio, ſcripſiſſe Tullium: *Sine ſenſu & motu*. Hoc enim inter cætera docebat Thales, teſte Stobæo, *Eclog. Phyſ.* I. 16. cauſam primam eſſe motûs expertem: τὸ πρῶτον αἴτιον ἀκίνητον. Locum ſanè illuſtraret hæc emendatio. Sed abſtineo tamen: tum ne audaciùs feciſſe videar; tum quòd modica ſit ejus inducendæ neceſſitas. BUHERIUS.

19. *Cur aquæ adjunxit*] Ut plena ſit phraſis, & plana ſententia, ſupplenda eſt vox *mentem*, quæ ex ſuperiore membro facilè intelligitur. Thaletis opinionem ut Velleius breviter propoſuit, ita leviter impugnat. Ejus argumentatio huc redit: Thales duo prima ponit, aquam & mentem. At alterutrum ex illis ſatis erat. Eâdem ratione dixit Cicero, Acad. II. 6. *Lacydi diſcipulum, cùm Arceſilæ Lacydes fuiſſet*. Exigit phraſis vocem *diſcipulus*, quæ intelligitur ex illa *diſcipulum*. PASSERAT.

20. *Anaxagoras .... primus omnium rerum deſcriptionem & modum*]. Fruſtrà hanc vocem, *modum*, Rigaltius ſollicitat, & ex illo Daviſius, ac *modum* ſubſtituunt. Quid enim expedit ea mutatio, aut quam affert lucem ſententiæ? Deinde quod opponunt, in conſequentibus *motum* commemorari, hoc nihili eſt. Nam commemoratur etiam *ſenſus*, qui tamen in antecedente membro non eſt. At enim *modus* apprimè convenit. Eo quippe vocabulo ornatus ille ſignificatur, quem rebus ac naturis omnibus à ſuprema mente adjunctum fuiſſe Anaxagoras docebat. Τάξιν τοῖς ἀτάκτοις, καὶ κίνησιν τοῖς ἀκινήτοις, καὶ διάκρισιν τοῖς μεμιγμένοις, καὶ κόσμον τοῖς ἀκόσμοις: *Ordinem confuſis, motionem immobilibus, diſcrimen commiſtis, ornatum inornatis*. Hermias, *Irriſ. Gentil. Phil.* Itaque *deſcriptionem* poſuit Cicero, quoniam ſcripſerat *deſignari*; & *modum*, quoniam *confici*. BUHERIUS.

Quid autem interius mente? Cingatur igitur corpore externo. Quod quoniam non placet; aperta ſimpléxque mens, nulla re adjuncta, quæ ſentire poſſit [21], fugere intelligentiæ noſtræ vim & notionem videtur.

Crotoniates autem Alcmæo, qui ſoli & lunæ reliquíſque ſideribus, animóque præterea, divinitatem dedit, non ſenſit, ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare.

Nam Pythagoras, qui cenſuit, animum eſſe per naturam rerum omnem intentum & commeantem, ex quo noſtri animi carperentur, non vidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi & lacerari deum: & cùm miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? Quomodo porrò deus iſte, ſi nihil eſſet niſi animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo?

Tum Xenophanes, qui, mente adjuncta, omne præterea, quod eſſet infinitum, deum voluit eſſe, de ipſa mente item reprehenditur, ut cæteri: de infinitate autem vehementiùs, in qua nihil neque ſentiens, neque conjunctum poteſt eſſe.

Nam Parmenides commentitium quiddam coronæ ſimilitudine efficit: *ſtephanen* appellat, continentem [22] ardore lucis orbem, qui cingit cælum; quem appellat deum. In quo neque figuram divinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. Multa ejuſdem monſtra: quippe qui [23] bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, cæteráque generis ejuſdem ad deum revocat: quæ vel morbo, vel ſomno, vel oblivione, vel vetuſtate delentur. Eadémque de ſideribus; quæ reprehenſa jam in alio, in hoc omittantur.

Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſimè labitur. Quatuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare

21. *Quæ ſentire poſſit*] Lego, *quâ ſentire poſſit*. Atque ita Auguſtinus, epiſt. ad Dioſcorum, quæ eſt noviſſimæ editionis CXVIII, in qua, num. 24, hunc de Anaxagora locum & deſcribit, & explicat. OLIVETUS.

22. *Continentem ardore lucis orbem*] Hæc lectio mihi nullum ſenſum fundere videtur; nos autem facili conjecturâ legimus, *continente ardore lucis orbem*: & ita, niſi fallor, loco fit medicina. DAVIS.

23. *Quippe qui bellum, qui diſcordiam*] Non indicant Ciceronis interpretes, unde habuerit, ejuſmodi fuiſſe Parmenidis dogmata; quæ ipſa quidem neque à Diogene Laërtio, neque ab aliis commemorantur, quibus

ſtare vult, divinas eſſe cenſet: quas & naſci, & exſtingui perſpicuum eſt, & ſenſu omni carere.

Nec verò Protagoras, qui ſeſe negat omnino de diis habere quod liqueat, ſint, non ſint, qualéſve ſint, quidquam videtur de natura deorum ſuſpicari.

Quid Democritus, qui tum imagines, earúmque circuitus in deorum numero refert: tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat: tum ſcientiam intelligentiámque [24] noſtram: nónne in maximo errore verſatur? Cúmque idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum: nónne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat.

Quid aër, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei?

Jam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timæo patrem hujus mundi nominari neget poſſe: in Legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſeat. Quòd verò ſine corpore ullo deum vult eſſe, ut Græci dicunt *ἀσώματον*: id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt. Careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat etiam prudentiâ, careat voluptate: quæ omnia unà cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Timæo dicit & in Legibus, & mundum deum eſſe, & cælum, & aſtra, & terram, & animos, & eos, quos majorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicuè, & inter ſeſe vehementer repugnantia.

Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem ferè peccat. Facit enim in iis, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem, formam dei quæri non oportere: eundémque & ſolem & animam deum dicere: & modò unum, tum autem plures deos. Quæ ſunt iiſdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus.

quibus ſervata debemus fragmenta philoſophorum veterum. Potuerat hæc Parmenides in *Theogoniam* conjeciſſe, quam Heſiodum ſecutus ſcripſerat. Plato in Conv. tom. III. edit. H. Steph. p. 195. C. *τὰ δὲ παλαιὰ πράγματα περὶ θεοὺς, ἃ Ἡσίοδος καὶ Παρμενίδης λέγουσιν. Priſca deorum geſta, quæ Heſiodus Parmenidéſque deſcribunt.* Quemadmodum ergo alter bellum, diſcordiam, & totidem deos fecerat, ita Parmenidem feciſſe ſuſpicor. Buherius.

24. *Intelligentiámque noſtram*] Walkerus delet *noſtram*: & rectè, ni mea me fallit opinio. Idem.

13 Atque etiam Antiſthenes in eo libro, qui Phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit vim & naturam deorum.

Nec multo ſecus Speuſippus, Platonem avunculum ſubſequens, & vim quandam dicens, quâ omnia regantur, eámque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum.

Ariſtoteles quoque in tertio de Philoſophia libro multa turbat, à magiſtro * Platone [25] non diſſentiens. Modò enim menti tribuit omnem divinitatem: modò mundum ipſum deum dicit eſſe: modò quendam alium præficit mundo, eique eas partes tribuit, ut replicatione quadam mundi motum regat, atque tueatur: tum cæli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens cælum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe deſignarit deum. Quomodo autem cæli divinus ille ſenſus in celeritate tanta conſervari poteſt? Ubi deinde illi tot dii, ſi numeramus etiam cælum deum? Cùm autem ſine corpore idem vult eſſe deum, omni illum ſenſu privat, etiam prudentiâ. Quo porrò modo mundus moveri carens corpore; aut quomodo ſemper ſe movens, eſſe quietus & beatus poteſt?

Nec verò ejus condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cujus libris, qui ſunt de Natura deorum, nulla ſpecies divina deſcribitur. Deos enim octo eſſe dicit: quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur: unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cælo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus: ſeptimum, ſolem adjungit: octavámque, Lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt.

Ex eadem Platonis ſchola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis referſit libros: & tamen modò [26] mundum, tum mentem divinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis divinitatem tribuit, ſenſúque deum privat, & ejus formam mutabilem eſſe vult: eodém-

* Vict. Man. Grut. *Platone uno diſſentiens*

25. *A magiſtro Platone* uno *diſſentiens*] Primùm non ab *uno*, ſed à multis diſſentiebat; nam philoſophi de diis variè ſentiebant: deinde ab aliis potiùs quàm à Platone, cujus eandem ferè de diis fuiſſe ſententiam paulo antè oſtendit; quam ejus diſcipuli, Ariſtoteles & Ponticus Heraclides, ſunt ſecuti. Itaque videndum, num ita legi poſſit; *à magiſtro Platone* non *diſſentiens*. P. Manutius. Secutus ſum Manutii conjecturam, meo judicio, rectam & certam. Lambinus.

26. *Et tamen modò mundum*] Quamvis plenus ſit fabularum, ac ferè leviora tradat,

eodémque in libro rurſus terram & cælum refert in deos.

Nec verò Theophraſti inconſtantia ferenda eſt. Modò enim menti divinum tribuit principatum; modò cælo: tum autem ſignis ſideribúſque cæleſtibus.

Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui phyſicus appellatur: qui omnem vim divinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi habeat; ſed careat omni ſenſu & figura.

Zeno autem (ut jam ad veſtros, Balbe, veniam) naturalem legem divinam eſſe cenſet, eámque vim obtinere recta imperantem, prohibentémque contraria. Quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non poſſumus. Deum autem animantem certè volumus eſſe. Atque hic idem alio loco æthera, deum dicit: ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris rationem quandam, per omnium naturam rerum pertinentem, ut divinam [27] eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorúmque mutationibus. Cùm verò Heſiodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino * inſitas præceptáſque cognitiones deorum. Neque enim Jovem, neque Junonem, neque Veſtam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, ſed rebus inanimis atque mutis per quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina. 14

Cujus diſcipuli Ariſtonis non minùs magno in errore ſententia eſt: qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat, neque in diis ſenſum eſſe dicat: dubitétque omnino, deus animans, nécne ſit.

Cleanthes autem, qui Zenonem audivit unà cum eo, quem proxi-

ctet, *tamen* aliquando aſſurgit ad graviora, & *modò mundum* &c. LESCALOPERIUS. In illud *tamen* unanimis eſt criticorum conſpiratio; cúmque alii aliud ſubſtituant, ſuſpicor Ciceronem ſcripſiſſe: *& amens modo mundum*... Ab eodem Velleio Cleanthes mox ſugillabitur *quaſi delirans*; & cap. 16. plerorumque ſententias philoſophorum traducet quaſi *delirantium ſomnia*. Ob illam procacitatem hoc ipſo libro cap. 34. redarguetur: *Tu ipſe paulo antè ſummos viros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas*. BUHERIUS.

27. *Ut divinam, eſſe affectam putat*] *Vi divina eſſe affectam putat*, & apertius eſſet, &, ut puto, verius, nec inſigni tamen mutatione. P. MANUTIUS.

* Vict. Man. Grut. *uſitatas perceptáſque*

proximè nominavi, tum ipſum mundum deum dicit eſſe: tum totius naturæ menti atque animo tribuit hoc nomen: tum ultimum, & altiſſimum, atque undique circumfuſum, & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certiſſimum deum judicat. Idémque quaſi delirans in iis libris, quos ſcripſit contra voluptatem, tum fingit formam quandam & ſpeciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi [28] notione, tanquam in veſtigio, volumus reponere, nuſquam prorſus appareat.

15 At Perſeus [29], ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa: ipsáſque res utiles, & ſalutares, deorum eſſe vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa eſſe deorum, ſed ipſa divina. Quo quid abſurdius, quàm aut res ſordidas, atque deformes, deorum honore afficere, aut homines jam morte

28. *In animi notione, tanquam in veſtigio, volumus reponere*] Volumus eam notionem, quam animis noſtris natura informavit, eſſe argumentum divinitatis longè certiſſimum: ut pedis veſtigium indicium eſt animalis. LESCALOPERIUS. Illud *tanquam in veſtigio*, nihil aliud eſt quàm ſi diceret, animi notionem, ſeu anteceptam animi informationem, eſſe tanquam impreſſionem, quâ deorum in nobis cognitio inſculpta eſt. Id enim ſignificat τὸ *veſtigium*, vel Cicerone teſte, apud quem in Tuſculanis I. 25. legas, *Memoriam eſſe ſignatarum rerum in mente veſtigia*, id eſt, notas. *Tanaq.* FABER, *lib. I. ep.* 34.

29. *Perſeus*] Scribendum *Perſæus*; nam Græcis eſt Περσαῖος, quod eruditi dudum obſervârunt. Vide modò Dionem Chryſoſt. Orat. LIII. DAVISIUS.

30. *Univerſa atque omnia*] Sic πᾶς & ὅλος à Græcis ſæpe conjunguntur. Plato Leg. τῷ παντὶ καὶ ὅλῳ, & Cratyl. ὅλῳ καὶ παντὶ διαφέρει. Multa è Tullio exempla congerit Wopkenſius, *Lect. Tull.* II. 4. ubi monet, in hanc ſermonis abundantiam ſæpius incidiſſe Ciceronem, quòd naturâ abhorreret à breviloquentia atque ariditate Laconica: tum etiam aliquando, ut pluribus nominibus rem unam quàm maximè ſignificaret. ANONYM.

31. *Tum fatalem* vim] Vulg. *fatalem* umbram; quæ voces nullum omnino ſenſum fundunt: inanis enim eſt obſervatio Xyſti Betuleii, qui *umbræ* vocem ab homine Epicureo duntaxat extenuandi gratiâ poſitam eſſe contendit. Lepidum tamen hoc commentum exſcripſit Pet. Leſcaloperius. Futilem ſcilicet interpretationem peperit corrupta lectio, quæ forſan & nobis fraudi fuiſſet, niſi præluxiſſet MS. Elienſis. Is eam, quam recepimus, ſcripturam diſertè repræſentat. DAVISIUS.

32. *Ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera*] Reſpicit haud dubiè quod in proximo capite eſt, ubi illum Cleanthis deum appellat, *Ultimum, altiſſimum, atque undique circumfuſum, & extremum omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominatur.* Item hujus operis, lib. II. cap. 15. *In ardore cœleſti, qui æther, vel cœlum nominatur.* Cap. 26. aër ab æthere diſcernitur; & cap. 36. dicitur

morte deletos, repónere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu?

Jam verò Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum; atque ita ignotorum, ut eos ne conjecturâ quidem informare poſſimus, cùm mens noſtra quidvis videatur cogitatione poſſe depingere. Ait enim, vim divinam in ratione eſſe poſitam, & univerſæ naturæ animo atque mente: ipſúmque mundum deum dicit eſſe, & ejus animi fuſionem univerſam: tum ejus ipſius principatum, qui in mente & ratione verſetur, communémque rerum naturam, univerſa [30] atque omnia continentem: tum fatalem [31] umbram, & neceſſitatem rerum futurarum: ignem [32] præterea, & eum [33], quem antea dixi, æthera: tum ea [34], quæ naturâ fluerent, atque manarent, ut & aquam, & terram, & aëra; ſolem, lunam, ſidera, univerſitatémque rerum, quâ omnia continerentur; atque homines [35] etiam eos,

 qui

citur *immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus.* Vid. lib. II. cap. 33, 40, 45. Eſt ergo æther idem cum igne: quod tamen negare videtur Cicero his verbis, quæ initio hujus animadverſionis poſui. Neque regeri poteſt, aſſignari diſcrimen ignis puriſſimi ac cæleſtis à terreno & concreto, uti lib. II. cap. 15. Stoici quippe deum eſſe aiebant ignem, non quemlibet, ſed qui in quaternario elementorum numero cenſetur. Quod teſtantur Sextus Empiricus, *adv. Mathem.* p. 367. Numenius ab Euſebio adductus, *Præpar. Evang.* lib. XV. c. 17. atque alii; apparétque ex iis quæ ſubdit Cicero. At non poteſt ignis inter elementa numerari, niſi puriſſimus & cæleſtis. *Æther*, inquit Tullius II. 45, *ſuum retinet ardorem tenuem, & nullâ admiſſione concretum.* Ergo demptâ conjunctione legendum eſt hoc de quo agitur loco: *ignem præterea eum, quem antea dixi æthera.* Buher.

33. *Et eum, quem dixi &c.*] *Et*, idem valet ac *id eſt*; hanc enim partem adjunxit Cicero, ut explicaret, quemnam intelligi ignem vellet. Anonymus.

34. *Tum ea quæ naturâ fluerent, atque manarent*] Hujus operis lib. II. 19. de luna ſcribit Cicero: *Multáque ab ea manant & fluunt, quibus & animantes* &c. ubi *manant & fluunt*, non aliter intellexeris, quàm ſi ſcripſiſſet *producuntur.* Hic pariter, *quæ naturâ fluerent atque manarent*, eodem ſenſu intelligi poſſe arbitror, ac ſi ſcripſiſſet: *quæ naturâ producerentur.* Idem.

35. *Atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti*] Tamen Plutarcho ſi credimus, *de Iſid. & Oſiride*, docebat è contrario Chryſippus eos heroas, deorum ordinibus adſcriptos, neque deos eſſe, neque homines; ſed genios, Δαίμονας τὸ θεῖον οὐκ ἀμιγὲς, οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας. At enim Epicureum hominem, quod obſervandum, hic loquentem inducit Cicero, in omnem conflandæ Stoicis invidiæ occaſionem intentum. De Stoicis Chriſtianorum ſanius erat favorabiliúſque judicium, quod Athenagoras explicavit, *Legat.* p. 7. *edit.* 1656. Stoici, inquit, etiamſi nominibus, pro diverſitate materiæ per quam ſpiritum dei penetrare aiunt, aliis atque aliis utentes, multiplicare deum videntur: reipſa tamen unicum eſſe deum ſtatuunt: οἱ δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς, κἂν ... πληθύνωσι τὸ θεῖον τοῖς ὀνόμασι, τῷ γοῦν ἔργῳ ἕνα νομίζουσι τὸν θεόν. Alia deſcripſit Juſtus Lipſius, Phyſiolog. Stoic. lib. I. Diſſert. 9. Quan-

quam

qui immortalitatem eſſent conſecuti. Idémque diſputát, æthera eſſe eum, quem homines Jovem appellarent: quíque aër [36] per maria manaret, eum eſſe Neptunum: terrámque eam eſſe, quæ Ceres diceretur. Similique ratione perſequitur vocabula reliquorum deorum. Idémque etiam legis perpetuæ & æternæ vim, quæ quaſi dux vitæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eandémque fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum veritatem: quorum nihil tale eſt, ut in eo vis divina ineſſe videatur. Et hæc quidem in primo libro de Natura Deorum. In ſecundo autem vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homeríque fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de diis immortalibus dixerit: ut etiam veterrimi poëtæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe videantur. Quem Diogenes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerva, partum Jovis, ortúmque virginis ad phyſiologiam traducens, disjungit à fabula.

Expoſui ferè non philoſophorum judicia, ſed delirantium
16 ſomnia. Nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ, poëtarum vocibus fuſa, ipſa ſuavitate nocuerunt: qui & irâ inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos: fecerúntque, ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus; odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortaléſque ex immortali procreatos. Cum poëtarum autem errore conjungere licet portenta Magorum, Ægyptiorúmque in eodem genere dementiam: tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia, veritatis ignoratione, verſantur.

Ea qui conſideret quàm inconſultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat. Solus enim vidit, primùm eſſe deos, quòd in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura.

---

quam argumentum nimis jejunè, nec ſatis pro rei ubertate tractavit. Audiatur itaque præ aliis Cicero, qui poſthac lib. II. c. 28. Stoico Balbo hæc tribuit: *His fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujuſque rei, per terras, Ceres; per maria, Neptunus; alii per alia &c.* Buhertus.

36. *Quíque aër per maria manaret, eum eſſe Neptunum*] His certè verbis nihil aliud

tura. Quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt, anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poteſt. Cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo cæleſti Epicuri, *de regula, & judicio*, volumine accepimus.

Quod igitur fundamentum hujus quæſtionis eſt, id præclarè 17
factum videtis. Cùm enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneátque ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, vel potiùs innatas cognitiónes habemus. De quo autem omnium natura conſentit, id verum eſſe neceſſe eſt. Eſſe igitur deos confitendum eſt. Quod quoniam ferè conſtat inter omnes non philoſophos ſolùm, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſive anticipationem, ut antè dixi, ſive prænotionem deorum. Sunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat.

Hanc igitur habemus, ut deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. Quod ſi ita eſt, verè expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro, *Quod æternum beatúmque ſit, id nec habere ipſum negotii quidquam, nec exhibere alteri.* Itaque neque irâ, neque gratiâ teneri; quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia.

Si nihil aliud quæreremus, niſi ut deos piè coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum. Nam & præſtans deorum natura hominum pietate coleretur, cùm & æterna eſſet, & beatiſſima: habet enim venerationem juſtam quidquid excellit. Et metus omnis à vi atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur

liud expreſſum voluit, quàm quod illis è lib. II. cap. 28. modò allatis: *deus pertinens per naturam*, &c. At aëris vocabulum ei non convenit deo Stoicorum, à quo vitam ducunt omnia. Eam vim uni tribuebant igni. Teſtis Cicero, cùm aliis locis, tum lib. II. cap. 22. De Chryſippi ſententia differit Diogenes Laërtius VII. 138. 139. Joannes Stobæus, *Eclog. Phyſ.* lib. I. cap. 13. Eum ignem appellabant *æthera*, uti jam demonſtratum. Lego igitur; *quique æther per maria manaret*. IDEM.

gitur enim, à beata immortalique natura & iram & gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos à ſuperis impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis atque agitationem in deo.

18 Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam à natura habemus omnes omnium gentium ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. Nam cùm præſtantiſſimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, convenire videatur eandem eſſe pulcherrimam; quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humanâ poteſt eſſe pulchrior? Vos quidem, Lucili, ſoletis, (nam Cotta meus modò hoc, modò illud) cùm artificium effingitis, fabricámque divinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modò ad uſum, verùm etiam ad venuſtatem apta, deſcribere. Quòd ſi omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans eſt: ea figura profectò eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. Quoniámque deos beatiſſimos eſſe conſtat, beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt, nec virtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt.

Nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus: nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Hæc quanquam & inventa ſunt acutiùs, & dicta ſubtiliùs ab Epicuro, quàm ut quivis ea poſſit agnoſcere: tamen fretus intelligentiâ veſtrâ diſſero breviùs, quàm cauſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas & penitùs abditas non modò viderit animo, ſed etiam ſic tractet, ut manu, docet eam eſſe vim & naturam deorum, ut primum

37. *Cernatur*] *Natura* videlicet ac *vis deorum.* Corrigunt nonnulli, *cernantur*, quoniam, inquiunt, de diis agitur, non de natura ipſorum. Atenim qui mente cernit naturam & vim deorum, cernit quoque eos mente; ut qui cernit mente naturam atque *eſſentiam* hominis, cernit mente hominem. Quid eſt enim homo, ſi mente conſideres, niſi natura hominis? aut quid deus, niſi natura dei? Nihil igitur mutandum. PASSERAT.

38. *Exſiſtat & ad deos affluat*] Legendum puto, *à deo affluat*, ſententiâ ita poſtulante; de quo dubitandum eò minùs eſt, quòd cap. 41, *cùm*, inquit, *ex ipſo imagines ſemper affluant.* Et Lucretius noſtram conjec-

mùm non ſenſu, ſed mente cernatur [17]: nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, ſed imaginibus, ſimilitudine & tranſitione perceptis: cùm infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus individuis exſiſtat [18], & ad deos affluat, cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixámque noſtram intelligentiam capere, quæ ſit & beata natura & æterna.

Summa verò vis infinitatis magnâ ac diligenti contemplatione digniſſima eſt: in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant. Hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus; id eſt, æquabilem tributionem. Ex hac igitur illud efficitur, ſi mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem: & ſi, quæ interimant, innumerabilia ſint, etiam ea, quæ conſervent, infinita eſſe debere. 19

Et quærere à nobis, Balbe, ſoletis, quæ vita deorum ſit, quǽque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, quâ nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari poteſt. Nihil enim agit: nullis occupationibus eſt implicatus: nulla opera molitur: ſuâ ſapientiâ & virtute gaudet: habet exploratum fore ſe ſemper tum in maximis, tum in æternis voluptatibus.

Hunc deum ritè beatum dixerimus; veſtrum verò laborioſiſſimum. Sive enim ipſe mundus deus eſt, quid poteſt eſſe minùs quietum, quàm nullo puncto temporis intermiſſo verſari circum axem cæli admirabili celeritate? Niſi quietum autem, nihil beatum eſt. Sive in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines ordinéſque conſervet, terras & maria contemplans, hominum commoda vitáſque tueatur: næ ille eſt implicatus moleſtis negotiis & operoſis. Nos autem beatam vitam in animi ſecuritate, & in omnium vacatione munerum ponimus. Docuit enim nos idem, qui cætera, naturâ effectum eſſe 20

conjecturam lib. IV. planè confirmat. P. Manutius. Ita legit Auguſtinus, ep. 118, cujus in hoc loco præcipua habenda ratio eſt. Olivetus. Emendavi, *Et ad nos affluat*, ex ſimili loco, qui eſt infrà paucis pòſt paginis. Ibi, *cúmque ex ipſo imagines ſemper ad nos affluant*. Sic autem omnino legendum eſt, neque cuiquam dubitandi locus relictus eſt: nam Epicurus dicebat, nos & videre & cogitare per imagines, & accurſu imaginum ad nos, hoc eſt, ad oculos & ad mentem. Lambinus.

mundum: nihil opus fuiſſe fabricâ; támque eam rem eſſe facilem, quam vos effici negatis ſine divina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit, non videtis: ut tragici poëtæ, cùm explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad deum. Cujus operam profectò non deſideraretis, ſi immenſam & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis: in quam ſe injiciens animus & intendens ita latè longéque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi [39] videat, in qua poſſit inſiſtere. In hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum: quæ, interjecto inani, cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ: quas vos effici poſſe ſine follibus & incudibus non putatis. Itaque impoſuiſtis in cervicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotii deum?

Hinc vobis exſiſtit primùm illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis; ut, quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſarúmque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur μαντικὴ veſtra, quæ Latinè divinatio dicitur: quâ tantâ imbueremur ſuperſtitione, ſi vos audire vellemus, ut haruſpices, augures, arioli, vates, & conjectores nobis eſſent colendi.

His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere: & piè ſanctéque colimus naturam excellentem atque præſtantem. Sed elatus ſtudio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, támque præclaram, inchoatam relinquere. Quanquam non tam dicendi ratio

39. *Oram ultimi*] Per vocem *ultimum*, quæ ſæpius formam ſubſtantivi inducit, intelligamus earum regionum, quas peragraverit animus, extremam & ultimam. Per *oram* autem, illius ultimæ regionis terminum ſive finem, unde ulteriùs pergi nequeat. Paſſim hoc modo diſtinguuntur voces, quarum vis aliis in locis una eadémque

tio mihi habenda fuit, quàm audiendi.

Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi 21
tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes. Mihi enim non tam facilè in mentem venire ſolet, quare verum ſit aliquid, quàm quare falſum. Idque cùm ſæpe, tum, cùm te audirem paulo antè, contigit. Roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. Quære, putémne talem eſſe, qualis modò à te ſit expoſita: nihil dicam mihi videri minùs. Sed antequàm aggrediar ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam.

Sæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, videor audiſſe, cùm te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. Sed, quòd ab eo te mirificè diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberiùs dicere. Ego autem, etſi vereor laudare præſentem, judico tamen de re obſcura atque difficili à te dictum eſſe dilucidè: neque ſententiis ſolùm copioſè, ſed verbis etiam ornatiùs, quàm ſolent veſtri. Zenonem, quem Philo noſter coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cùm Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone: credo, ut faciliùs judicarem quàm illa bene refellerentur, cùm à principe Epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique; ſed iſto modo, ut tu, diſtinctè, graviter, ornatè. Sed quod in illo mihi uſu ſæpe venit, idem modò, cùm te audirem, acciderat, ut moleſtè ferrem, tantum ingenium (bonâ veniâ me audies) in tam leves, ne dicam in tam ineptas, ſententias incidiſſe. Nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius. Ut enim modò dixi, omnibus ferè in rebus, & maximè in phyſicis, quid non ſit citiùs, quàm quid ſit, dixerim.

Roges me, quid aut quale ſit deus; auctore utar Simonide [40]: de quo cùm quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero, de- 22
liberandi causâ ſibi unum diem poſtulavit. Cùm idem ex eo

 poſtri-

que eſt: quemadmodum etiam illas *ora* & *ultimum* poſſe *συνωνύμως* adhiberi quis negaverit? WOPKENS.

40. *Simonide, de quo cùm quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero*] Hieronem Simonidi *σύγχρονον* fuiſſe negat Biſciola Hor. Subceſ. Tom. II. lib. II. cap. 19. Sed omnino falſus eſt; ut docebunt interpretes ad Æliani V. H. IV. 15. DAVISIUS.

poſtridie quæreret, biduum petivit. Cùm ſæpius duplicaret numerum dierum, admiránſque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, quanto, inquit, diutiùs conſidero, tanto mihi res videtur obſcurior. Sed Simonidem arbitror, (non enim poëta ſolùm ſuavis, verùm etiam cæteroqui doctus, ſapiénſque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperaſſe omnem veritatem.

Epicurus verò tuus (nam cum illo malo diſſerere, quàm tecum) quid dicit [41], quod non modò philoſophiâ dignum eſſet, ſed mediocri prudentiâ? Quæritur primùm in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſintne dii, nécne ſint. Difficile eſt negare. Credo, ſi in concione quæratur; ſed in hujuſmodi ſermone & conſeſſu facillimum. Itaque ego ipſe pontifex, qui cæremonias religionéſque publicas ſanctiſſimè tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolùm, ſed etiam ad veritatem planè velim. Multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli eſſe videantur. Sed vide, quàm tecum agam liberaliter. Quæ communia ſunt vobis cum cæteris philoſophis non attingam, ut hoc ipſum: placet enim omnibus ferè, mihique ipſi in primis, deos eſſe. Itaque non pugno. Rationem tamen eam, quæ à te affertur, non ſatis firmam puto.

23 Quod enim omnium gentium generúmque hominibus ita videretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur. Quod cùm leve per ſe, tum etiam falſum eſt. Primùm enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? Equi-

---

41. *Quid dicit, quod non modò philoſophiâ dignum eſſet*] Reſcribendum, *dixit*, pro *dicit*: aut *ſit*, pro *eſſet*. LAMBINUS.

42. *Tubulus ſi Lucius*] Lucius Tubulus aliàs Romanus prætor, unus, ex omni memoria ſceleratiſſimus, & audaciſſimus à Cicerone alicubi dicitur. Inſignem avaritiæ, corruptíque & venalis judicii notam inuſtam habet lib. II. de Finib. cap. 16. LESCALOPERIUS.

43. *Lupus*] Vectius Albutius Lupus, ob morum ſævitiam, lupos inter potiùs quàm inter homines adſcribendus, Lucilii famoſis coopertus verſibus legitur in Satyris Horatii, lib. II. Sat. I. IDEM.

44. *Carbo*] Hic, ni fallor, Caius Carbo fuit, quem Tullius Tib. Graccho ſocium addit in Bruto, c. 27. IDEM.

45. *Neptuni filius*] Id eſt, alius quiſpiam ſceleſtus, & inſignis impietatis. *Poëtæ*, inquit A. Gellius, XV. 21. *ferociſſimos, & immanes, & alienos ab omni humanitate, Neptuni filios dixerunt.* IDEM.

46. *Quàm veſtra: iſta enim flagitia* &c.] Variè

Equidem arbitror multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit. Quid? Diagoras, atheos qui dictus eſt, poſteáque Theodorus, nónne apertè deorum naturam ſuſtulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras, cujus à te modò mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis vel maximus, cùm in principio libri ſic poſuiſſet, *De diis neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere*, Athenienſium juſſu urbe atque agro eſt exterminatus, librique ejus in concione combuſti. Ex quo equidem exiſtimo, tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe cùm pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. Quid de ſacrilegis, quid de impiis, perjuriſque dicemus?

Tubulus[42] *ſi Lucius unquam,*
Si Lupus[43], *aut Carbo*[44], *aut Neptuni filius*[45],

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam perjurus, aut tam impurus fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quàm videtur. Sed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittam hoc tempore: ad veſtra propria venire malo.

Concedo eſſe deos: doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, vitâ. Hæc enim ſcire deſidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentiâ. Hinc, quodcumque in ſolum venit, ut dicitur, effingis atque efficis. Quæ primùm nullæ ſunt. Nihil eſt enim, quod vacet corpore: corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe individuum poteſt.

Hæc ego nunc phyſicorum oracula fundo. Vera, an falſa, 24
neſcio: ſed veri tamen ſimiliora quàm[46] veſtra. Iſta enim flagi-

Variè de hoc loco corrupto docti conjecerunt. Ego ſic tandem legendum puto, *quàm veſtra iſta*: (veſtra *enim flagitia Democriti, ſive etiam antè Leucippi*) *eſſe* &c. Senſus tum demum erit; Ea flagitia appello veſtra, quia Democriti flagitia ſunt veſtra, cùm hæc à Democrito ſive Leucippo Epicurus *veſter* mutuatus ſit. Cùm repetitur idem verbum, non infrequenter accidit, ut in MſC alterum omittatur errore exſcribentium. Pearcius. Locum eſſe corruptum non video. Nam ut facilè intelligatur, ſatis erit meminiſſe, quod ſæpe inter legendum occurrit, particulam *enim*, inter alios quos habet uſus, à bonis auctoribus latinitatis adhiberi quoque, ubi additur quippiam, quo priùs dicta clariùs explicentur, vel affirmentur. Hîc itaque *enim* perinde valet ac *inquam, enimverò*; ſenſúſque eſt: Veſtra enim cùm dico, ea intelligo, quæ à vobis Epicureis adoptantur, pudenda commenta Democriti, ſive Leucippi. Anonymus.

tia Democriti, ſive etiam antè Leucippi, eſſe corpuſcula quædam lævia, alia aſpera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam & quaſi adunca: ex his effectum eſſe cælum atque terram, nullâ cogente naturâ, ſed concurſu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, uſque ad hanc ætatem perduxiſti, priúſque te quis de omni vitæ ſtatu, quàm de iſta auctoritate dejecerit. Antè enim judicaſti, Epicureum te eſſe oportere, quàm iſta cognoviſti. Ita neceſſe fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut ſuſceptæ [47] philoſophiæ nomen amittere.

Quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatémque deſeram. Iſta igitur eſt veritas? Nam de vita beata nihil repugno, quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, niſi planè otio langueat. Sed ubi eſt veritas? In mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis naſcentibus, aliis cadentibus: an in individuis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante naturâ, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo antè uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis conſtare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quæritur.

Sint ſanè ex atomis. Non igitur æterni. Quod enim ex atomis ſit, id natum aliquando [48] ſit. Si natum, nulli dii antè quàm nati. Et, ſi ortus eſt deorum, interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paulo antè de Platonis mundo diſputabas. Ubi igitur illud veſtrum *beatum, & æternum?* quibus duobus verbis ſignificatis deum. Quod cùm efficere vultis, in dumeta correpitis. Ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem.

25 Hoc perſæpe facitis, ut, cùm aliquid non veriſimile dicatis, &

---

47. *Aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere*] Verba hæc non ſunt tam clara, quàm initio videri poſſint. Cicero alludit ad militiæ Romanæ morem, ubi dicebantur ii *nomen dare*, qui in numerum militum recipiebantur; & è contrario *nomen* aut *ſacramentum amittere*, eſt relinquere militiam, aut exauctorari. Ita apud Ciceronem lib. I. de Offic. cap. 11. Cato prohibet filium, qui à duce erat exauctoratus, in hoſtem pugnare, niſi denuo ſacramentum dixiſſet, *quia, priore amiſſo, jure cum hoſtibus pugnare non poterat.* BUHERIUS.

48. *Aliquando* ſit. *Si natum*] Aut lege cum

& effugere reprehenſionem velitis, efferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit illud ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter reſiſtere. Velut Epicurus, cùm videret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quòd eſſet earum motus certus & neceſſarius; invenit quo modo neceſſitatem effugeret; quod videlicet Democritum fugerat. Ait atomum, cùm pondere & gravitate directò deorſum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod vult, non poſſe defendere. Idem facit contra dialecticos; à quibus cùm traditum ſit, in omnibus disjunctionibus, in quibus, ***aut etiam***, ***aut non***, poneretur, alterutrum verum eſſe, pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet hujuſmodi aliquid, ***Aut vivet cras***, ***aut non vivet Epicurus***, alterutrum fieret neceſſarium: totum hoc, ***aut etiam aut non***, negavit eſſe neceſſarium. Quo quid dici poteſt obtuſius? Urgebat Arceſilas Zenonem, cùm ipſe falſa omnia diceret, quæ ſenſibus viderentur: Zeno autem nonnulla viſa eſſe falſa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, ſi unum viſum eſſet falſum, nullum eſſet verum: omnes ſenſus veri nuntios dixit eſſe. Nihil horum, niſi callidè. Graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. Idem facit in natura deorum. Dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus & diſſipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tanquam corpus; nec ſanguinem, ſed tanquam ſanguinem.

Mirabile videtur, quòd non rideat [49] haruſpex, cùm haruſpi-
cem viderit. Hoc mirabilius, quòd vos inter vos riſum tenere 26
poſſitis. *Non eſt corpus*, *ſed quaſi corpus*. Hoc intelligerem, quale eſſet, ſi id in ceris [50] fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum. Ne tu quidem, Vellei: ſed non vis fateri. Iſta enim à vobis quaſi dictata redduntur: quæ Epicurus oſcitans hallucinatus eſt, cùm quidem gloriaretur, ut videmus in ſcriptis, ſe magis-

cum Daviſio *aliquando.* Sed *ſi natum*; aut (ut ego malim) *aliquando.* Et *ſi natum.* PEARCIUS.

49. *Non rideat haruſpex, cùm haruſpicem viderit*] Hoc Catonis Cenſorii fuit dictum, ut liquet ex lib. II. de Divin. cap. 24. DAVISIUS.

50. *In cereis fingeretur, aut fictilibus figuris*] Sic editiones Aldinæ, quod ampliſſimo Buherio, mihique placet. Vulgò *in ceris fingeretur.* IDEM.

giſtrum habuiſſe nullum. Quod & non prædicanti tamen facilè quidem crederem: ſicut mali ædificii domino glorianti, ſe architectum non habuiſſe. Nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem virum, dii immortales! & ſunt qui putent audiviſſe; ipſe non vult. Credo plus nemini. Pamphilum quendam, Platonis auditorem, ait à ſe Sami auditum. Ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus, quòd in eam pater ejus Neocles agripeta venerat: ſed, cùm agellus eum non ſatis aleret, ut opinor, ludimagiſter fuit. Sed hunc [51] Platonicum mirificè contemnit Epicurus; ita metuit, ne quid unquam didiciſſe videatur. In Nauſiphane Democriteo tenetur: quem cùm à ſe non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui ſi hæc Democritea non audiſſet, quid audierat? Quid eſt in phyſicis Epicuri non à Democrito? Nam etſi quædam commutavit, ut, quod paulo antè de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatémque mundorum, eorum ortus, interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur.

Nunc iſtud quaſi corpus & quaſi ſanguinem, quid intelligis? Ego enim ſcire te iſta meliùs, quàm me, non fateor ſolùm, ſed etiam facilè patior. Cùm quidem ſemel dicta ſunt, quid eſt, quod Velleius intelligere poſſit, Cotta non poſſit? Itaque corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis, quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras ſolebat alienos: nec conſultò dicis occultè, tanquam Heraclitus: ſed (quod inter nos licet) ne tu quidem intelligis.

Illud video pugnare te, ſpecies ut quædam ſit deorum, quæ
27 nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus & candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum

51. *Sed hunc Platonicum mirificè contemnit Epicurus*] *Sed hunc & Platonem* habeat libri manu ſcripti. URSINUS.

rerum eſſe. Fac, id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas.

Non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas eſſe formas deorum: primùm, quòd ita ſit informatum anticipatúmque mentibus noſtris, ut homini, cùm de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, formâ quoque eſſe pulcherrimâ debeat: nec eſſe humanâ ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit.

Primùm igitur quidque conſideremus quale ſit. Arripere enim mihi videmini quaſi veſtro jure rem nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non videret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quò faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent: aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes, deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices. Erat enim non facile, agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione ſervare. Acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, phyſice, non vides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura? An putas ullam eſſe terrâ marique belluam, quæ non ſui generis belluâ maximè delectetur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles putaremus? Quid cenſes, ſi ratio eſſet in belluis? non ſuò quaſque generi plurimùm tributuras fuiſſe?

At mehercule ego (dicam enim, ut ſentio) quamvis amem 28
ipſe me, tamen non audeo dicere, pulchriorem eſſe me quàm ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie figuràque quæritur. Quòd ſi fingere nobis & jungere formas velimus: qualis

lis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens [52] belluis, adjunctis humano corpori, nolis eſſe? Difficili in loco verſor. Eſt enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit niſi hominis ſimilis eſſe. Et quidem formica formicæ. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cùm eſſem, è gregibus epheborum vix ſinguli reperiebantur. Video, quid arriſeris. Sed tamen ita ſe res habet. Deinde nobis, qui concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam vitia ſæpe jucunda ſunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum. At eſt corporis macula, nævus. Illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt ejus:

Conſtiteram, exorientem auroram forte ſalutans,
Cùm ſubitò à læva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, cæleſtes, dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe deo.

Huic [53], deo pulchrior: at erat, ſicut hodie eſt, perverſiſſimis oculis. Quid refert, ſi hoc ipſum ſalſum illi & venuſtum videbatur?

29 Redeo ad deos. Ecquos ſi non tam ſtrabones, at pætulos eſſe arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ ſunt in nobis? An omnia emendata in illis? Detur id vobis. Num etiam eſt una omnium facies? Nam ſi plures: aliam eſſe aliâ pulchriorem neceſſe eſt. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies eſt, florere [54] in cælo Academiam neceſſe eſt. Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio.

Quid, ſi etiam, Vellei, falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis

---

52. *Invehens*] Idem valet ac *invectus.* Noſter in Bruto cap. 97. *Adoleſcentia per medias laudes quaſi quadrigis* vehens. DAVIS.

53. *Huic, deo pulchrior*] Concinnior erit ſententia, ſi legatur: *Hui, pulchrior deo?* P. MANUTIUS. Gul. etiam Canterus hunc locum mendi ſuſpectum habuit; is enim Nov. Lect. lib. IV. cap. 14. malebat, *hic deo pulchrior?* Sed Gruterus vulgatam lectionem rectè defendit; eáque nihil eſt convenientius. *Huic*, nempe Catulo, Roſcius videbatur *deo pulchrior*. DAVISIUS.

54. *Florere in cælo Academiam neceſſe eſt*] Non erit, quo deus à deo poſſit diſtingui. Nota eſt Academicorum ἀκαταληψία. IDEM.

a Vict. *ſi occurrit, ut dicis apparuiſſe*

b Man. Lamb. *Latinis*

55. *Quàm tibi illam noſtram Soſpitam*] Si quid hoc loco mutandum eſt, *noſtram* ſcribe, pro *veſtram*, cùm templum iſtud Junonis Soſpitæ fuerit Lanuvii patriâ Velleii.

nobis de deo cogitantibus ſpeciem, niſi hominis occurrere? taménne iſta jam abſurda defendes? Nobis fortaſſe [a] ſic occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, eâ facie novimus, quâ pictores, fictoréſque voluerunt: neque ſolùm facie, ſed etiam ornatu, ætate, veſtitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec ferè cuncta barbaria. Firmiores enim videas apud eos omnes opiniones eſſe de beſtiis quibuſdam, quàm apud nos de ſanctiſſimis templis & ſimulacris deorum. Etenim fana multa expoliata, & ſimulacra deorum de locis ſanctiſſimis ablata videmus à noſtris: at verò ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid igitur cenſes? Apim illum, ſanctum Ægyptiorum bovem, nónne deum videri Ægyptiis? Tam hercle, quàm tibi [55] illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem vides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. At non eſt talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia ſpecies [56] Junonis Argivis, alia [b] Lanuvinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis.

30 Non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem venatorémque naturæ, ab animis conſuetudine imbutis, petere teſtimonium veritatis? Iſto enim modo dicere licebit, Jovem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Minervæ, cæruleos eſſe Neptuni. Et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante atque veſtito leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus.

leii. Dubitandum enim non eſt, quin Cotta, ridens credulitatem iſtius Epicurei, per ironiam adjecerit illud *veſtram*, ídque meliori jure quàm quo paulo antè, loquens de Roſcio comœdo, dixerat, *municipem tuum Roſcium*. Idque tanto magis fit veriſimile, quòd paulo pòſt Junonem iſtam diſtinguit ab altera illa, quæ erat Romæ, & addit: *Ergo alia ſpecies Junonis Lanuvinis, alia nobis*. Ita enim eſt legendum, ut Daviſius poſt Urſinum nos docuit. Bouherius.

56. *Ergo alia ſpecies Junonis Argivis, alia Lanivinis, alia nobis*] Ita legendus hic locus ex auctoritate vetuſtiſſimi libri, cùm in vulgatis deſint duo poſtrema verba, *alia nobis*, & pro Lanivinis ſcriptum ſit Latinis. Colebatur autem Lanivii Juno Soſpita cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis; cujuſmodi in denariis L. Roſcii Fabati, & L. Thorii Balbi, qui Lanivini fuerunt, ſignata reperitur. Ursinus.

Age [57] & his vocabulis deos eſſe facimus, quibus à nobis nominantur. At primùm quot hominum linguæ, tot nomina deorum. Non enim, ut tu Velleius, quocumque veneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. Deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem noſtris: deorum autem innumerabilis. An ſine nominibus ſunt? Iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt: quid enim attinet, cùm una facies ſit, plura eſſe nomina?

Quàm bellum erat, Vellei, confiteri potiùs neſcire, quod neſcires, quàm iſta effutientem nauſeare, atque [58] ipſum ſibi diſplicere? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut cælum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruentem voluptatibus? & *ſapientem*. Quî poteſt eſſe in ejuſmodi trunco ſapientia? Hæc veſtra ſunt. Si igitur nec humano viſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt; quid dubitas negare deos eſſe? Non audes. Sapienter id quidem. Etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. Novi ego Epicureos omnia ſigilla [59] numerantes: quanquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, verbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſelectis ejus brevibúſque ſententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima ſententia eſt: *Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.*

31 In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitiâ planè loquendi fecerit, feciſſe conſultò. De homine minimè vafro malè exiſtimant. Dubium eſt enim, utrùm dicat aliquid iſte beatum & immortale, an, ſi quod ſit, id eſſe immortale. Non animadvertunt, hîc eum ambiguè locutum eſſe: ſed

57. *Age & his vocabulis deos eſſe facimus, quibus à nobis nominantur*] Valkerus extrudit illud *facimus*: offert è veteri codice, *faciamus*; atque ex conjectura, *faciemus*. Illum fortaſſe, dum emendationes venatur, fugit ſententia. Velleium Cotta pergit refellere, argumentando à conſequentibus abſurdis, quæ ratio fuit Academicorum maximè propria. *Si*, inquit, *ab animis, conſuetudine imbutis teſtimonium veritatis* petimus, quod tu facis: *dicere licebit Jovem ſemper barbatum* ... in Vulcano *claudum habebimus deum* ... inſuper negare non poſſumus, vocabula, quibus deos nominamus, propria illorum eſſe nomina. ANONYMUS.

58. *Atque ipſum ſibi diſplicere*] Obſerva formas diverſas, *confiteri neſcire quod neſcires*, & *ipſum ſibi diſplicere*: quæ permutatio

ſed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam apertè, quàm paulo antè te. Ille verò deos eſſe putat: nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret; mortem dico, & deos. Quibus mediocres homines non ita valde moventur; his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. Tot millia latrocinantur, morte propoſita. Alii omnia, quæ poſſunt, fana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis.

Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos: quid eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? Nunquam vidi, inquis, animam rationis conſiliique participem in ulla alia, niſi humana figura. Quid? ſolis num quidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile vidiſti? Sol, duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. Hujus hanc luſtrationem ejuſdem incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autem ſtellæ, eundem orbem tenentes, aliæ propiùs à terris, aliæ remotiùs, ab iiſdem principiis, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. Num quid tale, Epicure, vidiſti? Ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deum ipſum númne vidiſti? Cur igitur credis eſſe? Tollamus ergo omnia, quæ aut hiſtoria nobis, aut ratio nova affert. Ita fit, ut mediterranei mare eſſe non credant. Quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ, ut, ſi Seriphi natus eſſes, nec unquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos vulpeculáſque ſæpe vidiſſes, non crederes leones & pantheras eſſe, cùm tibi, quales eſſent, diceretur: ſi verò de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares?

Et tu quidem, Vellei, non veſtro more, ſed dialecticorum, 32

tatio perſonæ ſecundæ ac tertiæ offendiculo doctiſſimis fuit commentatoribus, ut, renitentibus libris omnibus ſcriptis ac editis, *ipſum tibi diſplicere* legendum eſſe conjicerent. Ego verò & quæ in ſecunda, & quæ in tertia perſona efferuntur, imperſonaliter credo intelligenda, ut ſi dixiſſet Tullius: *Quàm bellum erat confiteri potiùs quemquàm ignorantiam ſuam, quàm iſta* &c. Quem tam ſecundæ, quàm tertiæ perſonæ uſum ſatis eſſe vulgarem, probare non opus eſt, ſufficit monere. WOPKENS.

59. *Omnia ſigilla numerantes*] Ne cui ſcilicet ſuus ab ipſis deeſſet honos debitus; ut cuilibet proprium honorem impenderent. ANONYMUS.

(quæ funditus gens veſtra non novit) argumenti ſententiam concluſiſti. Beatos eſſe deos ſumpſiſti. Concedimus. Beatum autem ſine virtute neminem eſſe poſſe. Id quoque damus, & libenter quidem. Virtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe. Conveniat id quoque neceſſe eſt. Adjungis, Nec rationem eſſe, niſi in hominis figura. Quem tibi hoc daturum putas? Si enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc pervenire? Sumpſiſſes [60] tuo jure. Quid autem eſt iſtuc gradatim? Nam à beatis ad virtutem, à virtute ad rationem video te veniſſe gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? Præcipitare iſtuc quidem eſt, non deſcendere.

Nec verò intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quàm homines deorum. Quæres, quid interſit. Si enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic video. Sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram veniſſe ad deos. Dii enim ſemper fuerunt, & nati nunquam ſunt, ſi quidem æterni ſunt futuri: at homines nati. Antè igitur [61] humana forma, quàm homines, ea, quâ erant formâ dii immortales. Non ergo illorum humana forma, ſed noſtra divina dicenda eſt. Verùm hoc quidem, ut voletis. Illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna, (nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe vultis) ſed tamen quis iſte tantus caſus? unde tam felix concurſus atomorum, ut repentè homines deorum formâ naſcerentur? Semina deorum decidiſſe de cælo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimiles extitiſſe? Vellem diceretis: deorum cognationem agnoſcerem non invitus. Nihil

60. *Sumpſiſſes*] Vulgati omnes: *Quid opus erat te gradatim iſtuc pervenire? Quid autem eſt iſtuc gradatim? Sumpſiſſes tuo jure.* Quæ nos eadem verba eo diſpoſuimus ordine, quem docet Jac. Facciolatus in ſua de *Sorite* Acroaſi. OLIVETUS.

61. *Antè igitur*] Antequàm eſſent homines, erant dii. *Antè igitur erat humana forma, quam* eſſent *homines: ea* nempe forma, *quâ erant dii.* IDEM.

62. *Sed tamen*] Video levi mutatione hunc locum eſſe ſanabilem; ſi legas: *Scito illa quidem ſermone, & Attico; ſed tamen, (tantum Epicuri hortus habuit licentiæ) ut ſoletis ferè. Zeno quidem,* &c. Illud *ferè* idem ſignificat ac *ſemper ferè*; ut, de Invent. I. 29. *Probabile eſt id, quod ferè fieri ſolet.* Indignatur Cotta, quòd mulier, & meretricula contra virum philoſophum, contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit; atque ita ſcribere, ut nullis abſtinuerit probris verborum atque contumeliis, quibus ſummos homines onerare Epicurus, atque ejus gregales ſolebant. Jam verò quàm atrociter debacchata ſit in Theophraſtum mulierculæ impudentia, æſtimari inde poteſt, quòd origo illa proverbii fuerit; *ſuſpendio arborem eligendi*: ſuſpendio jam quærere mortem oportere homines, vitæque

Nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. Et nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? Utinam tam facilè vera invenire poſſem, quàm falſa convincere.

Etenim enumeraſti memoriter & copiosè (ut mihi quidem ad- 33
mirari liberet, in homine eſſe Romano tantam ſcientiam) uſque à Thale Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. Omnéſne tibi illi delirare viſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreverunt? Ne hoc quidem vos movet, conſiderantes, quæ ſit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, membris humanis deos non egere? Quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendendum? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine cauſâ, nihil ſupervacaneum eſt? Itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur: dentes, palatum, fauces, nullum ad uſum: quæque procreationis cauſâ natura corpori affinxit, ea fruſtrà habebit deus: nec externa magis, quàm interiora, cor, pulmones, jecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent venuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem vultis.

Iſtiſne fidentes ſomniis non modò Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclémque dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit: ſcito illa quidem ſermone, & Attico: ſed 62 tamen

que renuntiare, cùm tantum licentiæ ſumant mulierculæ, ut in doctiſſimos impunè ſcribant. Bouherius. Nihil muto in verbis, & rem intelligere videor. Modus eſt loquendi, quales adhiberi ſolent in ſermone familiari; velut cùm objurgando dicimus: *Sed tamen hæc tu commiſiſti, & quereris.* Illud autem, *ſoletis queri*, omnino cum Epicureorum indole convenit, quales hîc deſcribuntur. Nam quò quiſque eſt ad faciendam injuriam fortior, eò plerumque mollior ad ferendam. Quid mirum, ſi queritari ſolebant Epicurei? Jam in hoc Ciceronis loco duo quædam video, quæ fraudi fuerint hominibus ingenioſis. Ac primò quidem opinati ſunt, particulas *quidem* & *ſed* ſic eſſe poſitas, ut altera concedat, altera inferat aliquid oppoſitum conceſſo. Quemadmodum in hac phraſi: *Rumores ſatis quidem conſtantes, ſed adhuc ſine auctore.* Deinde, exiſtimarunt in unum conjici Velleium, quæ de univerſo Epicuri grege dicuntur. De poſteriore hac parte nihil eſt quod dicam; nam vident omnes: de illa priore, hæc animadverto: *Quidem*, ut multis aliis locis, ita in iſto perinde valet ac *omnino.* *Sed* non ſemper oppoſitionem ſignificat cum proximiore ſententia; & eſt aliquando, ut monuit Obertus Giſanius, merè inceptivum, habétque

tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licentiæ! Et ſoletis queri. Zeno quidem etiam litigabat. Quid dicam Albutium? Nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius: ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram. Cùm Epicurus contumelioſiſſimè Ariſtotelem vexaverit: Phædoni Socratico turpiſſimè maledixerit: Metrodori, ſodalis ſui, fratrem, Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus conciderit: in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus: Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, à quo nihil [63] didicerat, tam malè acceperit.

34 Zeno quidem non eos ſolùm, qui tum erant, Apollodorum [64], Syllum, cæteros figebat maledictis; ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, Latino verbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat: Chryſippum nunquam niſi Cheſippum [65] vocabat. Tu ipſe paulo antè, cùm tanquam ſenatum philoſophorum recitares, ſummos viros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. Quorum ſi nemo verum vidit de natura deorum, verendum eſt, ne nulla ſit omnino. Nam iſta, quæ vos dicitis, ſunt tota commentitia, vix digna lucubratione anicularum. Non enim ſentitis, quàm multa vobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraveritis, ut concedamus

---

que uſum inchoandæ ſententiæ. Paulus Manutius corrigebat: *Sed cùm tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri.* Hæc quidem paraphraſis eſt verborum Ciceronis, quæ, ſi intelligas utì explico, eumdem prorſus ſenſum reddunt. Dicam enim: Cùm tibi tantum dederim, etiam quereris: vel: Tibi tantum dedi, & quereris: quid ad ſententiam intereſt? In poſteriore ſanè phraſi plus eſt ſimplicitatis, & ejus negligentiæ, quæ familiarem ſermonem non dedecorat. ANONYMUS.

63. *A quo nihil didicerat*] Epicurus: teſte Sexto Empirico *adverſ. Math.* I. 1. Nauſiphanem audierat, hominem eruditum; quem tamen credi nolebat magiſtrum ſibi, aut omnino ullum fuiſſe: idem à philoſophis omnibus, præterquam ſui gregis, traducebatur ut illiteratus, & rudis bonarum artium. Qui cogitabit hæc duo, ſalivâ imbutus Socraticæ urbanitatis, intelliget forſan, mutari hunc locum niſi in pejus non poſſe. ANONYMUS. Hanc ad me tranſmiſſam animadverſionem cum lectoribus eò libentiùs communico, quòd ipſos invidiâ liberat dijudicandæ litis inter duos præſtantes criticos: alterum reponentem *non nihil*; alterum, *nihil non.* OLIVETUS.

64. *Apollodorum, Syllum, &c.*] Vox iſta *Syllum* eſt admodum ſuſpecta Victorio, qui neminem philoſophum iſto nomine noverat. Jonſius Hiſt. Philoſoph. II. cap. 15. Reineſ. Var. Lect. III. 2. & poſt eos Daviſius oſtenderunt, nomen iſtud apud Græcos ignotum non fuiſſe, cùm reperiatur philoſophus quidam Pythagoræ ſectator eo nomine apud Jamblichum in Vita Pythagoræ cap. 28. Verùm Syllus iſte jam obierat tempore Zenonis Epicurei Ciceronis æqualis, qui initio Timæi adfirmat, Pytha-

damus eandem eſſe hominum & deorum figuram. Omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingreſſus, curſus, accubitio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio; ad extremum etiam ſermo & oratio. Nam quòd & mares deos & fœminas eſſe dicitis, quid ſequatur videtis.

[1] Equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones veſter ille princeps venerit. Sed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſque ſit. Quid autem obſtat, quò minùs ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſive *beatitas*, ſive *beatitudo* dicenda eſt, (utrumque omninò durum; ſed uſu mollienda nobis verba ſunt) verùm ea, quæcumque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figurâ membriſque corporis vacuam, cadere non poteſt?

Nihil aliud dicis, niſi, Nunquam vidi ſolem aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, unquámne vidiſti? Negabis. Cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, cùm præſtantiſſima natura quæratur, eáque beata & æterna, quæ ſola [66] divina natura ſunt; ut immortalitate vinci-

 mur

Pythagoricam ſectam jam deſiiſſe à longo tempore. De illo igitur non eſt ſermo, & iſto nomine alius non reperitur. Th. Aldobrandinus exiſtimat ideo in notis ad Diogen. Laërtium VII. 39. hîc agi de iſto Apollodoro, qui per Diogenem ὁ Ἔφιλλος vocatur, quam vocem mutatum it in ὁ Σύλλος, ita ut apud Ciceronem, illius quidem ſententiâ, ſit legendum ſine diſtinctione intermedia, *Apollodorùm Syllum.* Verùm Σύλλος, cùm nomen loci non ſit, atque adeò ne vox quidem Græca, non magis quam Ἔφιλλος, palàm eſt, neutram earum vocum huic loco convenire. Fortè corrigendum eſt ὁ Σιλλός. Heſychius Σιλλὸς, ἀναφάλαντος; atque ita in Cicerone quoque eſſet legendum *Apollodorum Syllum.* Quando vixerit certum non eſt, ſed Stoïcus erat, quantum è Diogene Laërtio conjicere licet. & nota eſt Epicureorum vehementia contra iſtam ſectam. Omittendum non eſt, Lambinum reperiſſe *Sylleum* in quodam Mſ. unde cui videri poſſit legendum *Apollodorum Citieum.* Idem error maculavit Plin. Hiſt. Nat. lib. XX. cap. 4. ubi Apollodorus iſte in omnibus Mſſ. & vetuſtis editionibus per errorem dictus erat *Scilleus*, pro *Citieus.* Erat medicus celeberrimus, qui forſan acriter contra Zenonem diſputavit. Buherius.

65. *Cheſippum vocabat*] A verbo χέζειν, quod eſt, ſit honos auribus, cacare. Lamb.

66. *Quæ ſola divina natura ſunt.*] Habemus ſuprà cap. 24. *Ubi igitur illud veſtrum beatum & æternum, quibus duobus verbis ſignificatis deum?* Itaque Epicureorum judicio, hæc duo, beatum eſſe, eſſe æternum, conſtituunt naturam atque *eſſentiam* divinam, *divina natura ſunt.* Daviſio dura vide-

mur ab ea natura, ſic animi præſtantiâ vinci: atque ut animi, item corporis? Cur igitur, cùm cæteris rebus inferiores ſimus, formâ pares ſumus? Ad ſimilitudinem enim deo propiùs accedebat humana virtus, quàm figura.

35 An quidquam tam puerile dici poteſt, (ut eundem locum diutiùs urgeam) quàm ſi ea genera belluarum, quæ in rubro mari Indiáve gignantur, nulla eſſe dicamus? Atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt, quàm ſunt multa, quæ terrâ, mari, paludibus, fluminibus exſiſtunt. Quæ negemus eſſe, quia nunquam vidimus. Ipſa verò quàm nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, ſimilitudo? Quid? canis nónne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quàm ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis?

At mores in utroque diſpares. Elephanto belluarum nulla prudentior. At figura quæ vaſtior? De beſtiis loquor. Quid? inter ipſos homines nónne & ſimillimis formis diſpares mores, & moribus figura diſſimilis? Etenim ſi ſemel, Vellei, ſuſcipimus genus hoc argumenti, attende quò ſerpat. Tu enim ſumebas, niſi in hominis figura rationem ineſſe non poſſe. Sumet alius, niſi in terreſtri: niſi in eo, qui natus ſit: niſi in eo, qui adoleverit: niſi in eo, qui didicerit: niſi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo: poſtremò niſi in homine atque mortali. Quòd ſi in omnibus his rebus obſiſtis, quid eſt, quòd te una forma conturbet? His enim omnibus, quæ propoſui, adjunctis, in homine rationem eſſe & mentem videbas. Quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modò lineamenta maneant. Hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri, quid loquare.

Niſi fortè ne hoc quidem attendis, non modò in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſupervacaneum ſit, aut uſum non habeat, obſtare. Quàm moleſtum eſt uno digito plus habere? Quid

videbatur hæc locutio, *quæ ſola divina natura ſunt*: & homini delicato *natura* toties repetita nauſeam movebat. Legi itaque volebat *quæ ſola divina ſunt*. Factum malè, quòd non cavit diligentiùs Cicero, ne noſtras barbarorum auriculas compoſitionis aſperitate raderet. At enim diſcent à dialecticis Daviſiani, quid hæ locutiones differant: *Hæc divina ſunt*, *hæc divina natura ſunt*. ANONYMUS.

67. *Nec ſpeciem, nec uſum alium quinque deſiderant*] Hîc manifeſtè Cicero tribuit quinque digitis, quod verè ac propriè dici non poteſt niſi de homine illis inſtructo. Sic non rarò rebus inanimis ſenſum & vitam tribuit, & verba perſonæ convenientia

Quid ita? quia nec ſpeciem[67], nec uſum alium quinque deſiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, ſed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis ſit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipſa facies? Magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur: hæc enim ſunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet.

36 At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis atque præclaris, cùm ipſum mundum, cùm ejus membra, cælum, terras, maria, cúmque horum inſignia, ſolem, lunam, ſtelláſque vidiſſent, cùmque tempórum maturitates, mutationes, viciſſitudinéſque cognoviſſent, ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe præſtantémque naturam, quæ hæc feciſſet, moveret, regeret, gubernaret. Qui, etiam ſi aberrant à conjectura, video tamen quid ſequantur. Tu quod opus tandem magnum & egregium habes, quod effectum divina mente videatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habebam, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei. Et barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ. Num igitur eſſe tales putas?

Quanto meliùs hæc vulgus imperitorum? qui non membra ſolùm hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum. Dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen: &, ſi, actiones quæ ſint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipſi, qui irridentur, Ægyptii, nullam belluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecraverunt. Velut ibes maximam vim ſerpentium conficiunt, cùm ſint aves excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceróque roſtro: avertunt peſtem ab Ægypto, cùm volucres angues ex vaſtitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque conſumunt: ex quo fit, ut illæ nec morſu vivæ[68] noceant, nec odore mor-

 tuæ.

tia traducit ad ejus qualitatem aliquam, aut actionem. Quâ arte eum ſolutæ orationi decorem conciliat, qui in poëtica maximè delectat. Si quam is color inſpergit umbram ſtylo, ea legendi excitat diligentiam, & auget voluptatem intelligendi. Age obſcuritatem depellamus. Homo quinque digitis inſtructus *nec* aliam *ſpeciem*, *nec uſum alium deſiderat*; contentus eſt ea ſpecie ac formâ, quam habet manus inſtructa quinque digitis; contentus eſt uſu quem præbent digiti quinque. Digitis, ſi quinque ſunt, nihil deeſt neque ad ſpeciem, neque ad uſum. ANONYMUS.

68. *Vivæ*] Xyſtus Betuleius, *Vivi* malim, inquit, ut ad ſerpentes referatur. Quid ergo, mi Xyſte? An non legitur de Divin. lib. II. cap. 29. *emiſſio fœminæ anguis*? PASSERAT.

tuæ. Poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum; de felium dicere: ſed nolo eſſe longus. Ita concludam tamen belluas à barbaris propter beneficium conſecratas: veſtrorum deorum non modò beneficium nullum exſtare, ſed ne factum quidem omnino.

Nihil habet, inquit, negotii. Profectò Epicurus, quaſi pue-
37 ri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. At ipſi tamen pueri, etiam cùm ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic feriatum volumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commoverit, vereamur ne beatus eſſe non poſſit. Hæc oratio non modò deos ſpoliat motu & actione divina, ſed etiam homines inertes efficit; ſi quidem agens aliquid, ne deus quidem, eſſe beatus poteſt.

Verùm ſit ſanè, ut vultis, deus, effigies hominis & imago. Quod ejus eſt domicilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde [69] actio vitæ? quibus rebus, id quod vultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet & fruatur, qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem iis etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; ſuperior aëri; ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede viventes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci [70] putentur, appareántque in ardentibus fornacibus ſæpe volitantes.

Quæro igitur, veſter deus primùm ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moveat; ſi modò movetur aliquando: poſtremò, cùm hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum; deus quid appetat: ad quam denique rem motu mentis ac rationis utatur. Poſtremò, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. Quidquid enim horum attigeris,

69. *Quæ deinde actio vitæ*] Ut *vitam agere* eſt vivere, ita *actio vitæ* eſt vita. Id.

70. *Quæ igne naſci*] Lambino placet, *ex igne*, Legendum credo, *in igne*. Vide Ariſtot. H. A. lib. V. cap. 19. & Plin. lib. XI. cap. 36. Davisius.

71. *Nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eamdem ad numerum permanere*, &c.] Expreſſa hæc ſunt ex Epicuro, non facilè intelligenda, niſi cum ipſius verbis conferas, quæ à Diogene Laërtio deſcripta lib. X. cap. 139. Petrus Gaſſendus emendavit, atque ita reddidit, tom. IV. pag. 51. *Ait* Epicurus *deos non ſenſu, ſed mente cerni, ipſóſque non ſoliditate quadam conſiſtentes, aut diſtinctione numerabiles, veruntamen ſimilitudine quaſi hominiformes, propter affluxum continentem imaginum ad exhibendum menti noſtræ*

tigeris, ulcus eſt. Ita malè inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe [71] in ea ullam ſoliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eámque eſſe ejus viſionem, ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio: ex eóque fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturam & ſempiternam putet.

Hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem
eſt? Nam ſi tantummodò ad cogitationem valent, nec ullam 38
habent ſoliditatem, nec eminentiam; quid intereſt, utrùm de hippocentauro, an de deo cogitemus? Omnem etiam talem [72] conformationem animi cæteri philoſophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos & introitum imaginum dicitis. Ut igitur Tib. Gracchum cùm videor concionantem in Capitolio videre, de M. Octavio [73] deferentem ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem: tu autem & Gracchi & Octavii imagines remanere, quæ, in Capitolium cùm pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cujus crebra facie pellantur animi; ex quo eſſe beati atque æterni intelligantur.

Fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi. Species duntaxat objicitur quædam: num etiam cur ea beata ſit? cur æterna? Quæ autem iſtæ imagines veſtræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehenſus à multis eſt, nec vos exitum reperitis: totáque res vacillat & claudicat. Nam quid eſt, quod minùs probari poſſit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? Quomodo ergo illi?

noſtræ talem naturam comparatarum. Eam doctrinam nemo, ut mihi quidem videtur, meliùs expoſuit, quàm S. Auguſtinus, *Epiſt.* 118. *n.* 27. *& ſeq.* BUHER.

72. *Talem conformationem animi cæteri philoſophi motum inanem vocant*] *Conformatio animi*, quam alibi vocat *informationem*, eſt idea. *Motus inanis animi*, nam hæc vox è proximo, ut ſæpe fit, membro repetenda eſt, idea eſt futilis, cui nihil reſpondet in rerum natura. Dialectici chimæram vocant. ANONYMUS.

73. *De M. Octavio deferentem ſitellam*] Ut ei tribunatum plebis ſuffragio ſuo populus abrogaret, quòd agrariæ legi, quam tulit Gracchus, intercèderet. Hiſtoriam narrant Plutarchus in Gracchis, & Appianus Bell. Civ. lib. I. De ſitella verò veterum loca collegit Adr. Turnebus Adverſ. lib. XIII. cap. 13. DAVISIUS.

& quorum imagines? Orpheum poëtam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujuſdam fuiſſe Cercopis. At Orpheus, id eſt, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum ſæpe incurrit. Quid, quòd ejuſdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? Quid, quòd earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? Quid, quòd hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam vidimus? Quid, quòd ſimul ac mihi collibitum eſt, præſtò eſt imago? Quid, quòd etiam ad dormientem veniunt invocatæ?

39 Tota res, Vellei, nugatoria eſt. Vos autem non modò oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis. Tanta eſt impunitas garriendi. At quàm licenter? *Fluentium frequenter tranſitio fit viſionum, ut è multis una videatur.* Puderet me dicere non intelligere, ſi vos ipſi intelligeretis, qui iſta defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines ferri? aut, ſi continenter,

74. *Sint ſanè: ſed ea conſervent, quæ ſunt: deos iſtos eſſe non ſentio*] Satis inculcatum fuerat, nihil agere deos, ut ne cui veniret in mentem, hîc illos numerari inter conſervantia. Numerarunt nihilominus eruditi aliqui. Sed Gaſſendus, ut locum haberet purgandi Epicurum, & impietatis crimine liberandi: Valkerus, Daviſius, ut in verbis mutarent aliquid; hæc enim illis ſumma boni. Porrò ut in hoc capite non parum eſt obſcuritatis, totum enitar illuminare quadam paraphraſi, in quam multa includam, à S. Auguſtino, epiſt. 118. ad Dioſcorum de his ipſis rebus opportunè animadverſa. Ejus verba diſcriminabit literarum diverſitas. Epicurus deos eſſe arbitratus eſt *imagines, quæ de ſolidis corporibus fluerent, ſolidæque ipſæ non eſſent, eáſque labendo in animos hominum facere ut vis divina cogitetur.* Quæ imagines *quaſi vaporis ſimilitudine, continuâ velut emanatione ferrentur, & venirent atque intrarent in animos noſtros, ut deum vel deos cogitare poſſemus. Cùm quæritur ab* Epicureis, *quare una imago videatur corporis alicujus, à quo innumerabiliter imagines fluunt? reſpondent, eo ipſo quo frequenter fluunt & tranſeunt imagines, quaſi quadam earum conſtipatione & denſitate fieri, ut ex multis una videatur.* Hæc, inquit Cotta Velleium alloquens, de imaginibus, quas vultis non modò in oculos, ſed etiam in animos intrare, déque earum frequentia ac ſtipatione vos impunè blateratis. At quàm licenter, quàm non pudenter abutimini conceſsâ vobis impunitate garriendi, hominúmque patientiâ? Etenim probandum fuerat ante omnia, perpetuò fluere ejuſmodi imagines, & in omnes ferri partes ſine ulla intermiſſione: id autem non probas. Deinde, ſi continenter fluant ac feruntur, quomodo ſunt æternæ? quod enim æternum eſt, eſſe debet conſtans ac ſtabile. Quis ergo *non eo ipſo neget, æternum deum* veſtrum *poſſe cogitari, quo innumerabiliter fluentibus & labentibus imaginibus cogitatur?* Reſpondes, quod jam antè dixiſti (c. 19.) *innumerabilitate atomorum ſuppeditante fieri formas deorum ſempiternas; cùm ita diſcedant quædam corpuſcula de divino corpore*, aut quaſi corpore, *ut alia ſuccedant, & diſſolvi illam naturam eâdem ſucceſſione non ſinant.* Dico ego contrà: Si res ita habet, ut innumerabilitas atomorum, & continens frequénſque tranſitio & affluentia ad animos, ſempiternas faciant formas

ter, quo modo æternæ? *Innumerabilitas*, inquis, *ſuppeditat atomorum.* Num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? Confugis ad æquilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus; & ais, *quoniam ſit natura mortalis, immortalem etiam eſſe oportere.* Iſto modo, quoniam homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales: & quoniam naſcuntur in terra, naſcantur & in aqua; & quia ſunt quæ interimant, ſint quæ conſervent. Sint ſanè[74]; ſed ea conſervent, quæ ſunt. Deos iſtos non ſentio. Omnis tamen iſta rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur! Quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa, & agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent: formare, figurare, colorare, animare non poſſent. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis.

Videamus nunc de beato. Sine virtute certè nullo modo. Virtus autem actuoſa: & deus veſter nihil agens: expers virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, 40

---

mas deorum; cur eadem iſta non facient, ut ſint omnia ſempiterna? Nulla res interire debet, *quia nulli deeſt iſta*, ad quam confugitis, *innumerabilitas atomorum, quæ perpetuas ruinas ſubinde ſuppleat.* Subſidio advocas æquilibritatem, ſive ut appellas, æquabilem tributionem, & ais: Eſt natura mortalis, ergo eſt etiam immortalis aliqua; ſic enim exigit ratio æquilibritatis: ſi verò exſiſtit natura aliqua immortalis, exſiſtit natura divina. At vide, quò ducet iſte argumentandi modus. An me feras ſic ratiocinantem? Exſiſtunt homines: ergo ſunt etiam homines immortales. In terra naſcuntur homines; ergo homines etiam naſcuntur in aqua. Si falſum eſt quod concludo, vitioſè tu quoque colligis, & argumentationem affers non probam, neque tua æquilibritas quidquam efficit. Dicis hoc quoque: ſunt interimentia, ergo neceſſe eſt ut ſint conſervantia: eò quòd ſint quæ deterant, conſequens eſt eſſe etiam quæ reparent, alioqui non ſtaret æquabilis tributio. Hæc tua oratio eſt; hæc reſponſio mea. Jam oſtendi æquilibritatem iſtam merum eſſe ludibrium. Tamen eſto ſanè innumerabilis, ut gregales tui volunt, atomorum multitudo, quæ res conſervet, & ruinas perpetua ſucceſſione, ac frequente affluentia ſarciat: do, inquam, hoc tibi. At da viciſſim mihi, & confitere, conſervari non poſſe niſi ea quæ ſunt: dii igitur veſtri cùm non ſint, nulla eos atomorum innumerabilitas conſervabit. Fac primùm ut ſentiam atque intelligam eos exſiſtere; tum oſtendes quid eos conſervet, contineátque, ne dilabantur atque intereant. Sed tamen, ut hoc quoque addam de individuis iſtis corpuſculis atque atomis, quæ, ſi vobis credimus, primordia ſunt rerum omnium: dic tantiſper & explica, quomodo ex illis oriatur omnis hæc, quam videmus, rerum univerſitas, ac diverſitas formarum. Nam atomi, de quibus tam multa dicitis, ſanè nullæ ſunt. Deinde ſi conceſſero illas plus eſſe quàm nihil, *ſi conceſſero etiam concurſu fortuito ſeipſas pellere & agitare, non & tibi fas eſt concedere, ut inter ſe atomi fortuitò incurrentes, rem aliquam ita conficiant, ut eam formâ modificent, figurâ determinent, æqualitate poliant, colore illuſtrent, animâ vegetent.* Nihil igitur affertis, unde poſſit effici, deum, qualem fingitis, eſſe immortalem. ANONYMUS.

inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? voluptatum, credo: nempe ad corpus pertinentium. Nullam enim noviſtis, niſi profectam à corpore & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror[75] te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſejunctum à delicatis & obſcœnis voluptatibus: quas quidem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut florum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poëtæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Juventatem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat iſta deus tuus video: nec quo modo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè vivendum eſt, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur voluptatum.

At has leviores ducis voluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc verbum eſt) ſenſibus adhibetur. Quouſque ludis? Nam Philo etiam noſter ferre non poterat, adſpernari Epicureos molles & delicatas voluptates. Summâ enim memoriâ pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias, his ipſis verbis, quibus erant ſcriptæ. Metrodori verò, qui eſt Epicuri collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat. Accuſat enim Timocratem, fratrem ſuum, Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. Annuere te video: nota enim tibi ſunt. Proferrem libros, ſi negares. Neque nunc reprehendo, quòd ad voluptatem omnia referantur: alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos veſtros eſſe voluptatis expertes: ita veſtro judicio ne beatos quidem.

41 At dolore vacant. Satin' eſt id ad illam abundantem bonis vitam beatiſſimam? Cogitat, inquiunt, aſſiduè beatum eſſe ſe: habet enim nihil aliud, quod agitet in mente. Comprehende igitur

75. *Non arbitror*] Lambinus legebat, *quos non pudeat*, &c. Camerarius eodem ſenſu, *quin pudeat*. Daviſius *non* ante *arbitror* delet, & eandem particulam ponit ante *pudeat*. Ego verò minori cum mutatione legerem: *Non arbitror te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum* aliquorum, *quos pudeat*, &c. BUHERIUS. Quid ſi verba hæc, *quos*

igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil in omni æternitate, niſi, *Mihi pulchrè eſt*, &, *Ego beatus ſum*, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iſte deus beatus, ne intereat, cùm ſine ulla intermiſſione pulſetur, agitetúrque incurſione atomorum ſempiterna, cúmque ex ipſo imagines ſemper affluant. Ita nec beatus eſt veſter deus, nec æternus.

At etiam de ſanctitate, de pietate adverſus deos, libros ſcripſit Epicurus. At quo modo in his loquitur? Ut Coruncanium, aut Scævolam, pontifices maximos, te audire dicas: non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes, ſed rationibus deorum immortalium templa & aras everterit. Quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cùm dii non modò homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant?

At eſt eorum eximia quædam præſtánſque natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. An quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua voluptate lætans, nihil nec actura ſit unquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? Eſt enim pietas juſtitia adverſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe juris, 42
cùm homini nulla cum deo ſit communitas? Sanctitas autem eſt ſcientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec ſperato bono.

Quid eſt autem, quòd deos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cùm ſuſtuleris omnem vim deorum. Niſi fortè Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. Ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. Horum enim ſententiæ omnium non modò ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum: ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur.

Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem

quos pudeat, ſic accipiantur, ut ſignificent, *quos pudere oporteat*; in quibus ſi eſſet pudor, ut eſſe deberet, has Epicuri voces non audirent, non paterentur. Atque ita olim accipiebam, cùm hæc ipſa Gallicè interpretarer. OLIVETUS.

nem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reipublicæ cauſâ, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret; nónne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt poſt mortem ad deos veniſſe, eóſque eſſe ipſos, quos nos colere, precari, venerarique ſoleamus, nónne expertes ſunt religionum omnium? Quæ ratio maximè tractata ab Euhemero eſt: quem noſter & interpretatus & ſecutus eſt, præter cæteros, Ennius. Ab Euhemero autem & mortes & ſepulturæ demonſtrantur deorum. Utrùm igitur hic confirmaſſe religionem videtur, an penitus totam ſuſtuliſſe? Omitto Eleuſinam ſanctam illam & auguſtam,

Ubi initiantur gentes orarum ultimæ.

Prætereo Samothraciam, eáque, quæ

Lemni nocturno aditu occulta coluntur
Silveſtribus ſepibus denſa.

Quibus explicatis ad rationémque revocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quàm deorum.

43 Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim cenſet imagines divinitate præditas ineſſe univerſitati rerum: tum principia [76], mentéſque, quæ ſunt in eodem univerſo, deos eſſe dicit: tum animantes imagines, quæ vel prodeſſe nobis ſolent, vel nocere: tum ingentes quaſdam imagines, tantáſque, ut univerſum mundum complectantur extrinſecus. Quæ quidem omnia ſunt patriâ [77] Democriti, quàm Democrito digniora. Quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare?

Epicurus verò ex animis hominum extraxit radicitùs religionem, cùm diis immortalibus & opem & gratiam ſuſtulit. Cùm enim

76. *Tum principia mentéſque quæ ſunt in eodem univerſo*] Auguſtinus Epiſt. CXVIII. n. 28. *Democritus ſentit ineſſe concurſioni atomorum vim quandam animalem & ſpirabilem: qua vi eum credo & imagines ipſas divinitate præditas dicere non omnes omnium rerum, ſed deorum, & principia mentis eſſe univerſis quibus divinitatem tribuit* &c. Hinc patet Auguſtinum in ſuo codice reperiſſe, *tum* principia mentis *quæ ſunt in eodem univerſo*, eámque lectionem meritò, ſicut arbitror, probat ampliſſimus Buherius.

enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicit eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam; tollit id, quod maximè proprium eſt optimæ præſtantiſſimæque naturæ. Quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate & beneficentiâ? Qua cùm carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modò homines à diis, ſed ipſi dii inter ſe ab aliis alii negligantur.

Quanto Stoici meliùs, qui à vobis reprehenduntur? Cenſent autem, ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos. Nihil eſt enim virtute amabilius: quam qui adeptus erit, ubicumque erit gentium, à nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, cùm in imbecillitate gratificationem & benevolentiam ponitis? Ut enim omittam vim & naturam deorum: ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos & benignos fuiſſe. Nulla eſt caritas naturalis inter bonos? Carum ipſum verbum eſt amoris: ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædam utilitatum ſuarum. Prata, & arva, & pecudum greges diliguntur iſto modo, quòd fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas & amicitia gratuita eſt. Quantò igitur magis deorum? qui, nulla re egentes, & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. Quod ni ita ſit, quid veneramur, quid precamur deos? Cur ſacris pontifices, cur auſpiciis augures præſunt? Quid optamus à diis immortalibus? Quid vovemus? 44

At etiam liber eſt Epicuri de ſanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. Quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? Verius eſt igitur nimirum illud, quod familiaris omnium noſtrûm Poſidonius diſſeruit in libro quinto de Natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro videri: quæque is de diis immortalibus dixerit, invidiæ deteſtandæ

herius. Ille philoſophus, (Democritus) haud ſecus ac Epicurus, rotundas & minutas particulas, mentis eſſe principia ſtatuebat. Vide Lucretium lib. III. 187. 243. DAVISIUS.

47. *Patriâ Democriti, quàm Democrito digniora*] Democritus erat Abderites; is autem populus ob ingenii ſtuporem fuit inſignis. Notum eſt illud Martialis Epigr. lib. X. 25.

Abderitanæ pectora plebis habes.

Vide Juvenalem Satir. X. 48. IDEM.

gratiâ dixiſſe. Neque enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculi ſimilem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido; membris hominis præditum omnibus, uſu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. Quæ natura primùm nulla eſſe poteſt: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. Deinde, ſi maximè talis eſt deus, ut nullâ gratiâ, nullâ hominum caritate teneatur: valeat [78]. Quid enim dicam, propitius ſit? Eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & caritas.

78. *Valeat*] Id eſt, *abeat & recedat*, *quandoquidem prodeſſe nulli poteſt*, ut ait Lactantius, hunc locum laudans, *de Ira Dei* cap. 8. Agellius N. A. lib. II. cap. 29. *Valeant ... amici cum propinquis*. Terentius Andr. Act. IV. Sc. II. 13. *Valeant, qui inter nos diſſidium volunt*; ubi *renuntiationis & imprecationis eſſe verbum* notat Donatus. Vide & Act. V. Sc. III. 18. nec non Servium ad Æn. V. 80. XI. 97. IDEM.

DE

DE NATURA DEORUM,

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Hic liber continet Balbi diſputationem de Natura Deorum ex mente Stoicorum ; qui totam iſtam quæſtionem in partes quatuor dividebant. Primùm enim docebant eſſe Deos : deinde quales eſſent, tum mundum ab his adminiſtrari : poſtremò conſulere eos rebus humanis. His igitur quatuor tanquam capitibus tota Balbi diſputatio continetur. Et prima quidem pars quanquam ne egere quidem oratione videri poterat, tamen argumentis confirmatur. Nam primò quòd omnium conſentiens eſt de Diis opinio, naturâ evidens ſit neceſſe eſt : deinde Dii ipſi præſentiâ ſuâ & apparitione eam rem confirmarunt : prædictiones item & præſenſiones rerum futurarum, Deos eſſe, clamant ; omnium maximè autem mira totius mundi varietas, pulchritudo, ordo, rerúmque omnium ad utilitatem humanam conſpiratio. Quin ex ipſa hominum ſolertia colligi poteſt, eſſe aliquam divinam mentem. Nam ſi cætera quæ in corpore ſunt, ſumpſimus aliunde, aliud à terra, aliud ab humore, aliud ab aëre, aliud ab igni, rationem etiam aliunde habeamus neceſſe eſt ; & cùm cætera omnia mundus habeat, quod eſt omnium optimum, id quoque cur non habeat, nulla eſt ratio. Omnes porrò concedunt, nil non modò eſſe mundo melius, ſed ne cogitari quidem poſſe : quare, cùm ratione nil melius, ea quoque mundo inſit neceſſe eſt, qui profectò non poſſet ita omnibus partibus conſentire, niſi uno divino & continuato ſpiritu contine-

retur, cap. 2-8. *His rationibus ſubjiciuntur demonſtrationes phyſicæ. Prima hujuſmodi eſt. Omnia quæ aluntur & creſcunt, ea temperatione caloris oriuntur & augentur, omnéſque partes mundi calore fulta ſuſtinentur; itaque & mundus ſimili parique naturâ ſervatur. Eſt igitur natura, quæ omnem mundum continet; eúmque tuetur; quæ, quoniam mundi principatum* (ἡγεμονικὸν) *ut in homine mens, obtinet, & eſt adeò omnium optima, ſenſus quoque & ratio huic naturæ inſint neceſſe eſt, quæ in partibus mundi ſunt, & multò quidem acriora atque majora; ex quo mundum Deum eſſe concluditur. Eſt præterea animans mundus, quòd motu ſuo cietur, qui, vel Platone auctore, tantùm in animos cadit:* cap. 9-12. *Altera ratio ſic procedit: In omni rerum inſtitutione eſt aliquid extremum atque perfectum, niſi quædam vis obſiſtat. Igitur in omni natura, ac multò etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici; quòd nihil univerſo, ut in cæteris naturis obſiſtere poteſt: ergo cùm in his, quæ gignuntur ex terra, nihil ſit præter nutritionem; beſtiæ præterea ſenſum & motum habent, & appetitum; homini addita etiam eſt ratio, quâ appetitus regantur. Ex quo efficitur, eſſe etiam quartum & altiſſimum gradum eorum, qui naturâ boni ſapientéſque gignantur, quibus ab initio inſit recta conſtánſque ratio, quæ Deo tribuenda ſit, hoc eſt mundo. Eodem ferè modo efficitur, eſſe in mundo ſummam virtutem & ſapientiam:* cap. 12-14. *Sed mundi divinitate perſpecta, aſtris etiam divinitas eſt tribuenda. Gignuntur enim ex mobiliſſima & puriſſima ætheris parte, nullâ aliâ admixtâ naturâ, totáque ſunt calida & pellucida. Abſurdum autem eſſet, rebus aëre ortis rationem habentibus, quæ in multò puriore æthere naſcuntur, nullum ſenſum aut rationem habere, quæ ibi multò acriora ſint neceſſe eſt, & vel ordine eorum & conſtantiâ, motúque voluntario declarantur:* cap. 15. *Sed maximè aſtrorum ſenſum & intelligentiam, divinitatémque declarat mirabilis eorum ordo & conſtantia, quæ neque naturam ſignificat, quòd eſt plena rationis, neque fortunam, quæ conſtantiam reſpuit. In quo Epicurus ridiculè errat, qui humanam figuram Diis attribuit, negátque rotundum & volubilem Deum cogitari poſſe:* cap. 16. *Sed multa alia naturæ Deorum ex magnis eorum beneficiis conſtituta ſunt. Nam primò quod eſt à Deo natum,*

natum, id nomine ipſius Dei nuncupatur; deinde res ipſa, in qua eſt vis major aliqua, ſic appellatur; beneficiis porrò excellentes viri in cælum famâ ac voluntate ſublati ſunt; ac denique ex phyſica ratione multi fluxerunt poëtici Dii: cap. 23. *Conſtitutis duobus his, Deos eſſe, & qualis eorum natura ſit, ſequitur diſputatio de providentia Deorum. Ea tribus argumentis aſſeritur de Stoicorum more. Primum ab eo ipſo, quòd dii ſunt, ducitur:* cap. 30–31. *Alterum inde, quòd omnes res ſubjectæ ſunt naturæ ſentienti, ab eâque omnia pulcherrimè geruntur:* cap. 32. *Tertium autem ex admiratione rerum cæleſtium & terreſtrium arceſſitur, qui locus fusè admirabiliterque explicatur. Tertiæ huic diſputationis parti ſubjicitur tandem ea, qua iſtam tantam rerum molitionem, hominis cauſâ, factam eſſe, demonſtratur, hominúmque commodis mirificè à Deo proviſum: quod quidem quatuor argumentis fit; quorum primum ductum eſt à corporis humani ſtructura; alterum à perfectionibus animi; tertium ab utilitate, quam res cùm cæleſtes, tum terreſtres hominibus afferunt; & quartum denique ab exemplis hominum illuſtrium, quibus Dii conſuluerunt.* ERNESTUS.

QUÆ cùm Cotta dixiſſet, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus ſum. Nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem, quamvis eloquentem. Neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. Tu autem, Cotta, utraque re valuiſti. Corona[1] tibi, & judices defuerunt. Sed ad iſta aliàs. Nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. I

Tum Balbus, Eundem equidem mallem audire Cottam, dum, quâ

1. *Corona tibi & judices defuerunt*] Corona non rarò conſeſſum ſignificat audientium; qui oratorem cingunt inſtar coronæ. Qua quidem in ſignificatione à Cicerone accipitur, tum hoc, tum aliis locis: ut in Bruto, cap. 51. *In eis etiam cauſis in quibus omnis res nobis cum judicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere.* ESCAL.

quâ eloquentiâ falſos deos ſuſtulit, eâdem veros inducat. Eſt enim & philoſophi, & pontificis, & Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem & vagam, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem certámque ſententiam. Nam contra Epicurum ſatis ſupérque dictum eſt. Sed aveo audire, tu ipſe, Cotta, quid ſentias.

An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, faciliùs me, talibus præſertim de rebus, quid non ſentirem, quàm quid ſentirem, poſſe dicere? Quòd ſi haberem aliquid, quod liqueret, tamen te viciſſim audire vellem, cùm ipſe tam multa dixiſſem.

Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quàm breviſſimè potero. Etenim, convictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino dividunt noſtri totam iſtam de diis immortalibus quæſtionem in partes quatuor. Primùm docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum, mundum ab his adminiſtrari: poſtremò, conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia majora ſunt, puto eſſe in aliud tempus differenda. Minimè verò, inquit Cotta: nam & otioſi ſumus, & iis de rebus agimus, quæ ſunt etiam negotiis anteponendæ.

2 Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars. Quid enim poteſt eſſe tam apertum, támque perſpicuum, cùm cælum ſuſpeximus, cæleſtiáque contemplati ſumus, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? Quod ni ita eſſet, quî potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius?

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem;

illum verò & Jovem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

patrem divúmque, hominúmque,

& præſentem ac præpotentem deum. Quod qui dubitet, haud ſanè intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſſit.

---

2. *Quid eſt enim hoc illo evidentius*] In quo enim evidentius eſt ſolem exiſtere, quàm exiſtere deum? Sic de Amicit. 9. *Quid enim Africanus indigens mei? Id* valet, in quo, ad *quid*. In ejus generis phraſibus, quarum eſt uſus valdè frequens, per ellipſin ſupprimitur aliqua præpoſitio, *ad*, *per*, *propter*, *ſecundùm* &c. Itaque non audiendi ſunt Lambinus ac Daviſius, qui expulſo *quid*, hîc volunt *qui*. ANONYMUS.

poſſit. Quid enim [2] eſt hoc illo evidentius?

Quod niſi cognitum comprehenſúmque animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cum ſeculis ætatibúſque hominum inveterare potuiſſet. Etenim videmus, cæteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuiſſe. Quis enim hippocentaurum fuiſſe, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimeſcat? Opinionum enim commenta delet dies: naturæ judicia confirmat. Itaque & in noſtro populo, & in cæteris, deorum cultus religionúmque ſanctitates exſiſtunt in dies majores atque meliores. Idque evenit non temerè, nec caſu, ſed quòd præſentiam ſæpe divi ſuam declarant: ut & apud Regillum bello Latinorum, cùm A. Poſtumius dictator cum Octavio Mamilio Tuſculano prælio dimicaret, in noſtra acie Caſtor & Pollux ex equis pugnare viſi ſunt: & recentiore memoriâ iidem Tyndaridæ Perſen victum nuntiaverunt. P. enim Vatienus, avus hujus adoleſcentis, cùm è præfectura Reatina Romam venienti noctu duo [3] juvenes cum equis albis dixiſſent, Regem Perſen illo die captum, ſenatui nuntiavit, & primò, quaſi temerè de republica locutus, in carcerem conjectus eſt: pòſt, à Paulo literis allatis, cùm idem dies conſtitiſſet; & agro à ſenatu, & vacatione donatus eſt. Atque etiam cùm ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prælio deviciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum eſt. Sæpe Faunorum voces exauditæ, ſæpe viſæ formæ deorum, quemvis, non aut hebetem aut impium, deos præſentes eſſe confiteri coëgerunt.

Prædictiones verò & præſenſiones rerum futurarum quid aliud 3
declarant, niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, prædici? Ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. Quòd ſi [4] ea ficta credimus licentiâ fabularum, Mopſum,

3. *Duo juvenes cum equis albis*] Hæc nonnulli diſcriminant, *cum equis*, *in equis*: nimiùm delicati; magis certè quàm Cicero, qui ſcribebat ad Q. Fratr. II. 13. *Vexatus Gabinius; exagitati tamen à Domitio publicani, quòd eum eſſent cum equis proſecuti.* Idem.

4. *Quòd ſi ea ficta credimus licentiâ fabularum, Mopſum*] Sic ratiocinatur Lucilius. Si ea eſſe ficta & fabuloſa credimus,

Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum; quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ adſciviſſent, ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidem exemplis docti numen deorum comprobabimus? Nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit, qui etiam per jocum deos irridens, cùm caveâ liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam juſſit; *ut biberent, quoniam eſſe nollent.* Qui riſus, claſſe devicta, multas ipſi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. Quid? collega ejus Junius, eodem bello, nónne tempeſtate claſſem amiſit, cùm auſpiciis non paruiſſet? Itaque P. Claudius à populo condemnatus eſt: Junius necem ſibi ipſe conſcivit. C. Flaminium Cœlius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenum ſcribit cum magno reipublicæ vulnere. Quorum exitio intelligi poteſt, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruiſſent. Et, ſi conferre volumus noſtra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur:

---

mus, vixiſſe olim Mopſum, Tireſiam, &c. & augurandi ſcientiâ excelluiſſe; dubitare quidem non poſſumus, quin talium fabularum inventores admiſerint, & pro veris habuerint *res* ipſas, *prædictiones*, *oſtenta*, *præſenſiones*, auguria &c. in quibus occupatos fingebant eos homines. Verumtamen ſi omnem abrogamus fidem his narrationibus, an idcirco deos eſſe non probabimus domeſticis exemplis, & rebus quæ in civitate noſtra evenere? ANONYMUS.

5. *Ad inveſtigandum ſuem*] Daviſius legit, *ad inveſtigandam uvam*: ſed potiùs accedo ſententiæ Buherii, qui cenſet hæc tria verba eſſe eliminanda. Scilicet uterque vir doctus novit, Navium non ad ſuem inveſtigandum, ſed (invento ſue) ad uvam, quæ maxima eſſet, reperiendam regiones vineæ lituo terminaſſe. Idem etiam judico de voce *Hoſtilius* in ſequente ſententiâ, quæ abeſſe debuit, cùm *Tarquinius priſcus* is eſſet, non *Hoſtilius*, qui Navii augurio bella geſſerit. Utramque mendam hinc ortam arbitror, quòd à quodam ignaro Romanæ Hiſtoriæ hæc verba inter lineas cujuſdam MſC poſita, annotatiunculæ loco, tandem à ſequentibus exſcriptoribus in textum (ut millies evenit) recepta erant. PEARCIUS.

6. *Niſi ejus augurio*] Cujus *augurio*? an Attii Navii? Nequaquam; ſed litui. Huc ipſa ducebat verborum ſeries & ſententia. An contemnendus eſt, inquit Lucilius, auguralis lituus, quo Attius Navius ad inveſtigandum ſuem regiones vineæ deſignavit? Crederem contemni poſſe, ſi non alium præbuiſſet uſum; neque enim magnæ divinitatis eſt inveſtigare ſuem in vinea. At cùm rex Hoſtilius litui augurio maxima bella geſſerit, non eo contemnendus eſt quòd adhibitus ſit ad ſuem inveſtigandam. ANONYMUS.

7. *Nulla peremnia ſervantur*] Auſpicia peremnia, ut ex Feſto intelligere licet, erant, cùm magiſtratus in campum euntes Petroniam amnem auſpicatò tranſibant. Feſtus in *Peremne*: *Peremne dicitur auſpicari, qui amnem, aut aquam, quæ ex ſacro oritur, auſpicatò tranſit.* Idem in *Petronia*: *Petronia amnis eſt in Tiberim profluens, quam magiſtratus auſpicatò tranſeunt, cùm in Campo quid agere volunt. Quod genus auſpicii*, peremne *vocatur. Amnem autem antiqui fœmininè enunciabant.* LAMBINUS. *Peremnia* fuerunt, non cùm ſolam Petroniam, prout cenſuit Lambinus, ſed cùm alios

mur: religione, id eſt, cultu deorum, multo ſuperiores.

An Attii Navii lituus ille, quo ad inveſtigandum [5] ſuem regiones vineæ terminavit, contemnendus eſt? Crederem, niſi ejus [6] augurio rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. Sed negligentiâ nobilitatis, augurii diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantùm retenta. Itaque maximæ reipublicæ partes, in his bella, quibus reipublicæ ſalus continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur; nulla peremnia [7] ſervantur, nulla [8] ex acuminibus; nulli viri [9] vocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. Tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cùm auſpicia poſuerunt. At verò apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus capite velato verbis certis [10] pro republica devoverent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex haruſpicum reſponſis commemorare poſſumus, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe.

Atqui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum [11], & haruſpi- 4

alios quoque fluvios auſpicatò tranſirent. Hinc ex diſciplinæ veteris neglectu proveniſſe monet Cicero, de Div. lib. II. cap. 36. ut *amnes non tranſeant auſpicatò*. Id autem *flumen auſpicatur, quod ſua ſponte in amnem influit*, ut loquitur Feſtus in *Manalis fons*. Ita certè locum reſtituit Joſ. Scaliger, quem de variis *peremnium* generibus vide ſis ad vocem *Peremne*. DAV.

8. *Nulla ex acuminibus*] Illorum meminit lib. II. de Divin. cap. 36. *Itaque nec amnes tranſeunt auſpicatò, nec tripudio auſpicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt* &c. Sed cujuſmodi hoc auſpicium fuerit, Sigonius lib. II. *de antiquo Jure Provinciarum*, cap. 6, & Roſinus lib. I. *Antiquit. Rom.* cap. 6, adhuc incompertum ſibi eſſe ultro fatentur. Gevartius autem, & fidenter: *Ego non dubito*, inquit, Electorum ſuorum libro I. cap. 2, *auſpicia* ex acuminibus *ea eſſe dicta, quæ ex cuſpidibus ſignorum militarium terrâ evulſorum capiebantur*. LESCALOP.

9. *Nulli viri vocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perierunt*] Cùm olim delectus habebatur, primi citari nominarique ſolebant, boni ominis gratiâ, Valerius, Salvius, Statorius, Victor, quo quidem & ſalutem & victoriam ſibi ominabantur; quod idem, ut reor, milites in procinctu teſtamentum facturi imitabantur. Nam etſi, impendente maximo mortis periculo, ſic teſtari ſolebant: tamen, viris bonorum nominum vocatis, ſibi & ſalutem & victoriam auſpicabantur. Sed genus illud teſtamenti in deſuetudinem abiiſſe & hîc dicit Cicero, & Juſtinianus refert. *Viros* tamen *vocari* priſco genere orationis & religionis dixit, ut è Macrobio apparet, lib. I. Saturn. cap. 16. ſic ſcribente: *Viros vocare feriis non oportet: ſi vocaverit, periculum eſt*. Iterum: *Vitabant veteres ad viros vocandos etiam dies, qui eſſent notati rebus adverſis*. TURNEB. Adverſ. XXIII. 12.

10. *Verbis certis*] *Certa verba* ſunt legitima & ſolemnia, quod ex Cicerone, Varrone & Feſto docuit Barn. Briſſonius Form. lib. I. Vide & Auguſtin. C. D. lib. V. cap. 18. Ipſam formulam ſuppeditabit Livius, lib. VIII. cap. 9. DAVISIUS.

11. *Etruſcorum, & haruſpicum*] Hæc quidem lectio, quamvis eam Mſſ. retineant, abſur-

cum diſciplinam P. Scipione [12], C. Figulo conſulibus res ipſa probavit. Quos cùm Tib. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repentè mortuus. Gracchus cùm comitia nihilominus peregiſſet, rémque illam in religionem populo veniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. Senatus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit. Haruſpices introducti reſponderunt, non fuiſſe juſtum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut è patre audiebam, incenſus irâ, Itáne verò? ego non juſtus, qui & conſul rogavi, & augur, & auſpicatò? An vos Tuſci ac barbari auſpiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? Itaque tum illos exire juſſit. Pòſt autem ex provincia literas ad collegium miſit, ſe, cùm legeret [13] libros, recordatum eſſe vitio ſibi tabernaculum [14] captum fuiſſe in hortis Scipionis, quòd, cùm pomœrium poſteà intraſſet, habendi ſenatûs causâ, in redeundo, cùm idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque vitio creatos conſules eſſe. Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? Vir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in republica religionem: conſules ſummum imperium ſtatim

abſurda prorſus eſt & inficeta. Rectè igitur fecit Aldus Nepos, qui vocem penultimam delendam pronuntiavit; non enim *Etruſcum* ab *haruſpice* diverſum voluit Cicero; ſed Etruſcus nationem, haruſpex ſcientiam denotat; quam noſter *Tuſcam diſciplinam* vocat lib. VI. Fam. Ep. 6. DAVISIUS. Vide lib. II. de Legibus, cap. 9. & quæ ibi Muretus.

12. *P. Scipione, C. Figulo conſulibus*] Ita Cicero fuiſſet locutus, ſi dicere voluerat, id accidiſſe in conſulatu Scipionis & Figuli: verùm loquitur de comitiis conſularibus in conſulatu Gracchi ſecundo, ubi illi deſignati fuerunt. Miror neminem vidiſſe legendum: *In P. Scipione & C. Figulo conſulibus res ipſa probavit*. Significat enim, eventum in Scipione & Figulo confirmaviſſe id, quod augures & haruſpices fore prædixerant, cùm ii deſignabantur. In abſorpſit litera ultima vocis præcedentis, ut ſexcentis locis factum eſt. BUHER.

13. *Cùm legeret libros*] Ita Romani ob reverentiam vocabant libros ſacros & Pontificios. Ad Attic. IX. Ep. 11. *Nos autem in libris habemus, non modò conſules à prætoribus, ſed ne prætores quidem creari jus eſſe*. Valerius Maximus lib. I. 1. 3. de eadem Gracchi actione loquens eos libros appellat, *libros ad ſacra populi pertinentes*. Sed mirum eſt, Plutarchum in *Marcello* libros iſtos militares vocare, niſi ibi pro στρατιωτικοῖς ὑπομνήμασι legendum ſit Γερίχος μαντικοῖς ὑπομνήμασι, quo modo libri augurales à Græcis vocantur. IDEM.

14. *Tabernaculum captum fuiſſe hortos Scipionis*] Gellius lib. XIII. cap. 14. *Pomœrium*, inquit, *eſt locus intra agrum effatum, penè muros, regionibus certis determinatus, qui facit finem urbani auſpicii*. Et Servius

tim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas.

Quid haruſpicum ars, nónne divina? Hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nónne cogatur confiteri deos eſſe? Quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certè neceſſe eſt: deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At fortaſſe non omnia eveniunt, quæ prædicta ſunt. Ne ægri quidem quia non omnes convaleſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa oſtenduntur à diis rerum futurarum. In his ſi qui erraverunt, non deorum natura, ſed hominum conjectura peccavit. Itaque inter omnes omnium gentium conſtat (omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum) eſſe deos.

Quales ſint, varium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam, de qua modò dixi, quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum. Alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarúmque commoditatum complurium copiâ. Tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentiâ, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideíſque imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis: tum lapidibus [15],

Servius ad Æneid. VI. verſ. 197. dicit etiam, *Ager poſt mœnia* (ita legendum eſt pro *poſt pomœria*) *ubi captabantur auguria, dicebatur effatus.* Eo loco, ut patet è dictis & è Varrone lib. IV. L. L. conſul debebat capere auſpicia, nec licebat illi ulteriùs progredi. Inde patet, id non potuiſſe fieri in hortis Scipionis, qui certè ibi non erant, cùm locus iſte relinqueretur ſemper incultus. Inde palàm eſt, voces iſtas, *hortos Scipionis*, Ciceronis non eſſe. Manutius pro iſtis in Mſſ. reperit *haruſpectionis*, quod non de nihilo eſt, licet hîc non conveniat. Quid ſi inde formaretur *aviſpectionis*, aut *aviſpicionis*? Egregiè certè iſta vox huc veniret. Non nego vocem iſtam alibi non reperiri; verùm quot voces reperiuntur apud Varronem & alios grammaticos, quas fruſtrà apud alios quæres? Quis, abſque illis ſi eſſet, noviſſet locutiones augurales, *avem ſpecere*, *ſpectionem habere*, *templum facere conſpicione*, & ſexcentas alias? Satis eſt, vocem iſtiuſmodi eſſe analogicè formatam. *Aviſpectio* aut *aviſpicio* ſunt æquè analogicè formatæ ac *ſpectio* & *conſpicio*. Ita *tabernaculum capere aviſpectionis* eſt, *ſedere in templo auſpicii*, in loco Varronis allato, & καθίζοντες ἐπ' ὄρνεον apud Plutarchum, ubi tamen, ut hoc in tranſitu moneam, legendum eſt: Καθιζόμενος ἔξω πόλεως εἰς οἶκον, &c. aut ἔχων οἶκον, ut Mſſ. habent, & H. Stephanus conjicit. Idem.

15. *Tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus*] Locus eſt vitiatus, nam *lapideorum imbrium* ſuprà meminerat noſter. Janus Gulielmius reponendum putabat *lapſibus*, aut *labibus*. Ultima ratio mihi ſimul ac Jano Grutero vehementer placet. Davisius.

aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum pecudúmque portentis: tum facibus viſis cæleſtibus: tum ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ: tum ſole geminato, quod, ut è patre audivi, Tuditano & Aquilio conſulibus, evenerat; quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt. Quibus exterriti homines vim quandam eſſe cæleſtem & divinam ſuſpicati ſunt. Quartam cauſam eſſe, eámque vel maximam, æquabilitatem motûs, converſionem cæli: ſolis, lunæ, ſiderúmque omnium diſtinctionem [16], utilitatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe ea fortuita. Ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum venerit, cùm videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motionibus tantiſque viciſſitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa & infinita vetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari.

6 Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe videatur. Si enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certè id, quod illud efficit, homine melius. Atqui res cæleſtes, omnéſque eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt. Eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. Id autem quid potiùs dixeris, quàm deum? Etenim ſi dii non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? In eo enim ſolo ratio eſt, quâ nihil poteſt eſſe præſtantius. Eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe quàm ſe putet, deſipientis arrogantiæ eſt. Ergo eſt aliquid melius. Eſt igitur profectò deus.

An

16. *Diſtinctionem*, utilitatem, *pulchritudinem*] Ex iis quæ ſequuntur, manifeſtum eſt, *varietatem* potiùs hîc eſſe legendum, quàm, ut anteà, *utilitatem*; ut illa ratio omittatur, quòd de *utilitate*, quâ homines adducti deos agnoſcunt, non in quarta cauſa, ſed in ſecundâ mentionem facit. Quam lectionem, ut meliorem, in noſtris libris

An verò, ſi domum magnam pulchrámque videris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non videas, muribus illam & muſtelis ædificatam putes: tantum verò ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinémque rerum cæleſtium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nónne planè deſipere videare?

An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circumfundat aër? ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus atque urbibus contingere videmus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cæli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quòd in terra, hoc eſt, in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint.

Et tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem & divinam, exiſtimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam viſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem ſi quis quærat unde habemus, apparet: quòd aliud à terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo, quem ſpiritu ducimus.

Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, &, ſi
placet, pluribus verbis, mentem, conſilium, cogitationem, pru- 7
dentiam, ubi invenimus? unde ſuſtulimus? An cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? Atqui certè nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolùm nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quidquam melius poteſt. Et, ſi ratione & ſapientiâ nihil eſt melius, neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus.

Quid verò? tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio, quem non coget ea, quæ dicuntur à me, comprobare? Poſsétne [17] uno tempore florere, deinde viciſſim horrere

libris ſecutus ſum. P. MANUTIUS.

17. *Poſſétne uno tempore*] *Uno tempore*, quemadmodum ad Attic. IX. 10. *unus manipularis*... Catull. *unus caprimulgus*... Terent. *unam adoleſcentulam*, ubi Donatus *unam* interpretatur *quamdam*. Plaut. *unus ſervus*... *unus amator*,.. *unus hoſpes*. Plura affert exempla Joan. Vorſtius, *de Latinit. falſo ſuſpect. cap.* 4. ANONYMUS.

rere terra? aut, tot rebus ipſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus diſceſſúſque ſolſtitiis [18] brumíſque cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorúmque anguſtiæ, ortu aut obitu lunæ commoveri? aut unâ totius cæli converſione curſus aſtrorum diſpares conſervari? Hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profectò non poſſent, niſi ea uno divino & continuato ſpiritu continerentur.

Atque hæc cùm uberiùs diſputantur & fuſiùs, ut mihi eſt in animo facere, faciliùs effugiunt Academicorum calumniam. Cùm autem, ut Zeno ſolebat, breviùs anguſtiúſque concluduntur: tum apertiora ſunt ad reprehendendum. Nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo; concluſa autem aqua facilè corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris vitia diluuntur; anguſtia autem concluſæ orationis non facilè ſe ipſa tutatur. Hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno ſic premebat.

8 Quod ratione utitur, id melius eſt quàm id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. Ratione igitur mundus utitur. Similiter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum: ſimiliter, beatum: ſimiliter, æternum. Omnia enim hæc meliora ſunt quàm ea, quæ ſunt his carentia: nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur, eſſe mundum deum. Idémque hoc modo: Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens. Mundi autem partes ſentientes ſunt. Non igitur caret ſenſu mundus. Pergit idem & urget anguſtiùs: Nihil, inquit, quod animi, quódque rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem compotémque rationis. Mundus autem generat animantes compotéſque rationis. Animans eſt igitur mundus compóſque rationis. Idémque ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc modo; Si ex oliva modulatè canentes tibiæ naſcerentur: num dubitares, quin ineſſet in oliva tibicinis quædam ſcientia? Quid, ſi

---

18. *Solſtitiis brumiſque*] Licet duo ſint *ſolſtitia*, æſtivum unum, alterum hiemale; uſu tamen recipitur, ut *ſolſtitium*, id quod θερινὸν eſt, denotet; *bruma* verò, χειμερινόν. Dein illud æſtatem, hæc autem tempus hibernum ſignificat. Agellius Noct. Attic. lib. III. cap. 10. *In ſeptimo ſigno fit* ſolſtitium à bruma; *in ſeptimo* bruma à ſolſtitio. Vide Senecam Nat. Quæſt. lib. III. cap. 29. Plinium H. N. lib. II. cap. 97. & 70. Ovidium Triſt. lib. V. Eleg. X. 7. ac Varronem R. R. cùm alibi, tum lib. I. cap. 39. nec non lib. III. cap. 10. DAVISIUS.

19. *Omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ ſuſtinentur*] Veneti rectè ita; *omnes igitur partes mundi* (tan-

ſi platani fidiculas ferrent numeroſè ſonantes ? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non animans ſapiénſque judicetur, cùm ex ſe procreet animantes atque ſapientes ?

Sed quoniam cœpi ſecus agere, atque initio dixeram: negaram enim hanc primam partem egere oratione, quòd eſſet o- 9
mnibus perſpicuum, deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari volo. Sic enim res ſe habet, ut omnia, quæ alantur & creſcant, contineant in ſe vim caloris: ſine qua neque ali poſſent, neque creſcere. Nam omne, quod eſt calidum & igneum, cietur & agitur motu ſuo. Quod autem alitur & creſcit, motu quodam utitur certo & æquabili: qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu ſenſus & vita remanet; refrigerato autem & exſtincto calore occidimus ipſi, & exſtinguimur.

Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis inſit caloris in omni corpore. Negat enim ullum eſſe cibum tam gravem, quin is die & nocte concoquatur: cujus etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas natura reſpuerit. Jam verò venæ & arteriæ micare non deſinunt, quaſi quodam igneo motu: animadversúmque ſæpe eſt, cùm cor animantis alicujus evulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, ſive animal, ſive terrâ editum, id vivit propter incluſum in eo calorem. Ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in ſe vitalem per omnem mundum pertinentem.

Atque id faciliùs cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtiliùs explicato. Omnes igitur [19] partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ ſuſtinentur. Quod primùm in terrena natura perſpici poteſt. Nam & lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: & recenti foſſione

terram fumare calentem;

(*tangam autem maximas*) *calore fultæ ſuſtinentur*. Placet & quod mox non *ictu*, ſed *tritu*, in illis ſcribitur; conflictus enim lapidum ictum ſignificat. Itémque verum videtur quod ſequitur, *Primum ipſe liquor aquæ declarat effuſæ*; non ut noſtri libri habent, *Tum aqua declarat effuſio*. Quid enim ille liquor eſt, aut quid declarat ſingulare ? Sed movit fortaſſe aliquem, ut *Tum* adderet: & locum mutaret, quòd *primùm* poni ſolum non oportere crederet. Quod ſolere tamen, ſuprà etiam oſtendimus. CAMERARIUS.

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis, terræ cavernis, contineatur caloris: eáque hieme ſit denſior: ob eámque cauſam calorem inſitum in terris contineat arctiùs.

10 Longa eſt oratio, multǽque rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quǽque ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem primùm ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive [20] pruináque concreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta & dilapſa diffunderet. Itaque & aquilonibus reliquíſque frigoribus adjectis dureſcit humor: & idem viciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore [21]. Atque etiam maria agitata ventis ita tepeſcunt, ut intelligi facilè poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. Nec enim ille externus & adventitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cùm motu atque exercitatione recaleſcunt. Ipſe verò [22] aër, qui naturâ eſt maximè frigidus, minimè eſt expers caloris. Ille verò & multo quidem calore admiſtus eſt: ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum. Earum enim quaſi vapor quidam aër habendus eſt. Is autem exſiſtit motu ejus caloris, qui aquis continetur: quam ſimilitudinem cernere poſſumus in iis aquis, quæ efferveſcunt ſubditis ignibus. Jam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura fervida eſt, & cæteris naturis omnibus ſalutarem impertit & vitalem calorem. Ex quo concluditur, cùm omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundum etiam ipſum ſimili parique naturâ in tanta diuturnitate ſervari: eóque magis, quòd intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi vis & cauſa gignendi, à quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terrâ continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere. Natu-

20. *Neque nive, pruináque concreſceret*] Nix & pruina ſunt aqua concreta: aqua igitur nive & pruina concreſcit. Sicut aër dicitur moveri vento, cùm ventus nihil ſit niſi aër motus. ANONYM.

21. *Tabeſcit calore*] Evaneſcit, ſiccatur. Rarefactio, ut vocant, non omiſſa eſt, ſed tantiſper dilata. Vide infrà: *is autem exiſtit motu ejus caloris*, &c. IDEM.

22. *Ipſe verò aër, qui naturâ eſt maximè*

Natura eſt igitur, quæ contineat mundum omnem, eúmque tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu atque ratione. Omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt nec debet eſſe præſtantius. Itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniúmque rerum poteſtate dominatúque digniſſimum. 11

Videmus autem, in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars univerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi ineſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem atque majora. Quocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt: naturámque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eóque deum eſſe mundum, omnémque vim mundi naturâ divinâ contineri.

Atque etiam mundi ille fervor purior, perlucidior, mobiliórque multo, ob eáſque cauſas aptior ad ſenſus commovendos, quàm hic noſter calor; quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur & vigent. Abſurdum eſt igitur dicere, cùm homines beſtiæque hoc calore teneantur, & propterea moveantur ac ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu: qui integro, & puro, & libero, eodémque acerrimo & mobiliſſimo ardore teneatur. Præſertim cùm is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe ac ſua ſponte moveatur. Nam quid poteſt eſſe mundo valentius, quod pellat atque moveat calorem eum, quo ille teneatur?

Audiamus enim Platonem, quaſi quendam deum philoſophorum: cui duo placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum: eſſe autem divinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte mo- 12

ne frigidus] Hæc erat Zenonis ſententia, ut teſtatur Diogenes Laërtius in Zenone Citieo, εἶναι δὲ τὸ μὲν πῦρ, τὸ θερμὸν, τὸ δὲ ὕδωρ, τὸ ὑγρὸν, τὸν δὲ ἀέρα, τὸ ψυχρὸν, τὴν δὲ γῆν, τὸ ξηρόν. Id eſt; *eſſe autem ignem quidem, calorem; aquam verò, humorem; aëra verò, frigus; terram autem ſiccitatem.* Lambinus.

veatur, quàm quod pulſu agitetur alieno. Hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hiſque principium motûs eſſe ductum putat. Quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte movetur: animus ſit neceſſe eſt. Ex quo efficitur, animantem eſſe mundum.

Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quòd certè eſt mundus melior quàm ulla natura. Ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ non ſit [23] minor quàm noſmetipſi ſumus; ſic mundum univerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partem aliquam univerſi. Quod ſi ita eſt, ſapiens ſit mundus neceſſe eſt: nam ni ita eſſet, hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe quàm mundum omnem oporteret.

Atque etiam ſi à primis inchoatiſque naturis ad ultimas perfectáſque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus neceſſe eſt. Primò enim animadvertimus, à natura ſuſtineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo atque augendo tueretur. Beſtiis autem ſenſum & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, à peſtiferis receſſum: hoc homini amplius, quòd addidit rationem, quâ regerentur animi appetitus, qui tum [24] remitterentur, tum continerentur.

13 Quartus autem eſt gradus & altiſſimus eorum, qui naturâ boni ſapientéſque gignuntur: quibus à principio innaſcitur ratio recta conſtánſque, quæ ſupra hominem putanda eſt, deóque tribuenda, id eſt, mundo: in quo neceſſe eſt perfectam illam atque abſolutam ineſſe rationem. Neque enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum atque perfectum.

23. *Quæ non ſit minor*] *Minoris* vetus liber, quod placet. Sequitur enim; *ſic mundum univerſum* pluris *eſſe neceſſe eſt.* Ursinus.

24. *Qui tum remitterentur, tum continerentur*] Interpretes videntur hîc animi causâ de viâ aberraviſſe. Manutius credidit, *contineri* ſignificare creſcere, quod mirum eſt potuiſſe ſcribi ab homine ita docto. Lambinus *remittere* accipit pro indulgere cupiditatibus ſuis, & eum Leſcaloperius & Daviſius ſecuti ſunt: verùm an cogitandum eſt, illum eſſe effectum rationis noſtræ? & ſi ponamus, diſcipulum aliquem Epicuri ita potuiſſe loqui, an ita Stoicus tam ſeverus, quàm erat Balbus, poſſet loqui? Præterea Lambinus & Daviſius mutant *continerentur* in *contenderentur*;

fectum. Ut enim in vite, ut in pecude (niſi quæ vis obſtitit) videmus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum pervenire: atque ut pictura & fabrica, cæteræque artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura, ac multo etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici. Etenim cæteris naturis multa externa, quò minùs perficiantur, poſſunt obſiſtere: univerſam autem naturam nulla res poteſt impedire; propterea quòd omnes naturas ipſa cohibet & continet. Quocirca neceſſe eſt eſſe quartum illum & altiſſimum gradum, quò nulla vis poſſit accedere.

Is autem eſt gradus, in quo rerum omnium natura ponitur; quæ quoniam talis eſt, ut præſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire, neceſſe eſt, intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. Quid autem eſt inſcitius, quàm eam naturam, quæ omnes res ſit complexa, non optimam dici: aut, cùm ſit optima, non primùm animantem eſſe, deinde rationis & conſilii compotem, poſtremò ſapientem? Qui enim poteſt aliter eſſe optima? Neque enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potiùs quàm deterrima: nec verò, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen à principio ſapiens, non ſit deterior mundi potiùs quàm humana conditio. Homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, nunquam profectò ſapientiam conſequetur. Ita erit homine deterior. Quod quoniam abſurdum eſt, & ſapiens à principio mundus, & deus habendus eſt. Neque eſt quidquam aliud, præter mundum, cui nihil abſit: quódque undique aptum atque perfectum expletúmque ſit omnibus ſuis numeris & partibus.

Scitè enim Chryſippus, Ut clypei causâ, involucrum; vaginam autem, gladii: ſic, præter mundum, cætera omnia alio- 14

tur, aut in *intenderentur*, quaſi vox, quam volunt loco movere, hîc non conveniret. Interim Cicero Tuſc. Quæſt. IV. 9. ferè eodem modo dixit: *Sic averſa a præſcriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia ſedat appetitiones &c.* Locus iſte magnam lucem affert huic noſtro loco. Ratio ſecundùm Stoicos erat data homini ad domandum ejus affectus, ſi erant mali, & ad moderandum eos, qui videbantur boni. Poſterius id intelligit Balbus per *remitterentur*, & vox iſta eſt ibi maximè propria, quod multis exemplis poteſt demonſtrari. BUHERIUS.

rum cauſâ eſſe generata: ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſâ; animantes autem, hominum; ut equum, vehendi cauſâ; arandi, bovem; venandi & cuſtodiendi, canem. Ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum: nullo modo perfectus, ſed eſt quædam particula perfecti. Sed mundus, quoniam omnia complexus eſt, nec eſt quidquam, quod non inſit in eo, perfectus undique eſt. Quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? Nihil autem eſt mente & ratione melius. Ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui, ſimilitudines adjungens, omnia in perfectis & maturis docet eſſe meliora, ut in equo quàm in equulo; in cane quàm in catulo; in viro quàm in puero. Item, quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debere. Eſt autem nihil mundo perfectius: nihil virtute melius. Igitur mundi eſt propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine virtus. Quantò igitur in mundo faciliùs? Eſt ergo in eo virtus: ſapiens eſt igitur; & propterea deus.

15 Atque hac mundi divinitate perſpectâ, tribuenda eſt ſideribus eadem divinitas: quæ ex mobiliſſima puriſſimâque ætheris parte gignuntur; neque ullâ præterea ſunt admiſta naturâ, totâque ſunt calida atque perlucida: ut ea quoque rectiſſimè & animantia eſſe, & ſentire atque intelligere dicantur. Atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactûs & oculorum. Nam ſolis candor illuſtrior quàm ullus ignis, quippe qui immenſo mundo tam longè latéque colluceat: & is ejus tactus eſt, non ut tepefaciat ſolùm, ſed etiam ſæpe comburat: quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. Ergo, inquit, cùm ſol igneus ſit, Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum atque ad victum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. Atque

---

25. *Quin etiam cibo, quo utare, intereſſe*] Rectiùs interpungas ſententiam, *Quin etiam, cibo quo utare*, id eſt, quo cibo utare. PEARCIUS.

26. *Eſt enim plena rationis*] Lambinus vult ſcribi: *eſt enim expers rationis*. At verba

Atque hic noſter ignis, quem uſus vitæ requirit, confector eſt & conſumptor omnium, idémque, quocumque invaſit, cuncta diſturbat ac diſſipat. Contrà ille corporeus, vitalis & ſalutaris, omnia conſervat, alit, auget, ſuſtinet, ſensúque afficit. Negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, cùm is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare cùm ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium, ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cæleſti, qui æther, vel cælum nominatur.

Cùm igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aëre aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli videtur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur & viget: neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, id & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. Quare cùm in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in iis ſenſum ineſſe & intelligentiam. Ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda.

Etenim licet videre acutiora ingenia & ad intelligendum a- 16
ptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër ſit purus ac tenuis, quàm illorum, qui utantur craſſo cælo atque concreto. Quin etiam [25] cibo, quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & æthercam mundi partem incolant, & marinis terreniſque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. Senſum autem aſtrorum atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum atque conſtantia. Nihil eſt enim, quod ratione & numero moveri poſſit ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem ſiderum, & in omni æternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena [26] rationis; neque fortunam, quæ amica varietati conſtantiam

---

ba illa: *eſt enim plena rationis*, non ad naturam, ſed ad *conſtantiam*, fuerunt referenda. Habet enim & natura conſtantiam. Unde in Topicis: *In natura & arte conſtantia eſt, in cæteris nulla.* Sed conſtantia ſiderum non eſt naturæ: quia plena rationis eſt. At naturam cenſuerunt eſſe vim quandam ſine ratione cientem motus in corpori-

ſtantiam reſpuit. Sequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac divinitate moveantur. Nec verò Ariſtoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ moventur, aut naturâ moveri cenſuit, aut vi, aut voluntate. Moveri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia. Quæ autem naturâ moverentur, hæc aut pondere deorſum, aut levitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circúmque ferretur. Nec verò dici poteſt vi quadam majore fieri, ut contra naturam aſtra moveantur. Quæ enim poteſt major eſſe? Reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit voluntarius. Quæ qui videat, non indoctè ſolùm, verùm etiam impiè faciat, ſi deos eſſe neget. Nec ſanè multum intereſt, utrùm id neget; an eos omni procuratione atque actione privet. Mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur. Eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut, id qui neget, vix eum ſanæ mentis exiſtimem.

17 Reſtat, ut, qualis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quàm à conſuetudine oculorum aciem mentis abducere. Ea difficultas induxit, & vulgò imperitos, & ſimiles philoſophos imperitorum, ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de diis immortalibus cogitare. Cujus opinionis levitas confutata à Cotta non deſiderat orationem meam. Sed cùm talem eſſe deum certâ notione animi præſentiamus, primùm ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit præſtantius: ad hanc præſenſionem, notionémque noſtram, nihil video quod potiùs accommodem, quàm ut primùm hunc ipſum

---

corporibus neceſſarios, uti affirmat auctor in hoc libro, cap. 32. JOAN. FR. GRONOVIUS, *Obſerv. lib.* II. *cap.* 2. Qui occaſiones quærunt delendi & reſcribendi, opponunt hæc è capite 45. hujus libri: *Quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur*, &c. Si enim natura eſt quæ mente & ratione omnia conficit; cur motûs conſtantiam, *quia plena ſit rationis*, Cicero naturæ abjudicat? Cogitationem referant, qui ſic aiunt, ad hæc cap. 32. *Alii naturam cenſent eſſe vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alii autem vim participem rationis atque ordinis.* En rationis expertem *naturam.* ANONYM.

27. *Miniméque* reſipiens *patriam*] Ita legitur in MSſ. pro *reſpiciens*; & ita omnino legendum: eſt enim *reſipere*, redolere & præ ſe ferre. URSINUS. Hunc locum non aliter olim emendavit Iſ. Caſaubonus ad Theophraſti Char. I. & ſanè cunctorum ſermonibus jactati ſunt Attici ſales. Sic etiam reponendum ſtatuit Janus Gulielmius; at malè contendit Ciceronem ad mel Gargetticum alluſiſſe; non enim de dictionis ſuavitate, ſed de jocis & leporibus agitur. DAVISIUS. Etſi recta nobis

ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe & deum judicem.

Hîc quàm volet Epicurus jocetur, homo non aptiſſimus ad jocandum, miniméque [27] reſpiciens patriam: & dicat, ſe non poſſe intelligere, qualis ſit volubilis & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nunquam me movebit. Placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtantem eſſe aliquam naturam, quâ nihil ſit melius. Mundo autem certè nihil eſt melius. Nec dubium, quin, quod animans ſit, habeátque ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, ſenſûs, mentis, rationis mundum eſſe compotem. Qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paulo pòſt faciliùs cognoſcentur ex iis rebus ipſis, quas mundus efficit.

Interea, Vellei, noli, quæſo, præ te ferre, vos planè exper- 18
tes eſſe doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed ſint iſta pulchriora, duntaxat adſpectu: quod mihi tamen ipſum non videtur: quid enim pulchrius eâ figurâ, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quǽque nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? Cúmque duæ [28] formæ præſtantes ſint, ex ſolidis, globus (ſic enim σφαῖραν interpretari placet), ex planis autem, circulus, aut orbis, qui κύκλος Græcè dicitur; his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, à medió-

nobis videatur codicis Urſiniani lectio, tamen, cùm è principibus noſtris editoribus nemo eam receperit, nos in contextum introducere non auſi ſumus. Olivetus.

28. *Cúmque duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus... ex planis autem circulus aut orbis*] Sic olim ſtatuit Pythagoras τῶν σχημάτων τὸ κάλλιστον σφαῖραν εἶναι τῶν στερεῶν, τῶν δὲ ἐπιπέδων κύκλον, ut teſtatur Diogenes Laërtius lib. VIII. §. 35. nec aliter uno ore mathematici. Vide ſis Cleomedem Κυκλ. Θεωρ. lib. I. Quinctilianum Inſt. Orator. I. 10. & Zachariam Scholaſticum de Opif. Mundi. Hunc autem locum citat Nonius cap. V. §. 38. & licet plerumque verba veterum corrupta proferat; hic tamen ejus codex noſtris videtur præſtitiſſe; legit enim; *cùm duæ formæ præſtantiſſimæ ſint, ex ſolidis globus... ex planis autem* circus *aut orbis*. Suprà cap. 16. *In orbem* circúmque *ferretur*. Rurſus in Somn. Scip. apud Macrobium lib. I. cap. 15. *Erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flammas* circus *elucens; quem vos, ut à Græcis accepiſtis, orbem lacteum nuncupatis*. Daviſius.

que tantùm abſit extremum, quantùm idem à ſummo. Quo nihil fieri poteſt aptius. Sed ſi hæc non videtis, quia nunquam [29] eruditum illum pulverem attigiſtis: ne hoc quidem phyſici intelligere potuiſtis, hanc æqualitatem motûs, conſtantiámque ordinum in alia figura non potuiſſe ſervari? Itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quàm quod à vobis affirmari ſolet. Nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis: nam poſſe fieri, ut ſit aliâ figurâ: innumerabiléſque mundos, alios aliarum eſſe formarum. Quæ, ſi bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certè non diceret. Sed dum palato, quid ſit optimum, judicat, cæli palatum [30] (ut ait Ennius) non ſuſpexit.

19 Nam, cùm duo ſint genera ſiderum: quorum alterum, ſpatiis immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum unquam curſûs ſui veſtigium inflectat: alterum autem continuas converſiones duas iiſdem ſpatiis curſibúſque conficiat: ex utraque re & mundi volubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primúſque ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita movetur, ut cùm terras larga luce compleverit, eaſdem modò his, modò illis ex partibus opacet. Ipſa enim umbra terræ ſoli officiens noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum; ejuſdémque ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris & caloris modum temperant: circuitus enim ſolis orbium v. & LX. & CCC. quartâ [31] ferè diei parte additâ, converſionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad

29. *Quia nunquam eruditum illum pulverem attigiſtis*] Mathematicis diſciplinis operam non dediſtis. Noſter de Archimede Tuſc. lib. V. cap. 23. *Humilem homunculum à* pulvere *& radio excitabo.* Ibi nos plura. Locutionis ratio eſt, quia geometræ veteres in menſa pulvere conſperſa figuras ſuas ſeu [illegible] deſcribebant. Vide Ariſtophanem Nub. verſ. 177. DAVIS.

30. *Cæli palatum*] Huic loco illuſtrando pauca quædam monuit Hier. Columna ad Ennii Fragm. Sed rem planè conficiunt ab eo prætermiſſa verba Varronis apud Auguſtinum, de Civ. Dei, lib. VII. cap. 8. *Palatum*, inquit, *Græcè οὐρανὸν appellant: & nonnulli poëtæ Latini* cælum *vocaverunt* palatum. Iſidorus etiam Orig. lib. XI. cap. 1. *Palatum noſtrum, ſicut cælum, ſurſum eſt poſitum . . . ſed Græci ſimiliter* palatum *οὐρανὸν appellant.* Hac de re fertur elegans Theocriti Chii facetia, apud Athenæum lib. VIII. cap. 344. Hinc abunde liquet, unde Tullius anſam arripuerit jocandi; ſimúlque conſtat, eos codices inſcientiâ librariorum temeratos eſſe, qui *cæli palatium* nobis exhibent. IDEM.

31. *Quartâ ferè diei parte additâ*] Ex illa parte, quæ ad trecentos ſexaginta quinque dies ſingulis annis additur, quinto quoque anno exoritur dies illa, quam vocant, *intercala-*

ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, æſtates & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adjunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quæ terrâ marique gignuntur, initia, causǽque ducuntur.

Jam ſolis annuos curſus ſpatiis menſtruis luna conſequitur: cujus tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quiſque pleniſſimum. Neque ſolùm ejus ſpecies ac forma mutatur, tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum [32] eſt aquilonalis, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam, & ſolſtitii ſimilitudo: multáque ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcántque; & pubeſcant, maturitatémque aſſequantur, quæ oriuntur è terra.

Maximè verò ſunt admirabiles motus earum quinque ſtella- 20
rum, quæ falsò vocantur errantes. Nihil enim errat, quod in omni æternitate conſervat progreſſus & regreſſus, reliquóſque motus conſtantes, & ratos. Quod eò eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur, tum abeunt [33], tum recedunt, tum antecedunt, tum ſubſequuntur, tum celeriùs moventur, tum tardiùs, tum omnino ne moventur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. Quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, cùm ſolis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem [34] inter ſe comparationem confectis omnium

 ſpatiis

tercalaris, quæ ſexta eſt ante kalendas Martias. Is autem annus, in quem *intercalaris* dies incidit, eam ob rem dicitur *biſſextilis*, quia bis repetitur VI. kalendas. LESCALOP.

32. *Quæ tum eſt aquilonalis, tum auſtralis*] Inveni in cunctis MſC. libris, quorum duo erant antiquiſſimi, & mihi valde probati, *aquilenta* pro *aquilonalis*. Animadverti etiam Germanos, quòd ſic fortaſſe & ipſi in aliquo exemplari legiſſent, eandem vocem in margine ſui codicis adnotaſſe: nec tamen recepi: non enim alibi apud hunc auctorem reperi. Scio recentiorum pleroſque eam uſurpaſſe eruditos viros: ut non temerè eos id feciſſe exiſtimandum ſit. Cicero *aquilonius* alibi dixit. Quid de hoc loco conſtituendum ſit, nondum planè perſpexi. Vix puto poſſe omnes codices antiquos in eodem errore verſari. VICTORIUS. At Manutio, Lambinóque placuit, *aquilonaris*. DAVISIUS.

33. *Tum abeunt, tum recedunt*] Emendandum ex antiquo libro, *tum adeunt, tum recedunt*. URSINUS. Hanc lectionem recepi, quam res ipſa, locíque ſenſus poſtulant. DAVISIUS. Et nos quoque recepiſſemus, niſi ſcrupulum injeciſſet primariarum quatuor editionum conſenſus. OLIVETUS.

34. *Ad eandem inter ſe comparationem*] Elienſ. unus habet *compoſitionem*, quæ quidem lectio videtur amplectenda. Græcè dixeris εἰς τ̀ αὐτὸν συσχηματισμόν. DAVIS.

ſpatiis eſt facta converſio. Quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe verò certam & definitam neceſſe eſt. Nam eam, quæ Saturni ſtella dicitur, φαίνων-que à Græcis nominatur, quæ à terra abeſt plurimùm, xxx. ferè annis curſum ſuum conficit. In quo curſu multa mirabiliter efficiens, tùm antecedendo, tum retardando, tum veſpertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propiùs à terra Jovis ſtella fertur, quæ φαέθων dicitur: eáque eundem xii. ſignorum orbem annis xii. conficit, eaſdémque, quas Saturni ſtella, efficit in curſu varietates.

Huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ ſtella Martis appellatur: eáque iiii. & xx. menſibus, vi. ut opinor, diebus minùs, eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurii eſt. Ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè vertente ſigniferum luſtrat orbem, neque à ſole longiùs unquam unius ſigni intervallo diſcedit, tum antevertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium, terræque proxima, ſtella Veneris, quæ φώσφορος Græcè, Lucifer Latinè dicitur, cùm antegreditur ſolem: cùm ſubſequitur autem, Heſperos. Ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquam ab ſole duorum ſignorum intervallo longiùs diſcedit, tum antecedens, tum ſubſequens.

21 Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam tam variis curſibus in omni æternitate convenientiam temporum, non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. Quæ cùm in ſideribus ineſſe videamus, non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere. Nec verò ſtellæ eæ, quæ inerrantes vocantur,

35. *Nec habent æthereos curſus, neque cælo cohærentes*] Quoniam infrà cap. 46. ſcriptum videmus, *in æthere autem aſtra volvuntur*, inconſtantiæ ab aliquibus arguitur. Iniquè. Aliud eſt enim aſtra volvi *in æthere*: aliud volvi æthereo vel ipſo ætheris curſu, quaſi æther aſtra contineat, & vi ſua complexus rapiat. Moveor equidem in aëre; ſed motus tamen non habeo aëreos. Anonymus.

36. *Nec erratio, nec* varietas *ineſt*] Vulgò *vanitas*; ſed nos egregiam viri præſtantiſſimi Joan. Clerici conjecturam recepimus, quam diſertè firmat Mſ. Elienſis. Ratio eſt, quòd *conſtantiæ* non *vanitas*, at *varietas* opponatur. Suprà cap. 16. *Fortuna, amica* varietati, conſtantiam *reſpuit*. Item de Divin. lib. II. cap. 53. *Ipſa* varietas, *quæ eſt*

tur, non ſignificant eandem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana, conveniens, conſtánſque converſio: nec habent[35] æthereos curſus, neque cælo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis ignari. Non eſt enim ætheris ea natura, ut vi ſuâ ſtellas complexa contorqueat. Nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore ſuffuſus æther, non ſatis aptus ad ſtellas continendas videtur. Habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes, ab ætherea conjunctione ſecretam, & liberam. Earum autem perennes curſus atque perpetui, cum admirabili incredibilique conſtantia, declarant in his vim, & mentem eſſe divinam: ut, hæc ipſa qui non ſentiat deorum vim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe videatur.

Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio[36], nec vanitas ineſt: contráque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia. Quæque his vacant, ementita, & falſa, plenáque erroris eunt circum terras, infra lunam; quæ omnium ultima eſt, in terríſque[37] verſatur. Cæleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilémque conſtantiam, ex qua conſervatio & ſalus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. Haud ergo, ut opinor, erravero, ſi à principe inveſtigandæ veritatis, hujus diſputationis principium duxero.

Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem eſſe ar- 22
tificioſum ad gignendum progredientem viâ. Cenſet enim artis maximè proprium eſſe creare & gignere; quódque in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſiùs naturam efficere, id eſt, ut dixi, ignem[38] artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt, quòd habet quaſi viam quandam, & ſectam, quam ſequatur.

eſt propria fortunæ, *fortunam eſſe cauſam, non naturam eſſe docet.* DAVISIUS.

37. *In terríſque* verſantur] Vulgò *verſatur*; ſed bardus eſt, qui dixerit *lunam in terris verſari.* Eâ de causâ nos ſcripturam codicis Elienſ. & Bon. 1494. repræſentavimus; adeò ut poſtrema vox de iis ſit intelligenda, quæ multò infra lunam, non procul terræ ſuperficie, ſemet oſtendunt. Hoc etiam abſque MſſC. ope ſagaciter odoratus eſt vir eximius Joan. Clericus. Hujuſmodi ſunt *faces*, *trabes*, aliíque ignes aërii, de quibus adi ſis Plinium H. N. lib. II. 26. ſeqq. Græcis proprié μετέωρα dicuntur; ut obſervavit Achilles Tatius Iſag. ad Phænom. cap. 32. IDEM.

38. *Ignem eſſe artificioſum*] Græcè, Πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν. Vide Laërtium VII. 156. IDEM.

Ipſius verò mundi, qui omnia complexu ſuo coërcet & continet, natura non artificioſa ſolùm, ſed planè artifex ab eodem Zenone dicitur, conſultrix & provida utilitatum, opportunitatúmque omnium. Atque ut cæteræ naturæ ſuis ſeminibus quæque gignuntur, augeſcunt, continentur, ſic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatúſque, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, & his conſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmetipſi, qui animis movemur & ſenſibus. Talis igitur mens mundi cùm ſit, ob eámque cauſam vel prudentia, vel providentia appellari rectè poſſit, (Græcè enim πρόνοια dicitur) hæc potiſſimùm providet, & in his maximè eſt occupata, primùm ut mundus quàm aptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maximè autem ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus.

23 Dictum eſt de univerſo mundo: dictum eſt etiam de ſideribus: ut jam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo ac moleſto. Non enim venis, & nervis, & oſſibus continentur, nec iis eſcis aut potionibus veſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus monogrammos deos [39], & nihil agentes commentus eſt. Illi autem pulcherrimâ formâ præditi, puriſſimáque in regione cæli collocati, ita feruntur, moderantúrque curſus, ut ad omnia conſervanda & tuenda conſenſiſſe videantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſa, & à Græciæ ſapientibus, & à majoribus noſtris conſtitutæ, nominatæque ſunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non

39. *Monogrammos deos*] Sic eos deſcribit Lucretius lib. V.

Tenuis enim natura deûm, longéque remota
Senſibus ab noſtris, animi vix mente videtur.

Eadem ratione λόγῳ θεωρητοὺς appellabat, id eſt, qui ratione tantùm cernuntur. *Monogrammum* autem appellant pictores id, quod ſolis lineis informatum ac deſcriptum eſt, nullis dum coloribus adhibitis. Hinc *homines monogrammi* per translationem, ut docet Nonius, homines macie prætenues, & quaſi decolores. LAMBINUS.

40. *Tum autem res ipſa*, &c.] Malebat Valkerus legi: *Tum etiam.* Videbat ſenſum; at non meminerat, in particula *autem*, quando continuat orationem, eandem eſſe

non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: ut cùm fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere & Libero friget Venus.

Tum autem res ipſa [40], in qua vis ineſt major aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens: quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro; antè autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris à M. Marcello renovatum; quod multis antè annis erat bello Liguſtico à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium: quanquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementiùs ſæpe pulſant. Utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ii dii, qui utilitates quaſque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paulo antè dicta ſunt à me, quæ vis ſit, in quoque declaratur deo.

Suſcepit autem vita hominum, conſuetudóque communis, ut 24
beneficiis excellentes viros in cælum famâ ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Caſtor & Pollux, hinc Æſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri majores auguſtè ſanctéque Liberum cum Cerere & Libera conſecraverunt: quod quale ſit, ex myſteriis intelligi poteſt. Sed quòd ex nobis natos liberos appellamus, idcircò Cerere nati nominati ſunt Liber & Libera: * quod in [41] Libera ſervant,

---

eſſe vim & ſignificationem, ac in particula *etiam*. Quod ab iis animadverſum eſt, qui has excuſſerunt minutas partes Latinitatis. ANONYMUS.

* Man. Lamb. *quod in Libero ſervant, in Libera non*

41. *Quod in* Libero *ſervant, in* Libera *non item*] Ita edidere Manutii, commodè ad intelligentiam. Dixerat Cicero, natos Cerere, nominatos eſſe *Liberum*, & *Liberam*, *quòd ex nobis natos*, *liberos appellamus*. Eo ſignificaverat, ut mares, *liberos*, ita feminas olim appellatas fuiſſe *liberas*. Idcirco addit non ſine cauſa, in uſu communi eſſe adhuc, ut mares appellentur *liberi*; non autem ut feminæ nominentur *liberæ*. BUHERIUS.

vant, in Libero non item. Hinc etiam Romulus, quem * quidam [42] eundem eſſe Quirinum putant, quorum cùm remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii ritè ſunt habiti: cùm & optimi eſſent, & æterni.

Alia quoque ex ratione, & quidem phyſicâ, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humanâ fabulas poëtis ſuppeditaverunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt. Atque hic locus à Zenone tractatus, pòſt à Cleanthe, & Chryſippo, pluribus verbis explicatus eſt. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exſectum Cælum à filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipſum à filio Jove. Phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. Cæleſtem enim, altiſſimam æthereámque naturam, id eſt, igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, vacare voluerunt eâ parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum.

25 Saturnum autem eum eſſe voluerunt, qui curſum & converſionem ſpatiorum ac temporum contineret, qui deus Græcè id ipſum nomen habet. Κρόνος enim dicitur; qui eſt idem χρόνος [43], id eſt, ſpatium temporis. Saturnus autem eſt appellatus, quòd ſaturetur annis. Ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia, anniſque præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem à Jove, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum vinclis alligaret. Sed ipſe Jupiter, id eſt, *juvans pater*, quem converſis caſibus appellamus à

* Grut. *quidem*

42. *Quem quidam eumdem eſſe Quirinum putant*] Erat quidem Romanis in uſu, ut Romulus appellaretur *Quirinus*, quoniam, ut memorat Cicero, de Legib. I. 1. *Romulus, poſt exceſſum ſuum, dixit Proculo Julio, ſe deum eſſe, & Quirinum vocari.* Hæc tamen fabula, erat multis fabula. Aliis opinantibus *Quirinum* eſſe Martem: Servius *in Æn. I. 296.* Aliis Janum, qui ſanè Romæ dicebatur *Janus Quirinus*: Macrob. *Saturn. I. 9.* Ut ut hæc ſunt, de Quirino Romulo quæ eſſet opinio Ciceronis, hæc declarant, ab ipſo ſcripta, *Offic. III.* 10. ubi de cæde Remi: *Peccavit igitur, pace vel Quirini, vel Romuli dixerim.* BUHERIUS. Vide quid à Turnebo annotatum ſit in lib. I. de Leg. cap. 1.

43. *Qui eſt idem χρόνος*] Meliùs legebat Lactantius, Inſtit. I. 12. *Quod eſt idem, quod χρόνος.* Hîc enim probat, quod proximè dixit, ipſo nomine quo Saturnum Græci appellarunt, ſignificâri, *eum eſſe, qui curſum, & converſionem temporum* contineret. Probat verò explicatione nominis: Qui enim Latinis Saturnus, Græcis dicitur Κρόνος, *quod eſt idem, quod χρόνος. Quod* vocabulum vi ac ſignificatione *eſt idem*, ac χρόνος. ANONYMUS.

44. *Planiùſque alio loco*] Si eſt nobis ad intelligendum difficilis hic verſus, quem ex Ennio deſcribit Cicero; propterea quòd ſolita-

à juvando Jovem, à poëtis *pater divúmque hominúmque* dicitur: à majoribus autem noſtris *optimus*, *maximus*; & quidem antè optimus, id eſt, beneficentiſſimus, quàm maximus, quia majus eſt, certéque gratius, prodeſſe omnibus, quàm opes magnas habere.

Hunc igitur Ennius, ut ſuprà dixi, nuncupat ita dicens,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Planiúſque alio loco idem [44]:

Cui, quod in me eſt, exſecrabor hoc, quod lucet, quidquid eſt.

Hunc etiam augures noſtri; cùm dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim, *cælo fulgente, tonante* [45]. Euripides autem, ut multa præclarè, ſic hoc breviter [46]:

Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur:
Hunc ſummum habeto divum: hunc perhibeto Jovem.

Aër autem, ut Stoici diſputant, interjectus inter mare & cæ- 26
lum, Junonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror & conjux Jovis, quòd ei ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma conjunctio. Effœminarunt autem eum, Junoníque tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. Sed Junonem à *juvando* credo nominatam.

Aqua reſtabat & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diviſa. Datum eſt igitur * Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri [47], maritimum omne regnum: noménque productum, ut Portunus à *portu*, ſic Neptunus à *nando*, paulùm primis literis immutatis.

ſolitarium habemus eum, ab antecedentibus, conſequentibúſque avulſum: quis auſit affirmare, planum non fuiſſe & apertum iis, qui librum Ennii integrum legebant? Deinde etiam in verbo *lucet* eſt aliquid planius, quàm in voce *candens* ſuperioris verſus. Idem.

45. *Dicunt enim, cælo fulgente, tonante*] Non eſt hæc altera formula; ſed explicatio illius: *Jove fulgente, tonante*. Si quoſdam habuit Gruterus codices manuſcriptos, his carentes quinque vocibus: *Dicunt enim, cælo fulgente, tonante*: fecit prudenter, quòd eos omiſit, tamquam mendoſos. His certè vocibus ſublatis, non ſtaret ſententia, quæ eſt hujuſmodi: *Hunc* Jovem, cælum *etiam augures noſtri* nuncupant; *cùm dicunt*, Jove fulgente, tonante: *dicunt enim* cælo, *cùm dicunt* Jove. Idem.

46. *Euripides autem, ut multa præclarè, ſic hoc breviter*] Non dicit Cicero: Breviùs, quàm Ennius; ſed, *breviter*. Poterat ſanè hoc dici fuſiùs, quàm dixit Euripides. Idem.

* Vict. Man. Lamb. *Neptuno alterum, Jovis*

47. *Altero ... fratri*] De ea dativi forma vide G. J. Voſſium Anal. lib. IV. cap. 6. Davisius.

tis. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt: qui *Dives*, ut apud Græcos Πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. Is rapuit Proſerpinam, quod Græcorum nomen eſt: ea enim eſt, quæ Περσεφόνη Græcè nominatur: quam frugum ſemen eſſe volunt, abſconditámque quæri à matre fingunt. Mater autem eſt à gerendis frugibus Ceres, tanquam *Geres*: caſúque prima litera itidem immutata, ut à Græcis. Nam ab illis quoque Δημήτηρ, quaſi Γημήτηρ, nominata eſt. Jam qui *magna verteret*, Mavors: *Minerva* autem, quæ vel *minueret*, vel *minaretur*.

27 Cúmque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt: quod ab *eundo* nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones perviæ, *Jani*: foréſque in liminibus profanarum ædium, *januæ* nominantur. Nam Veſtæ nomen à Græcis: ea eſt enim, quæ ab illis Ἑστία dicitur. Vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. Itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. Nec longè abſunt ab hac vi dii Penates, ſive à *penu* ducto nomine, (eſt enim omne, quo veſcuntur homines, *penus*) ſive ab eo, quòd *penitus inſident*: ex quo etiam *penetrales* à poëtis vocantur. Jam Apollinis nomen eſt Græcum: quem ſolem eſſe volunt. Dianam autem, & Lunam eandem eſſe putant: cùm *ſol* dictus ſit, vel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, vel quia, cùm eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet: Luna à *lucendo* nominata ſit. Eadem eſt enim *Lucina*. Itaque, ut apud Græcos Dianam, eámque Luciferam, ſic apud noſtros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ eadem Diana omnivaga dicitur, non à *venando*, ſed quòd in ſeptem numeratur tanquam vagantibus. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quòd ii matureſcunt aut ſeptem nonnunquam, aut plerumque novem lunæ curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, *menſes* nominantur. Concinnéque, ut multa, Timæus; qui cùm in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eâdem Dianæ Epheſiæ templum deflagraviſſe, adjunxit, *minimè id eſſe mirandum, quòd Diana, cùm in partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abfuiſſet domo.* Quæ autem dea ad res omnes veniret, Vene-

Venerem noſtri nominaverunt, atque ex ea potiùs venuſtas, quàm Venus ex venuſtate.

Videtíſne igitur, ut à phyſicis rebus, bene, atque utiliter inventis, tracta ratio ſit ad commentitios & fictos deos? Quæ res 28
genuit falſas opiniones, erroréſque turbulentos, & ſuperſtitiones pænè aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates, & veſtitus, ornatúſque noti ſunt: genera præterea, conjugia, cognationes, omniáque traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec verò, ut fabulæ ferunt, dii bellis prælíiſque caruerunt: nec ſolùm, ut apud Homerum, cùm duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſimè, & plena ſunt futilitatis, ſummǽque levitatis.

Sed tamen, his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujuſque rei, *per terras* Ceres, *per maria* Neptunus, alii per alia, poterunt intelligi: qui, qualéſque ſint, quóque eos nomine conſuetudo nuncupaverit, quos deos & venerari [48], & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idémque caſtiſſimus, atque ſanctiſſimus, pleniſſimúſque pietatis, ut eos ſemper purâ, integrâ, incorruptâ & mente, & voce veneremur. Non enim philoſophi ſolùm, verùm etiam majores noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparaverunt. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut ſui ſibi liberi ſuperſtites eſſent, *ſuperſtitioſi* ſunt appellati: quod nomen poſtea latiùs patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti *religioſi*, ex relegendo, ut *elegantes* ex eligendo, tanquam à diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*. His enim in verbis omnibus ineſt vis legendi eadem, quàm in religioſo. Ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe.

48. *Poterunt intelligi, qui qualéſque ſint... quos deos & venerari*, &c.] Sententia eſt: Poterimus intelligere, *qui*, *qualéſque ſint dii, quos deos & venerari, & colere debemus, & quæ illis impoſita ſint nomina.* Anonymus.

Proximum eſt, ut doceam, deorum providentiâ mundum ad-
29 miniſtrari. Magnus ſanè locus, & à veſtris, Cotta, vexatus: ac nimirum vobiſcum omne certamen eſt. Nam vobis, Vellei, minùs notum eſt, quemadmodum quidque dicatur. Veſtra enim ſolùm legitis, veſtra amatis: cæteros causâ incognitâ condemnatis. Velut à te ipſo, heſterno die [49], dictum eſt, anum fatidicam *πρόνοιαν* à Stoicis induci, id eſt, *providentiam*. Quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his providentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet & regat: ſed id præcisè dicitur. Ut, ſi quis dicat, Athenienſium rempublicam conſilio regi, deſit illud, Areopagi: ſic, cùm dicimus, providentiâ mundum adminiſtrari, deeſſe arbitror, deorum. Plenè autem, & perfectè ſic dici exiſtimato, providentiâ deorum mundum adminiſtrari. Ita ſalem iſtum, quo caret veſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere: & meherde, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. Non decet: non datum eſt: non poteſtis. Nec verò hoc in te uno [50] convenit, moribus domeſticis, ac noſtrorum hominum urbanitate limato; ſed cùm in reliquos veſtros, tum in eum maximè, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine literis, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore.

30 Dico igitur providentiâ deorum mundum, & omnes mundi partes, & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari; eámque diſputationem tres in partes noſtri ferè dividunt: quarum pars prima eſt, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet eſſe deos: quo conceſſo confitendum eſt, eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem, quæ docet omnes res ſubje-

ctas

49. *Heſterno die*] Vel Ciceronis *μνημονικὸν ἁμάρτημα*, vel librarii lapſum eſſe credendum eſt: non enim *heſterno die* Velleii diſputatio cum Cotta inſtituta fingitur, ſed eodem; atque in ipſo ſecundi libri initio ita contexitur dialogus, ut nullus dies intercesſerit inter Epicureorum & Stoicorum confutationem. Idem error eſt in illis lib. III. *Quæ à te nudius tertius dicta ſunt; cùm docere velles deos eſſe*. Sunt autem verba Cottæ ad Balbum, quæ non *nudius tertius*, ſed eodem die finguntur eſſe dicta. Credi poteſt, Ciceronem in animo habuiſſe tribus libris trium dierum diſputationem referre, & voluiſſe: mox id mutaſſe, relictis prioris cogitationis veſtigiis. URSINUS. Vide lib. III. cap. 7.

50. *In te uno*] Vocem hanc *uno* alii delent: alii reponendum exiſtimant, *viro*: alii, *omnino*: alii denique *unà*. Vulgatæ lectioni favet Wopkenſius.

51. *Ab eáque omnia pulcherrimè geri*] Cùm præceſſerit vox *omnes*, puto vocem *omnia* hìc delendam eſſe. Nam in initio

cap. 32.

ctas eſſe naturæ ſentienti, ab eáque omnia pulcherrimè geri [11]: quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principiis eam eſſe generatam. Tertius locus eſt, qui ducitur ex admiratione rerum cæleſtium, atque terreſtrium.

Primùm igitur aut negandum eſt deos eſſe, quod Democritus ſimulacra, & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos eſſe concedant, iis fatendum eſt, eos aliquid agere, idque præclarum. Nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione. Deorum igitur conſilio adminiſtratur. Quod ſi aliter eſt, aliquid profectò ſit neceſſe eſt melius, & majore vi præditum, quàm deos, quale id cumque eſt, ſive inanima natura, ſive neceſſitas vi magnâ incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus. Non eſt igitur natura deorum præpotens, neque excellens, ſi quidem ea ſubjecta eſt ei vel neceſſitati, vel naturæ, quâ cælum, maria, terræ regantur. Nihil autem eſt præſtantius deo. Ab eo igitur neceſſe eſt mundum regi. Nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubjectus deus. Omnem ergo regit ipſe naturam. Etenim ſi concedimus, intelligentes eſſe deos, concedimus etiam providentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrùm ignorant, quæ res maximæ ſint, quóque hæ modo tractandæ & tuendæ; an vim non habent, quâ tantas res ſuſtineant & gerant? At & ignoratio rerum, aliena naturæ deorum eſt; & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in majeſtatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum providentiâ mundum adminiſtrari.

cap. 32. Cicero dixerat, *Sequitur, ut doceam omnia ſubjecta eſſe naturæ, eáque ab eâ pulcherrimè geri*: ubi vox *ea* in poſteriore parte ſententiæ reſpicit ad vocem *omnia* in priore: eo modo, quo cenſeo vocem *res*, quæ præceſſerat, hîc ſubintelligendam eſſe. Hanc verò conjecturam ſi quis amplectatur, neceſſe eſt ut legat in fine hujus ſententiæ *eas eſſe generatas*, ſcilicet, eas res. Vulgò legunt *eam eſſe generatam*; ſed nullo ſenſu, ſi hæ voces ad *naturam ſentientem* referantur. PEARCIUS. Ego, hæc olim Gallicè interpretatus, ſic intellexi, ut doctiſſimus Pearcius. Neque enim videbatur Stoicus, cui natura æterna eſt, potuiſſe dicere, hanc eſſe *generatam*. Hodie tamen eadem non eſt mihi ſententia: & cùm Stoicus dicit *ab animantibus principiis naturam eſſe generatam*, id opinor ſibi velle, naturam è *principiis animantibus* conſtare, hoc eſt, non eſſe *vim quandam ſine ratione*, ſed eſſe *rationis participem*. Quæ obſcura, fateor, hîc ſunt ex brevitate dicendi: ſed mox cap. 32. explicata dileſcent. OLIVETUS.

Atque neceſſe eſt, cùm ſint dii, ſi modò ſint, ut profectò
31 ſunt, animantes eſſe, nec ſolùm animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſéque quaſi civili conciliatione & ſocietate conjunctos, unum mundum, ut communem rempublicam atque urbem aliquam regentes. Sequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem veritas [52] utrobique ſit, eadémque lex: quæ eſt recti præceptio, praviſque depulſio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem à diis ad homines perveniſſe: ob eámque cauſam majorum inſtitutis mens, fides, virtus, concordia, conſecratæ & publicè dedicatæ ſunt. Quæ quî convenit penes deos eſſe negare, cùm eorum auguſta & ſancta ſimulacra veneremur? Quòd ſi ineſt in hominum genere mens, fides, virtus, concordia: unde hæc ín terras, niſi à ſuperis, defluere potuerunt? Cúmque ſit in nobis conſilium, ratio, prudentia: neceſſe eſt, deos hæc ipſa habere majora, nec habere ſolùm, ſed etiam his uti in maximis & optimis rebus. Nihil autem eſt nec majus, nec melius mundo. Neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio & providentiâ adminiſtrari.

Poſtremò cùm ſatis docuerimus, hos eſſe deos, quorum inſignem vim & illuſtrem faciem videremus, ſolem dico, & lunam, & vagas ſtellas, & inerrantes, & cælum, & mundum ipſum, & earum rerum vim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno uſu & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi divinâ mente atque providentiâ. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt.

Sequitur, ut doceam, omnia ſubjecta eſſe naturæ, eáque ab
32 ea pulcherrimè regi. Sed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt antè breviter, quò faciliùs id, quod docere volumus, intelligi poſſit. Námque alii naturam cenſent eſſe vim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alii autem, vim

52. *Eadem veritas*] Id eſt, eadem cognitio veritatis. Cùm ſit tam varia bonis ſcriptoribus acceptio *veritatis*, non video quo alio ſenſu dici commodè poſſit, *eandem eſſe veritatem in diis, quæ eſt in hominibus*. Hæc autem vocis poteſtas, tametſi non eſt primaria, non eſt tamen in probatis auctoribus, ínque communi ſermone infrequens. Tullius, *Acad.* II. *cap.* 7, ubi Lucullus adverſus novam Academiam diſputat, non aliter nomen *veritatis* accipere potuit in his Luculli verbis: *Ita eſt maxima in ſenſibus* veritas, *ſi & ſani ſunt* &c. Non aliter Fabius, cùm ex quorumdam ſententia, quam non penitus improbat, docet lib. XII. cap. 1. poſſe virum bonum aliquan-

vim participem rationis, atque ordinis; tanquam viâ progredientem, declarantémque, quid cujuſque rei cauſa efficiat, quid ſequatur; cujus ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando. Seminis enim vim eſſe tantam, ut id quanquam ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem comprehendentémque naturam, nactúmque ſit materiam, quâ ali augeríque poſſit, ita fingat & efficiat in ſuo quidque genere; partim ut tantummodò per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moveri etiam, & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere.

Sunt autem qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, omnium, quæ ſint, naturam eſſe corpora, & inane, quǽque his accidant. Sed nos cùm dicimus naturâ conſtare, adminiſtraríque mundum, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejuſmodi, nullâ cohærendi naturâ [53], ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quædam ſimilitudo.

Quòd ſi ea, quæ à terra ſtirpibus continentur, arte naturæ 33
vivunt & vigent: profectò ipſa terra eâdem vi continetur & arte naturæ, quippe quæ gravidata ſeminibus, omnia pariat & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat & augeat, ipſáque alatur viciſſim à ſuperis externíſque naturis. Ejuſdémque exſpirationibus aër alitur, & æther, & omnia ſupera. Ità, ſi terra naturâ tenetur & viget, eadem ratio in reliquo mundo eſt. Stirpes enim terræ inhærent, animantes autem adſpiratione aëris ſuſtinentur: ipſéque aër nobiſcum videt, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat. Nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. Quin etiam movetur nobiſcum: quacumque enim imus, quacumque movemur, videtur quaſi locum dare & cedere.

Quǽque in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ à

aliquando, *veritatem auferre judici.* Non aliter, quæ vulgò jactatur parœmia; *Veritas eſt filia temporis.* Tempus enim quotidie veritatis, quæ initio latebat, cognitionem parit. Lescaloperius.

53. *Nulla cohærendi naturâ*] Natura cohærendi, eſt vis conjungens partes viâ & ordine diſpoſitas, ut in arbore, ut in corpore animalis, *in quibus nulla temeritas, ſed artis quædam ſimilitudo apparet.* In gleba, in fragmento lapidis, & aliis ejuſmodi, nulla talis apparet ſimilitudo artis: idcirco dicuntur nullam habere cohærendi naturam. Anonymus.

à medio in ſuperum, quǽque converſione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unámque naturam. Et cùm quatuor ſint genera corporum, viciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. Nam ex terra aqua: ex aqua oritur aër: ex aëre æther: deinde retrorſum viciſſim ex æthere aër: ex aëre aqua: ex aqua terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultrò, citróque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur. Quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem videmus: aut certè perdiuturna, permanens ad longinquum & immenſum pænè tempus. Quorum utrumvis ut ſit, ſequitur, naturâ mundum adminiſtrari. Quæ enim claſſium navigatio, aut quæ inſtructio exercitûs, aut rurſus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis aut arboris, quæ porrò animantis figura, conformatióque membrorum, tantam naturæ ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? Aut igitur nihil eſt, quod ſentiente naturâ regatur, aut mundum regi confitendum eſt. Etenim qui reliquas naturas omnes, earúmque ſemina contineat, qui poteſt ipſe non naturâ adminiſtrari? Ut, ſi qui dentes & pubertatem naturâ dicat exſiſtere: ipſum autem hominem, cui ea exſiſtant, non conſtare naturâ: non intelligat ea quæ efferant aliquid ex ſeſe perfectiores habere naturas, quàm ea, quæ ex iis efferantur.

Omnium autem rerum quæ naturâ adminiſtrantur, ſemina-
34 tor & ſator, & parens, ut ita dicam, atque educator & altor eſt mundus: omniáque, ſicut membra & partes ſuas, nutricatur & continet.

Quòd ſi mundi partes naturâ adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum naturâ adminiſtrari: cujus quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit. Ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. Doceat ergo aliquis potuiſſe melius. Sed nemo unquam docebit: &, ſi quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit.

Quòd ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores; videamus utrùm ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohærere

rere

rere nullò modo potuerint, niſi ſenſu moderante, divinâque providentiâ. Si ergo meliora ſunt ea, quæ naturâ, quàm illa quæ arte perfecta ſunt; nec ars efficit quidquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habenda. Quî igitur convenit, ſignum aut tabulam pictam cùm adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem: cúmque procul curſum navigii videris, non dubitare quin id ratione atque arte moveatur: aut cùm ſolarium vel deſcriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non caſu: mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilii & rationis eſſe expertem putare?

35 Quòd ſi in Scythiam, aut in Britanniam, ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cujus ſingulæ converſiones idem efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cælo ſingulis diebus & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione?

Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, caſúne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione ac mente divina: & Archimedem arbitrantur plus valuiſſe in imitandis ſphæræ converſionibus, quàm naturam in efficiendis, præſertim cùm multis partibus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata, ſolertiùs. Atque ille apud Accium paſtor, qui navem nunquam antè vidiſſet, ut procul divinum & novum vehiculum Argonautarum è monte conſpexit, primò admirans & perterritus, hoc modo loquitur:

Tanta moles labitur
Fremebunda ex alto, ingenti ſonitu & ſpiritu:
Præ ſe undas volvit: vortices vi ſuſcitat,
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit, reflat.
Ita dum interruptum credas nimbum volvier,
Dum quod ſublime ventis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, vel globoſos turbines
Exſiſtere ictos undis concurſantibus:
Niſi quas terreſtres Pontus ſtrages conciet:
Aut fortè Triton fuſcinâ evertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto

Molem ex profundo ſaxeam ad cælum vomit.

Dubitat primò, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotam: idémque, juvenibus viſis, auditóque nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacres roſtris perfremunt
Delphini . . . Item alia multa: *Silvani melo*
. . . *Conſimilem ad aures cantum & auditum refert.*

Ergo ut hic primo adſpectu inanimum quiddam ſenſûque vacuum ſe putat cernere; pòſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitaverat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi fortè eos primus adſpectus mundi conturbaverat, poſteà, cùm vidiſſent motus ejus finitos & æquabiles, omniáque ratis ordinibus moderata, immutabilique conſtantiâ, intelligere ineſſe aliquem non ſolùm habitatorem in hac cæleſti ac divina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantique muneris.

36 Nunc autem mihi videntur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cæleſtium rerum atque terreſtrium. Principio enim terra ſita in media parte mundi, circumfuſa undique eſt hac animabili ſpirabilique naturâ, cui nomen eſt *aër*[54], Græcum illud quidem, ſed receptum jam tamen uſu à noſtris: tritum eſt enim pro Latino. Hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicatúrque tam *æther* Latinè, quàm dicitur *aër*: etſi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, noſtri cælum, Graii perhibent æthera.

Quaſi verò non Graius hoc dicat. At Latinè loquitur. Si quidem nos non quaſi Græcè loquentem audiamus. Docet idem alio loco[55]:

Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exſiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſimâ

54. *Hac animabili, ſpirabilique naturâ, cui nomen eſt aër*] Bene *animabili*, nam adjectiva nomina ſic finita, activè quoque ſignificant, ut multis exemplis probat Jac. Perizonius, *in Sanct. Minerv.* I. 15. Et confirmat auctoritas Virgilii, Georg. I. 93. *Penetrabile frigus.* Eodem ſenſu *aër* dicitur *animabilis natura*, hoc eſt, apta animare. Idem.

55. *Si quidem nos non* quaſi *Græcè loquentem audiamus. Docet idem alio loco*] Ut ſenſus loci planiùs appareat, cenſeo ſic legendam, & punctis diſtinguendam eſſe ſententiam, *ſi quidem nos non Græcè loquentem*

mâ luce colluſtrans, multis partibus major, atque amplior, quàm terra univerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. Atque hi tanti ignes, támque multi, non modò nihil nocent terris, rebúſque terreſtribus, ſed ita proſunt, ut ſi mota loco ſint [56], conflagrare terras neceſſe ſit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublatâ.

37 Hîc ego non mirer eſſe quemquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quædam ſolida atque individua vi & gravitate ferri, mundúmque effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuitâ? Hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius & viginti formæ literarum vel aureæ, vel quales libet, aliquò conjiciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annales Ennii, ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne in uno quidem verſu poſſit tantum valere fortuna. Iſti autem quemadmodum aſſeverant, ex corpuſculis non colore, non qualitate aliquâ, quam ποιότητα Græci vocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temerè atque caſu, mundum eſſe perfectum? vel innumerabiles potiùs in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? Quòd ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minùs operoſa, & multò quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe videantur.

Præclarè ergo Ariſtoteles, Si eſſent, inquit, qui ſub terra ſemper habitaviſſent, bonis & illuſtribus domiciliis, quæ eſſent » ornata ſignis atque picturis, inſtructáque rebus iis omnibus, » quibus abundant ii qui beati putantur, nec tamen exiſſent un» quam ſupra terram: accepiſſent autem famâ & auditione eſſe » quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore,

quentem audiamus, docet idem alio loco &c. Hoc eſt : Idem Pacuvius docet alio loco illum fuiſſe Graium, qui hoc dixerit. Deleo iſtud *quaſi* ante *Græcè*, quæ vox nihil hîc ponderis habet, & ex præcedentibus huc videtur temerè adducta eſſe. Pearc.

56. *Ut ſi mota loco ſint*] Docti pro *mota* tentant *motæ*, hanc vocem ad *terras* referentes : vel *moti*, quod ſpectet ad *ignes*. Nihil autem vetat, quominus in voce *mota* intelligas ſidera : quæ cùm appellatione iſta *tantorum ignium* ſignificentur, quid mirum ſi illud maſculinum in neutrum tranſierit ? Wopkens.

» patefactis terræ faucibus, ex illis abditis ſedibus evadere in hæc
» loca quæ nos incolimus, atque exire potuiſſent: cùm repen-
» tè terram, & maria, cælúmque vidiſſent: nubium magnitudi-
» nem, ventorúmque vim cognoviſſent, adſpexiſſéntque ſolem,
» ejúſque tum magnitudinem, pulchritudinémque, tum etiam
» efficientiam cognoviſſent, quòd is diem efficeret, toto cælo
» luce diffuſa: cùm autem terras nox opacaſſet, tum cælum to-
» tum cernerent aſtris diſtinctum & ornatum, lunǽque luminum
» varietatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorúmque omnium
» ortus & occaſus, atque in omni æternitate ratos immutabi-
» léſque curſus: hæc cùm viderent, profectò & eſſe deos, &
» hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarentur.

38 Atque hæc quidem ille. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obſcuraviſſe dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnoſceret: cùm autem tertio die ſol illuxiſſet, tum ut revixiſſe ſibi viderentur. Quòd ſi hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut ſubitò lucem adſpiceremus: quænam ſpecies cæli videretur? Sed aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum, aſſueſcunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas ſemper vident: proinde quaſi novitas nos magis, quàm magnitudo rerum debeat ad exquirendas cauſas excitare.

Quis enim hunc hominem dixerit, qui cùm tam certos cœli motus, tam ratos aſtrorum ordines, támque omnia inter ſe connexa & apta viderit, neget in his ullam ineſſe rationem, eáque caſu fieri dicat, quæ quanto conſilio gerantur, nullo conſilio aſſequi poſſumus? An cùm machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut ſphæram, ut horas, ut alia permulta: non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri vertíque videamus, conſtantiſſimè conficientem viciſſitudines anniverſarias, cum ſumma ſalute & conſervatione rerum omnium: dubitamus, quin ea non ſolùm ratione fiant, ſed etiam excellenti quadam divináque ratione? Licet enim jam, remota ſubtilitate diſputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divinâ providentiâ dicimus conſtitutas.

Ac

Ac principio terra univerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida & globoſa, & undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis 39
conglobata, veſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus: quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili varietate diſtinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquoréſque perlucidos amnium, riparum veſtitus viridiſſimos, ſpeluncarum concavas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immenſitatéſque camporum: adde etiam reconditas auri, argentique venas, infinitámque vim marmoris. Quæ verò, & quàm varia genera beſtiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapſus, atque cantus? qui pecudum paſtus? quæ vita ſilveſtrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terræ conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate vaſtari: quorúmque operibus agri, inſulæ, litoráque collucent, diſtincta tectis & urbibus. Quæ ſi, ut animis, ſic oculis videre poſſemus, nemo cunctam intuens terram, de divina ratione dubitaret.

At verò quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies univerſi? quæ multitudo, & varietas inſularum? quæ amœnitates orarum & litorum? quot genera, quámque diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium & innantium belluarum, partim ad ſaxa nativis teſtis inhærentium? Ipſum autem mare ſic terram appetens littoribus [57] * alludit, ut una ex duabus naturis conflata videatur.

Exinde mari finitimus aër die & nocte diſtinguitur: iſque tum fuſus, & extenuatus ſublime fertur: tum autem concretus, in nubes cogitur: humorémque colligens terram auget imbribus: tum effluens huc & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum, & calorum facit varietates: idémque & volatus alitum ſuſtinet, & ſpiritu ductus alit & ſuſtentat animantes.

Reſtat ultimus, & à domiciliis noſtris altiſſimus, omnia cingens, & coërcens cæli complexus, qui idem æther vocatur, 40

57. *Litoribus alludit*] Topicorum cap. 7. omnes, præter Lambinum, editores habent, *eluderet*. Hoc verò in loco, alii aliter. Videatur Lælius Biſciola, *Tom.* I. *Hor. Subſec.* VII. 7.

* Vict. *eludit*. Grut. *eludit*

extrema ora & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. E quibus ſol, cujus magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam volvitur, iſque oriens & occidens, diem noctémque conficit: & modò accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reverſiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quaſi triſtitia quædam contrahit terram, tum viciſſim lætificat, ut cum cælo hilarata videatur. Luna autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, major quàm dimidia pars terræ, iiſdem ſpatiis vagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem, quam à ſole accepit, mittit in terras, & varias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubjecta atque oppoſita ſoli, radios ejus & lumen obſcurat: tum ipſa incidens in umbram terræ, cùm eſt è regione ſolis, interpoſitu interjectúque terræ, repentè deficit. Iiſdémque ſpatiis hæ ſtellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodémque modo oriuntur, & occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſæpe etiam inſiſtunt. Quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarum figurarum ſimilitudine nomina invenerint.

41 Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit, carminibus [58] Arati, eis, quæ à te admodum adoleſcentulo converſa, ita me delectant, quia Latina ſunt, ut multa ex iis memoriâ teneam. Ergo, ut oculis aſſiduè videmus ſine ulla mutatione, aut varietate,

Cætera labuntur celeri cæleſtia motu,
Cum cælóque ſimul noctéſque, diéſque feruntur.

Quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus, naturæ conſtantiam videre cupientis.

Extremúſque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe polus.

Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidentes.

Ex his altera apud Graios Cynoſura vocatur,

Altera

58. *Carminibus Arati*] Quæ ad illuſtranda Ciceronis Aratea pertinent, differuntur in Tomum IX. ubi Poëmatum fragmenta.

Altera dicitur eſſe Helice.

Cujus quidem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus,

Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones.

Paribúſque ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem cæli verticem luſtrat parva Cynoſura.

Hac fidunt duce nocturnâ Phœnices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et latè primâ confeſtim à nocte videtur.
Hæc verò parva eſt: ſed nautis uſus in hac eſt.
Nam curſu interiore brevi convertitur orbe.

Et quò ſit earum ſtellarum admirabilior adſpectus, 42

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvu' Draco ſerpit ſubter, ſupráque revolvens
Seſe, conficiénſque ſinus è corpore flexos.

Ejus cùm totius eſt præclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non una modò caput ornans ſtella relucet,
Verùm tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibúſque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, & tereti cervice reflexum.
Obtutum in cauda majoris figere dicas.

Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hîc paulùm ſeſe, ſubitóque recondit,
Ortus ubi, atque obitus parte admiſcentur in una.

Id autem caput,

Attingens defeſſa velut mœrentis imago
Vertitur,

quam quidem Græci.

Engonaſin vocitant, genibus quia nixa feratur.
Hîc illa eximio poſita eſt fulgore corona.

Atque hæc quidem à tergo: propter caput autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii.
Hic preſſu duplici palmarum continet anguem,
Ejus & ipſe manet religatus corpore toto:
Námque virum medium ſerpens ſub pectora cingit.
Ille tamen nitens graviter veſtigia ponit,

Atque

Atque oculos urget pedibus, pectúſque Nepai.

Septem triones autem ſequitur

Arctophylax, vulgò qui dicitur eſſe Bootes:
Quòd quaſi temone adjunctam præ ſe quatit Arctum.

Dein quæ ſequuntur. Huic enim Booti

ſubter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro:

cui ſubjecta fertur,

Spicam illuſtre tenens ſplendenti corpore virgo.

43 Atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus divina ſolertia appareat.

Et natos Geminos inviſes ſub caput Arcti.
Subjectus mediæ eſt cancer, pedibúſque tenetur
Magnu' Leo, tremulam quatiens è corpore flammam.

Auriga

Sub læva Geminorum obductus parte feretur.
Adverſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra lævum humerum clara obtinet.

Tum quæ ſequuntur,

Verùm hæc eſt magno, atque illuſtri prædita ſigno.
Contrà Hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem.

Cujus ſub pedibus

Corniger eſt valido connixus corpore Taurus.

Ejus caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

Has Græci ſtellas, Hyadas vocitare ſuerunt:

à pluendo; *ὕειν* enim eſt *pluere*: noſtri imperitè *ſuculas*: quaſi à ſuibus eſſent, non ab *imbribus* nominatæ. Minorem autem Septentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.

Namque ipſum ad tergum Cynoſura vertitur Arcti.

Hunc antecedit

Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiepea.
Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adſpectum mœſta parentis.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: ſtelláque jungens
Una, tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex aſtris cupiens connectere nodum.

Exin

Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

Quem propter

Piſces, quorum alter paulùm prælabitur antè,
Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.

Ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur, 44

Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
At propter lævum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter poſita, & convexa videtur.
Inde eſt ales avis lato ſub tegmine cæli.

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totúſque deinceps Aquarius.

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
Quem cùm perpetuo veſtivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.

Hinc autem adſpicitur,

Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius altè
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.

Deinde Delphinus.

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

Quem ſubſequens,

Fervidus ille Canis ſtellarum luce refulget.

Pòſt lepus ſubſequitur,

Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas,

quem longè ſerpentem, & manantem adſpicies:

proceráque Vincla videbis,
Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
Inde Nepa cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.

Propter quæ Centaurus

Cedit, Equi partes properans ſubmergere Chelis.

Hic dextram porgens, quadrupes quà vaſta tenetur,
Tendit, & illuſtrem truculentus cadit ad aram,
Hîc ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:

cujus longè corpus eſt fuſum:

In medióque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit: & hîc Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante canem, Graio Procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis deſcriptio ſiderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc & illuc caſu, & temerè concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano videri poteſt? Aut verò alia quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modò ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt?

45 Nec verò hæc ſolùm admirabilia, ſed nihil majus, quàm quòd ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. Omnes enim partes ejus undique medium locum capeſſentes, nituntur æqualiter. Maximè autem corpora inter ſe juncta permanent, cùm quodam quaſi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & convertit extrema.

Quocirca ſi mundus globoſus eſt, ob eámque cauſam omnes ejus partes undique æquabiles, ipſæ per ſe, atque inter ſe continentur: contingere idem terræ neceſſe eſt, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus, (id autem medium, infimum in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſſit tanta contentio gravitatis & ponderum. Eadémque ratione mare, cùm ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æquabiliter, neque redundat unquam, neque effunditur.

Huic autem continens aër, fertur ille quidem levitate ſublimis, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit. Itaque & mari continuatus, & junctus eſt, & naturâ fertur ad cælum: cujus tenuitate & calore temperatus, vitalem & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. Quem complexa ſumma pars cæli, quæ æther dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem, & nulla admiſtione

concre-

concretum, & cum aëris extremitate conjungitur.

In æthere autem aſtra volvuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent: & formâ ipsâ, figuráque, ſua momenta ſuſtentant. Sunt enim rotunda: quibus formis, ut antè dixiſſe videor, minimè noceri poteſt. Sunt autem ſtellæ naturâ flammeæ. Quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui à ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque ſtellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rurſum trahunt indidem, nihil ut ferè intereat, aut admodum paululum, quod aſtrorum ignis, & ætheris flamma conſumat. Ex quo eventurum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cùm humore conſumpto, neque terra ali poſſet, neque remearet aër; cujus ortus, aquâ omni exhauſtâ, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rurſum animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. 46

Nolo in ſtellarum ratione multus vobis videri, maximéque earum, quæ errare dicuntur. Quarum tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut, cùm ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interjecta Jovis illuſtret, & temperet, infráque Martem duæ Soli obediant, ipſe Sol mundum omnem ſua luce compleat, ab eóque Luna illuminata graviditates, & partus afferat, maturitatéſque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet; hunc horum nihil unquam reputaviſſe certò ſcio.

Age, ut à cæleſtibus rebus ad terreſtres veniamus: quid eſt 47
in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principio, eorum, quæ gignuntur è terra, ſtirpes, & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur: obducuntúrque libro, aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus & caloribus tutiores. Jam verò vites ſic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ſe ita erigunt, ut animantes. Quin etiam à caulibus, braſſiciſque, ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere.

Animantium verò quanta varietas eſt? quanta ad eam rem

vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? Quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: plumâ alias, alias ſquamâ videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus largè & copioſè natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendúmque, quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſolers, ſubtiliſque deſcriptio partium, quámque admirabilis fabrica membrorum. Omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſupervacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium. Dedit autem eadem natura belluis & ſenſum, & appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera à ſalutaribus. Jam verò alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia volando, alia nando: cibúmque partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facilè contingant. Quæ autem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli; adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum.

48 At quibus beſtiis erat is cibus, ut alius generis beſtiis veſcerentur, aut vires natura dedit, aut celeritatem. Data eſt quibuſdam etiam machinatio quædam atque ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut ſi quid inhæſerit, conficiant: aliæ autem ut ex inopinato obſervant, & ſi quid incidit, arripiunt, idque conſumunt. Pinna verò (ſic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. Itaque cùm piſciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita à ſquilla pinna morſu comprimit conchas. Sic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus

59. *E quibus pulli orti primùm aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excluſi fotique ſunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt ſequentes, cùm primùm*] Paulò aliter Manutius, ac Lambinus. Sic enim legunt: *ex quibus pulli orti primùm aluntur ab iis, ut*

bus quæritur. In quo admirandum eſt, congreſſune aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluviatiléſque teſtudines, quædámque ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primùm niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis ſæpe ſupponimus; è quibus ʼʼ pulli orti primùm aluntur ab iis, ut à matribus, à quibus excluſi fotíque ſunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt ſequentes, cùm primùm aquam, quaſi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conſervandi ſui natura cuſtodiam.

Legi etiam ſcriptum, eſſe avem quandam, quæ Platalea nominaretur: eam ſibi cibum quærere advolantem ad eas aves, 49 quæ ſe in mari mergerent: quæ cùm emerſiſſent, piſcémque cepiſſent, uſque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipſa invaderet. Eadémque hæc avis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eáſque, cùm ſtomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, quæ ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arenâ ſolere, & moveri prope aquam: ad quas, quaſi ad eſcam, piſces cùm acceſſerint, confici à ranis, atque conſumi. Milvo eſt quoddam bellum quaſi naturale cum corvo. Ergo alter alterius, ubicumque nactus eſt, ova frangit.

Illud verò ab Ariſtotele animadverſum, à quo pleraque, quis poteſt non mirari? Grues cùm loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli efficere formam. Ejus autem ſummo angulo aër ab iis adverſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſus avium levatur. Baſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi, ventis adjuvatur: hǽque in tergo prævolantium colla & capita reponunt. Quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipſe quoque quieſcat. In ejus locum ſuccedit ex iis, quæ acquierunt: eáque viciſſitudo in omni curſu conſervatur.

ut à matribus : deinde eas relinquunt, à quibus excluſi, fotíque ſunt : & effugiunt, cùm primùm &c. Rectè quidem, & dilucidè : nec tamen erat cur vox, *ſequentes*, quam habent Victorius & Gruterus, non retineretur.

Multa ejúſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum videtis. Jam verò illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circumſpectent, ut in cubilibus deliteſcant: atque illa mirabilia.

50 Quid ea [60], quæ nuper, id eſt paucis antè ſeculis, medicorum ingeniis reperta ſunt? Vomitione [61] canes, purgatione autem alvos ibes Ægyptiæ curant. Auditum eſt, pantheras, quæ in Barbaria venenata carne caperentur, remedium quoddam habere; quo cùm eſſent uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cùm eſſent confixæ venenatis ſagittis, herbam quærere, quæ dictamnus vocaretur, quam cùm guſtaviſſent, ſagittas excidere dicunt è corpore. Cerváque paulò ante partum perpurgant ſe quadam herbulâ, quæ Seſelis dicitur. Jam illa cernimus, ut contra metum & vim ſuis ſe armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones; aliæ fugâ ſe, aliæ occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. Multæ etiam inſectantes odoris intolerabili fœditate depellunt.

51 Ut verò perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt à providentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniúmque rerum, quæ altæ aut radicibus à ter-

60. *Quid ea, quæ nuper, &c.*] Dixerat Balbus, maximam eſſe ingeneratam animantibus conſervandi ſui à natura cuſtodiam: hìc memorat, oſtenſa illis eſſe curandi ſanandíque corporis ea remedia, quæ homines vix longo pòſt tempore invenerunt. Supplenda eſt phraſis vocibus aliquot, quarum abſentia nullam obſcuritatem affert, quoniam facilè videt lector eas abeſſe. Quid, inquit, annon eas beſtiæ jam inde à primordio norunt adhibéntque rationes curandi ſui, quas medicorum ingenia nuper invenere? *Nuper* dico. Etſi enim ante aliquot ſæcula eas artes repererint medicorum ingenia; tamen poteſt dici nuper admodum repertas eſſe, ſi ratio habeatur longiſſimi temporis, ex quo beſtiæ illas habent. Habent ſcilicet à natura ipſa traditas. ANONYMUS.

61. *Vomitione canis purgare, alvos Ibes Ægyptiæ curant*] Hic locus depravatus mihi viſus eſt: neque enim ullam certam ſtructuram, aut ſententiam horum verborum eſſe puto, & in veteribus etiam exemplaribus non parum ab hac diverſam lectionem inveni; quamvis neque in illis etiam ea integra & ſincera ſit; talis eſt tamen, ut indicio eſſe poſſit in hac vitium ſubeſſe, & perverſionem aliquam. Duo ſunt remedia, quæ medici è belluis (ut ferunt) didicere, & utraque ad corpora purganda accommodata: unum ſcilicet vomitus, quod à canibus, cùm eos herbulâ quadam perpurgari conſpexiſſent, acceperunt: alterum, clyſter, ab Ibi Ægyptiâ, videntes eam marinâ aquâ per inferiores partes ſe abluere. Exponebat igitur ea nunc Cicero: ſed in hac, quam habemus, ſcripturâ confuſa ſunt & perturbata omnia. Itaque rectius eſſe putavi hunc locum, quemadmodum in priſcis libris eſt, deſcribere. VICTORIUS. Fortaſſe ita

[62] à terra, aut ſtirpibus continerentur. Quæ quidem omnia eam vim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idque ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdémque ſeminibus & homines affatim veſcuntur, & terræ ejuſdem generis ſtirpium renovatione complentur.

Quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſervationem earum generis appareat? Nam primùm aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod perpetuitatis causâ machinata natura eſt. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimæ: & in mare, & in fœmina commiſcendorum corporum miræ libidines. Cùm autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem ferè cibum ad ſeſe, eóque ſeptum [63] fingit animal: quod cùm ex utero elapſum excidit; in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum lacteſcere incipit: eáque, quæ paulò antè nata ſunt, ſine magiſtro, duce naturâ, mammas appetunt, earúmque ubertate ſaturantur. Atque ut intelligamus, nihil horum eſſe fortuitum, & hæc omnia eſſe opera providæ ſolertíſque naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues, ut canes, his mammarum data eſt multitudo: quas eaſdem

---

ita corrigendum: *Vomitione canes purgantur: alvo ſe Ibes Ægyptiæ curant.* P. Manutius. Sic reſtitui, ſcripturæ veteris veſtigia ſecutus; *Vomitione & dejectione purgare, ex eo quod vomitione canes, alvo ſe Ibes*, &c. Nam vulgata lectio, *vomitione canis purgare, alvos Ibes Ægyptiæ curant*, mendoſa eſt. Sed in re perſpicua quid opus eſt exemplis, præſertim in promptu poſitis? Ita, quæ deſunt, ſupplenda ſunt. Nam perſpicuè dicit Cicero, medicos reperiſſe, non vomitione canes purgare; neque alvo Ibes Ægyptias ſe curare; (nam etiam qui non erant medici, hæc vidèrunt) ſed rationem purgandi per vomitionem & alvi dejectionem; ex eo quod canes & Ibes his duobus diverſis modis ſe curant. Lambinus. Hanc lectionem repræſentant Lincoln. & Pal. pr. *Vomitione canes*, purgatione *autem* alvos *Ibes Ægyptiæ curant.* Quæ cùm non ex omni parte ſincera videatur, ſcribo, *Vomitione canes, purgatione autem* alvi ſe *Ibes Ægyptiæ curant.* Davis. Ego verò principes quatuor editores, quibus fidem obligaveram, hoc in loco deſerui, & Daviſianorum Mſſ. lectionem recepi. Olivetus.

62. *Aut radicibus à terra, aut ſtirpibus continerentur*] Radix variis fibris, ac quaſi ramulis per terras ſe diffundit: ſtirps radici truncum committit. G. J. Vossius, *in Etymolog.*

63. *Eóque ſeptum fingit animal*] Excuſſi præcipuas editiones, erátque in omnibus iſtæc lectio; neque abibant Mſſ. noſtri. At non video cur non potiùs reſcribi debeat *cœptum.* Gruterus. Equidem nullus dubito, quin legendum ſit *cœptum.* Hoc olim verbum Gallico verbo reddidi; nec tamen in contextum hodie introducam. Licet enim audaciori eſſe interpreti, quàm editori. Olivetus.

eaſdem paucas habent eæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor beſtiarum ſit in educandis, cuſtodiendiſque iis, quæ procreaverunt, uſque ad eum finem, dum poſſint ſe ipſa defendere? Etſi piſces, ut aiunt, ova cùm genuerunt, relinquunt. Facilè enim illa aquâ & ſuſtinentur, & fœtum fundunt.

52 Teſtudines autem, & crocodilos dicunt, cùm in terra partum ediderint, obruere ova, deinde diſcedere: ita & naſcuntur, & educantur ipſa per ſeſe. Jam gallinæ, avéſque reliquæ, & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia ſibi, nidóſque conſtruunt, eóſque quàm poſſunt molliſſimè ſubſternunt, ut quàm facillimè ova ſerventur. Ex quibus pullos cùm excluſerint, ita tuentur, ut & pennis foveant, ne frigore lædantur; &, ſi eſt calor à ſole, ſe opponant. Cùm autem pulli pennulis uti poſſint, tum volatus eorum matres proſequuntur; reliquâ curâ liberantur.

Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conſervationem & ſalutem, hominum etiam ſolertia, & diligentia. Nam multæ & pecudes, & ſtirpes ſunt, quæ ſine procuratione hominum ſalvæ eſſe non poſſunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundantiam, aliæ aliis in locis reperiuntur. Ægyptum Nilus irrigat, &, cùm tota æſtate obrutam oppletámque tenuit, tum recedit, mollitóſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates: in quam quotannis quaſi novos agros invehit. Indus verò, qui eſt omnium fluminum maximus, non aquâ ſolùm agros lætificat & mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim vim ſeminum ſecum * frumenti ſimilium dicitur deportare. Multáque alia in aliis locis commemorabilia proferre poſſum: multos fertiles agros, alios aliorum fructuum.

53 Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad veſcendum, tam varia, támque jucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper & novitate delectemur, & copiâ. Quàm tempeſtivos autem dedit, quàm ſalutares non modò hominum, ſed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur

* Man. Lamb. *frumenti, & ſimilium*

tur è terra, ventos Eteſias? quorum flatu nimii temperantur calores: ab iiſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereunda ſunt: & tamen multa dicuntur. Enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates: æſtus maritimi, tum accedentes, tum recedentes: montes veſtiti, atque ſilveſtres: ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ: medicamentorum ſalutarium pleniſſimæ terræ: artes denique innumerabiles, ad victum & ad vitam neceſſariæ. Jam diei noctiſque viciſſitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente conſilióque divino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium, conſervationémque admirabiliter adminiſtrari.

Sin quæret quiſpiam, cujuſnam causâ tantarum rerum molitio facta ſit: arborúmne & herbarum? quæ quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen à natura ſuſtinentur. At id quidem abſurdum eſt. An beſtiarum? Nihilo probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium causâ tantùm laboraſſe. Quorum igitur causâ quis dixerit effectum eſſe mundum? Eorum ſcilicet animantium, quæ ratione utuntur. Hi ſunt dii, & homines: quibus profectò nihil eſt melius. Ratio eſt enim, quæ præſtat omnibus. Ita fit credibile, deorum & hominum causâ factum eſſe mundum, quæque in eo mundo ſint omnia. Faciliúſque intelligetur, à diis immortalibus hominibus eſſe proviſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omníſque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cùm tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, ſpiritu: ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adjunctis naribus ſpiritu augetur.

Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his
extenuatur & molitur cibus. Eorum adverſi acuti morſu divi- 54
dunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ
confectio etiam à lingua adjuvari videtur. Linguam autem ad
radices ejus hærens excipit ſtomachus: quò primùm illabuntur
ea, quæ accepta ſunt [64]. Oris utraque ex parte tonſillas attin-

64. *Accepta ſunt* : oris *utraque ex parte*] Manutius & Lambinus edidere, *quæ accepta ſunt* ore. Is *utraque ex parte tonſillas attingens* &c. Et ita legerim, quamvis Victoriani, Gruteriani, noſtríque codices à recepta lectione non abeant. Davis.

gens, palato extremo atque intimo terminatur. Atque is agitatione & motibus linguæ cùm [65] depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. Ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra id, quod devoratur, dilatantur: quæ autem ſuprà, contrahuntur.

Sed cùm aſpera arteria (ſic enim à medicis appellatur) oſtium habeat, adjunctum linguæ radicibus, paulo ſuprà quàm ad linguam ſtomachus annectitur, eáque ad pulmones uſque pertineat, excipiátque animam eam, quæ ducta ſit ſpiritu, eandémque à pulmonibus reſpiret, & reddat: tegitur quodam quaſi operculo, quod ob eam cauſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi fortè incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed cùm alvi natura, ſubjecta ſtomacho, cibi & potionis ſit receptaculum: pulmones autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in alvo multa ſunt mirabiliter effecta, quæ conſtant [66] ferè è nervis. Eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcétque, & continet, ſive illud aridum eſt, ſive humidum, quod recidit, ut id mutari & concoqui poſſit: eáque tum adſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit & confundit: ut facilè & calore, quem multum habet exterendo cibo, & præterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus dividantur.

55 In pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongiis mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt adſpirantes, tum ſpiritu [67] dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. Ex inteſtinis autem, & alvo, ſecretus à reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad jecur per quaſdam à medio inteſtino uſque ad portas jecoris (ſic enim appellant) ductas & directas vias, quæ pertinent ad jecur, eiſque adhærent. Atque inde [a] aliæ pertinentes ſunt, per quas cadit cibus à jecore dilapſus. Ab eo cibo cùm eſt ſecreta bilis, iique humores, qui ex renibus profun-

65. *Cùm* depulſum *& quaſi detruſum cibum accepit*, depellit] Quis hæc ferat in ſcriptore tam culto, quàm eſt Tullius? Meritò ſanè Gruterus ea non ſine vitio eſſe ſtatuit; ſed nec ille, nec ullus alius operam ei tollendo dedit, multò minùs reperit medicinam. Mihi reponendum videtur, *cùm depulſum & quaſi detruſum cibum accepit*, deglutit. Hoc certè verbum *gulæ* vel *œſophago* (ſic enim capiendus eſt *ſtomachus*) optimè convenit. Idem.

66. *Quæ* conſtant *ferè è nervis*] Legendum.

profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem vertunt, ad eaſdémque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapſus cibus in hoc ipſo loco in eam venam, quæ cava appellatur, confunditur, pérque eam ad cor confectus jam coactúſque [68] perlabitur: à corde autem in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes.

Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur, tum adſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt: ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potiùs explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primùm ab eo ſpiritu, deinde [b] contagione pulmonum: ex eáque pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant: cui ſimilis alter adjunctus eſt, in quem ſanguis à jecore per venam illam cavam influit. Eóque modo ex his partibus, & ſanguis per venas in omni corpore diffunditur, & ſpiritus per arterias. Utræque autem crebræ, múltæque, toto corpore intextæ, vim quandam incredibilem artificioſi operis divinique teſtantur.

Quid dicam de oſſibus? quæ ſubjecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde nervos, à quibus artus continentur; eorúmque implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut venæ & arteriæ, à corde tractæ & profectæ, in corpus omne ducuntur.

Ad hanc providentiam naturæ tam diligentem támque ſoler-
tem adjungi multa poſſunt, è quibus intelligatur, quantæ res 56
hominibus [c] à deo, quámque eximiæ tributæ ſint: qui primùm eos humo excitatos, celſos, & erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, cælum intuentes, capere poſſent. Sunt enim [69] è terra

dum *conſtat*, ut eſt in manuſcripto, ut ad *alvum* referatur. Ursinus.

67. *Tum ſpiritu dilatant*] Deeſt *ſe*, quod eſt in antiquo; *tum ſe ſpiritu dilatant*. Idem.

a Lamb. *aliæ ad renes pertinentes*

68. *Coactúſque*] Aldus nepos edidit, *coctúſque*. Ita & Daviſius.

b Man. Lamb. *coagitatione*

c Vict. *à diis*

69. *Sunt enim è terra homines non ut incolæ*] *E terrâ homines*, ſcilicet oriundi, ait

terra homines, non ut incolæ atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum atque cæleſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Senſus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tanquam in arce, mirificè ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. Nam oculi, tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent: ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere. Et aures cùm ſonum percipere debeant, qui naturâ in ſublime fertur; rectè in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itémque nares, eo quòd omnis odor ad ſupera fertur, rectè ſurſum ſunt: & quòd cibi & potionis judicium magnum earum eſt, non ſine cauſa vicinitatem oris ſecutæ ſunt. Jam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus veſcimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, quâ eſculentis & potulentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omnéſque nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire poſſimus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſariò tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandavit à ſenſibus.

Quis verò opifex, præter naturam, quâ nihil poteſt eſſe cal-
57 lidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? Quæ primùm oculos membranis tenuiſſimis veſtivit & ſepſit: quas primùm perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, ſi quid noceret: & adſpectum, quò vellent, facilè converterent. Aciéſque ipſa, quâ cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facilè vitet. Palpebræque, quæ ſunt tegmenta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſimè factæ & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas: idque providit, ut identidem fieri

ait Leſcaloperius: at id Balbus dixerat paulò antè, cùm uſus eſſet vocibus *humo excitatos*. Interim ferri non poteſt, ut voces *è terrâ* conjungamus cum *incolæ atque habitatores*: hoc vidit Daviſius, legitque *in terrâ*, ut ſenſus eſſet commodior. Ego aliter locum ſanandum eſſe puto: voces *è terrâ* ad ſuperiorem ſententiam pertinere arbitror. Sic igitur hæc & præcedentia legenda mihi videntur: *ut deorum cognitionem*, è terrâ *cælum intuentes, capere poſſent: ſunt enim homines non ut incolæ atque habitatores*, &c. PEARCIUS.

fieri poſſet cum maxima celeritate. Munitæque ſunt palpebræ tanquam vallo pilorum: quibus [70], & apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur; & ſomno conniventibus, cùm oculis ad cernendum non egeremus, ut qui, tanquam involuti, quieſcerent. Latent præterea utiliter, & excelſis undique partibus ſepiuntur. Primùm enim ſuperiora, ſuperciliis obducta, ſudorem à capite & à fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubjectæ, levitérque eminentes. Naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interjectus eſſe videatur.

Auditus autem ſemper patet: ejus enim ſenſu etiam dormientes egemus: à quo cùm ſonus eſt acceptus, etiam è ſomno excitamur. Flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex & directum pateret. Proviſum etiam, ut, ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tanquam in viſco, inhæreſceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causâ factæ, tutandíque ſenſûs; & ne adjectæ voces laberentur, atque errarent, priuſquàm ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quaſi corneolos habent introitus, multíſque cum flexibus, quòd his naturis [71] relatus amplificatur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu: & ex tortuoſis locis & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit pervadere: humorémque ſemper habent ad pulverem, multáque alia depellenda non inutilem. Guſtatus præclarè ſeptus eſt. Ore enim continetur, & ad uſum aptè, & ad incolumitatis cuſtodiam.

Omníſque ſenſus hominum multò antecellit ſenſibus beſtia- 58
rum. Primùm enim oculi in iis artibus, quarum judicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatíſque formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtiliùs. Colorum etiam,

70. *Quibus, & apertis oculis*] Aliter interpungo: *Quibus & apertis, oculis ſi quid incideret, repelleretur; & ſomno conniventibus, cùm oculis ad cernendum non egeremus utique, tamquam involuti quieſcerent.* Sic arbitror eſſe conſtituendam phraſim. Buherius.

71. *Quòd his naturis relatus amplificatur ſonus*] Quibus naturis? Hoc eſt, naturalibus qualitatibus; duritie ſcilicet, qualis eſt in corneolo introitu; & flexuoſâ obliquitate. Lescaloperius.

& figurarum venuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi judicant: atque etiam alia majora. Nam & virtutes, & vitia cognoſcunt: iratum, propitium: lætantem, dolentem: fortem, ignavum: audacem, timidúmque cognoſcunt. Aurium item eſt admirabile quoddam, artificioſúmque judicium, quo judicatur & in vocis[72], & in tibiarum, nervorúmque cantibus varietas ſonorum, intervalla, diſtinctio, & vocis genera permulta: canorum, fuſcum: læve, aſperum: grave, acutum: flexibile, durum: quæ hominum ſolùm auribus judicantur. Nariúmque item, & guſtandi pariter & tangendi magna judicia ſunt. Ad quos ſenſus capiendos & perfruendos plures etiam, quàm vellem, artes repertæ ſunt. Perſpicuum eſt enim, quò compoſitiones unguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint.

Jam verò animum ipſum, mentémque hominis, rationem,
59 conſilium, prudentiam, qui non divinâ curâ perfecta eſſe perſpicit, is ipſis rebus mihi videtur carere. De quo dum diſputarem, tuam mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quanta primùm intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis conjunctio & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo videlicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: ſinguláſque res definimus, circumſcriptéque complectimur: ex quo ſcientia intelligitur quam vim habeat, qualis ſit: quâ ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. Quanta verò illa ſunt, quæ vos Academici infirmatis & tollitis, quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus! Ex quibus collatis inter ſe & comparatis, artes quoque efficimus, partim ad uſum vitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Jam verò domina re-

rum

72. *Et in vocis, & in tibiarum, nervorúmque cantibus ... & vocis genera permulta*] Si quis hæc cogitet, mecum (opinor) cenſebit Ciceronem non bis de *voce* in eadem ſententiâ locutum eſſe; ſtatuétque priora verba *& in vocis* locum non ſuum occupaſſe. En totum locum eo modo, quo ſcripſiſſe Ciceronem credo: *Auriúmque item eſt admirabile quoddam artificioſúmque judicium; quo judicatur & in tibiarum nervorúmque cantibus varietas ſonorum, intervalla, diſtinctio; &* in *vocis* (ſcilicet cantibus) *genera permulta, canorum, fuſcum*, &c. PEARCIUS.

73. *Per quam vox, principium à mente ducens, percipitur & funditur*] Ducit vox principium à mente. Quid eſt enim vox humana? cogitatio, ut ita dicam, ſono veſti-

rum (ut vos ſoletis dicere) eloquendi vis, quàm eſt præclara, quámque divina! quæ primùm efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. Deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiáſque reſtinguimus. Hæc nos juris, legum, urbium ſocietate devinxit: hæc à vita immani & fera ſegregavit.

Ad uſum autem orationis incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. Primùm enim à pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam [73] vox, principium à mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos [74] vocis diſtinctos & preſſos efficit, cùm & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. Itaque plectri ſimilem linguam noſtri [75] ſolent dicere: chordarum dentes, nares [76] cornibus iis, qui ad nervos reſonant in cantibus.

Quàm verò aptas, quámque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! Digitorum enim contractio facilis, 60
facilíſque porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſcalpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tibiarum, apta manus eſt, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa neceſſitatis; cultus dico agrorum, exſtructionéſque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnémque fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſimus; urbes, muros,

veſtita. Anonymus.

74. *Quæ ſonos vocis diſtinctos, & preſſos efficit*] *Preſſos*, non vagos, ac ſparſos, ſed qui verba ſyllabis juncta componant. Poteſt hoc vocabulum uſurpatum eſſe alibi fortaſſe alio ſenſu: hìc tamen quam vim habeat, declarant ea quæ ſequuntur. *Cùm & ad dentes & ad alias partes pellit oris.* Idem.

75. *Noſtri*] Stoici.

76. *Nares cornibus iis*, &c.] Cur non dixit *nares cornuum eorum*, &c. nam debebant etiam ἀσυνδέτως deinceps conſequi ſimiles caſus; *linguam plectri ſimilem; chordarum, dentes; nares cornuum eorum*, &c. Notandus igitur locus, cujus ſimilem me apud Lucretium reperire & notare memini lib. IV. ſub extr. Lambinus.

muros, domicilia, delubra haberemus.

Jam verò operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ vel ſtatim conſumantur, vel mandentur condita vetuſtati. Et præterea veſcimur beſtiis & terrenis, & aquatilibus, & volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum vectiones: quorum celeritas atque vis nobis ipſis affert vim & celeritatem. Nos onera quibuſdam beſtiis, nos juga imponimus: nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos è terræ cavernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omnique materiâ, & cultâ, & ſilveſtri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis ſepti frigora caloréſque pellamus. Magnos verò uſus affert ad navigia facienda, quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad vitam copiæ: quáſque res violentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur.

Quid verò? hominum ratio non in cælum uſque penetravit?
61 Soli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſúſque cognovimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis, & lunæ, cognitæ, prædictæque in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum; ex qua oritur pietas: cui conjuncta juſtitia eſt, reliquæque virtutes: è quibus vita beata exſiſtit par & ſimilis deorum: nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cæleſtibus. Quibus rebus expoſitis ſatis docuiſſe videor,

hominis

hominis natura quanto omnes anteiret animantes. Ex quo de-
bet intelligi, nec figuram, ſitúmque membrorum, nec ingenii
mentíſque vim talem effici potuiſſe fortunâ. Reſtat, ut doceam,
atque aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, qui-
bus utantur homines, hominum causâ facta eſſe, & parata.

Principio ipſe mundus deorum, hominúmque causâ factus
eſt: quæque in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, 62
& inventa ſunt. Eſt enim mundus quaſi communis deorum at-
que hominum domus, aut urbs utrorumque. Soli enim ratio-
ne utentes, jure ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & Lacedæ-
monem, Athenienſium Lacedæmoniorúmque causâ putandum
eſt conditas eſſe: omniáque, quæ ſint in his urbibus, eorum
populorum rectè eſſe dicuntur: ſic quæcumque ſunt in omni
mundo, deorum atque hominum putanda ſunt.

Jam verò circuitus ſolis & lunæ, reliquorúmque ſiderum,
quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen &
ſpectaculum hominibus præbent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpe-
cies, nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiámque præſtantior:
eorum enim curſus dimetati, maturitates temporum, & varie-
tates, mutationéſque cognovimus. Quæ ſi hominibus ſolis nota
ſunt, hominum facta eſſe causâ judicanda ſunt.

Terra verò fœta frugibus, & vario leguminum genere, quæ
cum maxima largitate fundit, ea ferarúmne, an hominum cau-
sâ gignere videtur? Quid de vitibus, olivetíſque dicam? qua-
rum uberrimi lætiſſimíque fructus nihil omnino ad beſtias per-
tinent. Neque enim ſerendi, neque colendi, nec tempeſtivè de-
metendi, percipiendíque fructus, neque condendi ac reponen-
di ulla pecudum ſcientia eſt: earúmque omnium rerum, homi-
num eſt & uſus, & cura.

Ut fides igitur & tibias eorum causâ factas dicendum eſt, qui
illis uti poſſunt; ſic ea, quæ diximus, iis ſolis confitendum eſt 63
eſſe parata, qui utuntur. Nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex
his, aut rapiunt, illarum quoque causâ ea nata eſſe dicemus.
Neque enim homines murium aut formicarum causâ frumentum
condunt, ſed conjugum, & liberorum, & familiarum ſuarum.
Itaque beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palàm & liberè.
Hominum igitur causâ eas rerum copias comparatas fatendum

eſt. Niſi fortè tanta ubertas & varietas pomorum, eorúmque jucundus non guſtatus ſolùm, ſed odoratus etiam, & adſpectus dubitationem affert, quin hominibus ſolis ea natura donaverit. Tantúmque abeſt, ut hæc beſtiarum etiam causâ parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratiâ generatas eſſe videamus. Quid enim oves aliud afferunt, niſi ut earum villis confectis atque contextis homines veſtiantur? Quæ quidem neque ali, neque ſuſtentari, neque ullum fructum edere ex ſe ſine cultu hominum & curatione potuiſſent. Canum verò tam fida cuſtodia, támque amans dominorum adulatio, tantúmque odium in externos, & tam incredibilis ad inveſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos?

Quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata: cervices autem natæ ad jugum: tum vires humerorum & latitudines ad aratra extrahenda. Quibus cùm terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poëtæ loquuntur, vis nunquam ulla afferebatur.

Ferrea[77] *tum verò proles exorta repentè eſt,*
Auſáque funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitúmque juvencum.

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum viſceribus veſci ſcelus haberetur.

64 Longum eſt mulorum perſequi utilitates, & aſinorum; quæ certè ad hominum uſum paratæ ſunt. Sus verò quid habet, præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret[78], animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. Qua pecude, quòd erat ad veſcendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. Quid multitu-

77. *Ferrea tum verò proles*] Hæc ſunt ex Arato converſa.

78. *Multa ſæpe res hominum ſententiâ, atque utilitate partæ*] Omnium codicum, præter quàm Lambiniani, lectio ita fert. Quæ quidem emendationem videtur aliquam poſtulare, at non tantam, meo certè judicio, quantam affert Lambinus. Sic enim leges apud eum, imò in ipſo Ciceronis contextu, quem cenſor ille ſuis caſtigationibus paulo confidentiùs implere ſolet. *Multa ſæpe res* ex *animi ſententia*, & utilitates *partæ*. At quid neceſſe eſt tam multa immutare, cùm addita præpoſitiuncula duntaxat una reſtituat huic loco ſenſum & nitorem! Quid opus legere *animi*, ubi *hominum* legimus? Licèt enim Cicero, & alii paſſim Latini ſcriptores dixerint

multitudinem, ſuavitatémque piſcium dicam? Quid avium? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronœa noſtra Epicurea fuiſſe videatur. Atque hæ ne caperentur quidem, niſi hominum ratione, atque ſolertiâ. Quanquam aves quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum causâ eſſe natas putamus.

Jam verò immanes & feras belluas nanciſcimur venando, ut & veſcamur iis, & exerceamur in venando ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur domitis & condocefactis, ut elephantis: multáque ex earum corporibus remedia, morbis & vulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus & herbis, quarum utilitates longinqui temporis uſu & periclitatione percipimus. Totam licet animis tanquam oculis luſtrare terram, mariáque omnia? Cernes jam ſpatia frugifera atque immenſa camporum, veſtitúſque denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec verò tantùm ſupra terram, ſed etiam in intimis ejus tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis invenitur.

Illud verò, quod uterque veſtrûm fortaſſe arripiet ad reprehendendum: Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur: Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi videtur vel maximè confirmare, deorum providentiâ conſuli rebus humanis. Eſt enim profectò divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in privatis, tum maximè in publicis. Multa cernunt haruſpices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa ſomniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ [78] ſæpe res hominum ſententiâ, atque utilitate par-

65

rint *ex animi ſententia*: tamen ſæpe quoque omiſerunt illud *animi*, atque hunc in modum locuti ſunt: *Ex ſententia rem aliquam gerere: ex ſententiâ navigare, opſonare*, &c. Sæpe aliud adjectivum, aut ſubſtantivum adjunxerunt. Ita Cicero, Fam. II. 6. *Feliciter, & ex mea ſententia Remp. geſſimus.* Quidni pariter hoc loco dixerit, *Multæ ſæpe res ex hominum ſententia partæ?* Item quid eſt quòd legat Lambinus *utilitates?* cùm cæteri omnes legant *utilitate*, & eleganter omnino *multæ res ex hominum utilitate partæ* dicantur: non minùs quàm illud ad Attic. V. 8. *Statues ex noſtra dignitate* &c. Quare ut caſtigatio noſtra ſit verecundior, nec tamen inferior ſenſu, & elegantiâ, ſolam præpoſitionem *ex* huic loco reſtituendo placet addere, & ita legere, *Multæ ſæpe res ex hominum ſententia, & utilitate partæ.* Lescaloperius.

partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. Hæc igitur ſive vis, ſive ars, ſive natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profectò eſt, nec ab alio alicui, quàm à diis immortalibus, data. Quæ ſi ſingula vos fortè non movent, univerſa certè tamen inter ſe connexa, atque conjuncta movere debebunt.

Nec verò univerſo generi hominum ſolùm, ſed etiam ſingulis à diis immortalibus conſuli & provideri ſolet. Licet enim contrahere univerſitatem generis humani, eámque gradatim ad pauciores, poſtremò deducere ad ſingulos.

66 Nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacumque in ora ac parte terrarum, ab hujuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas antè diximus: his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. Sin autem his conſulunt, qui quaſi magnam quandam inſulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus: etiam illis conſulunt, qui partes ejus inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. Ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſeparatim ab univerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum; poſt hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrúmve memoriâ Scipionem, Lælium: multóſque præterea & noſtra civitas, & Græcia tulit ſingulares viros, quorum neminem niſi juvante deo talem fuiſſe credendum eſt. Quæ ratio poëtas, maximéque Homerum, impulit, ut principibus heroum, Ulyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos, diſcriminum & periculorum comites, adjungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſuprà commemoravi, declarant, ab his & civitatibus, & ſingulis hominibus conſuli. Quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur. Multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multiſque rebus aliis: quas diuturnus uſus ita notavit, ut artem divinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus ſine aliquo afflatu divino unquam fuit.

Nec verò ita refellendum eſt, ut, ſi ſegetibus aut vinetis cujuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſi quid è vitæ commodis caſus abſtu-

abſtulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inviſum deo, aut neglectum à deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt. Magnis autem viris proſperè eveniunt ſemper omnes res: ſi quidem ſatis à noſtris, & à principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus virtutis, & copiis.

Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem 67
de natura deorum. Tu autem, Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas, téque & principem civem putes, & pontificem eſſe cogites, &, quoniam in utramque partem vobis licet diſputare, hanc potiùs ſumas: eámque facultatem diſſerendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia, huc potiùs conferas. Mala enim & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſive ex animo id fit, ſive ſimulatè.

DE NATURA DEORUM,

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Tres in partes commodè tribui poteſt hic Liber, in præfationem, diſputationem, & brevem epilogum. In præfatione, Cicero tranſit à diſſertatione Balbi ad Cottæ diſſertationem. In diſputatione, totam Stoicorum Theologiam ſuperiori libro copiosè à Balbo expoſitam, Cotta confutat. In epilogo, quis fuerit diſputationis exitus, aperitur. LESCALOPERIUS.

QUÆ cùm Balbus dixiſſet, tum arridens 1
Cotta, Serò, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam. Ego enim, te diſputante, quid contrà dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui causâ, quàm ea, quæ minùs intelligebam, requirendi. Cùm autem ſuo cuique judicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu velis.

Hîc Velleius, Neſcis [1], inquit, quanta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus. Jucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. Præbebo igitur ego me tibi viciſſim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim, te, ut ſoles, bene paratum venire.

Tum Cotta, Si mehercule [2], inquit, Vellei. Neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. Quî tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus veſter de diis immortalibus non magnopere pugnare. Tantummodò negare deos eſſe non audet, ne quid invidiæ ſubeat, aut criminis. Cùm verò deos nihil agere, nihil curare confirmat, membríſque humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere videtur, ſatíſque putare, ſi dixerit eſſe quandam beatam naturam, & æternam. A Balbo autem animadvertiſti, credo, quàm multa dicta ſint, quámque, etiam ſi minùs vera, tamen apta inter ſe, & cohærentia. Itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quàm ea, quæ minùs intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, reſponderéne mihi malis, de ſingulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an univerſam audire orationem meam.

Tum Balbus: Ego verò, ſi quid explanari tibi voles, reſpondere malo. Sin me interrogare, non tam intelligendi causâ, quàm refellendi; utrum voles faciam: vel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo: vel, cùm peroraris, ad omnia.

2 Tum Cotta, Optimè, inquit: quamobrem ſic agamus, ut nos

---

1. *Neſcis, inquit, quantâ cum expectatione, Cotta, ſim te auditurus*] Donatus *in Andr.* act. 4. ſc. 5. Neſcis *plerumque dicimus ei, quem non redarguere volumus imperitiæ, aut ignorantiæ; ſed quem facere volumus, ut velit libenter.* PASSERATIUS, in Propert. II. 15. 12.

2. *Si mehercule, inquit, Vellei*] Aut in his verbis mendum eſt, aut quidpiam deſideratur. Quod ſi ita corriges, *ſanè hercule, inquit, Vellei*, non erit, quo lector offendatur: ſubaudietur enim *paratus venio*; & optimè cum ſequentibus ſententia conveniet. P. MANUTIUS. Reſtituit Lambinus, *ſic mehercule*: quod puto eſſe intelligendum hoc ſenſu, ut dicat Cotta, ſic eſſe ſe paratum, utì priùs dixerat; non ad refellendum, ſed ad requirendum quæ minùs intelligebat. Niſi malis ita accipere: *Sic* ſanè res habet utì tu ais; venio paratus; neque aliter debui, hominem nactus, qui ſciat *apta inter ſe, & coharentia* dicere. ANONYMUS. Lambino aſſentirer; niſi facilior ſe offerret emendandi ratio. Legatur: *Sim hercule*. Utinam ſim paratus, ut me eſſe ais. Neminem eſſe arbitrer qui non intelligat, quàm hoc perſonæ oratoris conveniat, diſſimulantis vires, & *extenuantis eas conſultò*. Latinum eſſe, *ſim*, pro *utinam ſim*, non opinor negaturos eſſe gramma-

nos ipſa ducit oratio. Sed antequàm de re, pauca de me. Non enim mediocriter moveor auctoritate tua, Balbe, orationéque[3] ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminiſſem, me & Cottam eſſe, & pontificem. Quod eò, credo, valebat, ut opiniones, quas à majoribus accepimus de diis immortalibus, ſacra, cæremonias, religionéſque defenderem. Ego verò eas defendam ſemper, ſempérque defendi: nec me ex ea opinione, quam à majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti aut indocti movebit. Sed cùm de religione agitur, T. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor: habeóque C. Lælium augurem, eundémque ſapientem, quem potiùs audiam de religione dicentem in illa oratione[4] nobili, quàm quemquam principem Stoicorum. Cúmque omnis populi Romani religio in ſacra, & in auſpicia diviſa ſit: tertium adjunctum ſit, ſi quid prædictionis causâ, ex portentis & monſtris, Sibyllæ interpretes, haruſpicéſve monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putavi: mihique ita perſuaſi, Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſtitutis, fundamenta jeciſſe noſtræ civitatis: quæ nunquam profectò ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſet. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat. Fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. A te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis; majoribus autem noſtris, etiam nullâ ratione redditâ, credere.

Tum

---

grammaticos. Propertius, IV. *Eleg.* XI. 101. *Sim digna merendo*, &c. Tibullus, in Panegyric. verſ. 4. *Tanti ſim conditor acti.* Sic enim legendum. Et verſ. 37. *Sim victor in illis.* Quo pacto ex *ſim hercule* provenerit, *ſi me hercule*, quid opus eſt explicare? BUHERIUS.

3. *Orationéque eâ, quæ me in perorando cohortabatur*] Lambinus reponendum putavit, *quâ me in perorando cohortabaris.* At mutatione nihil eſt opus; cur enim oratio cohortari non dicatur, nullus video. Similiter noſter Acad. II. 33. *Quid fiet artibus? quibus? iiſne, quæ ipſæ fatentur conjecturâ ſe plus uti, quàm ſcientiâ? an iis, quæ tantùm id quod videtur ſequuntur, nec habent iſtam artem veſtram, quâ vera & falſa dijudicent.* Ubi *dijudicandi vis* artibus adſcribitur; ut in loco, quem tractamus, orationi cohortatio. DAVISIUS. Non aliter infrà cap. 35. *Invita verſatur oratio.* Tuſcul. I. 46. *Ita tetra ſunt quædam, ut ea fugiat & reformidet oratio.* Ibid. *Suis ſe laudibus vita occidens conſolari poteſt.* Amat hunc dicendi ornatum Cicero, à poëtis mutuatum. ANONYMUS.

4. *In illa oratione nobili*] Orationem de Collegiis intelligit, quam *aureolam* vocat infrà, cap. 17. Ejus habendæ occaſionem exponit lib. *de Amicit.* cap. 25. DAVIS.

3 Tum Balbus, Quam igitur à me rationem, inquit, Cotta, deſideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit diviſio tua: primùm, ut velles docere deos eſſe: deinde, quales eſſent: tum, ab his mundum regi: poſtremò, conſulere eos rebus humanis. Hæc, ſi rectè memini, partitio fuit. Rectiſſimè, inquit Balbus: ſed exſpecto, quid requiras. Tum Cotta, Primum quidque videamus, inquit. Etſi id eſt primum, quod inter omnes, niſi admodum impios, convenit, mihi quidem [5] ex animo exuri non poteſt, eſſe deos: id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt auctoritate majorum, cur ita ſit, nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur à me velis diſcere? Tum Cotta, Quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil unquam audierim de diis immortalibus, nihil cogitaverim, rudem me diſcipulum & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce.

Dic igitur, inquit, quid requíras. Egóne? primùm illud, cur, quod [6] ne egere quidem oratione dixiſſes, quòd eſſet perſpicuum, & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit, animadverti, Cotta, ſæpe, cùm *in* foro diceres, quàm plurimis poſſis argumentis onerare judicem, ſi modò eam facultatem tibi daret cauſa. Atque hoc idem & philoſophi faciunt, & ego, ut potui, feci. Tu autem, qui id quæris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantùm, cùm idem uno aſſequi poſſim.

Tum Cotta, Quàm ſimile iſtud ſit, inquit, tu videris. Nam ego neque in cauſis, ſi quid eſt evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari ſoleo: perſpicuitas enim argumentatione

5. *Mihi quidem ex animo* exuri *non poteſt*] Lambino *exſeri*, aliis *erui* placet, aliis *eximi*, aliis denique *exui*. Nulla verò fuit ratio, cur hæc ſollicitarent viri docti: ea enim *inuri* dicuntur quæ altè ſunt impreſſa. Vulgaris eſt hæc metaphora, ut exemplis non egeamus. Plura tamen, ſi opus eſt, ſuppeditabit J. Fr. Gronovius ad Livii IX. 3. Huic contrarium eſt *exuri*. Videatur illud Plauti Rudent. Act. III. Sc. IV. 62. LA. *Ignem magnum hic faciam.* DÆ. *quin ut humanum* exuras *tibi.* Vult igitur Noſter, opinionem de diis immortalibus, in ejus animo radices tam altas egiſſe, ut nullo modo, ne igne quidem ferróque, poſſit eximi. DAVISIUS.

6. *Cur quod* (perſpicuum in iſtam partem) *ne egere quidem oratione dixiſſes*, *quòd eſſet perſpicuum*] Ita vulgò. Lambinus voluit, *cur quod* in iſta parte *ne egere quidem* &c. Vulgata ſanè lectio ferri non poteſt, licet defenſorem nacta ſit Pet. Leſcaloperium. Sed ſimiles habent labra lactucas. Ut quod res eſt dicam; voces illæ, unci-

ne elevatur: nec, ſi id facerem in cauſis forenſibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. Cur contuerere autem altero oculo, cauſa non eſſet; cùm idem obtutus eſſet amborum, & cùm rerum natura, quam tu ſapientem eſſe vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluiſſet. Sed quia non confidebas, tam eſſe id perſpicuum, quàm tu velis; propterea multis argumentis deos eſſe docere voluiſti. Mihi enim unum ſatis erat, ita nobis majores noſtros tradidiſſe. Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnas. Patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dii ſint: rémque meâ ſententiâ minimè dubiam, argumentando dubiam facis. Mandavi enim memoriæ non numerum ſolùm, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum.

Primum fuit, cùm cælum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quaſi verò quiſquam noſtrûm iſtum potiùs, quàm Capitolinum Jovem appellet: aut hoc perſpicuum ſit, conſtétque inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi Velleius, multique præterea, ne animantes quidem eſſe concedant.

Grave etiam argumentum tibi videbatur, quòd opinio de diis immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſceret. Placet igitur, tantas res [7] opinione ſtultorum judicari, vobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis?

At enim præſentes videmus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorum apud 5

 Sa-

uncinis cinctæ, ſpongiam merentur. Ipſa loquendi ratio imperitum fraterculum ſatis arguit. Davisius. Facilè doctis quibuſdam viris aſſentior, qui illa verba *perſpicuum in iſtam partem* ex hoc loco amovenda eſſe arbitrati ſunt. Vox *perſpicuum* (ut inter illos conſtat) ex ſequentibus adducebatur: & mihi quidem ſimiliter videntur voces *in iſtam partem* adductæ eſſe ex præcedentibus. Sic velim, ut legatur tota ſententia: *Dic igitur, inquit, quid requiras in iſtam partem. Egóne? primum illud, cur, quod ne egere quidem oratione dixiſſes, quòd eſſet perſpicuum & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris?* Per voces *in iſtam partem* intellige *ſur ce ſujet-la*, in iſta de diis immortalibus diſputatione. Hujus loquendi generis exempla peti poſſunt ex Rob. Steph. Theſauro. Pearcius.

7. *Tantas res opinione ſtultorum judicari, vobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis*] Omnes homines, præter ſapientem ſuum, ſtultos eſſe Stoici contendebant; & eorum eſt paradoxum, πάντας τοὺς ἄφρονας μαίνεσθαι. De eo vide Ciceronem Parad. IV. Davisius.

Sagram prælio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt, homines homine natos, & quos Homerus [8], qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone, eos tu cantheriis albis, nullis calonibus, obviam Vatieno veniſſe exiſtimas, & victoriam populi Romani Vatieno potiùs, homini ruſtico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiaviſſe? Ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam veſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? Nónne mavis illud credere, quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, divinos eſſe & æternos, quàm eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? Aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet, quomodo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nónne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam: nónne ſenatûs conſultum de Vatieno vides? Nam de Sagra Græcorum etiam eſt vulgare proverbium [9]: qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nónne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem à te rationes requiro.

6 Sequuntur [10], quæ futura ſunt. Effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. Sæpe autem ne utile quidem eſt ſcire, quid futurum ſit. Miſerum eſt enim, nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremum, & tamen commune ſolatium: præſertim cùm vos iidem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æternitate verum fuerit, id eſſe fatum. Quid igitur juvat, aut quid affert ad cavendum, ſcire aliquid futu-

8. *Homerus*] Iliad. Γ, 345.

9. *Proverbium*] Græcè ſic effertur: Ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρᾳ. Vide Zenobium Cent. II. 17. & Suidam. IDEM.

10. *Sequuntur, quæ futura ſunt*] Ante hæc verba, textum Ciceronis eſſe interruptum nemo eruditus non intelligit, quamvis id quidam imperiti librarii diſſimulare voluerint. Sed nihil *admodum* in hac lacuna eſſe deperditum videtur. LESCALOPER. Qui Latinè dicit, *nihil admodum*, perinde eſt ac ſi dicat *nihil omnino*. Ergo ſi nihil *omnino* deperditum eſt, cur lacunam agnoſcit? ANONYMUS.

11. *Quî iſta intellecta ſunt à philoſophis debeo diſcere: præſertim cùm iſti plurimis de rebus divini* (vulgò *divinis*) *mentiantur*] Dixerat priùs Cotta: *Rumoribus mecum pugnas, Balbe: ego autem à te*, quoniam philoſopham uterque perſonam induimus, *rationes requiro ... Quis invenit fiſſum jecoris? Quis cornicis cantum notavit?* ... Hîc eumdem urget locum. Quî *iſta*, inquit, *intellecta ſint*, hoc eſt, quo tandem pacto

ſuturum, cùm id certè ſuturum ſit? Unde porrò iſta divinatio? quis invenit fiſſum jecoris? quis cornicis cantum notavit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed quî iſta [11] intellecta ſunt, à philoſophis debeo diſcere, præſertim cùm plurimis de rebus iſti divini mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) ſæpe falluntur. Quid ſimile, medicina, cujus ego rationem video; & divinatio, quæ unde oriatur non intelligo? Tu autem etiam Deciorum devotionibus placatos deos eſſe cenſes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non poſſent, niſi viri tales occidiſſent? Conſilium illud imperatorium fuit, quod Græci στρατήγημα appellant, ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, vitæ non parcerent. Rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtem immittentem, perſequeretur: id quod evenit. Nam Fauni vocem equidem nunquam audivi. Tibi, ſi te audiſſe dicis, credam: etſi, Faunus omnino quid ſit, neſcio.

Non igitur adhuc, quantum quidem in te, Balbe, eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent 7
Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. Unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum. Alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. Tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copiâ. Quartus ex aſtrorum ordine, cæliqüe conſtantiâ.

pacto intellectum ſit, atque cognitum, hæc indicia eſſe ac ſignificationes rerum futurarum, *à philoſophis debeo diſcere*, quorum eſt opus proprium ac munus, mente præjudicatis opinionibus liberâ, veritatem explorare, & rerum cauſas, modos, rationes explicare; non ab iis, quos tu, Balbe, advocas, vel narratoribus fabularum, vel divinarum artium cultoribus: *præſertim cùm iſti plurimis de rebus mentiantur*. Hoc ipſum argumentum tractatur, *de Divinat.* II. 14. Si hæc apta loco eſt, cùmque Ciceronis inſtituto ac verbis congruens explicatio, ſtandum eſt auctoritate manuſcripti codicis Regii, omittentis vocem *divinis*. Ei Walkerus ultimam demit literam, legítque *divini*. Videre debuerat, hujus nominis vim contineri in pronomine *iſti*, quod evolvi ſic debet: Ii, quos tu laudas, quibus credis, quos mihi objicis. ANONYMUS. *Divinis*, quod habent vulgati omnes, ferri non poterat. Vocem tamen integram omittere cùm non auderem, Walkeri conjecturam admiſi: quæ ſi non prodeſt, non nocet. OLIVETUS.

De præſenſione diximus. De perturbationibus cæleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cùm ea fiant, non eſſe multos, qui illa metuant, & à diis immortalibus fieri exiſtiment. Sed non id quæritur, ſintne aliqui, qui deos eſſe putent: dii utrùm ſint, nécne, quæritur.

Nam reliquæ cauſæ, quas Cleanthes affert, quarum una eſt de commodorum, quæ capimus, copiâ: altera de temporum ordine, cælique conſtantiâ: tum tractabuntur à nobis, cùm de providentia deorum diſputabimus, de qua plurima à te, Balbe, dicta ſunt: eodémque illa etiam differemus, quod Chryſippum [12] dicere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius. Quæque [13] in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cùm totius mundi convenientiam conſenſúmque afferebas, Zenoniſque breves & acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modò dixi, differemus. Eodémque tempore illa omnia, quæ à te phyſicè dicta ſunt de vi ignea, déque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quærentur: omniáque, quæ à te [14] nudius tertius dicta ſunt, cùm docere velles, deos eſſe, quare & mundus univerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent, in idem tempus reſervabo. A te autem idem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi perſuadeas, deos eſſe.

8 Tum Balbus, Equidem attuliſſe rationes mihi videor: ſed eas tu ita refellis, ut, cùm me interrogaturus eſſe videare, & ego me ad reſpondendum compararim, repentè avertas orationem, nec des reſpondendi locum. Itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de divinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu

12. *Quod Chryſippum dicere aiebas*] Fortè, *quæ Chryſippum dicere aiebas*; vel in antecedentibus, *eodémque* illud *etiam differemus*. Harum emendationum alteram flagitat oratio. Davisius.

13. *Quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cùm totius*] Delenda videtur copula *&*. Wopkens.

14. *Quæ à te* nudiuſtertius *dicta ſunt*] *ἁμάρτημα μνημονικὸν*, totus enim hic dialogus uno die fingitur habitus. Vide Fulv. Urſinum ad lib. II. cap. 29. Davis.

15. Quòd *nihil in rerum natura*] Ita dedi, veteres libros ſecutus; nam vulg. *quo nihil* exhibent. Davisius. Quod offert Daviſius, equidem accipiam libens. Qui tamen ſint libri quos appellat veteres, neſcio. Quare duces quatuor meos deſerere nolui. Olivetus.

16. *Acuta concluſio dilatavit*] Difficilis locus; & fortaſſe corruptus; de quo variè conjecerunt docti: alii enim legerunt *dilati-*

tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere. Sed ab hac quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. Quare, ſi videtur, noli agere confusè: ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur.

Optimè, inquit Cotta. Itaque quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diviſiſti, de primâque diximus, conſideremus ſecundam: quæ mihi talis videtur fuiſſe, ut, cùm oſtendere velles, quales dii eſſent, oſtenderes nullos eſſe. A conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cùm deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas, quin mundus eſſet deus, quo [15] nihil in rerum natura melius eſſet; modò poſſemus eum animantem cogitare, vel potiùs, ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere. Sed cùm mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? Si pulchrius, aſſentior. Si aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior. Sin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior; non quòd difficile ſit mentem ab oculis ſevocare: ſed quò magis ſevoco, eo minùs id, quod tu vis, poſſum mente comprehendere.

Nihil eſt mundo melius in rerum natura. Ne in terris qui- 9
dem urbe noſtra. Num igitur idcirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non ſit, num idcircò exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modò ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur; non te ipſum, quod velis, ſumere.

Iſtum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, &, ut tibi videbatur, acuta [16] concluſio dilatavit. Zeno enim ita con-

dilucidavit, alii *declaravit*, alii *coarctavit*: omnes ferè ſtatuerunt vocem vulgatam *dilatavit* repudiandam eſſe excepto Leſcaloperio, qui eam retinuit, ſenſúmque loci hunc voluit eſſe, *breve argumentum Zenonis anſam tibi dedit ad locum iſtum amplificandum.* Olim conjeceram legendum eſſe, *acuta concluſio* non *dilatavit*: ut *non dilatare locum totum* ſignificet eum non ſatis illuſtrare, & in omnibus ſuis partibus explicare. Sed de hoc nihil certi habeo quod dicam. PEARCIUS. Fortaſſe hoc vult Cicero: Hunc locum Zeno explicavit aliquanto fuſiùs, quàm ſolebat. Aliter enim dilatat verboſus, aliter breviloquens. ANONYM. Ego illud *dilatavit* hunc in modum interpretor: Sic expreſſit, ut dilatationis ſatis amplæ vicem præſtiterit. Zenonis concluſio ſic continebat partes omnes loci illius, de quo hîc loquitur Cotta, ut totum illum locum quaſi patefaceret ac panderet. WOPKENSIUS.

cludit: *Quod ratione utitur, melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur. Nihil autem mundo melius. Ratione igitur mundus utitur.* Hoc ſi placet, jam efficies, ut mundus optimè librum legere videatur. Zenonis enim veſtigiis hoc modo rationem poteris concludere. Quod literatum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt literatum. Nihil autem mundo melius. Literatus igitur eſt mundus. Iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrinâ eruditus, poſtremò philoſophus erit mundus. Sæpe dixti, nihil fieri ſine deo, nec ullam vim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. Concedam non modò animantem & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. Non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius. Nihil eſt enim eo pulchrius, nihil nobis ſalutarius, nihil ornatius adſpectu, motúque conſtantius. Quòd ſi mundus univerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas: quarum te curſus æquabiles æterníque delectabant: nec mehercule injuriâ: ſunt enim admirabili, incredibilíque conſtantiâ. Sed non omnia, Balbe; quæ curſus certos & conſtantes habent, ea deo potiùs tribuenda ſunt, quàm naturæ.

10 Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyámque rapax ubi dividit unda?

Quid? æſtus maritimi, vel Hiſpanienſes, vel Britannici, eorúmque certis temporibus vel acceſſus, vel receſſus, ſine deo fieri nónne poſſunt? Vide, quæſo, ſi omnis motus, omniáque, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſervant, divina ducimus, ne tertianas [17] quidem febres, & quartanas, divinas eſſe dicendum

17. *Ne tertianas* quidem *febres*] Niſi placeat illa Lambini conjectura, pro qua reponit *ne tertianas* quoque *febres*; lege *ne tertianas* item *febres*, quod etiam M. A. Mureto venit in mentem. Certè flagitat loci ſenſus, ut vel hanc vel illam emendationem recipiamus. DAVISIUS. Fruſtrà trepidant critici, & ferrum ignémque adhibent, ubi nihil eſt morbidum. Quid Cotta dicit? *Si omnià quæ certis temporibus*

dum ſit, quarum reverſione & motu quid poteſt eſſe conſtantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. Quod vos cùm facere non poteſtis, tanquam in aram, confugitis ad deum.

Et Chryſippus tibi acutè dicere videbatur, homo ſine dubio verſutus & callidus. *Verſutos* eos appello, quorum celeriter mens verſatur: *callidos* autem, quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. Is igitur, „Si aliquid eſt, inquit, quod „homo efficere non poſſit; qui id efficit, melior eſt homine. „Homo autem hæc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt. „Qui potuit igitur, is præſtat homini. Homini autem præſtare „quis poſſit, niſi deus? Eſt igitur deus.

Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore verſantur. Quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam & rationem interſit, non diſtinguitur. Idémque, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius. Id autem putare quemquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe. Sit ſanè arrogantis, pluris ſe putare, quàm mundum. At illud non modò non arrogantis, ſed potiùs prudentis, intelligere ſe habere ſenſum & rationem: hæc eadem Orionem & Caniculam non habere. Et, *ſi domus pulchra ſit, intelligamus eam dominis*, inquit, *ædificatam eſſe, non muribus; ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus.* Ita prorſus exiſtimarem, ſi illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem.

At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam 11
arripuerimus, ſi nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. Niſi verò loqui ſolem cum luna putamus, cùm propiùs acceſſerit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. Naturæ iſta ſunt, Balbe, naturæ non artificioſè ambulantis, ut ait Zeno, (quod quidem quale ſit, jam videbimus) ſed omnia cientis & agitantis motibus & mutationibus ſuis.

Itaque

bus ordinem ſuum conſervant, divina eſſe *ducimus*, uti vis: *vide*: cave, *ne dicendum ſit febres*, ſi non omnes, *tertianas quidem*, *&* *quartanas, divinas eſſe*. Si non omnes, tertianæ quidem, & quartanæ, certis temporibus ordinem ſuum conſervant: conſequens eſt ergo, has ſaltem eſſe divinas. ANONYMUS.

Itaque illà mihi placebat oratio [18] de convenientia, conſenſúque naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accidere potuiſſe, niſi ea [19] uno divino ſpiritu contineretur. Illa [20] verò cohæret & permanet naturæ viribus, non deorum: éſtque in ea *iſte* quaſi conſenſus, quam *συμπάθειαν* Græci vocant. Sed ea, quo ſua ſponte major eſt, eo minùs divinâ ratione fieri exiſtimanda eſt.

Illa autem [21], quæ Carneades afferebat, quemadmodum diſ-
12 ſolvitis? Si nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternum. Corpus autem immortale nullum eſſe, ne individuum quidem, nec quod dirimi, diſtrahíve non poſſit. Cúmque omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id eſt, quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem. Et, ſi omne animal mortale eſt, immortale nullum eſt. Ergo itidem [22] ſi omne animal ſecari ac dividi poteſt, nullum eſt eorum individuum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum eſt. Mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & dividuum ſit neceſſe eſt.

Ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum, quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti & æris: ſimiliter igitur, ſi omnia,

---

18. *Oratio de convenientia, conſenſúque naturæ*, quam quaſi *cognatione* continuatam] Daviſius legit *cognatione continuatá.* Bene; ut in ſequentibus hîc apparebit. Sed ne ſic quidem mendâ omni carebit locus. Puta Ciceronem ſcripſiſſe, *Oratio de convenientiâ conſenſúque partium naturæ, quas cognatione continuatâ conſpirare dicebas.* In vulgata lectione, ſi iſtæ voces *convenientia, conſenſus*, & *conſpirare* de naturâ, re unâ, dici poſſint non ineleganter, at illâ lectione receptâ, ea, quæ ſequuntur (ut in proxima nota probaturus ſum) non ſatis defendi poſſint. Ut verò promptiores ſimus ad reponendam vocem *partium*, reputemus ea quæ dicta ſunt in II. 7. *Hæc ita fieri, omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus, profectò non poſſent*, &c. Et quæ Noſter dicit in Academ. I. 7. *Natura cohærens & continuata cum omnibus ſuis partibus.* Itémque ea quæ cecinit Virgilius, Georg. II. 483. *Sin, has ne poſſim naturæ accedere partes, Frigidus obſtiterit* &c. Vulgatam item vocem *quaſi* jure hinc exulare cognoſcimus ex iis quæ Cotta, ſimili modo omiſſo *quaſi*, dixerat in eodem cap. *Tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio, quem non coget* &c. Ex quo diſcimus hîc ſcribi debuiſſe *cognatione continuata*, & veram lectionem *quas* malè in *quaſi* mutatam fuiſſe. Pearcius.

19. *Niſi ea uno divino ſpiritu contineretur*] Ex ſuperiore nota diſcimus legendum eſſe, *niſi eæ* (ſc. partes) uno *divino ſpiritu*

omnia, quæ ſunt, è quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt; nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. Mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut vobis videtur. Omne igitur corpus mutabile eſt. At ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile. Ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit. Etenim omne corpus aut aqua, aut aër, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum. Horum autem nihil eſt, quin intereat. Nam & terrenum omne dividitur, & humor ita mollis eſt, ut facilè comprimi, collidique poſſit. Ignis verò, & aër omni impulſu facillimè pellitur, naturâque cedens eſt maximè & diſſipabilis. Præterea omnia hæc tum intereunt, cùm in naturam aliam convertuntur: quod fit, cùm terra in aquam ſe vertit, & cùm ex aqua oritur aër, & cùm ex aëre æther, cúmque eadem viciſſim retrò commeant. Quòd ſi ea intereant, ex quibus conſtet omne animal; nullum eſt animal ſempiternum.

Et, ut hæc omittamus, tamen animal nullum inveniri poteſt, 13
quod neque natum unquam ſit, & ſemper ſit futurum. Omne enim animal ſenſus habet. Sentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu jucunda accipere, & non accipere contraria. Si igitur voluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit. Quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt. Omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale.

 Præter-

ſpiritu continerentur. Illæ *verò* cohærent *&* permanent *naturæ viribus*. Si legamus cum vulgatis editionibus *ea*, *illa*, *cohæret*, *permanet*, tum ineptè dicetur *natura cohærere & permanere cum naturæ viribus*. At ſi hæc omnia ad *partes* naturæ referas, rectè ſe habebit ſententia, & Ciceronis calamo non erit indigna. Sic in II. 7. occurrit *niſi ea* (potiùs *eæ*, ſc. mundi partes) *uno divino & continuato ſpiritu continerentur*. Id.

20. *Illa verò cohæret & permanet naturæ viribus*] Veniam hanc dabit mihi doctiſſimus atque humaniſſimus Pearcius, ut nihil mutem. An verò, inquies, dicit Cotta, naturam cohærere, & permanere viribus naturæ? Dicit omnino; neque aliter debuit: eam nempe ſententiam defendens, quam expoſuit Plinius in ipſo aditu Naturalis Hiſtoriæ, II. 1. ubi de mundo dicitur: *Cuncta complexus in ſe; idémque rerum naturæ opus, & rerum ipſa natura.* Itaque *natura*, ut opus, *cohæret*, *&* permanet, *viribus naturæ*, ut opificis. Si hæc deliramenta percipi animo nequeunt, aut verbis explicari, id neque mirandum eſt, neque Chriſtianis dolendum. Olivetus.

21. *Illa autem, quæ Carneades afferebat*] Similia leguntur apud Sextum Empiricum, *adverſ. Mathem.* lib. IX.

22. *Ergo itidem ſi omne*] Ita Vict. & Grut. Sed meliùs, ni fallor, *Man. & Lamb. *Et, ſi omne*, &c. Nova enim ratiocinatio eſt; non ſuperioris concluſio.

Præterea, ſi quid eſt, quod nec voluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt. Sin autem quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum: & omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt æternum. Præterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis. Appetuntur autem, quæ ſecundùm naturam ſunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit à quibuſdam. Quod autem refugit, id contra naturam eſt: & quod eſt contra naturam, id habet vim interimendi. Omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt, ex quibus effici cogique poſſit, nihil eſſe, quod ſenſum habeat, quin id intereat. Etenim ea ipſa, quæ ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut voluptas, ut dolor, ut cætera, cùm amplificata ſunt, interimunt. Nec ullum animal eſt ſine ſenſu. Nullum igitur animal eſt æternum.

14 Etenim aut ſimplex eſt natura animantis, ut vel terrena ſit, vel ignea, vel animalis, vel humida: quod quale ſit, ne intelligi

---

23. *Vos autem dicitis, omnem vim eſſe ignem*] Reſpicit Cotta quæ Balbus dixerat, II. 10. *In illo calido & igneo ineſt procreandi vis.* Et cap. 12. *Ex mundi calore motus omnis oritur.* Zeno ſtatuebat ignem eſſe *ipſam naturam, quæ quidque gigneret*. Acad. I. 11. ANONYMUS.

24. *Quamobrem id quidem commune eſt de calido: verumtamen videamus exitum*] Quaſi dicat: Quare quod ad calorem pertinet, id illi proprium non eſt, ut abſque illo animalia vivere non poſſint, ſed commune cum humore & ſpiritu, ſine quibus pariter animantium vita ſervari nequit. LESCALOP. Fruſtrà laborant nonnulli, ut voces *de calido* donent ſenſû non indigno Cicerone. Buherius reponendum eſſe cenſuit, *Quamobrem id quidem commune eis eſt & calido*. Hæc conjectura ſenſui ſatis facit: at ego ſuſpicor voces *de calido* ex aliâ parte ſententiæ (ut ſæpius evenit) in aliam tranſiiſſe. Legendum puto, *Quamobrem id quidem commune eſt: verumtamen de calido videamus exitum.* Senſus tum demum erit: Quapropter id eſt commune iis, de quibus dixi, nempe *humori* & *ſpiritui*, ut corpora intereant, iis amiſſis. Deinde addit Cicero: Verumtamen ſequamur hoc argumentum, quo uti cœperamus, *de calido*, videamúſque quomodo concludetur. PEARCIUS.

25. *Ita vultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem. Qui magis, quàm præter animam, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur*] Quanquam hic locus non eſt ex Heraclito petitus; totus tamen eſt, ut ita dicam, Heracliteus, id eſt, admodum obſcurus. Quid enim huc pertinet in primis hoc vocabulum *extrinſecus*? Adeò non pertinet, ut Stoicorum placitis penitus adverſari videatur: nec enim Stoici voluere *nihil eſſe animal* (vel, ut legunt nonnulli, *animale*) *extrinſecus*, ſed *intrinſecus* potiùs *in natura atque mundo præter ignem*, quem ſcilicet rebus omnibus inſitum & innatum tota Porticus defendebat, non res *extrinſecùs* duntaxat allambentem. Quæ verò ſequuntur, nihilo ſunt expeditiora. *Qui magis, quàm præter animam.* Alii enim voculam *qui* deſtituunt accentu, alii notant, alii pronomen, alii adver-

ligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quæque locum habeat, quo naturæ vi efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt: ſemper autem nullo modo poſſunt: neceſſe eſt enim, in ſuum quæque locum natura rapiatur. Nullum igitur animal eſt ſempiternum.

Sed omnia veſtri, Balbe, ſolent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. Qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem [23] ita dicitis, omnem vim eſſe ignem. Itaque & animantes, cùm calor defecerit, tum interire: & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore exſtincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cùm intereant etiam nimio calore. Quamobrem [24] id quidem commune eſt de calido: veruntamen videamus exitum.

Ita vultis [25], opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura

 atque

adverbium interrogandi faciunt. Nec minùs hæreo in his verbis: *unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur*. Nam cur potiùs anima ex animo dicatur, quàm animus ex anima? cùm præſertim dixerit Cicero Tuſc. I. 9. *Ipſe autem animus ab anima dictus eſt*. Conandum nobis eſt ſolvere hos nodos, nec deſperandum, Lutetiæ præſertim in tanto librorum, doctiſſimorúmque virorum, ſubſidio. Sic igitur hic locus exponendus videtur.

I. *Ita vultis, opinor*: ea eſt ſententia veſtra, ô Stoici, ut quidem exiſtimo: *nihil eſſe animal extrinſecùs in natura atque mundo, præter ignem*, id eſt, *ex igne, tanquam ex actu primo, omnem mundi motum proficiſci*, ait Aldus Manutius: quod quidem Stoicam ad mentem verè dictum eſt; hunc autem ad locum, meo quidem judicio, minùs commodè: non enim exponit hoc *extrinſecùs*, quod nobis hîc præcipuum negotium faceſſit. Quare nihil propius fuit, quàm ut oppoſitum adverbium *intrinſecùs* ſubſtituerem, ſenſu quidem longiſſimè diſſitum, ſed literis affine, propter eam, quam dixi, cauſam. At cùm repugnaret omnis codex, vetus perinde ac recens, ipséque adeò ab omni novitate abhorrerem, quod omnis Tullii cenſor retinuerat, retinendum eſſe duxi, *extrinſecùs*, atque hanc ſententiam ita exponendam. *Nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem*, hoc eſt, Nihil eſſe in omni rerum natura, & univerſitate, quod ſit ex ſeſe animal, etiam *extrinſecus*, hoc eſt, extra animantium corpora poſitum, *præter ignem*, qui quidem *ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nullâ ſe aliâ admiſcente naturâ*, ut paulo inferiùs habetur: id eſt, extra omnem aliam naturam, quæ ſe illi adjungat; uno verbo, ſimplex & incompoſitus, ut eſt in ſupera regione. Non aliter intelligi poſſe putavit hoc *extrinſecus*, vir ſcientiſſimus æquè, & amantiſſimus literarum P. Philippus LABBE, quem, pro ſua humanitate, non piguit noſtras identidem audire conjecturas, & noſtris adeſſe conatibus. Verùm, ut ingenuè fatear, licet commodius nihil invenerim; tamen, ſi hoc voluit Cicero, (nondum enim mihi liquet) potuit ſanè verbis apertioribus mentem ſuam facere nobis explora-

atque mundo, præter ignem. Quî magis, quàm præter animam, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur? Quo modo autem hoc, quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? Probabilius enim videtur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne atque anima temperatum. Quod ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nullâ ſe aliâ admiſcente naturâ, quoniam is, cùm ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus, non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. Rurſus eadem dici poſſunt. Quidquid eſt enim, quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & voluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor veniat, ad eundem etiam interitum venire. Ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum.

Quid enim? non eiſdem vobis placet, omnem ignem paſtûs indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunam, reliqua aſtra aquis, alia dulcibus, alia marinis? Eámque cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longiùs progrediatur ſolſtitiali orbe, itémque brumali, ne longiùs diſcedat à cibo. Hoc totum quale ſit, mox. Nunc autem concludatur, illud, quod interire poſſit, id æternum non eſſe naturâ: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur naturâ ignem ſempiternum.

15 Qualem autem deum intelligere nos poſſumus nulla virtute præditum? Quid enim? prudentiámne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum & malarum, &, nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum & malorum? Quid autem ratione? quid intelligentiâ? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura

ploratiorem. Sed in eo explanando porrò pergamus.

II. *Quí magis, quàm præter animam?* Quomodo, inquit, ſive quâ causâ magis vultis nihil eſſe animal extrinſecùs in mundo præter ignem, quàm præter animam: hoc eſt, præter aërem, qui ſpiritu ducitur? Et verò ipſe Virgilius *pro ſpiramento animam dicit*, ut auctor eſt Macrobius in Somn. Scip. I. 14, ubi & illud Maronis affert, *Quantum ignes, animæque valent.*

III. *Unde*, id eſt, qua ex anima, ſive, quo ex aëre *animantium quoque conſtet animus*. Multi enim veteres philoſophi aëreum eſſe animum cenſuerunt: imò *ipſum eſſe aëra dixit Anaximenes*: *Hippocrates ſpiritum tenuem per corpus omne diſperſum*: *Democritus ſpiritum inſertum atomis* &c. Macrob. in Somn. Scip. loco illo mox indicato.

IV. *Ex quo anima dicitur*: quod unum ſuperat ex difficili loco; ſed difficillimè expediendum, niſi quid immutetur in hoc contextu, ob eas, quas paulo antè produxi, ratio-

ra aſſequamur. At obſcurum deo nihil poteſt eſſe. Nam juſtitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? Hominum enim ſocietas & communitas, ut vos dicitis, juſtitiam procreavit. Temperantia autem conſtat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui ſi locus in cælo eſt, eſt etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi quî poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ulla præditum deum intelligere quî poſſumus?

Nec verò vulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cùm ea conſidero, quæ dicuntur à Stoicis. Sunt enim illa imperitorum. Piſcem Syri venerantur. Omne ferè genus beſtiarum Ægyptii conſecraverunt. Jam verò in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum, Alabandi: Tenedi, Tenem: Leucotheam, quæ fuit Ino, & ejus Palæmonem filium, cuncta Græcia; Herculem, Æſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, alióſque complures, quos quaſi novos, & adſcriptitios cives in cælum receptos putant. Hæc igitur indocti.

Quid vos philoſophi? quì meliora? Omitto illa: ſunt enim 16
præclara. Sit ſanè deus ipſe mundus. Hoc credo illud eſſe

Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quare igitur plures adjungimus deos? Quanta autem eſt eorum multitudo? Mihi quidem ſanè multi videntur. Singulas enim ſtellas numeras deos, eóſque aut belluarum nomine appellas, ut Capram [26], ut Nepam, ut Taurum, ut Leonem: aut rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam.

Sed ut hæc concedantur, reliqua quî tandem non modò con-

rationes. Quare ut ne quid inepti ſit in hac ſententia, néve tantus orator, támque diligentis prudentiæ vir ſecum ipſe rixetur, fas mihi ſit unam addere literulam, ac legere *animal* pro *anima.* Ita bellè quadrant omnia, nec jam pugnæ quidquam eſt ſuper, cùm dicitur animus ex anima, ex animo animal ſuam ducere appellationem, perinde ut naturam. LESCALOPERIUS.

26. *Ut Capram, ut* Lupam] *Nepam* pro *Lupam* habet antiquus liber, & rectè: nec enim Lupæ ſimulacrum inter ſidera relatum fuiſſe apud ſcriptores reperitur. URSINUS. Quamvis igitur *Lupam* exhibeant vulgati omnes, ab illis hîc diſceſſimus. Negabat quidem Yvo Villiomarus, hoc eſt, Joſephus Scaliger, *Animadverſ. in Rob. Titii* IX, 4, Nepam hîc poſſe collocari, propterea quòd ſcorpius non ſit bellua. Tamen Aratus, *Phænom.* verſ. 84, nepam vocat μέγα θηρίον, immanem belluam. Unde & illud Ovidii, Metam. II. 197. *Porrigit in ſpatium ſignorum membra duorum.* OLIVETUS.

cedi, ſed omninò intelligi poſſunt? Cùm fruges, *Cererem*, vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo veſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perveniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit, & ego diſcam libenter. Quomodo nunc quidem eſt, non video, quo pacto ille, cui *in monte Oetæo illatæ lampades fuerint*, ut ait Accius, *in domum æternam patris* ex illo ardore pervenerit. Quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyſſe, ſicut cæteros, qui exceſſerant vitâ.

Quanquam quem potiſſimùm Herculem colamus, ſcire ſanè velim. Plures enim tradunt nobis ii, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas: antiquiſſimum, Jove natum, ſed antiquiſſimo item Jove. Nam Joves quoque plures in priſcis Græcorum literis invenimus. Ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertaviſſe cum Apolline de tripode accepimus. Alter traditur Nilo natus, Ægyptius: quem aiunt Phrygias [27] literas conſcripſiſſe. Tertius eſt ex Idæis Digitis: cui inferias afferunt. Quartus [28], Jovis & Aſteriæ, Latonæ ſororis, qui Tyri maximè colitur: cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, ſed tertius Jupiter: quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus.

17 Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis diis immortalibus jure pontificio, & majorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. Si enim vos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget: Si dii ſunt, ſúntne etiam Nymphæ deæ? Si Nymphæ, Paniſci etiam & Satyri. Hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa ſunt publicè vota,

---

27. *Phrygias literas*] Quid hoc rei ſit ex Plutarcho didici, *lib. de Iſid. & Oſir.* pag. 362. Οὐ γὰρ ἄξιον προσέχειν τοῖς Φρυγίοις γράμμασι, ἐν οἷς λέγεται &c. Unde intellexi, φρύγια γράμματα, *Phrygias literas*, librum eſſe pervetuſtum, veteres complexum ſive hiſtorias, ſive fabulas. Buher.

28. *Quartus Jovis & Aſteriæ*] Alia omnia fabuloſæ veteris hiſtoriæ ſcriptores. Apollodorum quidem, *Biblioth. L.* IV. I. Hygi-

vota, & dedicata. Quid igitur? ne cæteri quidem ergo dii, quorum templa ſunt dedicata. Age porrò, Jovem & Neptunum deum numeras. Ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur; Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus?

Hæc Carneades agebat; non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minùs conveniens? ſed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque inſequebatur. Quid enim? aiebat, ſi ii fratres ſunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem vulgò maximè ad Occidentem colunt. Qui ſi eſt deus, patrem quoque ejus, Cælum eſſe deum confitendum eſt. Quod ſi ita eſt, Cæli quoque parentes dii habendi ſunt, Æther & Dies, eorúmque fratres & ſorores: qui à genealogis antiquis ſic nominantur, Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors; Tenebræ, Miſeria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Heſperides, Somnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda.

Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros, deos 18
eſſe dices: de Hercule, Æſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æquè atque illi; apud quoſdam etiam multo magis. Ergo hi dii ſunt habendi, mortalibus nati matribus? Quid? Ariſtæus, qui olivæ dicitur inventor, Apollinis filius: Theſeus, qui Neptuni: reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? Opinor etiam magis. Ut enim in jure civili, qui eſt matre libera, liber eſt: item jure naturæ, qui dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. Itaque Achillem Aſtypalenſes inſulani ſanctiſſimè colunt. Qui ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus, dii ſunt, Muſâ matre nati. Niſi fortè maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi [29] dii non ſunt,

Hyginum, *Fab. LIII.* reliquos ſi audimus, Aſteria Jovem *contempſit.* Credamus ergo, Ciceroni præſtò fuiſſe ignotos nobis auctores, ac fortaſſe Pœnos. De Hercule Tyrio, Herodotus, II. 44. Idem.

29. *Si hi, dii non ſunt, quia nuſquam coluntur, quomodo illi ſunt?*] Fortè *qui*, non, *quia*: ſi enim legamus *quia*, neceſſe eſt ut intelligamus; *quomodo illi etiam ſunt dii, quia nuſquam coluntur?* ut

Cicero

ſunt, quia nuſquam coluntur: quo modo illi ſunt? Vide igitur, ne virtutibus hominum iſti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque, Balbe, viſus es dicere.

Quo modo autem potes, ſi Latonam deam putas, Hecaten non putare, quæ * matre Aſteriâ eſt, ſorore Latonæ? An hæc quoque dea eſt? vidimus enim ejus aras delubráque in Græcia. Sin hæc dea eſt, cur non Eumenides? Quæ ſi deæ ſunt, quarum & Athenis fanum eſt, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & vindices facinorum, & ſcelerum.

Quòd ſi tales dii ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putanda eſt: cui, cùm fana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere ſolemus. Quæ quia partus matronarum tueatur, à naſcentibus Natio nominata eſt. Ea ſi dea eſt; dii omnes illi qui commemorabantur à te, Honos, Fides, Mens, Concordia. Ergo etiam Spes, Moneta, omniáque, quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. Quod ſi veriſimile non eſt: ne illud quidem eſt, hæc unde fluxerunt.

Quid autem dicis? ſi dii ſunt illi, quos colimus & accipimus:
19 cur non eodem in genere Serapim, Isímque numeremus? Quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? Boves igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea belluas, in deorum numerum reponemus. Quæ ſi rejiciamus, illa quoque unde hæc nata ſunt, rejiciemus.

Quid deinde? Ino, dea dicetur, quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cùm ſit Cadmi filiâ? Circe autem, & Paſiphaë, è Perſeide, Oceani filiâ, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? Quanquam Circen quoque coloni noſtri Circeienſes religiosè colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus avis, Sole & Oceano, Æetâ patre, matre Idyiâ procreata eſt. Quid hujus Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuvium Ægialeus? ſed illud nomen veterum literis uſitatius.

Cicero ex eo probaret, illos non eſſe deos, quòd nullus illis cultus adhibitus fuit. At hoc videtur contra mentem Ciceronis, qui per vocem *illi* intelligit eos, quibus cultum tributum fuiſſe anteà memorarat. Pearc.

* Lamb. *cujus matertera Aſteria eſt, mater Latona?*

tatius. Qui ſi dii non ſunt, vereor quid agat Ino. Hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt.

An Amphiaraus deus erit, & Trophonius? Noſtri quidem publicani, cùm eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege Cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. Sed ſi ſunt hi dii; eſt certè Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & ſacerdotem. Quem ſi deum facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt.

Atque in pleriſque civitatibus intelligi poteſt, augendæ virtutis gratiâ, quò libentiùs reipublicæ causâ periculum adiret optimus quiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. Ob eam enim ipſam cauſam Erechtheus Athenis, filiæque ejus, in numero deorum ſunt. Itémque Leo natarum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctiùs Alabandum colunt, à quo eſt urbs illa condita, quàm quemquam nobilium deorum: apud quos non inurbanè Stratonicus, ut multa, cùm quidam ei moleſtus, Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret: *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus.*

Illa autem, Balbe, quæ tu à cælo aſtriſque ducebas, quàm 20
longè ſerpant, non vides. Solem, deum eſſe, Lunámque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quòd ſi Luna dea eſt: ergo etiam Lucifer, cæteræque errantes, numerum deorum obtinebunt. Igitur etiam inerrantes. Cur autem Arqui ſpecies non in deorum numero reponatur? Eſt enim pulcher, & ob eam cauſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe natus. Cujus ſi divina natura eſt, quid facies nubibus? Arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. Quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. Quòd ſi nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt tempeſtates, quæ populi Romani ritibus conſecratæ ſunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, dii putandi. Noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt.

Tum ſi eſt Ceres à gerendo, (ita enim dicebas) terra ipſa dea eſt, & ita habetur: quæ eſt enim alia Tellus? Sin terra: mare etiam: quem Neptunum eſſe dicebas. Ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maſo ex Corſica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immenſum ſerpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur.

21 Nihil ergo horum probandum eſt. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cælum tranſlatos, non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſtè omnes ſanctéque veneramur. Principio Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cælo, qui genuiſſe Minervam dicitur, quam principem & inventricem belli ferunt: tertium Cretenſem, Saturni filium, cujus in illa inſula ſepulcrum oſtenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Jove, rege antiquiſſimo, & Proſerpinâ nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionyſius. Secundi, Jove tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. Tertii dicuntur à nonnullis Alco, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit.

Jam Muſæ primæ quatuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Aœde, Arche, Melete: ſecundæ, Jove tertio & Mnemoſyne, procreatæ novem: tertiæ, Jove tertio Piero natæ, & Antiopâ, quas Pieridas, & Pierias ſolent poëtæ appellare; iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximæ ſuperiores. Cúmque tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: Soles ipſi quàm multi à theologis proferuntur? Unus eorum Jove natus, nepos Ætheris: alter, Hyperione: tertius, Vulcano Nili filio, cujus urbem Ægyptii volunt eſſe eam, quæ Heliopolis appellatur: quar-

30. *Ex quo Minerva Apollinem*] Ita Man. & Lamb. Victorius autem & Gruterus: *Ex quo, & Minerva* &c. Satius, opinor, fuerat omitti conjunctionem *&*, qua editiones aliæ ſine incommodo caruerant. Nam ſi exiſtimavit Daviſius, qui Gruterum ſequitur, mancam eſſe hanc phraſim; *Ex quo Minerva Apollinem*: debuerat videre, è proxima revocandum eſſe verbum *procreavit*. Olivetus.

quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe
dicitur, avum Ialyſi, Camiri, & Lindi: quintus, qui Colchis
fertur Æetam & Circen procreaviſſe.

Vulcani item complures: primus Cælo natus, ex quo [30] Mi- 22
nerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui hiſtorici
eſſe voluerunt: ſecundus Nilo natus, Opas, ut Ægyptii appel-
lant, quem cuſtodem eſſe Ægypti volunt: tertius ex tertio Jo-
ve & Junone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe: quartus Me-
nalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ
nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, Die matre natus:
cujus obſcœniùs excitata natura traditur, quòd adſpectu Proſer-
pinæ commotus: alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub
terris habetur, idem Trophonius: tertius Jove tertio natus, &
Maiâ, ex quo, & Penelopâ Pana natum ferunt: quartus Nilo
patre, quem Ægyptii nefas habent nominare: quintus, quem
colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemiſſe, ob eámque
cauſam Ægyptum profugiſſe, atque Ægyptiis leges & literas tra-
didiſſe. Hunc Ægyptii Thoth appellant: eodémque nomine an-
ni primus menſis apud eos vocatur. Æſculapiorum primus,
Apollinis, quem Arcades colunt; qui ſpecillum inveniſſe, pri-
múſque vulnus dicitur obligaviſſe: ſecundus ſecundi Mercurii
frater; is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris:
tertius, Arſippi & Arſinoæ; qui primus purgationem alvi, den-
tiſque evulſionem, ut ferunt, invenit; cujus in Arcadia non lon-
gè à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur.

Apollinum antiquiſſimus is, quem paulò antè ex Vulcano na- 23
tum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum: alter Corybantis filius,
natus in Creta; cujus de illa inſula cum Jove ipſo certamen fuiſ-
ſe traditur: tertius Jove tertio natus, & Latonâ, quem ex Hy-
perboreis Delphos ferunt adveniſſe: quartus in Arcadia, quem
Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt ac-
cepiſſe. Dianæ item plures: prima Jovis & Proſerpinæ, quæ pin-
natum [31] Cupidinem genuiſſe dicitur: ſecunda notior, quam Jo-

31. *Quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur*] Cur *pinnatum*? An ergo non pinnati Cupidines cæteri? Non eſt mihi dubium, ſcripſiſſe Ciceronem, *primum Cupidinem.* Dicet enim mox: *Cupido primus, Mercurio, & Dianâ primâ natus.* Quod ut erat ad nominum vitandam confuſionem neceſſarium, ita nunquam eſt à Cicerone, in hac tot nominum recenſione prætermiſſum. BUHERIUS.

ve tertio & Latonâ natam accepimus: tertiæ pater Upis traditur, Glauce mater; eam Græci ſæpe Upim paterno nomine appellant. Dionyſos multos habemus: primum Jove & Proſerpinâ natum: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium, Caprio patre [32], eúmque regem Aſiæ præfuiſſe dicunt, cui Sabazia ſunt inſtituta: quartum Jove & Lunâ, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum & Thyone, à quo Trieterides conſtitutæ putantur.

Venus prima Cælo & Die nata; cujus Elide delubrum videmus: altera, ſpumâ procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus: tertia, Jove nata, & Dionâ; quæ nupſit Vulcano; ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur: quarta, Syria, Tyróque concepta; quæ Aſtarte vocatur; quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt. Minerva prima, quam Apollinis matrem ſuprà diximus: ſecunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt: tertia illa, quam Jove generatam ſuprà diximus: quarta Jove nata & Coryphe, Oceani filiâ, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt: quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem; cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Dianâ primâ natus dicitur: ſecundus, Mercurio & Venere ſecundâ: tertius quidem eſt Anteros, Marte & Venere tertiâ.

Atque hæc quidem, & ejuſmodi, ex vetere Græciæ fama collecta ſunt. Quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. Veſtri autem non modò hæc non refellunt, verùm etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat. Sed eò jam, unde huc digreſſi ſumus, revertamur.

24 Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? Nam mentem, fidem, ſpem, virtutem, honorem, victoriam, ſalutem, concordiam, cæteráque ejuſmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut virtus, ut concordia: aut optan-

32. *Tertium Caprio patre*] De hoc Caprio nihil eſt à quoquam memoriæ proditum. L. Ampelius, cùm has è Cicerone fabulas deſcriberet, videtur legiſſe, *Cabiro*: unde ſatis probabilem duxit conjecturam Jac. Gronovius, pro *Caprio* reponendum eſſe *Cabiro*. Futilis viſa eſt Daviſio; non mihi. Habemus enim ex *Apollonii* interprete,

optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria. Quarum rerum utilitatem video; video etiam conſecrata ſimulacra. Quare autem in his vis deorum inſit, tum intelligam, cùm cognovero. Quo in genere vel maximè eſt Fortuna numeranda; quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſejunget: quæ digna certè non ſunt deo.

Jam verò quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exſectum à filio Cælum, vinctum itidem à filio Saturnum. Hæc, & alia generis ejuſdem ita defenditis, ut ii, qui iſta finxerunt, non modò non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mavors, quia magna vertit: Minerva, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia venit ad omnia: Ceres, à gerendo. Quàm periculoſa conſuetudo! in multis enim nominibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis unâ literâ explicare, unde ductum ſit. In quo quidem magis tu mihi natare viſus es, quàm ipſe Neptunus. Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minimè neceſſariam primus Zeno, pòſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commentitiarum fabularum reddere rationem: vocabulorum, cur quique ita appellati ſint, cauſas explicare. Quod cùm facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dii appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum.

Qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modò 25 nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Eſquiliis conſecratam videmus. Omnis igitur talis à philoſophia pellatur error, ut, cùm de diis immortalibus diſputemus, dicamus digna diis immortalibus: de quibus

prete, *Argonaut*. I. 917, cujus verba deſcripſit auctor Etymologici magni, *v.* Κάβειροι, duos duntaxat primis temporibus Cabiros fuiſſe, ſeniorem, Jovem; Bacchum, juniorem. Vix dubium eſſe poſſit, quin Cicero hîc de Baccho loquatur Cabiro, & Jovis Cabiri filio. Nihil video, ut in re admodum incerta, certius. Idem.

bus habeo ipſe, quid ſentiam; non habeo autem, quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis, animum cum intelligentia per mare pertinentem. Idem de Cerere. Iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum eſt, ut & eſſe deos, & quales ſint dii, diſcere poſſim, quàm quales tu eos eſſe vis.

Videamus ea, quæ ſequuntur: primùm deorúmne providentiâ mundus regatur: deinde conſulántne rebus humanis. Hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo: de quibus ſi vobis videtur, accuratiùs diſſerendum puto. Mihi verò, inquit Velleius, valde videtur: nam & majora exſpecto; & his, quæ dicta ſunt, vehementer aſſentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo: ſed ſumemus tempus aliud: efficiam [33] profectò, ut fateare. Sed * * *

26 *Nequaquam* [34] *iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio:*
Nam [35] *ut ego illis ſupplicarem tantâ blandiloquentiâ?*

Niobe parúmne ratiocinari videtur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? Illud verò quàm callida ratione?

Qui volt, quod volt; ita dat ſe res, ut operam dabit.

Qui eſt verſus omnium [35 b] ſeminator malorum. Ille

33. *Efficiam profectò, ut fateare. Sed*] Et pendet ſententia, & lacuna ingens partem hujus libri tertiam, ac ferè quartam abſorbuit. Hanc veterum olim Chriſtianorum religione factam eſſe labem, ſcio quoſdam dicere: quæ dicendi cauſa ſit, neſcio. Quid enim fuit denique, cur hæc amputarent, alia relinquerent haud minùs noxia, ſi non etiam magis? Arnobius quidem, lib. III, alios facti auctores indicat, cultores ipſos deorum. Tullium enim ait, *nullam veritum impietatis invidiam, ingenuè, conſtanter & liberè, quid ſuper populari* de diis *opinatione ſentiret*, ſic explicaſſe, ut *perorata eſſet hæc cauſa, nec ſecundas actiones* à Chriſtianis *poſtularet*. Idcirco *eſſe non paucos, qui averſentur & fugiant de hoc* argumento *libros ejus*. Quin etiam *alios dicere: Oportere ſtatui per Senatum, aboleantur ut hæc ſcripta, quibus Chriſtiana religio comprobetur, & vetuſtatis opprimatur auctoritas*. Quæ ſcripta verò, ſi non hæc *de Natura Deorum*? Quid enim? Romanorum deos oppugnat homo Romanus, conſularis, initiatus, augur, pontifex. Si ergo *ſcelus is fecit, cui prodeſt* factum; non eſt difficilis conjectura, utris in partibus, Chriſtianis an aliis, quæri hujus libri violatores oporteat. Verùm hanc nobis pauperiem religio fecerit, an ſuperſtitio; ignis, an aqua; homo, an quadrupes; quid ſcire intereſt? ubi nihil ſolatii reſtat, niſi quod ille ait; ut *quod vides periſſe, perditum ducas*. Olivetus.

34. *Nequaquam iſtuc iſtac*] Ut oſtendat diſputator Academicus quod inſtituit, in ratione multum eſſe ad concinnanda ſcelera, è veteribus tragœdiis exempla quædam producit. Hi duo verſus fuiſſe videntur in ea oratione, quam habuit irritata Niobe, cùm *venturi præſcia Manto* Thebanas mulieres ad divinos honores Latonæ

Ille tranſverſa[36] *mente mihi hodie tradidit repagula:*
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo:
Mihi mœrores, illi luctum: exitium illi, exilium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini ſolum tributam dicitis, beſtiæ non habent. Vidéſne igitur, quanto munere deorum ſimus affecti? Atque eadem Medea patrem, patriámque fugiens:

poſtquam pater[37]
Appropinquat, jámque, penè ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membráque articulatim dividit,
Pérque agros paſſim diſpergit corpus: id eâ gratiâ,
Ut, dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret: illum ut mœror tardaret ſequi;
Sibi ſalutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut ſcelus, ſic ne ratio quidem defuit. Quid? ille funeſtas epulas fratri comparans, nónne verſat huc & illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles[38]*, majus miſcendum eſt malum;*

Quæ

næ & *Latonigenis* deferendos eſſet adhortata. (*Ovid. Metamorph.* VI. 157.) Nequaquam iſtud negotium iſtâ viâ procedet, res non ita fiet uti tu ſuades. *Magna ineſt certatio.* Grave & longum certamen inter nos committemus ego & Latona, priuſquàm me ſibi ſubjectam habeat. Anon.

35. *Nam ut ego illis ſupplicarem*] *Illis*, hoc eſt Latonæ, Apollini, Dianæ. *Erítne ut ego illis ſupplicarim?* Interrogatio cum indignatione. Atque in his duabus voculis, *Ego illis*, plus ineſt, quàm in tricenis verſibus, quos apud ſcriptorem Metamorphoſeon eadem hæc Niobe declamitat. Legas, & conferas. Idem.

35. b. *Omnium ſeminator malorum*] Cur hic verſus eſſe dicitur *omnium ſeminator malorum?* Opinor, quia nihil eſt tam turpe, tam flagitioſum, quod projecta illa, & effrenata cupiditas hominis, propoſitum ad facinus quacunque ratione & viâ per fas & nefas ruentis, intentatum relinquat. At idem verſus omnium quoque bonorum ſeminator rectè dici poteſt: ad quem enim apicem virtutis & gloriæ non aſpirat magno animo vir, qui vult quod vult? Lescaloper.

36. *Ille tranſverſa*] *Ille*, pater meus Æëtes: *tranſverſa mente*, alieno abs me animo; *Mihi tradidit repagula*, quibus cùm utatur ad me includendam, ipſa utar ad recludendam omnem iram. *Perniciem illi dabo*: Abſyrtum ejus filium interficiam; vellus aureum, regni inſigne, auferam &c. Idem.

37. *Poſtquam pater* &c.] Vide ſis pro lege Manilia cap. 9. Sic & inter alios, Apollodorus Bibl. lib. I. cap. 9. §. 25. Sed alio prorsùs modo rem narrant Apollonius Rhodius Argon. lib. IV. 455. & Hyginus Fab. XXIII. Davisius.

38. *Major mihi moles* &c.] Duos hoſce verſus Iambicos exhibet etiam noſter lib. III. de Orat. cap. 58. & Tuſc. IV. 36. Ex Accii ſunt Atreo deprompti, ſimul ac iii qui ſequuntur, ut eruditis placet. Idem.

Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

27 Nec tamen ille ipſe eſt prætereundus, qui non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum: de quo rectè & veriſſimè loquitur Atreus:

Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periclum, matres coinquinari regias;
Contaminari ſtirpem; admiſceri genus.

At id ipſum quàm callidè, qui regnum adulterio quæreret?

Addo (inquit) *huc*[39], *quòd mihi portento cæleſtûm pater*
Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aureâ clarum comâ
Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe è regia:
Qua in re adjutricem conjugem cepit ſibi.

Videtúrne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione?

Nec verò ſcena ſolùm referta eſt his ſceleribus, ſed multò vita communis pænè majoribus. Sentit domus uniuſcujuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocii, provinciæ, ut, quemadmodum ratione rectè fiat, ſic ratione peccetur: alterúmque & à paucis, & rarò; alterum, & ſæpe, & à pluribus: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis à diis immortalibus datam eſſe rationem, quàm tanta cum pernicie datam. Ut vinum ægrotis, quia prodeſt rarò, nocet ſæpiſſimè, melius eſt non adhibere omnino, quàm ſpe dubiæ ſalutis[40] in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam rationem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quàm tam munificè, & tam largè dari.

---

39. *Addo huc, quòd*] Typographi noſtri, Gruterianos ſecuti & Daviſianos, apice onerarunt iſtud *quod*, & ſic fecerat Robertus quoque Stephanus. Adverbii tamen locum hîc non occupat, ſi recta èſt, ut equidem arbitror, Leſcaloperii paraphraſis. *Addo huc* (ad inceſtum) *Thyeſtem quondam auſum eſſe clepere* (clàm ſurripere) *è regia* (è palatio meo) *agnum clarum comâ aureâ* (vellere aureo) *quod prodigium cæleſtûm pater miſit mihi, portento* (per portentum, ſive per fauſtum omen) *regni ſtabilimen mei* (ut eſſet ille monſtroſus agnus regni mei firmamentum: erat enim in fatis, ut is regnaret, penes quem ille agnus eſſet) *quâ in re* (quo in furto) *adjutricem conjugem cepit ſibi* (Thyeſtes adjutus eſt ab Ærope uxore mea, quam ſcilicet ad id facinus illecebris ſuis & adulterio compulit.) OLIVETUS.

dari. Quamobrem ſi mens voluntáſque divina idcirco conſuluit hominibus, quòd iis largita eſt rationem: iis ſolis conſuluit, quos bona ratione donavit: quos videmus, ſi modò ulli ſunt, eſſe perpaucos. Non placet autem paucis à diis immortalibus eſſe conſultum. Sequitur ergo, ut nemini conſultum ſit.

Huic loco ſic ſoletis occurrere: Non idcirco non optimè no- 28
bis à diis eſſe proviſum, quòd multi eorum beneficio perverſè uterentur: etiam patrimoniis multos malè uti: nec ob eam cauſam eos beneficium à patribus nullum habere. Quiſquam iſtuc negat? aut quæ eſt [41] in collatione iſtâ ſimilitudo? Nec enim Herculi Deianira nocere voluit, cùm ei tunicam, ſanguine Centauri tinctam, dedit: nec prodeſſe Pheræo [42] Jaſoni is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam ſanare medici non potuerant. Multi enim, etiam cùm obeſſe vellent, profuerunt, & cùm prodeſſe, obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat: nec, ſi is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amicè dedit. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut ſuſcipitur niſi conſilio capto, aut ſine animi motu & cogitatione, id eſt, ratione, perficitur? Nam omnis opinio ratio eſt, & quidem bona ratio, ſi vera: mala autem, ſi falſa eſt opinio. Sed à deo tantùm rationem habemus, ſi modò habemus: bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis. Non enim, ut patrimonium relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorum data. Quid enim potiùs hominibus dediſſent, ſi iis nocere voluiſſent? Injuſtitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ ſemina eſſent, ſi his vitiis ratio non ſubeſſet?

Medea modò & Atreus commemorabantur à nobis, heroicæ 29
perſonæ, initâ ſubductâque ratione, nefaria ſcelera meditantes.

40. *Spe dubiæ ſalutis*] Legi poſſit *ſpe dubia ſalutis*, prout ampliſſimus Buherius emendavit. Noſtri tamen codices receptæ ſcripturæ pertinaciter adhærent, nec eam moveo. Davisius.

41. *Quæ eſt* in collatione *iſta ſimilitudo*] Non dubito, quin voces, *in collatione*, ſint explicatio librarii, primitus ad marginem ſcripta, ſed quæ poſtea textum ipſum invaſit. Voluit enim fraterculus iſte, Tullii mentem pleniùs declarare: quocirca *collationem* ſeu comparationem, quæ præceſſit, nihil ad rem facere verbis diſertis monuit. Idem.

42. *Pheræo Jaſoni*] Vide Plin. VII. 51, & quæ ibi annotavit Joan. Harduinus, quem, ſtudiorum olim meorum fautorem & adjutorem, hodie cælitem numero. Oliv.

Quid? levitates comicæ, parúmne ſemper in ratione verſantur? parúmne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho[43]?

Quid igitur faciam?
Excluſit, revocat: redeam? non, ſi me obſecret.

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui *in amore ſummo, ſummâque inopiâ ſuave eſſe* dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

Atque huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
Avertas aliquod nomen: aut per ſervolum
Percutias pavidum. Poſtremò, à parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentiùs?

Idémque facilem & liberalem patrem, incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam. Ita omnes meos dolos, fallacias,
Praſtigias praſtrinxit commoditas patris.

Quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiǽque? num ſine ratione eſſe potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio[44] poſſit dicere,

Cedò ſenem: jam instructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

30 Sed exeamus è theatro: veniamus in forum. Seſſum it prætor. Quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At ſe Q. Soſius, ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. Qui tranſcripſerit tabulas publicas. Id quoque L. Alenus fecit, cùm chirographum Sexprimorum imitatus eſt. Quid hoc homine ſolertius? Cognoſce alias quæſtio-

43. *In Eunucho*] Terentii, Act. I. Sc. I.

44. *Phormio*] In fabula Terentii, Act. II. Sc. II. 7.

45. *Auri Toloſani*] Quod Q. Cæpio conſul diripuit. Præter hiſtoricos, vide ſis Gellium III. 9. Davisius.

46. *Conjurationis Jugurthinæ*] De qua Salluſtius.

47. *Tubuli*] De quo lib. I. cap. 23., & de Finibus, II. 16.

48. *Poſteriora, de inceſtu, rogatione Peducea*] Ad illuſtrandum hunc locum facit, quod narrat Aſconius, in Orat. pro Milon. 12, *Sext. Peducæus tribunus pleb. criminatus eſt L. Metellum pontificem maximum, totúmque collegium pontificum malè judicaſſe de ince-*

quæſtiones, auri Toloſani [45], conjurationis Jugurthinæ [46]. Repete ſuperiora: Tubuli [47] de pecunia capta ob rem judicandam: poſteriora [48], de inceſtu rogatione Peducæa: tum hæc quotidiana, ſicæ, venena, peculatus, teſtamentorum etiam lege nova quæſtiones. Inde illa actio, *Ope conſilióque tuo furtum aio factum eſſe.* Inde tot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt. Inde judicium publicum rei privatæ lege Lætoria. Inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo [49]; quod C. Aquilius, familiaris noſter protulit: quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cùm aliud ſit ſimulatum, aliud actum.

Hanc igitur à diis immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, & malitiam dederunt: eſt enim malitia, verſuta & fallax nocendi ratio. Iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, cæteráque, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. *Utinam* igitur, ut illa anus optat,

ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes!

ſic iſtam calliditatem hominibus dii ne dediſſent! quâ perpauci bene utuntur; qui tamen ipſi ſæpe à malè utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbè utuntur: ut donum hoc divinum rationis & conſilii ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe videatur.

Sed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam, non 31
deorum. Ut ſi medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempeſtatis accuſet. Etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi: quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? Contra deum [50] licet diſputare liberiùs. In hominum vitiis ais

inceſtu virginum Veſtalium, quòd unam modò Æmiliam damnaverat, abſolverat autem duas, Marciam & Liciniam. Populus L. Caſſium creavit, qui de eiſdem virginibus quæreret: iſque & utraſque eas, & præterea complures alias damnavit. Buherius.

49. *Judicium de dolo malo*] Vide lib. de Offic. III. cap. 14.

50. *Contra deum licet diſputare liberiùs*] Quid ita; Quoniam, inquit Academicus, cùm ſit deus longè perfectiſſimus intelligendi poteſtate, prudentiâ, & reliquis virtutibus, quæ ad gubernationem ſpectant, ſi quid ab illo peccatum erit, minimè omnium ſit excuſandus. Dei cauſam adverſùs Academicos egerunt innumerabiles theologi. Lescal.

eſſe culpam. Eam dediſſes[51] hominibus rationem, quæ vitia culpámque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi relinquimus; qua poſſumus falli: deus falli quî potuit? An ut Sol, in currum cùm Phaëthontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cùm Theſeus Hippolytum perdidit, cùm ter optandi à Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? Poëtarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipſi dii poëtici ſi ſciſſent, pernicioſa fore illa filiis, peccaſſe in beneficio putarentur.

Et, ſi verum eſt, quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos iis, qui bene dicta malè interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos è Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, vitioſi eſſent diſceſſuri, quòd perversè philoſophorum diſputationem interpretarentur: tacere præſtaret philoſophis, quàm iis, qui ſe audiſſent, nocere. Sic, ſi homines rationem bono conſilio à diis immortalibus datam, in fraudem malitiámque convertunt: non dari illam, quàm dari humano generi meliùs fuit. Ut ſi medicus ſciat, eum ægrotum, qui juſſus ſit vinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatímque periturum, magna ſit in culpa: ſic veſtra iſta providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos ſcierit eâ perversè & improbè uſuros. Niſi fortè dicitis eam neſciſſe. Utinam quidem! Sed non audebitis. Non enim ignoro, quanti ejus[52] nomen putetis.

32 Sed hic quidem locus concludi jam poteſt. Nam ſi ſtultitia, conſenſu omnium philoſophorum, majus eſt malum, quàm ſi omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur: ſapientiam autem nemo aſſequitur: in ſummis malis omnes ſumus, quibus vos optimè conſultum à diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil intereſt, utrùm nemo valeat, an nemo poſſit valere: ſic non intelligo, quid interſit, utrùm nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe

51. *Eam dediſſes hominibus rationem*] Hìc *dediſſes* perinde valet ac *dare debueras*. Eſt enim modus, quem grammatici *potentialem* vocant, & quo ſignificari aiunt, poſt Priſcianum lib. XVIII. non ſolùm poteſtatem rei efficiendæ, ſed voluntatem quoque, atque etiam debitum. IDEM.

52. *Quanti ejus nomen putetis*] Legendum videtur, *quanti ejus numen putetis*. DAVISIUS.

53. *Nam ſi curent*] Non monuerunt interpretes, unde petitus ſit hic verſus. Ex Ennii

eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamo autem uno verſu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam ſi curent [53], *bene bonis ſit, malè malis: quod nunc abeſt.*

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi conſulebant. Sin id minùs: bonis quidem certè conſulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortiſſimos & optimos viros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maximus extulit filium conſularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? Cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta. Propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentiſſimus, idémque doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? Cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ, Druſus? Cur temperantiæ, prudentiæque ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtæ, pontifex maximus eſt Q. Scævola trucidatus? Cur antè etiam tot civitatis principes à Cinna interempti? Cur omnium perfidioſiſſimus [54], C. Marius, Q. Catulum, præſtantiſſima dignitate virum, mori potuit jubere? Dies deficiat, ſi velim numerare quibus bonis malè evenerit: nec minùs, ſi commemorem, quibus improbis optimè. Cur enim Marius tam feliciter, ſeptimùm conſul, domi ſuæ ſenex eſt mortuus? Cur omnium crudeliſſimus tam diù Cinna regnavit?

At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot 33
ſummos viros interficeret, quàm ipſum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu ſuppliciόque Q. Varius, homo importuniſſimus, periit: ſi, quia Druſum ferro, Metellum veneno ſuſtulerat; illos conſervari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pendere. Duodequadraginta Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ, & beatiſſimæ civitatis. Quàm multos [55] ante hunc in ipſo

Ennii Telamone, ubi duobus illis ſubjungitur, quos deſcripſit Cicero, de Divin. II. 50. BUHERIUS.

54. *Omnium perfidioſiſſimus*] Omnium utique perfidioſorum perfidioſiſſimus. Sic enim eſſe reſolvendas phraſes illas docent grammatici. ANONYMUS.

55. *Quàm multos ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus*] Athenis arcem Piſiſtratus & tyrannidem occupavit, anno periodi Julianæ 4153. Vitâ exceſſit, 4186. regiam poteſtatem obtinuit annos VI. non tamen

ipſo Græciæ flore Piſiſtratus? At Phalaris, at Apollodorus pœnas ſuſtulit. Multis quidem antè cruciatis & necatis. Et prædones multi ſæpe pœnas dant: nec tamen poſſumus dicere, non plures captivos acerbè, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democriteum à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari ſoleo, Platonem legens. Vidéſne igitur, deorum judicio, ſi vident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum?

34 Diogenes quidem Cynicus, dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diù viveret. Dionyſius, de quo antè dixi, cùm fanum Proſerpinæ Locris expilaviſſet, navigabat Syracuſas: iſque cum ſecundiſſimò vento curſum teneret, ridens, *Videtiſne*, inquit, *amici, quàm bona à diis immortalibus navigatio ſacrilegis detur?* Atque homo acutus, cùm bene [56] planéque percepiſſet, in eadem ſententia perſeverabat: qui, cùm ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum veniſſet Jovis Olympii, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginenſium tyrannus Gelo [57]. Atque in eo [58] etiam cavillatus eſt, æſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eique laneum pallium injecit, cùm id eſſe ad omne anni tempus diceret. Idémque Æſculapii Epidauri barbam auream demi juſſit. Neque enim convenire, barbatum eſſe filium, cùm in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Jam menſas

---

tamen continentes; ſed exiliis duobus interruptos. Urbe pulſus anno 4161, locum recepit 4166, pulſus iterum 4170, rediit, 4180. Quæ ſunt à me expoſita olim fuſiùs, & idoneis præſidiis firmata, in diſſertatione, Trevoltienſibus, ut vocant, Commentariis inſerta, *ann.* 1709. *menſ. Octob.* BUHERIUS.

56. *Cùm bene planéque percepiſſet*] Quemadmodum ex Academicorum præſcripto, percepiſſe oportet atque comprehendiſſe, antequam aſſentiare. ANONYMUS.

57. *Tyrannus Gelo*] Valerius Maximus Geloni Hieronem ſubſtituit: ſed falsò, ut quidem apparet. Cùm enim duo fuerint Hierones reges Siciliæ, vel potiùs tyranni; prior Gelonis frater, qui illi ſucceſſit; poſterior, qui multo pòſt tempore imperitavit: neuter Carthaginienſes bello vicit, ſed Gelo, deletis uno prælio centum quinquaginta millibus, ut auctor eſt Diodorus Siculus, lib. XI, & ex illo noſter Petavius *de Doctr. Temp.* lib. XIII, ad ann. Per. Jul. 4318. Unde jure colligo non alium quàm Gelonem, amiculum aureum Jovi Olympio ex manubiis Carthaginienſium obtuliſſe. LESCALOPERIUS.

58. *Atque in eo cavillatus eſt*] Hoc eſt, in eo amiculo, occaſione hujus amiculi cavillatus eſt: in eo jocandi & cavillandi mate-

menſas argenteas de omnibus delubris juſſit auferri: in quibus quòd more veteris Græciæ inſcriptum eſſet, *Bonorum Deorum*, uti ſe eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, & pateras coronáſque, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat: eáque ſe accipere, non auferre, dicebat. Eſſe enim ſtultitiam, à quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle ſumere. Eundémque ferunt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, & per præconem vendidiſſe: exactáque pecuniâ edixiſſe, ut, quod quiſque à ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidque fanum referret. Ita ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam.

Hunc igitur nec Olympius Jupiter fulmine percuſſit, nec Æ- 35
ſculapius miſero diuturnóque morbo tabeſcentem interemit: atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis [59] rogum illatus eſt: eámque poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi juſtam & legitimam, hereditatis loco filio tradidit.

Invita in hoc loco verſatur oratio: videtur enim auctoritatem afferre peccandi. Rectè videretur: niſi, & virtutis, & vitiorum, ſine ulla divina ratione, grave ipſius conſcientiæ pondus eſſet: quâ ſublatâ, jacent omnia. Ut enim nec domus, nec reſpublica ratione quâdam & diſciplinâ deſignata videatur, ſi in ea nec rectè factis præmia exſtent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi divina [60] in homines moderatio profectò nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum.

At

---

materiam invenit. Anonymus.

59. *In Tympanidis rogum illatus eſt*] Relegenti mihi de pyra Dionyſio ſtructa quod literis mandavit Athenæus, V. 9. in mentem venit, Tullium ſcripſiſſe forſan: *vi tympani in rogum illatus eſt*. Tympanum vocabant machinam attollendis ponderibus idoneam: quod certum è Vitruvii lib. X. cap. 4. Nemo neſcit, exequialis pompæ partem fuiſſe non poſtremam, pyræ altitudinem, in quam non facilè ſuſtolleretur lectus gravis impoſito cadavere, atque ornamentis, impedimentíſque varii generis. In regii hujus funeris apparatu, qui rogum ſtruxerat, Timæus artifex, excogitaverat, ut quidem videtur, quidpiam ſingularis machinamenti, quo res faciliùs ſuccederet, & expeditiùs. Inventum celebravit fama, hiſtoriarum conſignata monumentis, & dignum commemoratione duxit Tullius; ſi tamen ita ſcripſit, uti ego ſuſpicor, veſtigiis inſiſtens veterum quorundam codicum, in quibus eſt: *vi timpanitis rogo*, vel, *rogum*. Quid hoc ſit quod affero, judicent eruditi. Tympani formam, ex veteri reperto Capuæ monumento expreſſam, deſcriptionémque publicavit anno 1727. Alexius Symmachus Mazochius. Buherius.

60. *Sic mundi divina* in homines *moderatio*]

At enim minora dii negligunt, neque agellos ſingulorum, nec viticulas perſequuntur: nec, ſi uredo, aut grando quippiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis quidem reges omnia minima curant. Sic enim dicitis: quaſi ego paulò antè de fundo Formiano P. Rutilii ſim queſtus, non de amiſſa ſalute.

36 Atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, vineta, ſegetes, oliveta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatémque vitæ, à diis ſe habere: virtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit. Nimirum rectè. Propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute rectè gloriamur: quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. At verò aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cùm diis gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. Num quis, quòd bonus vir eſſet, gratias diis egit unquam? At quòd dives, quòd honoratus, quòd incolumis. Jovémque optimum & maximum ob eas res appellant, non quòd nos juſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſalvos, incolumes, opulentos, copioſos. Neque Herculi quiſquam decumam vovit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. Quanquam Pythagoras, cùm in geometria quiddam novi inveniſſet, muſis bovem immolaſſe dicitur: ſed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare voluit, ne aram ſanguine adſpergeret. Ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. Quamvis licet Menti delubra, & Virtuti, & Fidei conſecremus; tamen hæc in nobis ipſis ſita videmus: ſpei [61], ſalutis, opis, victoriæ facultas à diis expetenda eſt. Improborum igitur proſperitates, ſecundæque

---

ratio] Cùm hîc occurrant tum *mundi*, tum *in homines*, aut hoc, aut illud rejiciendum videtur. Daviſius omittit vocem *mundi*; ego verò voces *in homines*, quia rectè dicitur *moderatio mundi*, non tamen rectè (ut opinor) *moderatio in homines*. PEARCIUS.

61, *Spei, ſalutis, opis, victoriæ facultas à diis expetenda eſt*] Hæc opponuntur *menti, virtuti, fidei*, quæ dicit Cotta *in nobis ipſis ſita eſſe*. Annon verò *ſpes* tam in nobis ſita eſt, quàm *fides*? Cur igitur hæc vox cum iis conjungatur, quæ non in nobis inſunt, ſed à diis *expetenda* ſunt? Locus eſt (opinor) corruptus, quem ſic reſtituo, loco vocis *ſpei* mutato, *Quamobrem licet*

dæque res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum, ac poteſtatem.

At nonnunquam bonos exitus habent boni. Eos quidem ad- 37
ſcribimus, attribuimúſque ſine ulla ratione diis immortalibus. At Diagoras, cùm Samothraciam veniſſet, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, Tu, qui deos putas humana negligere, nónne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quàm multi votis vim tempeſtatis effugerint, in portúmque ſalvi pervenerint? *Ita fit*, inquit: *illi enim nuſquam picti ſunt, qui naufragia fecerunt, in maríque perierunt.* Idémque, cùm ei naviganti vectores adverſa tempeſtate timidi & perterriti dicerent, non injuriâ ſibi illud accidere, qui illum in eandem navem recepiſſent: oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes, quæſivítque num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent. Sic enim res ſe habet, ut ad proſperam adversámve fortunam, qualis ſis, aut quemadmodum vixeris, nihil interſit.

Non animadvertunt, inquit, omnia dii: ne reges quidem. Quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes prætermittunt, magna culpa eſt. At deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ.

Quem vos præclarè defenditis, cùm dicitis, eam vim deo- 38
rum eſſe, ut, etiam ſi quis morte pœnas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à poſteris. O miram æquitatem deorum! Ferrétne ulla civitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, ſi pater, aut avus deliquiſſet?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quanam unquam ob mortem Myrtili [62]
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicii?

Utrùm poëtæ Stoicos depravarint, an Stoici poëtis dederint

 aucto-

licet menti delubra, & virtuti, & fidei, & ſpei conſecremus; tamen hæc in nobis ipſis ſita videmus: ſalutis, opis, victoriæ facultas à diis expetenda eſt. Nec aliter Cotta anteà locutus erat in cap. 24. *Aut enim in nobismetipſis inſunt, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut virtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria: ubi ſpes* (ut in eâ, quam præ me fero, lectione) cum *mente*, *fide*, & *virtute* conjungitur, non cum *ſalute* &c. IDEM.

62. *Myrtili*] Mercurii filius erat Myrtilus, quem Pelops in mare jecit. DAVIS. Evolvendis Chariſii monumentis inveni, unde ſint hi verſus. Sunt autem ab Accio poëta ſumpti, quem ille nominat Inſtitut. Grammatic. lib. I. MANUTIUS.

auctoritatem, non facilè dixerim. Portenta enim & flagitia ab utriſque dicuntur. Neque enim, quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi verſu vulneratus, à deo immiſſum dolorem, non conceptum à ſe ipſo, continebat: nec, cùm Ægiſthi libidinem, aut cùm Paridis videmus, à deo cauſam requirimus, cùm culpæ penè vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potiùs, quàm ab Æſculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam unquam ab Apolline potiùs Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Critolaus, inquam, evertit Corinthum: Carthaginem Aſdrubal. Hi duo illos oculos oræ maritimæ effoderunt; non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis, deus.

39 At ſubvenire certè potuit, & conſervare urbes tantas, atque tales. Vos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo. Ut enim hominum membra nullâ contentione, mente ipſa ac voluntate moveantur: ſic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique poſſe. Neque id dicitis ſuperſtitiosè, atque aniliter, ſed phyſicâ, conſtantique ratione. Materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamvis ſubitò fingi, convertique poſſit. Ejus autem univerſæ fictricem, & moderatricem divinam eſſe providentiam. Hanc igitur, quocumque ſe moveat, efficere poſſe, quidquid velit. Itaque aut neſcit, quid poſſit; aut negligit res humanas; aut, quid ſit optimum, non poteſt judicare.

Non curat ſingulos homines. Non mirum: ne civitates quidem. Non eas? ne nationes quidem, & gentes. Quòd ſi has etiam contemnet, quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos perſequi; iidem vultis, à diis immortalibus hominibus diſpartiri ac dividi ſomnia? Idcirco hæc tecum, quia veſtra eſt de ſomniorum veritate ſententia. Atque iidem etiam vota ſuſcipi dicitis oportere. Nempe ſinguli vovent: audit igitur mens divina etiam de ſingulis. Videtis ergo, eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis? Fac eſſe diſtentam, cælum verſantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & ceſſare patitur? Cur non rebus humanis

aliquos

aliquos otioſos deos præficit? qui à te, Balbe, innumerabiles explicati ſunt.

Hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem, ſed ut intelligeretis, quàm eſſet obſcura, & quàm difficiles explicatus haberet.

Quæ cùm dixiſſet, Cotta finem. Lucilius autem, Vehemen- 40
tiùs, inquit, Cotta, tu quidem invectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis ſanctiſſimè, & providentiſſimè conſtituta eſt. Sed quoniam adveſperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus. Eſt enim mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris, próque urbis muris, quos [63] vos, pontifices, ſanctos eſſe dicitis, diligentiúſque urbem religione, quàm ipſis mœnibus cingitis. Quæ deſeri à me, dum quidem ſpirare potero, nefas judico.

Tum Cotta, Ego verò & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ diſputavi, diſſerere malui, quàm judicare: & facilè me à te vinci poſſe, certò ſcio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipſa tamen tam levia non ſunt, quàm eſt Stoicorum de natura deorum oratio.

Hæc cùm eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem [64] videretur eſſe propenſior.

---

63. *Quos* (muros) *vos pontifices, ſanctos eſſe dicitis*] Vide Plutarch. *Quæſt. Rom.* 17, & Juſtinianum, *Inſtit.* lib. II. Tit. I 10.

64. *Ad veritatis ſimilitudinem*] Vide lib. de Divin. I. cap. 5.

VARIÆ LECTIONES, è primariis quatuor editionibus Victorii, Manutii, Lambini, Gruteri, collectæ, præter illas, quæ in hac editione Textui ſubjunctæ ſunt, aut in Commentariis propoſitæ.

Paginam indicat numerus prior : lineam, poſterior.

5. 6. *urbanis*] G. humanis. Ut enim urbanus admodum
6. 27. *inſtrumentis*] V. inſtrumento
7. 9. *externa*] M. L. exteriora
12. *quæſtor*] V. M. G. pro quæſtore
23. *amens*] L. amant . . . putant
8. 26. *qui*] V. quæ videntur
28. *facilis*] M. L. facilior
ult. *eſt*] L. ineſt
9. 13. *nobis*] L. à nobis
10. 25. *quæſtor*] V. M. G. pro quæſtore
11. 9. *Tetrilius*] L. Tertullius
24. *lenior*] L. levior
30. *P. Valerio*] V. M. G. jam P. Valerium
ult. *tulerius*] V. tulerunt
12. 3. *L. Caſſium*] L. Sp. Caſſium
3. *Pompeium*] L. Pompeium, atque
7. *ſuſpicamur*] L. ſuſpicantur
11. *Similiter*] V. ſimile
19. *incitati*] L. concitati
20. *Nos*] V. eos
23. 5. *perfectiſſimam*] L. perfectiſſima diſciplina
20. *confecta*] V. M. G. confiſta
24. 6. *ingredimur*] L. aggredimus
7. *è*] L. philoſophi
8. *omnino non*] V. omittit, *non*
25. 16. *unde eſſet . . . . unde non eſſet*] L. quod eſſet . . . quod non eſſet
27. 1. *ſit*] V. eſt
12. *ſentias*] V. ſentiet
28. 26. *eam*] M. L. etiam ſtabilem, atque
19. 4. *has*] V. has igitur
20. 8. *exitum*] V. M. G. exitus
15. *quempiam*] V. L. quenquam
21. 30. *ſed*] V. L. ſed id
33. *nos*] L. eos
22. 6. *conſtituit*] V. conſtruit
14. *dicemus*] L. dicimus
per] L. propter
16. *&*] M. etiam

23. 9. *diſputentur*] L. diſputantur
24. 3. *eaque ſe*] M. L. delent, *ſe*
25. 8. *verum*] L. verè
26. 21. *obſcuro*] L. obſcurato
23. *abſurdè*] M. L. obſcurum
27. 1. *quò*] L. quòd
27. *aſſentiatur*] L. aſſentiri
28. 16. *poteſt*] V. G. poſſe
23. *oratione*] G. ratione
24. *alia*] M. L. aliud verum eſſe, aliud falſum
29. 4. *nihil*] V. non
7. *horum*] L. harum
10. *tueantur*] L. tuentur
11. *Quid enim*] G. quid tum
14. *vera*] L. G. veri
19. *different*] V. differunt
20. *ſe poſſe*] V. delet *poſſe*
26. *hoc*] M. G. hæc
30. 4. *non jungitur*] V. G. conjungitur
15. *fecit*] L. egit
20. *ſint*] L. ſunt, non poſſint
31. 6. *ſomniis*] L. ſomnis
10. *accedant*] V. M. accedunt
20. *ut eſſet*] M. intereſſet
26. *quia*] V. M. G. qui
32. 18. *idem*] V. eadem ſint
19. *canibus*] L. canibus ſint
33. 10. *ſimul ut*] M. L. delent, *ut*
12. *ſpecies eorum*] L. ſpecies horum, & eorum
13. *Plurimum*] V. primum
34. 3. *attendamus*] V. G. attendimus
13. *inſaniæ*] M. G. inſania
17. *ſimilia*] V. ſimillima
21. *ut*] L. at
22. *apium*] M. L. apum
30. *interſit*] L. interſit, itémque
35. 13. *ſimiles*] L. ſimiles fuiſſe
36. 6. *animos*] L. animis
19. *delabi*] L. huc delabi
37. 13. *omnibus*] V. omni

16. quo-

16. *quorum*] M. quo tum
21. *actionem*] V. rationem
38. 19. *quadam*] G. quaſi, L. quandam orationem
22. *poſſe*] L. me poſſe
27. *applicavi*] V. applicui
ult. *putarem*] M. L. putarem, cùm... facerem
39. 8. *quidem*] L. quidam
31. *confirmabat*] M. L. confirmat
40. 5. *poſſunt*] V. M. L. poſſint
41. 14. *facere dicerent*] V. M. G. facerent ſperare
19. *niſi*] V. M. G. omittunt.
20. *nube*] V. G. nubes
42. 13. *nobis*] L. nobis antiquos philoſophos
20. *appellabantur*] V. M. L. appellantur
27. *collati*] M. collocati
43. 17. *hæc*] V. hoc
20. *nunquam*] L. quemquam
44. 16. *opinatur*] L. opinaturum
46. 7. *deſideras*] L. deſideres
8. *audiat*] V. audies, G. audias
ibid. *agatur*] V. agerent, G. egerint
18. *Dicet*] M. L. dicit
ult. *tu*] L. te
47. 12. *putat*] M. L. G. omittunt.
16. *ſitis*] L. ſita ſit
49. 21. *fuiſſe* [L. ſe ipſo fuiſſe
29. *ſomniaſſe*] V. M. G. ſomniare
50. 7. *probantur*] V. M. probabantur
12. *eademmet*] V. M. L. eadem &
51. 1. *incedunt*] M. incendunt
5. *luna*] L. genu
19. *deſtiterunt*] V. M. deſtiterint
52. 9. *nulla*] M. G. ulla
14. *cavetis*] M. L. caveatis
29. *reſpondebo*] V. G. reſpondeo
30. *ſuperbis*] M. L. ſuperbè
53. 7. *augenti... minuenti*] V. M. G. augendi... minuendi.
17. *eſſe*] G. eſt
54. 1. *cederet*] M. crederet.
8. *videant*] M. L. G. adeant
24. *concluſi*] V. M. G. concluſit
ibid. *reddat*] V. G. reddet
26. *Sequor*] M. L. ſequar
55. 29. *probabile*] L. probabile ei.
56. 6. *habere*] L. habet
26. *ne*] V. nec ſic
29. *ea*] V. L. eadem
57. 22. *Nam cùm*] V. M. G. nec, ut placeat
60. 3. *ipſum*] M. id ipſum
8. *& ſine*] L. nec ſine
62. 17. *Antiochea*] M. L. Antiochia
63. 7. *vobis*] L. nobis
11. *lineam*] M. lineamentum ſine ulla latitudine
12. *adigam*] V. M. G. adjiciam
66. 12. *opere*] L. opera magna
20. *ut*] M. L. ut ea viderent
67. 8. *quaſi*] M. L. quæ, ſi
21. *utramque in partem*] V. M. G. in utraque parte.
68. 30. *ergo*] M. L. verò
ibid. *decempeda*] V. M. G. decempeda (hinc enim me quaſi malis architectis menſuræ veſtræ nego hoc) permenſi refertis. Ergo credere dubium
69. 10. *cùm*] L. ſe, cùm
ibid. *phyſica*] V. phyſici
70. 1. *Eleatici*] V. M. Eretriaci
4. *idem*] M. L. idem, & ſemper
5. *Eretrias*] L. Eretricus
19. *finem*] M. L. fines
71. 2. *quem*] V. quæ
21. *ratione*] V. G. oratione
73. 11. *quo*] M. L. quòd
74. 17. *Labor*] V. L. laboro
27. *obverſetur*] L. adverſetur
75. 14. *ſequeretur*] M. L. ſequatur
22. *falſo*] V. M. G. falsè
76. 8. *Quî*] M. L. quid
77. 1. *conſtrinxerat*] V. contraxerat
81. 16. *ecquid*] V. M. G. & ſi quid
82. 2. *antecedat*] L. antecellat
21. *malunt*] V. G. mallent
83. 13. *vel*] V. M. G. nec
84. 7. *philoſophicè*] V. M. G. philoſophiæ
13. *ſacerdotum*] L. ſacerdotum munera
19. *edocendum*] M. L. docendum
23. *da*] L. eam
24. *poterunt*] V. potuerunt
contemnent] V. contemnant
29. *Sophoclem*] V. Soph. Empedoclem, Eur.
ibid. *Philonem*] G. Philonis
85. 26. *negaret*] M. L. negarit
86. 5. *verò*] M. L. verò, inquit ille
11. *omnes*] V. omnibus
16. *vivendum*] M. L. vivendum conferre

ferre.
87. 3. *Stagiritem*] L. ſtagiritam
13. *philoſophiæ*] L. philoſophia
30. *repugnans*] V. M. G. repugnet
88. 20. *abſolutum*] V. perfectum
ult. *augendum*] M. agendum
89. 8. *prima in*] V. in prima
18. *magnorum*] V. M. L. magnorúmque
ult. *quaſi . . . quandam*] M. L. delent.
90. 11. *vero*] M. L. quoque
12. *quidem*] M. quoque
19. *effeciſti*] L. feciſti
21. *erit*] V. M. L. eſt.
91. 4. *quiddam*] V. M. quoddam
8. *efficta*] V. G. effecta
13. *item*] V. etiam
17. *ita*] V. illa
30. *prudentiam*] L. providentiam
92. 1. *eſſe*] V. M. G. omittunt
2. *interdum*] V. M. G. inter quaſi
4. *hæc, nec*] L. & nec
12 *nominatam*] V. appellatam
93. 4. *id eſt*] M. L. hæc delent.
6. *ducibus*] M. L. delent
8. *dialecticæ*] V. M. L. dialectica
ult. *moratus*] M. L. moderatus
94. 12. *ea*] V. G. eis
13. *tuebantur*] V. G. utebantur
ult. *inciderit*] L. incideret
95. 7. *docebat*] L. dicebat
97. 7. *per ſe*] M. L. delent.
98. 7. *conſiſtit*] V. M. conſtitit
99. 7. *aſſertione*] L. aſſenſione
16. *appellant*] M. G. appellabant
102. 1. *id tam*] M. id totum
12. *poſſe*] V. poſſem
17. *jam miſſum*] M. admiſſum
103. 2. *in quo*] L. quod demirer
9. *tantum*] M. L. tam
12. *Licinius*] L. Lucilius
25. *dicerent*] L. dicent
has] V. omnes
104. 28. *dictatas*] L. dictas
105. 8. *cohórſque*] V. M. chorúſque
9. *mi*] V. M. L. Muti
10. *ſatis*] V. G. delent.
14. *ne nobis*] V. M. G. vel nobis
24. *habent*] L. habeant
26. *debent*] L. debeant
106. 2. *quid*] V. L. quis
quid] L. quod
5. *expetendis*] M. expetendum
6. *magna*] V. ſumma
quis . . putet] V. quid . . . putem
107. 7. *pertinerent*] V. pertinent
8. *minùs eo*] G. minùs ab eo
18. *ſatisfacit*] V. ſatisfecit
108. 5. *ferri*] M. fieri
12. *efficiatur*] V. M. efficiantur
22. *adhæſitationes*] V. M. L. adhæſiones
28. *ſi*] L. ſive
109. 30. *liberiùs*] V. uberiùs
110. 4. *corpore*] M. L. corporis
111. 15. *Si qua*] V. M. ſed ſi quæ
21. *prohiberet*] V. prohibet
23. *diſſentientium*] M. L. differentium
112. 27. *oporteret*] L. oportere
113. 1. *ad*] M. L. ſecundum
judicari] M. L. judicari : voluptatem etiam & per ſe expetendam eſſe, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum. Etenim quid
2. *aut*] M. L. G. &
20. *aſpernatur*] M. aſpernetur, aut oderit, aut fugiat
conſequuntur] V. conſequantur
29. *quam*] V. M. quâ
114. 6. *placeat*] V. placet
9. *eveniet*] V. L. evenit
15. *eam non*] M. delet, *non*
21. *utilitatibus*] L. voluptatibus
23. *itaque*] V. M. atque
turbent] M. L. turbentur
115. 26. *carere*] V. M. G. cùm omni dolore caret
29. *Omnis*] V. M. G. omni
116. 5. *illaberetur*] L. allaberetur
117. 1. *angere*] M. L. frangere
refugiendi] L. fugiendi
4. *referri*] M. ferri
5. *bonorum*] M. L. G. bonum
11. *liberabuntur*] M. L. liberantur
118. 18. *monſtret*] V. M. L. doceat
28. *eventurum*] V. M. proventurum
119. 11. *aſſiduitates*] M. L. aſſiduitas
17. *parentes*] V. parentes reliquerunt
19. *angore*] V. rigore
120. 1. *natura non*] V. M. omittunt, *non*
deſideret] V. M. deſiderat
8. *judex*] L. index
10. *ſatis*] V. M. L. ſatis opibus hominum ſibi contra conſcientiam

11. *de-*

11. *deorum*] V. M. L. deorum numen
19. *auget... atque*] G. hæc delet
123. 1. *inanes*] V. immanes
5. *animo*] V. omnino
124. 10. *quod*] V. quo gau. quàm quo
23. *quæ*] V. quid
31. *percipi*] V. recipi
126. 25. *conſuetudinum*] V. M. L. conſuetudinem
voluntates] V. M. L. amicitiarum
30. *ludicras*] V. M. L. ludicra
31. *conſuetudines*] V. M. L. conſuetudine
ult. *poterit*] G. potuerit
127. 14. *aſperum*] V. L. improſperum
16. *qui hac*] M. L. delent, *hac*
20. *facimus*] V. M. L. fecimus
28. *putent*] V. putant
129. 2. *ſignificarent*] L. ſignificaret paratum
130. 18. *ea res*] L. qua de re agatur
36. *Nunc*] V. M. L. omittunt.
37. *definias*] V. definire, M. L. definires
131. 8. *res*] V. vis
132. 7. *Non dolere*] M. Tum non dolere, L. Tuum non dol.
24. *diſſimiles*] V. M. L. diſſimiliter
133. 5. *infamiæ ſubjectum*] G. infame, ſuſpectum
134. 10. *nuper*] L. nupera
135. 2. *tendit*] L. contendit
9. *quidem vos*] L. equidem nos, G. idem vos
10. *ut*] V. M. L. cùm
23. *partes*] V. M. L. partes dicere
28. *loquatur*] M. loquamur
33. *docere*] V. M. docet, vult.... diſtingui
136. 7. *ut probat*] V. M. G. aut probat
12. *Diodorus*] V. Diodotus.
addidit] V. adjicit
137. 1. *facit re*] V. M. facit, rémque tamen
6. *in quo*] M. L. ubi
9. *quaſi*] V. M. L. omittunt.
14. *hæreremus*] M. L. haberem quod reprehenderem.
ult. *&*] L. ut
138. 3. *dare*] V. G. dari
5. *duntaxat*] L. duntaxat, ſi modò
139. 11. *hirſiphon*] M. L. Ænophoro
12. *dempſit*] V. dum ſit, jus & ſarculos, L. dempſerit nix, nec ſacculus
15. *reſpondeat*] V. M. reſplendeat
Corinthium] V. M. odrilitium, L. æs Corinthium, aut Deliacum
16. *aut*] G. at
140. 5. *jactere*] V. M. jactare
7. *gumias*] V. M. gumas
8. *illud*] L. ille
10. *iſta*] V. M. iſto conſumis, ſquilla ;
11. *cum*] L. cùm in Decumano
21. *Rectè*] L. rectè dicit
25. *igitur*] L. igitur lapathum, nec
141. 12. *& tamen*] G. & tantùm
18. *pravitati*] G. pravitatis
143. 5. *quam*] L. quamquam
16. *ullum*] M. G. illum
17. *animum*] V. animi ſtatum
18. *At ille*] L. at illa pellit, quæ permulcet ſenſum voluptas
22. *Qui*] V. M. G. quid
144. 2. *duáſque*] M. L. duáſque res, quæ
145. 7. *litium*]. L litium cùm judices ſumus, nihil poſſumus
146. 17. *ducit*] M. L. dicit
28. *gaudentem*] V. M. L. gaudendo .... dolendo
32. *opponeret*] V. opponeretur
148. 17. *ſerpat*] V. M. L. currat
27. *fallentia*] L. fallacia
149. 1. *ac dignitate tranſ.*] V. G. à dignitate tranſ.
24. *per ſe rectum*] V. M. perfectum
151. 12. *Velléntne*] V. vellent, nécne
13. *Cæpioni*] V. M. Scipioni
17. *timente*] V. M. G. timentem
152. 3. *Fadiæ*] M. filiæ
20. *periculum*] V. periculi .
21. *ille*] G. illum
ult. *velit*] V. M. G. vellet
153. 1. *poterat*] L. poterit
4. *facies*] M. L. facias
19. *emolumentum*] L. emolumento
futura] M. factura
20. *tamen*] V. M. tamen id te conſtat feciſſe (L. facturum eſſe) quis enim coarguere
23. *déque*] V. M. L. ſed de
154. 24. *datum*] V. M. dictum
156. 3. *ipſa*] M. L. G. ipſam
8. *virginem*] M. L. Virginiam

23. The-

23. *Themiſta*] V. M. L. Themiſtocle
157. 7. *pingere*] G. depingere
158. 3. *magnis*] V. M. majus quidquam fecerit, certéque mallet obtinere exiſtimari
14. *mihi*] V. M. L. modò
159. 16. *nos*] V. vos
vides] L. videlicet
22. *Tum*] V. tu, L. cùm
160. 6. *barones*] L. Varones
28. *ſubducta*] V. M. G. ſubdubia
34. *ſtatueris, vides*] V. M. G. ſtatueris, utilitatis cauſâ expetenda, vides
161. 9. *precarere*] M. L. deprecarere
23. *jure*] V. in rem
30. *vitâ*] M. L. vita probetur, refellatur or.
ult. *cognoſcere*] M. L. agnoſcere
162. 5. *propter*] V. per
7. *dant*] V. M. G. dat
10. *etiam*] M. L. autem
21. *landibus*] V. laude
24. *quam ... granaria*] V. M. G. quàm ſi ... gramina
29. *liberalitatem*] G. libertatem
etiam] V. eis
ult. *inopportuna*] V. M. L. importuna
163. 3. *pretioſorum*] V. fructuoſorum
23. *duci*] M. L. dici
164. 13. *at*] M. L. nam
19. *quoque*] V. M. G. quod &
165. 16. *ſunt*] V. M. ſint
17. *eſto*] V. M. iſto modo
18. *per me*] V. M. L. fermè
166. 2. *breve*] V. brevem
15. *quorum*] V. M. L. quædam
23. *mutum*] G. multum
24. *compares*] V. M. competenter, &
25. *viſcerum*] V. torminum
167. 12. *capiebam*] L. capiebam ex
14. *adoleſcentulo*] M. L. adoleſcentia
18. *ſimulque*] V. ſimul atque
19. *deſpexit*] V. G. diſpexit
28. *quod*] L. in quo ſita videatur eſſe
168. 3. *ſi*] L. ſin
16. *invitatam*] M. mutuatam
19. *tanta*] M. L. tanta eſſe
21. *ſumma*] M. L. ſententia
169. 6. *hominis*] V. hominis quamvis &
11. *ut*] M. L. &
15. *vobis*] V. nobis
16. *facetorum*] V. facetoſam
27. *veſtrûm*] V. verum
28. *illius*] V. M. L. illum
170. 23. *ſi etiam*] V. M. etiamſi
25. *Aſſyriæ*] V. Syriæ.
28. *prima*] V. prona
avolat] V. M. avolat, ut aiebat
171. 5. *te*] L. te tua ſponte
umquam] V. inquam
14. *referre*] L. referri
16. *à te*] V. latè
172. 4. *voluerium*] V. M. volucrum
9. *præcipui*] V. præcipuè
20. *pecudis*] V. M. L. pecudum
26. *Athone*] V. M. Athóve
29. *auferre*] V. M. L. afferre
173. 1. *ut ea quidem*] V. M. G. vitæ quidem
8. *videbuntur*] V. L. videbantur
174. 26. *perfruens*] V. M. perfluens
ult. *indigentibus*] L. indulgentibus
175. 9. *Philodemum*] V. M. Polydemum: L. Philodamum
179. 7. *corporis*] V. M. corporis, &
8. *eâve*] M. ea re
180. 5. *tamen*] G. tantùm
docendo] V. M. dicendo
14. *novaverunt*] V. G. nominaverunt
30. *recepta*] V. M. percepta, G. præcepta
181. 12. *helluari*] V. M. L. helluo librorum
clara] L. præclara
17. *veſperum*] V. M. L. veſperam
23. *Cæpioni*] V. L. Scipioni
182. 5. *Ariſtotelios*] V. M. Ariſtotelicos
7. *te*] V. M. L. ut te
10. *re*] V. M. in re
19. *Egóne*] G. ergóne
25. *Cæteræ*] L. cæteras philoſophorum diſciplinas, omnino aliam magis, aliam minùs
31. *cur*] V. an
34. *magno*] L. magni
183. 3. *eorum*] V. eorum, inquam
10. *nónne*] V. M. númne
29. *nova vid.*] V. novabantur
35. *magis*] V. M. L. magis minúſve
184. 4. *præpoſita*] V. M. propoſita
16. *ſuum*] V. ipſum
185. ult. *appellamus*] L. appellamus ἀξιωτὸν id
187. 15. *ſequi*] V. M. ſit qui
ult. *collineare*] M. L. collimare
188. 13. *appareant*] L. appareat

189. 27.

189. 27. *quod*] V. M. quod honeſtum ſit, laudabile eſſe
190. 12. *unquam*] V. inquam
25. *incidere*] L. accidere
191. 10. *cujuſmodi*] L. cujuſcujuſmodi
20. *naturam*] L. naturam : fore ut toll.
28. *cùm*] L. quod
192. 2. *rectiſſimè*] M. L. rectè
18. *bonorum*] V. G. bonum, L. boni
193. 8. *conveniret*] V. conveniet
194. 2. *quí*] V. M. G. quò
5. *obduruit*] V. M. G. obduravit
cognitu] V. cognitione
14. *vanos*] V. varios
15. *poterit*] V. M. poterat
16. *ſtatuerimus*] V. ſtatueremus, G. ſtatuemus
26. *fugienda*] V. fugiendam, L. fugiendas
195. 1. *Næ*] V. M. hæc
4. *ſermonibus*] L. ſermonibus audebat, &
8. *ipſique*] V. M. ipſi qui
18. *Nunc*] V. L. hoc
ult. *inter*] V. M. L. habere
eſſe aio] V. M. L. omnino
196. 10. *tolerabiliùs*] L. tolerantiùs
16. *idem*] L. item
23. *ſi*] V. ſi valere & ſapere magis expetendum ſit, quàm
197. 1. *ſeparatum*] V. ſeparatim
13. *ſuarum*] V harum
198. 20. *ita*] M. L. item
aliquantum] V. aliquantulum
25. *attamen*] V. & tamen
199. 1. *cenſet*, V. M. cenſeat
3. *ut ea*] V. ut in ea
9. *poteſt*] L. poſſe
cognitiones] V.M. G. cogitationes
10. *appetitionem*] V.M. ad appetitiones
200. 1. *ut in gloria*] V. M. G. ut gloriæ, divitiarum, ſimilium rerum
28. *poni*] L. poneretur
29. *hos*] V. M. hæc poſita, L. poſito, ut non
201. 13. *ex*] V. M. G. omittunt.
15. *ideo*] V. M. G. id
17. *ob*] V. M. G. delent.
20. *dicuntur*] V. M. dicentur
202. 6. *ergo ut*] M. hæc omittit, uſque ad, *Eſt autem*
8. *acti*] L. facti
17. *Atque*] G. atqui
24. *facit*] L. fit
28. *diligunt*] V. diligant
203. 1. *efficitur*] L. efficitur id
204. 2. *debet*] L. debet ex
14. *aliqua*] M. L. alia
16. *concha*] L. conchis
18. *recipit*] V. M. L. recepit
27. *conſequi*] M. L. conſequitur
205. 11. *in*] V. in ſumma ſolit.
26. *nos*] L. nos viles, abjecti
206. 17. *procreare*] G. delet.
207. 3. *eo*] L. eorum
10. *utilitates*] V. M. voluptates
11. *juſtitia*] V. G. juſtitiæ, nec amicitiæ
13. *naturâ*] V. M. G. naturam
14. *cui*] L. cuiquam
17. *ſejungi*] V. ſejungere
26. *arbitrabantur*] V. M. L. arbitramur
208. 16. *quem*] V. L. G. quæ
209. 1. *quod moveri*] G. quo moveri
19. *ſapientibus*] L. delet.
20. *extructum*] M. extinctum
212. 10. *Ain'*] M. an
12. *me*] V. mea
213. 3. *ſoleo*] V. ſolere
17. *igitur*] M. L. G. delent.
214. 23. *ſpinas*] V. M. ſpinis
215. 10. *agas*] L. agat
29. *etiam*] L. quòd &
218. 8. *ut ſi dic.*] V. M. omittunt, *ſi*
9. *rectum .... contingit*] G. rectum eſt.... contingítque
21. *tertia*] V. M. L. certa
25. *naturæ*] V. M. G. natura
28. *requiſitas*] V. M. G. exquiſitas
32. *utrumque*] V. G. unumquodque
34. *& cùm*] V. M. G. omittunt, *&*
220. 11. *dicere*] V. dicerent
21. *debilitates*] L. debilitatem
36. *tribueres*] L. tribueret iis
221. 6. *an*] L. in ſenatu
7. *quod*] V. M. quid de, L. quidquam de
8. *nullo*] M. L. ullo
11. *novetur*] V. M. movetur
ult. *ſunt*] L. ſint cujuſdam modi neceſſe eſt, nóſque
222. 7. *his*] V. jus bonorum videatur
17. *licet*] V. liceat
30. *deceat*] V. debeat
223. 1. *non ut*] V. M. G. omittunt, *ut*

14. *in ſole*] L. ad ſolem
16. *adjicere*] M. L. G. addere
21. *ſin*] V. ſi
22. *tollitur*] L. tollatur
224. 8. *ſummam*] M. ſummum
15. *appetens*] L. appetentis
20. *nulla*] V. M. multa
33. *naturarum*] V. G. naturale
225. 10. *primo*] M. L. G. principio
13. *hanc*] M. L. hanc igitur
17. *huic*] V. hoc
36. *ſententia*] L. ſententia eſt
226. 6. *perſtringitis*] L. præſtinguitis, G. præſtringitis
11. *quod*] V. M. L. quid interſit
15. *ne*] L. non
227. 2. *jam*] V. nam, M. veram, L. natura
6. *ea*] V. M. G. nos
8. *negligimus*] L. negligemus
9. *referemus*] M. G. referimus
12. *iſta*] M. L. ita
15. *ſummam*] V. ſummum
21. *quid*] M. G. quod
23. *nequa*] V. M. æquè
229. 4. *numeretur*] L. numeretur in bonis
7. *initiis*] V. vitiis
14. *proponi*] M. propria
30. *qui ad*] V. M. G. delent *qui*
revertemini] V. L. G. revertimini
230. 24. *dicunt*] M. L. G. dicant
30. *quo modo*] V. G. delent, *modo*
231. 8. *quòd*] V. M. quæ, L. quia
10. *Polemon*] L. Polemo
21. *juvent*] M. L. adjuvent
28. *dolere*] V. M. L. dolorem
29. *difficile*] V. M. L. difficilem
232. 10. *congruent*] L. congruunt
21. *ſequantur*] M. L. conſequantur
ipſam] L. ipſam rem
25. *tolluntur*] G. tollantur
28. *viderentur*] M. L. videntur
ult. *clamat*] V. M. G. clamabat
poſſe] L. poſſe ſe
233. 2. *Citiæos*] V. citiùs
3. *è Phœnicia*] V. à poëtica
ult. *utuntur*] M. L. utantur
234. 4. *quoque*] V. M. quaque
24. *ſed ut*] L. ſed ita ut
235. 9. *concinebat*] V. M. conveniebat
236. 13. *nihilo*] L. nihili
15. *barbati*] M. barbari
26. *hoc*] M. G. hæc
237. 11. *ſapientiam*] V. M. L. delent.
15. *emerſit*] L. emerſerit
21. *cenſeres*] M. L. G. cenſes
25. *avum*] M. L. avunculum
238. 31. *fallaciloquæ*] V. M. G. fallaciloquentiæ
32. *Quid*] M. L. G. quod enim
ult. *Quæ enim*] L. G. delent, *enim*
poterant] V. poterunt
239. 19. *At*] V. M. ac
22. *quæſo*] V. M. quaſi
32. *conſiſtere*] M. L. conſentire
34. *malimus*] V. M. malumus
240. 1. *malum*] V. malum eſſe
2. *&*] L. ut
27. *ego*] V. ergo
241. 7. *Hic*] V. hoc ambiguo ludis me
11. *ſequitur*] V. ſequetur
14. *Hæc*] L. hic nemo non videt
16. *paleámne*] M. G. paleámve
242. 2. *peccentur*] V. peccata
ſint] V. ſunt
11. *ore*] V. ordine
24. *aliter*] L. aliis
245. 3. *Ptolemæium*] G. Ptolomæium
246. 3. *Academiæ*] M. G. Academiam
7. *multum*] M. multos
247. 3. *anulis*] L. annellis
6. *cognomine*] L. cognomen
29. *cognoſcenda*] M. G. cognoſcendæ
248. 34. *videmus*] V. L. videamus
249. 2. *Sed*] L. ſed verendum ne
11. *naturæ*] V. M. G. natura
250. 25. *degenerant*] V. degenerarunt
28. *Lyco*] V. M. G. Lyſias, &
253. 12. *naturam*] M. L. naturam ſunt
23. *facere*] L. facienda eſſe
254. 13. *præſentia*] L. præſenti
16. *Quoniam*] V. quando
25. *res*] L. rationes
255. 8. *dicimus*] M. L. diximus
10. *nihil*] V. M. G. nihil, quod non aut
27. *habeat*] V. M. G. habet
256. 7. *verſentur*] V. M. G. verſetur
9. *omnium*] L. omnium eſt
17. *dubitémque*] V. dubitantémque
19. *quàm in*] L. in quàm
34. *compreh.*] L. comprehenditúrque
257. 7. *quidem*] L. enim
30. *arbitramur*] L. G. arbitrabimur
32. *quemque*] M. L. quenquam
258. 2. *ne intelligi*] L. intelligi quî poteſt
5. *ſit*] L. ſit, quàm non
19. *in*] L. parvi enim.

259. 2. *volantes*] L. volatiles
8. *ſit*] L. G. ſit
Videamus] L. videmus
13. *poſſint*] L. poſſint : ita
260. 7. *Eſt etiam*] V. M. L. Eſt enim
20. *partes*] M. L. partes ſuas
261. 26. *earum*] V. M. eorum
28. *putreſceret*] G. putiſceret
262. 18. *& per*] M. L. etiam per
29. *tuenda*] L. tuenda ſit, &
263. 1. *commendatione*] V. M. G. communitate
21. *nepas*] M. L. veſpas
26. *utantur*] M. L. utuntur
32. *quibúſque*] L. quibúſque de
265. 25. *Quid*] V. Quod in motu & in ſtatu corporis nihil non eſt, M. L. nihil ineſt.
31. *ducuntur*] L. dicuntur, G. deducuntur
266. 2. *fugiamus*] L. fugimus
5. *expetemus*] M. L. expetamus
12. *nobis*] M. L. omnibus
267. 5. *tenemus*] V. M. G. canemus
7. *rerum*] G. regum
9. *teneretur*] V. tenetur
10. *patriâ eſſe*] V. M. G. omittunt, *eſſe*
25. *datura*] L. allatura
268. 5. *delectentur*] L. delectantur
13. *paratum*] L. apparatum
16. *iſtam*] L. iſtam eſſe
20. *cùm*] L. cùm è
269. 4. *hæc*] V. hoc
270. 11. *cognitióve*] M. L. cognitióque
18. *uſa*] M. L. uſu
272. 1. *mortuum non*] G. non mortuum
3. *obliviſcimur*] M. obliviſcamur
19. *accipienda*] M. L. concipienda
22. *veneno*] L. veneno ſibi
274. 18. *continentur*] V. M. continerentur
21. *& qui*] L. & ejus qui
22. *virtutibus*] L. à virtutibus
25. *ſæpe*] V. M. ſpe gloriæ
275. 3. *concup.*] V. corripuiſſet
6. *decurſio*] V. G. diſſenſio
13. *imbecilles*] L. G. imbecillos
19. *hoc*] V. M. L. hæc
22. *fecerint*] V. M. G. egerint
28. *nec*] V. M. L. non
276. 16. *diverticula*] L. G. deverticulà
quærant] L. quærunt... habent... dicunt
18. *conſuetudine*] L. conſuetudinem
277. 12. *inquam*] V. inquit Piſo
20. *quomodo*] V. quò
278. 2. *quæ res*] L. qua de re
14. *idem*] V. M. L. quidem
15. *quem quidem*] L. delet, *quidem*
24. *bona*] V. M. G. delent.
279. 5. *etiam*] V. eſſet, augur fuiſſet, triumph.
25. *videns*] L. vident. Et ut in
28. *dato*] V. date
29. *Proclivius*] L. in proclivi
280. 2. *in*] M. L. in cruce qui angitur
22. *quæres*] L. quæris
reſpondero] V. M. G. reſpondebo
281. 5. *cæteros*] V. reliquos
6. *Echecratem*] V. M. Ethecratem
15. *ſi etiam*] L. etiamſi in
22. *dubitatum*] V. M. dubitant, L. dubitavit
282. 8. *putes*] L. putas
quidque] V. quidquid
ult. *uſpiam*] G. ipſam
283. 1. *aliquid*] L. aliquis
5. *ſunt*] V. ſint
19. *Oroëte*] V. M. Oronte
Darei] L. Darii
31. *dicamus*] L. dicimus
284. 3. *noſtrûm*] L. veſtrûm
15. *viſitaſſétque*] L. viſiſſétque
22. *laudabiléſque*] L. laudabiles, &
285. 2. *Non quàm*] V. nunquam
5. *Græcis*] L. Græcis, nec verbis minùs aptis
289. 20. *CCCCX.*] L. CCCCCX.
290. 16. *annos*] M. L. annis
24. *fuiſſe*] M. L. fuiſſe memoriæ
ult. *iis*] M. hos
291. 3. *cederetur*] L. cederemus
16. *laudi*] G. laudis
19. *ſcientiâ, copiâ*] V. M. G. ſcientiæ copia
292. 3. *plures*] V. M. L. complures
6. *& id*] G. ad id
293. 11. *iſta*] M. ita
27. *Qui*] V. G. quid
30. *iſtuc*] V. M. L. iſta
294. 2. *dignitate tanta*] V. G. omittunt
13. *recordere*] G. recordare
295. 6. *ſi invenero*] G. ſed ſi invenero
16. *Ecqui*] V. M. L. Ecquid
de] M. L. ex humana
20. *quam*] V. M. G. quem

nihil] M. L. nihili
296. 4. *æſtimo*] V. exiſtimo
5. *Sed*] V. G. Et
19. *aveo*] G. habeo
Ut enim non] G. ut enim efficias quod vis, tamen, mors ut malum non ſit, non efficies.
22. *non*] V. M. G. nónne
23. *Superbi*] V. G. ſuperbum id quidem eſt
297. 12. *in*] M. L. cùm
16. *Corculum*] L. corculum appellatus, &c
298. ult. *animam*] L. animi naturam
300. 5. *nota illa*] M. G. delent, *nota*
301. 4. *iſtos*] L. illum
10. *differantur*] M. L. differamus
302. 9. *poſt*] L. mors pertinere
14. *eſſe*] V. G. eſſe velim :
26. *jam*] L. nam
303. 14. *vitæ*] L. è vita
15. *cùm*] L. cùm è
24. *agit*] L. genitalibus ævum degit
27. *Deus*] M. L. omittunt
304. 9. *Quære*] V. quare
305. 10. *non feret ?*] V. M. conferet
15. *deceat*] L. debeat
306. 5. *panxit*] G. pinxit
17. *ceſſerint*] M. L. ceſſerunt
307. 14. *craſſa*] V. & craſſa
20. *quæ*] V. G. quam
308. 3. *laterum*] V. G. laterúmve, & pulmonum
7. *diſputaſſe de animis*] L. G. hæc delent
8. *primum*] L. primus
12. *honore &*] L. honore diſciplinæ
309. 11. *mundi*] G. mundo
15. *ſuo*] L. ſuopte
310. 1. *ferantur*] L. feruntur
ſurſum] V. M. G. rurſum
3. *appetentes*] V. M. G appetente
311. 2. *eſt*] L. eſt ex aliquo horum
15. *Craſſum*] G. delet
ult. *ſimilem*] M. L. ſimile
312. 14. *patriam*] M. L. G. patritam
313. 14. *& is*] M. L. ut idem
23. *quanta*] M. L. delent.
314. 10. *qui*] G. quod
315. 5. *domi*] V. M. G. domui
6. *Si*] G. niſi
316. 3. *vivendi*] V. L. vivendi quoque finem habeat
12. *ex eo*] L. id
13. *concidat*] L. concidant
14. *impulſa*] V. M. impulſu
317. 15. *eodem*] V. M. eò
16. *quo ſi*] V. M. G. quaſi
17. *niſi*] V. M. L. quàm
318. 63. *natam*] V. M. G. naturam
7. *Theodectes*] L. Themiſtocles
8. *Charmadas*] V. M. L. Carneades
14. *unde*] M. L. unde ſit
16. *igniſve*] L. igniſne
319. 4. *in animo*] L. animum
14. *aut qui primus*] L. aut quis primus
16. *qui diſſipatos*] L. quis diſſipatos
19. *curſus*] V. motus
320. 4. *parta*] V. M. L. ex parte
8. *animo*] V. G. animus
321. 15. *bibere*] V. M. L. pocula
ult. *animus*] V. M. G. animus, qui, ut
322. 27. *ſe ipſum*] M. L. ſeſe ipſe
323. 20. *niteſcere*] G. miteſcere
21. *lætificæ*] G. lætiſcere
22. *incurveſcere*] L. G. incurviſcere
324. 7. *ſed*] M. L. ſed de hoc
325. 2. *diremptus*] V. M. G. direptus
15. *dediſſent*] M. L. dedidiſſent
ult. *vel in Rep.*] G. delet, *in*
326. 6. *cygnis*] V. M. G. cygni
12. *acriter*] V. G. qui cùm acriter, L. qui cùm acribus
16. *ratis*] G. in rate
18. *oratio*] L. ratio
24. *illa*] L. ille
327. 19. *verò*] M. L. G. verò modò
21. *retractabis*] M. L. retardabis
328. 1. *ex hoc*] V. M. G. in hoc
2. *ulla ut ratione*] V. M. G. ulla uti ratione, ut
14. *nihil nimis*] V. G. nihil animis
17. *Jam*] V. M. L. nam
330. 3. *faciant*] L. faciunt
4. *naſcantur*] V. M. G. naſcatur
7. *facie, patris*] V. M. G. facie, vel patris
8. *deterrimus*] V. teterrimus
9. *& primi*] M. L. hæc delent.
12. *dixiſſemus*] V. dixerimus
16. *altè*] V. M. L. alta
331. 19. *quòd*] V. M. G. quo
332. 6. *mitto*] M. L. omitto.
12. *quibus... natis*] L. è quibus... nati
15. *Priamum*] M. L. Priamum autem
24. *vi*] V. in

333. 11.

333. 1. *vi*] V. G. vel
2. *occidiſſet*] M. L. G. accidiſſet
334. 9. *argumentum*] V. arguendum
18. *Carere autem malo*) V. G. carere enim in morte
19. *nec*) V. M. L. non
34. *Paulum*] M. L. Paulum Æmilium Cannæ
335. 3. *qui nec*) M. delet, *nec*
4. *Sed eò*) L. ſed hoc ideò, quòd in hoc
29. *attingit*) G. attinget
32. *velint*) V. M. G. velint : non modò ipſe
336. 17. *nullis*] M. non illis
23. *pro*) L. ita pro
337. 15. *quàm*) M. quàm optabiliter iter illud ineundum
16. *quàm*] V. M. L. quámque elato
19. *obduxiſſet*] M. obbibiſſet
338. 17. *exceſſerunt*] V. exceſſerint
339. 5. *hæc*) V. M. L. hoc
extremo) V. M. G. æſtimo
23. *qui*) M. quòd
340. 12. *mortem*) L. morti
341. 3. *id*) L. idem
5. *propter*) M. L. propè
19. *hic*) L. hunc
28. *quæ curam*) V. G. tu quæ curam
ſuſpenſam) V. M. G. ſuſpenſo
342. 5. *delibatas*) M. L. delibutam
6. *ſeptenarios*) L. octonarios
8. *pœniantur*) V. puniuntur, M. puniantur, L. pæniuntur
18. *recipiat*) L. recipiatur
20. *corporis*) L. corporis ſepulchrum, &c
343. 4. *ante*) V. M. L. antea
23. *abierit*) L. aberit
344. 10. *autem*) M. L. etiam.
15. *res feret*) V. res fert, G. refert
345. 9. *ratione*) G. oratione
25. *poſſet*) V. poſſit
30. *parvam*) L. parvam illam q.
346. 5. *divinaret*) V. M. L. divinaret, mortem eſſe optimum homini.
23. *munere*) V. numine
25. *rebus*) L. delet.
348. 12. *exanclaviſſet*) V. L. exantlaviſſet
14. *perfugium*] V. profugium
15. *Sin*) V. ſi enim
351. 10. *perceperit*) M. L. percepit
15. *liberemur*) V. liberentur

352. 18. *eſſent*) V. M. L. erant
353. 4. *quàm id*) G. id quàm, L. delet, *quàm*
31. *lectioni*) V. M. lectione
355. 26. *res*) M. L. res una ſine
27. *hæc*] V. M. L. quæ
356. 5. *modò non*] L. delet, *non*
357. 18. *ſapienti*] V. M. ſapientiæ
Sit fortis] V. M. ſi fortè
358. 7. *exanclavi*] V. M. G. exanclato
26. *Huc*] G. heu
359. 22. *ſolùm*] M. L. tantùm
361. 11. *noſter*] V. M. L. delent.
lecta] V. M. L. electa
24. *diſcimus*] M. didicimus
362. 3. *rogo*] M. L. roga
29. *gloriantem dum nihil*] L. gloriantem, nihil bonum eſſe, niſi
363. 1. *aſciſcat*] V. M. L. aſciſcit
12. *tùque*] L. dúmque
364. 2. *lecto*] M. L. lectulo
20. *& mos*] M. L. & quod mos
ult. *differt*] M. L. differunt
365. 11. *efficiet*] G. efficit
367. 9. *Nam Æſclapii*] L. G. Namque Æſculapi
21. *ubi tantum*] L. quis tot verba in luctu continuat ? vide
continuatur] V. M. continuatus
ult. *Patrocles*] L. G. Patroclus
369. 20. *dolere*] M. L. dolor
370. 12. *excellebat*] M. L. excellat
13. *à viro*] V. G. ex viro
23. *itera dum*] M. L. G. iteradum
33. *nunc*] L. hunc
371. 16. *Fieri*] M. L. G. ferri
19. *patiatur*] M. G. non patiatur
21. *honeſtum*] V. M. L. honeſtatem
23. *utor*] V. G. utar
28. *hæc*] V. hoc
34. *tributus*] M. L. diſtributus
372. 13. *admonitu*] V. M. L. admonitu ſimili
18. *hæc*] M. L. hoc
31. *mittite*] M. L. dimittite
373. 6. *pudens*] V. M. prudens
9. *ſive ea*] V. G. ſi ea
13. *ſuſcitabit*] V. G. ſuſcitabitur
374. 2. *comprimit*] G. comprimet
9. *reſtiterunt*] V. reſtiterint
20. *ejulatus*] L. ejulare
27. *quia*] M. L. quia in
375. 5. *lamentabilis*] G. elamentabilis

24. *tantillum*] V. G. tantum modò
376. 5. *eſſet*] L. eſſe
377. 2. *vigeat*] V. M. G. viget
pereſſunt] L. periſſunt
3. *nullum fugiunt*] L. eos nullum fugere
9. *imperatorium*] M. L. imperatorum
11. *poſſint*] V. poſſit
12. *cùm*] M. L. ut
14. *idem*] V. M. L. idem te
18. *amplitudinem*] G. amplitudinem animi, &
19. *quæ*] V. qui
maximè] M. maxima
eminet] V. eminet in
378. 9. *ſed prudentes*] M. L. G. delent, *ſed*
11. *eidem*] M. L. ſed iidem
12. *præliis*] M. L. prælio
17. *debeas*] M. L. debes
23. *faciemus*] V. faciamus
ult. *quem prædones*] G. delet, *quem*
379. 1. *de navi*] G. delet, *de*
10. *Et*] V. M. L. ſed
381. 4. *ejúſque*] V. M. G. ejus atque
382. 2. *quo judicatur*] M. quo judicat, L. quod judicat
5. *rationem*] V. ratione ac doctrina
7. *depravatis*] V. G. depravati, L. depravatos
18. *accedit*] V. G. omittunt
25. *unam*] V. L. G. una
383. 2. *imago*] V. M. imago gloriæ, L. imago voci
24. *ipſam*] V. M. L. ipſe
26. *valeant*] M. L. valeat
ult. *qui*] M. L. qui ſe
384. 34. *ægritudinem animi*] V. G. ægrotum animum
385. 12. *Qui*] V. quis eſt enim ſanus in aliquo
30. *appellant*] M. L. appellent
386. 2. *Inſaniam*] L. G. ſtultitiam
10. *Et verò*] V. L. Ego verò
12. *naturale*] L. naturâ, G. naturabile
25. *erit*] M. L. eſt
387. 12. *quandam*] V. M. G. quidem
26. *ſtatu*] V. ſtatim, M. L. à ſtatu
388. 1. *Veri etiam ſimile*] V. M. L. veriſimile etiam
id. { 7. *illud latius. Eſt enim omnis*] V. M. G. illud eſt latius. Omnis enim
10. *etiam*] L. autem
18. *complexa*] L. amplexa
id. { 20. *jugatæ*] V. M. conjugatæ
21. *neceſſe eſt*] V. G. hæc omittunt.
25. *terra*] M. L. terra oritur
389. 8. *aliud quodpiam*] V. G. aliquod quippiam, L. aliquodpiam
17. *Sin*] V. M. L. ſi
28. *dicitur*] G. delet.
ult. *dolet* [V. G. ſolet
390. 13. *aliquanto*] V. aliquando
14. *utendum*] M. L. utendum eſt
17. *mediocritates*] M. L. mediocritatem
21. *ſi eſt*] G. delet.
391. 10. *citetur*] L. concitetur
13. *altera*] V. G. altera cupiditas quæ rectè, vel libido
19. *ut in*] L. ut eo
22. *vita*) L. vitam
25. *cætera*) M. L. cæteras
31. *raptis*) G. raptu
392. 13. *animi*) M. animo, L. in animo
28. *afflictionem*) V. G. afflictationem
31. *Atque*) V. atqui, M. L. at
393. 2. *ægritudine*) G. ægritudinem
4. *& nec*] V. M. omittunt, *&*
7. *moriturum*] V. G. morituros
8. *ob*] M. L. ad
9. *Sciebam*] M. L. ſcibam
20. *docto*] M. L. docto viro ſe
394. 3. *exilia*] G. delet.
ſemper cogitet] G. ſemper ſecum cogitet
5. *fieri poſſe*] G. delet.
ut ne quid] G. ne quid horum unquam accidat animo novum
395. 24. *humanè*] M. L. humana
ult. *Quod à*] G. quia
396. 1. *extorques*] G. extorqueas
8. *qua*] V. quæ ut
4. *potuerit*] V. G. potuit
17. *appetas*] M. appetas, &
20. *virtutem*] M. L. virtute
22. *à ſe*] V. M. L. ex ſe
397. 8. *perceptis*] G. præceptis
15. *Telamo*] V. M. L. Telamon
21. *bonum*] V. M. G. bonum illud
398. 1. *eas*] V. M. eas etiam
4. *quolibet*] V. M. L. quolibet è
10. *niſi ſi*] M. L. delent, *ſi*
14. *eadem*] L. eandem ſententiam
29. *occidat*] V. G. accidat
399. 11. *Scis*] V. G. ſcitis
18. *nec opinata*] M. L. inopinata

26. calci-

26. *culcita*] M. G. culcitra
hedychrum] M. L. cedrum, G. hedrychum
27. *videamus*] M. provideamus
30. *ulla*] V. M. L. bona
400. 3. *exiſtimas*] V. G. exiſtimabas
ult. *liceat*] G. libeat
401. 13. *queruntur*] M. conqueruntur
16. *bonum*] L. bonum poſitum
19. *actum*] L. ratum
23. *animoſa*] V. M. L. animosè
25. *ad*] M. L. G. apud
402. 2. *ferire*] V. M. fieri
3. *aliquanto*] V. G. aliquando
9. *cùm*] L. quòd
17. *Sed & jam*] G. ſed jam
20. *parietina*] M. parietum ruinæ
403. 9. *Aut qui*] V. G. atqui
tolerabiliùs] L. tolerantiùs
405. 1. *hominum*] M. L. omnium
7. *attingat*] G. attingit
9. *finita*] M. L. finis
30. *perferetur*] M. L. perfertur
ult. *tangat*] M. attingat
406. 3. *acceſſit*] V. G. acceſſerit
23. *Niobe*] G. Nioba
32. *cùm ſe*] V. M. L. delent, *ſe*
407. 5. *intellectúmque*] V. G. intellectáque
19. *cadentes*] V. carentes
408. 11. *ſubactus*] M. L. ſubjectus
12. *leniores*] V. M. L. leviores
13. *neceſſe eſt, non rem*] L. neceſſe eſt opinionem, non rem
cauſam atque] G. rem atque cauſam
18. *affingitur*] G. affigitur
36. *hærere*] G. habere
409. 5. *eſſe*] V. G. delent.
11. *veſter*] V. G. noſter
nec] L. nec ei reſiſti
18. *clade ſubita*] V. M. G. clade ut ſubita
ult. *ut*] V. G. at
410. 1. *ſemet*] M. L. ſe amet
11. *ipſi*] M. L. ipſi alios
18. *diuturna*] G. diurna
411. 14. *docere*] V. M. G. delent.
23. *tentabatur*] L. tenebatur
412. 2. *reſpondit*] V. M. L. reſpondet
15. *fateatur*] M. L. fatetur
21. *num*] G. tum
413. 1. *ratio*] V. G. omittunt.
16. *tempore*] V. M. L. tempore, ne quidem ullum eſſe malum
23. *arbitremur*] M. L. G. arbitraremur
29. *plenæ*] V. M. planè diſputationis ſunt, delectationis, L. planè diſputationis ſunt, non delectationis &
414. ult. *aliis*] L. alibi
416. 1. *multis*] V. multis in
6. *regiis*] L. partim regiis
15. *ſcripſimus*] M. L. conſcripſimus
417. 23. *reſcriptos*] L. deſcriptos
27. *lege*] M. L. leges
418. 12. *eſſetque*] V. M. eſſentque
23. *hominum*] V. M. L. omnium
25. *Amafinius*] V. M. Amaſanius
ult. *&*] V. G. etiam facilè
420. 28. *efficiunt ægritudinem*] G. afficiunt ægritudine
31. *illecta*] G. injecta
421. 6. *adverſa*] L. averſa à ratione
13. *Quoniámque*] M. L. quomodóque
22. *quoniam*] V. cùm ægrit.
422. 4. *Opinationem*] V. M. L. opinionem
13. *Metui*] V. M. G. ſub metum
15. *lætans*] V. lactans
423. 9. *metu*] V. L. metum
11. *rubor*] V. rubor, ſic
26. *definiuntur*] M. L. definiunt
31. *inexplebilis*] V. explebilis
ult. *Diſtinguunt*] V. diſtinguitur
424. 3. *Indigentia*] V. indigentia, libido
425. ult. *jam*] V. ſemper
426. 5. *nec qui*] V. M. L. neque
10. *& lividi*] G. delet.
428. 1. *ſibi*] M. L. à ſe
10. *Ut corporis*] G. enim, V. M. *neutrum*
17. *conturbatio*] M. L. perturbatio
23. *ſimilibus*] V. M. diſſimile eſt
429. 16. *ſcrupoſis*] V. M. G. ſcrupuloſis
430. 10. *nihil ipſi*] V. M. G. nihil eſſe
15. *debilitatus*] V. M. L. debilitatúſque
431. 3. *expetens*] M. L. appetens
30. *ferant*] V. M. L. ferat
ſapientes] M. L. ſapientem
432. 24. *proclive*] M. L. in proclive
433. 22. *quid*] V. G. quidquid
434. 3. *miſerum*] M. L. miſerum, dixiſſet
24. *è quo*] V. L. G. è qua
435. 6. *Gladiatorium*] M. L. gladiatorum
8. *queruntur*] M. L. delent.
20. *Pacidianus*] L. Placidianus

16. *Nobis*] V. M. vobis

436. 3. *protexit*] V. G. protexerit

4. *infixit*] V. G. infixerit

13. *ulla*] M. L. illa

19. *Mihi ne*] M. L. mihi verò ne

20. *privatum*] V. M. iratum

437. 10. *perfecit*] L. erexit

24. *Quamvis*] V. M. licet enim

438. 10. *perturbata*] V. M. L. conturbata

439. 20. *hanc*] M. L. hunc

24. *tale*] V. G. tale, & cui nihil quod

36. *etiam*] M. L. enim

440. 13. *ne non*] V. M. omittunt, *non*

14. *tollenda*] V. toleranda

442. 5. *efferat*] M. L. ferat

443. 11. *cætera*] M. L. cæteráque

26. *Trabeam*] V. M. L. Trabeam Chærea

444. 9. *ſanari*] V. G. inſanire

10. *arceſſiri*] V. M. accerſiri

14. *ait*] M. L. autem

445. 9. *ſcribit*] M. L. ſcripſit

446. 8. *oſtendat*] L. oſtendatur

10. *Abducendus*] M. L. adducendus

19. *omittas*] M. L. omittamus

28. *enim*] L. etiam

ult. *quamdiu*] M. quanquam diu

447. 12. *Manderem*] L. mandem

26. *Aut naturalem*] M. L. at naturalis eſt

29. *ulla*] V. G. ulla

448. 8. *ejuſmodi*] L. ita, G. delet.

9. *ut de Socrate*] V. M. G. ut Socrates

13. *ſublevatus*] V. M. L. ſublevatus eſt

15. *videri*] V. M. videri alius, ut, L. videri alius alio natura

18. *è*] V. M. L. ex falſis

21. *quam*] M. L. ſic in animis quoque

25. *nos*] G. vos

poſſunt] V. M. L. poſſint

449. 9. *ea réque*] M. L. eáque re

452. 1. *&*] M. L. etiam humani

18. *contuliſſet*] V. L. G. compuliſſet

32. *proinde*] M. L. perinde

453. 1. *quiſquam*] V. quiſquam inquam

6. *primis*] M. L. primo

30. *novitatem*] V. novitate

454. 7. *quandam*] V. M. quadam celebritate

29. *effecit*] V. efficit

30. *conſecuti*] M. L. G. conſectati

455. 2. *virtutem*] L. virtus

4. *ſed hoc*] V. G. ſed de hoc

11. *poſſim*] V. poſſum

457. 6. *quæ cuique*] M. L. quæcunque

458. 13. *præmiis*] L. muneribus

16. *Quâ ipsâ*] M. L. quâ ipſe inventa

459. 8. *ſcripſit*] V. ſcripta ſunt etiam Antiochiis

461. 22. *Quid*] M. L. quos

462. 2. *ducimus*] V. M. L. dicimus

5. *atque ... accidere*] L. atque ... accedere

14. *Quos*] G. quòd

464. 6. *collocutus*] V. M. L. locutus

21. *ipſo*] V. ipſe reponit

26. *quodque*] V. quidque

31. *in quoque*] V. M. L. omittunt, *in*

465. 16. *cæcetur*] G. cæcaretur

17. *quod*] M. L. quæ eſt idem, quod virtus

25. *firmitate .... ſtabilitate*] L. firmitati .... ſtabilitati

466. 1. *quod*] G. quo

2. *interareſcere*] M. L. inveteraſcere

9. *parum*] V. M. G. parva

10. *& in*] L. tum in

11. *patiens*] L. patiendo, procul

14. *expetitam*] V. G. expeditam

17. *Qui*] L. quis

19. *poſita*] M. L. poſita eſſe

468. 13. *Euryclea*] G. Anticlea

15. *ducemus*] V. M. dicemus

469. 16. *&*] G. aut

21. *æquiperare*] L. æquiparare

22. *ſi eſt beata*] L. ſi eſt ſola beata

470. 16. *interdum*] M. L. interdum neceſſe eſt, nec

24. *ſi fortiter*] L. ſi ut fortiter

471. 5. *vano*] V. G. bono

17. *interfecit*] L. interfecit? minimè

24. *hunc illi*] G. huic illum

472. 6. *temperantiam*] L. temperantiam, eúmque in rebus

12. *tradidit*] M. L. tradit

15. *locupletum*] L. locupletium

28. *forem*] V. M. L. fores

473. 6. *amarat*] M. L. amaret

19. *eóſque*] M. L. eóſque ad

intuentes] V. G. intuentis

23. *aptum*] M. L. appenſum

25. *miniſtratores*] M. L. adminiſtratores

474. 4. *morti*] V. M. mortis
8. *accipimus*] G. delet.
17. *ego*] M. L. ergo
28. *Agragianas*] L. Acraganas
475. 8. *eſt*] M. L. eſt enim
13. *cæde*] V. G. in cæde
476. 1. *exiſtet*] M. L. exiſtit
16. *animantis*] M. L. animanti
17. *qui*] V. M. L. quis
19. *qua*] L. quam
477. 4. *agimus*] M. L. agitamus
14. *tam variiſque*] L. támque variis
18. *cui*] V. M. G. cui rei
23. *putabas*] M. L. putas
26. *plaudente*] L. applaudente
478. 5. *comparavit*] L. compararit
8. *dicit*] L. dicat
26. *extimeſcet*] V. extimeſcit
479. 9. *cujuſvis*] M. L. cujuſque
17. *pravitatis*] L. pravis
21. *non*] M. nónne
23. *non*] M. nónne
26. *gratia*] V. M. cauſa
31. *patientiam*] G. patientia
480. 6. *quod*] L. cujus
20. *impetrarim*] M. L. impetrare libenter velim
35. *is*] L. id
481. 9. *doloris*] G. delet
ult. *horum*] G. bonorum
484. 2. *lenitate*] M. L. levitate
13. *poterunt*] V. M. potuerunt
14. *amictui*] M. L. amictus
15. *pulpamentum*] L. pulmentum
17. *es delectatus*] L. deliciaris
24. *abduxit*] V. M. L. adduxit
485. 2. *ſole*] M. L. ſole abſis
14. *ſingillatim*] V. ſingulatim, M. ſigillatim
486. 5. *expectationi*] V. G. expectatio
13. *peragranti*] L. peregrinanti
21. *mirum*] M. L. mirum, inquit
487. 11. *præſentia*] L. præſenti
16. *Syracuſiarúmque*] M. L. Syracuſanarúmque
ult. *deſiderentur*] L. deſiderantur
488. 4. *privati*] L. privatim
5. *venerunt*] V. M. L. venerint
6. *Dies*] L. dies me
489. 4. *ſin*] L. ſed ſi
15. *alienam*] V. aliam
27. *reverterunt*] M. L. G. revertêre
490. 4. *ſuppeditent*] V. G. ſuppeditetur
491. 3. *verſentur*] L. verſantur
5. *enim*] V. M. L. autem
15. *compleri à*] V. M. L. omittunt, à
492. 15. *ita*] L. ita ab eo
20. *dediſſent*] V. M. L. dedidiſſent
24. *Laudare*] L. Laudantem
25. *attingere*] V. L. attingeret
493. 1. *ferè*] V. M. L. fari
6. *ſuis*] M. L. G. ſus
16. *hominem*] L. hominem: dein ſi
494. 4. *omnéque*] M. L. omne
6. *dicant*] L. dicunt
9. *& externa*] G. delet, &
16. *diſſidendi*] V. G. deſiderandi
23. *cuicuimodi*] M. cujuſmodi
25. *philoſophicas*] G. philoſophas
495. 2. *ſint*] M. L. ſunt
ult. *id eſt*] V. omittit
498. 3. *diſſenſione, ut*] M. L. diſſenſione conſtitui, ut
4. *dinumerare*] M. L. annumerari
499. 1. *& actione*] L. & de actione
3. *eſt*] G. omittit.
4. *omni*] V. M. an ab omni
vacent] G. vacant
500. 2. *In primiſque*] L. de quo in primis
3. *dijudicetur*] M. L. dijudicatur
22. *indocti, ſed etiam docti*] M. docti, ſed etiam indocti
503. 8. *orationes declarant*] L. orationes noſtræ declarant
504. 5. *nexa*] V. annexa
13. *Pythagoreis*] M. L. Pythagoricis
34. *omnino*] M. delet.
505. 2. *certa*] V. certè
28. *arceſſitúque*] M. accerſitúque
506. 9. *concinere*] M. L. conſentire
14. *cum commodis*] M. L. delent, *cum*
20. *quæ res*] L. qua de re
507. 13. *animi*] L. delet
14. *conſtrui*] L. conſtitui
19. *reliqua*] M. L. reliquæ
20. *eſt*] V. eſt ad, M. L. eſt iter ad
24. *phyſiol.*] V. phyſiologiam, id eſt, naturæ rationem, qui
27. *ſi veſtra*] L. veſtra ſi eadem eſt
508. 1. *operis*] M. L. orbis
11. *non poteſt*] V. G. delent, *non*
509. 12. *poſſint*] V. poſſunt
510. 1. *beatum*] M. L. beatum, &

511. 16. *junctum*] M. L. conjunctum
512. 1. *Cingatur*] M. L. cingitur
11. *lacerari*] M. L. dilacerari
17. *item*] M. L. ita
20. *Parmenides*] V. Parmenides quidem
21. *efficit*] V. effecit
513. 1. *vult*] V. cenſet, divinas eſſe vult
7. *numero*] L. numerum
16. *neget*] M. L. negat
17. *inquiri*] G. anquiri
cenſeat) L. cenſet
514. 17. *etiam prud.*] M. L. & prudentia
18. *moveri*] M. L. moveri poteſt
20. *prudentior*] V. prudentior eſt, cujus in libris
28. *Divinam*) L. Deum
515. 16. *per*] M. L. per omnem pertinentem naturam, ut
19. *Theogoniam*) V. Theogoniam, id eſt, originem deorum, inter
23. *inanimis*) M. inanimatis
516. 16. *Quo*) L. quæſo
518. 3. *terrámque*] M. L. terram, eam quæ
16. *disjungit*) V. G. dejungit
519. 5. *poteſt*] M. L. poſſit.
520. 3. *inquirit*) V. G. anquirit
18. *hominis*) M. hominum
29. *viderit*] M. L. viderat
tractet) L. tractat
ult. *ut manu docet*) L. ut manu ducat, docet, V. M. G. *doceat*, omiſſo, *ducat*
521. 16. *nihil*) L. nihil omnino bonis omnibus
19. *tum*) G. cùm
522. 1. *támque eam*] M. L. eámque rem ei eſſe tam
2. *negatis*) V. G. negetis
16. *impoſ. in*) L. delet, *in*
523. 6. *contigit*) G. contingit
28. *&*) V. ſed maximè
524. 2. *requireret*] L. M. quæreret
11. *ſed*) M. L. ſed etiam
16. *non*) L. non ad opinionem
525. 6. *libri*) M. L. libri ſui
de diis) V. G. de divis
15. *impurus*] M. L. impius
526. 4. *terram*] M. terras
16. *an*] L. aut indiv.
22. *Quod enim*] V. G. quia enim
23. *ſit*] L. ſit, neceſſe eſt
527. 28. *ceris*] M. L. cereis
528. 2. *crederem*] M. L. credam
5. *putent*] M. L. putant
ult. *res*] V. rem
529. 10. *nulla in*] M. L. delent, *in*
13. *probabilem. Quis*] G. probabilem omnium. Quis
23. *lena*] V. lena ipſa
30. *putaremus*] V. putemus
35. *fuerit*] M. L. fuit
530. 1. *invehens*] L. invectus
ult. *Quid*] V. quod
531. 2. *ſic occurrit*] V. M. G. ſi occurrit
14. *Argiva*] V. Argia
22. *Athenis*] V. laudamus eſſe Athenis
532. 16. *tibi*] V. tibi ita
19. *numerantes*] L. venerantes
22. *prima*] M. L. prior
28. *an, ſi quod*] L. delet, *ſi*
ult. *Non*] V. non enim
533. 12. *inquis*] V. G. inquit
16. *luſtrationem*] V. M. G. illuſtrationem
28. *diceretur*] V. dicerentur
29. *rideri*] M. L. irrideri
534. 1. *quæ*] L. quem
7. *quid*] V. quod
15. *veniſſe*] M. L. perveniſſe
Dii enim] V. Dii enim, ſi ſemper fuerunt, nati
535. 3. *poſſem*] V. L. G. poſſim
7. *Thale*] M. L. Thalete
13. *compr.*] M. L. comprehendatur
ult. *ſit*] L. eſt
536. 12. *cæteros*] M. L. cæteróſque
15. *recitares*] M. L. citares
17. *vidit*] G. videt
537. 3. *accubitio*] M. L. accubatio
ult. *ſola divina*] M. L. ſola in divina
vincimur] V. M. G. vincamur
538. 17. *ſuſcipimus*] L. ſuſcepimus
539. 17. *Habebam*] M. L. habeo
18. *Jovis*] L. Jovis, &
540. 20. *aëri*] V. G. æther
541. 1. *attigeris*] V. M. L. attigerit
ult. *ex*] L. ea forma
542. 2. *Pythagorei*] M. L. Pythagorici
543. 1. *inquis*] V. inquit
544. 32. *Cogitat*] M. L. cogitant, inquis, aſſiduè beatos eſſe ſe; habent enim

enim nihil aliud, quod agitent
545. 3. *vereatur*] M. L. videatur beatus, cùm fine
13. *homines*] L. hominibus non conſulant
27. *liberari*] M. L. liberare
546. 3. *Prodicus*] L. Perſeus citicus
13. *Eleuſinam*] V. Eleuſinen, L. Eleuſinem
15. *Prætereo*] M. præterea
21. *nutare*] L. natare
23. *univerſ.*] V. in univerſitate
547. 1. *dicit*] V. M. G. dicat
6. *vultis*] V. vult
12. *cùm in imb.*] V. M. G. cùm imbecillitatem
548. 1. *homunculi*] M. G. homunculis
551. 4. *ſum*] L. ſim
ult. *equidem*] M. L. inquit
552. 28. *nutu*] V. motu
31. *dubitet*] M. L. dubitat
553. 21. *locutus*] M. L. locutus eſſet, in
27. *non aut*] V. M. L. aut non
555. 5. *augurii*] L. auguriorum
8. *ſervantur*] V. ſalvantur
13. *certis*] L. conceptis
devoverent] L. devoverint
15. *poſſumus*] V. M. L. poſſum
556. 2. *crearet*] V. M. G. recrearet
14. *hortis*] V. M. G. hortos
557. 8. *quia non*] L. delet
11. *gentium*] M. L. G. addunt, *ſententia*
558. 3. *cincinnatas*] M. L. crinitas
10. *utilitatem*] M. L. varietatem
16. *motionibus*]] M. L. motibus
27. *id quo*] L. id, à quo
28. *dixeris*] M. dixerim
559. 3. *muſtelis*] M. muſtellis
21. *ſpiritu*] V. ſpiritum dicimus
25. *plurimi*] V. plurimum
560. 21. *efficitur*] V. efficietur
ult. *tibicinis*] V. tibicini
561. 7. *phyſicis*] V. phyſicis, id eſt, naturalibus
28. *tangam, quæ*] V. G. (tangam autem maximas)
30. *tritu*] L. attritu
562. 9. *liquor* [V. liquor aquæ declarat effuſæ
22. *ſubditis*] V. ſubitis
563. 4. *juncta*] M. L. conjuncta
564. 23. *continerentur*] L. contenderentur
ult. *in ulla ... non eſſe*] V. in nulla ... eſſe
565. 10. *accedere*] V. L. accidere
566. 12. *equulo*] L. equuleo
20. *perſpectâ*] G. perfecta
21. *mobiliſſima*] M. L. nobiliſſima
26. *ſolis*] V. ſolis calor & candor
567. 13. *animalia*] V. animantia
16. *id &*] M. L. idem quoque
23. *cibo quo*] L. quo cibo
568. 7. *circùmque*] M. L. circumferretur
9. *enim*] L. enim vis
570. 9. *quot*] V. M. quid
18. *obtinet*] V. tenet
21. *æquabilitas*] M. L. æqualitas
24. *orbium V.*] V. G. addunt, *defectibus*, M. *diebus*
571. 20. *antecedunt*] M. accedunt
572. 6. *retardando*] L. retroeundo
573. 15. *ementita*] M. L. ea mentita
574. 9. *vel prudentiâ, vel*] M. L. delent
576. 6. *induti*] V. inducti
10. *opplevit*] V. opplevit, ſcilicet
577. 15. *circumjectu*] M. L. circumvectu
578. 2. *Dives*] M. L. dis
28. *omnivaga*] L. G. annivaga
579. 20. *debemus*] L. debeamus
28. *retract.*] M. L. pertractarent
580. 18. *limato*] M. L. G. limatum
581. 11. *deos*] L. deus
583. 23. *ſupera*] M. L. ſydera
584. 22. *perfectiores*] M. L. perfectiorem ... naturam
34. *potuit*] V. potuerit
585. 20. *ac*] M. an mente
28. *ſpiritu*] V. ſtrepitu
30. *reflat*] V. M. G. profluit
586. 1. *vomit*] V. G. eruit
4. *Sicut*] L. ſicuti citi
20. *receptum*] M. G. perceptum
587. 8. *vi*] L. ſua vi
589. 15. *operibus*] L. operis
21. *innantium*] M. L. innatantium
30. *ſpiritu*] V. ſpiritus
590. 11. *accepit*] M. L. accipit
591. 13. *ſupráque*] V. L. ſuperáque
15. *ſpecies*] L. ſpecies, tum
ſuſpicienda] V. aſpicienda
25. *parte*] V. partim admiſcetur
36. *toto*] V. torto
592. 8. *cui*] V. cujus

13. *media*] V. M. G. media
18. *clara*] V. M. claro
23. *connixus*] V. M. G. connexus
28. *tergo*] V. G. terga
593. 2. *Quem*] V. G. quam
4. *auris*] M. L. alis
7. *propter*] M. G. cujus propter lævum genu
18. *oſtendens emergit*] M. L. emergens oſtendat
19. *flexum*] L. plexum
31. *ſerpens*] L. ſerpens & manans
594. 1. *Hic*] M. hinc
20. *circumdata*] V. G. circumdato
24. *æquabiles*] M. L. æquales
32. *ſublimis*] V. M. G. ſublimi
35. *æther*] V. G. æthra
595. 8. *eadem*] L. eodem
10. *conſumat*] L. conſumit
25. *movet*] M. L. commovet
34. *braſſiciſque*] V. braſſicis, ſi propter
596. 21. *elephantis*] V. elephanto .... habebat
23. *beſtiis*] V. eſcis
597. 9. *ſequentes*] M. L. delent
12. *nominaretur*] M. L. nominetur
26. *tranſmittant*] M. L. tranſmittunt
efficere] L. efficiunt
599. 5. *veſcuntur*] M. naſcuntur
18. *opera*] M. L. delent
600. 23. *tota*] L. totam æſtatem
tenuit] M. L. tenuerit
recedit] G. recidit
25. *quotannis*] V. M. quotannos
601. 5. *tum accedentes, tum*] V. M. G. multum accedentes, &
13. *quæret*] V. quærat
22. *eo mundo*] M. L. G. delent *mundo*
intelligetur] V. G. intelligitur
ult. *Oris*] M. L. ore iis
602. 2. *motibus*] L. motione
concoqui] M. L. concoqui facilè
accepit] V. G. accipit
20. *exterendo*] M. L. & terendo
dividantur] L. didantur
ſpiritu] L. reſpirantes
604. 8. *percipere*] M. L. recipere
9. *eo*] V. & quòd
ſupra] L. ſuperiora
32. *deberet*] M. L. debet
33. *potulentis*] M. L. poculentis

21. *quas primùm*] L. delet *primùm*
23. *continerentur*] L. continerent
25. *pupula*] M. L. pupilla
27. *tegmenta*] M. L. tegumenta
605. 25. *depellenda*] M. L. repellenda
606. 1. *venuſtatem*] V. M. G. tum venuſtatem.
4. *Aurium*] V. G. auriúmque.
10. *pariter &*] V. G. arte, M. apertè
607. 14. *quæ ſonos*] L. ſonóſque
23. *ſcalpendum*] M. L. ſculpendum
608. 2. *operibus*] L. operis
15. *adhibito*] M. L. adhibita
35. *nulla*] V. nulla alia
609. 19. *dimetati*] M. demetiti, L. demetati
21. *judicanda*] V. L. judicandum eſt
22. *quæ cum*] M. L. delent, *cum*
31. *dicemus*] V. dicimus
610. 6. *confectis*] M. conſectis.
14. *bobus*] V. L. G. bubus
18. *vir*] V. vis nulla unquam
24. *eſt*] V. eſt, ſi mulorum perſequar
26. *putreſceret*] V. puteſceret, G. putiſceret,
611. 14. *Cernes*] M. L. cernere, &
22. *prædictionem*] V. prædicationem
612. 33. *extis*] V. G. in extis
613. 3. *eveniunt*] V. G. delent
4. *philoſophorum*] V. philoſophiæ
614. 21. *Ego*] M. L. G. delent
615. 22. *potuiſſet*] V. G. potuiſſent
616. 16. *inquit*] M. G. delent
17. *perſpicuum*] M. conſpicuum
617. 8. *auctoritates*] M. L. auct. omnes
618. 14. *ab*] V. G. omittunt
619. 4. *ſunt*] L. ſint
14. *hoſtem*] M. L. hoſtes
621. 6. *primáque*] V. M. L. prima quidem.
622. 9. *dixti*] V. dixi, L. dixit
10. *poſſet*] V. poſſit
623. 3. *confugitis*] V. G. confugiſtis
9. *Orionem &*] V. omittit
16. *nulla*] V. nullus
624. 2. *cognatione*] L. cognationem
4. *contineretur*] V. G. continerentur
625. 8. *quin*] M. L. quod non
9. *facilè*] G. facilis
comprimi] V. premi
626. 8. *fugit*] L. refugit
Quod] L. à quo

11. *cogíque*] L. colligíque

627. 1. *concreta*] V. G. concretum

2. *efferatur*] L. feratur

9. *Qui*] V. quem

ult. *animal*] L. animale

628. 13. *paſtus*] M. L. paſtu

17. *orbe*] V. orbi

629. 25. *inanim.*] V. L. inanimarum

26. *Argo*] M. L. G. Argon

630. 5. *idem*] L. id

20. *Jovis, &*] V. M. Jovis eſt

qui Tyri] M. L. quem Tyrii maximè colunt

30. *ſúntne*] V. L. ſunt

631. 5. *Phlegethon*] V. G. Pyriphlegethon

16. *Metus*] M. L. motus

28. *eſt*] M. L. eſt de

29. *qui*] M. L. qui de

30. *Aſtypalenſes*] M. L. Aſtypalea inſula

ſanctiſſimè] V. M. G. ſanctiſſimum

colunt] M. L. colit

632. 4. *putas*] V. M. L. putes

10. *ſcelerum*] V. G. ſceleris

23. *numerum*] M. L. G. numero

27. *Paſiphaë*] V. G. Paſiphaë, & Aëe

633. 28. *Arqui*] M. arcus

30. *natus*] V. M. G. nata.

634. 1. *tum*] V. jam

4. *Maſo*] V. M. L. Matſô

635. 2. *avum Ialyſi*] V. Ialyſum, Camirum, Lindum.

13. *habetur*] L. habet

17. *Ægyptum*] V. M. L. Ægypto præfuiſſe

18. *Thoth.*] V. Theyn, M. L. Thoyth.

636. 1. *tertiæ*] V. tertia: patre Upi traditur. Glauca matre

3. *Dionyſos*] V. M. Dionyſios

6. *cui*] V. M. cujus Abazea

9. *Elide*] V. Eli

11. *Diona*] M. L. Dione

14. *proditum*] M. L. traditum

15. *Saitæ*] M. Saitem

16. *quam*] V. quam à Jove

17. *Coriam*] L. Coryphaſiam.

637. 2. *utilitatem*] M. L. G. utilitate video

22. *quique*] V. L. quidque ita appellatum ſit

29. *Orbonæ ad*] V. hæc omittit.

638. 3. *pertinentem*] M. L. pergentem

7. *vis*] V. M. L. velis

640. 3. *illexiſſe*] V. G. illexe

6. *regias*] M. L. regiam

20. *ſæpe*] V. G. ſemper, & à plurimis

27. *ſit*] V. ſint... ſalutaria

641. 10. *in collatione*] L. hæc omittit.

13. *potuerant*] M. L. poterant

642. 18. *aut*] M. neque machinam

20. *præſtrinxit*] L. præſtinxit

25. *it prætor*] V. M. G. ite, precor

29. *Alenus*] M. L. Alenius

644. 14. *diſputationem*] V. diſputationes

645. 1. *Telamo*] M. B. Telamon.

2. *cur*] M. L. utrùm dii

19. *Dies*] L. dies me

27. *ſi*] V. M. L. ſed

646. 6. *Eleæ*] M. L. Eleatem

13. *cùm*] M. L. cùm ſecundiſſimè curſum

16. *Atque*] L. idque

21. *eſſe*] L. eſſe aptum

23. *Epidauri*] L. Epidaurii

647. 14. *tabeſcentem*] M. L. intabeſcentem.

648. 12. *in*] L. de virtute

19. *temperatos*] L. temperantes

29. *ſita*] V. ita.

649. 3. *adſcribimus*] V. G. arripimus

6. *amicus*] L. amicus dixiſſet

7. *tabulis*] M. L. tabellis

9. *naufragia*] V. M. L. naufraga

28. *ſatias*] V. M. ſatietas

650. 12. *deus*] V. M. G. deum

30. *iidem*] M. L. qui iidem.

651. 1. *præficit*] M. L. præfecit.

6. *finem*] V. M. L. finem fecit.

7. *eam*] M. L. metam.

RATIONARIUM NIZOLIANUM

Cum Gruteriano collatum.

Romanis numeris Gruteriana capita deſignantur : Arabicis, Nizolianæ ſectiones, quæ ſingulis capitibus reſpondent.

Ubi ſectio eadem, tum ad finem capitis antecedentis, tum ad initium ſubſequentis pertinet, numerus idem Arabicus utrobique adſcribitur.

LUCULLUS.

I.	1.	3
II.	4.	7
III.	7.	9
IV.	10.	12
V.	13.	15
VI.	16.	
VII.		
VIII.	23.	26
IX.	27.	29
X.	30.	32
XI.	33.	36
XII.	37.	39
XIII.	40.	42
XIV.	43.	45
XV.	46.	48
XVI.	49.	51
XVII.	52.	55
XVIII.	56.	60
XIX.	61.	63
XX.	64.	67
XXI.	67.	68
XXII.	69.	71
XXIII.	72.	74
XXIV.	75.	78
XXV.	79.	81
XXVI.	82.	86
XXVII.	86.	88
XXVIII.	89.	92
XXIX.	92.	95
XXX.	95.	98
XXXI.	98.	101
XXXII.	101.	105
XXXIII.	105.	108
XXXIV.	108.	111
XXXV.	112.	113
XXXVI.	114.	117
XXXVII.	118.	119
XXXVIII.	119.	121
XXXIX.	122.	124
XL.	124.	126
XLI.	126.	128
XLII.	129.	131
XLIII.	132.	135
XLIV.	135.	137
XLV.	137.	140
XLVI.	140.	143
XLVII.	143.	146
XLVIII.	147.	148

ACADEM. LIB. I.

I.	1.	3
II.	4.	8
III.	9.	12
IV.	13.	18
V.	18.	21
VI.	22.	24
VII.	25.	29
VIII.	30.	33
IX.	33.	35
X.	35.	39
XI.	39.	42
XII.	43.	46

DE FINIBUS, LIB. I.

I.	1.	3
II.	4.	7
III.	7.	10
IV.	10.	12
V.	13.	16
VI.	17.	21
VII.	22.	26
VIII.	26.	29
IX.	29.	31
X.	32.	36
XI.	37.	39
XII.	40.	42
XIII.	42.	46
XIV.	46.	48
XV.	49.	
XVI.	50.	54
XVII.	54.	57
XVIII.	57.	61
XIX.	62.	64
XX.	65.	70
XXI.	71.	72

DE FINIBUS, LIB. II.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	6.	10
IV.	11.	14
V.	14.	17
VI.	17.	19

VII.	20.	22
VIII.	23.	25
IX.	25.	29
X.	29.	32
XI.	33.	35
XII.	35.	38
XIII.	39.	43
XIV.	43.	47
XV.	48.	50
XVI.	51.	54
XVII.	54.	57
XVIII.	57.	59
XIX.	60.	63
XX.	63.	66
XXI.	67.	69
XXII.	70.	74
XXIII.	75.	77
XXIV.	77.	79
XXV.	80.	81
XXVI.	82.	85
XXVII.	85.	89
XXVIII.	90.	93
XXIX.	94.	95
XXX.	96.	99
XXXI.	99.	103
XXXII.	104.	106
XXXIII.	107.	110
XXXIV.	111.	116
XXXV.	116.	119

DE FINIBUS, LIB. III.

I.	1.	4
II.	4.	10
III.	10.	11
IV.	12.	16
V.	16.	19
VI.	19.	22
VII.	23.	26
VIII.	26.	29
IX.	30.	32
X.	33.	35
XI.	36.	39
XII.	40.	41
XIII.	42.	44
XIV.	45.	48
XV.	48.	51
XVI.	52.	55
XVII.	56.	58
XVIII.	59.	61
XIX.	62.	64
XX.	65.	68
XXI.	69.	72
XXII.	73.	76

DE FINIBUS, LIB. IV.

I.	1.	2
II.	3.	5
III.	5.	7
IV.	8.	10
V.	11.	13
VI.	14.	15
VII.	16.	18
VIII.	19.	20
IX.	21.	23
X.	23.	26
XI.	26.	28
XII.	28.	31
XIII.	32.	35
XIV.	36.	39
XV.	40.	42
XVI.	43.	45
XVII.	46.	48
XVIII.	48.	52
XIX.	52.	55
XX.	56.	57
XXI.	58.	60
XXII.	60.	62
XXIII.	62.	64
XXIV.	65.	68
XXV.	68.	71
XXVI.	72.	73
XXVII.	74.	76
XXVIII.	77.	80

DE FINIBUS, LIB. V.

I.	1.	3
II.	4.	6
III.	7.	8
IV.	9.	11
V.	12.	14
VI.	15.	17
VII.	17.	20
VIII.	21.	23
IX.	24.	27
X.	27.	30
XI.	30.	33
XII.	34.	36
XIII.	36.	38
XIV.	38.	40
XV.	41.	43
XVI.	44.	45
XVII.	46.	47
XVIII.	48.	49
XIX.	50.	54
XX.	55.	57.
XXI.	58.	60
XXII.	61.	64
XXIII.	64.	68
XXIV.	69.	72
XXV.	73.	75
XXVI.	76.	78
XXVII.	79.	82
XXVIII.	83.	86.
XXIX.	86.	89
XXX.	90.	92
XXXI.	93.	94
XXXII.	95.	96

TUSCULAN. LIB. I.

I.	1.	3
II.	3.	5
III.	5.	6
IV.	7.	8
V.	9.	10
VI.	10.	13
VII.	13.	14
VIII.	15.	17
IX.	17.	19
X.	19.	22
XI.	22.	25
XII.	26.	28

XIII.

XXXII. . .	81.	82
XXXIII.	83.	86
XXXIV.	86.	88
XXXV.	88.	90
XXXVI.	90.	92
XXXVII.	93.	95
XXXVIII.	96.	98
XXXIX.	98.	101
XL.	101.	104
XLI.	104.	106
XLII.	106.	110
XLIII.	110.	111
XLIV.	112.	115
XLV.	115.	117
XLVI.	117.	119
XLVII.	120.	123
XLVIII.	123.	124
XLIX.	124.	126
L.	126.	127
LI.	127.	129
LII.	129.	131
LIII.	131.	133
LIV.	134.	136
LV.	137.	139
LVI.	140.	141
LVII. . . .	142.	145
LVIII. . .	145.	146
LIX.	147.	149
LX.	150.	152
LXI.	153.	154
LXII.	154.	156
LXIII.	157.	159
LXIV.	159.	162
LXV.	162.	164
LXVI.	164.	167
LXVII. . . .	168.	
DE NAT. DEOR. L. III.		
I.	1.	4
II.	5.	6
III.	6.	8
IV.	9.	11
V.	11.	13
VI.	14.	15
VII.	15.	18
VIII.	19.	21
IX.	21.	23
X.	24.	26
XI.	27.	28
XII.	29.	31
XIII.	32.	34
XIV.	34.	37
XV.	38.	39
XVI.	40.	42
XVII.	43.	44
XVIII.	45.	47
XIX.	47.	50
XX.	51.	52
XXI.	53.	54
XXII.	55.	57
XXIII.	57.	60
XXIV.	61.	63
XXV.	63.	65
XXVI.	66.	68
XXVII.	68.	70
XXVIII.	70.	71
XXIX.	72.	73
XXX.	74.	75
XXXI.	76.	78
XXXII.	79.	81
XXXIII.	81.	82
XXXIV.	83.	84
XXXV.	84.	86
XXXVI.	86.	88
XXXVII.	89.	90
XXXVIII.	90.	91
XXXIX.	92.	93
XL.	94.	95

FINIS.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.